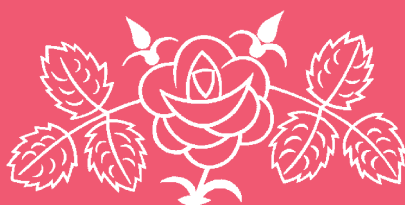

SLOVÁCKO

LIV

2012

SLOVÁCKÉ MUZEUM UHERSKÉ HRADIŠTĚ

SPOLEČENSKOVĚDNÍ RECENZOVANÝ ČASOPIS
PRO MORAVSKO-SLOVENSKÉ POMEZÍ

SLOVÁCKO
LIV
2012

SLOVÁCKÉ MUZEUM UHERSKÉ HRADIŠTĚ

Slovácko 2012

Společenskovědní recenzovaný časopis pro moravsko-slovenské pomezí • Ročník LIV • Vychází 1x ročně • Vydalo Slovácké muzeum v Uherském Hradišti, příspěvková organizace, Smetanovy sady 179, 686 01 Uherské Hradiště dne 25. 7. 2013 • Odpovědný redaktor: Ivo Frolec • Tajemník redakce: P. Číhal • Redakční rada: P. Číhal, J. Čoupek, I. Frolec, M. Frolcová, L. Galuška, R. Habartová, M. Martykánová, H. Myslivečková, K. Pavlišťík, Z. Pokluda, L. Poláček, B. Rašticová, M. Šimša, L. Tarcalová, M. Vaškových, E. Večerková, A. Vyskočil • Tisk L.V. Print, Stará Tenice 1132, 686 01 Uherské Hradiště • Náklad 250 ks

ISBN 978-80-87671-05-4
ISSN 0583-5569

OBSAH

Etnologie

<i>Marta Kondrová</i> : Dětský lidový oděv na Slovácku. Na příkladu sbírky a fotodokumentace Slováckého muzea.	11
<i>Romana Habartová</i> : Lajbl, marínka, kabát, halena... Příspěvek k typologii mužských svrchních oděvních součástí na Slovácku (na příkladu sbírek Slováckého muzea v Uherském Hradišti) – 2. část	27
<i>Lenka Havlíková</i> : Mužské soukenné oděvní součástky ve sbírkách Národního ústavu lidové kultury ve Strážnici – kalhoty a kabáty	57
<i>Ludmila Tarcalová</i> : Úcta k sv. Cyrilu a Metoději v lidových vrstvách na Uherskohradištsku	75
<i>Petr Hlavačka</i> : Zemědělská usedlost čp. 72 v obci Šumice u Uherského Brodu v historickém prostoru a čase. Přihlédnuto k širším historickým souvislostem majícím vliv na charakter sídelního celku a vybrané usedlosti	91
*	
Ad honorem (k jubileu Věry Kovářů) (<i>Jana Spathová, Romana Habartová</i>)	109
Etnograficko-historický výzkum vybraných objektů tradičního lidového stavitelství ve Zlínském kraji, I. Uherskohradištsko (<i>Jana Spathová</i>)	118
Terénní výzkum v obcích pod Chřiby (<i>Jan Káčer</i>)	127
Richard Jeřábek: Lidová výtvarná kultura: dvacet dva příspěvků k teorii, metodologii, ikonografii a komparatistice (<i>Josef Jančář</i>)	131
Lucie Uhlíková, Marta Toncrová (eds.): Hudební a taneční folklor v ediční praxi (<i>Petr Číhal</i>)	132
Ethnologia Europae Centralis. Časopis pro národopis střední Evropy. 10 ročníků časopisu a jeho bibliografie (<i>Ludmila Tarcalová</i>)	135
Ta jeho milá modré oči má... Sváteční kroje svobodných na Moravě a ve Slezsku před 80 lety (<i>Ludmila Tarcalová</i>)	136

Archeologie

<i>Dana Menoušková</i> : Kostel a kaple sv. Jiří v Uherském Hradišti.	141
<i>Petr Dresler, Michal Vágner</i> : Geofyzikální průzkum Masarykova náměstí a lokalizace kostela sv. Jiří.	155
<i>Radim Vrla, Zdeněk Schenk, Jan Mikulík</i> : Kaple zvaná Cyrillka na Velehradě – nové poznatky k její stavební historii	165
<i>Radim Vrla</i> : Nové poznatky o podobě hradu Buchlova na přelomu 15. a 16. století	179
*	
Problematika využití detektorů kovů v archeologii v kontextu současného stavu a detektorová prospekce Slováckého muzea v letech 2011–2012 (<i>Tomáš Chrástek</i>)	195
<i>Alena Humpolová, Vladimír Podborský</i> : Archeologická sbírka Františka Vildomce (<i>Miroslav Vaškových</i>)	197
Zlato symbol moci a bohatství (<i>Miroslav Vaškových</i>)	198

Historie

<i>Jiří Mitáček</i> : Zdislav Měšec z Uherského Hradiště a na Hluku	203
<i>Ester Vratislavská</i> : Korespondence velehradského opata Mikuláše Kromera s bratrem varmijským biskupem Martinem Kromerem ve vztahu k přírodním poměrům na Velehradě a v jeho okolí v letech 1570 a 1571	217

<i>Petr Číhal: Hudební inventář jezuitů v Uherském Hradišti z roku 1730</i>	225
<i>Martin Motyčka: Kořeny znovuobjeveného komponisty patří do Vnorov,</i> <i>P. Jiří Josef Zrunek, OFM</i>	243
<i>Jan Zapletal: Urbanizace a výstavba infrastruktury v Uherském Hradišti,</i> <i>Uherském Brodě, Uherském Ostrohu a Veselí nad Moravou v procesu</i> <i>modernizace na přelomu 19. a 20. století</i>	251
<i>Lucie Verbíková: Mimořádný lidový soud Uherské Hradiště.</i>	267
*	
<i>Jubileum Blanky Rašticové (Jiří Čoupek)</i>	285
<i>Nová stálá historická expozice města Uherské Hradiště v bývalé jezuitské koleji</i> <i>(Ludmila Hobzová)</i>	286
<i>Poslední agrární konference v Uherském Hradišti aneb Dokonáno jest (Zdeněk Fišer).</i>	288
<i>Dvadsať rokov od rozpadu Československa (Roman Holec)</i>	290
<i>František Čapka, Lubomír Slezák: Cukrovarnictví do roku 1938 a agrární strana</i> <i>(se zřetelom na Moravu a Slezsko) (Vlastislav Lacina)</i>	291
Dějiny umění	
<i>Andrea Husseiniová, Gabriela Vyskočilová: Dvojice kožených liturgických rouch</i> <i>ze sbírky Moravské galerie v Brně</i>	297
<i>Josef Maliva: Josef Pospíšil – nezištný rozséváč vzdělání i kultury – a nástin jeho</i> <i>umělecké sbírky</i>	311
<i>Pavel Portl: Scénografické návrhy Miloše Součka pro Slováké divadlo.</i>	333
*	
<i>Přírůstky 1992–2012 (Milada Frolcová)</i>	349
<i>Návraty Františka Hodonského (Milada Frolcová)</i>	354
<i>Ohlédnutí za výstavou Mistři české a moravské malby (Marie Martykánová)</i>	357
<i>Galerie Joži Uprky v Uherském Hradišti (Marie Martykánová)</i>	360
<i>Ivan Theimer v Uherském Brodě (Milada Frolcová)</i>	362
<i>Janečkův Havel pro Evropu (Milada Frolcová)</i>	365
Muzejnictví	
<i>Ivo Frolec, Blanka Rašticová: Slováké muzeum v roce 2012, výroční zpráva</i>	371
<i>Romana Habartová: Slavnostní předání titulu Mistr tradiční rukodělné výroby</i> <i>Zlínského kraje</i>	389
<i>Iveta Mátlová: 36. seminář knihovníků muzeí a galerií ČR</i>	391
<i>Romana Habartová, Jan Káčer: Centrum péče o tradiční lidovou kulturu</i> <i>Zlínského kraje a grantové projekty Ministerstva kultury ČR v roce 2012</i>	393
*	
<i>Výběrový přehled publikací vydaných v roce 2012 (Iveta Mátlová)</i>	397
<i>Výstavy Slováké muzea v roce 2012 (Blanka Rašticová)</i>	405
<i>Nabídkový list publikací a CD Slováké muzea v Uherském Hradišti (Iveta Mátlová)</i>	407
<i>Technické pokyny redakce pro publikování v časopisu Slovákco (Redakce)</i>	415

SUMMARY

Ethnology

<i>Marta Kondrová</i> : Children's folk clothes in Moravian Slovakia on the example of the collection of photographs and collections of the Moravian Slovak Museum	11
<i>Romana Habartová</i> : Lajbl, Marinka, Coat, Blouse... A Contribution to the Typology of the Upper Parts of Clothing in Moravian Slovakia (Documented by the Example of the Collections of the Moravian Slovak Museum in Uherské Hradiště) – part 2 . .	27
<i>Lenka Havlíková</i> : Men's Woolen Cloth Clothes in the Collections of the National Institute of Folk Culture in Strážnice – Trousers and Coats.	57
<i>Ludmila Tarcalová</i> : Respect to Saint Cyril and Methodius Among Ordinary People in the Region of Uherské Hradiště.	75
<i>Petr Hlavačka</i> : Farmstead Number 72 in the Village of Šumice near Uherský Brod in the historical space and time	91
*	
Messages	109

Archeology

<i>Dana Menoušková</i> : The Saint George Church and chapel in Uherské Hradiště	141
<i>Petr Dresler, Michal Vágner</i> : Geophysical Research of Masaryk Square and localization of the Saint George Church.	155
<i>Radim Vrla, Zdeněk Schenk, Jan Mikulík</i> : Chapel Called Cyrilka in Velehrad – New Facts About its Building History.	165
<i>Radim Vrla</i> : New Knowledge About Buchlov Castle On the Turn of 15 th and 16 th Centuries	179
*	
Messages	195

History

<i>Jiří Mitáček</i> : Zdislav Měšec of Uherské Hradiště and Hluk	203
<i>Ester Vratislavská</i> : The correspondence between Mikuláš Kromer and his brother Martin Kromer, the bishop of Warmiń, related to conditions of nature in Velehrad region in the years 1570–1571	217
<i>Petr Číhal</i> : Jesuite Music Inventory in Uherské Hradiště from 1730	225
<i>Martin Motyčka</i> : The Roots Of a Rediscovered Composer belong to Vnorovy, Mr Jiří Josef Zrunek, OFM	243
<i>Jan Zapletal</i> : Urbanization and Building of Infrastructure in Uherské Hradiště, Uherský Brod, Uherský Ostroh and Veselí nad Moravou in the Process of Modernizing on the Turn of the 19 th and 20 th centuries.	251
<i>Lucie Verbíková</i> : Extraordinary People's Court in Uherské Hradiště	267
*	
Messages	285

History of Art

<i>Andrea Husseiniová, Gabriela Vyskočilová</i> : Two Liturgical Goens from the Collection of Moravian Gallery in Brno.	297
---	-----

<i>Josef Maliva: Josef Pospíšil – an unselfish disseminator of culture and education – and the outline of his art collection</i>	311
<i>Pavel Portl: Miloš Souček 's Stage Designs for Moravian Slovak Theater</i>	333
*	
Messages	349

Museums

INHALTVERZEICHNIS

Ethnologie

<i>Marta Kondrová</i> : Kindervolkskleidung in der Mährischen Slowakei; am Beispiel der im Museum der Mährischen Slowakei untergebrachten Sammlung und Fotodokumentation	11
<i>Romana Habartová</i> : Joppenartige Kleidungsstücke („lajbl“, „marinka“), Mantel, Kittenbeitrag zur Typologie der Männeroberkleidung in der Mährischen Slowakei (am Beispiel der Textilsammlung des Museums der Mährischen Slowakei) – Teil 2 . . .	27
<i>Lenka Havlíková</i> : Männer- Kleidungsstücke aus Tuch im Sammlungsbestand des Nationalen Instituts für Volkskultur in Strážnice – Hosen und Mäntel	57
<i>Ludmila Tarcalová</i> : Adoration der Heiligen Kyrillos und Methodius in Volksschichten des Gebiets von Uherské Hradiště	75
<i>Petr Hlavačka</i> : Das Landwirtschaftsgebäude Nr. 72 in der Gemeinde Šumice bei Uherský Brod in der historischen Wahrnehmung von Raum und Zeit	91
*	
Nachrichten	109

Archäologie

<i>Dana Menoušková</i> : St. Georg-Kirche und St. Georg-Kapelle in Uherské Hradiště	141
<i>Petr Dresler, Michal Vágner</i> : Geophysikalische Untersuchung des Masaryk-Platzes und Lokalisierung der St. Georgskirche	155
<i>Radim Vrla, Zdeněk Schenk, Jan Mikulík</i> : Neue baugeschichtliche Erkenntnisse über die St. Kyrill und St. Methodius Kapelle in Velehrad, Cyrilka genannt	165
<i>Radim Vrla</i> : Neue Erkenntnisse über die Gestalt der Burg Buchlov an der Wende vom 15. zum 16. Jahrhundert	179
*	
Nachrichten	195

Geschichte

<i>Jiří Mitáček</i> : Zdislav Měšec von Uherské Hradiště und von Hluk	203
<i>Ester Vratislavská</i> : Korrespondenz zwischen Mikuláš Kromer, Abt von Velehrad, und Martin Kromer, Bischof von Ermland, bezogen auf die Naturverhältnisse im Gebiet von Velehrad in den Jahren 1570 und 1571	217
<i>Petr Číhal</i> : Musikinventar der Jesuiten in Uherské Hradiště aus dem Jahre 1730	225
<i>Martin Motyčka</i> : Die Wurzeln des wiederentdeckten Komponisten P. Jiří Josef Zrunek, OFM, liegen in Vnorovy	243
<i>Jan Zapletal</i> : Urbanisierung und Aufbau der Infrastruktur in Uherské Hradiště, Uherský Brod, Uherský Ostroh und Veselí nad Moravou im Modernisierungsprozess an der Wende vom 19. zum 20. Jahrhundert	251
<i>Lucie Verbíková</i> : Außergewöhnliches Volksgericht Uherské Hradiště	267
*	
Nachrichten	285

Kunstgeschichte

<i>Andrea Husseiniová, Gabriela Vyskočilová</i> : Zwei lederne liturgische Gewänder aus den Sammlungen der Mährischen Galerie in Brno	297
---	-----

<i>Josef Maliva: Josef Pospíšil – aktiver Bildungs- und Kulturträger –</i>	
Abriss seiner Kunstsammlung	311
<i>Pavel Portl: Miloš Souček 's szenografische Entwürfe für das Mährisch-slowakische</i>	
Theater.....	333
* Nachrichten.....	349

Museum

ETNOLOGIE

DĚTSKÝ LIDOVÝ ODĚV NA SLOVÁCKU. NA PŘÍKLADU SBÍRKY A FOTODOKUMENTACE SLOVÁCKÉHO MUZEA

Marta Kondrová, Slovácké muzeum, Uherské Hradiště

Dětské kroje byly ve starší době zřídka kdy z nových látek, obvykle je matka přešla z dobrých částí vlastních odložených šatů, a když je děcko samo nedotrhalo, vždy se vyskytl mladší následovník, který se již postaral o to, aby nakonec zbyla jen hrstka hadříků.¹

Dětskému oděvu byla v národopisné literatuře věnována pozornost okrajově, obvykle v rámci popisů regionálních typů kroje.² V roce 2012 byla v Technickém muzeu v Brně na téma dětského oděvu a dětské textilní hračky uspořádána konference Textil v muzeu, ze které byl vydán sborník příspěvků. I přes zadané téma se dětskému oděvu věnovaly pouze čtyři příspěvky.³ Stejně tak tvoří dětský sváteční oděv v rámci textilních fondů jednotlivých muzeí malé kolekce. Ne jinak je tomu v případě etnografické textilní sbírky Slováckého muzea v Uherském Hradišti. Textilní fond etnografického oddělení Slováckého muzea v současné době čítá na 20 000 kusů krojových součástek, bytového textilu, výšivek a doplňků lidového oděvu z oblasti Slovácka. Dětské oděvy a dětské krojové součásti však tvoří pouze zlomek. Náš příspěvek má za cíl nejen zhodnotit krojové součástky v textilním fondu Slováckého muzea a doložit jejich užívání na archivních fotografiích, ale s konkrétními příklady zhodnotit změny v lidovém oděvu dětí od narození po dobu dospívání v časovém období od konce 19. století až po padesátá léta 20. století.

Všední oděv a dětský zejména je v muzejních sbírkách zastoupen zcela okrajově. Pozornost byla věnována už při počátcích sběratelské činnosti kroji svátečnímu a obřadnímu. K příležitostem, kdy byly nejmenší děti oblékány do svátečního oděvu, patřily zejména křtiny, nedělní návštěvy kostela, církevní svátky (Boží tělo), svatby atd. Zatímco všední oděv byl jednoduchý jak stříhem, tak použitým materiálem, svátečním šatům byla věnována větší pozornost. Děvčata i chlapci bez rozdílu pohlaví nosili přibližně do svých pěti let stejný typ oděvu. Rozdíl nebyl patrný ani podle barevnosti – barevný stereotyp růžové a modré barvy se začal utvářet až na počátku 20. století. Pokud byly původní součásti dětského, zejména kojeneckého oděvu zdobené, obvykle to bylo červenou barvou, které byla prisuzována ochranná funkce.⁴ V našem příspěvku budeme věnovat pozornost oděvu nejmenších – novorozeňat, batolat i dětí předškolního a školního věku, které nosily již krojové součástky shodné s krojem dospělých.

Oděv novorozeňat – pleny, peřinky, povijany, chůvky, úvodnice

Ihned po narození byly děti zabalovány do pleny z měkké savé tkaniny nebo obyčejného plátna. Obvykle se na pleny použily obnošené košile nebo povlaky na peřiny, které se natrhaly na kusy.⁵ Plenkové kalhoty šité, někdy také se šlemi, se začaly užívat až na konci 19. století, a to většinou v městském prostředí. Stejně jako spodní prádlo u oděvu dospělých se objevuje až s většími nároky na hygienu a výrazněji se dostává do běžného života v době, kdy lidový oděv z běžného nošení ustupoval.

Podbradníky či bryndáky se vyskytovaly od počátku 20. století opět nejprve v měšťanském prostředí. V lidovém prostředí se jako ochrana před ušpiněním při krmení přehodil přes krk a hrudník dítěte útržek plátna nebo jiný hadřík. V rámci ručních prací se jako

reprezentativní doplněk začaly vyrábět podbradníky háčkované či pletené, nebo šité z jemných látek, často také zdobené výšivkou. Důkladem oblékání pleteného podbradníku je např. snímek matky s dítětkem z Javorníka už z roku 1906.⁶ Podobných podbradníků se do sbírek Slováckého muzea (dále jen SM) dostalo osm kusů, převážně ze třicátých a čtyřicátých let 20. století.⁷

Kromě plen a obyčejné plátěné košilky, obvykle k zavazování za krkem, se děti balily do peřinky a převazovaly povijanem, aby „dobře rostly“. Peřinka *zabalovačka* byla čtvercová, vyplněná péřovou vložkou. V nejhudších regionech jihovýchodní Moravy (např. na moravských Kopicích) se do přelomu 19. a 20. století udrželo balení dětí pouze do plachty.⁸ Na všední den byla peřinka nezdobená, plátěná nebo z kanafasu (E 28.923 z Boršic u Buchlovic) a dítě se do ní původně balilo položené podélně. Diagonální položení dítěte hlavou do jednoho

Rodiče s dítětem v peřince a úvodnici. Kunovice 1930. Fotoarchiv Slováckého muzea v Uherském Hradišti (dále jen Fotoarchiv SM UH).

cípu se ujalo během druhé poloviny 19. století.⁹ V lidovém prostředí se od prvních desetiletí 20. století objevovaly také peřinky zdobené v rohu jedním kanýrem s plátěnou krajkou.¹⁰ Zdobněji působily peřinky se dvěma kanýry z plátěné krajky. Peřinky musely být vždy čisté a krajka mírně naškrobená.¹¹ Původně se děti do takto zdobených peřinek balily v neděli či o svátcích, ve čtyřicátých letech se začaly používat i ve všední dny.¹² Peřinky se převazovaly povijanem – obvykle tvořeným tkanicí s vytkávaným vzorem – bílé, červené i modré barvy. Ve čtyřicátých letech se objevovaly také povijany háčkované.¹³ V některých lokalitách bylo převázání povijanem červené či modré barvy také jediným rozlišovacím znakem pohlaví dítěte.¹⁴

Už kolem roku 1900 se objevily peřinky tzv. americké, které dětem umožnily větší komfort pohybu a nestahovaly je tak. Do lidového prostředí se však dostaly až na konci třicátých, respektive ve čtyřicátých letech 20. století. Přes osvětové působení lékařů, kteří poukazovali na škodlivý vliv těsného zabalení na růst a vývoj dítěte, se původní peřinky a povijan udržely v lidovém prostředí ještě ve čtyřicátých letech 20. století. Sváteční peřinka určená ke křtu nebo k úvodu měla vždy jeden cíp lemovaný naskládanou krajkou, obvykle ve dvou vrstvách nad sebou. Krajka se škrobila a žehlila pomocí železné nahřáté kulmy do ozdobných ruliček – *kulmovala* se. Peřinky šité ke křtu od čtyřicátých let 20. století neměly již samostatný povijan, ale jejich součástí byly našité části plátna s protaženými stuhami k zavazání. Tento typ peřinek je ve sbírkách SM zastoupen celkem třemi kusy.¹⁵

Ve všední den, zejména při práci, nosily ženy děti v *chůvce*. Obvykle se šila z širšího pruhu plátna, od dvacátých let také z různých pevnějších tkanin žakárových vzorů, kterým

si matka k sobě dítě přivinula. Nošení dítěte v chůvce bylo praktické zejména při práci. Nejmenší děti se nosily obvykle tak, že si vzala matka dítě do náručí a chůvku si přehodila přes rameno, dítě do pruhu zabalila a druhý konec podložila pod dítě. Větší děti, které již samy držely hlavu, si pak mohla žena vzít na záda a chůvku pak uvázala vepředu na suk. ¹⁶ Obvykle byly chůvky pruhované nebo květované v délce 200–250 cm a šířce 60–75 cm. Ve sbírce SM se nachází dvě chůvky pocházející z Kunovic z padesátých let 20. století. Jako chůvka pro uvázání dítěte na záda mohla sloužit jakákoli plachta a často tak nosili své mladší sourozence i větší děti.

Matka s dítětem v chůvce. Velká nad Veličkou 1924. Fotoarchiv SM UH.

Ke křtu se dítě v peřince balilo do úvodní plachty, stejně jako k úvodu. V obcích, kde se udrželo oblékání kroje ke slavnostním příležitostem až do padesátých a šedesátých let 20. století, nosily takto děti ke křtu spojenému s civilním vítáním občanků. Např. ve Vlčnově se tak běžně nosily ke křtu děti ještě v sedmdesátých letech 20. století.

Košilky, čepičky

Základní součástí oděvu dětí již po narození byla bílá plátěná košilka s dlouhým rukávem a zřaseným límečkem kolem krku nazývaným na Slovácku lokálně *obršláček* (Vážany), *krejzlíček* (Staré Město), *lémeček* (Kunovice), často lemovaným bílou úzkou krajkou (E 19.923). Košilka se zavazovala za krkem na tkaničky. Patřila k běžnému každodennímu

Matka s chlapcem a děvčátkem v kanduškách. Jarošov 1914. Fotoarchiv SM UH.

oděvu, k svátečním příležitostem mohla mít zdobnější krajku na límečku, nebo límeček zdobený jemnou výšivkou (E 30.703, E 30.704). Ve třicátých letech se i do lidového prostředí dostávaly košilky šité podle módních časopisů. Měly např. hranatý výstřih lemovaný plátěnou úzkou krajkou a na prsou několik řad jemných sámků (E 9677). Košilky s ležatým límečkem pod bradou, obvykle ozdobně vykrojeným, se objevily v lépe situovaných rodinách už ve dvacátých letech 20. století. Ženy je šily samy, případně se kupovaly košilky tovární výroby. Na límečku se opět uplatnilo *štykování*, výšivka nebo alespoň ozdobné obšití okrajů, stejně jako na rukávech (E 31.604). Spíše výjimkou byly od padesátých let košilky s propínáním předního dílu zapínané na nitěné knoflíky (E 31.605).

Ke košilkám se obvykle šily plátěné čepičky ze stejného materiálu, shodné barvy a zdobení. Obvykle byly soupravy bílé (E 30.705, E 30.706, E 36.785, E 36.786), od

dvacátých a třicátých let s barevným vyšitím s patrným důrazem na rozlišení pohlaví dítěte – pro chlapce s modrým zdobením (E 30.707, E 30.708), pro děvčátka s červeným či růžovým, případně se barva uplatnila již v materiálu (E 36.787, E 36.788).

Plátěné čepičky mohly být šité z jednoho, dvou i tří dílů. Nejjednodušší byl čepček z plátěného obdélníku, jehož dvě strany se k sobě sešily a v dolním okraji se zahnutím a přešitím vytvořil tunýlek. Čepček byl pak špičatého tvaru (E 36.755). Z jedné části se šily také čepičky v týle zřasené a sešité v jednom místě s ohrnutým okrajem kolem čela (E 30.707). Obvykle se však čepičky tvarovaly dokulata pomocí záševků v týlové části (E 36.785), nebo byla týlová část k pruhu plátna samostatně všitá (E 36.756). Ve čtyřicátých letech se všední novorozenecké čepičky šily nejen z jemného plátna a popelínu, ale také z madeiry či saténu a dalších materiálů. Objevují se také čepičky z vzorovaných látek, např. pruhované či květované a mnohdy ještě kolem obličeje zdobené naskládanou krajkou. Tyto čepičky byly už obvykle třídílného stříhu. Prostřední díl tvořil pruh plátna a boční díly měly téměř čtvercový nebo půlkruhový tvar (E 25.367, E 25.366).

Křestní košilky, kabátky a soupravy

Oděv ke křtu byl slavnostnější, obvykle se skládal z košilky, kabátku a čepčku. Košilky byly stříhově shodné se všedními, měly však obvykle jemnější a zdobnější krajku na límečku, případně na rukávech. Na košilku se křtěnci oblékal obvykle kabátek, plátěný nebo z jemnějších materiálů, např. molu, organtýnu, etamínu. Dva etamínové kabátky z konce 19. století ze Zlechova patří ve sbírkách SM k nejstarším (E 28.717, E 28.718).

V lidovém prostředí nemáme v muzejních sbírkách mnoho dokladů o speciálních křestních soupravách z poloviny nebo konce 19. století. Hlavní důraz ve zdobnosti byl logicky kladen na čepček, který byl prakticky jedinou viditelnou součástí křtěnce zavinitého do peřinky. Čepičky se v rodinách mnohdy dědily po několik generací. Ve třicátých letech 20. století, v českém prostředí i dříve, se také začaly objevovat přízové pletené čepičky s korálky. Čepičky s barevnými korálky, které se na přízi navlékaly během pletení čepčku a vytvářely různé motivy, obvykle květinové, byly poměrně vzácné.¹⁷ Ve sbírkách SM se vyskytuje pouze jeden kus s modrými korálky (E 25.438). Přízové čepičky s barevnými květinovými vzory byly na Slovácku ojedinělé. Čepček se takto vyrobený koupil na jarmarku a ženy jej podle vlastního vkusu obvykle dozdobily naskládanou krajkou nebo pentličkami.

Drtivá většina oděvních součástí ke křtu měla bílou barvu (bílá jako symbol nevinnosti). Genderové rozdělení barev na modré pro chlapce a růžové pro děvčátka se začalo zejména v měšťanském prostředí uplatňovat ve dvacátých letech 20. století a dostalo se také na křestní oblečení. V muzejních sbírkách SM jsou zastoupeny především soupravy nebo křestní čepičky datované po roce 1900. Takovou je mimo další souprava kabátku a čepičky z bílého saténu z roku 1935 (E 36.796, E 36.797). Kabátek s dlouhým, krajkou lemovaným rukávem má kolem krku krajku tovární výroby jako krejzlík. Čepička je šitá ze dvou částí s čtvercovým zadním dílem a kolem čela je lemována skládanou tylovou krajkou a bílou pentličkou s našitými voskovými kvítky. Na temeni jsou z bílé taftové

Přízová křtící souprava, Modrá (E 33.897–E 33.898), 1930.

stuhy naskládány dva ozdobné květy spojené pentlí. Měšťanské prostředí třicátých let 20. století zastupuje ve sbírce etnografického oddělení SM křestní souprava E 36.798–E 36.801. Je tvořena kabátkem z bavlněného tylu s nabíraným krejzlíčkem u krku, zdobeném na prsou a koncích rukávků aplikací saténových tenkých stuh smetanové barvy. Podobně je zdoben také čepček, podšitý plátnem se dvěma růžicemi seskládanými ze stuh na bocích. Křestní rouška či příkrývka, která se dávala přes peřinku, je rovněž tylová s aplikací stuh a po obvodu je lemována krajkou z vyšíváního tylu. Soupravu ke křtu doplňuje povijan na peřinku z hedvábné stuhy a krajky.

Křestní souprava, Lanžhot (E 11.459–E 11.462), první polovina 20. století.

V některých lokalitách nepostrádaly křtící soupravy zákonitosti barevnosti a ornamentiky krojové výšivky.

Uplatnila se na nich obdobná výšivka jako na kroji rodičů. Příkladem ve sbírkách SM je křestní souprava z Hovorán (E 4859–E 4863), tvořená plátěnou řasnatou košilkou s límečkem a organtýnovým kabátkem s pestrobarevnou květinovou výšivkou na prsou a dolním lemu rukávů. Stejná výšivka zdobí čepček šitý ze tří částí, kolem čela lemovaný naskládanou krajkou. Podobně také souprava z Lanžhota (E 11.459–E 11.462), tvořená košilkou, etamínovým kabátkem s květinovou výšivkou a bílým čepčkem s ozdobou seskládanou ze stuh na temeni.

Od dvacátých let 20. století byly především v měšťanském prostředí nebo bohatších selských rodinách oblíbené přízové křtící soupravičky zhotovované z pružného úpletu, nebo háčkované z jemné příze i kordonetky. Objevovaly se již brzy po roce 1900, ale nejvíce se rozšířily během třicátých a čtyřicátých let 20. století. Do těchto let také můžeme datovat většinu z celkového počtu devíti souprav, dvou samostatných kabátků a dvanácti čepiček.

Oblečení batolat a dětí do pěti let

Pro nejmenší děti od věku batolat odrostlých peřince do pěti let byly určeny *kandušky* – suknice s řasenými rukávy, které oblékaly děti na plátěnou košilku – spodničku bez rozdílu pohlaví. Obvykle bylo možné rozeznat v nejtětlejším věku děvčátka od chlapců podle toho, že děvčátka měla dolní okraj rukávů zakončený *kadrlí* či *taclí*, tedy zřaseným volánem s krajkou. Naopak chlapecké *kandušky* obvykle tuto ozdobu postrádaly.

Sváteční kroj pro děvčátko, Lanžhot (E 11.455–E 11.458), 1960.

Sváteční chlapecký kroj, Nivnice (E 8002–E 8005), 1930.

Košilky

Ve všední dny, zvláště v parném létě, nosily děti pouze košilku, často rovného střihu, s řaseným krejzlíkem stejného střihu jako novorozenecké. Košilky se pak zapínaly nebo zavazovaly na zádech, někdy také vepředu. Na tuto košilku se pak mohla obléci kandaška, přičemž nařasený krejzlík pak ležel na šatičkách a tvořil ozdobu. Během třicátých a čtyřicátých let 20. století se tak pod slavnostní typ kandašky začaly oblékat košilky s nabíranou sukni, které se škrobily a tvořily spodničku, rozšiřující a zvedající sukňovou část šatů. V mnoha lokalitách se během dvacátých let 20. století začal krejzlík přivazovat samostatně a od košilky se zcela oddělil. Tvořila ho plátěná nitěná krajka tovární výroby, nejčastěji však tylová krajka na jedné straně ušitá do tunýlku s provlečenou šňůrkou pro zřasení a uvázání kolem krku.

Na Hornácku se na košilkách i nejmenších dětí uplatňovala výšivka podle počítané niti v ustálené barevnosti, ke které děti nosily zvláštní typ čepce s nařasenou týlovou částí. Ve sbírkách SM tento typ oděvu reprezentuje košilka s čepčkem (E 14.304–E 14.305). Hornácké dětské čepčky jsou stříhové atypické s týlovou nařasenou částí. Košilka má nabírané rukávy a zřasený límeček *kráglíček* s barvenou modrooranžovočervenou výšivkou podle počítané niti. Rukávky jsou krátké, nařasené a vyšité geometrickým vzorem, obdobně jako hornácké ženské rukávce. Čepček zvaný *gargula* má týlovou část zřasenou a širokou obdélníkovou plochu kolem čela vyšitou stejným vzorem ve shodné barevnosti jako košilka.

Obdobně střižená je košilka E 4315, která má místo *kráglíčku* obdélníkový *modrostrakatě* vyšitý límeček. Košilka je prostřižena vepředu a od dolního okraje částečně sešitá. Pochází z Velké nad Veličkou asi z roku 1910. Další samostatná košilka *gráglovica* s modře vyšitým límečkem a třemi svislými pruhy na předním díle pochází rovněž z hornácké obce, konkrétně z Javorníka.

Šatečky – kandušky

Šatečky *kandušky* byly typem oděvu, který se v minimálních stříhových obměnách vyskytoval prakticky na celém území Moravy i Čech. Byly tvořeny rovným krátkým živůtkem, ke kterému byla přišita nařasená suknice, sukýnka a dlouhé rukávy, často nabírané a zakončené manžetou nebo *taclí*, *kadrlí* s krajkou. V některých lokalitách se nosily šatečky s rovným úzkým rukávem zakončeným úzkou kraječkou. Zapínaly se na zádech na knoflíčky nebo patentky. Zdobení mohla tvořit výšivka či našité stužky a krajky.

Regionální názvy této součásti byly rozmanité. *Kandušky*, jinak také nazývané *šatečky*, *pasnice* (Jalubí), *pasule* (Topolná, Tučapy), *šohajky* (Staré Město), *tibětky* (Vlčnov), *kadrlovice* (Veletiny), *kaboš* (Podluží), byly pro všední příležitosti šité ze vzorovaného barchetu, pláten s drobným potiskem – kartounu i flanelu. Na neděli a k svátečním příležitostem byly kandušky z vlněných *harasů*, *tibetů* i brokátů, pro chladnější období také ze sametu či plyše a děti k nim oblékaly na hlavu zdobené čepičky *karkulky*, *pupy*, *pupeny* atd.

V některých oblastech (Kyjovsko) se šily také šatečky bez rukávů zvané *gandoš* (Ratiškovice), *pasnica* (Lanzhot), pod které se v létě oblékala košílka s baňatými rukávci a v zimě teplejší kabátek *kaboš* (Ratiškovice).¹⁸

Čepičky – karkulky

O nedělích a svátečních příležitostech oblékaly k šatečkám děti v nejmladším věku a bez rozdílu pohlaví čepičky zvané též *karkulka*,¹⁹ *gargulka*, *pupena*, *srauková pupena* (Ratiškovice), *portovica* (Vlčnov), *patáčnica* (Uherskohradištsko), *slovácký čepec* (Podluží) atd. Byla šitá z vlněného štofu, červeného i modrého atlasu, ale také z popelínu či brokátu obvykle ze tří částí. V některých lokalitách se setkáme také s čepičkami z šesti dílů (E 8005 z Nivnice).²⁰ Čepičky se zdobily našitím korálků, flitrů, dracounů či bulionů. Kolem čela po obvodu čepičky se často naší-

Matka s dětmi. Vyškovec 1900. Fotoarchiv SM UH.

Matka s dítětem v tibětce a portovici. Vlčnov 1900. Fotoarchiv SM UH.

valy také *tyrangle* – drobné našití tylu s naskládanými stužkami. Zavazování tvořila obvykle taftová či hedvábná stuha. Větší děvčátka, již kolem druhého a třetího roku, nosila ke kanduškám místo čepcůků šátky, většinou štrápcové, a chlapi klobouky či beraničky.

Obvyklou výraznou ozdobou byla růžice zvaná *frča*, *frčisko*, *růža*, seskládaná ze stuh, zřídka i krajky do různé velikosti i tvaru. Obvykle se tato *frča* našívala na temeno čepičky (E 4998, čepceček z Kyjovska) či mírně do týla, v některých případech mohly být podobné ozdoby také v rozích nad čelem (E 19.835). Způsobem seskládání můžeme tyto ozdoby rozdělit do několika skupin:

1. Mašle (Kyjovsko)
2. Jednoduchá růže skládaná do kruhu ze stejně dlouhých smyček stuhu (Uherskohradišsko)
3. Růže z několika vrstev stuh (Uherskohradišsko, Vlčnov)
4. Růže z několika vrstev stuh ve tvaru polokulatého květu s korálky, bulionky nebo květem uprostřed (Vlčnov, Nivnice)
5. Polokulatá růžice – *makovička* (Podluží)
6. Růžice z několika vrstev stuh skládaná do polokulata – *frča*, *křepelica* (Podluží)
7. Mašle skládaná do obloučků *smyček* (Podluží, Rohatec)

Jednoduchá mašle se objevuje na čepcích z Kyjovska, které se odlišují také stříhově a jemným kulatým vykrojením kolem obličeje se blíží ženským čepcům. Šité byly obvykle z hedvábných atlasů nebo ornátů, se stuhou hustě naskládanou kolem okraje čepcečku. Mohou být bez mašle (E 25.886 z Ratiškovice, foto), nebo s mašlí našitou v týle čepcečku (E 7997, E 4995 a E 4997 z Rohatce).

Frča mohla být seskládaná z větších či menších mašlí či smyček tvořících kruh. S těmi se můžeme setkat u starší vrstvy *portovic* z Vlčnova (E 4999) nebo u čepcůků z Hluku (E 5002). Smyčky mohly být seskládány i v několika vrstvách nad sebou (E 4990 z Vlčnova, foto, E 4998 z Kyjovska).

Frča či růža mohla mít podobu kompaktní růžice ze stuh uprostřed s květem (E 4991, E 4992 z Vlčnova) nebo s buliony a barevnými perličkami či voskovými kvítky (E 8005, foto sváteční chlapecký kroj, Nivnice E 8002–8005, E 8014 z Nivnice).

Specifické způsoby skládání ozdoby na temeno čepičky můžeme identifikovat na čepcích z Podluží, kde se vyvinuly do tří typů. Na čepičce z Lanžhota (E 11.461, foto křestní souprava, Lanžhot E 11.459–11.462) můžeme popsat růžici polokulovitého tvaru z úzkých taftových stuh zvanou *makovička*. Dalším způsobem skládání mašlí na dětských tzv. *slováckých čepcích* či *pupinách* na Podluží byla *frča*, *křepelica*, tvořená z několika mašlí vrstvených na sebe v barvě bílé, modré a růžové

Čepceček, Ratiškovice (E 25.886), 1900.

(E 19.832 z Podluží, foto, E 19.833 z Lanžhota). Posledním způsobem ozdoby jsou tzv. smyčky, skládané stejným způsobem, jaký známe ze slavnostního čepce dívčího kroje zvaného rožky – do několika obloučků (E 11.458 z Lanžhota, foto sváteční kroj pro děvčátko, Lanžhot E 11.455–11.458).

Mladší skupina čepcůků z Uherskohradištska i Uherskobrodsko již *frču* postrádá. Naopak na ploše čepcečku se často rozvinul naturalistický květinový motiv, obvykle vyšívaný strojem. Tyto čepcečky se dostávaly do

oblíby zejména na konci čtyřicátých let 20. století (E 4804). V padesátých a šedesátých letech dochází na čepčících k užití nových materiálů i módních stříhů a technik, např. na Nivnicku se uplatňuje na dětských čepčících z jednoho dílu tzv. žabičkování (E 8006 z Nivnice).

Oblékání kandušky a karkulky

Jak jsme zmínili výše, kanduška se oblékala na spodní košilku v chladnějším počasí a zdobená aplikací i výšivkou či šitá z lepších látek se nosila vždy ke slavnostní příležitosti. Samostatně se na kandušku přivazoval límeček krezjlk, tvořený krajkou jednoduše zřasenou na šňůrce provlečené tunýlkem. U kandušek s řasnými rukávy se pod nimi uplatnily rukávy košilky obvykle na konci zdobené krajkou, případně i vyšitě (E 33.283 z Vlčnova).

Šaty bez rukávů a košilky rozdílné pro děvčátka a chlapce

V některých lokalitách, např. na Kyjovsku i Podluží, se oblékaly také šaty bez rukávů, pod které se oblékala košilka s nabíranými rukávy. *Gandoš* z Ratíškovic (E 25.878) je šitý z červeného plátna s ozdobným vyšitím kolem průramků a výstřihu i napojení zřasené sukénky bílou hedvábnou přízí. V chladnějším počasí se nosily místo rukávců nebo košilky pod šaty také *jupečky* nebo *kacabajky*. Sváteční zimní dětský komplet na děvčátko (E 7992–E 7996) z Rohatce je tvořený *rubáčem*, tedy spodní košilkou s našasou plátěnou sukýnkou. Přes ně se oblékala *kacabajka* – kabátek z bílého vzorovaného kašmíru a sametové modré šatečky s vyšitými kvítky po ploše. Ze stejného materiálu jako šatečky je ušita také čepička zvaná *čičena*, kolem tváře lemovaná bílou kožešinkou.

U oděvu pro chlapce se v Rohatci můžeme setkat s *rubáčem*, na který se oblékala košile s rovně stříženým stánkem i rukávy, na koncích s červenou dírkovou výšivkou. *Gandoš* je ušitý z červeného *kartúnu*, který se objevuje běžně na tureckých šátcích zvaných jako *halúzkové*. Ke kompletu

Čepček s frčou, Kyjovsko (E 4998), 1900.

Čepček, Podluží (E 19.832), 1920.

Sváteční chlapecký kroj, Rohatec (E 7987–E 7991), 1930.

(E 7987–E 7991, foto) patří límeček z bílého plátna našasený na šňůrce a malá beranice z černého kruhu.

Na Podluží v létě nosily děti také šatečky bez rukávů zvané *kabošek* nebo *pasnica*. Děvčátka pak pod ně oblékala nabírané rukávce, chlapci košilku s dlouhými vyšitými rukávy.²¹

Zajímavou anomálii v rámci oděvu dětí v širším okolí v tomto směru popisuje J. Pavelčík v obci Strání, kde říkali kompletu košile, šatům a čepěčku *čechýlek*. Přestal se zde údajně oblékat ve dvacátých letech 20. století. Oproti šatům typu kandušek je svrchní část oděvu nazývána autorem jako *fěrtůška* (jinak je ale jako fěrtuška označována ve Strání přední sukňě ženského kroje!). Zapínala se ve předu a byla prostřižená po celé délce. Pod šatičky *fěrtůšku* střižené bez rukávů s mírně našasenou sukničkou přišitou k živůtku se oblékala košilka. U chlapců byla rovného střihu zavazovaná na šňůrky u krku stejně jako košile dospělých. Dívčí spodnička měla charakter rukávců, avšak s výrazně delším stánkem sahajícím pod kolena dítěte. Dívčí košilka byla nesešitá a nosila se zapínáním dozadu.²² Pro tento oděv se nepodařilo zatím dohledat ani fotografický, a tím méně fyzický doklad. Jeho doložení by bylo zajímavým posunem v bádání o dětském lidovém oděvu. Ve Strání jej však nepopisuje ani J. Beneš, znalec kroje na Uherskobrodsku, který zde prováděl rozsáhlý výzkum na počátku padesátých let 20. století. J. Klvaňa při popisu straňanského kroje užívá název *čechýlek* pro košilku: „Z dětské úpravy, jinak obyčejné, z barevné čepičky i jednotných šateček se skládající, zaznamenat dlužno název košilky vzadu otevřené „čechýlek“, pocházející až ze starověku českého.“²³ Z tohoto strohého konstatování by se dalo naopak usuzovat, že žádné výjimečnosti oproti okolním krojovým okráskům straňanský dětský kroj nevykazoval.

Rozstřižení dětské košilky ve předu zmiňuje J. Klvaňa v oblékání dětí na Hornácku.²⁴ Poměrně v raném věku k ní začaly děti nosit místo kandušky *pruclek* nebo *kordulku*. Ve sbírkách SM se kanduška z Hornácka nenachází, ačkoli se také zde zřejmě nosila. Děvčátka oblékala brzy i košilku s obdélníkovým límcem popsanou výše. Košilka měla střih i výzdobu shodnou jako ženské rukávce, pouze měla výrazně dlouhý stánek, který sahal pod kolena či až po kotníky, v Nové Lhotě se tento oděv nazýval *uherky*. Pro oděv dětí na Hornácku, tvořený košilkou nebo rukávěčkou, sukni či šatečkami zvanými *šubaňa*, máme ve sbírkách SM doklady až z šedesátých let 20. století. Komplet z Javorníka z tohoto období (E 4856–E 4858), tvořený košilkou, čepěčkem a šubaňou, je stylizován a je na něm patrné ovlivnění folklorismem. Přesto můžeme ve fotodokumentaci najít důkaz oblékání podobného typu oděvu ve třicátých letech 20. století.²⁵ Košilka z Javorníka má opět podobu rukávců s dlouhým stánkem. Přes ni se oblékala šubaňa – vestička z červeného plátna, která má zapínání na zádech a ve předu má k dolnímu okraji přišitou imitaci *kartúnové fěrtušky*. K tomuto kompletu se děťátku na hlavu vázal obdélníkový šateček, zdobený oranžovo-modro-červenou hornáckou výšivkou obdobnou jako na rukávcích. Po uvázání na hlavu tvořil šátek jakýsi čepěček. Tyto čepěčky na Hornácku nosily ve třicátých a čtyřicátých letech i větší děvčátka. Ze stejné obce pochází oděv pro asi čtyřleté děvčátko tvořený rukávci s černostrakatým vyšíváním, červenou sukničkou se dvěma přes prsa překříženými šlemi a čepěčkem s čtvercovým dýnkem a černostrakatou výšivkou po ploše (E 25.395–E 25.397). Tento typ čepěčku s téměř čtvercovým dýnkem zmiňuje V. Frolec při popisu dětského hornáckého kroje²⁶ a zachytil jej na akvarelu také J. Uprka.²⁷

Portovica, Vlčnov (E 4990), 1900.

Vliv městské módy a folklorismu

V dětském oděvu se můžeme setkat brzy po roce 1900 s vlivy folklorismu, ať už se jedná o střihové posuny jednotlivých součástí, výzdobu, nášivku aplikací a strojově vyšitých stužek či galanterního zboží. Užívání výšivkových motivů nebo střihových inspirací z lidového oděvu bylo v městském prostředí osmdesátých a devadesátých let 19. století považováno za projev vlastenectví. Hnutí, hledající v lidové kultuře kulturu národní, vyvrcholilo přípravami a realizací Národopisné výstavy československé v roce 1895 a jeho projevem byla nejen intenzivní sběratelská činnost, ale právě také aplikace prvků tradičního lidového oděvu v módních šatech. Řadu návodů na uplatnění lidových motivů v dětském oděvu poskytovaly ženské časopisy, jako *Kalendář paní a dívek*, *Domáci hospodyně* či *Náš kroj* atd.²⁸ V některých časopisech nebo samostatných publikacích se objevovaly také střihy a vzory výšivek, ať už na kroje a krojové součástky do jisté míry autentické,²⁹ tak návody k šití košilek, obleků i kalhot s použitím upravených střihů nebo výšivek či aplikací vycházejících z lidového oděvu. Příkladem využití motivů lidové výšivky je např. souprava košilky s kalhotkami (E 33.783–E 33.784) z roku 1935 z Uherského Hradiště. Střihově vychází z městské módy, avšak na rukávech, límečku i předním díle je košilka zdobená modrou výšivkou s květinovým motivem vycházejícím z motivů „malované“ výšivky z Podluží, kterou můžeme nalézt na límcích k rukávcům nebo na šatkách.

Nejmenší děti byly oblékány běžně od padesátých let 20. století do tzv. *sakumpaků* či *kombeluší*, šitých z teplé látky. Měly střih overalu s dlouhými rukávy, zapínané byly na zádech (E 27.796). Na děti se začaly oděvní součástky také plést – různé typy čepiček, svetříků a kabátků. Ty se objevují od třicátých let, v lidovém prostředí později (E 37.113–E 37.115).

V řadě obcí se pod vlivem blízkého města začaly brzy po první světové válce, především však ve třicátých až čtyřicátých letech 20. století, nosit šaty městského střihu. Ty už byly určeny výhradně děvčátkům, a zejména pro slavnost Božího těla byly šité z bílých polobrokátů, etamínu, hedvábného rypsu a dalších jemných látek. Chlapci už po roce 1900 začali nosit civilní kalhoty, saka, případně celé obleky. Tyto součásti se kombinovaly s krojovými košilemi, nebo maminky šily dětem košile konfekčního střihu, případně se košile kupovaly.

Dětský oděv rozdělený podle pohlaví

Obvykle od věku čtyř až pěti let začali chlapci a dívky nosit oděv obdobný kroji rodičů. Děvčátka sukně, rukávečky či jupky, chlapci obvykle plátěné kalhoty *třaslavice* a košile. I zde se oděv vnitřně diferencuje na pracovní, všední, sváteční až obřadní se specifickými znaky jednotlivých krojových součástí. Někteří badatelé, např. P. Bogatyrev, také upozorňují na rozdíly v oděvu různých věkových skupin.³⁰ Krojové součástky dětí různého věku se mohly rozlišovat jemnými nuancemi ve výzdobě nebo použitých materiálech. Děti obvykle dědily v rodině oděv po svých starších sourozencích a nosily se tak, zejména v případě kroje všedního či polosvátečního, až do úplného roztrhání. Navíc byly obvykle dětské oděvy šité již z obnošených oděvů kroje rodičů. Určité krojové součástky – soukenné nohavice, kordulky – dostávaly děti obvykle s nástupem do školy nebo k 1. svatému přijímání. Další součásti pak v době dospívání, nebo s příchodem mezi svobodnou mládež (chasu) – chlapci kosárky, dívky věnečky, věnce nebo rožky (Podluží). Obutí ve všední dny nebylo žádné, děti chodily od jara do podzimu bosy. Obvykle do svátku od sv. Josefa (19. března) do sv. Martina (11. listopadu). Takto až do třicátých let chodily i do školy. V chladnějším počasí si omotávaly nohy onucemi a obouvaly podomácky šité plstěné botky. Ke svátečnímu kroji rodiče dětem kupovali kotníčkové botky na šněrování. Vysoké

holínkové boty dostávali chlapci nejčastěji k nohavicím a kordulce k 1. svatému přijímání (Vlčnov), děvčata až vycházela ze školy.

Chlapci nosili obvykle košilkou stříhem shodnou s krojovou košilí svých otců, od meziválečného období se nosily také košile konfekční, zapínané na knoflíky. Plátěné *třaslavice*, *gatě* či *plkavice* oblékali chlapci od jara do podzimu, během první třetiny 20. století se ujal také krátké kalhoty na jednu či dvě kšandy s poklopцем. Do školy chodili ve všedním, ale vždy čistém a upraveném oděvu. O neděli a ve svátek nosili chlapci soukenné kalhoty i kordulky. Poměrně brzy se u chlapců objevily také konfekční součásti oblečení – kalhoty i saka. Vždy se kupovaly větší, aby dítěti oblek vydržel co nejdéle. V některých lokalitách se ve třicátých letech nosily i manšestrové kalhoty s vyšitím kolem kapes (Vlčnov). Plnohodnotné krojové součástky slavnostního kroje dostávali chlapci často k 1. svatému přijímání – kordulky, nohavice, holínkové boty.

Děvčátka chodila ve všední den v jupkách či plátěných rukávcích a sukních z plátka s drobným potiskem nebo z polovlněných materiálů. Na hlavě měly děti vždy šátek uvázaný pod krkem, nebo v týle na „*zuzku*“ na „*drndu*“. V chladnějším počasí nosila děvčátka plyšové jupky, kacabajky a vlněné kostkované šátky i *vlňáčky*. Ve třicátých letech se začaly nosit také vroubkované bavlněné punčochy a svetry oblékané ke krojovým součástkám. Sváteční oblečení se skládalo z rukávců, kordulek, spodnic, zadních sukní obvykle černých s výšivkou přes vrapy zdobených šorců a fěrtůšku (Uherskohradištsko), sukní a zástěr (Kyjovsko), rukávců s kordulkou a šátku. Na Podluží začala děvčátka nosit šaty – komplet jupky a sukně stejné barvy a ze stejné látky. Sukně byla v dolní části nabraná do několika sámků.

K obřadním příležitostem (1. svaté přijímání, slavnost Božího těla, svatba) měla děvčátka oděv v převládající bílé barvě a na hlavě věneček z umělého či voskového kvítí. Základní součásti již byly zcela shodné s kroji svobodných děvčat. Družičky nosily obvykle bílé punčochy bavlněné vroubkované, později i nylonové punčochové kalhoty. Na Uherskohradištsku je nosily tzv. bubínkové či pupkové punčochy, pletené z bílé vlny s plastickým vzorem malých „bubínků“. Naproti tomu v obcích na Uherskobrodsku (Hradčovice, Těšov) se zača-

Děti různého věku ve svátečním kroji. Nivnice 1900. Fotoarchiv SM UH.

ly nosit i brzy po roce 1910 bílé punčochy s vypleteným pestrobarevným vzorem. Měly je ale až dívky kolem věku patnácti let.

Během třicátých a čtyřicátých let přibývalo do dětského oděvu velké množství konfekčních oděvních součástek – košile, halenky, svetry, kalhoty i saka atd., které nahrazovaly původní krojové součástky. V bohatších selských rodinách se již zejména chlapci začali záhy oblékat tzv. *po*

městsky nebo *po panský* (Uherskohradištsko, okolí Strážnice). Stejně jako v oděvu dospělých nositelkami původního kroje byly déle ženy, dívky a děvčátka. Dokládá to řada rodinných i školních fotografií z třicátých a čtyřicátých let 20. století. Od padesátých let se už dětský kroj nosil na Slovácku prakticky pouze ve slavnostní a obřadní variantě. Na základě fyzických dokladů shromážděných ve sbírkovém fondu Slováckého muzea v Uherském Hradišti lze poukázat na stříhovou konzervativnost oděvu dětí na Slovácku ve druhé polovině 19. století a první třetině 20. století. Prakticky se na celém území vyskytovaly dva typy šatiček kandašek – s nabíranými rukávy a bez rukávů. Obdobně konzervativní byly slavnostní čepčky tzv. karkulky, šité nejčastěji ze tří, starší typy na Uherskobrodsku z šesti částí. Fyzické doklady v muzejních sbírkách jsou ve srovnání s doklady kroje dospělých zlomkovité. Důvodem je především to, že děti v rodině oděv dědily jedno po druhém často do úplného roztrhání. Fotografie nám v tomto ohledu nabízí poměrně brzký nástup civilního oblečení. Důvod můžeme spatřovat v tom, že děti, ačkoli běžně nosily kroj, rodiče nechali fotografovat v „lepších“ šatech.

Poznámky:

- 1 Š o t k o v á, B.: *Naše lidové kroje. Jejich vzory, stříhy a zpracování. Kroj Dětský*. Praha 1951.
- 2 K l v a ň a, J.: Lidové kroje na Moravském Slovensku. In: *Moravské Slovensko I*. Praha 1918, s. 97–252.
- 3 K r i š k o v á, Z.: Dětský textil jako doklad etnokulturních vztahů společnosti. In: *Textil v muzeu: soubor statí k problematice Dětský textil a textilní hračka*. Brno 2012, s. 3–6. B á r t o v á P a v e l k o v á, T.: Dětský textil a textilní hračka u Romů. Tamtéž, s. 21–25. T a u b e r o v á, M.: Křestní a úvodní oblečení novorozence a dětská textilní hračka v Čechách v 19. století. Tamtéž, s. 46–51. K o n d r o v á, M.: Dětský sváteční oděv ve sbírkách Slováckého muzea. Tamtéž, s. 62–68.
- 4 L e n d e r o v á, M., R ý d l, K.: *Radostné dětství?: dítě v Čechách devatenáctého století*. Praha 2006, s. 106.
- 5 N á p l a v o v á, M., T a r c a l o v á, L.: Dětský oděv na Uherskohradištsku. *Slovácko 22*, 1980, s. 61.
- 6 Foto Erwina Rauppa žena s děčkem z Javorníka ze sbírek Slováckého muzea v Uh. Hradišti, inv. č. U 5187. Publikováno: R a u p p, E. et al.: *Erwin Raupp: Moravská Hellas 1904=Mährisches Hellas 1904=Moravian Hellas 1904*. Lomnice nad Popelkou 2010, č. 91, s. 149.
- 7 Podbradníky E 19.921, E 19.922, E 19.933–E 19.936, E 32.104, E 33.783.
- 8 H o f e r, J.: Život na starohrozenkovských Kopicích. *Lidová tvorba: revue pro propagaci lidového umění 1*, 1940, č. 3–4, s. 4–7.
- 9 N o v á k o v á, L.: Oděv dětí na Moravě ve sbírkách Etnografického ústavu Moravského zemského muzea. In: *Folia ethnographica 31*, 1997, s. 27–36.
- 10 Peřinka E 9620 ušitá z povlaku na peřinu, nebo E 35.403 z roku 1930.
- 11 Peřinky E 9619, E 11.464, E 35.402 z roku 1940.
- 12 N á p l a v o v á, M., T a r c a l o v á, L.: Dětský oděv na Uherskohradištsku. *Slovácko 22*, 1980, s. 61.
- 13 Ve sbírkách Slováckého muzea je uloženo 23 povijanů různého stáří i typů. Převážně jsou zastoupeny bílé vytkávané tkanice, ale také háčkované žluté, růžové i modré pásy.
- 14 B o g a t y r e v, P.: *Funkcie kroja na Moravskom Slovensku*. Martin 1937, s. 42.
- 15 Ve sbírkách SM jsou to peřinky E 30.447, E 34.791, E 34.792 z let 1950 z Uherského Hradiště a Brna.
- 16 N á p l a v o v á, M., T a r c a l o v á, L.: Tamtéž, s. 62.
- 17 T a u b e r o v á, M.: Křestní a úvodní oblečení novorozence a dětská textilní hračka v Čechách v 19. století. In: *Textil v muzeu: soubor statí k problematice Dětský textil a textilní hračka*. Brno 2012, s. 47.
- 18 Š i m š a, M.: Odívání. In: Čejka, J. a kol.: *Ratiškovice: minulostí slovácké obce*. Ratiškovice 2010, s. 582–660.
- 19 V národopisné literatuře se jako karkulky označují slavnostní čepčky z tří až šesti částí s různíci na temeni z drahých látek. Naproti tomu Č. Zíbrt označoval jako karkulky všechny druhy čepčeků,

- kteří děti nosily. „Karkulky bývají různých druhů: buď z látek ušité, pletené (štrikované), háčkové, sítkované.“ Z í b r t, Č.: O dětské karkulce a křtícím vinku. *Český lid* 24, 1924, s. 368–371.
- 20 L. Nováková považuje variantu ze čtyř až šesti částí za vývojově starší. N o v á k o v á, L.: Tamtéž, s. 27–36.
- 21 O n d e r k o v á D o s t á l o v á, L.: Dětský kroj na Podluží. *Český lid* 43, 1956, s. 173–174.
- 22 P a v e l č í k, J.: Čechýlek ze Strání. *Malovaný kraj* 17, 1981, č. 4, s. 18–19.
- 23 K l v a ň a, J.: Lidové kroje na Moravském Slovensku. In: *Moravské Slovensko* I. Praha 1918, s. 190.
- 24 Tamtéž, s. 203.
- 25 Fotoarchiv SM. Velká nad Veličkou, inv. č. 2846.
- 26 H o l ý, D., F r o l e c, V., J e ř á b e k, R.: *Horňácko: život a kultura lidu na moravsko-slovenském pomezí v oblasti Bílých Karpat*. Brno 1966, s. 170.
- 27 Publikován v *Moravském Slovensku*, s. 199, obr. 221.
- 28 Š t ě p á n o v á, I.: Svéráz v dětském oděvu koncem 19. století. In: *Folia ethnographica* 34–35, 2000/2001, s. 71–79.
- 29 Š o t k o v á, B.: Tamtéž.
- 30 B o g a t y r e v, P.: Tamtéž, s. 42.

Literatura:

- Č a s t o v á, V., G a l e č k o v á, R., P e t ř í k o v á, M.: *Kroje hornácké obce Velká nad Veličkou*. Velká nad Veličkou 2000.
- H o l ý, D., F r o l e c, V., J e ř á b e k, R. (eds.): *Horňácko: život a kultura lidu na moravsko-slovenském pomezí v oblasti Bílých Karpat*. Brno 1966.
- K l v a ň a, J.: Lidové kroje na Moravském Slovensku. In: *Moravské Slovensko* I. Praha 1918, s. 97–252.
- K o n d r o v á, M.: Textilní sbírka Slovákého muzea v Uherském Hradišti a její utváření. *Slovácko* 45, 2003, s. 9–25.
- K o n d r o v á, M.: Typologie textilní sbírky Slovákého muzea v Uherském Hradišti a její vyhodnocení. *Slovácko* 46, 2004, s. 9–45.
- K o n d r o v á, M.: Textilní sbírka Slovákého muzea – péče a využití. *Slovácko* 47, 2005, s. 9–20.
- L a n g h a m m e r o v á, J.: *Lidové kroje z České republiky*. Praha 2001.
- L e n d e r o v á, M., R ý d l, K.: *Radostné dětství?: dítě v Čechách devatenáctého století*. Praha 2006.
- N á p l a v o v á, M., T a r c a l o v á, L.: Jak se děti na Hradištsku „chovaly“ a „bavily“. *Malovaný kraj* 17, 1981, č. 4, s. 18.
- N á p l a v o v á, M., T a r c a l o v á, L.: Dětský oděv na Uherskohradištsku. *Slovácko* 22, 1980, s. 61–72.
- N o v á k o v á, L.: heslo Dětský oděv. In: Brouček, S. (ed.) et al.: *Lidová kultura: národopisná encyklopedie Čech, Moravy a Slezska*. 2 sv., Věcná část A–N. Praha 2007, s. 134–136.
- N o v á k o v á, L.: Oděv dětí na Moravě ve sbírkách Etnografického ústavu Moravského zemského muzea. In: *Folia ethnographica* 31, 1997, s. 27–36.
- O n d e r k o v á D o s t á l o v á, L.: Dětský kroj na Podluží. *Český lid* 43, 1956, s. 172–177.
- Š i m š a, M.: Odívání. In: Čejka, J. a kol. *Ratíškovice: minulost slovácké obce*. Ratíškovice 2010, s. 582–660.
- Š o t k o v á, B.: *Naše lidové kroje. Jejich vzory, stříhy a zpracování. Kroj Dětský*. Praha 1951.
- Š t ě p á n o v á, I.: Svéráz v dětském oděvu koncem 19. století. In: *Folia ethnographica* 34–35, 2000/2001, s. 71–79.
- T a u b e r o v á, M.: Křestní a úvodní oblečení novorozence a dětská textilní hračka v Čechách v 19. století. In: *Textil v muzeu: soubor statí k problematice Dětský textil a textilní hračka*. Brno 2012, s. 47.

Foto sbírkových předmětů Slovákého muzea Ladislav Chvalkovský, 2012.

Mgr. Marta K o n d r o v á (n. 1979), etnografka Slovákého muzea v Uherském Hradišti. Ve svém odborném zájmu se orientuje na lidový oděv, keramiku a postupně zpracovává sbírkový fond etnografického oddělení.

Children's folk clothes in Moravian Slovakia on the example of the collection of photographs and collections of the Moravian Slovak Museum

A b s t r a c t

In the ethnographic literature children's clothes were tackled only marginally, usually from the point of view of descriptions of regional varieties of costumes. Children's clothes represent only small collections in the funds of respective museums and the situation is the same in the case of the ethnographic textile collection of the Moravian Slovak Museum in Uherské Hradiště. Children wore the festive or ceremonial costumes on the occasions of holidays of family or year cycle. Among the most ceremonial ones was baptism. In the past, a great attention was paid to the clothes which the person who was baptised was wearing. The most expensive and smoothest materials were used to make baptism caps and coats great attention was also paid to the process of making them. Clothes for toddlers as well as for older children in the folk environment and also in the so called high culture were of the unified cut for boys and girls until the age of five or six. Then they started to wear smaller costumes which were the same as their parents'. In the period between the WW I and WW II a number of ready-to-wear clothes parts finds its way into folk costumes. Those civil ready-to-wear parts were accepted earlier by the boys, girls replaced their costume parts mainly in the 40s of the 20th century.

Kindervolkskleidung in der Mährischen Slowakei; am Beispiel der im Museum der Mährischen Slowakei untergebrachten Sammlung und Fotodokumentation

Z u s a m m e n f a s s u n g

Der Kindervolkskleidung wurde in der völkerkundlichen Literatur wenig Aufmerksamkeit gewidmet, erwähnt wird sie eher nur in Beschreibungen von regionalen Trachtentypen. Die Kinderfestkleidung ist im Rahmen der Textilfonds in einzelnen Museen nur in Form von kleinen Kollektionen vertreten. Ebenso geschieht es im Falle der ethnographischen Textilsammlung des Museums der Mährischen Slowakei in Uherské Hradiště. Die Kinder trugen anlässlich der Familien- oder Jahresfeste die festliche oder zeremonielle Kleidung. Die Kindertaufe gehörte zu den schönsten christlichen Zeremonien. Für Taufhemdchen und Taufhäubchen wurden die teuersten und feinsten Materialien verwendet, zur Verschönerung dienten auch noch zahlreiche Verzierungen. Bei Kleinkindern im Krabbel- bis ins Vorschulalter (5 oder 6 Jahre) wurde für Mädchen- und Jungenkleidung, egal ob ländliche oder gehobene Mode, einheitlicher Schnitt gewählt. Im Schulalter trugen die Kinder ähnliche Trachtenstücke wie ihre Eltern, nur in kleinen Größen. In der Zwischenkriegszeit kamen auch manche Konfektionsstücke in Gebrauch. Die Jungen trugen Zivilkleidung früher als Mädchen. Besonders in den vierziger Jahren des 20. Jahrhunderts haben die Mädchen ihre Trachtenstücke durch „Wohlfühlkleidung“ ersetzt.

LAJBL, MARÍNKA, KABÁT, HALENA...

Příspěvek k typologii mužských svrchních oděvních součástí na Slovácku (na příkladu sbírek Slováckého muzea v Uherském Hradišti) – 2. část

Romana Habartová, Slovácké muzeum, Uherské Hradiště

Lidový oděv není jen odkazem minulosti a dokladem vývoje tradiční lidové kultury. Je dokladem jedinečnosti, slohovosti i osobních invencí tvůrce, respektující dané zákonitosti a řád.

Při studiu lidového oděvu se nemůžeme zabývat pouze jeho vnějšími znaky. Proto se naše pozornost zaměřila na další kritéria, jako je stavba oděvu s přihlédnutím k okolním vlivům a prostředí, kde se кроj formoval a byl ovlivněn řadou faktorů, včetně temperamentu osob, které jej oblékaly, charakteru prostředí, způsobu obživy, dopadu průmyslu, městské módy, která v sobě nesla různé zlomky historických slohů a nadání tvůrců.

V předchozím vydání časopisu Slovácko LIII/2011 byl stejnojmenný příspěvek věnován svrchnímu mužskému oděvu uherskohradištského Dolňácka, Uherskobrodsko, moravských Kopanic a luhačovického Zálesí.

Druhá část studie přináší pojednání zaměřené na hornácké kabátky (kamizoly), mentýky a haleny, na kabátky-lajble a haleny Dolňácka strážnického a samostatného krojového okrsku rohateckého, na svrchní mužský oděv severního a jižního kyjovského Dolňácka s kabátky zvanými marýnky, marínky, marinky, lastyňáky, na mužský oděv subregionu Podluží (kabátky-kabaně, lastyňáky, ratyňáky) a konečně na lajble a kacabaje hanáckého Slovácka.

Hornácko

Hornácko při severozápadním úpatí jižní části Bílých Karpat pod Javořinou tvoří národopisná podoblast, která si díky své poloze dodnes uchovává svůj starobylý archaický ráz v projevech hmotné kultury, především v kroji. Až do současnosti se zde udržela textilní rukodělná výroba, tkalcovství i práce vyšivaček. U mužského kroje není výšivka uplatněna v takové míře jako u kroje ženského. Základní součásti tradičního oděvu zde zůstaly po staletí téměř nezměněny. Dokázaly si uchovat charakter, střih i tvar, během posledních sto let nabývala na intenzitě výzdoba v podobě výšivky.

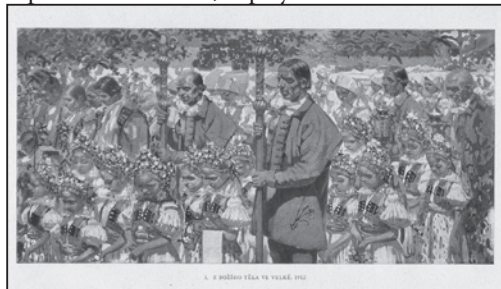

Muži v bílých kabáčcích sahajících nad kolena. Z kancionálu Pavla Rašky, 1751.

Muž v tmavším kabátku stejného střihu. Z kancionálu Pavla Rašky, 1753.

Hornácký-velický kroj reprezentuje obce Velká nad Veličkou, Hrubá a Malá Vrbka, Kuzelov, Javorník, Nová Lhota, Vápenky, Suchov, Lipov a Louka. Nejstarší zmínka o lidovém oděvu na Hornácku pochází ze začátku 17. století. Jedná se o zápis v sirotčí knize městečka Lipova z roku 1605, zápisy o lidovém odívání se nacházejí v pozůstalostních spisech, např.

Muži v halenách a obřadních *světých* kabátech. Reprodukce obrazu J. Uprky *Z Božího těla ve Velké*, 1912.

fotografie z konce 19. století, z nichž ke známým patří snímky Josefa Klvani, Josefa Šímy, Emila Horského, Václava Tille, Karla Klusáka a dalších. Kroj hornáckého lidu zachycovali s oblibou profesionální umělci, např. Joža Uprka, Cyril Mandel, Josef Koudelka, Antonín Kalvoda.

Kabát je sice obecné označení svrchního pláště, ale v oblasti Hornácka představuje jediný typ kabátu bez výzdoby nebo s příkrasami. Je šitý z bílého nebo světle modrého sukna, s daným stříhem a typem výšivky, která je vždy na obou variantách identická nebo velmi příbuzná. Tento typ kabátu pojmenovaného podle barvy sukna je oblékán na košili a vestu (pruclek) a nikdy se nezapínal. Kabát šitý ze světle modrého sukna je nazýván *světlý* a nosil se k obřadním příležitostem (svatební-ženichovský), kabát z bílého sukna je označen jako *bílý* a obléká se ke svátečnímu mužskému kroji (např. o svatbě, kabát vdovce, staršího mládence, o Božím těle, poutích, pohřbech). K jejich hotovení bývalo v minulosti používáno velmi silné a hrubé sukno. Za chladného počasí se pravý cíp klopý obtácel kolem boků a prostrčil se v místě rozstřížení pravé kapsy. Střih kabátu tvoří diagonální rozšíření na bocích, které je vedeno od pasu směrem dolů. Délka kabátů sahá asi do půlky stehen. Boky kabátů jsou v rozšířené části na švu zdobené aplikací a výšivkou (velkými *jatelinkami*). Přední díl kabátu lemují vcelku široké symetrické klopý (tzv. záhyby), které směřují od límce až ke spodnímu okraji. Klopý jsou ve spodní části asymetricky rozšířené, pošité světlým sukem, po obvodu lemovaným černým (případně tmavě modrým) a červeným soukenným proužkem a v dolních rozích je plocha zdobena aplikací z červeného sukna ve tvaru *jatelinky* a *zátoček* (*velké srce*), na protilehlé straně pak barevně vyšitým srdcem (*srce*). Na levé klopě (z pohledu nositele), která je širší než pravá, je v horní části podobný, ale menší motiv. Bývá zde obvykle uveden letopočet zhotovení kabátu a iniciály majitele. Zadní díl kabátu není zdoben. Zajímavým detailem je límec vzadu střížený do špičky, lemovaný modrou šňůrkou, která kopíruje celý obvod kabátu. U okraje rukávů je našita falešná manžeta ze sukna jako ozdobný prvek, jejíž barva je závislá na barvě kabátu (červená, černá, tmavě modrá). Je lemovaná kulatou haraso-

Muži v obřadních *světých* kabátech. Velká nad Veličkou, 1930.

vou šňůrkou v chrpově modré barvě, někdy je dozdobena jatelinkou, kde k ní přistupuje ještě růžová, světle modrá a zelená. Pravá strana kabátu je opatřena všitou váčkovou kapsou, levá má jen prostřížený šev a zůstává volná. Chce-li mít muž kabát upnutý, rozloží špičatou výložku z pravé strany pod levou přednici a spodem jej zastrčí do levé kapsy tak, že špiče vyčnívá shora ven.¹

Ze šatníku zdejších mužů postupně vymizel kabátek typu bílého lajblu, který se podobal dolňácké *marince*, rozšířené od počátku 19. století. Všední lajble byly soukenné, sváteční z vlněného flanelu a používal se i na kordulky. Starý typ mužského i ženského lajblu měl stejný střih s kulatým výstřihem, který byl v polovině 19. století změněn do ostrých špic.²

Svrchnímu hornáckému kabátku se říká **prucek, kamizol, kamizola, kamizolka**. Kabátek rovného střihu sahá pod pás, má zakulacený výstřih bez límce. Obvykle je jednoduše zdoben, středem zádového dílu rozstřížen, s pevně našitými praporkovými šušky a s kapsičkami s nákrýtovými, kulatě krojenými patkami nad dolním okrajem ve výšce pasu (E 37.993).

Mužský kamizol ze Suchova představuje další typ lajblu, který je kratší, sahá nad pás, jeho přednice vytvářejí pod krkem ostré špiče, v nichž jsou prostříženy šikmo dolů prakticky nebo i ozdobně obsmykované dírky, zakončené tzv. *kvítkem*. Přednice jsou obvykle osmkrát pod sebou prostříženy a dírky jsou shodně začištěny jako vrchní. Po stranách dírek byly obvykle asi ve vzdálenosti 5 cm umístěny hranolkové knoflíky, často porcelánové, s tlačným vzorem. Muži

Ženich a nevěsta v obřadním kroji. Velká nad Veličkou, 1962. Foto J. Pešek.

Muži ve svátečním mužském bílém kabátě a v lajblu (*pruceku-kamizole*). Velká nad Veličkou, 1930.

Kabát tzv. *bílý*, Javorník (E 19.819), první polovina 20. století.

Kabát bílý s výzdobou, Hornácko (E 16.255), první polovina 20. století.

Starší typ mužského lajblu-kamizoly, Nová Lhota (E 37.993), kolem roku 1890.

Lajbl mužský-kamizol, Suchov (E 3788), kolem roku 1890.

si tento prucek nezapínali, ale svazovali jej krátkou tkaničkou, provlečenou ve druhé nebo třetí spodní dírcce. Na přednicích jsou dvě malé úzké kapsičky, a to pouze rozstříhnuté, nebo s vsítým kapesním váčkem, obvykle jen na levé straně. Jsou překryté jednoduchou profilovanou patkou-výložkou. Uprostřed bývá svisle prostřížená a obšitá dírka, ale bez knoflíku. Záda jsou středem rozstřížená a přední díl je spojen v zádech švem, kde tvoří malé praporečkové šušky, které jsou však pevně přišité k zádovému dílu. Na něm je také pevně našit třetí šusek s malým vyšitým kvítkem a srdéčkem. Na všech třech šuscích bývají vlnou a řetízkovým stehem vyšity stojaté kvítky, po stranách menší, uprostřed rozvinutější, jako ozdoba slouží i knoflíčky nad nimi, které zde mohou a nemusí být uplatněny. Přední díly jsou bez podložení nebo mohou být podloženy asi 7 cm širokým pruhem barevného plátna, podšívku tvoří obvykle světlý keprový barchet.

Muž v lajblu, kabátě a haleně, Velká nad Veličkou. Foto J. Klvaňa, 1894.

Halena patřila k běžné oděvní výbavě mužů na Hornácku. Oblékali ji hlavně za chladného počasí na košili a vestu (prucek). Byla hotovena ze světlého rezného sukna, její délka dosahovala ke kotníkům. Nejstarší haleny nebyly zdobené a byly šité z nejlevnějších materiálů (domácí hrubé huně) a muži je oblékali k práci i na všední dny. Pokud nebylo příliš chladno, neoblékali je úplně, ale přehodili si ji přes ramena. Rukávy zůstávaly volné, zavazovali je v zádové části k sobě. Pak sloužily jako kabely, v níž nosili drobné předměty. V zimním oblečení se přehazovaly i přes kožich. Střih halen byl velmi jednoduchý, sestával z dlouhých rovných dílů a jeho dominantní díl představoval dlouhý, hluboko do zad visící límeček, sahající často pod pás. Límeček nazývaný *darmovis* (nevisel na zádech nadarmo) nebo *hazucha* (od zahalování hlavy před nevlídnými povětrnostními podmínkami) byl na zádech u spodního kraje lemován asi 15 cm dlouhými soukennými třásněmi, nad nimiž je obvykle podélný dekor černé barvy. Byl tvořen různě širokým pruhem s vetkaným vzorem obvykle v černobílém provedení. Vepředu byl v horních rozích obou přednic zdoben aplikací a výšivkou na širokých harmonicky barevně sladěných soukenných červených výložkách. Jsou provedené z výložkového černého a červeného sukna, ozdobně vystříhovaného, výtvarně

Halena zepředu, Nová Lhota (E 4307), 1890.

Halena zezadu – darmovis, Nová Lhota (E 4307), 1890.

zpestřené modrou barvou. Výložky jsou různé (např. ve Lhotkách až 30 cm vysoké, ve Velké nad Veličkou kolem 20 cm). Podobně je aplikovaná výzdoba u kapes. Halena se nezapíná, ale svazuje se na prsou dvěma tkanicemi zhotovenými z halenového sukna. Haleny jsou v oblasti Hornácka střižené z rovných dílů, bez ramenních švů, všechny díly jsou sešívány hrubou konopnou nití. Vedle svátečních halen s *uokšama* (*uokšovice*) nosili muži všední kratší haleny *trhovice* z hrubého sukna s nezdobeným darmovísem. Do práce a do hor nosili hrubou halenu, tzv. *gubu*, ze silného sukna nahnědlé barvy, která měla místo límce kapuci. Muži ji oblékali včetně rukávů, na prsou se svazovala *tráčkami*. Pro celé Hornácko zhotovovali haleny do cechu sdružení tzv. *halenáře* z Kuželova.

Všední kratší haleny *trhovice* z hrubého sukna. Javorník, první polovina 20. století. Foto J. Dudešek.

K nákladnějším oděvním součástkám patřily na Hornácku také **soukenné kabáty** (**župice**, **mentýky**) s kožešinou uvnitř, potažené na vrchní straně cajkem nebo sukнем. Kabáty tohoto stylu (starobyle zvané šuby) byly obvyklou součástí středověkého šatníku. Na Moravě patřil ke slavnostnímu a obřadnímu oděvu v oblasti styčné se Slovenskem – na východní, jihovýchodní a jižní Moravě. Slovácké muzeum má ve svých sbírkách tři kusy z Velké nad Veličkou, Javorníku a Nové Lhoty. Mentýk z Velké nad Veličkou s rozšířenou suknicí je pošíty světlým sukнем, po obvodu s černou kudrnatou beránčinou a uvnitř s vysokou ovčí srstí (E 4417). Mentýk z Nové Lhoty je šitý z tmavě modrého sukna, po obvodu s černou a hnědou beránčinou, podšíty je stříhaným beránkem. Lemy byly hotoveny obvykle z kvalitní beraní stříhané kožešiny nebo dražší, liščí či kuní kožešiny či astrachánu.

Mentýk, Velká nad Veličkou (E 4417), polovina 19. století.

Mentýk, Nová Lhota (E 4424), polovina 19. století.

Vepředu na přednicích jsou zdobeny šňůrovaným přepínáním s kovovými nebo z látky, ha-rasu či příze vyrobenými gombíky, na bocích se šňůrami, které jsou ukončeny štrápci. Men-týky představují přechodový typ mezi kabátem a kožichem a nosili je muži i ženy.

Kabátek- kamizola	Nová Lhota	E 37.993	39/63	Hrubé valchované sukno s dlouhými rukávy, kraje a vnitřní okraj předních dílů jsou lemovány černou haraskou, na přednicích po kapsičky s patkami zdobeno šňůrovaním z červené, zelené a modré harasky.	1890
Kabátek- lajbl kamizol	Suchov	E 3788	483/69	Bílé valchované sukno ručně šité hrubou konopnou nití. Po obvodu lemo-váno zdobným štepováním. Na obou přednicích kapsa a dírky. Na zádech 3 šůsky, nad nimi červeno-zelené řetízkovým stehem vyšity větvičky a tu-lipán (pracovní oděv starých mužů).	1890
Kabátek- lajbl kamizol	Javorník	E 3790	385/70	Bílý flanel, po obvodu zdoben štepováním, na obou přednicích kapsy s 8 bílými knoflíky, dírky obšity červené, na zádech 3 šůsky zakončené knoflíkem a červenou řetízkovou výšivkou, uprostřed srdce.	1920
Kabát	Javorník	E 31.004	4/2002	Kabát bílý soukenný, zdobený. Směrem dolů rozšířen, s malým přeloženým límečkem, z každé strany přeložený šůsek na předním spodním okra-ji. Na pravé straně aplikace černého a červeného soukenného proužku. Po obvodu a kolem kapes zdobeno modrou šňůrkou. Na okrajích rukávy jsou aplikace černého sukna olemované modrou šňůrkou.	1. pol. 20. století
Kabát	Javorník	E 31.005	5/2002	Kabát bílý soukenný, zdobený, směrem dolů rozšířen, s malým přeloženým lí-mečkem, s dlouhými rukávy, z každé strany přeložený šůsek na předním spod-ním okraji. Na pravé straně zdoben černým a červeným soukenným proužkem, po obvodu a kolem kapes modrou šňůrkou. Na okrajích rukávy jsou aplikace sukna lemované modrou šňůrkou. Rukávy se zapínají na háčky.	1. pol. 20. století
Kabát	Horníčá- ko	E 16.255	23/84	Kabát bílý soukenný, zdobený, od pasu dolů rozšířen, na bocích do šůsků z několika dílů, po celém obvodu lemován modrou šňůrkou. Klopy jsou zdobeny aplikacemi z červeného, černého a hnědého sukna, červená a černá lemuje kraje, červená tvoří kosočtverec se dvěma vyřezávanými stranami, v něm je aplikace 2 srdíček. Na levé straně u límce je vyšito datování 1930 a iniciály „KJ“. U kapes je aplikace z modré, zelené, červené šňůrky s rostlinným motivem. Rukávy jsou dole zúžené z několika dílů.	1930
Kabát	Javorník	E 19.746	83/86	Kabát bílý soukenný, málo zdobený, na jedné spodní klopě zdoben čer-veno-tmavomodrou aplikací, na rukávech aplikací tmavomodrou, která je lemována blankytně modrou šňůrkou. Je po celém obvodu, na bočních švech a kolem nezdobeného límce.	1. pol. 20. století
Kabát	Javorník	E 19.747	82/86	Kabát bílý soukenný, s červeno-černou aplikací na spodní pravé klopě. Černá aplikace je na rukávech, kolem které je bleděmodré šňůrovaní. To lemuje celý obvod kabátu, kapsy i límce bez zdobení. Kabát je v dolní části v bocích rozšířen do „šosů“.	1. pol. 20. století
Kabát	Javorník	E 19.819	81/86	Kabát bílý soukenný, málo zdobený, směrem dolů rozšířený, s přeložený-mi šůsky u spodního okraje, dlouhými rukávy, s ležatým límcem. Obvod kabátu, límce, rukávy i levé přednice je lemován modrým šňůrovaním. Konec rukávů je zdoben černým sukнем ve tvaru korunky. Po stranách jsou vsazené 2 kapsy, zdobené modrým šňůrovaním.	1. pol. 20. století
Kabát	Nová Lhota	E 23.348	44/88	Kabát bílý ze šedožlutého pevného sukna, po obvodu lemován úzkou mod-rou dutinkou, na rukávcích modrá aplikace, květinová aplikace u kapes, jedna klopá a pevný dolní šůsek olemován modročerveným dytýnem.	1. pol. 20. století

Kabát	Nová Lhota	E 24.108	244/88	Kabát bílý, zdobený, z hrubého krémového sukna, krátký, s rovnými rukávy s modrou manžetovou patkou. Na levé klopě lemování modrým a červeným sukem. Nahoře vyšity dva kvítky, mezi nimi iniciály „SV“. V rohu pod nimi aplikacemi geometrického vzoru z červeného sukna s modrou strojovou výšivkou. Stejná aplikace je i dole v rozích na obou předních. Na pravé straně kapsa zdobená šňůrováním, na bocích šůsky. Boční švy a kolem dokola u spodního okraje kabát lemován úzkou fialovou stužkou.	1. pol. 20. století
Kabát	Velká nad Veličkou	E 32.145	379/2003	„Světlý“ soukenný kabát šedomodré barvy, směrem dolů rozšířený, zdobený, podšíty bílým sukem, límec modře lemovaný. Dlouhé rukávy mají širší tvarovanou manžetu z červeného sukna s modrým olemováním a zapínáním na 2 patenty. Na levém horním okraji je řetízky vyšito vročení 1952, v dolních rozích je aplikace z červeného sukna se srdíčky, z nichž vycházejí drobná kvítka. Vše provedeno řetízky v barvě zelené, bílé, žluté, fialkové, tmavě modré a červené. Po stranách má kabát zdobení z modré kulaté šňůrky, které končí u kapsy. Kapsa je na vnější straně zdobená trojlístky z modré, červené a zelené šňůrky, vyložené červeným sukem.	1952
Kabát	Hrubá Vrbka	E 2807	608/66	Bílé valchované sukno s černou a červenou aplikací na klopách a rukávech, nahoře s datováním v levém rohu r. 1923. Kolem krku přeložený límec.	1923
Kabát	Hornácko	E 2808	828/65	Bílé valchované sukno s černou a červenou aplikací na předních klopách, kolem kapes červené, modré a zelené šňůrování, na rukávech našito černé sukno.	1900
Kabát	Hornácko	E 2809	831/65	„Světlý“ soukenný kabát světlemodré barvy, kolem krku přeložený límec, klopy obou předních dílů zdobený červeným a černým proužkem ze sukna a vystřiženou červenou aplikací. Kolem kapes červené, modré a zelené šňůrování. Rukávy mají manžetu z červeného sukna.	1900
Kabát	Velká nad Veličkou	E 2810	604/66	„Světlý“ soukenný kabát světlemodré barvy s bílými klopami s aplikací červeného a černého sukna, v dolních rozích červená aplikace s různobarevnou výšivkou. Na levé klopě monogram TK 1928. Klopy, rukávy a okraje límce zdobený modrým šňůrováním. Na rukávech jsou manžety z červeného sukna. Ve dvou řadách 10 tepaných stříbrných gombíků. Na levé straně poutka z modrých dutinek.	1928
Kabát	Velká nad Veličkou	E 2814	432/64	Kabát bílý, valchované sukno, přeložený límec, na obou klopách proužek červeného a černého sukna. V dolních rozích vystřižena z černého sukna, na ní černé sukno a vyšité srdce, ze kterého vychází květiny, na levé klopě nahoře datování 1928.	1928
Kabát	Nová Lhota	E 2815	732/72	Kabát bílý, zdobený, valchované sukno, přeložený límec, na obou klopách proužek z červeného a černého sukna. V dolních rozích vystřižena aplikace z černého sukna, vyplněna modrým plátnem. Kolem kapes červené, modré a zelené šňůrování.	1920
Kabát	Nová Lhota	E 2816	733/72	Kabát bílý, zdobený, valchované sukno, přeložený límec, na obou klopách proužek z tmavočerveného a černého sukna. V levém rohu nahoře a v obou rozích dole vystřižena červená aplikace, vyplněna modrým plátnem, na něm vyšito srdce. Nahoře je iniciála J. Kolem kapes je šňůrování zelené, modré a červené.	1920
Kabát	Velká nad Veličkou	E 4967	834/65	Kabát soukenný, s černo-červenou aplikací, dlouhé rukávy mají černou aplikaci s modrým olemováním, přední část černo-červené olemování, šůsky vpředu s červenou aplikací a bílo-žlutým plochým vyšitím, při kapesních otvorech červená aplikace do kvítků a červeno-modré šňůrování, na levé klopě datace 1920, malý nezdobený ležatý límeček, záda rovná bez ozdob.	1920

Kabát	Horňácko	E 36.792	234/09	Kabát bílý, zdobený, dětský, župicového střihu, s tvarovaným límcem. Přední díly jsou zdobené aplikací červeného a černého sukna.	1. pol. 20. století
Mentýk	Velká nad Veličkou	E 4417	825/65	„Světlý“ soukenný kabát světlemodré barvy, po celém obvodu, okolo kapes a rukávů černá beráncí kožešina, na přednicích zdoben řadou poutek s kovovými ozdobami a řadou kovových kulatých knoflíků, uvnitř vysoká ovčí srst, na bocích tmavěmodrá šňůra, která se v pase rozpojuje na 3 šňůry končící střapci.	1850
Mentýk	Javorník	E 4418	1023/72	„Světlý“ soukenný kabát světlemodré barvy, po celém obvodu, kolem kapes a rukávů černá beráncí kožešina, na přednicích zdoben řadou poutek s kovovými ozdobami a řadou kovových gombíků kulatého tvaru, na bocích tmavěmodrá širší šňůra, v pase se rozpojuje na 3 šňůry končící střapci, uvnitř vysoká ovčí srst.	1850
Mentýk	Nová Lhota	E 4424	253/40	„Světlý“ soukenný kabát modré barvy, po obvodu kožichu a u rukávů olemování z černo-hnědé kožešiny, na levé přednici řada modrých poutek se střapečky a řada knoflíků, na boku v pase modré šňůrování se třemi střapci, uvnitř nestřížený ovčí vlas.	1850
Halena	Suchov	E 4306	2481/40	Z běžového sukna, se širokým límcem „darmovísem“, límec s trásněmi, zdoben po šířce černým protkávaným geometrickým vzorem, vloženými černými pruhy – jeden zoubkovaný s červenými úzkými proužky, řetízovým stehem červeným a žlutým, klopy zdobené aplikovanými zoubky v barvě červené, černé, fialové a tiskovým stehem ve žluté a černé barvě, též červené, zavazuje se na rezné stužky.	1890
Halena	Nová Lhota	E 4307	433/64	Z hrubého sukna, se širokým límcem „darmovísem“, na konci s trásněmi, zdoben černým protkávaním a aplikací z černé látky se zoubky a šňůrovou aplikací do tvaru květů a lístků z hnědé šňůry, klopy aplikací z černé a modré látky se zoubky, na kapsách černá aplikace se zoubky.	1890–1900
Halena	Velká nad Veličkou	E 4310	827/65	Z hladkého sukna, se širokým přehlíslým límcem zdoben trásněmi a protkán černým proužkem, aplikace černého pruhu se zoubky a šňůrkou do kvítek a lístků, klopy zdobené aplikací látky červené, černé, modré, fialové v podobě zoubků a řetízem zelené a žluté barvy, na kapsách pruh látky se zoubky, rukávy široké, na konci zúžené, zavazování na 2 šňůrky.	1890
Halena	Velká nad Veličkou	E 37.991	605/66	Z hladkého sukna s darmovísem zdobeným šňůrováním červené, zelené barvy s barevnou soukennou výplní. Aplikace černým a červeným sukem, s řetízovým stehem zelenou bavlnkou. Dolní okraj límce protkáván černě a ukončený trásněmi s černými součky na konci. Střední překlady haleny nahoře zdobené aplikacemi barevným sukem, k stažení haleny slouží barevná soukenná tkanice.	1890
Halena	Hrubá Vrbka	E 4312	362/67	Z hladkého sukna, s velkým přehlíslým límcem, na konci s trásněmi, s protkávanými černými pruhy, zdoben červenou a černou aplikací – pruhy se zoubky, červený pruh zdoben zoubky a řetízovým stehem, při okraji zdoben šňůrováním a aplikovanými barevnými kvítky, na červeném pruhu datování 1898, na klopách aplikování z červeného, černého a fialového sukna do vroubků a pošíte řetízovým stehem a zoubkování ve žluté a zelené barvě, na kapsách aplikace z červeného a černého sukna, pošíte řetízovým stehem a zoubkováním, zavazování na 2 soukenné červené stužky.	1898
Halena	Javorník	E 21.392	152/87	Ze světlého jemnějšího sukna, rovného střihu se širokým přeloženým límcem „darmovísem“. Je zdoben černým šňůrováním, které vytváří v rozích kroužky, uprostřed tulipán. Pod ním je proužek černého sukna a tři vetkané proužky. Límec je zakončen dlouhými trásněmi. Dlouhý rukáv rovného střihu. Vpředu jsou obě klopy zdobené aplikací červeného, černého a modrého zoubkovaného sukna, doplněného bílým a zeleným řetízem. Místo kapes jsou našity černé soukenné proužky. Zavazuje se na 2 tkané černo-červenobílé tkaničky, zakončené tmavočerveným, žlutým a modrým omotaným proužkem.	1900

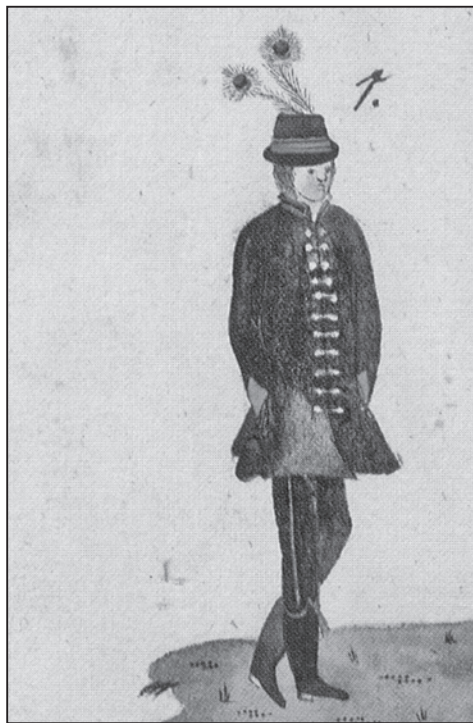
Dolňácko strážnické

Do okruhu obcí, spadajících do oblasti Dolňácka kolem Strážnice, které se ale nekryje s pojmem Strážnického panství za feudalismu, jež bylo mnohem větší a patřilo do něj také Hornácko, jsou obvykle počítány obce Strážnice, Petrov, Radějov, Sudoměřice a Rohatec. Patří sem také Tvarožná Lhota, která se však svým oděvem od citovaných obcí liší tak výrazně, že ji nelze do souhrnu, ani případné konfrontace pojmut bez zahrnutí problematiky celého dalšího krojového okrsku. Pro tento subregion jsou charakteristické specifické znaky, příbuzné ostatním podoblastem Dolňácka v povodí řeky Moravy. Strážnicko se vyznačuje opět různými formami tradičního lidového oděvu a podobně, jak je tomu téměř na celém území Slovácka, i zde si zachovává aktivní funkci do současnosti.

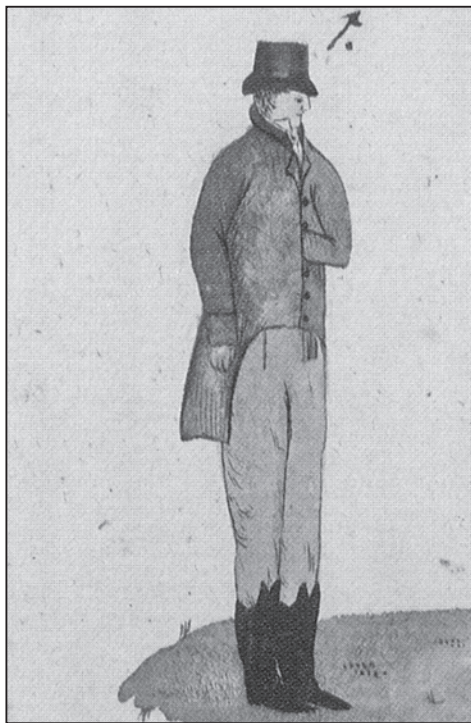
Strážnický mužský kroj se příliš neliší od veselského. Kordula byla původně šitá z černého sukna a sahala až po pás. V nevládném počasí nosili muži starší typ bílých flanelových kabátků-lajblů. Mladší vrstvu, která úplně vytěsnila původní světlé kabátky, tvořily lajblly z černého sukna, více pak látkové, obvykle z lastynu, vždy černé barvy a bez ozdob.

Muž v tmavém lajblu. Sudoměřice. Foto J. Klvaňa, 1897.

Muž v selském oděvu. Strážnice. Kvaš z roku 1814.

Muž v německém kroji. Strážnice. Kvaš z roku 1814.

Kabátek-lajbl, Strážnice (E 25.700), kolem roku 1920.

V deštivém počasí a v zimě oblekali muži na tento oděv halenu, která se nejvíce podobala uherskoostrožským. Podle Klvani byla původně lemovaná pouze zeleným proužkem, k němuž časem přibylo lemování červené. I na Strážnicku se haleny přestaly nosit. Dále zmiňuje, že fojtové v osadách a Strážničané nosívali o svátcích místo haleny *plášč* z hrubého černého nebo modrého sukna, jehož límeček sahal až po pás nebo nosili mentýk.³

Ve sbírce kvašů zobrazující moravské a slezské kroje z roku 1814 nalezneme i vyobrazení mladých lidí ze Strážnice ve „slovanském“ a „německém“ kroji.⁴ Zvláštností je ve Strážnici i to, že patřila k jedinému moravsko-slovenskému městu, kde selský kraj nosila i rolnická část měšťanstva. Obrázek muže ve slovanském (tedy selském oděvu) představuje obřadní oblečení z tmavomodrého sukna. Upnutý dvouřadový kabát s červenými výložkami župcového střihu je zdoben světlejším šňůrováním a dvěma řadami knoflíků. Obrázek mladého muže v německém kroji pochází z pera jiného autora. Oděv je ale obdobný, přičemž svrchní frakovitý kabátek je již šitý z jemnější hnědé látky. Vyobrazení ze Strážnice představují oblečení mladých lidí ze zemědělské vrstvy z pohraničí Slovákka a uherského Slovenska na jedné straně a na druhé straně oděv mladého páru v městském oblečení spíše obecně integrovaném. Ve vyjádření slovanský a německý je jistě obsažena také jazyková diference nositelů.

Muži v tmavých a světlých lajblech. Strážnice. Foto J. Tomeš, 1963.

Kabátek-lajbl	Strážnice	E 25.700	90/90	Tmavomodré sukno, nízký stojáček, větší přeložené klopky, na obou předních 6 černých keramických knoflíků a kapsa, na zádech 3 šůsky.	1. pol. 20. stol.
Kabátek-lajbl	Petrov	E 2614	273/67	Tmavomodré sukno, nízký stojáček, přeložené klopky s jedním knoflíkem, z obou stran po pěti knoflíkách a kapsy. Na levé přednici malá kapsička lemovaná červeným zoubkovaným sukmem, prošita žlutou bavlnkou. Rukávy jsou rozstříženy a zapínají se na jeden knoflík. Vzadu 3 šůsky.	1900
Kabátek-lajbl	Petrov	E 2615	271/67	Tmavomodré sukno, nízký límeček přecházející v přeložené klopky. Na obou předních jsou kapsy a 5 černých knoflíků, našitých v jedné řadě. Na levé přednici je kapsička podložena červeným sukmem a prošita červenou, žlutou a růžovou nití. Rukávy jsou rozstříženy a zapínají se na jeden knoflík. Vzadu jsou 3 šůsky.	1900
Kabátek-lajbl	Petrov	E 2616	272/67	Tmavomodré sukno, nízký stojatý límeček zakončený přeloženými klopami. Na obou předních jsou kapsy a řada 5 černých knoflíků, na levé straně je v horní části kapsička. Rukávy jsou u zápěstí rozstříženy, zapínají se na jeden knoflík. Na zadním díle jsou 3 šůsky.	1900

Rohatecký кроj

Rohatecký кроj spadá do krojů strážnického Dolňácka jako samostatný krojový typ, který se nosí pouze v Rohatci. Je nesporné, že patří k typickým dolňáckým krojům rovinatého charakteru. Zdejší mužský кроj je podobný krojům kyjovského Dolňácka (typu jihokyjovskému), jaký se nosí např. v Miloticích nebo Dubňanech. Muži v Rohatci začali velmi brzy oblékat univerzální poloměstský oblek, který se záhy celoplošně rozšířil na venkov. Saku se tady říkalo *bunda*, byla šitá ze sukna a její střih byl odvozen od staré rakouské vojenské blůzy. V zimě muži nosili krátký zimník. V Rohatci si hlavně *mužáci* potrpěli na tradiční kabátek-*lajbl*, který se oblékal na vestu (*kordulu*). Lajbly byly šité z tmavě modrého sukna (jako nohavice), s rukávy na způsob kyjovských marínek, které jsou střihem téměř identické. Lajbl vždy přiléhá, ani tady se nezapínal. Obě strany přednic i manžety rukávů, okolí kapes s patkami a vzadu u šušků byl tento lajbl zdoben velkým počtem kovových gombíků z bílého kovu, později se objevovaly knoflíky ploché. Límeček u krku je velmi nízký, téměř nenápadný, přednice jsou rovné, u krku mají malé přeložené cípky-výložky asi 10 cm dlou-

Mušský lajbl z černého dyftýnu, Rohatec (E 5492), kolem roku 1900.

Mušský lajbl z modrého sukna, Rohatec (E 2613), kolem roku 1920.

Mušský *legrůtský* soukenný lajbl, Rohatec (E 5521), kolem roku 1920.

hé. Ve svém vrcholu mají díрку, kterou se provléká jeden knoflík z dlouhé řady cca 15 našitých knoflíků po obou stranách přednic. Vytvářejí obloukovitý klenutý motiv sahající od ramen až k pasu. Knoflíky jsou našité asi 10 až 15 cm od okraje přednice. Na obou stranách přednic je také obvykle po deseti dírkách, které se nepoužívají, slouží jako ozdoba. Malé výložky jsou buď ze stejného sukna jako lajbl, někdy však bývají vyloženy červeným sukem. V tomto případě bývá červeným sukénkem ve formě úzké paspulkuly olemován i vnější okraj přednice a límeček. Pod průramky rukávů jsou situovány dvě zapuštěné kapsy, které mají klopky oblého tvaru s třemi rožky s dírkami a jsou zdobeny šesti ocelovými knoflíky. Rukávy jsou poměrně úzkého střihu, dvoušvové a mají široké manžety, vysoké 10 až 15 cm, které jsou zdobené dvěma sámký, obvykle s pěti kovovými gombíky. Záda jsou šitá z jednoho dílu, který je vzadu ukončen asi 5 cm vysokým šúskem. Také obě přednice jsou jimi v zádech zdobeny, takže na lajblu jsou tři malé zdobné šúsky. Kromě gombíků a někdy barevných výložek nemá rohatecký lajbl žádné příkrasy. Lajbl i s rukávy je podšit silnějším hrubonitým pevným plátnem. Ve Slovákém muzeu je uloženo šest rohateckých lajblů jako oděv ženicha, družby a odvedence-legrůta. Obnošené lajblly nosili staří muži ve všední dny.

Mužský oděv z Rohatce jako celek prodělal zásadní vývojovou proměnu. Jeho poslední vývojová fáze vytěsnila původní vzor, který představoval strážnický typ kroje. Změna je tak vidět hlavně v upřednostnění výraznější barvy sukna, kordula zůstala spíše strážnická, vyšívání převzalo prvky Podluží, klobouk je proti strážnickému zdobnější. Mužský кроj tak ve svých proměnách čerpal náměty v okolních krojových typech, z nichž si vybral jen detaily, čímž vytvořil samostatný krojový ostrůvek.

Rohatecká **halena** jako běžný mužský svrchní oděv do nepohody patřila k nejobyčejnějším. Její úsporný střih a výzdoba se nelišila od ostatních dolňáckých halen a podobala se nejvíce halenám kunovickým. Byly šité z přírodní, velmi hrubé krémové houně, s nízkým převislým asi 40 cm širokým límcem-darmovisem, který byl stejně jako rukávy lemován úzkou červenou soukennou paspulkou. Josef Klvaňa zmiňuje na konci 19. století nošení **kabátů-mentlíků** podobných jako na Strážnicku.

Halena, Rohatec (E 4308), kolem roku 1920.

Kabátek-lajbl	Rohatec	E 2606	60/40	Modré sukno, krátký bez límce. Na obou stranách přednic jsou přeložené klopky, kapsy se 7 kovovými knoflíky a řadou 15 kovových knoflíků. Rukávy mají falešnou manžetu a zapínají se na 5 knoflíků. Vzadu jsou 3 šúsky, záda jsou sešitá ze 2 dílů.	Kolem roku 1900
Kabátek-lajbl	Rohatec	E 2613	448/66	Modré sukno, s nízkým stojáčkem a přeloženými klopami, celý je lemován červeným sukem. Na klopách vyšito kvítko modrou bavlnkou. Na obou přednicích je v řadě po 10 knoflicích, kapsy se 3 knoflíky. Rukávy jsou u zápěstí rozstřížené a zapínají se na jeden knoflík. Vzadu jsou 3 šúsky, zakončené kovovým knoflíkem.	Kolem roku 1920

Kabátek-lajbl (ženicha)	Rohatec	E 5501	45/77	Tmavěmodré sukno, malý kulatý výstřih u krku a malé klopky, obě přednice zdobené řadou kovových kulatých knoflíčků, každá kapsa má klopku zdobeně vystřiženou a posetou mosaznými knoflíky, na zádech 3 šušky. Rukávy mají manžetu se 6 mosaznými knoflíky. Uvnitř modrobílé hrubé plátno.	Kolem roku 1920
Kabátek-lajbl	Rohatec	E 25.363	432/89	Tmavě modré sukno, dvouřadové zapínání, na levé straně horní kapsička, vypolstrovaná červeným suknem a zdobně barevně štepována, kapsy s patkami, stříženými do špičky. Zadní díl 3 šušky, zdobené prošitím, rukávy u zápěstí rozstřížené s jedním knoflíkem.	1. pol. 20. stol.
Kabátek-lajbl (legrúta)	Rohatec	E 5521	80/77	Tmavě modré sukno, bez límečku s malými klopami, na obou předních mosazné knoflíky, na levé straně díry, na obou stranách kapsičky s patkami, které jsou zdobně vystřižené a zdobené 4 mosaznými knoflíky. Podšívto modrobílým hrubým plátnem, na zádech 3 šušky. Komplet.	Kolem roku 1920
Kabátek-lajbl (pracovní)	Rohatec	E 5492	58/77	Černý dyftýn, bez límečku, s dlouhými rukávy, u krku malé klopky s knoflíčky, na obou předních řada knoflíků a z každé strany kapsička s tvarovou patkou. Rukávy s rozparkem a jedním knoflíkem. Na zádech 3 šušky, uvnitř vyfutrovaný modrobílým plátnem.	Kolem roku 1920
Halena	Rohatec	E 4308	364/67	Světlé sukno, široký převýslý límec, olemován červenou šňůrkou a černobílou kulatou šňůrou, přední okraje obsmykovány, rukávy široké na konci zúženy, olemovány červenou látkou a málo nastrženy.	1920
Halena	Rohatec	E 10.250	363/67	Bílé sukno, rukávy, část okraje klop a celý darmovis lemován červenou dutinkou. Oba okraje předních dílů jsou zpevněny zdobným lemem. Některé spoje jsou zdobené červenobílou, spirálově stočenou šňůrkou.	1920

Dolňácko kyjovské

Kyjovsko sousedí s Velkopavlovickem, na jihu se potkává s Hodonínkem, východně s okolím Veselí nad Moravou a severovýchodně s Uherskohradištěm. Je oblastí, kde se setkávají prvky karpatské kultury, zastoupené hojněji v Chříbech a Ždánickém lese, s prvky nížinnými, panonskými, které naopak dominují v níže položených teplejších oblastech.

Jihokyjovský kroj můžeme hodnotit jako zdobenější než severokyjovský, i z tohoto důvodu byl dokumentován řadou výtvarníků (Horn, Šíma, Uprka). Nosí se v obcích Mílotice, Vácenovice, Ratiškovice, Dubňany, Svatobořice-Mistřín. **Jihokyjovský svrchní kabátek**

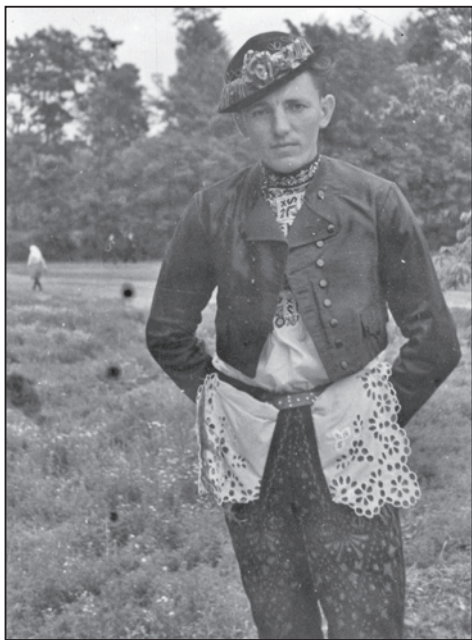
oblékaný za chladného počasí je místně nazýván **marínka**. Byla šitá ze stejné látky jako nohavice, vyšitá u kapes a na přeložkách u krku, ozdobená kuličkovými knoflíky. Výložky jsou červené, zdobené krejčovskou výšivkou. Počátkem 20. století se začaly šít nohavice i lajbl z černého lesklé-

Rodina Tomanova, muži v různých typech svrchních kabátků a kabátů. Ratiškovice, kolem roku 1915.

Manželé Foltýnovi, muž v marínce. Ratíškovice, kolem roku 1915.

Muž v tmavě modrém lajblu. Místříň 1946. Foto L. Pátek.

ho lastýnu. Kabátky z jižního Kyjovska jsou identické s marínkami nošenými na severním Kyjovsku. Vedle krátkých lesklých nezdobených přiléhavých kabátků, které nosí mladí a svobodní muži, jsou zde dochovány kabátky soukenné, šité z tmavomodrého sukna jako nohavice. Někdy mají výložky z červeného sukna nebo s jednoduchou výšivkou, která se v malé formě opakuje u kapes. Hlavní prvek na kabátku tvoří dvě řady kovových plochých knoflíků, které jsou našity v mírném oblouku až k výložkám, také na zadním díle nad šůsky a u kapes, které jsou opatřeny klenutými klopami. Límeček u krku je velmi nízký, přední díly jsou rovné, pod krkem mají přeložené trojúhelníkové výložky asi 10 cm dlouhé. V jejich rozích bývá situovaná dírka, která se zapíná na knoflík pod ní. Odtud pak směrem dolů je řazeno obloukovitě 8 až 10 kovových plochých knoflíků, tvořících ozdobu. Zádový díl je z jednoho kusu, uprostřed má asi 5 cm vysoký šůsek a rukávy jsou jednošvové. Sešití zádového dílu s přednicí vytváří další dva podobné šůsky, takže kyjovské marínky jsou v zádech zdobeny třemi šůsky, které jsou však v této oblasti jen naznačeny a nejsou zvýrazňovány. Starší marýnky byly šité z tmavomodrého sukna, mladší i ze sukna světleomodrého. Mladší lastýnové lajble jsou zdobené černým šňůrováním a nahradily soukenné marýnky. Lajble s rukávy bývaly podšity hrubším silnějším plátnem.

Vývojově nejmladší typ kabátku přibírají muži po vzoru městského oděvu, který nosili starší muži během 20. století. Tyto mladší formy poloměstského střihu z modrého sukna měly delší rovný střih s nízkým stojatým límečkem, krytým zapínám, s úzkými rukávy, se čtyřmi zapuštěnými kapsičkami na prsou shora krytými přeloženými krojenými patkami.

Haleny jižního Kyjovska byly šité z přírodní huně z podomácky zpracované a valchované vlny. Její střih zůstal stejný, vždy se dbalo na úspornost materiálu při šití, proto se často stává, že vedle daného střihu nacházíme na haleně řadu rovných švů spojujících menší kusy. Jednotlivé díly mají rovné rukávy ve tvaru seříznutého rovnostranné-

Mužský kabátek-lastyňák, Ratiškovice (E 2612), kolem roku 1910.

ho trojúhelníka, límeček, zde také zvaný dar-movis, má tvar menšího obdélníka než na Hornácku. Oba boky, které v místech pod rukávy spojují přední díl se zadním, se skládají z několika částí. I zde je, podobně jako v Kunovicích, Vlčnově či Rohatci, lemován obojek, část přednice, obvod rukávů červeným sukнем, z něhož se vytváří paspulka. Na Kyjovsku bývají okraje přednic po celé délce od výstřihu až k dolnímu okraji úzce přehrnutý a ručně zaobroubeny. Zde sahají haleny jen do půlky lýtek, haleny nemají žádné spony ani vázání.

Halena, jižní Kyjovsko – Ratiškovice (E 25.877), kolem roku 1910.

Kabátek-lastyňák	Milotice	E 2611	796/72	Černý lesklý klot, nízký stojatý límeček, pod ním přeložené klopý prošité zdobně černou nití. Na obou přednicích jsou kapsy a řada 7 černých knoflíků. Rukávy jsou u zápěstí rozstřížené a zapínají se na jeden knoflík. Žáda jsou šitá ze dvou dílů, hladká.	Kolem roku 1910
Kabátek-lastyňák	Milotice	E 7456	73/79	Černý klot, s dlouhými rukávy, které mají u zápěstí rozstříh a černý knoflíček na zapnutí, černě zdobně prošit. Je dvouřadový, s lesklými knoflíky, na obou přednicích jsou tvarované kapsičky s klopami a 3 černými plochými knoflíčky. Na zádech 2 zašité šůsky se 6 knoflíčky našitými do trojúhelníků, uvnitř podšit hrubým plátnem. Kolem límečku a na klopách je černé šňůrování, po 2 knoflících.	1910
Kabátek-lastyňák	Mistřín	E 19.594	327/69	Černý klot, u krku klopý s černým šňůrováním, stejně zdoben i na kapsičce na prsou po obou stranách kapsičky s patkou, na přednicích řada černých plochých knoflíků, na zádech 3 ploché knoflíky, uvnitř bílé rezné plátno.	1. pol. 20. stol.
Kabátek-lastyňák	Ratiškovice	E 2612	450/66	Černý lastýn, s dlouhým rukávem, s nízkým stojatým límečkem, který je jako klopý přehnutý a zdobený černým šňůrováním a knoflíky. Na obou stranách je řada černých hladkých knoflíků, na obou přednicích jsou kapsičky s knoflíky. Rukávy jsou u zápěstí rozstříženy a zapínají se na jeden knoflík, vzadu jsou 3 šůsky.	Kolem roku 1910
Halena	Ratiškovice	E 25.877	302/90	Bílé sukno, okolo rukávů, které jsou nastříženy, lemování červeným sukнем a červenobílou paspulkou a červeným sukнем, lemován je i velký límeček. Spodní a boční okraje jsou lemované modrým nitkováním. V pase ze 2 stran je našitá červenobílá paspulka.	1910

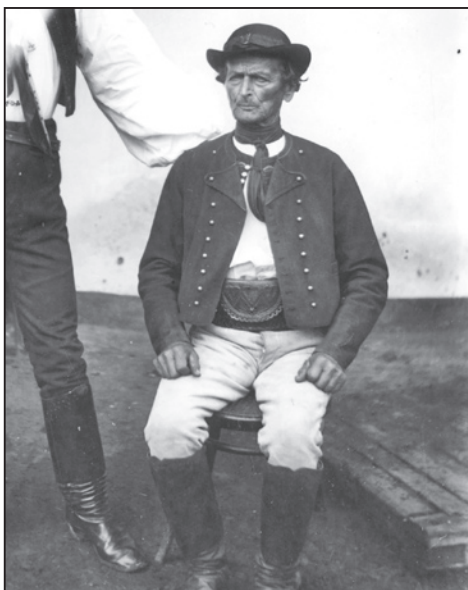
Severní Kyjovsko

Oblast severního Kyjovska byla označována jako podhorácká a byly do ní zařazeny **kroje severokyjovské** (Kyjov, Kyjov-Boršov, Kyjov-Nětčice, Bukovany, Čeložnice, Ježov, Kostelec, Kelčany, Labuty, Moravany, Hýsly, Skalka, Skoronice, Sobůlky, Vlkoš, Vřesovice, Žádovice, Osvětimany). **Krátký kabátek** zde nese název **marínka** (marýnka) a působí velmi jednoduše a nenápadně. Byly šité z tmavomodrého nebo černého sukna, které bylo nahrazeno během 20. století černou lesklou textilií, lastýnem. Dodává jednoduchému střihu na honosnosti svým výjimečným leskem, což se jako zajímavý efekt promítlo hlavně v odívání odvedenců-regrútů. Můžeme jej vnímat jako výraz poměštní kroje či přechodové oblečení k městskému obleku. Kabátek není nijak zdoben, střih přiléhá k tělu, je dvouřadový a zdobený pouze dvěma řadami plochých knoflíčků. V minulosti byly vyráběny z bílého kovu a měly průměr asi 1 cm. Knoflíčky i zde tvoří jedinou ozdobu, na přednicích byly našity v mírných obloucích až k nezdobeným výložkám a obvykle byly jako zdobný prvek našity na zadním dílu, kde střih vytváří tři malé šušky. Knoflíčky jsou situovány také k zapuštěným kapsám, které jsou kryté našitými patkami vykrojeného tvaru. Stojatý límeček marínky je nenápadný, asi 1 cm vysoký, někdy také přeložený, ležatý, čímž pak vytváří plochu cca 3 cm širokou a podobá se více fazóně městského kabátu, kde je však ještě větší. V rohu mívá marínka díрку, do které se zapíná první knoflík zdobného oblouku. Knoflíků bývá obvykle v řadách po 6 až 9 kusech. Zádový díl je střižen z jednoho kusu a rukávy bývaly jednošvové, jen hladce bez záhybu či mírným zřasením vsazené do rukávových otvorů. Zádový díl má na zádech uprostřed asi 5 cm vysoký šusek a spojením obou přednic se zádovým dílem je vyznačeno vespod asi 5 cm vysokými šušky, které nejsou zvýrazněny. Kabátky bývaly podšité hrubším podšívkovým plátnem, stejně tak rukávy.

Nejstarší marínky byly zdobený jako korduly, obdobně jako ve Vracově. Kabátky typu lajblu nosí muži jako oděv pro chladnější období, oblékají se na kordulu, staří ženáci je nosili i bez kordul, mladí muži je někdy oblékali i k tráslavicím se zástěrkami i bez zástěr. I v této

Muž v marínce z tmavěmodrého sukna. Boršov. Foto J. Klvaňa, 1902.

Muž v marínce. Boršov. Foto J. Klvaňa, 1892.

oblasti bylo zvykem marínku neoblékat, jen přehodit přes rameno. Délka kyjovských kabátek je velmi krátká a sahá výrazně nad pas, podobně jako korduly. Vypasování je sice značné, ale vzhledem k tomu, že se marínka obvykle nezapínala, nepůsobila na těle výrazně těsně. Starší muži kabátek obvykle zapínali na spodní knoflík. Marínka je obdobou domácích bílých lajblů. V oblasti severního Kyjovska se vedle výše zmíněných nezdobených kabátků z tmavomodrého sukna nosily i vyšívané, a to hlavně na úzkém stojatém límečku a na přeložených výložkách u krku, na dvouřadové přednici s vyšíváním kolem knoflíkových dírek s jednou řadou kulatých kovových knoflíků. Vyšívání bývalo provedeno vlnou. Ve sbírkách kyjovského muzea se nachází i kabátek z Hýsel, který je bez límečku a výzdoba je velmi podobná zdobení kordulek. Ve 20. století i zde starší muži oblékali poloměstský kabátek popsaný výše.

Kabátek-marínka	Labuty	E 7457	74/79	Tmavomodré sukno, s límečkem a fazonkou, na klopi černý knoflíček. Dlouhé rukávy u okraje zdobné štepovány do kosočtverečků a vlnovek, dvouřadý, zapíná se na ploché černé knoflíky, na levé straně pod klopou malá kapsička, podšito hrubším plátnem.	1910
-----------------	--------	--------	-------	--	------

Vracovský kroj

Kroj Vracova se zásadně odlišuje od sousedních obcí, a proto stojí jako samostatný krojový okrsek. Především mužský kroj vykazuje podstatné odchytky, které lze vysvětlit vlivem německé kolonizace po třicetileté válce. Kroj zde postrádá složité a pracné výšivky, pouze jednoduché varianty plochým stehem. Je nutné upozornit na žluté koženice sahající ke kolům a modré nebo modrofialové punčochy-lýtkovnice.

Svrchní kabátek nosili zejména ženáci a tento **lajbl** oblékali na kordulu. Byl zdoben podobným motivem jako vesta, tzv. vracovskými trojlístkami na rukávových manžetách, kde je na zevní straně rukávů situován prvek připomínající výzdobu vojenských výložek z doby napoleonských válek. Okraje rukávů tvoří na starší variantě širokou přehnutou manžetu z venkovní strany. Stojatý límec lajblu je podstatně nižší, dvoušvové rukávy jsou nad rameny zřasený do výšky s nabranou výraznou oblou koulí, sklady všitou do průramků. Lajbl ani kordula se ve Vracově nezapínají, ale svazují se u krku svazkem pestrobarevných pentliček.

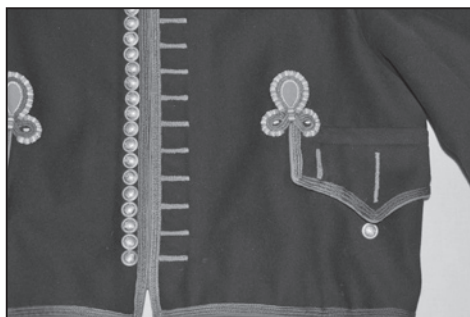
Všední variantu svrchních krátkých kabátků tvoří marínky z tmavěomodrého plátna s červenými výložkami, po obvodu červeně lemované, které mají na prsou podobně zdo-

Mužský lajbl z černého sukna s červenými výložkami, Vracov (E 25.415), kolem roku 1900.

Mužský zdobený lajbl z tmavěmodrého sukna, Vracov (E 2605), kolem roku 1900.

bené kapsy. Pro všední dny byly mezi muži oblíbeny především obnošené nedělní polo-městské šaty z manšestru nebo cajku.

Samostatně byl Klvaňou vyčleněn okrsek kroje bohuslavického (Bohuslavice) a kroje žeravického (Žeravice). Z těchto lokalit se ve Slováckém muzeu nachází jediný doklad svrchního mužského oděvu, poloměstský kabátek (sako) z Žeravic (E 26.052).

kabátek-lajbl	Vracov	E 2605	130/40	Tmavomodré sukno, červenomodrobílé lemování. Po pravé straně našito nad sebou 25 kovových knoflíků, po levé straně stejný počet dírek obšit červenou vlnou. Nízký stojatý límeček je obšit barevným řetízkovým stehem, pod ním je barevný kroužek s červeným soukenným středem. Rukávy u ramen nabrané, dole jsou střiženy do tvaru výložky, lemované červenomodrou tkaníčkou, zapínají se na 3 knoflíčky. Nahoře zakončeny barevným trojlístkem, stejně jako kapsy, vzadu jsou 3 šušky, prostřední má nahoře kovové knoflíčky, nad prostředním je barevný trojlístek. Žáda jsou sešita ze 2 dílů.	Kolem roku 1900
kabátek-lajbl	Vracov	E 25.415	355/89	Černé sukno, nízký stojáček zdobený řetízky a červeným proužkem, na obou předních červená fazónka s černým knoflíkem, horní kapsička, dvouřadová s knoflíky po obou stranách, rukávy v ramenech nabrané a zvednuté, u zápěstí rozstřížené a zapínají se na 2 knoflíky.	Kolem roku 1900
Kabátek-sako	Žeravice	E 26.052	89/91	Sako vlněné, černé s většími klopami, 2 kapsami, které mají klopy, jedna kapsička na prsou, dvouřadové zapínání na 6 knoflíků. Dlouhé rukávy zdobené 3 našitými menšími černými knoflíky. Uvnitř podšitý černým klotem. Na zádech rozstříh.	1. pol. 20. stol.

Mužský poloměstský kabátek-sako, Žeravice (E 26.052), první polovina 20. století.

Mužský soukenný kabátek. Žeravice. Kvaš z roku 1814.

Podluží

Nejjihnější území Slovácka směrem od Hodonína k soutoku Moravy s Dyjí tvoří Podluží. Jedna jeho část na pravém břehu Moravy zasahovala do rakouského území, do Moravského pole a ještě v první třetině 19. století se od Podluží nelišila krojem, tanci, zpěvy ani hudbou. Národopisnou slovanskou enklávu tvoří na Mikulovsku, na bývalém panství Drnholeckém, území Moravských Chorvatů. Je krojově i tanečně spřízněné jak s Podlužím, tak s územím dolnorakouských Slováků. Od poslední čtvrtiny 19. století se ustálilo toto pojetí Podluží jako území mezi soutokem těchto řek mezi městy Hodonín a Břeclav. Přičítají se k němu i bývalé charvátské obce na pravém břehu Dyje – Poštorná, Charvátská Nová Ves, Hlohovec.

V oblasti kroje mutěnicko-hovoranského (Hovorany, Čejč, Karlín, Mutěnice, Šardice, Terezín) nosili starší muži *mužáci krátké kabátky-marýnky* ze stejného sukna jako nohavice, zdobené dvouřadově knoflíky. Pod krkem jsou malé výložky posíté červeným sukem. Rozšířené zde bývaly i haleny. Klvaňa píše, že jimi pokrokoví Šardičáci pohrdali. Území, kde je oblékán kroj podlužácký, zahrnuje Břeclav, Dolní Bojanovice, Hlohovec, Hodonín, Hrušky, Charvátská Nová Ves, Josefov, Kostice, Ladná, Lanžhot, Lužice, Mikulčice, Moravská Nová Ves, Starý Poddvorov, Podivín, Poštorná, Prušánky, Těšice, Tvrdonice, Týnec.

K nejnápadnějším krojovým mužským součástkám bezpochyby patří červené nohavice s výrazným šňurováním fialově-modrými tresami a sutaškami. Výjimečný je červený soukenný kabát vojenského střihu a výzdoby, který si na Podluží oblékal jako obřadní krojovou součástku ženich.

Na Podluží byly rozšířené kabátky, zde nazývané *ratiňáky* nebo *ratyňáky*, šité z bílého ratynového sukna, zdobené červenými výložkami a manžetami na rukávech se dvěma řa-

dami ozdobných kulovitých kovových knoflíčků typu gombíků. Josef Klvaňa na začátku 20. století uvedl, že už v té době byl velmi zřídka vidět u mladých mužů ratynový (flanelový) lajbl s červenými výložkami u krku, který se podobal uherskohradištským. Ještě kolem roku 1870 se nosil obecně na celém území Slovácka, tedy i na Podluží, do chladného počasí. Tento bílý kabátek, hotovený z bílého ratynového sukna, nosili muži k nohavicím, zde zvaným *fialkám*. Ve Staré Břeclavi se místo ratynového používalo lesklé sukno neratynované. Kabátky *ratyňáky* mají malý 1 až 2 cm vysoký límeček, pod kterým je nenápadná linka výšivky, provedené červenou harasovou vlnou. Kabátky sahaly do pasu, na předním díle měly menší výložky, tzv. *revery*, potažené jasným červeným výložkovým suknem, z jakého byly šité podlužácké nohavice. Výložky byly zdobeny drobnou výšivkou ve formě květinového motivu provedené perlovou žlutou, zelenou a modrou přízí. Lemování přednic vytváří přeložením dvojí výložky trojúhelníkového tvaru. V rozích výložek jsou dírky, jimiž jsou zapínány na kulaté knoflíky. Kabátek byl obvykle lemován po celém obvodu červeným sukem, které tvořilo asi půlcentimetrovou paspulku. Jako podšívka byl používán bílý počesaný barchet. Na bočních stranách přednic jsou často zapuštěné dvě malé kapičky. Zadní díl má dva zádové švy, uprostřed dva malé

Muž v lajblu. Joža Uprka – Lanžhotské hody. Lanžhot, 1898.

lesklé sukno neratynované. Kabátky *ratyňáky* mají malý 1 až 2 cm vysoký límeček, pod kterým je nenápadná linka výšivky, provedené červenou harasovou vlnou. Kabátky sahaly do pasu, na předním díle měly menší výložky, tzv. *revery*, potažené jasným červeným výložkovým suknem, z jakého byly šité podlužácké nohavice. Výložky byly zdobeny drobnou výšivkou ve formě květinového motivu provedené perlovou žlutou, zelenou a modrou přízí. Lemování přednic vytváří přeložením dvojí výložky trojúhelníkového tvaru. V rozích výložek jsou dírky, jimiž jsou zapínány na kulaté knoflíky. Kabátek byl obvykle lemován po celém obvodu červeným sukem, které tvořilo asi půlcentimetrovou paspulku. Jako podšívka byl používán bílý počesaný barchet. Na bočních stranách přednic jsou často zapuštěné dvě malé kapičky. Zadní díl má dva zádové švy, uprostřed dva malé

Muž v dlouhém tmavě modrém soukenném kabátek, kolem krku s beránčinou. Začátek 20. století.

Muž v červenofialovém obřadním kabátku. Joža Uprka. Lanžhot, 1918.

sešité šusky zdobené stříbrnými knoflíky kulovitého tvaru. Asi 50 lesklých výrazných knoflíků z mosazi nebo z pochromovaného tombaku představovalo hlavní ozdobu kabátku. Ve tvaru oblouku zdobily cca v řadě po 10 kusech obě strany přednic, výložky, ukončení rukávů, kapsy, zadní šusky. Ratyňáky se nezapínaly a svým stříhem zvýrazňovaly štíhlé a vysoké postavy mužů na Podluží.

Druhý typ svrchního oděvu představují na Podluží *mužácké šaty*, které muži oblékali spíše jako všední oděv. Jedná se o termín, který zahrnuje obyčejné nohavice bez zdobení a *kabaňu*, přiléhavý kabátek, nejčastěji s menšími červenými soukennými výložkami s malou výšivkou s pestrobarevným květinovým motivem. Byly zhotovované z nejrůznějších materiálů, ponejvíce z tmavě hnědého nebo tmavého modrého sukna, z tmavých manšestrů, během 20. století dále z šedých tónů vlněných pánských oblekových textilií. Můžeme je považovat jako mezistupeň k městskému oděvu, ale stále si ve stříhu zachovává svérázný selský stříh kabátku–kabaňe, který se vyvinul z předchozího typu svrchního kabátku, z lajblů.

Muž v kabátku. Břeclav, kolem roku 1925.

Muž v červeném rekonstruovaném kabátku. Podluží, 1969.

Nohavice začaly však záhy přijímat (hlavně u mladých mužů) střih jezdeckých kalhot. Kabaně se v řadě prvků podobají ratyňákům. Jsou střiženy ze dvou předních dílů, k zádovému dílu přiléhají dva menší boční díly, které zajišťují přiléhavé vytvarování kabátku. Přední díly zdobí malé výložky z červeného sukna obdélníkového tvaru, které po přeložení tvoří trojúhelníček se zakulaceným horním rožkem, zdobeným

Mušský kabátek-kabaňa, Lanžhot (E 2599), kolem roku 1920.

Mušský lajbl z tmavě modrého sukna, Mikulčice (E 2604), kolem roku 1950.

rostlinným motivem, vyšitým perlovkami v oranžové, žluté, zelené a modré barvě. Na levé přednici je na prsou umístěna malá zapuštěná kapsička zdobená výšivkou, tzv. *halúzkou*. Pravá přednice je opatřena šesti knoflíky, z nichž první slouží k uchycení výložky. Boky přednic mají zapuštěné kapsičky bez klop, zdobené strojovým stehem-vlnovkou. Rukávy jsou dvoušňové, mají strojovým stehem zvýrazněné manžety, zdobené knoflíkem a dírkou. Stojatý límeček může dosahovat výšky do tří centimetrů a je prošitý zdobnými stehy.

Mužský kabát-sako (kabaňa) z černé vlněné oblekoviny, Dolní Bojanovice (E 21.357), kolem roku 1930.

Haleny byly na Podluží šité z hrubé nažloutlé látky, obvykle houně. Jejím střih byl také jednoduchý, ale tady byly haleny delší než na Uherskohradištsku nebo Kyjovsku a dosahovaly délky ke kotníkům. Na všední dny oblékali muži obnošené haleny a nosili je oblečené i s rukávy, na neděli jim sloužily haleny nové, které pouze přehazovali přes ramena.

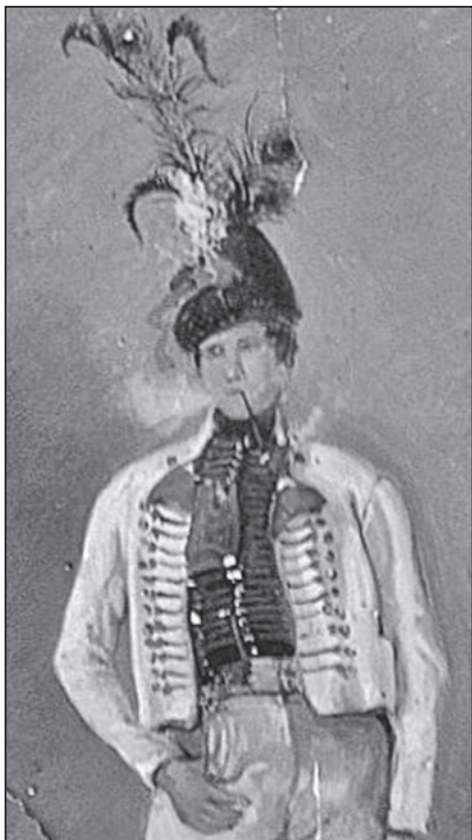
Kabátek- kabaňa	Lanžhot	E 2599	24/68	Světlehnědé plátno, s nízkým stojatým límečkem. Límeček, klopy kapes a rukávy jsou prošity černou nití do vlnovek a trojúhelníků. Na obou přednicích je našita řada 6 knoflíčků. Obě přednice jsou podloženy červeným sukнем prošitým černou nití, zakončeným zoubky. Rukávy jsou nastříženy a zapínají se na 2 knoflíky. Žáda jsou sešity ze 4 dílů.	1920- 1930
Kabátek- kabaňa	Lanžhot	E 2600	23/68a	Tmavěhnědá tkanina s modrým a červeným proužkem, nízký stojatý límeček, kapsy a rukávy prošity černou nití do špic a vlnovek. Na obou přednicích našito 6 hnědých knoflíčků. Obě přednice jsou podloženy červeným sukнем se zoubky. Rukávy jsou nastříženy a zapínají se na jeden knoflík. Žáda jsou šita ze 4 dílů.	1930- 1950
Lajbl- kabaňa	Lanžhot	E 2602	25/68	Šedozelené sukno, nízký stojatý límeček, klopy kapes a rukávy jsou prošity zdobně černou nití ve tvaru vlnovek. Na obou přednicích je našito 6 kovových knoflíčků. Rukávy jsou u zápěstí rozstříženy a zapínají se na jeden knoflíček. Žáda jsou šita ze 4 dílů. Kabaňa slouží jako sváteční oděv starších mužů.	Kolem roku 1930
Kabát	Lanžhot	E 6628	209/78	Tmavězelený manšestr, dlouhé rukávy, stojatý límeček. Kabát je dvouřadový, zapíná se na 6 béžových kárových knoflíků a 6 je na opačné přednici. Kabát má 2 kapsy s klopami. Uvnitř je podšit silnějším plátnem a při okrajích přednic červeným sukнем. Konce rukávů s 2 knoflíčky a límeček je zdobně prošit. Na levé přednici nahoře je prošitá kapsička bez klopy. Uvnitř našita plátěná kapsa.	1930- 1950
Kabátek- lajbl	Tvrdo- nice	E 2601	84/67	Hnědá hrubá tkanina, nízký stojatý límeček, kapsy a rukávy prošity černou nití. Na obou přednicích našito 6 knoflíčků. Rukávy jsou nastříženy a zapínají se na 2 knoflíky. Žáda jsou šita ze 4 dílů.	Kolem roku 1940
Kabátek- sako (kabaňa)	Dolní Bojano- vice	E 31.402	1001/72	Černá vlněná tkanina s bílými proužky, dvouřadové zapínání na 6 a 6 knoflíků, s dlouhými rukávy, se stojatým límečkem, 2 kapsička vpředu. Uvnitř podšitý plátnem.	Kolem roku 1930
Kabát-sako (kabaňa)	Dolní Bojano- vice	E 21.357	56/87	Černá vlněná tkanina, nízký stojatý límeček, dlouhý zúžený rukáv, který se zapíná na 3 knoflíky. Sako je dvouřadové se 2 kapsami. Na zádech je mírně projmuté, je podšito bílým polohedvábým plátnem.	Kolem roku 1930

Kabátek- lajbl	Mikul- čice	E 2604	353/62	Tmavomodré sukno, nízký stojáček, 2 boční kapsy a jedna malá kapsička na levé přednici. Na obou předních řada 7 knoflíků. Rukávy jsou u zápěstí rozstříženy a zapínají se na 2 knoflíky. Žáda jsou sešita ze 3 dílů.	Kolem roku 1950
Kabátek- lajbl	Hovo- rany	E 2617	447/66	Tmavomodré sukno, níže střížený stojatý límeček, zakončený přeloženými klopami. Na obou předních kapsy a řada 5 černých knoflíků. Rukávy jsou u zápěstí mírně nastříženy, na zadním díle jsou 3 šušky.	1930

Hanácké Slovácko

Přechodnou oblast od Čejkovic, Klobouk u Brna, Velkých Bílovic až k Podivínu označujeme jako **hanácké Slovácko**, které sousedí na jihu s Podlužím, na severovýchodě s Kyjovskem. Spadá sem oblast Hustopečska, Kloboucka a Žďánicka. K neznámějším obcím na jihu patří Čejkovice, Kobyly, Bořetice a Velké Pavlovice. Střední část tvoří Krumvíř, Klobouky u Brna a Diváky. Na východě směrem ke Kyjovu pak Žarošice, Archlebov a Věteřov. V poslední době ve svazku Lidová kultura vyčlenil Josef Jančář hanácké Slovácko ze Slovácka jako etnografický region vklíněný mezi Slovácko, jižní Hanou a Brněnsko. V roce 2009 Soňa Nezhodová z Městského muzea a galerie Hustopeče vyčlenila ještě další krojovou variantu, ovlivněnou Podlužím.

Pro kroje hanácko-slovácké severní je typické vysoké ženské okruží, jednodušší věnce a původní barevná nesjednocenost. Sukně nemají stejnou barvu jako kordulky, kalhoty nemají stejnou barvu jako korduly. Jižní oblast charakterizuje splyňující okruží, složitě věnce,

Muž ve světlém soukenném kabátku. Reprodukce obrazu *Svatba v Kloboukách u Brna*, 1830–1850.

Muž v tmavém kabátku-kacabaji. Velké Bílovice. Foto J. Klvaňa, 1897.

Muž v tmavém kabátku-kacabaji. Věteřov. Začátek 20. století.

zakryté temeno hlavy dívek a barevná jed-
notnost v oděvu. Třetí, novou variantu, v níž
hanácko-slovácké obce v případě mužského
kroje nejvíce podléhají vlivu Podluží, dnes
charakterizuje nošení *žlutic*, vyšitých ve ste-
henních a zadních partiích, stále častěji pod-
lužácké boty se zlatými podpatky, se štrapci
a červeným lemováním, podlužácké nošení
obřadního kapesníku v puntu, podlužácká
vějířovitá vonice.

Zhruba od konce druhé světové války se
zvláště u jižní varianty kroje prosazují malo-
vané prvky, přenesené z Podluží. Kroj Podluží
zcela přejaly původně hanácko-slovácké obce
Nový Poddvorov a Podivín. V obci Šakvice byl
kroj vytěsněn už v 19. století a dnes se obec
přiklání k jižní variantě. Na severu vymizel
kroj v případě obce Bošovice, kde se při slav-
nostních příležitostech nosí kroj kyjovský.

Pokud budeme hovořit o mužských ka-
bátcích, pak Josef Klvaňa zmiňuje ve své době
jako nejstarší svrchní mužský oděv lajble, zde
nazývané kabátce, které i tady byly šité z bílé-
ho flanelu. Ten byl i na tomto území nahrazen
černým tzv. strážnickým sukнем. Kabátce
byly také zeleně vyšity a u svobodných lemo-
vány červeným, u mužáků modrým sukнем.
Jako ozdoba sloužily mosazné ploché a větší
knoflíky, kterým se zde říkalo *pleskáče*. Nej-
větší velikosti měly v Kobylí. Kabátky byly
v první třetině 20. století vyšívány černě a byly
zdobeny černými knoflíky. Vlivem módy byly
vytláčeny štofovými nebo cajkovými marýnkami,
které nebyly zdobené výšivkou, k zapínání
již sloužily obyčejné knoflíky nebo čamarové
sponky. Obojí sahaly do pasu, neměly límeček,
jen mírně přeložené výložky pod krkem a překlo-
pené kapsy. Josef Klvaňa dále uvedl, že stárci,
ženich, kmotři a úředové o Božím těle, ale také
bohatí sedláci, kterým se v tomto regionu vel-
mi dařilo, nosili o velkých svátcích dlouhé ka-
báty ze strážnického sukna, které sahaly mužům
skoro po paty. V zadním díle byly kabáty vysoko
rozstřižené a měly velké bílé knoflíky.

I pro toto území byly typické haleny, sloužily
hlavně jako ochranná oděvní součástka do
chladnějšího a deštivého počasí, ale na začátku
20. století se již přestávaly nosit. Byly hotove-
né z bílé hrubé houně, původně lemované čer-
venou soukennou paspulkou jako na Slovácku,
na zadním díle lemované zeleně.

Mušský kabátek z tmavězeleného sukna, Mo-
ravský Žižkov (E 2598), kolem roku 1910.

Kabátek- <i>kacabaja</i>	Věteřov	E 2618	191/69	Černý cajk, s nízkým stojatým límečkem, vypasovaná. Obě přednice se zapínají na 7 kovových knoflíků. Rukáv je v ramenech nabrán, dole podšit naskládanou tmavomodrou stužkou s červenou výšivkou. Vzadu jsou složené 2 šůsky ukončené zlatými knoflíky.	Z roku 1910
Kabátek- <i>lajbl</i>	Mo- ravský Žižkov	E 2598	301/67	Tmavozelené sukno, nízký stojatý límeček. Dlouhý rukáv, na obou přednicích 7 černých knoflíků a 7 oček k zapínání stočených z černé tkaničky a kapsy. Žáda jsou sešita ze 4 dílů. Celý lajbl je podšit bílým plátnem.	Kolem roku 1910

Závěr

Studie „Lajbl, marínka, kabát, halena...“ Příspěvek k typologii mužských svrchních oděvních součástí na Slovácku – 2. část (na příkladu sbírek Slováckého muzea v Uherském Hradišti) vychází ze studia, identifikace a dokumentace textilní sbírky Slováckého muzea v Uherském Hradišti, která se v rámci výzkumu „Tradiční lidový oděv na Moravě – identifikace, analýza, konzervace a trvale udržitelný stav sbírkového materiálu z let 1850–1950“ zaměřila na výzkum a typologii svrchního mužského oděvu.

První díl studie uvedený ve Slovácku LIII/2011 se snažil postihnout období změn v lidovém oblekání od konce 18. a v prvním desetiletí 19. století, související se zrušením nevolnictví a stoupající úrovní měst i venkovského prostředí. Lidé začali více dbát na své oblečení i jeho vzhled, k němuž přispíval rovněž rozvoj tvůrčího potenciálu, který se projevil v celkové skladbě oblečení, barevnosti i v detailech. Zmínil časové vymezení, kdy byly v regionu ještě používány ručně tkané látky a materiály místní nebo domácí výroby a upozornil na to, že materiál byl vždy vázán na místní prostředí a pěstování konopí a lnu.

V mužském oblečení můžeme tedy vysledovat řadu společných rysů na celém našem území, odlišnosti souvisejí s dobovými změnami v různých stádiích vývoje a jeho diferenciaci prohlubovala sociální rozvrstvení společnosti.

Typickým kabátem mužů byla bílá soukenná halena, na svátek se nosila obvykle jen přehozená přes rameno, huňa, sloužící pastýřům jako pracovní oděv. Z tmavého modrého nebo zeleného sukna to byla župica s podobným střihem. Pokud byly župice, mentýky i huňe nové, šetřily se a používaly se spíše k svátečním, slavnostním a obřadním příležitostem.

V jednotlivých oblastech můžeme sledovat dobovou rozmanitost, základní znaky a krajové typy v těch podobách, do jakých se vyvinuly do posledních desetiletí 19. století, nebo do doby, kdy se začaly proměňovat pod vlivem obecně rozšířeného městského oděvu.

První část studie zaměřila pozornost na svrchní mužský oděv uherskohradištského Dolňácka, Uherskobrodská, moravských Kopic a luhačovického Zálesí. Druhá část studie se věnuje kabátkům (kamizolám), mentýkům a halenám na Horňácku, kabátkům-lajblům a halenám Dolňácka strážnického a samostatného krojového okrsku rohateckého, severního a jižního kyjovského Dolňácka s kabátky zvanými marýnky, marínky, marinky, lastyňáky. Závěr práce přináší poznatky o kabátcích subregionu Podluží (kabátky-kabaně, lastyňáky, ratyňáky) a také o lajblech a kacabajích hanáckého Slovácka.

Studie zaměřená na specifikaci variant těchto oděvních součástí a jejich rozšíření, střihovou konstrukci, ale i jejich výzdobu je součástí výstupu projektu NAKI DF11P01OVV017. Její snahou je přispění k vytvoření systematiky třídění mužských oděvních součástí i k postupnému vymezení vzájemných vztahů mezi specifickými variantami sledovaného okruhu oděvních součástí.

Studie je výstupem projektu NAKI DF11P01OVV017 Tradiční lidový oděv na Moravě – identifikace, analýza, konzervace a trvale udržitelný stav sbírkového materiálu z let 1850–1950.

Poznámky:

- 1 Srov.: Č a s t o v á, V., G a l e č k o v á, V., P e t ř í k o v á, M.: *Kroje horňácké obce Velká nad Veličkou*. Velká nad Veličkou 2000, s. 36.
- 2 F r o l e c, V.: *Oděv*. In: Frolec, V., Holý, D., Jeřábek, R. (eds.): *Horňácko: život a kultura lidu na moravsko-slovenském pomezí v oblasti Bílých Karpat*. Brno 1966, s. 162.
- 3 K l v a ň a, J.: *Lidové kroje na moravském Slovensku*. In: Húsek, J. et al.: *Moravské Slovensko I Sv. 1*, Praha 1923, s. 139.
- 4 Srov.: L u d v í k o v á, M.: *Kroje ze Slovácka podle vyobrazení z roku 1814*. *Slovácko* 37, 1995, s. 9–20.

Literatura:

- B i m k o v á, M., S v o b o d o v á, V.: Lidový kroj a jeho výroba. In: Hurt, R.: *Kyjovsko*. Brno 1970, s. 200–222.
- Č a s t o v á, V., G a l e č k o v á, V., P e t ř í k o v á, M.: *Kroje horňácké obce Velká nad Veličkou*. Velká nad Veličkou 2000. 83 s.
- Dokumentace lidových krojů Slovácka. Družstevní velkoobchod s oděvním zbožím Uh. Hradiště.
- D v o u l e t ý, M. et al.: *Na paletě krojů: slovácké slavnosti vína a otevřených památek Uherské Hradiště*. Uherské Hradiště 2010. 371 s.
- F r o l e c, V.: Lidový kroj jako znak lokální příslušnosti obyvatel současné jihomoravské vesnice. *Národopisné aktuality* 17, 1980, s. 205–216.
- F r o l e c, V.: Oděv. In: Frolec, V. Holý, D., Jeřábek, R. (eds.): *Horňácko: život a kultura lidu na moravsko-slovenském pomezí v oblasti Bílých Karpat*. Brno 1966, s. 153–197.
- H a b a r t o v á, R.: Lidový oděv a jeho současná společenská potřeba. *Národopisná revue* 15 2005, č. 3, s. 56–58.
- H y n k o v á, H.: Oblečení. In: Mráz, B.: *Československá vlastivěda. Díl III., Lidová kultura*. Praha 1968, s. 141–185.
- J e ř á b e k, R. (ed.): *Počátky národopisu na Moravě: antologie prací z let 1786–1884 = Anfänge der Volkskunde in Mähren: Antologie der Arbeiten aus den Jahren 1786–1884*. Strážnice 1997. 411 s.
- J e ř á b e k, R., J e ř á b k o v á, A.: Tři příspěvky k ikonografickému studiu lidových krojů. *Český lid* 56, 1969, s. 317–324.
- J e ř á b k o v á, A.: Delimitace regionálních typu lidového oděvu na rozhraní Valaška a Moravského Slovenska. *Slovácko* 10–11, 1968–1969, s. 5–26.
- J e ř á b k o v á, A.: Odívání. In: Jančář, J. a kol.: *Lidová kultura na Moravě*. Strážnice 2000, s. 116–158. Vlastivěda moravská. Nová řada Země a lid.
- K l v a ň a, J.: Lidové kroje na moravském Slovensku. In: Húsek, J. et al.: *Moravské Slovensko I. Sv. 2*. Praha 1918, s. 97–252.
- K r e t z, F.: *O krojích a lidovém umění v Československé republice*. Brno 1927.
- L a n g h a m m e r o v á, J.: *České lidové kroje*. Praha 1994. 150 s.
- L a n g h a m m e r o v á, J.: *Lidové kroje z České republiky*. Praha 2001. 262 s.
- L u d v í k o v á, M.: *Moravské a slezské kroje. Kvaše z roku 1814*. Brno – Mnichov 2000. 192 s.
- M r á z, B.: *Československá vlastivěda. Díl III. Lidová kultura*. Praha 1968, s. 141–185.
- N á p l a v o v á, M., T a r c a l o v á, L.: Halena – nejstarší svrchní soukenný oděv. *Slovácko* 29, 1987, s. 69–76.
- S t r á n s k á, D.: *Lidové kroje v Československu. Díl I, Čechy*. Praha 1949. 277 s.
- S v o b o d o v á, V.: K výzkumu lidového kroje a jeho výroby. *Národopisné aktuality* 6, 1969, s. 17–29.
- Š i m š a, M.: Odívání. In: Čejka, J. a kol.: *Ratiškovice: minulostí slovácké obce*. Ratiškovice 2010, s. 582–660.
- Š m i r o u s, K., Š o t k o v á, B.: *Československé lidové kroje v barevné fotografii*. Praha 1956. 138, XXI s.
- Š t ě p á n o v á, I.: Člověk a lidová kultura: Člověk a lidový oděv – lidový oděv v životě člověka. In: Malina, J. (ed.): *Panorama biologické a sociokulturní antropologie*. Brno 2005.
- T y r š o v á, R.: *Lidový kroj v Čechách, na Moravě, ve Slezsku a na Slovensku*. Praha 1918, s. 45.
- U r b a c h o v á, E.: *Lidový kroj na Vsetínsku*. Vsetín 2004. 83 s.
- V a l í č e k, P.: ---*mě bude muzika do rána, do dne hrát!*: [o lidové hudbě a kroji v Hroznové Lhotě]. Hroznová Lhota 2009. 211 s.
- Ž i d l i c k ý, V., O r e l, J., Ř e h á n e k, F.: *Lidové kroje na Hodonínsku*. Martin 1982. [15] s., [250] s. obr. příl.

Foto:

Romana Habartová

Fotoarchiv Slováckého muzea v Uherském Hradišti

PhDr. Romana Habartová (n. 1964), vedoucí etnografického oddělení Slováckého muzea, odborná pracovníce a kurátorka sbírek Slováckého muzea v Uherském Hradišti. Ve svém odborném zájmu se zabývá výzkumem a studiem lidového oděvu, obyčejové tradice, výtvarné kultury a tradičních řemesel. Zájmově se orientuje na taneční a hudební folkloristiku, dětský folklor.

Lajbl, Marinka, Coat, Blouse... A Contribution to the Typology of the Upper Parts of Clothing in Moravian Slovakia (Documented by the Example of the Collections of the Moravian Slovak Museum in Uherské Hradiště) – part 2

A b s t r a c t

The contribution called Lajbl (short man's coat worn over the costume) marinka (the same type of (usually blue) coat worn over the women's costumes, coat, smock is based on studying, identification and documentation of the textile collection of Moravian Slovak Museum in Uherské Hradiště, which has focused on research and typology of the upper parts of men's clothing within the project called NAKI DF11P01OVV017 "Traditional Folk Costume in Moravia – Identification, Analysis, Conservation and Sustainable State of Collection Materials from the Years 1850–1950".

If we deal with the traditional costume, we cannot deal only with its external characteristics but it is also necessary to thoroughly deal with its structure taking into account all influences of the environment in which the costume originated, absorbed a lot of factors including the temperament and character of the persons who wore it. It shows the influence of the climate, environment the way of life, the influence of the industry, city fashion bearing different signs of historical periods. The costume also bears marks of the talent, skill and feeling for art work which is necessary for making these proofs of folk clothing.

The first part of the study published in the magazine Slovácko LIII/2011 already suggested the development of folk clothing in the end of the 18th century and in the first decade of the 19th century, which was connected with the abolition of serfdom and rising standard of living both in the cities and in the country. We can trace a number of common features in male clothes all over the country as well as differences related to period changes in various stages of development. The differences are also deepened by social stratification of the society. Our attention is focused on the top parts of male clothes especially on its festive varieties reflecting social status of the person who wore it, the stage of social development of the respective village or region.

In the second part the attention is focused on coats, jerkins, mentýky and blouses in Hoříácko, coats and lajbl (short man's coat worn over the costume) and blouses from the region of Dolňácko, and individual region of Rohatec, northern and southern region of Dolňácko near Kyjov, on coats called marinky (usually blue coat worn over the women's costumes), also called maryňky, marinky, lastyňáky. The end of the study deals with the coats from the sub-region of Podluží (called kabaně, lastyňáky, ratyňáky) and also with the coats from Moravian Slovak region of Haná. The study is focused on specification of the varieties of these clothes parts and their spread, on their cut, but also on their decorations and its aim is to make systematic classification of male clothes parts and identification of mutual relations between specific varieties of male clothes parts researched on a broader area.

Joppenartige Kleidungsstücke („lajbl“, „marinka“), Mantel, Kitte... Beitrag zur Typologie der Männeroberkleidung in der Mährischen Slowakei (am Beispiel der Textilsammlung des Museums der Mährischen Slowakei) – Teil 2

Z u s a m m e n f a s s u n g

Dem vorliegenden Beitrag liegen Studien, Identifizierung und Dokumentation der Textilsammlung des Museums der Mährischen Slowakei in Uherské Hradiště zugrunde. Im Rahmen des Projekts NAKI DF11P01OVV017 – „Traditionelle mährische Volkskleidung – Identifizierung, Analyse, Konservierung und dauerhaft haltbare Sammlungsbestände aus den Jahren 1850–1950“ konzentrierte sich diese Sammlung auf Untersuchung und Erstellung der Typologie von Männeroberkleidung.

In der Forschung zur traditionellen Volkstracht soll man nicht nur die äußeren Merkmale, sondern auch die Gestaltung der Volkstracht unter Berücksichtigung von vielen Einwirkungen konsequent beurteilen. Dazu zählen u. a. die Umgebungseinflüsse, der Charakter und Temperament der Trachtenträger, klimatische Verhältnisse, die Ernährung und Lebensweise der Bevölkerung, die Auswirkungen der Industrie, die städtische Mode mit historisierenden Stilelementen. Die Volkstracht

wird auch durch schöpferische Begabung und Kunst der Trachtenhersteller geprägt.

Der erste Teil der Studie, die in der Zeitschrift *Slovácko* LIII 2011 (Mährische Slowakei) veröffentlicht wurde, hat die Entwicklung der Volkskleidung gegen Ende des 18. Jahrhunderts und im ersten Jahrzehnt des 19. Jahrhunderts angedeutet, die im Zusammenhang mit der Aufhebung der Leibeigenschaft und der Verbesserung des städtischen sowie ländlichen Umfelds stand. Bei der Männerkleidung gibt es mehrere gemeinsame Merkmale im ganzen Gebiet; bestehende Unterschiede erfolgen aus den Zeitveränderungen in verschiedenen Entwicklungsstadien und stellen ein Spiegelbild der fortschreitenden sozialen Differenzierung dar. Der Fokus wird auf die Oberkleidung gerichtet, in deren festlichen Varianten sich der wirtschaftliche Status des Trachtenträgers und eine bestimmte Gesellschaftsposition der Gemeinde oder der Region ausdrückten.

Im zweiten Teil der Studie werden folgende Kleidungsstücke behandelt: Joppen, Kamizole, Dreiviertelmäntel (genannt *mentýky*), Kittel aus dem Gebiet „*Hornácko*“, Westen und Kittel aus dem Gebiet „*Strážnické Dolňácko*“ sowie aus dem selbständigen Gebiet von Rohatec und Joppen (genannt *marýnky*, *marínky*, *marinky*, *lastyňáky*) aus dem nördlichen und südlichen Gebiet „*Kyjovské Dolňácko*“. Der Schlussabschnitt bringt Erkenntnisse über Joppen aus der Unterregion „*Podluží*“ (genannt *kabaně*, *lastyňáky*, *ratyňáky*) und Bruststücke sowie Joppen aus der hanakischen Slowakei. Die vorliegende Studie richtete die Aufmerksamkeit auf die Varianten-Spezifikationen, Verbreitung, Schnittkonstruktion, aber auch Verzierung dieser Kleidungsstücke. Somit trägt sie zur Systematik in der Einordnung von Männerkleidungsstücken als auch zur Charakteristik der gegenseitigen Beziehungen zwischen spezifischen Kleidungsvarianten innerhalb der gewählten Schwerpunktregion, die über weite Gebiete ausgedehnt ist.

MUŽSKÉ SOUKENNÉ ODĚVNÍ SOUČÁSTKY VE SBÍRKÁCH NÁRODNÍHO ÚSTAVU LIDOVÉ KULTURY VE STRÁŽNICI – KALHOTY A KABÁTY

Lenka Havlíková, Národní ústav lidové kultury, Strážnice

Soukenné kalhoty a kabáty jako základní svrchní oděvní součástky mužského oděvu jsou zastoupeny také ve sbírkách Národního ústavu lidové kultury ve Strážnici. Skupina těchto oděvních součástí není ve fondu oděvu početně rozsáhlá, tím však neztrácí na hodnotě a tvoří zajímavý soubor přispívající k poznání lidového oděvu na Slovácku.

Sbírkové fondy Národního ústavu lidové kultury

Utváření sbírkových fondů Národního ústavu lidové kultury (dále jen NÚLK) je bezprostředně spjata se vznikem Krajského střediska lidového umění ve Strážnici (dále jen KSLU) v roce 1956. Vznik střediska byl završením předchozí dlouholeté činnosti spojené s organizováním Národopisných slavností ve Strážnici. S nárůstem rozsahu slavností bylo postupně vytvořeno stálé pracoviště, které mělo také „...*systematicky pečovat o studium a další rozvoj tradic lidové kultury jihovýchodní Moravy.*“¹ Myšlenka vytvoření odborného etnologického a etnografického pracoviště přímo uprostřed folklorně živého regionu byla sice považována za neobvyklou, přesto byla úspěšně realizována zřízením KSLU. V roce 1967 došlo k jeho proměně na Ústav lidového umění (dále jen ÚLU), který se transformoval také v kulturně-vzdělávací zařízení s výstavními prostory zámku. Nově vzniklá organizace přebrala sbírky dosavadního Městského muzea ve Strážnici a dále je rozvíjela vlastní sbírkotvornou činností. Z takto vzniklých fondů měly být připravovány nejen národopisné výstavy a expozice se zaměřením na lidové umění, ale také hmotnou kulturu. Prvním větším počinem v tomto směru byla instalace výstavy s názvem Na slováckém hospodářství v minulém století.²

Sbírkotvorná činnost byla zpočátku organizována pracovníci Městského muzea ve Strážnici Marií Skácelovou, manželkou strážnického kronikáře a historika Jana Skácela. Velkou zásluhu na budování sbírkových fondů a rozšíření činnosti ústavu měl Josef Tomeš, který na toto pracoviště nastoupil v roce 1962.³ Hned na počátku své pracovní kariéry vypracoval metodický sbírkotvorný program a poskytl této činnosti nové podněty. Ve spolupráci se Slováckým muzeem v Uherském Hradišti realizoval v roce 1968 sběr dokladů hmotné kultury na slováckých vesnicích. Dalším impulsem pro rozšíření sbírek byl vznik Muzea vesnice jihovýchodní Moravy ve Strážnici (dále jen MVJVM) a s ním spojená potřeba zajistit dostatečné množství autentických předmětů pro vybavení expozic.⁴ V této souvislosti došlo také k rozšíření sběrné oblasti, která se měla překrývat s územním rozsahem expozice lidových staveb.⁵ Do sbírkotvorné činnosti se tak postupně zapojili i další odborní pracovníci, jako byl Josef Jančář, Jan Souček, Jiří Pajer, Anna Mlýnková, Ludmila Tarcalová či Vlasta Ondrušová, kteří dle své odbornosti rozšířili sbírku o nové fondy.⁶

V roce 1990 byl ÚLU transformován a přejmenován na Ústav lidové kultury ve Strážnici. O dva roky později byly v rámci polistopadových restitucí do majetku města Strážnice navráceny sbírky zdejšího městského muzea.⁷ Jako Národní ústav lidové kultury funguje organizace od roku 2003, sbírkotvorná práce je nedílnou součástí činnosti ústavu, konkrétně jeho Centra hmotného kulturního dědictví.

Sbírkový fond Oděv

Fond oděvu tvoří významnou část sbírek NÚLK. Jedná se však o sběry relativně pozdní, co do počtu i stáří se nemohou měřit se sběry muzeí, která zahájila svou činnost v souvislosti s přípravou Národopisné výstavy československé. První oděvní součástky byly do sbírky získány na počátku padesátých let 20. století a pocházely z blízkého okolí Strážnice a později též z nedalekého Hornácka. Zásadní proměna sbírkotvorné činnosti a rozšiřování fondu oděvu v NÚLK nastala v souvislosti se vznikem MVJVM, jehož výstavba započala v roce 1972. Budování muzea v přírodě přineslo rozšíření sběrné oblasti, která zahrnovala nejen celé moravské Slovensko, ale též luhačovické Zálesí. Z evidence je patrné, že intenzivní sběry a doplňování fondu formou koupí a daru pokračovalo až do poloviny osmdesátých let 20. století. Druhá polovina osmdesátých let a celá devadesátá léta 20. století jsou oproti tomu téměř bez přírůstků. V posledním desetiletí je snahou kurátorů doplnit sbírku o chybějící předměty. Fond oděvu v současnosti čítá na 5000 položek. V interní evidenci je tříděn na kroj dětský, ženský a mužský, obuv a oděvní doplňky, zvláštní kapitoly patří krajce, výšivce a stříhům, své místo zde má i kněžský oděv. Největší část z kategorie oděvu zaujímá ženský s více než 900 exempláři, avšak nejpočetnější je skupina výšivek, která obsahuje na 1000 kusů. Oděvní součástky doplňuje téměř 200 párů dětské, ženské a mužské obuvi. Aktivity a oživování strážnického muzea v přírodě tematickými pořady daly po roce 2000 vzniknout také Studijnímu fondu oděvu, který čítá na 1000 kusů oděvních součástek a je využíván zejména během pořadů konaných v MVJVM. Časovým obdobím, do kterého lze většinu předmětů fondu oděvu datovat, je konec 19. století a zejména první polovina 20. století. Novější sběry přinášejí do sbírek také oděvní součástky z druhé poloviny 20. století. Dosud je, co do počtu oděvních součástek, nejhojněji zastoupen region strážnického Dolňácka. Bohaté jsou sběry ze Strážnice, z blízkého Petrova či Rohatce. Pro bližší seznámení s fondem oděvu uvádíme alespoň několik zajímavých údajů. Ze Strážnice pochází více než 640 oděvních součástek, z Petrova pak necelých 300. Výraznou kolekci vytváří předměty získané od Josefa Antoše⁸ z Rohatce, které v roce 1975 rozšířily sbírku o úctyhodných 231 kusů cenných oděvních součástek z Rohatce, Josefova, Dolních Bojanovic a Ratiškovíc. Zajímavostí tohoto souboru předmětů jsou mimo jiné krojové součástky (inv. č. 4852, inv. č. 4853),⁹ u nichž je uvedena informace o tom, že jejich nositelkou byla A. Burešová z Rohatce, která je v těchto součástkách vyobrazena Aloisem Kalvodou v roce 1908 na obraze Mladá matka s dítětem z Rohatce.

Velká kolekce oděvu byla získána v roce 2003 od etnochoreoložky Zdenky Jelínkové, z celkového počtu 146 kusů převažují součástky ženského hornáckého oděvu a obuvi, jejichž nositelkou byla právě Z. Jelínková. Prostřednictvím drobné poznámky se také dovídáme, že krpce (inv. č. 22989) z Vápenek obouval na Hornácku malíř Aleš Černý. Zasluhou Z. Jelínkové se do sbírek NÚLK dostává kompletní ženský valašský kroj.

Na tomto místě je důležité poukázat také na oděvní součástky slovenské provenience, ať už oděv z Kátova, Mokrého Háje či Piešťan. Ač nepochází ze sběrné oblasti ústavu, tvoří tento krojový materiál cenný komparační pramen.

Některé sbírkové předměty fondu jsou určeny konkrétními informacemi o datu jejich vzniku, případně jeho nositeli, či výrobcí, je však nutné konstatovat, že spíše narážíme na informace kusé, základní. Bezpochyby však bylo snahou chybějící informace doplňovat, v souvislosti s tím se mezi autory popisů objevuje v osmdesátých letech jméno Anny Mlýnkové, Miroslavy Kurfürstové, Josefa Jančáře či Lenky Gronske, v posledním desetiletí pak Petry Hrbáčové a Martina Šimši. V evidenčních kartách mužských soukenných součástek dominuje jméno J. Jančáře a M. Kurfürstové.

Fond Oděv NÚLK obsahuje řadu předmětů a kolekcí, které by jistě stály za pozornost, v tomto příspěvku však pro ně není určen prostor.

Mužské soukenné oděvní součástky

Sbírka oděvu NÚLK dosud nebyla publikačně zhodnocena, ačkoliv za nedlouhou dobu svého trvání byl vytvořen významný sbírkový fond s celou řadou cenných předmětů. Tento příspěvek si klade za cíl představit mužské soukenné oděvní součástky fondu oděvu – kalhoty a kabáty – v jejich širších souvislostech, týkajících se zejména stříhové konstrukce. Analýza součástek v komparaci s dalšími prameny odhaluje zajímavé skutečnosti o podobě součástek a rozšíření typů stříhových konstrukcí na širším území, přičemž rozlišovacím znakem se pak stává pouze výzdoba.

Třídění a terminologie vychází nikoli ze starších prací, ale řídí se nově vzniklou Systematikou třídění oděvních součástek lidového oděvu na Moravě,¹⁰ jehož autorem je Martin Šimša a kolektiv spolupracovníků z muzejních a univerzitních pracovišť. V současné době je dostupná jako interní materiál řešitelského týmu projektu v sídle NÚLK, předpokládá se však její zveřejnění. Systematika má být nápomocna nejen při popisu oděvních součástek, ale též při srovnávacím studiu o lidovém oděvu.

Sukno jako materiál mužských oděvních součástek

Suknem je označována celovlněná valchovaná tkanina zhotovená z ovčí vlny, název je odvozován od staroslověnského slovesa *sukati*. Z hlediska kvality rozlišujeme sukno trojího druhu: tovární, řemeslné, svázané s městským cechovním prostředím, a domácí, vyráběné venkovskými tkalci. Hlavní rozdíly jsou v kvalitě příze, její tloušťce a výsledné jemnosti či hrubosti utkaného sukna. Cechovní předpisy rozlišovaly tři druhy suken – jemné, střední a hrubé, přičemž v produkci dílen převládala střední a dost často jen hrubá sukna. I tato však byla povrchově zúšlechťována a barvena červeným, zeleným, modrým a černým barvivem. Oproti tomu podomácká výroba sukna se vyznačovala nebarvenou produkcí v přírodních odstínech bílé, hnědé a jejich kombinacích, a utkané sukno bylo většinou jen horší kvality. Na Moravě byla tato sukna označována jako *huněná* nebo *valašská*. Od 17. století se s nimi setkáváme porůznu na celé východní Moravě. Na konci 19. století je jeho výroba doložena již pouze na Hornácku a moravských Kopanících. Jak řemeslné, tak domácí sukno v této době ovšem již nahrazovala kvalitnější a jemnější tovární produkce, vyráběná v Brně nebo dovážená ze zahraničí.¹¹

Významnou charakteristikou sukna byla jeho barva, které si v minulosti často všímali i badatelé, kteří z ní dovozovali stáří i původ oděvní součástky: „*Každá doba libovala si v jiných barvách a jiných jejich kombinacích a podobně i kroje jednotlivých okrsků mívaly svoje charakteristické barvy.*“¹²

Za obzvláště archaické byly pokládány oděvní součástky ušité z nebarveného domácího sukna. Jejich výskyt je doložen na širším území jihovýchodní Moravy, setkáváme se s nimi na luhačovickém Zálesí, moravských Kopanících, Hornácku, Uherskobrodsku a Uherskohradištsku. Bílé sukno určené pro místní spotřebu produkovali soukeníci z Velké nad Veličkou, ale nakupovalo se také v Bojkovicích a na Myjavě.¹³ Oproti tomu barvené sukno a z něj ušité součástky byly pokládány za vývojově mladší. Na sledovaném území se záhy uplatnilo světle modré sukno, často označované jako *mlynářské*.¹⁴ Setkáváme se s ním na okrajích územního rozšíření barvených suken – na luhačovickém Zálesí, jižním Valašsku a na Hornácku, kde přetrvalo dodnes. Literatura je dokládá také na moravských Kopanících a Uherskobrodsku, kde je však později vytlačila sukna tmavě modrá a černá. Ty se posléze staly nejrozšířenější barvou užívanou na Slovácku. Jejich rozšíření zahrnuje oblast uherskohradištského, strážnického a kyjovského Dolňácka, zasahuje však také na Uherskobrodsko a okrajově i Hornácko a moravské Kopanice. Tato barevnost se objevuje ve zmíněných regionech přibližně od poloviny 19. století. Ke změně však nedošlo jednorázově, starší a nová barevnost oděvních

součástek často koexistovala vedle sebe, přičemž mohla být dělítkem mezi starší a mladou generací obyvatel lokality. V literatuře se setkáváme s označením tmavě modrého až černého sukna jako *strážnického*. Strážnici spolu s Bojkovicemi uvádí Josef Kvaňa jako centra soukenické výroby na Slovácku. Sukno se ale dováželo také z Valašských Klobouk a ze severní Moravy.¹⁵ Nejstarší prameny dokládají existenci výroby sukna ve Strážnici již v polovině 15. století.¹⁶ Podrobněji je činnost soukenického cechu zachycena ve druhé polovině 16. století. Z tohoto období existují doklady o dvou soukenických valchách na severním okraji města. Samotní soukeníci, většinou nejzámožnější obyvatelé města, sídlili na náměstí a v přilehlých ulicích. Udržovali styky s jinými soukeníky z Uherského Brodu, Velké nad Veličkou nebo Olomouce. Vlnu nakupovali v Hodoníně a Bílovicích.¹⁷ V první polovině 19. století se zdejší sukno vyváželo i na Slovensko, největší množství materiálu se však prodávalo na okolních trzích. Strážnickí soukeníci zajížděli do Veselí nad Moravou, Uherského Brodu i Hustopečí. Soukenictví ve městě přetrvalo až do druhé poloviny 19. století, kdy Strážnice vedle Valašských Klobouk zůstala posledním produkujícím střediskem na jihovýchodní Moravě. Přesto zdejší soukenictví postupně upadalo a rokem 1925 zcela zaniká.¹⁸

Užívání barevných suken ve sledované oblasti doplňuje zcela výjimečný výskyt fialového a červeného sukna na Podluží, doloženého od poloviny 19. století. Jeho výskyt pravděpodobně souvisí s existencí významného dopravního uzlu v Břeclavi, ležící na železniční trati Vídeň – Brno, uvedené do provozu roku 1839 a o několik let později roku 1841 rozšířené o železniční trať Břeclav – Přerov.¹⁹ Město se tak stalo významným překladištěm zboží, odkud na venkov proudila dovozová sukna ze vzdálenějších soukenických dílen.

Od počátku 20. století, zejména v období po první světové válce, se setkáváme se změnou materiálu, původní sukno je nahrazováno jinými vlněnými, polovlněnými či bavlněnými materiály. Kromě materiálu dochází i ke změnám stříhové konstrukce a výzdoby mužských oděvních součástek. V některých případech, směrem k novějším součástkám, dosahuje výzdoba v podobě výšivek a nejrůznějších aplikací značné bohatosti a rozmanitosti, nebo se naopak přibližuje směrem k městskému oděvu a omezení výzdoby, nejen na nohavicích, ale i kabátech.

Mušské soukenné oděvní součástky ve sbírce NÚLK

Kalhoty

Dlouhé soukenné kalhoty jsou na Slovácku běžně označovány termínem nohavice. Vyznačují se štíhlou siluetou a zpravidla dvěma rozparky v pase, kde je přidržuje dlouhý kožený opasek, provlečený tunelem z přeloženého sukna, který byl i několikrát obtočen kolem pasu. Na stehnech jsou nohavice často ozdobeny krejčovskou výšivkou z textilní šňůry, někdy označované jako *haraska*, vytvářející specifické vinuté ornamenty. Kromě přední části kalhot jsou kryty šňůrou nebo prýmkem švy na nohavicích i na zadku kalhot. Kromě šňůrování nezůstává bez zajímavosti také označení součástek monogramy či datací, hojně se vyskytující například na hornáckých kalhotách a kabátech.

Systematika identifikace považuje za hlavní identifikátory soukenných kalhot jejich délku, vedení švů na nohavicích a připojení sedla v zadní části kalhot, případně i počet rozparků v pase.²⁰ Na jihovýchodě Moravy jednoznačně převládá typ s bočním vedením švů na nohavicích, který na základě různého způsobu připojení sedla v zadní části kalhot lze rozdělit do několika skupin, které jsou výsledkem jak územního rozšíření, tak historického vývoje. Ve sbírkovém fondu se nejčastěji setkáváme s následujícími skupinami:

I. První skupina se vyznačuje bočním vedením švů a samostatným sedlem v zadní části kalhot. Na sledovaném území se vyskytuje především na luhačovickém Zálesí, Uherskobrodsku a Hornácku, tedy v bezprostředním styku se sousedním Trenčianskem na Sloven-

sku. Kalhoty byly v minulosti šité z domácího přírodně bílého sukna, které teprve později nahradilo sukno barvené.

II. Druhá skupina se vyznačuje opět bočním vedením švů a sedlem tvořícím samostatný díl společný pro přední i zadní část kalhot. V minulosti pokrývala nížinnou část Slovácka počínaje Podlužím, přes jižní Kyjovsko, Strážnicko až na Uherskohradištsko, jeho rozšíření úzce souvisí s prostorem západního Slovenska. Kalhoty se vždy šily z kvalitního barveného sukna, byly opatřeny podšívku a často i charakteristickými vycpávkami na bocích kolen – *katalaföty*.

III. Třetí skupinu tvoří vývojově nejmladší kalhoty, ovlivněné běžnou krejčovskou produkcí. Sedlo u nich zcela zaniká, přední rozparky jsou nahrazeny jediným středovým rozparkem se zapínáním na knoflíky.

I. Stříhová skupina – soukenné kalhoty se samostatným sedlem

Ve sbírkovém fondu je tato skupina zastoupena kalhotami z Uherskobrodsko, moravských Kopic a Hornácka, přičemž pro srovnání byl využit sbírkový materiál uložený v Etnografickém ústavu Moravského zemského muzea v Brně.

Z kopaničářské obce Vápenice pocházejí soukenné kalhoty (inv. č. 1516) ušité z bílého

Kalhoty-nohavice, Vápenice (inv. č. 1516).

nebarveného sukna ozdobené modrým šňůrováním, jsou bez podšívky a patří k nim i dlouhý kožený opasek označený jako *vybíjaný remeň*. Takovéto kalhoty byly na Kopicích označovány jako *valašské* a tvořily nejstarší doloženou oděvní vrstvu. Vedle nich se vyskytovaly též modré kalhoty s černým šňůrováním nazývané *mynářské*, a nakonec černé nohavice s černým šňůrováním.²¹ Na proměně vzhledu kalhot lze dobře demonstrovat starší a novější vazby k sousedním regionům. Jan Húsek uvádí, že ještě ve druhé polovině 19. století neměly obce na Kopicích takový kontakt s ostatním Moravským Slovenskem, žily více odloučeny „*se spády na uherskou stranu*“²² čemuž dobře odpovídají kalhoty z bílého sukna. Na počátku 20. století však postupně převážil vliv sousedního Uherskobrodsko, takže se i zde začalo užívat modré sukno.

Na Uherskobrodsku proběhl ostatně vývoj podobně, jen o několik desetiletí dříve. Ve Strání nosili muži nohavice z bílé *huně* ještě v letech 1880–1883.²³ Postupně však

„...*straňský dostává silně ráz dolských krojů, ježto styk Strání s Uh. Brodem a celým okresem je častý a také změna hospodářského života je značná.*“²⁴ Josef Klvaňa si ve Strání všimá rozparku v pase kalhot, který byl umístěn po straně krokového švu, tedy jak píše: „...*poklopec nohavic otevřen je jenom na jedné straně, má jednu „kapcu*“²⁵ což ukazuje na vztah k jižnímu Valašsku a Trenčiansku, kde je tento typ kalhot také doložen.

Ve sbírce NÚLK jsou uloženy soukenné oděvní součástky novější varianty oděvu z Uherskobrodsko, zastoupené nohavicemi z tmavě modrého sukna ze Strání (inv. č. 5288), zdobené světle modrým šňůrováním. Dále se ve sbírce nachází kalhoty z Dolního Němčí

(inv. č. 5349), taktéž z tmavě modrého sukna zdobené světle modrým šňůrováním. Oboje kalhoty jsou stejného střihu se sedlem tvořícím na zadní části kalhot samostatný díl.²⁶

Jan Húsek vyjmenovává mužské soukenné kalhoty na Horňácku: „...*nohavice buď černé nebo modré (anebo odstínované) ještě vyšívány na kapsách, malovány modrými „buritáši“ (šňůrami) a připasovány dlouhým remenem bíle vybíjeným.*“²⁷

Bílé soukenné nohavice nosili muži na celém Horňácku do poloviny 19. století.²⁸ Nohavice z bílého sukna z Nové Lhoty (inv. č. 2434) a z Velké nad Veličkou (inv. č. 41764 a inv. č. 46785) patří tedy ke starší variantě mužského oděvu tohoto regionu. Kalhoty z Nové Lhoty (inv. č. 2434) přibýly do sbírek s nejstaršími sběry. Jsou odlišného střihu od kalhot z Velké nad Veličkou (inv. č. 41764), které střihově odpovídají první skupině. Všechny zmíněné kalhoty jsou nepodšité a šev na nohavicích je u nich zvýrazněn vloženým proužkem z tmavého sukna.

Nohavice označované jako *mlynářské, světué*, tedy světle modré, nosili muži ve druhé polovině 19. století ve Velké nad Veličkou, Hrubé Vrbce, Malé Vrbce, Kuželově a Javorníku, byly ušité z *myjavského* sukna. Staly se pak typickou součástí horňáckého kroje a přetrvaly i do pozdějšího období.²⁹ Světle modré nohavice jsou zastoupeny ve sbírce čtyřmi exempláři. První pocházejí z Velké nad Veličkou (inv. č. 733) a jedná se o světle modré soukenné kalhoty, zdobené modrou harasovou stuhou a barevným vyšíváním, šňůrování je doplněno o aplikace z červeného sukna. Druhé, z Javorníka (inv. č. 4110), jsou světle modré stejného střihu i barevnosti jako předchozí, švy na nohavici jsou vedeny po boční straně nohy, rozparky jsou umístěny po stranách krokového švu a sedlo tvoří na zadku kalhot samostatný díl. Od poloviny 19. století se vlivem Pomoraví v nížinných horňáckých obcích začaly šířit kalhoty z černého strážnického sukna.³⁰ Z Kuželova pochází černé kalhoty (inv. č. 5225) zdobené modrým šňůrováním, které je doplněno o aplikace z červeného sukna, kapsy jsou lemované ozdobným stehem.

V modrých soukenných kalhotách chodili na Horňácku hlavně mladí, v bílých starší muži. Bohatší vlastnili zpravidla světle modré i černé nohavice, přičemž modré patřily k reprezentativnímu a obřadnímu oděvu.³¹

Velmi blízký horňáckému je sousední кроj senicko-myjavský, jak celkovou podobou, tak i v detailech a názvosloví. Jan Húsek se zmiňuje o zdejších nohavicích černých s černým šňůrováním a krátkým remenem.³² Z obce Vrbovce pochází kalhoty (inv. č. 19532) ušité z tmavě modrého sukna zdobené skromným černým šňůrováním.³³ Ačkoliv očekáváme střih se samostatným sedlem, kalhoty jsou ušity se sedlem, které tvoří samostatný díl společný pro přední i zadní část kalhot. Tato střihová konstrukce soukenných kalhot se objevuje i na Horňácku, jak dokládají například i světle modré soukenné kalhoty z tohoto regionu uložené ve sbírkách Moravského zemského muzea v Brně³⁴ a také dva exempláře ve sbírkách NÚLK (inv. č. 23009 a inv. č. 46833). U prvních se jedná o blíže nelokalizované kalhoty

Kalhoty-nohavice, Velká nad Veličkou (inv. č. 41764).

z pozůstalosti Zdenky Jelínkové, jejichž výzdoba i vyšíté datování 1948 napovídají, že by se mohlo jednat o kalhoty původem z Velké nad Veličkou. Kalhoty (inv. č. 46833) jsou datovány ve výšivce také rokem 1948 a pocházejí z Velké nad Veličkou.

II. Stříhová skupina – sedlo tvoří samostatný díl společný pro přední i zadní část kalhot

Druhá skupina se sedlem tvořícím samostatný díl společný pro přední i zadní část kalhot je charakteristická pro oblast Podluží a celého Dolňácka. Ve sbírkách NÚLK je tato skupina zastoupena kvantitativně výrazněji než první. Nicméně, jak bude uvedeno níže, jedná se o soukenné kalhoty mladší vrstvy s pozměněným stříhem a několik kalhot městského typu. Podluží je zastoupeno červenými soukennými kalhotami, nejpochybnější skupina oděvních součástí ze strážnického Dolňácka se vyznačuje tmavě modrým strážnickým sukнем. Kyjovsko je reprezentované pouze kalhotami z Ratiškovíc. Z Kněždubu a Vnorov pochází tmavě modré soukenné kalhoty staršího i novějšího stříhu sedla. Uherskohradištsko je zastoupeno třemi kalhotami z Domanína, Starého Města a Kunovic.

Pozornost badatelů v minulosti upoutávaly odlišnosti jednotlivých krojových součástí: „Z moravskoslovenských krojů, které se dotýkají našich hranic, nejrůznovější jsou podlužácký, hornácký (velický) a kopaničářský ze St. Hrozenkova; ale i ostatní kroj (strážnický a straňanský) nejsou bez pozoruhodných krás.“³⁵ V případě Podluží k tomu přispívaly jistě i červené

Kalhoty-nohavice, Dolní Bojanovice (inv. č. 6939).

soukenné kalhoty – červenice – zdobené modrou krejčovskou výšivkou – *cifrováním*. Teoriemi o jejich původu se zabýval František Bartoš, Josef Klvaňa i Antonín Václavík. Proti Bartošovi a Klvaňovi, který pomýšlil až na turecké vlivy, Antonín Václavík upozornil spíše na vliv vojenských jezdeckých kalhot zprostředkovaných posádkami v Hodoníně, rakouském Stockerau a Vidni.³⁶ Z červeného sukna se nohavice na Podluží začínají šít asi od poloviny 19. století, Jan Húsek dokonce uvádí konkrétní data a informace o rozšíření červenic: v Lanžhotě se patrně objevují až po roce 1885 a podle Františka Bartoše je přejali od rakouských Charvátů nejprve Břeclavané, potom Tvrdoňané – asi v letech 1845–1850 – o něco později se objevují v Hruškách a od roku 1880 se vyskytují i v Bojanovicích. Ženatí muži nosili v Lanžhotě ještě ve třicátých letech vedle fialových kalhoty modré nebo černé s *cigorkami světlými* (jasně modrým vyšíváním).³⁷ Původní červenice byly pouze modře šňurované, počátek vyšívání červenic barevnými bavlnkami je možné datovat do let 1890–1900.³⁸ Kalhoty ženatých mužů měly podle Klvaňi barvu šedou, hnědou nebo černou, nebyly však již ze soukenné látky.³⁹

Ve sbírce NÚLK se nachází tři červené mužské soukenné kalhoty z Podluží. Všechny mají rozvinutou výzdobu, modré šňůrování doplňuje barevná výšivka s rostlinnými motivy. U *červeníc* z Dolních Bojanovic (inv. č. 6939) je patrný starší typ šňůrování i starší typ stříhu sedla, které na zadku kalhot tvoří samostatný díl společný pro přední i zadní část kalhot a odpovídá zařazení podlužáckých soukenných kalhot do první stříhové skupiny.

Kalhoty pocházející z Josefova (inv. č. 8764) jsou na rozdíl od předchozích bez sedla na zadní části kalhot. Chlapecké *červenice* (inv. č. 4286), střižené se sedlem, které tvoří na zadku kalhot samostatný díl, pocházejí od výrobkyně soukenných kalhot a kabátků paní B. Gálové z Lanžhota.⁴⁰ Ve fondu jsou uloženy i kalhoty, které spolu s kabátkem stejného materiálu a barvy tvoří komplet – *mužácké šaty*, tedy oděv ženatých mužů. Pochází ze severního Podluží a jsou blízké městskému oděvu.⁴¹ Kalhoty (inv. č. 6693) z obce Josefov jsou vyrobené z hnědé vlněné tkaniny a mají vedení švů na vnitřní i boční straně nohy, jsou bez sedla a s rozparkem v krokovém švu.

Sousední jižní Kyjovsko je zastoupeno dvěma kalhotami z obce Ratiškovice. Josef Klvaňa uvádí podobnost mužského oděvu na jižním Kyjovsku s mutěnsko-hovoranským a za nejstarobylejší v této oblasti považuje právě kroj z Ratiškovic a Dubňan.⁴² Jak dále popisuje, součástí mužského svátečního oděvu v těchto lokalitách byly modré nohavice zdobené šňůrováním „...červeně vykládaným.“⁴³ Za „červeně vykládané“ je možné pokládat bohaté černé šňůrování doplněné výraznou výšivkou červenou bavlněnou přízí plným stehem, kterou jsou ozdobeny modré kalhoty (inv. č. 6147), jež na zadní části navíc zdobí barevná rostlinná výšivka. Kalhoty mají vedení švů na nohavici po boční straně, dva rozparky po stranách krokového švu, avšak jsou bez sedla na zadku kalhot.

Oproti tomu tmavě modré soukenné kalhoty z Ratiškovic (inv. č. 6125) představují nejmladší vývojový typ ovlivněný běžným stříhem městských kalhot. Švy na nohavici jsou vedeny po vnitřní i boční straně nohy, kalhoty jsou bez sedla, s rozparkem v krokovém švu a dvěma vodorovnými výpustkovými kapsami na přední straně kalhot. V dokumentaci je uvedeno, že kalhoty tvoří jeden celek – *šaty* – s kabátkem (inv. č. 6126). Patrně se tedy jedná o oděv ženatého muže ve vývojově mladší podobě, jako je tomu na sousedním Podluží.

Rohatecký kroj byl už v dřívějších dobách řazen do skupiny krojů strážnického Dolňáčka, ale s vazbami na jižní Kyjovsko, a zásluhou svých specifik, byl řazen do samostatného krojového okrsku.⁴⁴ Zdejší soukenné kalhoty se stříhově odlišují od nedalekého Petrova, nicméně jsou podobné s kalhotami ze Strážnice – s bočním vedením švů na nohavici, bez sedla na zadku kalhot (inv. č. 4782) i se samostatným sedlem (inv. č. 25313) a dvěma rozparky po stranách krokového švu. Na první pohled je však od strážnických odlišuje barevnost a výzdoba. Kalhoty ve fondu oděvu (inv. č. 4782 a inv. č. 25313) jsou ušity z modrého sukna a u rozparků jen jemně ozdobeny tenkou modrofialovou šňůrou. Kalhoty (inv. č. 25313), které přibýly do sbírek až v roce 2004, jsou na zadku ozdobeny barevnou rostlinnou výšivkou.

Odlišným typem kalhot z této lokality jsou *pantalóny*, blízké městskému oděvu, s jedním rozparkem v krokovém švu, bez sedla na zadku kalhot a s vedením švů po vnitřní i boční straně nohy. Jsou zmiňovány i v monografii obce Rohatec: „*Na ně [na třaslavice] natahovali pajtalony. Byly to kalhoty obyčejně soukenné nebo cajkové, bez jakýchkoliv ozdob a zastrkovaly se do vysokých měkkých holínek...*“⁴⁵ Pravděpodobně se jedná o typ kalhot zastoupený ve sbírce NÚLK (inv. č. 5004); zde jsou to černé manšestrové kalhoty se dvěma vodorovnými výpustkovými kapsami na přední straně, k jejich upevnění v pasu kalhot slouží tenká šňůrka. Podobným typem jsou kalhoty z tmavě modrého sukna (inv. č. 4799), s dvěma váčkovými kapsami v bočních švech nohavic a spínané koženým opaskem.

Nejpočetněji jsou ve sbírkovém fondu zastoupeny kalhoty ze strážnického Dolňáčka, které také patří do druhé stříhové skupiny – se sedlem, které tvoří na zadku kalhot samostatný díl společný pro přední i zadní část kalhot. Jak poukazuje Klvaňa, Strážnice byla jediným

Kalhoty-nohavice, Ratiškovice (inv. č. 6147).

Kalhoty-nohavice, Rohatec (inv. č. 4782).

moravsko-slovenským městem, kde se nosil „...selský kraj...“, jehož součástí byly i mužské soukenné kalhoty černé „...modrými nebo černými haraskami nepřilíš bohatě šňurovány.“⁴⁶ Všechny kalhoty ze Strážnice – sbírka obsahuje šest kusů – jsou totožné stříhové konstrukce s délkou po kotníky, vedením švů na nohavici po boční straně nohy, s rozparky po stranách krokového švu a bez sedla na zadku kalhot. Vyrobeny jsou z tmavě modrého až černého sukna vycházejícího z místní soukenické produkce a jsou ozdobeny jednoduchým černým šňurováním, svým hnědým šňurováním se od ostatních odlišují pouze jedny kalhoty (inv. č. 3875). I pro mužský kraj sousední obce Petrov je charakteristická tmavě modrá barva sukna. Dříve se zde soukenné kalhoty šily stejného střihu jako ve Strážnici – se dvěma rozparky a sedlem na zadku kalhot, později však došlo k proměně stříhové konstrukce. Novější varianta kalhot, zastoupená ve sbírkách pěti exempláři, je bez sedla a s vedením švů na nohavici po boční straně nohy a jedním rozparkem v krokovém švu. Přestože zmizely dva rozparky v pase kalhot, šňurování na nohavicích zůstává zachováno a je provedeno v černé barvě. Charakteristickým znakem kalhot jsou vodorovné výpustkové kapsy ozdobené jednoduchou strojovou červenožlutou výšivkou, kapsa je vevnitř podložena červeným sukem. V detailu se liší pouze kalhoty (inv. č. 6), které přibýly do sbírek v roce 1979. Kapsy jsou v tomto případě bez výšivky a pouze olemované zoubkovaným sukem.

Početnou skupinu soukenných kalhot fondu oděvu tvoří kalhoty veselského Dolňácka. Podle Klvani je mužský oděv v této oblasti podobný strážnickému. Ke svátečnímu oděvu zde patří černé kalhoty bez šňurování.⁴⁷ Kalhoty uložené ve sbírce NÚLK pocházejí z obcí Kněždub, Vnorovy a jedny z Veselí nad Moravou. Kalhoty z Kněždubu jsou bez sedla, zatímco kalhoty z Vnorov a Veselí nad Moravou mají samostatné sedlo. Kalhoty z Veselí nad Moravou (inv. č. 1525) jsou ušité z černého sukna, na předním dílu umístěna vodorovná výpustková kapsa olemovaná červeným sukem, ozdobená strojovou výšivkou a vevnitř je podložena zeleným sukem. Tmavě modré soukenné kalhoty z Kněždubu (inv. č. 1927) jsou kolem

kapsy ozdobeny barevnou strojovou výšivkou a uvnitř kapsy jsou vyloženy červeným suk-
nem. Další kalhoty z této lokality (inv. č. 13965) mají dvě kapsy podložené červeným prým-
kem a obšité barevnou strojovou výšivkou. Troje kalhoty z Vnorov jsou stříhově stejné –
s dvěma rozparky a samostatným sedlem. Nejsou zdobeny, pouze na přední straně kalhot je
vodorovná výpustková kapsa lemována červeným sukem a zdobena jednoduchou stroj-
ovou výšivkou.

Kromě nověji rozšířených kalhot z modrofialového sukna s hustým černým šňůrováním,
případně černé s černým nebo tmavě modrým šňůrováním, Klvaňa uvádí pro Uherskohra-
dištsko rozšíření bílých huněných nohavic zdobených modrým šňůrováním ještě v první
polovině 19. století.⁴⁸ Ve sbírkách jsou uloženy jedny soukenné kalhoty (inv. č. 3717) locali-
zované do Starého Města, vyrobené z černého sukna, bohatě zdobené jemným modrofialo-
vým šňůrováním. Stříhově odpovídají zařazení do druhé skupiny kalhot s bočním vedením
švů na nohavici a rozparky po stranách krokového švu, přičemž sedlo tvoří samostatný díl
společný pro přední i zadní část kalhot.

Mezi dolňáckými mužskými soukennými součástkami z Uherskohradištska je na
první pohled rozpoznatelný кроj kunovického кроjového okrsku, který má ve sbírce
NÚLK svého zástupce. Nohavice (inv. č. 5363) z tmavě modrého sukna jsou velmi hus-
tě světle modře šňůrované „...kamrholovými šňůrečkami...“, toto „...malování na větší
vzdálenost činí dojem dvou jednodolých, světle modrých, kosníkových obrazců v předu ko-
lem poklopce.“⁴⁹ Stříhově se neliší od výše zmíněných kalhot ze Starého Města. Ve stříhu
sedla, které oproti předchozím dvěma exemplářům tvoří na zadku kalhot samostatný
díle, se odlišují třetí soukenné kalhoty z uherskohradištského Dolňácka – z Domanína

Kalhoty-nohavice, Petrov (inv. č. 38056).

Kalhoty-nohavice, Kátov (inv. č. 4663).

(inv. č. 9331). Kalhoty jsou zdobeny velmi jemným a bohatým černým šňůrováním, které je na zadku, bocích a kolem punktu doplněno červenou nití mezi našitými šňůrkami.

Nezanedbatelnou část mužských oděvních součástí ve sbírkovém fondu NÚLK tvoří také slovenský oděvní materiál, pocházející z blízkého příhraničí. Oděvní součástky jsou zajímavým dokladem provázanosti východomoravské a západoslovenské hmotné lidové kultury. Ve sbírce jsou od roku 1975 uloženy modré soukenné kalhoty z Kátova (inv. č. 4663), s výzdobou světle modrým šňůrováním. Střihově odpovídají kategorii soukenných kalhot z nížinné oblasti Slovácka, u nichž jsou švy vedeny po boční straně nohy, dva rozparky jsou umístěny po stranách krokového švu a sedlo tvoří samostatný díl společný pro přední i zadní část kalhot.

Mezi mužskými oděvními součástkami má ve sbírkách své zastoupení také kroj z Vracova. Zdejší oděv považovali badatelé za výjimečný, J. Klvaňa jej označil za „...zcela odchylný ve mnohých věcech, dle všeho vlivem přistěhovalých po 30leté válce Němců. Hlavně mužský kroj je neslovenský. Nosí se ve Vracově a předměstích.“⁵⁰ Zimní sváteční oděv mužů zde zahrnoval modré soukenné součástky. Na svátky se však dříve nosily žluté jirchové koženice jako na severním Kyjovsku. Za zmínku stojí, že koženice (inv. č. 5496) z Vracova jsou jediným exemplářem tohoto typu ve fondu oděvu. Koženice jsou krátké, mají jeden rozperek na pravé straně a na bocích dvě kapsy, ozdobené červenou a zelenou výšivkou.

Mušské soukenné kabáty

Soukenný kabát patřil spolu s kalhotami k základním svrchním součástkám mužského oděvu na jihovýchodní Moravě. Hlavními identifikačními znaky kabátů jsou dle Systematiky mužského lidového oděvu konstrukce trupu a konstrukce zadního dílu. Další určující kategorií je délka, provedení přednic, tvar rukávů a jejich zakončení, tvar límce, tvar rozparků a přítomnost podšívky. Na základě těchto kritérií někteří současní badatelé⁵¹ rozdělují kabáty na typ oděvního okruhu východoevropského, západoevropského, karpatského a panonského.⁵²

Kabáty panonského oděvního okruhu

Do tohoto okruhu jsou řazeny kabáty typu halena, které byly rozšířeny v Maďarsku a přes slovenské území se dostaly na Moravu. Jedná se o dlouhé soukenné kabáty jednoduché střihové konstrukce z rovných dílů, konstrukce trupu halen využívá podélného ponča, k němuž jsou připojeny rukávy a límec. Tento typ haleny je doložený pro celé území jihovýchodní Moravy.⁵³ Kvůli jejímu střihu označuje Klvaňa halenu za „...velmi nemotornou...“, a proto se obvykle jen přehazovala přes ramena jako plášť a svazovala se tkanicemi, v zimě se případně přehazovala i přes kožich.⁵⁴ V nepříznivém počasí se však oblékala na rukávy a byla přepásávána opaskem, šňůrou nebo i povřísem.⁵⁵ Ve střihu vykazují haleny obdobné rysy, nicméně se mohou lišit ve velikosti límce, označovaného jako *darmovis*, *hazucha* či *cymbál*,⁵⁶ a ve výzdobě – lemováním na límci a rukávech a zejména v podobě aplikací na klopách přednic, označovaných často jako *výložky*, přičemž různobarevné sestavy těchto aplikací umožňovaly lokalizovat nositele haleny.

Významným centrem výroby halen na Hornácku byl Kuželov, kde měli *halenáři* i svůj cech.⁵⁷ V tomto regionu se dochovaly jako součást svrchního oděvu nejdéle a rozlišovaly se zde haleny dvojího druhu: kratší a méně zdobené, všední *trhovice*, které se sem dostaly z Pomoraví, a delší, s rozměrným límcem a bohatou výzdobou šňůrováním, *vokšovice*, jinak také *valašské haleny*, které „...jsou tu původní, tedy starší a mají podobné v Pováží.“⁵⁸ Tyto haleny *vokšovice* se nacházejí ve fondu ve dvou kusech, přičemž halena

Kabát-halena, Hluk (inv. č. 5798).

Kabát-halena, Mokřý Háj (inv. č. 9972).

(inv. č. 22951) bez určeného místa původu je téměř totožná s halenou (inv. č. 2085) z Velké nad Veličkou.

Další zástupci v kategorii halen jsou si na první pohled velmi podobní, liší se však v různých detailech. Halena ze Strání (inv. č. 5287) se od ostatních odlišuje výzdobou a přítomností dotykového rozparku na zadním dílu. Halena z Hluku (inv. č. 5798) se odlišuje svým límcem, který sahá hlouběji na záda a je na konci *ofrancelný*, tzn. s bílým třepením, nad ním se pak nacházejí dva černé vodorovné proužky, asi 10 cm od sebe vzdálené.⁵⁹ Rohatecké „...*haleny byly červeně lemovány, zapínaly se na knoflík a sahaly po lýtka. Takové haleny však téměř všechny zmizely, protože si lidé z halen nechali šít papuče (válenky).*“⁶⁰ Jeden exemplář (inv. č. 7144) z této lokality se však nachází ve sbírkách NÚLK a zajímavostí je jeho značná podobnost s halenou (inv. č. 9972) ze slovenské obce Mokřý Háj, která se až na límec sešitý v kapuci od haleny z Rohatce vůbec neliší.

Kabáty východoevropského oděvního okruhu

Pro kabáty východoevropského oděvního okruhu jsou charakteristická rovná dovnitř zkosená záda a rozšiřující klíny na bocích. Jedná se o relativně uzavřené typy kabátů bez dalšího vývoje, s výskytem při východní hranici Moravy počínaje Slováckem (*mentýky*, hornácké kabáty), přes Valašsko (*župice*) až na Těšínsko (*župice*).⁶¹

Systematika umožnila rozlišení mezi jednotlivými vývojovými fázemi kabátů, které dosavadní literatura vnímala jako jediný tzv. župicový typ kabátu:

I. vývojová fáze, využívající při konstrukci trupu podélného ponča s připojenými bočními klíny (kabáty z Hornácka, *župice* z Rožnovska), souvisí s lokální tradicí moravsko-slovenského pomezí (Hornácka a Trenčianska), navazující na širší východoevropský prostor.

II. vývojová fáze, využívající při konstrukci trupu kabátu samostatné díly se zakomponovanými bočními klíny (slovácké *mentýky*), navazuje na tradici krejčovských cechů, která do konstrukce kabátů vnesla standardní prvky řemeslné výroby, které měly ve středoevropském prostoru značně unifikující charakter.⁶²

Mentýky ve fondu oděvu NÚLK chybí a i v literatuře se setkáváme s informacemi o jejich postupném zániku jako součásti mužského obřadního oděvu v první polovině 19. století. Nicméně ve sbírkách NÚLK se nachází ženský *mentýk* ze Strání (inv. č. 5286), který stříhově odpovídá mužskému kabátu tohoto typu.

Hornácké kabáty

Na starobylost kabátů na Hornácku upozorňuje J. Klvaňa: „Místo „lajblíku“ nosí se tu jen „kabát“ z bílé ovčí vlny, starožitného střihu, do 17. stol. sahajícího.“⁶³ K barevnosti uvádí, že dříve se nosily jako obřadní součástka světle modré kabáty téhož střihu.⁶⁴ A J. Húsek dodává, že tyto kabáty měly i barvu zelenou.⁶⁵ Kabáty se nosily oblečené, nebo se pouze přehazovaly přes ramena.

V depozitářích ústavu je uloženo celkem 12 kabátů, první z nich se dostaly do sbírek jako součást sběrů již v šedesátých letech 20. století. Původní konstrukce trupu těchto kabátů byla typu podélného ponča, je doložena ve sbírkách NÚLK na kabátu z Nové Lhoty (inv. č. 2438) a nelokalizovaného kabátu (inv. č. 23010) z hrubého sukna, který navíc vykazuje archaický prvek – zakončení rukávů aplikací stříženou jako součást rukávu. Ostatní kabáty tohoto typu ve sbírkách NÚLK jsou ušity ze samostatných dílů.

Společným rysem této oděvní součástky je především střih, který charakterizuje tříčtvrteční délka – pod zadek, přednice jednořadová, v dolní části s vybihajícím klínem, druhá strana je rovná, s přehnutými klopami přednic, s plochým límcem, jednošvovým rukávem, podélně symetrickým, s rovnou koulí a zkosenými okraji, zadní díl je rovný, jednoduchý, na bocích rozšířený klínovitými díly. Drobné odlišnosti se objevují v zakončení rukávu, od jednoduchého otevřeného, přes otevřené s rozparkem až k otevřenému s rozparkem a zapínáním na kovový háček. Variabilita je patrná v počtu a provedení váčkových kapes všítych ve švu. Kabáty jsou bez podšívky až na jediného zástupce (inv. č. 1312).

Nejvíce příkladů pochází z obcí Javorník, Velká nad Veličkou a Kuželov. Jedním exemplářem je zastoupena i obec Nová Lhota. Několik kabátů má na klopě přednice vyšitú dataci, na třech bílých kabátech jsou to roky 1904 (inv. č. 5224; z Kuželova), 1918 (inv. č. 22756; z Velké nad Veličkou) a 1922 (inv. č. 5223; z Kuželova). Světle modrý kabát, jediný ve sbírkovém fondu, je datovaný rokem 1904 (inv. č. 1312). Ostatní kabáty tohoto typu jsou nedatované, na jejich stáří lze usuzovat hlavně z provedení výzdoby, pro kterou jsou charakteristické soukenné aplikace v podobě stylizovaného srdce a květu na

Kabát, Kuželov (inv. č. 5223), datace 1922.

Kabát, Velká nad Veličkou (inv. č. 1312), datace 1904.

přehnutých klopách přednice a lemování kabátů, rukávu a límce převážně modrou šňůrkou a na předních klopách našité černé a červené pruhy látky. Na okrajích rukávů se nachází černé aplikace.

Kabáty západoevropského oděvního okruhu

Jedná se o kabáty složitější stříhové konstrukce. Charakteristickým znakem těchto kabátů jsou princesově střižená záda a rozšiřující šosy v dolní části, které mají úzký vztah ke slohovým kabátům 18. a 19. století. Jejich výskyt je doložen na severní, západní a jižní

Kabát, Louka (inv. č. 4950).

jevují tmavě modré kabáty stejného střihu původem z Radějova (inv. č. 47535 a inv. č. 47536).

Všechny čtyři kabáty jsou stejného střihu: konstrukce trupu tvoří samostatné díly, přednice je dvouřadová s přehnutou klopou, s plochým límcem a fazónkou, dvěma výpustkovými kapsami s hranatě krojenou patkou a jednou horní výpustkovou kapsou. Kabáty mají dvoušňůvkový prolomený rukáv s oblou koulí s otevřeným zakončením, zadní díl je princesový dvoudílný. Kabáty jsou bez rozparků a podšity bavlněnou károvanou podšívkou.

Závěr

Cílem příspěvku bylo představit mužské soukenné kalhoty a kabáty ze sbírek NÚLK a zasadit je do širších souvislostí jejich rozšíření. Důraz byl kladen především na stříhovou konstrukci jednotlivých oděvních součástí a bylo využito rozdělení a terminologie nově vznikající Systematiky mužského lidového oděvu.

Soukenné kalhoty ani kabáty netvoří nejpočetnější skupiny fondu, ve sbírkách nalezneme celkem 45 kalhot a 23 kabátů, z toho 6 halen, kvantitativní zastoupení však v tomto ohledu není rozhodující. Převažují oděvní součástky, které mají svůj původ v první polovině 20. století, ale nachází se zde i zástupci z dřívějšího období. Nejpočetněji je zastoupena oblast strážnického Dolňácka a Hornácka. Sbírkové fondy NÚLK nelze co do kvantity srovnávat se sbírkami moravských muzeí, sbírková činnost zaměřená na oděvní materiál stála spíše na okraji zájmu ústavu a její počátky spadají do druhé poloviny 20. století. Cíle a zájmy NÚLK byly totiž v počátcích jeho fungování zejména v oblasti folkloristiky.

Přesto se ve sbírkovém fondu oděvu, stejně jako ve skupině mužských soukenných oděvních součástí, které jsou v něm obsaženy, během krátké doby jeho utváření shromáždila řada cenných předmětů, které přispívají k poznání oděvní kultury lidových vrstev na jiho-východní Moravě.

Poznámky:

- 1 Souček, J. a kol.: *25 let Ústavu lidového umění Strážnice*. Strážnice [asi 1981], nestr.
- 2 Tamtéž.
- 3 Jančář, J.: *Strážnické inspirace: 50 let Národního ústavu lidové kultury ve Strážnici*. Strážnice 2006, s. 14.
- 4 Souček, J. a kol.: c. d., nestr.
- 5 Jančář, J.: c. d., s. 30.
- 6 Souček, J. a kol.: c. d., nestr.
- 7 Pajer, J.: Obnovení Muzejního spolku a městského muzea ve Strážnici (1992–1996). In: *Okolo Strážnice: almanach k desetileté činnosti Muzejního spolku ve Strážnici 1993–2003*. Strážnice 2004, s. 17–18.
- 8 Josef Antoš byl současně zaměstnancem ústavu, pracoval jako průvodce a dokumentátor.
- 9 Jedná se o živůtek z bílého saténu s drobným květinovým potiskem a modrou vyšivanou zástěrou.
- 10 Systematika lidového oděvu, která vznikla v rámci projektu NAKI DF11P01OVV017, Tradiční lidový oděv na Moravě – identifikace, analýza, konzervace a trvale udržitelný stav sbírkového materiálu z let 1850–1950, jehož řešiteli jsou Národní ústav lidové kultury a Masarykova univerzita.
- 11 Mertová, P.: Přehled druhů vlněných tkanin na mužském lidovém oděvu z prostředí Moravy z let 1850–1950. *Národopisná revue* 22, 2012, č. 2, s. 84–89.
- 12 Stránská, D.: *Lidové kroje v Československu. Díl 1. Čechy*. Praha 1950, s. 230.
- 13 Pajer, J.: Řemeslo a obchod ve Strážnici. In: Pajer, J. a kol.: *Strážnice: kapitoly z dějin města*. Strážnice 2002, s. 240.
- 14 Jeřábková, A.: Odívání. In: Jančář, J. a kol.: *Lidová kultura na Moravě*. Strážnice 2000, s. 127.
- 15 Klvaňa, J.: Lidové kroje na Moravském Slovensku. In: Húsek, J. et al.: *Moravské Slovensko. Sv. 1*. Praha 1918, s. 104.
- 16 Pajer, J.: Řemeslo a obchod ve Strážnici. In: Pajer, J. a kol.: *Strážnice: kapitoly z dějin města*. Strážnice 2002, s. 239.
- 17 Pajer, J.: Ze starých zápisnic strážnických soukeníků. In: *Okolo Strážnice: almanach k desetileté činnosti Muzejního spolku ve Strážnici 1993–2003*. Strážnice 2004, s. 31–36.
- 18 Pajer, J.: Řemeslo a obchod ve Strážnici. In: Pajer, J. a kol.: *Strážnice: kapitoly z dějin města*. Strážnice 2002, s. 240.
- 19 Klaničová, E., Kordiovský, E. (eds.): *Město Břeclav*. Brno 2001, s. 199.
- 20 Šimšar, M.: Návrh systematiky třídění mužských oděvních součástí. In: *Textil v muzeu: dětský textil a textilní hračka*. Brno 2012, s. 55–60.
- 21 Húsek, J.: *Hranice mezi zemí Moravskoslezskou a Slovenskem: studie etnografická*. Praha 1932, s. 137–138.
- 22 Tamtéž, s. 134–135.
- 23 Tamtéž, s. 131.
- 24 Tamtéž, s. 134.
- 25 Klvaňa, J.: c. d., s. 188.
- 26 Kalhoty dlouhé po kotníky, vedení švu na nohavici po boční straně nohy, rozparky po stranách krokového švu, způsob zapínání kalhot: tunel s řemenem, bez kapsy, sedlo tvoří na zadku kalhot samostatný díl.
- 27 Húsek, J.: c. d., s. 128.
- 28 Frolec, V., Holý, D., Jeřábek, R. (eds.): *Hornácko: život a kultura lidu na moravsko-slovenském pomezí v oblasti Bílých Karpat*. Brno 1966, s. 165.
- 29 Tamtéž.
- 30 Tamtéž.
- 31 Tamtéž, s. 194.

- 32 H ú s e k, J.: c. d., s. 129.
- 33 Kalhoty dlouhé po kotníky, vedení švů na nohavici po boční straně nohy, rozparky po stranách krokového švu, způsob zapínání: tunel s řemenem, sedlo tvoří samostatný díl společný pro přední i zadní část kalhot, kalhoty s podšívkou.
- 34 Například kalhoty z Hrubé Vrbky (inv. č. 54394) nebo kalhoty z Velké nad Veličkou (inv. č. 17491).
- 35 H ú s e k, J.: c. d., s. 121.
- 36 Tamtéž, s. 121.
- 37 H ú s e k, J.: c. d., s. 121.
- 38 K r u ž í k, J.: *Kroje na Podluží*. Břeclav 1977, s. 16.
- 39 K l v a ň a, J.: c. d., s. 158.
- 40 Božena Gálová z Lanžhota šila červenice a kabátky ratyňáky od roku 1947, od roku 1960 byla zaměstnána v ÚLUV, byla nositelem titulu Mistr lidové umělecké výroby pro obor výšivek. Co se týče podrobnějších informací o výrobě červenic, které vznikaly pod jejíma rukama: ušití červenic jí průměrně trvalo tři týdny (stříh dvě hodiny, šití sedmnáct a vyšívání stočtyřicet až stopadesát hodin). U h e r, J.: Červenice paní Gálové. *Malovaný kraj* 9, 1973, č. 2, s. 10–11.
- 41 Vedení švů na nohavici po vnitřní i boční straně nohy, středový rozparek v pase kalhot, bez sedla.
- 42 K l v a ň a, J.: c. d., s. 146.
- 43 Tamtéž, s. 147.
- 44 Tamtéž, s. 108.
- 45 B í z a, J., S k á c e l, J.: *Slovácká obec Rohatec*. Rohatec 1973, s. 130.
- 46 K l v a ň a, J.: c. d., s. 138–139.
- 47 Tamtéž, s. 133.
- 48 Tamtéž, s. 111.
- 49 Tamtéž, s. 121.
- 50 Tamtéž, s. 108.
- 51 M. Šimša a kol.
- 52 Š i m š a, M.: *Průběžná zpráva o řešení projektu NAKI DF11P01OVV017 v roce 2012. Tradiční lidový oděv na Moravě – identifikace, analýza, konzervace a trvale udržitelný stav sbírkového materiálu z let 1850–1950*. [nepublikováno] Strážnice 2012, s. 46.
- 53 S t r á n s k á, D.: Haleny i jejich rozšíření a návrh odborných termínů. *Věstník národopisné společnosti československé*, 1963, č. 2, s. 3–13.
- 54 K l v a ň a, J.: c. d., s. 114.
- 55 K r u ž í k, J.: c. d., s. 20.
- 56 K l v a ň a, J.: c. d., s. 100.
- 57 F r o l e c, V., H o l ý, D., J e ř á b e k, R.: c. d., s. 168.
- 58 K l v a ň a, J., c. d., s. 198.
- 59 Tamtéž, s. 128.
- 60 B í z a, J., S k á c e l, J.: c. d., s. 136.
- 61 B r o u č e k, S. (ed.) et al.: *Lidová kultura: národopisná encyklopedie Čech, Moravy a Slezska. Sv. 2, Věcná část A-N*. Praha 2007, s. 1248.
- 62 Š i m š a, M.: c. d., s. 46–48.
- 63 K l v a ň a, J.: c. d., s. 197.
- 64 Tamtéž, s. 198.
- 65 H ú s e k, J.: c. d., s. 128.
- 66 Š i m š a, M.: c. d., s. 46.

Literatura:

- B í z a, J., S k á c e l, J.: *Slovácká obec Rohatec*. Rohatec 1973.
- B r o u č e k, S. (ed.) et al.: *Lidová kultura: národopisná encyklopedie Čech, Moravy a Slezska. Sv. 2, Věcná část A-N*. Praha 2007
- D v o u l e t ý, M. et al.: *Na paletě krojů: slovácké slavnosti vína a otevřených památek Uherské Hradiště*. Uherské Hradiště 2010.

- Frolec, V., Holý, D., Jeřábek, R. (eds.): *Horňácko: život a kultura lidu na moravsko-slovenském pomezí v oblasti Bílých Karpat*. Brno 1966.
- Hůsek, J.: *Hranice mezi zemí Moravskoslezskou a Slovenskem*. Praha 1932.
- Jančář, J. a kol.: *Lidová kultura na Moravě*. Strážnice 2000.
- Jančář, J.: *Strážnické inspirace: 50 let Národního ústavu lidové kultury ve Strážnici*. Strážnice 2006.
- Klaničová, E., Kordiovský, E. (eds.): *Město Břeclav*. Brno 2001.
- Kružík, J.: *Kroje na Podluží*. Břeclav 1977.
- Machek, V.: *Etymologický slovník jazyka českého*. Praha 1997.
- Uher, J.: Červenice paní Gálové. *Malovaný kraj* 9, 1973, č. 2, s. 10–11.
- Mertová, P.: Přehled druhů vlněných tkanin na mužském lidovém oděvu z prostředí Moravy z let 1850–1950. *Národopisná revue* 22, 2012, č. 2, s. 84–89.
- Hůsek, J. et al.: *Národopis lidu československého. Díl I., Moravské Slovensko. Sv. 1*. Praha 1918.
- Okolo Strážnice: Almanach k desetileté činnosti Muzejního spolku ve Strážnici 1993–2003*. Strážnice 2004.
- Pajer, J. a kol.: *Radějov: minulost a současnost obce*. Radějov 2012.
- Pajer, J. a kol.: *Strážnice: kapitoly z dějin města*. Strážnice 2002.
- Petráková, B.: *Lidový кроj luhačovického Zálesí*. Zlín 2007.
- Skácel, J.: *Čtení o Strážnici*. Strážnice 1999.
- Souček, J.: *25 let Ústavu lidového umění Strážnice*. Strážnice [asi 1981].
- Stránská, D.: *Lidové kroje v Československu. Díl 1. Čechy*. Praha 1950.
- Stránská, D.: Haleny i jejich rozšíření a návrh odborných termínů. *Věstník národopisné společnosti československé*, 1963, č. 2, s. 3–13.
- Šimša, M.: *Průběžná zpráva o řešení projektu NAKI DF11P01OVV017 v roce 2012. Tradiční lidový oděv na Moravě – identifikace, analýza, konzervace a trvale udržitelný stav sbírkového materiálu z let 1850–1950*. [nepublikováno] Strážnice 2012.
- Šimša, M.: Návrh systematiky třídění mužských oděvních součástek. In: *Textil v muzeu: dětský textil a textilní hračka*. Brno 2012, s. 55–60.
- Zborník Slovenského národného múzea v Martine*. Roč. CV. Bratislava 2011.

Foto:

David Rájecký

Mgr. Lenka Havlíková (n. 1986), pracovnice Centra hmotného kulturního dědictví Národního ústavu lidové kultury ve Strážnici, kde se zabývá lidovým oděvem a on-line prezentací sbírek.

Men's Woolen Cloth Clothes in the Collections of the National Institute of Folk Culture in Strážnice – Trousers and Coats

Abstract

The study deals with men's woolen-cloth trousers and coats from the collections of the National Institute of Folk Culture. It also covers collecting efforts of the institute and introduces the Fund of Clothes.

Attention is also paid to woolen cloth, to its quality and colour patterns which represent an important characteristic of the material. Woolen cloth trousers and coats from the collections of the National Institute of Folk Culture are introduced in broader context, mainly from the point of view of their cut. The terminology and division of Taxonomy of Male Folk Clothes the author of which is M. Šimša with a group of other specialists is widely used in the study.

The main indicators of woolen cloth trouser according to the above mentioned taxonomy are length, the line of seams on the trousers and connection of yoke on the side of the trousers. In the South-East of Moravia the type with side seams which further splits into three groups prevails. First group – woolen cloth trousers with an independent yoke – are represented mainly by trousers from the regions of Uherský Brod, Kopanice and Horňácko. Second group – characterized by the yoke which is

an independent part common for both front and rear side of the trousers - is represented by trousers form the regions of Dolňácko and Podluží.

Woolen cloth coats are divided into East European, West European and Panonian clothes circles. According to present day specialists the circles are differentiated on the basis of main identification markers of coats – mainly the construction of the body and of the rear part. The so called frocks belong to the Panonian circle and are characterized by the use of the elongated poncho together with a long oblong collar. East European type coats are characterized by straight inward beveled back and widening wedges on the sides. Two development phases are distinguished within this type. Coats from the region of Hornácko belong to the first one. West European circle coats are characterized by a more complex cut. Several short coats made of blue woolen cloth coming from Strážnice region of Dolňácko belong to that group.

Männer- Kleidungsstücke aus Tuch im Sammlungsbestand des Nationalen Instituts für Volkskultur in Strážnice – Hosen und Mäntel

Z u s a m m e n f a s s u n g

Die vorliegende Studie befasst sich mit Tuchhosen und -mänteln aus dem Sammlungsbestand des Nationalen Instituts für Volkskultur. Außerdem beschreibt sie die gründliche Sammlerarbeit des genannten Instituts und präsentiert sein Kleidungs fonds.

Die Aufmerksamkeit gilt auch dem Material: Es handelt sich um Tuch, seine Qualität, Farbigkeit und charakteristische Eigenschaften. Die Tuchhosen und -mäntel aus dem Sammlungsbestand des Nationalen Instituts für Volkskultur werden in größeren Zusammenhängen vorgestellt, vor allem hinsichtlich der Schnittkonstruktion. Die benutzte Terminologie sowie die Eingliederung von Bekleidungsstypen wurde von der Publikation M. Šimša und Kollektiv: Systematik der Männer-Volkskleidung übernommen.

Laut der genannten Systematik sind als identifizierende Merkmale die Nähte an Hosenbeinen und das Zusammennähen des Sattels mit der Hinterhose zu definieren. In Südostmähren überwiegt der Typ mit Seitennähten, der nach Hosenschnitt weiter in drei Gruppen eingeteilt wird: I. Tuchhose mit unabhängigem Sattel – vertreten sind Hosentypen aus den Gebieten Uherskobrodsko, Kopanice und Hornácko. II. Hosensattel als unabhängiger Teil, gemeinsam für den vorderen und hinteren Hosenteil – dazu zählen Hosen aus den Gebieten Dolňácko und Podluží.

Die Tuchmäntel werden folgenden Gebieten zugeordnet: Osteuropa, Westeuropa, Pannonien. Die Unterschiede sind mit typischen Merkmalen charakterisiert; diese betreffen insbesondere die Konstruktion von Vorder- und Hinterteilen. In die Pannonien-Gruppe gehören die so genannten Kittel. Bei Kitteln ist das Poncho-System mit einem länglichen Kragen durchgesetzt. Für Tuchmäntel aus dem osteuropäischen Gebiet sind flache, nach innen abgeschrägte Rückenteile und erweiterte Keile an Seiten kennzeichnend. Die Mäntel aus dem westeuropäischen Gebiet haben einen mehr komplizierten Schnitt. Zu diesem Typ gehören einige kurze Mäntel aus dunklem Tuch, die aus dem Gebiet Strážnické Dolňácko stammen.

ÚCTA K SV. CYRILU A METODĚJI V LIDOVÝCH VRSTVÁCH NA UHERSKOHRADIŠŤSKU

Ludmila Tarcalová, Uherské Hradiště

Dokladem úcty k svatým byly drobné devocionálie a svátostky, vztahující se k poutním místům a také k světcům. Z devocionálií byly nejrozšířenější obrázky s vyobrazením svatých, poutních míst s doprovodným textem, ze svátostek kovové předměty nošené na krku, či růženci, prodávané na poutích. V menší míře to byly zasklené obrázky věšené na zeď, sošky, keramika a sklo. Některé z nich se dostaly i do sbírek Slovákého muzea.

Poutní místo Velehrad – přední centrum moravské církevní provincie, bylo od 13. století považováno za středisko mariánské úcty a také misijního díla soluňských věrozvěstů Cyrila a Metoděje. Jak uvádí pramen,¹ velehradské poutě se konaly již ve 13. století. V roce 1284 udělili arcibiskupové a biskupové věřícím, „...kteří podniknou pouť na Velehrad, odpustky. Poutť ta mohla býti vykonána jen o některých dnech a sice: v pamětní den odevzdání kláštera (dedicationis), ve všechny svátky Panny Marie, ve svátek sv. Bernarda a v oktávu všech uvezených dnů.“ Dá se předpokládat, že úcta k apoštolům Cyrilu a Metodějovi vznikala postupně. O počátcích jejich církevní úcty se zmiňuje František Snopek, kunovický církevní historik: „Roku 1349 v máji měsíci svolána synoda olomoucká, aby důstojně prohlášena byla radostná ona událost, totiž kanonisace čili církevní prohlášení našich slovanských apoštolů, Cyrilla a Methoděje za světců.“² Dále připojuje: „A po původci, kdybychom tázali se, jenž papeže žádal, aby v seznam světců zapsáni byli velcí Slovanův apoštolé, oko naše padne na otce vlasti Karla IV. Týž byl vroucím ctitelem, ale i následovatelem svědců, týž král český, prve markrabě moravský, zvláštní úctou lnul ku sv. rodákům-patronům.“³ Olomoucký biskup Jan VII. (1333–1351) v roce 1349, v období pontifikátu papeže Klimenta VI. (1342–1352), celé moravské diecézi nařídil, aby „...v celé diecesi naší od duchovenstva a lidu slavnost jejich a den 9. března spolu s námi slavně jak náleží důstojným konáním svatých tajemství Božích radostně se světíval.“⁴ Od této doby se stal 9. březen na celé Moravě zasvěceným svátkem Cyrila a Metoděje.

Poutníci před bazilikou. Reprodukce z kalendáře Velehrad na fotografiích Viktora Angerera, 1885. Římskokatolická farnost Velehrad 2011.

V důsledku josefinských náboženských oprav od osmdesátých let 18. století nedošlo k většímu rozmachu v konání poutí, tedy i velehradských. Veškerý církevní život byl vzat pod státní dohled a zrušením velehradského kláštera v roce 1784 se začala zmenšovat frekvence konaných poutí a přicházejících poutních procesí, i když velehradští kněží se o to stále snažili. S chátrajícím klášterem a kostelem upadala i poutní tradice. Císař Josef II. nejenom snížil počet klášterů, ale ustanovil pořá-

dek bohoslužeb jednotlivým zemím až do nejmenších podrobností, a dalšími rozkazy zrušil „...všechna procesí vyjma den sv. Marka, v prosebné dny, o Božím Těle a ještě dvě v roce, která se vždy ve svátek – nikdy však v neděli – odbyvati směla. A sice dovolena byla ještě ta procesí, která biskup za děšť a úrodu nebo jinou všeobecnou potřebu nařídil; rozumí se samo sebou, že pro každý takový případ musil si dříve zjednatí souhlas vlády.“⁵ Poutě byly tedy nahrazovány procesími v rámci farností a ve výjimečných případech se povolovaly třeba okázalejší slavnosti křížové cesty.⁶

Poutníci modlící se u kříže před kaplí Cyrilkou. Reprodukce z kalendáře Velehrad na fotografiích Viktora Angerera, 1885. Římskokatolická farnost Velehrad 2011.

Tím, že byly průvody zakázány, upustilo se také od společné účasti na poutích, čímž se oslabily i společné pobožnosti. Převládlo „kupčení a kramaření“, zvláště o svátku Cyrila a Metoděje 9. března. V roce 1856 vydal Okresní úřad v Uherském Hradišti vyhlášku, ve které se uvádí, že „...na svátek ss. Cyrila a Metoděje bývá zase na Velehradě hotový trh výroční, ačkoli dříve bylo to již zakazováno [...] Poněvadž ale Velehrad nemá práva trhového, nutno prý, opřítí se tomu zlovyku rozhodně [...] a četníkům uloženo, aby 9. března bedlivý měli pozor, by na Velehradě neprodávaly se leč perníkové a voskové věci, obrázky a modlitbičky, penízky památné, prsténky, křížky, růžence, květiny umělé atp., jakož obyčejem bývá o každé pouti.“⁷

Poutě v druhé polovině 19. století a oslavy milénia

Po druhé polovině 19. století se Velehrad stával postupně vyhledávaným poutním místem. Náboženský život získal v tomto období na intenzitě, neboť nastoupilo nové duchovenstvo se silnějším katolickým vědomím a živějším církevním myšlením; tehdy se začala oživovat myšlenka obnovy Velehradu a velehradských poutí. Tento poutní věhlas napomohl i rozvoji samotné obce Velehrad především po stránce infrastruktury. V období poutí si rodiny přivydělávaly k základní obživě, i když sezónně, právě obchodní a pohostinskou činností.

9. března 1856 již přišlo na Velehrad deset tisíc poutníků. Chladné a nepříznivé počasí bylo pro účastníky pouti v hlavní poutní den velmi nepříjemné. Rokem 1858 začínala poutní tradice na Velehradě vzrůstat a rozmáhat se; v roce 1859 se zvýšila i účast na velehradské pouti do neuvěřitelných rozměrů. Důkazem toho je i nově vzniklá *Píseň poutnická na rozloučenou s Velehradem*, kterou v roce 1860 pro velehradské poutníky napsal Jan Soukop na nápěv Josefa Chmelíčka.

*Dítky na odchod se strojme,
loučení nám nastává,
v žalozpěvu hlasy spojme
zlatá doba skonává.
Libáme tvé svaté prahy
s Bohem, Velehrade drahý.*

*Posledně již poklekněme
v duchu na hrob k Metodě,
„Odpust, otče svatý“,
rceme, „odpusť svému národu!“
Líbáme tvé svaté Prahy,
s Bohem, Velehrade drahý.*

Nejvýznamnější poutě se slavily v roce milénia příchodu Cyrila a Metoděje 1863. Kongregace svatých obrádů v Římě vyhověla návrhu moravských biskupů v čele s kardinálem Bedřichem Fürstenbergem jako slavnost první třídy s oktávem.⁸ Papež Pius IX. encyklikou ustanovil datum slavení svátku svatých Cyrila a Metoděje v celé katolické církvi na 5. července. Pouť v roce 1863 byla velkolepá.

I když počet poutí po jubileu v roce 1863 klesl, Velehrad zůstal i nadále hlavním poutním místem. Za *velkou* pouť, anebo také *hlavní*, byla považována pouť 5. července, za *druhou*, nebo *malou* 15. srpna, den zasvěcení velehradského chrámu Nanebevzetí Panny Marie.⁹ V každé farnosti okolo Velehradu bylo zvykem slavit výročí posvěcení či zasvěcení kostela slavnostní bohoslužbou a světskými hody (*hod* znamená velkou hodinu, výjimečný, významný čas), což se na Velehradě udrželo vždy dne 15. srpna jen v náboženské rovině.¹⁰ Velkého rozsahu měla právě pouť konaná 19. srpna 1869 při příležitosti českomoravské slavnosti milénia úmrtí sv. Cyrila. V lednu stejného roku složil Jan Soukop píseň na počest tisícího výročí úmrtí sv. Cyrila s nápěvem Pavla Křížkovského „*Přístup, Moravěnko*.“¹¹

*Přístup, Moravěnko, přístup blíže,
viz, jak apoštol tvůj umírá,
Cyrill, jenž ti kázal spásu kříže,
na věčnost se ti ubírá.*

*Poslušen jsa hlasu papežova
k Římu radostivě putoval,
jasný důkaz dala jeho slova
ryzost víry vždy že zachoval.*

Poutě a poutníci v novém století

Velehrad byl na Moravě nejmladším poutním místem. V druhé polovině 19. století a v první třetině 20. století se svým charakterem odlišoval od mariánských poutí, neboť Velehrad nebyl jen poutním místem s náboženským posláním. Věhlas Velehradu se rozšířil ve všech slovanských zemích jako centrum duchovní všeslovanské unionistické myšlenky. Především přičiněním arcibiskupa Antonína Cyrila Stojana byl Velehrad cílem putování mnoha poutníků. Všechny jeho aktivity byly vzornými duchovními obnovami, ale také originálními lidovými náboženskými a národními manifestacemi. Všechny akce pořádané Stojanem dýchaly moravskou lidovou zbožností. Především budováním nových kostelů a kaplí jim zasvěcených, křížů, soch a obrazů jsou toho důkazem nejen na Moravě, ale i v Čechách. Zakládání spolků, vydávání knih, časopisů mělo za cíl zvednout kulturní a společenský zájem širokých mas.

V letech 1913 (1050. výročí příchodu slovanských věrozvěstů) a 1936, kdy se slavilo odložené výročí 1050 let úmrtí sv. Metoděje z roku 1935, měly poutě vtištěný osobitý stojanovský ráz lidové zbožnosti a křesťanské pospolitosti. Velehradské poutníky vítala každoročně nazzdobená brána s významným a výstižným textem.

Rok 1936 byl také rokem nespočetných poutí, kterých se zúčastnily především jednotlivé stavy, mnohdy sdružené v náboženských či společenských spolcích. Poutí se zúčastňovali členové různých organizací, korporací, národů a národností v hlavní poutní dny, ale i při příležitosti sjezdů, státních a církevních oslav, výjimečných událostí a kulturních aktivit, různé stavy, mládež, muži, ženy, ministranti, studenti, bohoslovci, nejen o poutích, ale hlavně při příležitosti duchovních setkání a exercičních cvičení.

V období začátku padesátých let 20. století již průvody na Velehrad slábly co do počtu účastníků, ale i samotných poutí, i když se začalo využívat autobusů, vlaků a později osobních aut. Protináboženský tlak způsobil, že se přestala konat veřejná procesí pořádaná spolky, organizacemi a farnostmi, ale obvykle některý zájezd, zcela s jiným cílem cesty uvedeným na cestovním příkazu řidiče autobusu, přijel na pouť na Velehrad. Poutníci dojeli až na poutní místo, anebo si cestu kombinovali s pěší túrou. Až v období po roce 1968 se začala objevovat veřejná procesí na Velehradě se všemi charakteristickými znaky. Zcela netradiční poutí, spíše manifestačním setkáním, můžeme nazvat pouť v roce 1985, nebo pak v roce 1990 při návštěvě Velehradu papežem Janem Pavlem II. Při obou poutích přicházeli návštěvníci v hloučcích, nikým neorganizovaní, bez křížků, praporů a korouhví. Poutě na Velehradě se po roce 1989 staly náboženským, ale i kulturním setkáním lidí různých společenských vrstev s bohatým liturgickým i kulturním programem.

Zdobení kříže před poutí na rozcestí ulice Huštěnovské a Velehradské ve Starém Městě, asi 1927. Soukromá sbírka.

Dárky z poutí

Pro každou pouť bylo důležité i poutní ovzduší, které tvořily stánky s dárky, s občerstvením, ale též zábavní atrakce. Nejběžnějšími dárky z poutí byla *cukrlata* a perníkové zboží, svaté obrázky s verši, zrcátka s vybroušenými křestními jmény, prsteny, šperky nebo kapesní nože. Již na slavné pouti oslavy milénia v roce 1863 a i v letech pozdějších si každý poutník mohl koupit na památku pro sebe i své známé a blízké příbuzné různé dárky. „*Nakoupiti rozmarných darů na památku snadníčko bylo každému, kdo nakoupiti chtěl a měl zač kupovati. Neboť tu bylo 43 obchodníků s obrázky, růženci, penízky apod. 3 knihkupci, 6 kniharů, 4 obchodníci s různými ozdobami, 4 cukráři velcí, malých krámků cukrářských do 100 ne-li více, 4 limonáři, 17 perníkářů, z nichž některý měl i 3 boudy, 1 soustružník, 1 pozlacovač, 1 zlatník.*“¹²

S výročí milénia byla spjata i výroba a prodej různých upomínkových předmětů s cyrilometodějskou tematikou, které byly prodávány na poutích a odtud se dostávaly k jednotlivcům či rodinám. K poutnímu zboží patřily sklenice s vyobrazením Velehradu či postav svatých věrozvěstů, drobné sošky Cyrila a Metoděje z alabastrové sádry prodávané samostatně nebo pod sklem. „*Pěkné sošky apoštolů slovanských Cyrila a Metoděje v rozmanitých způsobách, na podstavcích, v kapličkách a na kropenkách, pak závěsné křížky a penízky na*

*krk, a co jiných věcí podobných, svými slovanskými nápisy Památka na Velehrad 1863 atd., k tomu způsobeny jsou, aby činily památeční okrášení netoliko chýšek, ale i příbytkův okázalejších. Křížky a penízky s nápisy, na tu památku ukazující, mají zejména určení hojnějšího rozšiřování mezi náš lid a naši mládež.*¹³

Větší frekvenci získalo drobné kramářské zboží – agnustky s postavami věrozvěstů, památeční obrázky do modlitebních knížek s vyobrazením Cyrila a Metoděje, tištěné větší zarámované obrázky nebo zalévané do skla, jež si poutníci věšivali na zeď. Toto vše se nosilo domů jako vzpomínka na velehradskou pouť. Zboží v krámcích bylo různé úrovně. Od sklonku 19. století se dostaly na pulty krámků porcelánové figurky svatých. Objevovaly se i fajánsové džbánky a talíře s postavami věrozvěstů z produkce vyškovských keramiků, které dostávali chlapci od svých kmostrů ke křtu. V tomto období se na poutním Velehradě prodávaly i obrázky sv. Cyrila a Metoděje malované na skle, jež patřily k specifickým tématům moravské lidové malby na skle. Obrázky tvořily výzdobu tradičních selských jizeb. V druhé polovině 19. století byly vytlačeny továrně vyráběnými poutními upomínkami – černobílými a barevnými litografiemi. K miléniu byly vydány cyrilometodějské přívěšky svátostky s vyraženými postavami Cyrila a Metoděje.¹⁴

Svaté obrázky patřily k nejskromnějším, ale k nejrozšířenějším poutovým dárkům. Posloužily k modlitbě, ale také jako záložky do knížek, nebo se vystavovaly na viditelná místa v interiéru – na komody – *kostny* a rámy obrazů a kredencí. Poutníkům připomínaly vykonané poutě a poutní místa a byl to levný a vděčný dárek z pouti.

I na začátku 20. století se na Velehradě udržela pravá poutní atmosféra, kterou pouti dodávala účast kramářů. Bylo zvykem platit poplatek z místa. Již několik dní před poutí se zde shromažďovali prodejci z celé republiky a hledali si co nejvýhodnější místo. Jejich sortiment byl velmi bohatý – sošky, svícny, kropenky, skleničky s nápisem poutního místa, růžence, prstýnky, medailonky, křížky a různé další devocionálie, pohlednice a poutní obrázky do knížek. Právě v oblasti Uherskohradištska v první polovině 20. století navázaly na starou tradici lidových fajánsů keramické dílny, které dodávaly své výrobky s výjevy svatých (talíře, kropenky, džbány, sošky) prodejcům na velehradskou pouť.

Kromě drobných devocionálií se ještě v padesátých letech 20. století kupovaly na pouti především sladkosti – bonbóny, karamely, drops, hroznový cukr, hadi z žele, barevné ovocné cukrové růžence na konopné niti, cukrářské výrobky jako *lipo*, *energit*, *kačení mydlo*, *kostičky šumáků*, lízátko, špalky, pendreky, turecký med, sladká vata na špilce, lámaná čokoláda, oplatky – *napolitánky*, sodovky, perníková srdce s různými nápisy, většinou s textem „Z lásky“, „Mamince“ apod. Dětem rodiče zaplatili různé atrakce – houpačky, kolotoče, jež mnohdy byly dárkem a pochvalou spořádanému a pracovitému školákovi, a také za výdrž mnohdy náročné pěší pouti.

Drobné devocionálie – výraz úcty k světcům

a) Svaté či památeční obrázky

Výrazným znakem poutí byly drobné devocionálie, které poutníci nosili domů svým příbuzným – dětem, starým rodičům a z přátelství sousedům a známým jako dárek. Kupovali je z důvodu úcty a vděčnosti k milostem, které jim světcí přinášeli. Stejně tomu bylo i se svátostkami – agnůstkami. Dárky z pouti mívaly minimální reálnou hodnotu. Zvláštní význam měly posvěcené dotykem s kultovním předmětem. Jeho moc se pak přenášela do domů obdarovaných.

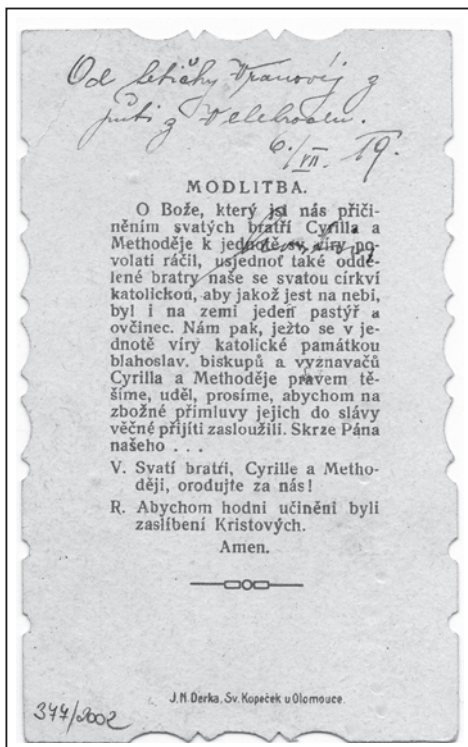
Důkazem toho, že byly tyto devocionálie oblíbené a rozšířené v lidových vrstvách, je i jejich zastoupení ve sbírkách Slováckého muzea. K nejpočetnějším patří drobné devoční grafiky, jež jsou lidově označovány za *svaté obrázky*, nejčastěji různých svatých a světců;

k nim patří i zobrazování sv. Cyrila a Metoděje. Svaté obrázky jsou vytvořeny převážně malířskými a grafickými technikami na různých podkladech. Obvykle je doplňuje textový doprovod, nejčastěji se jménem světce a s prosebnými texty nebo celými modlitbami, mnohdy s připomínkou, proč byly vydány. Nejvíce byly rozšířeny v 19. století zásluhou nových reprodukčních technik. Litografie byly obvykle jednostranné, ale i dvoustranné tisky, původně černobílé, případně ručně kolorované, postupně je vytlačily barevné tisky, mnohé na povrchu lakované. Zdobené byly většinou okraje. Některé hladké, jiné profilované, vykrajované, zoubkované a ještě v první polovině 20. století se objevují obrázky s vysekávaným nebo vypichovaným okrajem tzv. *krajkové*.

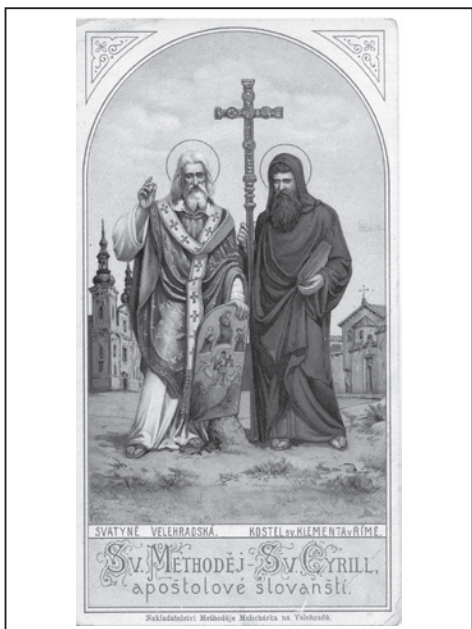
Ve fondu muzea se dochovaly obrázky, které poutníci nosili jako dárek z pouti a mnohdy na rubní stranu obrázku vepisovali věnování, např. u svatého obrázku z roku 1919 (E 31.580). Tento památeční obrá-

Tzv. krajkový památeční obrázek, tisk. Soukromá sbírka.

Památeční obrázek s vepsaným věnováním na jeho rubní straně z roku 1919, litografie, (E 31.580). Fotoarchiv Slovákého muzea v Uherském Hradišti (dále jen Fotoarchiv SM UH).

Poutní obrázek s velehradskou bazilikou a kostelem sv. Klimenta v Římě, asi 1930, litografie, (E 30.290). Fotoarchiv SM UH.

Památeční obrázek vydaný jako Památka z Velehradských jubilejních slavností, 1936, litografie (E 30.285). Fotoarchiv SM UH.

zek je barevným tiskem postav sv. Metoděje a Cyrila umístěných v horní části obrázku, po stranách se stavbou velehradské baziliky a kaple Cyrilly. Na spodní části je vyobrazený celý poutní areál Velehradu s bazilikou a s nápisem: *Památka z posvátného Velehradu. Slovanské kolébky víry křesťanské.* Na rubní straně ručně psáno: *Od tetičky Vránovéj z púti z Velehradu 6. 7. 1919* a text modlitby. Okraj obrázku má nepravidelné obloučky. Stejnou modlitbu i vyobrazení má i další svatý obrázek (E 36.667).

V roce 1933 u příležitosti 1070. výročí příchodu sv. Cyrila a Metoděje na Moravu vydalo tyto malé grafiky nakladatelství Metoděje Melichara na Velehradě. Svatý obrázek (E 30.288) je s vyobrazením poutního místa Velehradu s bazilikou, náměstím, se zdí a na ní postavami svatých a se stromy uvnitř zahrady. Nad bazilikou jsou postavy Metoděje a Cyrila a na rubní straně ručně dopsané datum 16. 8. 1933. Ze stejného nakladatelství i období pochází obrázek s totožným námětem a modlitbou (E 30.289) a další se liší jen tím, že má na přední straně kromě velehradské baziliky i kostel sv. Klimenta v Římě (E 30.290). Další dva obrázky z roku 1933 jsou zclacené s vyobrazením poutního místa Velehradu s bazilikou, nádvořím s poutníky a s věrozvěsty v oblacích. Okraj obrázků je hladký a vroubkovaný (E 30.291, E 30.292).

Se stejným vyobrazením se tiskly tyto grafiky u příležitosti 1050. výročí příchodu slovanských věrozvěstů a v roce 1936, kdy se také slavilo odložené výročí 1050 let úmrtí sv. Metoděje z roku 1935. Pod vyobrazením byl obvykle umístěn barevný nápis: *Památka z Velehradských jubilejních slavností r. 1936* (E 30.285). Nad bazilikou jsou postavy sv. věrozvěstů. Na opačné straně byla vždy modlitba (E 30.280, E 30.281, E 30.282, E 30.283, E 30.284, E 30.586). Obrázky se liší jen velikostí, tvarováním okrajů, barevností, někdy mírně pozměněným textem modlitby (E 30.287, E 36.337, E 36.668).

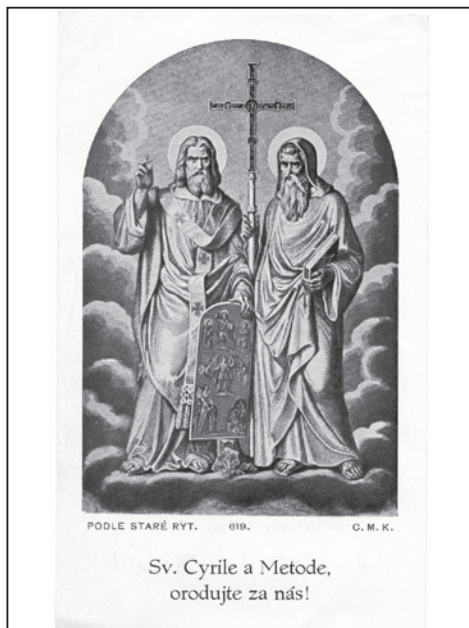
Až v roce 2000 byl zakoupen památeční obrázek barevného tisku, kde arcibiskup Metoděj s mitrou na hlavě a s berlou v ruce křtí klečícího člověka a okolo stojí zúčastněné postavy. Výjev je proveden v gotickém oblouku, v pozadí s chrámovou lodí a pod vyobrazením

uveden text: *Sv. Methoděj křtí knížete Bořivoje*. Na opačné straně následuje text, pod kterým je podepsán Beneš Metod Kulda: *Roku 874. dosáhl toho Velkomoravský kníže Svatopluk, že papež Jan VIII. povýšil sv. Methoděje za arcibiskupa Moravanů. Odtud nastalo spasitelné působení sv. Methoděje v říši Velkomoravské, se kterouž i knížectví České bylo ve spojení. Téhož asi roku přišel Bořivoj kníže Český na Velehrad ke knížeti Svatoplukovi, a za dnů této přátelské návštěvy přijal Bořivoj sv. křest od arcibiskupa Methoděje. Tím způsobem podařilo se Moravskému arcibiskupovi pomoci knížete Svatopluka na víru křesťanskou obrátit Bořivoje, jeho choť Ludmilu, celý Český knížecí dvůr a většinu českého národa. Svátý Methoděj také osobně do Čech zavítal a o utvrzení sv. víry v Čechách spolu s učeníky svými pečoval. Dlužno za to míti, že toho času Čechy náležely k Methodějovu arcibiskupství Moravskému. Methoději velká sláva Tvoje, v Církev uvedl jsi Bořivoje; jím a Ludmilou si národu zjednal blaho, pravou svobodu.* (E 30.297)

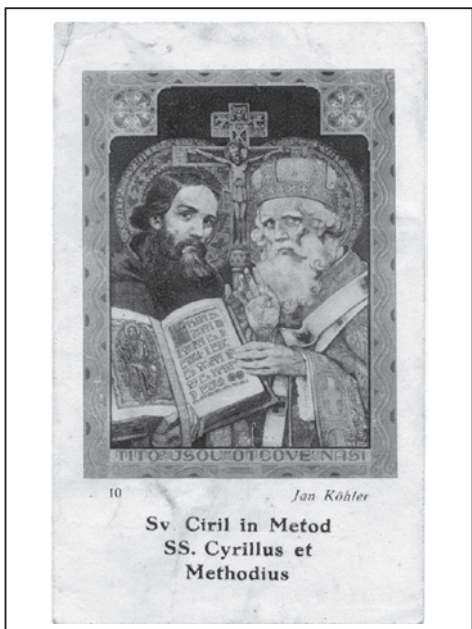
Památeční obrázek zobrazující křest knížete Bořivoje sv. Metodějem, okolo roku 1900, litografie, (E 30.297). Fotoarchiv SM UH.

Obrázky z první třetiny 20. století byly také tištěny podle návrhů známých rytců a malířů. Mnozí kněží a osobnosti využívali těchto vzácných děl a nechali si je tisknout k svým životním nebo kněžským jubileím. Na památečním obrázku (E 30.580), který je vytvořen podle staré rytiny, se pod obrázkem nachází text: *Sv. Cyrile a Metode, orodujte za nás!* Na rubní straně je v oválu dr. M. Zavoral a text: *Na památku padesátého výročí slavných řeholních slibů 19. X. 1884 - 28. X. 1934 Dr. Method Zavoral opat kr. kanonie ř. Prem. Na Strahově. Bože, buď milostiv mé duši!*

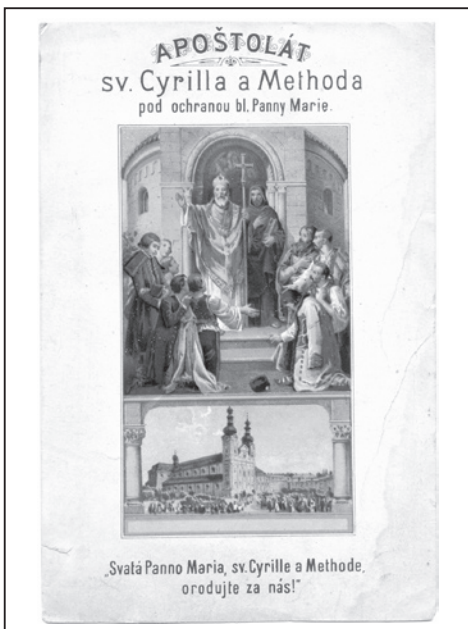

Památeční obrázek zhotovený podle staré rytiny, první třetina 20. století, litografie, (E 30.580). Fotoarchiv SM UH.

K známým autorům, kteří vytvářeli předlohy pro litografie, patří dílo Jano Köhlera (1873–1941). Od něho pochází památeční obrázek z roku 1943 (E 32.017). Stejný si pořídil na památku první mše svaté a novokněžského požehnání i P. Josef Kocián v Petřvaldě na Moravě v roce 1932 (E 36.666). Památeční obrázek (E 30.579) vytištěný v roce 1971 má pod obrázkem text: *Jano Köhler C.M.K.761. Sv. Cyrile a Metode, orodujte za nás! Na rubní straně text: Stvořil jsi nás pro sebe, Pane a pokojné je srdce naše, dokud nespočine v Tobě. (Sv. Augustin). Všemohou-*

Předlohu pro litografii vytvořil Jano Köhler, (E 36.666). Fotoarchiv SM UH.

Tiskoviny s vyobrazením světců si pořizovaly i společnosti a korporace, 1930, litografie, (E 35.057). Fotoarchiv SM UH.

cí Bůh vám žehnej. O modlitbu prosí Norbert Josef Zeman premonstrát - novokněz. Dušejov u Jihlavy 1971.

Tiskoviny s vyobrazením Cyrila a Metoděje si pořizovaly i společnosti a korporace. Ve sbírkách muzea je barevný památeční obrázek k přijetí do Apoštolátu Cyrila a Metoděje na Velehradě. Obrázek zpodobňuje sv. Cyrila a Metoděje, jak přicházejí na Velehrad a kází shromáždění. Na opačné straně je modlitba, výňatek ze stanov, podíl, právo a povinnosti člena Apoštolátu a prostor pro vepsání jména a příjmení člena přijatého do Apoštolátu v roce 1930 (E 35.057).

Pokud bychom analyzovali sbírku svatých obrázků ve Slováckém muzeu, pak nejstarší pocházejí z první třetiny 20. století. Obrázky z tohoto období zobrazují velehradskou baziliku, nad kterou na mračně stojí Metoděj a Cyril. Mezi postavami je jednoduchý nebo dvouramenný kříž, který obvykle drží Cyril. Ten má také v levé ruce knihu – Písmo svaté. Metoděj je zobrazován se zdviženou pravou rukou a v levé ruce drží desku, na které je vždy nějaký biblický výjev. Pod postavami je v různých variantách velehradská bazilika s poutníky na nádvoří, klášterní zahrada se stromy ohraničená zdí, na které jsou postavy svatých. Ojediněle je na obrázku i kaple Cyrilka nebo kostel sv. Klimenta v Římě. Na spodním okraji je obvykle nápis: *Sv. Cyrille a Metoději, orodujte za nás!*, pokud nebyl obrázek vydán k určité konkrétní události. Zvláštní je, že na většině obrázků se objevuje první jméno Cyrila a pak Metoděje, i když vždy první stojí z vyobrazených postav Metoděj a v mnišské kutně Cyril. Na opačné straně je vždy text nějaké modlitby: *Modlitba Všemohoucí, věčný Bože, jenž jsi nás k jednotě víry křesťanské skrze sv. Cyrilla a Metoděje, vyznavače a biskupy své, milosrdně povolati ráčil, uděl prosíme, abychom s jejich památkou se radující na milostivou jejich přimluvu do věčné slávy přijetí zasloužili. Skrze Krista Pána našeho Amen.* Zcela jinak pojal postavy věrozvěstů Jano Köhler. Cyrila a Metoděje znázorňuje jako polopostavy s otevřenou knihou.

Svaté obrázky z druhé poloviny 20. století mají nové, mnohdy moderní grafické řešení svatých věrozvěstů Cyrila a Metoděje, které vycházejí z vlastní invence umělce, jak je to

u obrázků s cyrilometodějským motivem jako vzpomínka na primiční mši nebo výročí svěcení. Tomáš Loprais si nechal k výročí svého kněžství v roce 1962, které přijal 5. července 1912 v Olomouci, vytisknout dvojlist na titulní straně s Cyrilem a Metodějem, které doprovází P. Maria a anděl (E 35.193).

b) Obrázky na zavěšení a na opření

Velké oblíbené se těšily skleněné obrázky bez rámu nebo zarámované, někdy na zavěšení, jindy s nožkou z tvrdého papíru na opření. K nim patří skleněný tiskový obrázek na zavěšení (E 34.813) patrně z roku 1930. Nad bazilikou v oblacích stojí Cyril a Metoděj. Obrázek je šedě orámovaný a je podložený tvrdým papírem, který tvoří nožku na opření. Dalších pět skleněných obrázků připomíná jen poutní místo, patroni Cyril a Metoděj se na nich neobjevují.

Skleněný obrázek (E 33.133) má nápis *Staroslavný Velehrad, Morava*. Obrázek je na zavěšení i postavení na nožku z tvrdého papíru. Pochází z Bílovic z roku 1940. Podobný, o něco menší, ale starší je skleněný obrázek s vyobrazením poutního místa Velehradu s nádvořím (30.699). Na spodní části obrázku je nápis *Na památku z Velehradu*. (E 36.675). *Starosl. Velehrad* má nápis skleněný obrázek s nožkou i na pověšení s věnováním: *Věnují Benešovi 29.8.1941*. (E 26. 672). Jiné řešení má obrázek (E 34.526), který má kosočtvercový tvar, je v dřevěném zlaceném rámu se zdobným čárkováním. Poutníci je přinášeli jako pozdrav z pouti. Na spodním okraji je nápis *Staroslavný Velehrad*. Velehradská bazilika se dvěma věžemi a klášterními budovami a okolní krajinou je zpodobněna na tištěném skleněném kulatém obrázku (E 32.675). Věší se pomocí provázku se dvěma plyšovými kuličkami. Na předmětu, který mohl být na pouti koupen okolo roku 1955, je nápis *Velehrad*.

Skleněný obrázek na postavení s nožkou z tvrdého papíru, 1940, (E 33.133). Foto L. Chvalkovský.

Památeční tištěný obrázek v dřevěném zlaceném rámu s bazilikou a poutníky, asi 1930, (E 34.526). Foto L. Chvalkovský.

Skleněný tištěný kulatý obrázek s pohledem na velehradskou baziliku a klášter, asi 1955, (E 32.675). Foto L. Chvalkovský.

Většina poutních obrázků na zavěšení nebo postavení na čestné místo ve *svatém koutě* nebo ve vesnických domácnostech ještě do osmdesátých let 20. století v *parádní světnici* zobrazovala většinou jen poutní místo Velehrad s bazilikou, klášteřem, náměstím, kašnou, orelskou zahradou a řadou stromů. Obrázky měly jen stručný nápis vždy s určením poutního místa Velehrad. Tento typ devocionálií měl výrazně pouťový a vzpomínkový charakter.

Předměty lidové provenience – keramika, obrazy, sochy – odraz úcty ke světcům

Slovácké muzeum nashromáždilo za své brzy stoleté trvání i předměty, které dokládají cyrilometodějskou úctu nejen na Uherskohradištsku, ale také v širší oblasti Slovácka. Řada lidových a pololidových umělců a řemeslníků se věnovala zhotovování předmětů s náboženskou tematikou. Ty nejstarší, které se objevovaly na poutích, jsou datovány polovinou 19. století. Patří k nim bíle polévaný džbán (E 24.957) s kulovitým tělem, rovným odsazeným dnem, kónicky se rozšiřujícím hrdlem. Ucho džbánu je oválné. Na výduti je zpodobněna dvojice věrozvěstů sv. Cyrila a Metoděje, kolem postav jsou květinové motivy, které se opakují i v pásu na hrdle. Malba je provedená modrou barvou, pouze nad dnem a na okraji je žlutý proužek. Předpokládané stáří džbánu je odhadováno na rok 1860–1870.

Ve sbírce muzea je i keramický obrázek (E 19.146), kde jsou sv. Cyril a Metoděj v tmavomodrých šatech, se žlutou svatozáří, uprostřed s křížem. Kolem dokola je zelený rám s nápisem „SVATI CYRIL A METHODEJ“, nad nimi červenobílá kostka a modrá obloha. Rám kolem obrázku tvoří zelené větvičky s tmavomodrými květy a červenými tulipány. Nahoře jsou dva otvory pro zavěšení. Obrázek se prodával na poutích po roce 1850.

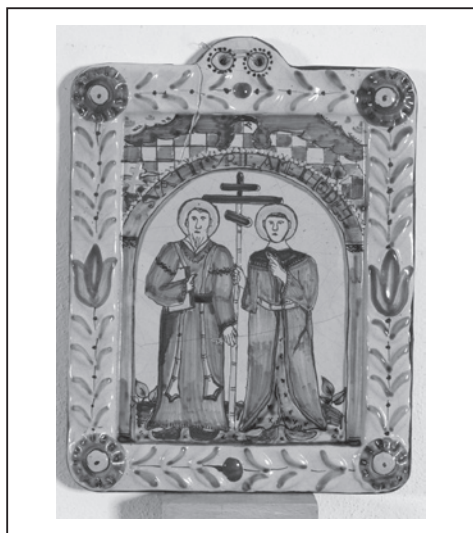
K starým tradičním výrobkům prodávaným na poutích patřily i podmalby na skle. Ovšem obrázek ve fondu muzea je novodobou insitní tvorbou, zhotovený podle staršího vzoru asi poloviny 20. století (E 4041). Na podmalbě mají sv. Cyril a Metoděj žluté biskupské mitry, sv. Cyril má roucho oranžově-bílé, v levé ruce drží kříž a v pravé modlitební knihu, šaty sv. Metoděje jsou zeleno-oranžově bílé. Na bílém pozadí je dekorace z oranžově bílých květů, ve spodní části obrazu ze zlatých květů a rám tvoří profilovaná hnědá lišta, která je 4,5 cm široká.

Sošky svatých věrozvěstů se objevovaly méně. Ve sbírkách muzea se nachází větší sousoší sv. Cyrila a Metoděje (E 19.512) na vyšším podstavci obdélníkového tvaru. Jedna postava v černém mnišském šatě drží v ruce knihu, druhá je zobrazena v biskupském rouchu s deskou v ruce. Podstavec je zdoben modrými vlnovkami a žlutými tečkami. Sousoší se dostalo do muzea ve třicátých letech 20. století.

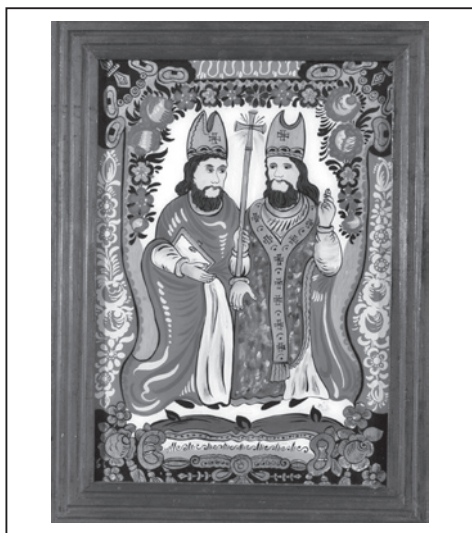
V sbírkovém fondu muzea se nachází i malba na plátně (E 32.632), která zpodobňuje sv. Cyrila a Metoděje, kreslená na světle modrém pozadí. Postava s nápisem *Ciril* je Metoděj, zobrazený v červeném rouše se zlatou výzdobou pruhu s květy a bílé spodní košili. Má zvednutou pravou ruku a v levé drží desku s výjevem posledního soudu. S nápisem *Medchod* je

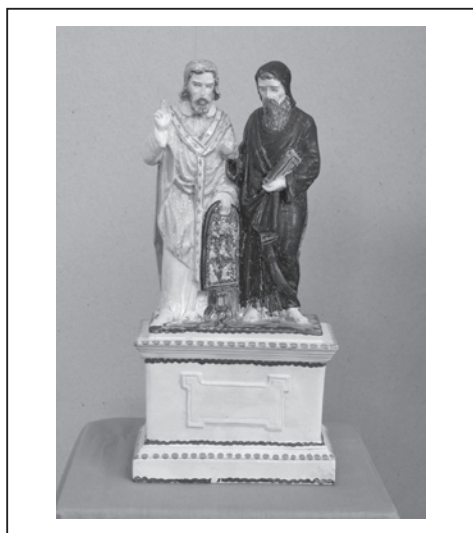
Polévaný keramický džbán s dvojicí věrozvěstů sv. Cyrilem a Metodějem, z let 1860–1870, (E 24.957). Foto L. Chvalkovský.

Keramický obrázek s věrozvěstí sv. Cyrilem a Metodějem, asi 1850, (E 19.146). Foto L. Chvalkovský.

Podmalba na skle sv. Cyrila a Metoděje, asi polovina 20. století, (E 4041). Foto L. Chvalkovský.

Keramické sousoší sv. Cyrila a Metoděje se dostalo do muzea ve třicátých letech 20. století, (E 19.512). Foto L. Chvalkovský.

Malba na plátně sv. Cyrila a Metoděje z dílny insitního malíře Josefa Hány z Blatnice pod Sv. Antonínkem, asi 1890, (E 32.632). Foto L. Chvalkovský.

Cyřil, který má hnědý řeholní řat, v pravé ruce drží kříř a v levé knihu. Na hlavě má bílou kapuci. Pod postavami je oblouk z bílých a červených květů se zelenými lístky. Obraz je v černém profílovaném rámu se zlatým proučkem uvnitř. Předpokládáme, ře světce zpodobnil malíř Josef Hána z Blatnice pod Sv. Antonínkem asi v roce 1890. Je pravděpodobné, ře bratři Hánovi vycházeli při malířské práci i u jiných svatých právě z litografií – svatých obrázků; je možné, ře tím se také stalo, ře popis pod postavami je v opačném pořadí.

Tiskový obrázek s výjevem příchodu sv. Cyrila a Metoděje, první třetina 20. století, (E 20.397). Foto L. Chvalkovský.

Tištěný skleněný obrázek – Památka z Velehradské pouti 5. 7. 1924, (E 37.836). Foto L. Chvalkovský.

nit je modlitbami, aby tak umocnili sílu uctívaného atributu, potažmo víru v patronství svých uctívaných svatých. Stejně je tomu s dalšími devocionáliemi – agnůstkami, obvykle nošenými při sobě, nebo drobnými soškami věrozvěstů, které ve sbírkách muzea chybí. Důvodem je skutečnost, že tyto drobné devocionálie se v rodinách po léta uchovávaly, opatrovaly a především darovaných si velmi vážily. Jen mladší generace, které je zdědily po svých předcích a neměly k nim vztah, pak řešily nadbytečnost v jejich životě prodejem či darem do muzea, výměnou na aukcích a burzách. Sbírky etnografického oddělení Slovákého muzea, jež jsou dokladem uctívání svatých věrozvěstů, anebo památkou na velehradské poutě, čítají celkem 31 drobných devocionálií, z toho 25 památečních obrázků a 6 zasklených litografií, 7 sbírkových předmětů lidové provenience. Dochované sbírkové předměty jsou důkazem nejen úcty a lidské zbožnosti, ale svědčí i o schopnosti, míře talentu či invenci lidových řemeslníků i školených umělců k zpodobňování svatých, a to nejen sv. Cyrila a Metoděje.

Posledním netradičním pouťovým artefaktem je větší tiskový obrázek (E 20.397) znázorňující příchod svatých Cyrila a Metoděje. Za nimi se klečící dívka modlí k obrázku madony s dítětem, v popředí stojící a sedící postavy vítají věrozvěsty. V pravém horním rohu je znázorněna záře. Rám je ornamentálně plasticky zdoben a zlatě nbarven.

Vesnické domácnosti si pořizovaly celé oltářičky či schrány, umísťované ve svých jizbách, jež tvořily *svatý kout*. Od druhé poloviny 19. století se pak ve venkovském interiéru instalovaly na zásuvkové komody. Na ně byla pokládána i schrána, skříňový obraz či domácí skříňkový oltářík, který se nachází ve sbírkách muzea (E 2680). Skládá se z dřevorezby Krista na kříži, pod ním je umístěna pieta. Po stranách jsou čtyři svícny a dvě sošky svatých. Za nimi se v jehlancovitých zasklených sloupcích nalézají pestrobarevná kvítka a uprostřed pod oltářem dva svícny. Ze dvou stran kříže jsou dva oválné obrázky, z nichž jeden znázorňuje poutní místo Velehrad s věrozvěsty Cyrilem a Metodějem v oblacích. Schránu můžeme datovat do poloviny 19. století, tedy obdobím, kdy cyrilometodějská úcta v lidových vrstvách opravdově žila.

Hmotné doklady, o něž pečují muzea, svědčí o zbožnosti lidu na Uherskohradištsku a hluboké úctě k slovanským patronům Cyrilu a Metoději. Především drobné památeční obrázky, devoční grafiky, které jsou bohatě zastoupeny v lidových vrstvách v různých variantách, jsou toho důkazem. Vydavatelé se snažili využít všechny druhy technik k vytištění litografií slovanských věrozvěstů a dopl-

Poznámky:

- 1 Č e c h m á n e k, R.: Velehradské poutě v 13. století. *Časopis Vlasteneckého musejního spolku v Olomouci* 28, 1911, s. 159.
- 2 V y c h o d i l, J.: *Jubilejní rok sv. Cyrilla. Slovanův apoštola*. Brno 1909, s. 12.
- 3 Tamtéž, s. 12.
- 4 Tamtéž, s. 14.
- 5 A n d r e j e v, J.: Zpomínky na cyrillo-methodějský rok 1863. Pouti a slavnosti. In: *Sborník velehradský* 1, 1880, s. 53.
- 6 K a f k a, L.: *Dárek z pouti: poutní a pouťové umění*. Praha 2009.
- 7 A n d r e j e v, J.: c. d., s. 54.
- 8 V y c h o d i l, J.: c. d., s. 15.
- 9 T a r c a l o v á, L.: *Lidová kultura*. In: Bezděčka, P. a kol.: *Velehrad: dějiny obce*. Velehrad 2006, s. 238.
- 10 Š t a j n o c h r, V.: *Panna Maria divotvůrkyně: nauka o Panně Marii, mariánská ikonografie, mariánská poutní místa*. Uherské Hradiště 2000, s. 47.
- 11 V y c h o d i l, J.: Tamtéž, s. 155–170.
- 12 V y c h o d i l, J.: *Vzpomínky na cyrillo-methodějský rok 1863*. Praha 1913, s. 62.
- 13 Památní dárky k tisícileté slavnosti. *Moravská orlice* 1. 4. 1863, s. 3.
- 12 V e č e r k o v á, E.: Oslavy cyrilometodějského milénia na Moravě (1863) a jejich odraz v lidových vrstvách. In: Míhola, J. (ed.): *Na cestě do nebeského Jeruzaléma: poutnictví v českých zemích ve středoevropském kontextu*. Brno 2010, s. 190.

Literatura:

- Bezděčka P. a kol.: *Velehrad: dějiny obce*. Velehrad 2006.
- Blahozvěst* 8, 1863, č. 19, s. 301–302.
- B u r i a n, V.: Kronika návštěvy Jana Pavla II. na Velehradě. In: *Sborník velehradský*. Třetí řada 1992, s. 7–20.
- C i n e k, F.: *Velehrad víry*. Olomouc 1936.
- Č e c h m á n e k, R.: Velehradské poutě v 13. století. *Časopis Vlasteneckého musejního spolku v Olomouci* 28, 1911, s. 159.
- D v o ř á k o v á, H.: Poutní prodej a voskové upomínky. In: Tarcalová, L. (ed.): *Dary a obdarování. Studie Slovákého muzea* 12/2007. Uherské Hradiště 2007, s. 163–167.
- D v o ř á k o v á, H.: Pouť v kontextu společenských procesů. In: Zezulová, V., Ondrušová, V. (eds.): *Tradice lidové kultury v kulturním vývoji České republiky*. Strážnice 2001, s. 109–114.
- C h a r v á t o v á, E.: *Svaté obrázky: Čechy a Morava*. Praha 2007.
- J e ř á b e k, R.: K otázce vzniku poutních míst a jejich vlivu na život a kulturu venkovského lidu. *Český lid* 48, č. 4, 1961, s. 145–152.
- K a f k a, L.: *Dárek z pouti: poutní a pouťové umění*. Praha 2009.
- M i h o l a, J. (ed.): *Na cestě do nebeského Jeruzaléma: poutnictví v českých zemích ve středoevropském kontextu*. Brno 2010.
- Památní dárky k tisícileté slavnosti. *Moravská orlice* 1. 4. 1863, s. 3.
- P o j s l, M.: Moravská poutní místa II. Cyrilometodějský Velehrad. In: *Věstník Historicko-vlastivědného kroužku v Žarošicích* 20, 2011, s. 129–132.
- Poutní kniha velehradská*. Vydal Karel Šmídek redaktor Hlasu. Brno 1863.
- K a f k a, L.: heslo Svatý obrázek. In: Brouček, S. (ed.) et al.: *Lidová kultura: národopisná encyklopedie Čech, Moravy a Slezska*. 3. sv. Praha 2007, s. 1006–1007.
- Š t a j n o c h r, V.: *Panna Maria divotvůrkyně: nauka o Panně Marii, mariánská ikonografie, mariánská poutní místa*. Uherské Hradiště 2000.
- S t r á n e c k á, F.: Pouť na Velehrad. *Obzor* 7, 1884, s. 222–226, 264–267, 278–281.
- T a r c a l o v á, L.: Dary a obdarování v lidové tradici na Uherskohradištsku. *Slovácko* 48, 2006, s. 9–22.

- T a r c a l o v á, L.: Lidová kultura. In: Bezděčka, P. a kol.: *Velehrad: dějiny obce*. Velehrad 2006, s. 221–242.
- T a r c a l o v á, L.: Velehrad – cíl slavných průvodů. In: Tarcalová, L. (ed.): *Slavnostní průvody*. Uherské Hradiště 1994, s. 133–139.
- T a r c a l o v á, L.: Z klenotnice Moravy. Poutě a poutníci I. *Dobry den, Slovacko* 3, č. 25, 23. 6. 1997, s. 9.
- T a r c a l o v á, L.: Z klenotnice Moravy. Poutě a poutníci II. *Dobry den, Slovacko* 3, č. 26, 30. 6. 1997, s. 9.
- T a u b e r, O.: *Otázky cyrilo-metodějské. Velehrad jeho význam a jeho buditelé*. Díl III. Přerov 1928.
- V a ň á č e k, M.: K oslavám cyrilometodějského milénia na Moravě r. 1863. In: *Vlastivědný věstník moravský* 17, 1965, s. 45–58.
- V e č e r k o v á, E.: Oslavy cyrilometodějského milénia na Moravě (1863) a jejich odraz v lidových vrstvách. In: Mihola, J. (ed.): *Na cestě do nebeského Jeruzaléma: poutnictví v českých zemích ve stře-doevropském kontextu*. Brno 2010, s. 181–196.
- V y c h o d í l, J.: *Vzpomínky na cyrilo-metodějský rok 1863*. Velehrad 1913.
- V y c h o d í l, J.: *Jubilejní rok sv. Cyrilla, Slovanův apoštola*. Brno 1909.
- Zprávy velehradské* č. 41–42, 1930, s. 24.

PhDr. Ludmila T a r c a l o v á (n. 1946) je dlouholetou bývalou pracovnící Slovákého muzea v Uher-ském Hradišti. V jejím odborném zájmu je obřadní lidová kultura, lidový oděv a strava, především však jevy spojené s výročně obyčejovým a rodinným cyklem.

Respect to Saint Cyril and Methodius Among Ordinary people in the Region of Uherské Hradiště

A b s t r a c t

The place of pilgrimage Velehrad – the most important centre of the Moravian religious province – was considered the center of Marian respect and also the center of the mission work of Thessalonikian apostles Cyril and Methodius since the 13th century. As a result of Joseph's religious regulations in the 80s of the 18th century there was no progress in organizing pilgrimages, i.e. those in Velehrad. All the religious life was supervised by the state and by dissolution of the Velehrad monastery in 1784 the frequency of pilgrimages as well as of processions coming to Velehrad was lower although the priests were trying to avoid it. With the delapidating monastery the tradition of pilgrimages was falling down.

In the second half of the 19th century Velehrad gradually became a sought-after place of pilgrimage. Religious life at the time was more intense because there was new clergy with stronger catholic awareness and livelier religious thinking and that was the time when the idea of the reconstruction of Velehrad and its pilgrimages began. The most important ones took place in the year of the thousandth anniversary of the arrival of Cyril and Methodius in 1863. In the second half of the 19th and the first third of the 20th century they were different form Marian pilgrimages, because Velehrad was not only the place with religious mission. Its fame as a center of spiritual panslavonic unifying idea spread in all Slavonic countries. Velehrad was the destination of the pilgrimage of many pilgrims due to the effort of archbishop A. C. Stojan.

In the period of the beginning of the 50s of 20th century there were fewer processions with a lower number of participants and there were also fewer pilgrimages. Antireligious pressure resulted in the end of public processions organized by fellowships, organizations and parishes. It was only after 1968 when public processions with all their characteristic features began to appear in Velehrad.

Each pilgrimage was characterized by its atmosphere with all the stands with gifts, refreshments and also entertaining attractions. The most common gifts from a pilgrimage were candies and gingerbread, holy pictures with prayers, mirrors with Christian names cut into them, rings, jewelry or little toys for children. Minor merchandises were more frequent – pendants with the figures of apostles, remembrance pictures for prayer books with the pictures of Cyril and Methodius, printed larger pictures, or pictures imbedded into glass. And those were the devotional articles and little sacraments related to the places of pilgrimages and apostles which were the proof of respect to the saints. As for devotional articles the most spread ones were pictures with the saints and places of pilgrimages accompanied by some text, as far as pendants are concerned, the most popular were objects worn on the neck or on a rosary. A bit

less popular were glassed pictures hung on the wall, ceramic and glass. Some of them also got into the collections of Moravian Slovak Museum (31 little devotional objects, 25 of which are remembrance pictures, 6 glassed lithographies, 7 collection items of folk provenience).

Adoration der Heiligen Kyrillos und Methodius in Volksschichten des Gebiets von Uherské Hradiště

Zusammenfassung

Der Wallfahrtsort Velehrad – führendes Zentrum der mährischen Kirchenprovinz – galt seit dem 13. Jahrhundert auch als Zentrum der Marienverehrung und der Missionstätigkeit der Brüder von Thessaloniki Kyrillos und Methodius. Laut historischen Quellen fanden die Wallfahrten in Velehrad seit dem dreizehnten Jahrhundert statt. Infolge der Josephinischen Kirchenreformen ab den achtziger Jahren des 18. Jahrhunderts erlebten die Wallfahrten, damit also auch Velehrad, keinen weiteren Aufschwung. Das gesamte Kirchenleben war unter Staatskontrolle und nach der Aufhebung des Klosters Velehrad 1784 wurden die Wallfahrten begrenzt, die Anzahl der Pilger verminderte sich, auch wenn sich die Priester von Velehrad um Erhaltung der Tradition ständig bemühten. Hand in Hand mit dem Verfall des Klosters ging auch der Untergang der Wallfahrtstradition.

Nach der Mitte des 19. Jahrhunderts wurde Velehrad Schritt für Schritt zum ausgesuchten Wallfahrtsort. Das Religionsleben in dieser Zeit gewann an Intensität, denn der neu antretende Klerus befasste sich mehr mit Angelegenheiten der katholischen Religion. Damals wurde die Idee der Tradition von Velehrad und seiner Wallfahrten wieder belebt. Die bedeutendsten Wallfahrten fanden 1863, anlässlich der Jahrtausendfeier der Ankunft von Kyrillos und Methodius in Großmähren statt. In der zweiten Hälfte des 19. Jahrhunderts und im ersten Drittel des 20. Jahrhunderts war Velehrad im Unterschied zu Marienwallfahrtsorten nicht nur ein Wallfahrtsort von religiöser Bedeutung, sondern auch das Zentrum der Panslawismus-Idee, d. h. des Strebens nach Vereinigung aller slawischen Völker. Um besondere Wallfahrten mit vielen Velehrad Pilgern hat sich Erzbischof A. C. Stojan verdient gemacht.

Anfang der fünfziger Jahre des 20. Jahrhunderts haben die Pilgerströme abgenommen und auch die Zahl der Wallfahrten war gesunken. Die zwingenden anti-religiösen Tendenzen haben verursacht, dass keine öffentlichen Prozessionen mehr von Vereinen, Organisationen oder Pfarrämtern veranstaltet wurden. Erst nach 1968 fanden wieder Prozessionen nach Velehrad mit allen charakteristischen Merkmalen statt.

Für jede Wallfahrt war auch eine entsprechende Atmosphäre von Bedeutung: Stände mit Geschenken, Erfrischung und Unterhaltung. Zu den üblichsten Wallfahrtsgeschenken zählten Zuckerleckerbissen, Pfefferkuchen, heilige Bilder mit Gebeten, kleine Spiegel mit darin geschliffenen Vornamen, Ringe, Schmuck oder kleines Spielzeug. Häufiger waren kleine Krämerwaren – Agnus Dei – Gestalten der Heiligen Kyrillos und Methodius aus geweihtem Wachs, Heiligenbilder mit Kyrillos und Methodius als Andachtsbilder für Gebetsbücher, größere gedruckte Bilder oder Hinterglasbilder. Diese Gegenstände bezogen sich zu Wallfahrtsorten und haben Verehrung der Heiligen bezeugt. Von zahlreichen Devotionalien waren Heiligenbilder, Abbildungen der Wallfahrtsorte mit einem Begleittext, Anhänger aus Metall, Rosenkränze am beliebtesten. Weniger verbreitet waren Hinterglasbilder für die Wand, kleine Plastiken, Keramik und Glas. Einige von diesen Gegenständen befinden sich im Sammelbestand des Museums der Mährischen Slowakei (31 kleine Devotionalien, 25 Gedenkbilder, 6 verglaste Lithografien, 7 Gegenstände von Volksursprung).

ZEMĚDĚLSKÁ USEDLOST ČP. 72 V OBCI ŠUMICE U UHERSKÉHO BRODU V HISTORICKÉM PROSTORU A ČASE

Přihlédnuto k širším historickým souvislostem majícím vliv na charakter sídelního celku a vybrané usedlosti

Petr Hlavačka, Přerov

Zemědělská usedlost čp. 72 je téměř poslední solitér tradičního stavitelství v obci a naznačuje, že je dokladem historické stavební kontinuity dochované do současnosti. Obydlí je svědectvím hospodaření na původně čtvrtlánovém gruntu.

Nejen badatelskou činností se pokusíme zpřístupnit a interpretovat archivní prameny, ale i dostupná literatura a pamětníci pomohou v souvislostech částečně odkrýt život obyvatel obce a uvedené usedlosti. Snahou bude nahlédnout do způsobu bydlení předchozích generací a jejich majetkoprávních vztahů.

Umístění sídla a nejstarší zprávy o obci

Obec Šumice je sídelním útvarům Uherskobrodsko (ještě ve druhé polovině 19. století označoval František Bartoš jejich obyvatele jako Záhořany či Zálešáky).¹ Rozkládá se 5 km východně od Uherského Brodu v nadmořské výšce 229 metrů. Byla založena při soutoku potoka Ovčírky s říčkou Olšavou na rovině a přilehlých svazích podél břehu Olšavy a Vlárské dráhy. Zemědělský, mírně svažité charakter okolí obce je typický pro tuto oblast, jen na severu, kde je půda méně úrodná, se mění v lesnatý porost. Katastrální území trpí zvláště na jihu erozí a přívaly vody. Obec protíná komunikace z nedalekého Uherského Brodu směrem do Bojkovic.

První historická zpráva o obci je až z druhé poloviny 14. století, kdy roku 1380 obdržel od markraběte Jošta ves Šumice na doživotí Hynek z Valdštejna. Badatelé se ovšem domnívají, že obec je daleko staršího založení.

Na starší osídlení upomíná také typ vsi, kdy ji ve svých historických počátcích badatelé řadí k dvouradé silnicovce. Takovéto vesnice vznikaly v předkolonizační době, někdy před 13. stoletím.²

Šumice v lenním vlastnictví Hynka z Valdštejna dlouho nezůstaly, již v roce 1389 je prodal se souhlasem zeměpanské vrchnosti Joštovu příznivci Janovi z Meziříčí. Obec v následujících letech vystřídala několik majitelů, například Jan Planknar z Kynšperka, stoupenec Matyáše Korvína, v roce 1477 získal obec s kostelním podacím vrchnostenským mlýnem a dvorem, krčmami a s povinnostmi poddaných za 1000 zlatých uherských. Tímto se stala obec součástí panství uherskobrodského.³ Před svou smrtí roku 1485 předal Jan veškerý majetek své manželce Anně a jejímu bratrovi Janovi ze Zvole. Po jeho smrti se obec Šumice s dalšími obcemi a městem Uherský Brod dostávají do zástavy levobočkovi Matyáše Korvína Janovi. Po smrti Janově drží zástavu uherští magnáti Emerich Czobor a Štefan, hrabě ze Zápolí. Šumice pak vyplatil Jan z Lomnice a užíval je ještě v roce 1505. V roce 1506 bylo předáno uherskobrodské panství s městem Uherský Brod včetně Šumic Janu z Kunovic. Rod z Kunovic držel panství až do roku 1615, kdy jej převzali Kounicové.

Šumice zůstaly součástí uherskobrodského panství až do poloviny 19. století, kdy byla zrušena patrimoniální správa, kterou vykonávali do roku 1848 Kounicové. Jim v katastru obce zůstaly majetky patřící velkostatku, které vlastnili až do 20. století. Poslední Kounic, dr-

žitel velkostatku s lesy v šumickém katastru, byl dr. Eugen hrabě Kounic, jenž zemřel 8. září 1919. Velkostatek převzal Josef Palffy, vlastníci rozsáhlý majetek až do roku 1945, kdy byl zestátněn.⁴

Proměny obce ve staletích, události mající vliv na charakter obce

Šumice v minulosti byly nechráněnou zemědělskou vsí, trpící nájezdy nepřátel, hlavně ze sousedních Uher. To se týkalo nejen Šumic, ale celého pohraničního území jihovýchodní Moravy.

I když z dob nejstarších písemných zpráv o obci nemáme žádné zmínky, je pravděpodobné, že již existovala a trpěla okupací a nájezdníky, tak jako okolní obce v této oblasti. Koncem 12. století byl kraj postižen uherskou okupací a v roce 1241 tatarským vpádem. V padesátých letech 13. století to byl zase vpád Kumánů, kteří zde plenili a rabovali. Na počátku 14. století velké škody způsobily oddíly Matúše Čáka Trenčanského, které podnikaly ze sousedních Uher (z Trenčína) nájezdy na jihovýchodní Moravu. Teprve až roku 1315 byly zastaveny královským vojskem Jana Lucemburského. Při ústupu pálily vesnice, odvlékaly dobytek. Pravděpodobně se tomuto nevyhnuly ani Šumice, jelikož byly popleněny i okolní vesnice.

Koncem 14. století využili sporů moravských markrabat Prokopa a Jošta opět Uhři a v roce 1394 pod vedením Mikuláše Konice vpadli až k Uherskému Brodu. Kraj pustošili od Brodu až po Holešov.⁵ Z dob husitských se nám nedochovaly zprávy o obci. Více víme o sporu krále Jiřího z Poděbrad s uherským Matyášem Korvínem. Vojska Korvínova táhla několikrát krajem, zmocnila se i Uherského Brodu, který Matyáš v roce 1468 sám navštívil.

Nebyly to jen násilné vpády, co měly vliv na obyvatele obce, ale jsou doloženy uherskobrodským kronikářem i extrémní výkyvy počasí, povodně a hlavně morové epidemie. V letech 1562, 1582, 1584 v okolí Uherského Brodu řádil mor, kdy vymíraly celé rodiny.

Začátkem 17. století se proti moci Habsburků vzbouřil sedmihradský kníže Štěpán Bočkaj, který s hajduky podnikal nájezdy přes Uhry až na Moravu. Koncem července 1605 byla celá obec Šumice vypálena bočkajovci. Zdá se, že z těchto násilných hrůz se obyvatelstvo rychle vzpamatovalo, jelikož po deseti letech při prodeji panství Kounicům nebyl ani jeden grunt neobsazen a povinnosti k vrchnosti byly standardní, tak jako v jiných obcích.

Tricetiletá válka je obce dotýkala jen tehdy, pokud přes obec procházela vojska, a to se dělo často, nejen císařská a stavovská vojska zanechávala za sebou spoušť. Přes karpatské průsmyky pronikala vojska z Uher pod vedením Gábora Bethlena, podporující stavovská vojska. Obě armády se chovaly jako na nepřátelském území, vojáci kradli, drancovali a vypalovali vesnice, lidi odváděli do zajetí a na nucené práce. Lidé se snažili utéci do okolních měst pod ochranu hradeb, hlad byl na denním pořádku, pole nikdo neobdělával. Vlivem událostí v roce 1623 vypukl v okolí Uherskobrodsko mor.

Druhá polovina dvacátých let a třicátá léta 17. století byla pro kraj i pro Šumice mírnější, situace se změnila vpádem švédských vojsk v roce 1643. Švédové se zmocnili Uherského Brodu a okolí. V roce 1645 jim přišla na pomoc karpatskými průsmyky vojska Rákoczyho a taktéž Valaši. Všichni rabovali, krutě vraždili a vypalovali okolní vesnice. Valaši například vypálili uherskobrodský zámek. Uvolnění nastalo až po roce 1650, kdy z kraje odtáhla poslední švédská vojska. Kraj byl zdevastovaný, pole neobdělána, většina vesnic vypálena. V Šumicích koncem padesátých let byla ještě pětina domů pustých. V kraji nastala opět pohroma vpádem vojsk sedmihradského knížete Imricha Tökölyho, jenž vypověděl poslušnost Habsburkům a dal se na stranu Turků. Karpatskými průsmyky v roce 1663 pronikly jeho vojska z Uher a opět plenily jihovýchodní Moravu. Vypalovaly vesnice a vraždily obyvatelstvo. Tisíce lidí bylo odvléčeno do otroctví v Uhrách na území pod tureckou nadvládou. V Šumicích bylo zabito 48 osob, uloupeno 38 koní, odvléčeno 138 kusů hovězího dobytka

a 1167 ovcí, úroda byla zničena. Ještě v roce 1671 při druhé lánové vizitaci bylo zjištěno ve vsi 16 pustých gruntů.

Nejen nájezdy nepřátel trpěli obyvatelé Šumic, ale také nešvary počasí, kdy například v roce 1672 voda mnoho chalup pobořila a některé i s náradím odplavila.

Vojska Imricha Tökölyho plenila tuto oblast ještě v roce 1680 a menšími vpády ještě v následujících letech. Nejhorší vpád zažilo obyvatelstvo Uherského Brodu v roce 1683, kdy vojska pronikla za městské brány, plenily a pobily mnoho obyvatel, toto se dělo i v Šumicích a okolních vsích. Dalším nájezdům kraj čelil v letech 1700, 1703, 1705, 1708, tehdy přitáhla do kraje vojska kuruců sedmihradského knížete Ference II. Rákoczyho a popsané násilí se znovu opakovalo.

Čtyřicátá léta 18. století znamenala opět značnou zátěž pro obyvatele Šumic a okolí, jelikož zde kvartýrovala nepřátelská pruská vojska. S tím byly spojeny značné odvody proviantu, přípráže atd.

Zátěž pro obyvatelstvo nastala opět až v době napoleonských válek, kdy muselo plnit přísné odvody (mimořádné daně, přípráže a dodávky proviantu). S událostmi souviselely i odvody rekrutů, kteří byli potřeba v hospodářství. Některé pozemky nebyly obdělány, lidé měli opět hlad a ceny za potraviny se zvyšovaly. Obec stále doprovázely povodně a také úhlavní nepřítel oheň. Ten například v roce 1802 zničil jedenáct domů a dvě stodoly, v roce 1813 to bylo již jedenáct obytných domů a sedm stodol, v roce 1836 to bylo dvaatřicet nezakoupených usedlostí.⁶ Obec trápila neúroda, zvláště v letech 1846 a 1847, v kraji se šířily nemoci, cholera zahubila v roce 1831 jedenáct osob.

Válečné události neměly zásadní vliv na obec v následujících letech, nedaleko Šumic v roce 1849 pochodovala ruská vojska do Uher potlačit vzpouru na žádost Františka Josefa I., významnějších škod nenapáchala. Horší to bylo v roce 1866, kdy obec musela dodávat přípráže rakouské armádě.

Z živlů se oheň obci rozhodně nevyhýbal, například v roce 1867 požár zničil 27 domů a stodol, vichřice často ničila střechy domů.

I když v následujících letech stoupala zemědělská produkce, byla postižena často nejrůznějšími pohromami. Povodně způsobené říčkou Olšavou a potokem Ovčirkou byly téměř každoroční, až do regulace. Největší povodeň podle kronikářů byla v letech 1910 a 1911.

Za první světové války narukovalo na frontu ze Šumic celkem 214 vojáků (zahynulo 42), což mělo vliv na obhospodařování polností a ekonomickou situaci v obci. Válečný stav zapříčinil hlad, zvyšování cen potravin a zavedení potravinových lístků v monarchii. V důsledku nedostatku potravin se po obcích včetně Šumic prováděly rekvizice obilí pro válečné potřeby.

Obec zasáhly 8. a 9. července 1919 tři velké bouře s průtrží mračen a následnou katastrofální povodní. Povodeň zničila 110 obytných domů a 32 stodol, včetně obecní sýpky a farní stodoly. Další 50 domů těžce poškodila, Vlárská dráha byla uzavřena, koleje vytrhány, mosty strženy. V kostele stála voda nad lavicemi. Značná část dobytka pohynula. V důsledku povodně, jež byla silnější než v letech 1910 a 1911, došlo k regulaci řeky Olšavy (až v roce 1927).

Druhá světová válka zvedla ceny potravin, v obci byla zřízena služebna německé policie a návštěvy gestapa z nedalekého Uherského Brodu zneklidňovaly obyvatelstvo. Pro odbojovou činnost bylo několik občanů Šumic zatčeno, z rasových důvodů byli zatýkáni Cikáni a Židé. Mnozí se již nevrátili. Obec byla osvobozena od německých okupantů 1. května 1945 rumunskou armádou.⁷

Pod tímto tlakem a za těchto složitých dějinných událostí se často měnila nejen společenská struktura obyvatel, ale i stavební projevy v obci. Sídlní útvar se často musel proměňovat pod vlivem vnějších událostí, ať přírodních katastrof nebo válečných událostí. V pozdějších letech nelze opomenout stavební činnost na dominikální a obecní půdě koncem 18. století,

kteřá proměnila významně tvář obce. To se týká i stavební činnosti od poloviny 19. století. Přelom 19. a 20. století byl ve znamení domkařské výstavby, včetně dělení selských usedlostí. Stavební projevy vycházející z tradice jsou zaznamenány ještě ve čtyřicátých letech 20. století.

Architektonická a urbanistická podoba sídla je tedy výsledek historických, přírodních, ekonomických, kulturních a společenských jevů v obci a v regionu.

Sídelní útvar v čase

Sídelní útvar řadíme k návěsním silnicovkám, centrum vytváří historická slzovitá náves rozšiřující se na východ. Na jihovýchodě vede do návsi silnice zastavěná ze dvou stran novějšími stavbami. Na severovýchodě vzniklo podél potoka Ovčírky druhé historické jádro s malou návsi. Na východ a severovýchod se rozvíjí řadová novostavba. Naprostá většina historických tradičních staveb na obou návších je dnes přestavěna, nebo se nevyhnula rekonstrukci. Nové stavby a mladší zástavbu nalezneme podél říčky Olšavy a nad železnici, východně od malé návsi, kam se obec rozšiřuje.

Návěsní prostor je zastavěn nejen západně, drobnými staveními, ale i východně s původní dominantou, kostelem Narození Panny Marie a novodobými společenskými budovami, jako je škola, pošta, lékárna, muzeum, ze sedmdesátých let 20. století pocházející budova tělocvičny atd. Nová budova kulturně-společenského střediska, ve kterém sídlí i obecní úřad, je umístěna v rohu návsi směrem k řece.

Návěsním prostorem procházel starý náhon z říčky Olšavy, jehož vody poháněly vodní mlýn. Po zániku mlýna (majitel hodlal stavení mlýna přebudovat, zařízení věnoval muzeu v Uherském Brodě) v polovině 20. století ztratil náhon funkci, sloužil pouze k odvádění povrchové vody. V roce 1970 bylo dokončeno jeho zatrubnění, a tím se natrvalo změnil historický vzhled návěsního prostoru. Výstavba kulturně-společenského střediska s ostatními novými budovami na návsi tento vzhled jen umocnila.

První vojenské mapování (josefské). Výřez z mapového listu 107, pro Moravu, obec Šumice. Data: 1764–1768 a 1780–1783 (rektifikace), měřítko: 1:28 800, zvětšeno. Dostupnost na počítačové síti internet: http://oldmaps.geolab.cz/map_root.pl?z_height=500&lang=cs&z_width=800&z_newwin=0&map_root=1vn

© 1st (2nd) Military Survey, Section No. xy, Austrian State Archive/Military Archive, Vienna

© Laboratoř geoinformatiky Univerzita J. E. Purkyně - <http://www.geolab.cz>

© Ministerstvo životního prostředí ČR <http://www.env.cz>

Obec se od nejstarších dob svého založení rozkládala podél břehů potoka Ovčírky a podél říčky Olšavy. Domy se stavěly dřevěné a hliněné, pokryté doškem v nepravidelných vzdálenostech od sebe. Historické rozložení usedlostí ukazuje na řadovou ves, kdy stavení jsou rozmístěna podél komunikace v nepravidelných vzdálenostech od sebe, mají velký dvůr a humno, později se stodolou. Z tohoto rozmístění mohla vycházet mapa I. vojenského mapování z druhé poloviny 18. století, kde jsou domy orientovány v nepravidelných vzdálenostech, jak štítově, tak okapově ke komunikaci.

Z prvního vojenského mapování obce z konce 18. století je také patrné, že hlavní historická zástavba je rozmístěna podél levého břehu říčky Olšavy s jižněji vytvořeným návěsním prostorem. Návsi protéká mlýnský náhon, kde se dělí a za obcí vtéká do Olšavy. V této době mohl být ještě návěsní prostor obestavěn rozvolněnou zástavbou, neuza-

vřený, s domy různě vzdálenými od sebe. Jihovýchodně na návsi stojí kostel Narození Panny Marie. Také po obou březích potoka Ovčírky severovýchodně od návseňního prostoru je podle tohoto mapování zřejmá nepravidelná historická zástavba.

To se týká i jihovýchodní strany návsi, ze které vychází silnice po obou stranách, nepravidelně zastavěná drobnými stavbami. Zástavba v následujících letech mizí, snad v důsledku požárů, častých povodní atd. Objevuje se až ve 20. století.

Vojenské mapování nám napovídá, jak mohl vypadat tento sídelní útvar v minulosti a jak rychle se měnil v následujících letech s přibývajícimi stavbami. To vše s vědomím, že I. vojenské mapování bylo prováděno metodou „a la vue“ (od oka) a nemusí zcela odpovídat skutečnosti.

V druhé polovině 18. století zaznamenává obec značnou domkařskou výstavbu na půdě dominikální i obecní, také se zvyšuje počet osedlých gruntů. Obec se z urbanistického pohledu mění, volné prostory mezi staveními podél silnice se začínají zastavovat, vzniká z části uzavřený návseňní prostor. Domy jsou okapově orientovány do návsi. Částečně se uzavírá také rozvolněná zástavba podél potoka Ovčírky.

Původní uvolněná řadová zástavba se vlivem výše uvedených stavebních aktivit mění na pravidelný koncentrovaný půdorys. Domy jsou postaveny v těsné linii za sebou, podél návseňního prostoru, včetně přilehlé komunikace. Usedlosti mají hákovou formu dvora, jsou zastavěny ze dvou stran do pravého úhlu.

O intenzivní stavební činnosti nás informují opět mapová díla zhotovená nejdříve koncem dvacátých let 19. století, a to mapy Stablního katastru a mapy II. vojenského mapování.⁸

Domy na návsi jsou řazeny okapově, volné prostory jsou téměř všechny zastavěny, v humnech jsou postaveny takřka u všech gruntů stodoly. Většina domů je zakreslena žlutě, což by podle dobového záměru měly být stavby dřevěné. Nebylo to ovšem pravidlem. Domy se zde stavěly i z nepálených cihel, střecha byla pokrytá došky, málokdy šindelem. Ze zděných staveb značených černě je jen velmi málo zemědělských usedlostí. Zděné jsou veřejné budovy jako škola, kostel, fara, hostinec atd.

Začátkem třicátých let 19. století je již z větší části zastavěn prostor kolem potoka Ovčírky. Vzniklá zástavba vytváří druhou, menší návseň severně od východní strany rozlehlé návsi.

Okapově orientované domy do druhé návsi jsou opět těsně řazeny vedle sebe, na severu a východě vytvářející dlouhé souvislé linie s úhlovou formou dvora.

V průběhu 19. století se stavební materiál v mnohém nezměnil, domy byly stále stavěny převážně hliněné z nepálených cihel a slaměnou krytinou. Zachovávaly si stejnou dispozici, mnohdy se zvýšenou komorou. Ještě za první světové války zůstávala polovina domů v obci kryta došky.⁹

Větší stavební aktivity obecně zaznamenávaly obce po roce 1868, kdy byl vydán zákon rušící omezení týkající se dědičné posloupnosti a nedělitelnosti gruntů. Se stále rostoucí populací začaly být děleny některé grunty a zastavovány stavební místa.

Podle třetího vojenského mapování ze

Druhé vojenské mapování (Františkovo). Výřez z mapového listu 0_11_VII, pro Moravu, obec Šumice. Datace 1836–1852. Dostupnost na počítačové síti internet: <http://oldmaps.geolab.cz/>

© 1st (2nd) Military Survey, Section No. xy, Austrian State Archive/Military Archive, Vienna

© Laboratoř geoinformatiky Univerzita J. E. Purkyně: <http://www.geolab.cz>

© Ministerstvo životního prostředí ČR: <http://www.env.cz>

sedmdesátých let 19. století a katastrální mapy obce jsou patrné stavby drobných stavení s hospodářským zázemím. Obec charakterizuje dlouhý návesní prostor, rozšiřující se směrem na východ ke kostelu Narození Panny Marie a druhý menší návesní prostor severně od něho s postupně se uzavírajícími nezastavěnými místy v souvislosti se stavebním rozvojem.

Koncem 19. století a začátkem 20. století tlak ještě zesílil, poptávka po půdě a stavebních místech pro výstavbu domů byla intenzivnější. Počet obyvatel se neustále zvyšoval i zásluhou přistěhovalců. To se nelíbilo sedlákům, kteří mimo jiné obhospodařovali společný tzv. singulární majetek, jehož určitý podíl patřil ke gruntům po několika generacích a který neoprávněně v osmdesátých letech 19. století přešel v majetek obecní. Spor mezi domkaři a sedláky se táhl až do roku 1919, kdy singulární majetek podle nového zákona přešel v kmenové vlastnictví obce.

Podle archivních dokumentů stavební komise v obci probíhala výstavba drobných domů a přestavba stávajících i ve dvacátých až čtyřicátých letech 20. století. Selské usedlosti byly také opravovány a přestavovány, zvláštní důraz byl kladen na rekonstrukce a přístavby hospodářského zázemí. Zhusta byly přístavovány chlévy, budovány stodoly, inovováno hospodářské zázemí atd. Již dříve se postupně začala zastavovat i západní část návesního prostoru.¹⁰

Vznikaly nové stavby podél silnice směřující do jihovýchodní části návsi. Druhý menší návesní prostor se po obvodu zaplnil a také východně od něj byly stavěny nové stavby podél pravé strany silnice. Tato část obce se rozšiřovala i v následujících letech novými ulicemi a souvislými řadami domů, včetně solitérních.

Stavby, vzniknuvší do poloviny 20. století, vycházely ze stavební tradice v obci a z dobových požadavků, jak ukazuje dochovaná archivní projektová dokumentace. Po prozkoumání stavebních plánů z dvacátých až čtyřicátých let 20. století je zřejmé, že naprostá většina stavební dokumentace vycházela z tradičního pojetí historické dispozice usedlostí. Nové objekty respektovaly tradiční a účelové stavební pojetí. Byla rekonstruována a inovována i selská stavení, aniž by narušovala účelovost staveb.

V druhé polovině 20. století se urbanistický a architektonický obraz postupně měnil a tento trend můžeme pozorovat i v současnosti. Koncem padesátých let 20. století zanikl selský stav a hospodářské usedlosti ztratily svou funkci, domy byly postupně přestavovány a upravovány, aby se přizpůsobily novým potřebám a požadavkům.

Nový stavební rozmach nastal i po roce 1989 a také v prvním desetiletí 21. století. Novodobou výstavbou a přestavbou tradičních stavení se vzhled obce mění a původní ráz zaniká, zůstávají jen torza původních stavebních projevů.

Popis usedlosti čp. 72 s přihlédnutím k majetkoprávním vztahům, k bydlení a hospodaření v minulosti

Hospodářská usedlost čp. 72 se nachází v řadové zástavbě v těsné linii stejně okapově orientovaných stavení, směřujících ke komunikaci. Průčelí má dlouhé přibližně 22 metrů. Rozkládá se severovýchodně od návesního prostoru a je součástí usedlostí tvořících druhou, menší, směrem k jihu protáhlou náves.

Dnes je dům trvale neobývaný, využíván pouze příležitostně. Není památkově chráněn. Půdorys stavby představuje tvar písmene „L“, na obytnou část navazuje hospodářská. Zastavěný dvůr ze dvou stran vytváří tzv. hákovou formu. Nezastavěná strana dvora je oddělena od vedlejší usedlosti zdí, která je součástí sousední hospodářské budovy. Jako stavební materiál využili stavebníci kombinaci kamene, nepálené i pálené hliněné cihly. Střešní krytinu dnes reprezentuje pálená taška – falcovka, která kryje sedlovou konstrukci střechy. Komín je vyzděný z pálených cihel. Fasádu zdobí bílá barva, podrovnávku šedá. V průčelí jsou prolomeny čtyři otvory, tři z nich jsou osazené okenními výplněmi ve tvaru písmene

Okapově orientovaná usedlost ke komunikaci čp. 72 v obci Šumice. Foto archiv autora.

„T“ a jeden vstupními dveřmi do síně. Ve spodní části tří okenních otvorů jsou v omítce viditelné plastické ozdobné prvky. V návratí jsou umístěna dvoukřídlá dřevěná desková vrata. Vnitřní prostor průjezdu do dvora má ještě viditelnou, na omítce modrou podrovnávku. Humno navazuje na dvůr a je porostlé ovocnými dřevinami. Stávala zde stodola s podélnou orientací k humnu, dnes je rozebrána.

V síni, po levé straně, je malá místnost s prolomeným jedním okenním otvorem. Podle současné majitelky zde dožívali někteří členové rodiny. Je možné tuto místnost klasifikovat jako výměnek. Strop je rovný, omítnutý, patrně bedněný, trámy nejsou viditelné. Dveře jsou původní, snad ze začátku 20. století. Napravo ze síně je vchod do světnice s viditelným trámovým stropem, s deskami kladenými do záklopu. V místnosti jsou prolomeny dva okenní otvory s původními okenními výplněmi. Dveře do místnosti jsou snad z konce 19. století. Síní se vchází do kuchyně, jež je propojená dveřmi s vedlejší místností – světnicí. V kuchyni se dochoval z modrých kachel vyzděný sporák, v relativně dobrém stavu. Síní ústí do dvora,

Zadní část usedlosti s úhlovou zástavbou dvora. Foto archiv autora.

kde je po levé straně vybudováno do pravého úhlu k obytné budově hospodářské zázemí usedlosti (chlévy a dílna).

Z větší části si stavení uchovalo svůj původní vzhled, z doby tradičních stavebních projevů. Zařízení interiérů chybí, ve výměnku se nachází jen stůl se soustruženými nohami, jinak jsou zde uskladněny novější věci. Snad při bližším prozkoumání by se našly v náleзовém stavu drobnější předměty z první poloviny 20. století. Usedlost před nedávnem byla v relativně dobrém stavu, dnes tomu tak není.

Většina místností slouží jako skladové prostory. Majitelé mají zájem postupně citlivě rekonstruovat tuto usedlost s ohledem na tradiční stavitelství v obci.

Usedlost v historickém prostoru

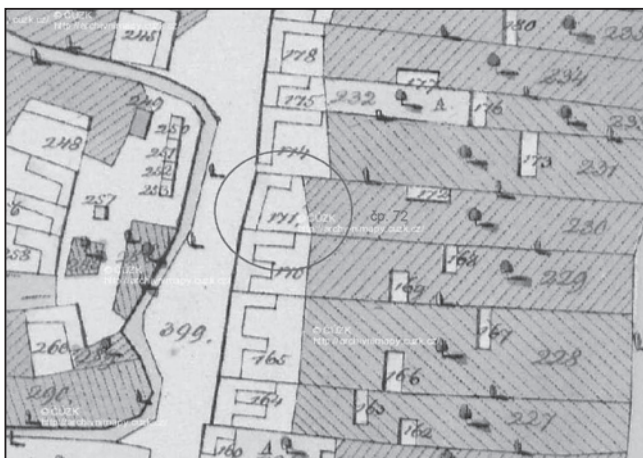
Sledovaná hospodářská usedlost čp. 72 je zakreslena ve starých mapových dílech od konce 18. století a lze ji na těchto mapách lokalizovat. Mapy I. vojenského mapování z osmdesátých let 18. století ukazují umístění usedlosti v rozvolněné zástavbě orientované jak okapově, tak štítově ke komunikaci. Stavba vyznačená na mapovém díle je rozložená podélně (okapově) ke komunikaci, nedaleko potoka Ovčírky. I když zde není uvedeno číslo popisné, následující mapová díla potvrzují lokalizaci usedlosti. Z archivních pramenů plyne, že usedlost již existovala a byla označena číslem popisným tak, jako všechny stavení v obci koncem 18. století.¹¹

V roce 1777 podle výkazu osedlých je znám již majitel konkrétní usedlosti. Na čp. 72 hospodařil čtvrtláník Jan Spat (Špát) a ve výkazu je zaznamenána i platba kontribuce, činící 8 zl. a 18 kr. Příjmení Spat (Špát) je v pramenech k hospodářským dějinám obce uváděno poměrně často.¹²

II. vojenské mapování spolu s mapami Stablního katastru již jasně ukazují zakreslenou usedlost. V Indikační skice Stablního katastru, sloužící jako podklad pro katastrální mapy, je uvedeno číslo popisné usedlosti spolu se jménem a příjmením držitele nemovitosti, včetně pozemkové držby s uvedenými parcelními čísly. Indikační skica vznikla v roce 1828 a podle ní v tomto roce byl držitelem hospodářské usedlosti Václav Spat (Špát), spolu s přílehlými nemovitostmi – sadem, loukami, pastvinami a polnostmi. Hospodář patřil v obci do kategorie čtvrtláníků (v přepočtu mohl obhospodařovat kolem čtyř hektarů pozemků). Jeho rodina zde není uvedena, jelikož pro vrchnost byl důležitý hospodář jako daňový subjekt.

Pohled na trámový strop v usedlosti, s viditelným kladem do záklopu. Foto archiv autora.

Výřez z císařského povinného otisku mapového listu Stablního katastru z roku 1828, v měřítku 1:2880. Severní část obce Šumice s přihlédnutím k parcele č. 171, čp. 72. Dostupnost na počítačové síti internet:

<http://archivnimapy.cuzk.cz/cio/data/ciom/3070-1-005 index.html>
 © Český úřad zeměměřický a katastrální: <http://archivnimapy.cuzk.cz/>, www.cuzk.cz/

Stavení je zakresleno jak v indikační skice, tak v císařském otisku Stablního katastru žlutou barvou, včetně hospodářských budov a stodoly. Žlutě zbarvená stavba má vypovídat, podle dobových snah zhotovitelů map, o materiálu, ze kterého byla postavena. V tomto případě se jedná o dřevěné stavby. Ne vždy tomu tak ale bylo, jak naznačují výzkumy Stablního katastru. Typické stavby v obci byly stavby hliněné, pokryté valbovou nebo sedlovou střechou s doškovou krytinou.

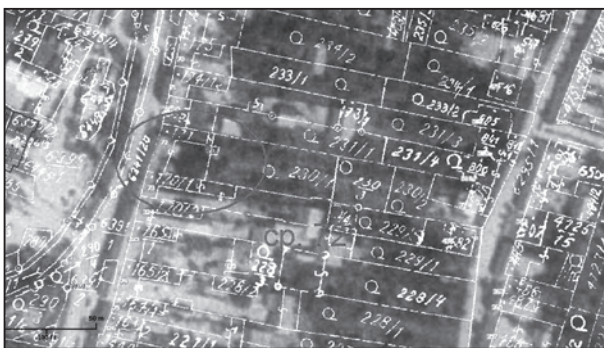
Zkoumaný objekt čp. 72 je podle grafických výsledků mapování z první třetiny 19. století orientován okapově, průčelí směřuje ke komunikaci a je již umístěno v těsné linii stejně řazených usedlostí. Dlouhé humno je osazeno ovocnými stromy. Půdorys usedlosti má tvar písmene „L“, hospodářská část navazuje pravouhle na podélnou obytnou budovu.

Pro zajímavost zde uvádíme v souvislosti s kontribucemi a žádostí o její snížení (jelikož pro obec to byla velká zátěž) příjmení Špát. V roce 1820 k obecní žádosti, kterou podepsal za obec purkmistr Josef Volařík, fojt Antoš Pavlíček a ouřada Bartek Vaculín, připojuje svůj podpis též ouřada Šebestián Špát. Není ale jasné, z kterého čísla popisného pochází, či na které usedlosti hospodařil.¹³

Stavení podle III. vojenského mapování (1876–1878) pro obec Šumice je zakresleno ve stejném půdoryse včetně stodoly, tak jak je zřejmé z map Stablního katastru. Zůstává i nedělené humno, které bylo později rozděleno rodinou na stavební parcelu a zahradu.

Podle map katastru nemovitostí, pozemkového katastru a podle vojenského mapování se půdorys sledované usedlosti srovnáním všech dostupných mapových děl nezměnil až do současnosti. Byla jen rozebrána hospodářská stavba v humně, snad stodola, která asi jako jediná v obci byla postavena podélně k humnu, na pozdějších mapách pozemkového katastru z první poloviny 20. století se již neobjevuje.¹⁴

V polovině 20. století (1951) v rámci stavebních aktivit způsobených nárůstem obyvatelstva došlo na konci humna k vybudování nové obytné budovy v majetku rodiny. K tomuto stavení byla vyčleněna i část zahrady. V linii nové stavby vznikla na sousedních pozemcích v následujících letech celá ulicová zástavba.

Letecký snímek části obce Šumice z roku 1950, s přihlédnutím k čp. 72. Letecký snímek se prolíná s mapovým podkladem katastru nemovitostí uvedené obce. Dostupnost na počítačové síti internet: <http://kontaminace.cenia.cz/>

Obyvatelé usedlosti a majetkoprávní vztahy v hospodářství

O obyvatelích usedlosti čp. 72 nám podávají informace částečně dochované archivní prameny z druhé poloviny 19. století, tzv. sčítací operáty, zápisy v pozemkových knihách a sbírky listin příslušného okresního soudu. Ve sčítacích operátech jsou zaznamenány ve sledovaných letech obyvatelé usedlosti, jejich narození, pracovní zařazení, vyznání, orientačně i hospodářský dobytek s drůbeží atd.¹⁵

Od konce sedmdesátých let 18. století, zásluhou číslování domů víme, že v usedlosti hospodařila rodina Spathova (Špátova). Na tomto gruntě se vyskytuje ještě v osmdesátých letech 19. století, jak je zřejmé z následujícího. Podle sčítacího operátu k roku 1869 obývala usedlost rodina čtvrtlánika Františka Spatha, narozeného v roce 1825 v Šumicích.¹⁶

Část sčítacího operátu z roku 1890. Uloženo v SOka Uherské Hradiště, fond Okresní úřad Uherský Brod, inv. č. 1018 karton 1195, 1196.

česká záložna bývalého panství Uherskobrodského.¹⁸

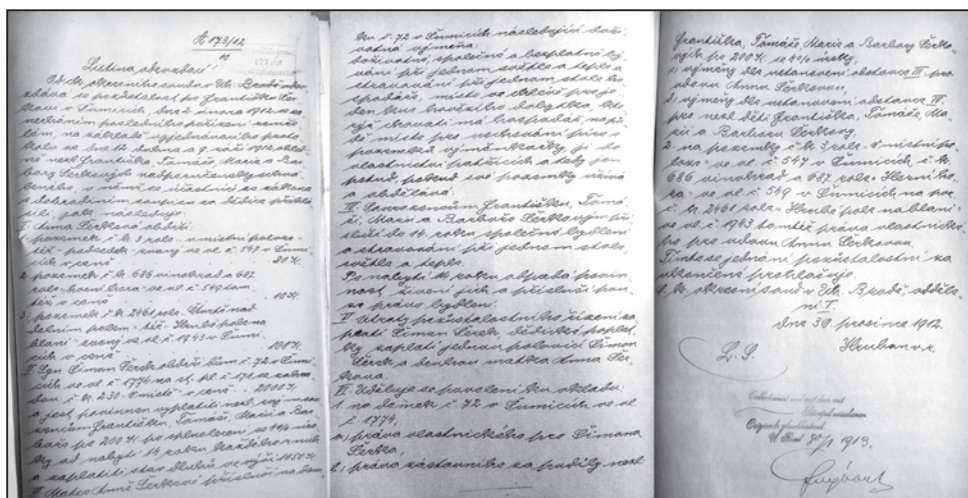
Od roku 1887 zde hospodařil František Šerek s rodinou (nar. 1857). Zabýval se polním hospodářstvím spolu se svou manželkou Annou.¹⁹

František žil na gruntě a staral se o zakoupené hospodářství až do své smrti v roce 1912.²⁰ Po tomto roce nabývá stavení s částí pozemků do svého majetku syn Šimon Šerek a mimo svou práci zde ještě hospodaří. Podle záznamů je v roce 1921 majitelem usedlosti stále Šimon Šerek, který pracuje u stavební firmy Málek v Uherském Brodu jako stavbyvedoucí. Jeho manželka Josefa (nar. 1891) vede domácnost.²¹

Z dochovaných archivních listin se zdá, že ekonomické podmínky v hospodářství byly složité. Majitel usedlosti Šimon Šerek má jiné zaměstnání a hospodaření na gruntě není jeho hlavním zdrojem příjmů. Také jeho mladší bratři se věnují stavebnictví, nikoliv hospoda-

řství. Sčítací komise zasedala znovu v roce 1880, ale z této doby se sčítací archy nedochovaly. Neznáme hospodáře, ale mohl to být ještě někdo z rodiny Spathů, snad Jan. Zásadní změny v hospodářství nastaly až roku 1887, kdy došlo k převodu nemovitosti, což zaznamenává i sčítací arch z roku 1890. Rodina Spathova (Špátova) na této usedlosti hospodařila několik generací až do roku 1887, kdy grunt koupili Šerekové.¹⁷

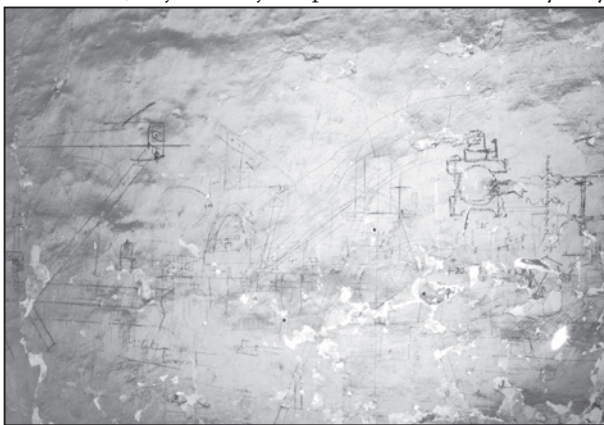
Zdálo by se, že usedlost prodávají Špátovi (pokud byla zakoupená), ale nebylo tomu tak. Prodávající byla Kontribu-

Ukázka Odevzdací listiny z roku 1912, týkající se převodu pozůstalosti po Františku Šerekově v Šumicích. Nabyvatelem je Šimon Šerek se všemi právy a povinnostmi. Fotomontáž. Uloženo v SOka Uherské Hradiště, fond Okresní soud Uherský Brod (1831) 1850–1960, sbírka listin, inv. č. 805, karton 1089 (k čp. 72, obec Šumice).

ření. Není jasné, kolik pozemků k roku 1912 patří ještě ke gruntu. Z pozůstalosti vyplývá, že téměř všechny pozemky získala matka Anna, ale nejsou to pozemky s velkou výměrou. Méně pravděpodobné je, že na Šimona byla dříve převedena hospodářská půda. Situace se jeví tak, že k usedlosti již v této době nepatřilo mnoho pozemků (podle současné majitelky to mohlo být něco kolem třech hektarů).

Výnosy z malé usedlosti byly pravděpodobně nedostačující a nemohly uživit celou rodinu Šimona Šereka, (matku, sourozence, manželku, děti). Podle sčítacích archů z roku 1921 obývali dům čp. 72 stále jeho mladší bratři a sestry. Na výměnku bydlela hospodářova matka Anna Šereková, vystřídala svou tchýni Marii Špátovou (nar. 1830), která zemřela někdy na začátku druhého desetiletí 20. století. Jak je vidět, je to příliš mnoho lidí na výnosy z hospodaření. Archivní zápisy v následujících letech naznačují, že příslušníci rodiny Šereků obývající usedlost čp. 72 se věnovali řemeslům a dělnickým profesím.²² V knize vydaných vysvědčení zachovalosti je uveden zápis z roku 1947 o Vojtěchu Šerekovi (nar. 1926), nejmladším synovi Šimona Šereka. Povolání uvádí svobodný dělník, žijící od narození v domě čp. 72.²³

Část plánů, které Šimon Šerek rozkresloval nejen na papír, ale i na stěnu návratí v usedlosti. Foto archiv autora.

Vojtěch Šerek, strýc současné majitelky, bydlel v usedlosti až do začátku sedmdesátých let 20. století. Jako vdovec se podruhé ve svých 45 letech oženil a žil se svou druhou manželkou na jiném místě. Umřel v roce 1979 a vdova po něm o tři roky později převedla usedlost smlouvou o převodu nemovitosti – kupní smlouvou na Václavovu neteř Věru, rozenou Šerekovou a jejího manžela Josefa Janču.

Jančovi v usedlosti trvale nikdy nebydleli. Obývají stavení zbudované v roce 1951 na konci dlouhého humna sledované usedlosti.²⁴ Současní majitelé stavení využívali a využívají příležitostně k bydlení, ale hlavně ke skladovým účelům.²⁵

Závěr

Lidské osudy, radosti a starosti odehrávající se v usedlosti čp. 72 za víc jak dvě stě let jsou dávno pryč, hospodáři i s rodinami jsou již zapomenuti, zůstává jen budova jako svědek mnoha více či méně významných událostí. Bylo možné shromáždit jen střípky, které ani nemohly plně odkrýt život obyvatel v této usedlosti, ale poodhalily částečně vlastnické vztahy a bohatou minulost sledovaného stavení.

Po povrchním průzkumu objekt a interiéry naznačují stavební kontinuitu od dob prvních zmínek o usedlosti, tedy víc jak dvoustetletou existenci. Půdorysně je stavba téměř nezměněná. Podrobnější informace je možné se dozvědět až po vyhotovení dokumentace, související se stavebně-historickým průzkumem.

Pokud by se potvrdil kontinuální stavební vývoj s doklady historické stavební činnosti, jednalo by se o vzácně dochovanou zemědělskou usedlost čtvrtlánika, která by si zasloužila odbornou pomoc, opravy, ochranu a údržbu za účelem zachování pro současnost i dalším generacím.

Tiskový výstup je součástí několikaletého výzkumu, kdy se tým odborníků zabýval původním vesnickým stavitelstvím ve Zlínském kraji pod názvem *Identifikace a dokumentace tradičního lidového stavitelství ve Zlínském kraji*, pod záštitou Slováckého muzea v Uher-ském Hradišti.

Současný projekt *Etnograficko-historický výzkum vybraných objektů tradičního lidového stavitelství ve Zlínském kraji I. – Uherskohradištsko, 1. část*, podpořilo Ministerstvo kultury ČR v rámci grantového úkolu MK č. 34-11722/2010-LK/ORNK. Výzkum provádí odborní pracovníci a uskuteční se ve všech okresech Zlínského kraje.

Prameny:

Moravský zemský archiv Brno

Fond Matriky, děkanát Uherský Brod, farnost Šumice, matriční zápis z knihy rodné a křestní z let 1869–1893, sign. 12040, kniha V., s. 120, zápis z roku 1885.

Státní okresní archiv Uherské Hradiště

Fond Okresní soud Uherský Brod, agenda pozemkových knih, gruntovní kniha, 1846–1887, inv. č. 346, karton 630.

Fond Okresní úřad Uherský Brod, Sčítací operáty z let 1869–1921 (1930). Obec Šumice, rok 1869, inv. č. 830, karton 1091.

Fond Okresní úřad Uherský Brod, Sčítací operáty z let 1869–1921 (1930). Obec Šumice, rok 1880, inv. č. 922, karton 1139.

Fond Okresní úřad Uherský Brod, Sčítací operáty z let 1869–1921 (1930). Obec Šumice, rok 1890, inv. č. 1015, karton 1195, 1196.

Fond Okresní úřad Uherský Brod, Sčítací operáty z let 1869–1921 (1930). Obec Šumice, rok 1900, inv. č. 1101, karton 1257.

Fond Okresní úřad Uherský Brod, Sčítací operáty z let 1869–1921 (1930). Obec Šumice, rok 1910, inv. č. 1196, karton 1328.

Fond Okresní úřad Uherský Brod, Sčítací operáty z let 1869–1921 (1930). Obec Šumice, rok 1921, inv. č. 1288, karton 1388.

Fond Okresní soud Uherský Brod, (1831) 1850–1960, agenda pozemkových knih, sbírka listin, inv. č. 805, karton 1089 (k čp. 72, obec Šumice).

Fond Okresní soud Uherský Brod, (1831) 1850–1960, agenda pozemkových knih, sbírka listin, inv. č. 556, karton 840 (k čp. 72, obec Šumice).

Fond Obecní úřad Šumice 1604–1945 (1951), Protokolární kniha stavební komise, inv. č. 8, karton 3.

Fond Obecní úřad Šumice 1604–1945 (1951), Spisový materiál III. Stavební záležitosti, Stavební plány, inv. č. 41, karton 9.

Fond Obecní úřad Šumice 1604–1945 (1951), Mapy. Katastrální mapa obce Šumice, inv. č. 45, karton 20.

Fond MNV Šumice (1932), 1945–1990 (1991), kronika obce, inv. č. 1, karton 1.

Fond MNV Šumice (1932), 1945–1990 (1991), Spisový materiál II., Vnitřní správa, Matriční doklady obyvatel, inv. č. 157, karton 28.

Katastrální úřad Zlínského kraje, Katastrální pracoviště Uherský Brod

Výpisy z Pozemkových knih k číslům popisným.

Výpisy z Katastru nemovitostí k číslům popisným.

Archiválie, mapové podklady dostupné na počítačové síti internet na příslušných serverech

I. vojenské mapování – Josefské. Obec Šumice. Výřez z mapového listu č. 107 pro Moravu. 1764–1768 a 1780–1783 (rektifikace). Měřítko 1:28 800, zvětšeno. Dostupnost: http://oldmaps.geolab.cz/map_root.pl?z_height=500&lang=cs&z_width=800&z_newwin=0&map_root=1vm

II. vojenské mapování – Františkovo. Obec Šumice. Výřez z mapového listu pro Moravu O_11_VII. Datace 1836/37. Měřítko 1:28 800, zvětšeno. Dostupnost: http://oldmaps.geolab.cz/map_viewer

pl?z_height=500&lang=cs&z_width=800&z_newwin=0&map_root=2vm&map_region=mo&map_list=O_11_VII

III. Vojenské mapování – Františko-Josefské. Obec Šumice. Výřez z mapového listu 4359_4, pro Moravu. Datace 1876–1878 (Morava a Slezsko). Měřítko 1:25 000, zvětšeno. Dostupnost: http://oldmaps.geolab.cz/map_region.pl?z_height=500&lang=cs&z_width=800&z_newwin=0&map_root=3vm&map_region=25

Císařský otisk mapového podkladu Stablního katastru z roku 1830. Část obce Šumice s přihlédnutím k parcele p. č. 171, čp. 72. Dostupnost: http://archivnimapy.cuzk.cz/cio/data/ciom/3070-1/3070-1-005_index.html

Indikační skica Stablního katastru z roku 1828. Obec Šumice s přihlédnutím k parcele p. č. 171, čp. 72. Signatura MOR 261218280. Dostupnost: <http://www.mza.cz/indikacniskici/#>

Letecký snímek části obce Šumice z roku 1950 s přihlédnutím k čp. 72, prolínající se s mapovým podkladem katastru nemovitostí příslušné obce. Dostupnost: Vojenský geografický a hydrometeorologický úřad Dobruška a Katastrální úřad pro Zlínský kraj, pracoviště Uherské Hradiště. <http://kontaminace.cenia.cz/>

Mapa Pozemkového katastru obce Šumice, výřez s přihlédnutím k čp. 72, prolínající se s ortofotopodkladem. Dostupnost: <http://sgi.nahlizenidokn.cuzk.cz/marushka/default.aspx?themeid=3&&MarQueryId=81F2A805&MarQParam0=303324742&MarQParamCount=1&MarWindowName=Marushka>

Katastrální mapa Katastru nemovitostí obce Šumice, výřez s přihlédnutím k čp. 72, prolínající se s ortofotopodkladem. Dostupnost: <http://sgi.nahlizenidokn.cuzk.cz/marushka/default.aspx?themeid=3&&MarQueryId=81F2A805&MarQParam0=303324742&MarQParamCount=1&MarWindowName=Marushka>

Poznámky:

- 1 J a n č á ř, J. a kol.: *Lidová kultura na Moravě*. Strážnice 2000, s. 20. Vlastivěda moravská, Země a lid; sv. 10.
- 2 Z e m e k, M. (ed.): *Slovácká obec Šumice: od nejstarších zpráv k revolučním přeměnám v současnosti*. Praha 1979, s. 32.
- 3 Tamtéž. Dá l e N e k u d a, V. (ed.): *Uherskohradištsko*. Brno 1992, s. 696. H o s á k, L., Š r á m e k, R.: *Místní jména na Moravě a ve Slezsku II*. Praha 1980, s. 567–568. Státní okresní archiv Uherské Hradiště (dále jen SOKA Uherské Hradiště), fond MNV Šumice (1932), 1945–1990 (1991), kronika obce, inv. č. 1, karton 1.
- 4 Tamtéž.
- 5 H o s á k, L.: *Historický místopis země Moravskoslezské*. Reprint prvního vydání z roku 1938. Praha 2004, s. 301, 428. Dá l e Z e m e k, M. (ed.): c. d., s. 35.
- 6 Od konce sedmdesátých let 18. století mohli poddaní vykupovat své usedlosti od vrchnosti. Pokud byl grunt nezakoupen, byl stále majetkem vrchnosti. Tento stav sedlákovi nezaručoval, že zde bude hospodařit jeho syn, nebo i on sám. Do zakoupení gruntu byl sedlák stále nájemcem. Výhodou bylo, když grunt postihla povodeň, nebo jiná katastrofa, vrchnost dodávala materiál na opravu bezplatně nebo za minimum ceny. Ještě v roce 1848 bylo v Šumicích stále množství usedlostí nezakoupených. Vykoupením gruntu z nájmu ovšem neznamenalo zbavit se povinností k vrchnosti.
- 7 N e k u d a, V. (ed.). c. d., s. 693. T r a p l, M., B a r t o š, J., S c h u l z, J.: *Historický místopis Moravy a Slezska v letech 1848–1960. Svazek 8, Okresy Uherské Hradiště, Uherský Brod, Hodonín, Kyjov*. Ostrava 1982, s. 156. Dá l e Z e m e k, M. (ed.): c. d.
- 8 I. vojenské mapování – Josefské. Obec Šumice. Výřez z mapového listu č. 107 pro Moravu. 1764–1768 a 1780–1783 (rektifikace). Měřítko 1:28 800, zvětšeno. Dostupnost: http://oldmaps.geolab.cz/map_root.pl?z_height=500&lang=cs&z_width=800&z_newwin=0&map_root=1vm
II. vojenské mapování – Františkov. Obec Šumice. Výřez z mapového listu pro Moravu O_11_VII. Datace 1836/37. Měřítko 1:28 800, zvětšeno. Dostupnost: http://oldmaps.geolab.cz/map_viewer.pl?z_height=500&lang=cs&z_width=800&z_

- newwin=0&map_root=2vm&map_region=mo&map_list=O_11_VII
 Císařský otisk mapového podkladu Stablního katastru z roku 1830. Část obce Šumice s přihlédnutím k parcele p.č. 171, čp. 72 a k parcele p.č. 112, čp. 102.
 Dostupnost:
http://archivnimapy.cuzk.cz/cio/data/ciom/3070-1/3070-1-005_index.html
 Indikační skica Stablního katastru z roku 1828. Obec Šumice s přihlédnutím k parcele p.č. 171, čp. 72 a k parcele p.č. 112, čp. 102. Signatura MOR 261218280.
 Dostupnost: <http://www.mza.cz/indikacniskici/#>
- 9 Ze zpráv nejstarších obyvatel obce viz Z e m e k, M. (ed.): c. d., s. 113.
- 10 SOKa Uherské Hradiště, fond Obecní úřad Šumice 1604–1945 (1951), Protokolární kniha stavební komise, inv. č. 8, karton 3.
- 11 Číslování domů u nás bylo nařízeno zákonem z února 1770 v době vlády Marie Terezie a v naprosté většině obcí číslování proběhlo od podzimu 1770 do konce roku 1771. Ze začátku se nejednalo o trvalé označení, ale o pořadové číslo v konkrétním soupise. Přidělená čísla v obcích se ale většinou již neměnila, na rozdíl od měst.
 I. vojenské mapování – Josefské. Obec Šumice. Výřez z mapového listu č. 107 pro Moravu. 1764–1768 a 1780–1783 (rektifikace). Měřítko 1:28 800, zvětšeno.
 Dostupnost: http://oldmaps.geolab.cz/map_root.pl?z_height=500&lang=cs&z_width=800&z_newwin=0&map_root=1vm
- 12 Moravský zemský archiv Brno (dále jen MZA), fond D5, Urbaniální fase 1775–1777. Z e m e k, M. (ed.): c. d., s. 70.
- 13 II. vojenské mapování – Františkovo. Obec Šumice. Výřez z mapového listu pro Moravu O_11_VII. Datace 1836/37. Měřítko 1:28 800, zvětšeno.
 Dostupnost: http://oldmaps.geolab.cz/map_viewer.pl?z_height=500&lang=cs&z_width=800&z_newwin=0&map_root=2vm&map_region=mo&map_list=O_11_VII
 Císařský otisk mapového podkladu Stablního katastru z roku 1830. Část obce Šumice s přihlédnutím k parcele p.č. 171, čp. 72 a k parcele p.č. 112, čp. 102.
 Dostupnost:
http://archivnimapy.cuzk.cz/cio/data/ciom/3070-1/3070-1-005_index.html
 Indikační skica Stablního katastru z roku 1828. Obec Šumice s přihlédnutím k parcele p.č. 171, čp. 72 a k parcele p.č. 112, čp. 102. Signatura MOR 261218280.
 Dostupnost:
<http://www.mza.cz/indikacniskici/#>
- 14 Již zmíněná mapová díla vojenského mapování a Stablního katastru a dále: Letecký snímek části obce Šumice z roku 1950 s přihlédnutím k čp. 72, prolínající se s mapovým podkladem katastru nemovitostí příslušné obce.
 Dostupnost: Vojenský geografický a hydrometeorologický úřad Dobruška a Katastrální úřad pro Zlínský kraj, pracoviště Uherské Hradiště.
<http://kontaminace.cenia.cz/>
 Mapa Pozemkového katastru obce Šumice, výřez s přihlédnutím k čp. 72, prolínající se s ortofotopodkladem. Dostupnost:
<http://sgi.nahlizenidokn.cuzk.cz/marushka/default.aspx?themeid=3&&MarQueryId=81F2A805&MarQParam0=303324742&MarQParamCount=1&MarWindowName=Marushka>
 Katastrální mapa Katastru nemovitostí obce Šumice, výřez s přihlédnutím k čp. 72, prolínající se s ortofotopodkladem. Dostupnost:
<http://sgi.nahlizenidokn.cuzk.cz/marushka/default.aspx?themeid=3&&MarQueryId=81F2A805&MarQParam0=303324742&MarQParamCount=1&MarWindowName=Marushka>
- 15 SOKa Uherské Hradiště, fond Okresní úřad Uherský Brod, Sčítací operáty z let 1869–1921 (1930). Obec Šumice. Jedná se o orientační informace ke konkrétnímu roku. Zvláště nepřesné jsou údaje k narození osob, je proto vhodné srovnat jména a příjmení, datum narození s matričními zápisy.
- 16 Všichni rodinní příslušníci byli římskokatolického vyznání. S manželkou Annou (nar. 1840), hospodyní a pomocnicí při rolnictví, měl František ve sledovaném roce dvě děti, dceru Františku (nar. 1860) a syna Františka (nar. 1862), oba navštěvovali školu v Šumicích. V usedlosti žil ještě čtvrtláník František Bartošek (nar. 1842) z čp. 2 s manželkou Annou, pomocnicí v hospodářství,

(nar. 1843). K těmto osobám bližší informace nebyly zjištěny, v následujících soupisech se nevyskytují. Poslední osoba žijící na čp. 72 byl nevlastní bratr hospodáře, svobodný pomocník Jan Stach, narozený v roce 1855. Z dobytka měli ve chlévech krávu, tele a vepře. SOKA Uherské Hradiště, fond Okresní úřad Uherský Brod, Sčítací operáty z let 1869–1921 (1930). Obec Šumice, rok 1869, inv. č. 830, karton 1091. SOKA Uherské Hradiště, fond Okr. úř. Uh. Brod, Sčít. operáty z let 1869–1921 (1930). Obec Šumice, rok 1890, inv. č. 1015, karton 1195, 1196.

- 17 Následující řádky se pokouší nastínit, jak mohlo dojít k převodu majetku na rodinu Šereků. Podle dochovaných pramenů nastala na první pohled nezvyklá situace, čtvrtlánický grunt přešel z rodiny Špátovy na Františka Šereka, syna druhé manželky Jana Špáta Marie, což se běžně nedělo.

Proč tento grunt přešel do rodu Šereků? Na tuto otázku odpovídá zápis v pozemkové knize z 8. listopadu 1887. Podle něj nabývá František Šerek vlastnické právo k nemovitostem, včetně domu čp. 72, na základě Kupní smlouvy ze dne 2. listopadu 1887. V pozemkové knize není uvedena druhá strana, tedy prodávající, jen odkaz na příslušnou smlouvu. Více informací vyčteme z kupní smlouvy uložené ve sbírce listin, fondu Okresního soudu v Uherském Brodě, uherskohradištského archivu. Katastrální úřad pro Zlínský kraj, Katastrál. prac. Uherský Brod, výpisy z Pozemkových knih k číslům popisným 72. SOKA Uherské Hradiště, fond Okresní soud Uherský Brod, (1831) 1850–1960, agenda pozemkových knih, sbírka listin, inv. č. 556, karton 840 (k čp. 72, obec Šumice).

- 18 Kupující je podle smlouvy svobodný „*chasník*“ v Šumicích František Šerek. Ze zjištění vyplývá, že čtvrtlánická usedlost nebyla ve vlastnictví rodiny Špátů, ale jednalo se pravděpodobně ještě o nezakoupený grunt ve vztahu k bývalé vrchnosti, tedy Špátovi byli jen nájemci. Tento závazek řešila až výše uvedená kupní smlouva.

Proč si grunt nekoupili Špátovi? Pravděpodobně neměli dostatek peněžních prostředků. Z kupní smlouvy jasně vyplývá, že významně přispěla na koupi usedlosti s pozemky matka Marie, podruhé provdaná za Jana Špáta, o kterém se ve smlouvě vůbec nemluví. Z toho lze usuzovat, že měla peníze z prvního manželství, které použila na zakoupení gruntu pro svého syna z prvního manželství Františka Šereka. Její finanční účast potvrzuje i kupní smlouva. Není ale jasná úloha Jana Špáta, v jakém vztahu byl ke Špátům, obývajícím usedlost k roku 1869 a zda se jednalo o dohodu při tomto převodu majetku.

Pro dokreslení majetkoprávní situace obyvatel usedlosti čp. 72 v tomto čase a odkrytí práv a povinností vyplývajících z kupní smlouvy, nahlédneme do jejího obsahu. František Šerek za 1000 zl. kupuje čtvrtlán s čp. 72 s parcelními čísly 171, 172/1, 172/2 a 230. „... a se všemi na těchto pozemcích stojícími hospodářskými budovami, tj. dům čís. 72 i s humnem a celým právem být čtvrtlánem na obecní a singularní jmění jak každé číslo od usedlosti v Šumicích užívá.“ Při koupi bylo složeno 90 % ceny, 10 % ceny s 6 % úrokem mělo být složeno do 1. listopadu 1897. Pro zbytek kupní ceny bylo vytvořeno na gruntě zástavní právo. „*Jelikož matka kupitele Marianna Šerek provdaná Špát k zaplacení kupní ceny nápomocná byla, tak ponechává František Šerek této své matce Marianně Špát v tomto čísle 72 v Šumicích právo doživotního společného bývání a zároveň doživotné užívání polovic humna při tomto domě vše bezplatně, což matka Marianna Špát od svého syna přijímá...*“

Může existovat ještě druhá varianta, a to, že rodina Špátova měla u Kontribučenské záložny závazky plynoucí z nesplacených půjček, a jelikož ručili celým gruntem i s pozemky a nespláceli závazky, tak nemovitosti propadly záložně. Z tohoto je vykoupil až František Šerek s výraznou pomocí matky.

- 19 V roce 1890 se jim narodil syn Šimon. Výměnek obýval Jan Spath (Špát, nar. 1830), který byl ve vztahu k hospodáři nevlastním otcem a jeho manželka Marie Spathová (Špátová, nar. 1830), matka hospodáře Františka Šereka z prvního manželství. Dále zde žila Anna Spathová (Špátová, nar. 1868), nevlastní sestra hospodáře, vykonávala činnost nádenice. Na gruntě přespával i nevlastní bratr Františka Šereka Jan Spath (Špát, nar. 1870), povoláním zednický tovaryš. Není jasné, v jaké jsou příbuznosti se Spathovými ze sčítacího archu k roku 1869, více by mohly poodhalit matriční zápisy příslušného farního obvodu. Z dobytka uvádí hospodář jednu krávu a jedno tele. SOKA Uherské Hradiště, fond Okr. úř. Uh. Brod, Sčítací operáty z let 1869–1921 (1930). Obec Šumice, rok 1890, inv. č. 1015, karton 1195, 1196.

- 20 Manželka Anna (nar. 1867) byla až do smrti manžela hospodyní v domácnosti a pomáhala v polním hospodářství. O svou existenci se starala spolu se svými syny Šimonem (nar. 1890,

podle sčítacích archů z roku 1910 byl zednickým pomocníkem), Františkem (nar. 1893) a Janem (nar. 1895). V roce 1910 byli oba uváděni jako zedničtí učni. Z chlapců nejmladší Tomáš (nar. 1900) byl v roce 1910 ještě malým dítětem a navštěvoval místní školu. V následujících letech se jim narodily ještě dvě děti, dcera Marie (nar. 1904) a o dva roky později Barbora. Na výměnku podle sčítacích archů v roce 1900 a 1910 žila ještě Marie, podruhé provdaná Špátová (nar. 1830), matka hospodáře. Mariin druhý manžel Jan Špát v době vyplňování sčítacích archů (roku 1900) byl již po smrti. Z dobytka hospodář uvedl v roce 1900 jednu jalovici a krávu. O deset let později jednu jalovici, dvě krávy, jednu kozu, pět slepic a jeden úl. Údaje o dobytku nebyly vždy přesně vyplňovány, proto se zdají i tyto nepřesné. SOkA Uherské Hradiště, fond Okresní úřad Uh. Brod, Sčítací operáty z let 1869–1921 (1930). Obec Šumice, rok 1900, inv. č. 1101, karton 1257. Tamtéž, fond Okresní úřad Uh. Brod, Sčítací operáty z let 1869–1921 (1930). Obec Šumice, rok 1910, inv. č. 1196, karton 1328.

- 21 V domácnosti žila dcera Anežka (nar. 1918) a Božena (nar. 1920). Na výměnku byla matka Šimona, Anna Šereková, již vdova. Usedlost ještě obýval bratr hospodáře Tomáš Šerek, sestry Marie a Barbora.

Pro dokreslení poměrů v rodině uvádíme podrobnosti vycházející z dědického řízení z roku 1913. Více nám napoví odkaz v pozemkové knize ze dne 23. ledna 1913 na odevzdační listinu ze dne 30. prosince 1912, uloženou ve Sbírce listin, fondu Okresní soud Uherský Brod v SOkA Uherské Hradiště. Podle této listiny se právo vlastnické vkládá Šimonu Šerekovi. Jeho otec František zemřel 2. února 1912 a zanechal po sobě manželku Annu, čtyři dospívající děti a nejstaršího dospělého syna Šimona. Pozůstalost a návrhy na vyrovnání s matkou a sourozenci se protáhly až do prosince 1912, kdy byly projednány s dědici na c. k. soudě v Uherském Brodě.

Matka Anna z pozůstalosti získala několik pozemků, jak ornou půdu, tak i louku a vinohrad v různých tratích šumického katastru (není zde uvedena výměra, jen číslo knihovni) v celkové ceně 190,- K. Syn Šimon obdržel dům čp. 72 se stavebním pozemkem a zahradou v ceně 2000,- K a byl povinen vyplatit své nezletilé sourozence (v roce 1912 to byli František, Tomáš, Marie, Barbora), každému 200,- K (pokud by nevyplatil, pak by se od nabytí čtrnáctého roku každého ze sourozenců částka navýšila o 4 % ročně). Šimonovi bylo uloženo mimo jiné i zaplatit stav dluhů váznoucích na majetku v hodnotě 1050,- K.

Dále matce Anně Šerekové příslušela na domě čp. 72 „...*doživotní výměna, doživotní společné a bezplatné bývání při jednom světle a teple a stravování při jednom stole hospodáře. Místo ve chlévě pro jeden kus hovězího dobytka, kterýž chovati má hospodář. Na půdě ponechat místo pro uschování píce z pozemků výměnkářky, jí do vlastnictví patřících a tedy jen potud, pokud své pozemky užívá a obdělává.*“

Sourozencům do dosažení čtrnácti let věku příslušelo společné bydlení a stravování cit.: „...*při jednom stole, světle a teple.*“ Po dosažení čtrnáctého roku odpadlo stravování, ale v povinnosti zůstalo poskytovat sourozencům bydlení. Za těchto podmínek bylo uděleno právo vlastnické Šimonu Šerekovi, ovšem s právem zástavním za nesplacené podíly čtyř sourozenců se 4 % úrokem. SOkA Uherské Hradiště, fond Okresní úřad Uh. Brod, Sčítací operáty z let 1869–1921 (1930). Obec Šumice, rok 1921, inv. č. 1288, karton 1388. Tamtéž, fond Okresní soud Uherský Brod, (1831) 1850–1960, agenda pozemkových knih, sbírka listin, inv. č. 805, karton 1089 (k čp. 72, obec Šumice). Katastrální úřad pro Zlínský kraj, Katastrál. prac. Uherský Brod, výpisy z Pozemkových knih k číslům popisným 72.

- 22 Toto tvrzení dokládají zápisy z let 1945, 1949 a 1950, kdy žádal Jaroslav Šerek, syn Šimona Šereka, o vydání vysvědčení zachovalosti, povoláním strojní zámečnick. Podle záznamů obýval čp. 72 od narození (nar. 1922). Posléze žil v Havřicích.

V soupisu vydaných vysvědčení zachovalosti byl roku 1946 učiněn zápis pro další dítě Šimona Šereka Ludmilu, nar. 1924 v čp. 72, v roce žádosti byla svobodná. Posléze se provdala do Podhoří. Šimonovi se ještě z devětat narodila Anežka a Božena. SOkA Uherské Hradiště, fond Okresní úřad Uh. Brod, Sčítací operáty z let 1869–1921 (1930). Obec Šumice, rok 1921, inv. č. 1288, karton 1388. Tamtéž, fond OU Šumice, Kniha vydaných vysvědčení zachovalosti 1942–51, inv. č. 8, karton 3.

- 23 SOkA Uherské Hradiště, fond OU Šumice, Kniha vydaných vysvědčení zachovalosti 1942–51, inv. č. 8, karton 3.

- 24 Stavba v humnech usedlosti stála jako první z nových obytných domů. V průběhu padesátých let 20. století na sousedních parcelách vyrostly další budovy k bydlení a vytvořili tak novou ulicovou zástavbu, která dala vzniknout novému urbanistickému celku.
- 25 Podle slov současné majitelky byl Šimon Šerek velmi technicky nadaný, na své usedlosti konstruoval nejrůznější technicky složité stroje, usnadňující manuální práci. Své plány rozkresloval nejen na papír, ale i na stěnu v návratí usedlosti, jak bylo zdokumentováno. V návratí nebo na dvorku poté probíhala montáž. Majitelka usedlosti jako malé dítě si ho dobře pamatovala, často si spolu hrávali.
Řízený rozhovor s Věrou Jančovou, současnou spolumajitelkou usedlosti čp. 72, žijící v čp. 359 v Šumicích.

Literatura:

- F r o l e c, V.: *Lidová architektura na Moravě a ve Slezsku*. Brno 1974.
- H o s á k, L.: *Historický místopis země Moravskoslezské*. Reprint prvního vydání z roku 1938. Praha 2004.
- H o s á k, L., Š r á m e k, R.: *Místní jména na Moravě a ve Slezsku II*. Praha 1980.
- J a n č á ř, J.: *Lidová kultura na Moravě*. Vlastivěda moravská, země a lid; 10. Strážnice 2000.
- N e k u d a, V. (ed.): *Uherskohradištsko*. Brno 1992.
- T r a p l, M., B a r t o š, J., S c h u l z, J.: *Historický místopis Moravy a Slezska v letech 1848–1960. Svazek 8, Okresy Uherské Hradiště, Uherský Brod, Hodonín, Kyjov*. Ostrava 1982.
- V a ř e k a, J., F r o l e c, V.: *Lidová architektura. Encyklopedie*. Praha 1983.
- Z e m e k, M. (ed.): *Slovácká obec Šumice: od nejstarších zpráv k revolučním přeměnám v současnosti*. Praha 1979.

Mgr. Petr H l a v a č k a (n. 1967), vedoucí kulturně-historické sekce vydavatelství Opus Bohemiae, Přerov. Vystudoval obor historie na Historickém ústavu a obor etnologie na Ústavu evropské etnologie Filozofické fakulty Masarykovy univerzity v Brně. V rámci oborů se jeho odborný zájem převážně zaměřuje na témata z církevních dějin do poloviny 20. století, regionální dějiny a na výzkum tradičního lidového stavitelství.

Farmstead Number 72 in the Village of Šumice near Uherský Brod in the historical space and time

A b s t r a c t

The object of the farmstead number 72 which can be found in the village Šumice near Uherský Brod is one of the last examples of the traditional folk architecture in the village which is the reason why it became a subject to deeper scientific interest.

The housing development in the village on the premises of which the object can be found has undergone considerable changes and a number of historical consequences shaped the character as well as the planning of the village. That is why broader context influencing the building plan of the village including the farmstead itself is mentioned in the article. The above mentioned facts are dealt with namely in the chapter "Changes of the village in the course of centuries influencing its character."

The chapter called "Settlement in the course of time" is a humble attempt to record building changes of the farmstead in the course of centuries on the basis of available maps and archive sources.

The chapter "Description of the farmstead number 72 with regard to proprietary relationships, living and economic activities in the past" deals with the description of the traditional building character of the farmstead which was preserved until present times. The same chapter deals with the analysis of the historical maps with the position of the farmstead in the space and time. The end of the chapter partly unveils proprietary relationships of the object in question since the end of the 18th century until the present, the main source of our knowledge being the preserved archive documents including the unique

collection of documents of the relevant district court of law. We learn about respective landlords of the farmstead, about their rights and duties concerning the farm or he family members, etc.

The object chosen according to its preserved building character seems to represent a unique, more than 200 years old continuous building tradition. In case that the building development is proved by specialized methods than we would be dealing with the uniquely preserved farmstead which deserves a sensitive maintenance and repairs. Thus all the historical values of the building would be preserved for the present as well as for the future generations.

Das Landwirtschaftsgebäude Nr. 72 in der Gemeinde Šumice bei Uherský Brod in der historischen Wahrnehmung von Raum und Zeit

Z u s a m m e n f a s s u n g

Das Landwirtschaftsgebäude Nr. 72, das sich in der Gemeinde Šumice bei Uherský Brod befindet, stellt eines der letzten Zeugnisse der hiesigen traditionellen Volksbaukunst dar. Deswegen gilt dem genannten Objekt auch das entsprechende Forschungsinteresse.

Die Bebauung der Gemeinde, wo sich das erforschte Gebäude befindet, erfuhr im Wandel der Jahrhunderte bedeutende bauliche Veränderungen, wobei mehrere historisch eingeordnete Zusammenhänge den Charakter sowie die Urbanstruktur der Gemeinde geprägt haben. Aufgrund dessen sind im vorliegenden Beitrag auch breitere Zusammenhänge erwähnt, die den bautechnischen Zustand samt dem erforschten Landwirtschaftsgebäude beeinflussten. Darüber berichtet genauer das Kapitel „Verwandlungen der Gemeinde im Laufe der Jahrhunderte; Ereignisse, von denen der Gemeindecharakter beeinflusst wurde“.

Mit einer Bau- und Rekonstruktionsbeschreibung der im Wandel der Jahrhunderte durchgeführten Veränderungen befasst sich das Kapitel „Zeitbeeinflusste Siedlungsformation“, das auf Grund der zugänglichen Karten und Archivalien verarbeitet wurde.

Das Kapitel „Beschreibung des Landwirtschaftsgebäudes Nr. 72 angesichts der damaligen vermögensrechtlichen Verhältnis sowie Wohn- und Wirtschaftsweisen“ behandelt die traditionelle bauliche Gestaltung der landwirtschaftlichen Anwesen bis zum heutigen Zustand. Dasselbe Kapitel bringt eine Analyse der historischen Landkarten, welche die betreffende Lokalität im Zusammenhang von Raum und Zeit erfassen. Abschließend erörtert der Autor die vermögensrechtlichen Verhältnisse des behandelten Anwesens vom Ende des 18. Jahrhunderts bis zur Gegenwart. Als Hauptquelle der Forschung dienten erhaltene Archivadokumente samt einer Sammlung von unikalen Urkunden des örtlich zuständigen Gerichts. Dadurch erfahren wir über einzelne Wirtschaftsverhältnisse innerhalb des landwirtschaftlichen Anwesens, über Rechte, Pflichten, Familienmitglieder usw.

Aus baulicher Sicht betrachtet weist das erforschte Objekt darauf hin, dass es sich über eine mehr als zweihundert Jahre lange kontinuierliche Bautradition handelt. Wenn fachgemäße Methoden diese Tatsache bestätigen sollten, würde sich um ein einmalig erhaltenes Landwirtschaftsgebäude handeln, das besondere Pflege und Reparaturen verdient. Auf diese Weise könnten die Werte der historischen Bauten für Gegenwart und Zukunft erhalten werden.

Ad honorem (k jubileu Věry Kovářů)

V květnu 2012 se uprostřed intenzivní práce při dokumentaci a záchraně tradičních lidových staveb, mezi archivními materiály, při zpracovávání výzkumů u počítače, mezi neúnavnými kroky v terénu nebo kroky tanečními na parketu mezi souboráky dožívá osmdesátilet v obdivuhodné fyzické i duševní kondici PhDr. Věra Kovářů. Jsou totiž hvězdy, které zazáří a zhasnou. A pak existují stálice...

Při vyslovení jejího jména si odborníci u nás i v zahraničí, široká kulturní veřejnost, tanečníci a muzikanti barvitě a se srdečným úsměvem vybaví tuto drobnou, zato nepřehlédnutelnou osobnost našeho oboru. Etnografka Věra Kovářů je skutečně všude přítomná a vždy obklopená přáteli. Má jich bezpočet mezi mladými folkloristy, mezi dětmi, odborníky, úředníky místních samospráv, krajských úřadů i ministerstev, mezi organizátory a pořadateli řady festivalů, slavností a aktivit ve velkých městech i zdánlivě nevýznamných koutech našich regionů, mezi vrstevníky, obyčejnými lidmi i starými pamětníky na zastrčených nebo zapomenutých samotách. Všude tam se čilá a energická Věra Kovářů, vždy s batůžkem na zádech, nezbytným blokem a fotoaparátem, pohybuje až nepochopitelně rychlým krokem a přesunuje se v roli etnografky, památkářky, organizátorky, sběratelky, odborné poradkyně, autorky pořadů, ale především skromné, pracovité a zvědavé ženy. Snad s každým novým plnohodnotně prožitým rokem Věra Kovářů mládne a pookřívá.

PhDr. Věra Kovářů (rozená Nováková, 7. května 1932) vyrůstala v rodině Josefa a Marie Novákových v Brně. Svě dětství a téměř všechen volný čas prožívala idylicky v Moutnicích, u babičky Marie Čermákové. Především ona, ale pak venkov, tamní kultura a každodenní pracovní rytmus prokládaný svátky a slavnostmi církevního a obyčejového koloběhu Věru okouzly a vytvořily nezapomenutelný obraz usilovného

lidského snažení a jednání ve vztahu člověka k člověku, člověka k přírodě. Právě tady získala Věra to nejdůležitější, co může člověka potkat: poznala dobré a pracovité lidi žijící ve víře, skromnosti a pokoře. Poznání ji naplnilo přesvědčením, jež záhy naznačilo její správnou cestu v životě i v budoucí profesní orientaci. Kulturně založení rodiče a především maminka jako významná představitelka Orla věděla, co je pro výchovu a vzdělání dětí nejdůležitější. Proto od dětství podporovala Věru v rozvíjení schopností v oblasti kultury těla i ducha. Jako tříletá již navštěvovala hodiny baletu a posléze hudby – především hru na klavír a zpěv. Obdivovala divadlo a rozvíjela sportovní nadání. Bylo více méně jasné, že po maturitě na gymnáziu v Brně bude studovat Filozofickou fakultu Masarykovy univerzity, obory etnografii a hudební vědu. Studentská léta pro ni představovala velké štěstí, a to hlavně díky tomu, s jakými osobnostmi se setkala. Především jí byl Antonín Václavík, kterého Věra Kovářů považuje za „...apoštola lidové kultury. Příkladný byl jeho vztah k nám, posluchačům,

kteřé měl skutečně rád, oslovoval nás jménem, choval se k nám uctivě a předně mu na nás záleželo. A vztah byl skutečně důvěrný, neboť nás bylo pouze pět. Mými kolegy byli Jaromír Gelnar z Ostravy, se kterým jsme se vídali v obou vybraných oborech, a naše přátelství bylo velmi silné, druhým spolužákem byl Jaroslav Štika, který studoval kombinaci národopis a historii, dále Richard Jeřábek a Jan Konieczny [...] Nezapomenutelné jsou chvíle, prožívané s prof. Janem Rackem – jím připravovaný a výjimečně slovně prováděný poslech všech Beethovenových symfonií pod různými osobnostmi, ale i povídání o něm, o jeho hlubokém vztahu k lidem a životu...“ (pozn.: kurzíva je přímou řečí V. Kovářů). Do okruhu lidí svému srdci nejbližších řadí Věra Kovářů Zdenku Jelínkovou, a to už v době, kdy působila ve Státním ústavu pro lidovou píseň v Brně. Spolu s Karlem Vetterlem, vynikajícím hudebním historikem, muzikologem a folkloristou, se stali Věřiným vzorem, velkou oporou a příkladem hodným následování. Jako studentka národopisné a hudební vědy získávala právě zásluhou Z. Jelínkové zkušenosti s terénními výzkumy. „Byla nám vždy vlídnou rádkyní se schopností usměrnit naši výzkumnou práci v oblasti hudební a taneční folkloristiky,“ dodává jubilantka. Díky této nezapomenutelné průpravě napomáhala od mládí se sběry lidových písní, tanců a slovesného folkloru v oblasti Valašska, Brněnska, Zlínska, Rosicko-Oslavanska a Slezska.

Po ukončení vysokoškolských studií nastoupila Věra Kovářů velmi mladá (neboť vynesla pátou třídu) do Krajského domu kultury v Brně a vzápětí, v roce 1956, na místo etnografky v Krajském vlastivědném ústavu ve Zlíně (tehdejší Gottwaldově), kde měla opět štěstí na vynikající kolegy, ředitele dr. Jana Strmisku, antropologa, archeologa dr. Jana Pavelčíka, uměleckého historika Jaroslava Petřů. Díky nim pochopila poslání muzeí, které potom sama bezezbytku naplňovala. Velkou měrou přispívala k utváření kvalitních etnografických sbírek, předně textilního charakteru a keramiky.

Od studií již tíhla k lidovému stavitelství,

orientovala se také na dokumentaci lidové architektury v terénu. Její práce doposud tvoří základ souboru snímků fotoarchivu v muzeu ve Zlíně. Se stejným elánem se pouštěla do podchycení tradičních rukodělných výrob, především se zaměřením na textilní a stavební technologie. Studium, identifikace a ochrana zmíněných projevů tradiční lidové kultury se staly významnými podklady pro její bohatou publikační činnost.

Dalším jejím významným působištěm se v roce 1961 stalo Moravské zemské muzeum. Uplatnila se v Pavilonu Anthropos, jejíž expozice navázala na prvorepublikovou tradici, spojenou se jménem prof. Karla Absolona. Hluboce ctila prof. RNDr. Jana Jelínka, DrSc., antropologa světového věhlasu, ředitele Moravského zemského muzea a prezidenta ICOM. V době nástupu Věry Kovářů byla výstavba Pavilonu Anthropos na základě plánů Ing. arch. Františka Šteflíčka před dokončením a V. Kovářů se jako vedoucí tohoto pavilonu starala o provázení expozicí, odborné výklady, metodickou práci či přípravu výstav.

V druhé polovině šedesátých let ukončila postgraduální studium muzeologie a stala se krajskou muzeoložkou při Moravském zemském muzeu přímo u profesora Jana Jelínka. Vzhledem k tomu, že se její závěrečná práce jako jediná ze všech zabývala problematikou evropských muzeí v přírodě, stala se impulsem pro ředitele Ing. arch. Jiřího Grabmüllera nabídnout jí v roce 1969 zaměstnání v Krajském středisku památkové péče a ochrany přírody, které v té době patřilo odborně k nejlépe vybavenému památkovému pracovišti u nás. Jejími kolegy byli Ing. arch. Otakar Máčel, PhDr. Miloš Stehlík, Ing. arch. Vladimír Novotný, stavitelé Augustin Žlábek, Karel Ochman a celá řada dalších, kteří ji zasvěcovali do nelehké památkářské praxe. „Všichni muži, do jejichž blízkosti jsem se kdy dostala, patřili k výjimečným individualitám a neobyčejně pracovitým schopným lidem,“ netají V. Kovářů.

Hned na počátku své kariéry poznala veškeré strasti při záchraně památek, a zejména památek lidového stavitelství, které se staly centrem jejího odborného zájmu. Zažívala

tak nejenom výhry, ale i porážky a nepřízeň. V Národním ústavu památkové péče pracovala dr. Věra Kovářů celých třicet sedm let. Většina mladších kolegů musela být nezbytně a doslova omráčena její vitalitou, temperamentem, elánem, a především nezdolným optimismem. Dnes, s odstupem času, jsme my o generace mladší zestárlí, elán mládí se postupem času vytrácí a s nimi i iluze. Věra však zůstává stále stejná, přesně taková, jakou si ji pamatujeme z prvního setkání. Obvykle módně sladěná, plísovaná sukýnka, slušivý baret, v ruce nezbytná velká kabelka se spisy a svačinkou a kolem ní naprosto nedefinovatelné fluidum, kterým si dokázala postupně získat i ty nejzatvrzelejší vlastníky památkových objektů, a že jich nebylo málo. Kam přišla, hned jí bylo všude plno. Než začala vážně tzv. čist vlastníkovy levity, že se dostatečně nestará o svou památku a nechá ji chátrat, nebo ji naopak nevhodně upravuje, poptala se, jak slouží zdraví, zhodnotila úrodu na zahradě a pochválila babičce kytky před domem nebo pěkný šátek na hlavě. Po takovém entrée byl už jenom málokterý vlastník schopen nějakým způsobem paní doktorce oponovat.

Starosty obecních úřadů neúnavně přesvědčovala o jedinečnosti památek lidového stavitelství v jejich obcích a o nutnosti jejich zachování. Pokud byla o své pravdě přesvědčena, dokázala ji prosadit navzdory všemu a také všem. Byla vždy důsledná, trpělivá a dokázala za památku bojovat celá léta. Výsledky se vždy dostavily.

Už před čtvrtstoletím používala Věra Kovářů metody památkářské práce, o kterých se dnes hovoří jako „o nezbytných metodách památkové péče 21. století.“ Při záchraně památek lidového stavitelství, jejichž obnova patří v rámci hmotného kulturního dědictví k nejproblematictější, uplatňovala nejenom své vzdělání etnografa, ale i obrovskou míru diplomacie a empatie. Nikdy nelenila vyrazit pro záchranu památky do terénu. Rozhodování od kulatého stolu bylo pro ni naprosto neznámým pojmem. Práce v terénu při záchraně památek lidového stavitelství se pro všechny zástupce orgánu a organizace státní památkové

péče stala obrovskou a nezapomenutelnou školou života. Až s odstupem času zhodnocují její mladší kolegové toto období jako báječná učednická léta. Že to nebylo vždy jednoduché, pochopí každý, kdo měl možnost s Věrou Kovářů spolupracovat a alespoň trochu ji poznat. Než došlo ke vzájemné symbióze, mohl si každý připadat jako na vojenském cvičení. Věra nasadila ostrou turistickou chůzi a nastalo různé pochodování některou z dědin na Slovácku, nebo byly zdolávány horské cesty Valašskem. Ale díky tomu, že ji skoro všude znali, vždy bylo možné v některé chalupě nalézt místo k odpočinku, i s malým občerstvením nebo dokonce obědem.

Kdo se pohybuje v oboru památkové péče, až s léty praxe pochopí, jak nesmírně důležitá je pro každého památkáře práce v terénu. Nejenom mapování, popisy a fotografování samotných objektů, nachozené kilometry, ale zejména mravenčí práce s vlastníky konkrétních lidových staveb. Osvěta zezdola, kterou Věra celou svou profesní kariéru provozovala a dosud provozuje, je pro záchranu památek nezastupitelná a nedokáže ji nahradit ani sebelepší památkový zákon. A represe už vůbec ne. Vysvětlování, přesvědčování, přímý kontakt a komunikace s vlastníkem a zejména vytrvalost, ba přímo tvrdohlavost, to byly a jsou hlavní zbraně Věry Kovářů. Jedno z jejich hesel zní: „*Když padnu, tak zase znovu vstanu.*“

Kdo s Věrou Kovářů spolupracoval, musí si vážit jejich odborných zkušeností, nadhledu a životní moudrosti. Byla iniciátorem a posléze též památkovým dohledem při rehabilitaci a revitalizaci řady památek lidového stavitelství ve Zlínském a Jihomoravském kraji i v kraji Vysočina. K jejím vytýčeným cílům na Uherskohradištsku patřilo, aby se v jednotlivých vesnicích podařilo obcemi vykoupit, následně obnovit a zpřístupnit veřejnosti alespoň jednu památku lidového stavitelství. Tak byla v osmdesátých letech 20. století zahájena nelehká, ale v konečném důsledku velmi úspěšná cesta, na jejímž konci zůstaly desítky zachráněných a zpřístupněných objektů ve Vlčnově, Veletinách, Komni, Strání, Dolním Němčí, Nivnici,

Hluku, Tupesích, Břestku a mnoha dalších obcích.

Důvěrně blízká byla Věře Kovářů publikační činnost. Za nejvýznamnější tituly lze označit zejména *Lidový dům na Valašsku* (Praha 1973), *Lidový dům v jihomoravském kraji* (Brno 1976), *Vinohradnické stavby na jižní Moravě* (Brno 2005, spolu s J. Matuszkovou), *Katalog lidového stavitelství okresu Hodonín* (Brno 2007), *Venkovské stavby na moravském Horácku* (2009, spolu s J. Kučou), *Katalog lidové architektury na okrese Žďár nad Sázavou* (2011) a celou řadu dalších. S Národním ústavem lidové kultury ve Strážnici se podílela na vytváření dokumentů s videozáznamy o technologii v lidovém stavitelství. Početné jsou i články v odborných časopisech a sbornících.

Tato výrazná osobnost památkové péče, která si vydobyla respekt mezi odborníky u nás i v zahraničí, ve svých aktivitách neustala ani po svém odchodu z Národního památkového ústavu v Brně. Systematicky spolupracuje s Národním ústavem lidové kultury ve Strážnici, kde se podílí na vytváření výše zmiňovaných videodokumentů o lidovém stavitelství vydávaných v edici *Lidová řemesla a lidová umělecká výroba v České republice*. I nadále se angažuje v práci s řadou institucí a muzeí v České republice i na Slovensku, je členkou poradního sboru pro Valašsko při ValFoS ČR, předsedkyní pro plošnou ochranu památek v ČR. Je členkou subkomise pro studium lidové kultury v Karpatech a na Balkáně, sekce pro studium lidových obyčejů, která připravuje každoročně pracovní zasedání a mezinárodní konference, na nichž se V. Kovářů prezentuje odbornými výstupy, sledující danou problematiku. Sekce pracuje při Slováckém muzeu v Uherském Hradišti, kde se V. Kovářů od roku 2007 podílí rovněž na řešení grantového úkolu MK ČR – *Identifikace a dokumentace tradičního lidového stavitelství ve Zlínském kraji*. Hlavní pozornost věnuje především lidové kultuře hmotné, problematice lidového stavitelství a neustále vyvíjí aktivity k jeho záchraně. Svůj jedinečný přehled a znalost terénu uplatňuje Věra Kovářů také jako externí spolupracovnice projektu

Muzea v přírodě Rochus. Ten se vyvíjí několik posledních let a od první rozsáhlé studie Slováckého muzea vydané v roce 2009 se posunul z polohy teoretického ideového záměru ke skutečné realizaci výstavby prvních objektů. Díky její mnohaleté památkářské praxi v obcích Uherskohradištska i při terénních výzkumech Slováckého muzea je Věra Kovářů jedinečným spolupracovníkem, který pomáhá s formulací nezbytných vědeckých podkladů, bez nichž se odborná platforma nově vznikajícího muzea v přírodě neobejde. Společnost Park Rochus, o.p.s. také ve spolupráci s Věrou Kovářů provádí nezbytné výzkumy na vymezeném sběrném území. I díky ní má proto realizace záměru své odborné personální zázemí, bez kterého by bylo možné projekt jen stěží realizovat ve zvoleném rozsahu a čase.

Vedle svého profesního zaměření na lidovou hmotnou kulturu se Věra Kovářů zájmově celoživotně realizuje v oblasti folkloristiky. To se jí stalo osudným i při výběru životního partnera. Jubilantka vzpomíná: „*Na taneční soutěži Celostátního festivalu v Brně si mě totiž při našem vítězství v sólovém tanci severočeské holubičky vybral jeden z odborných porotců.*“ Byl jím vynikající tanečník a choreograf Jindřich Kovářů, se kterým prožila řadu let spokojeného a naplněného života a vychovala syna Ondřeje. Byla aktivní členkou folklorního souboru Máj, Kalamajka, Májek a Pořana z Brna, zlínského Bartošova souboru lidových písní a tanců a folklorního souboru Kašava. Všude působila jako přední tanečnice a zpěvačka. Úzce spolupracovala se Zdenkou Jelínkovou, nejdříve jako aktivní účastník a asistent tanečních školení, seminářů a konzervatoří, záhy jako choreograf, metodik a instruktor lidového tance v řadě souborů, především na Zlínsku, Valašsku, Brněnsku a Vysocině. Vytvořila desítky dodnes tanečnický oblíbených a divácky úspěšných jednotlivých choreografií, které dodnes tvoří kmenový repertoár souborů. Podílela se na vytvoření mnoha samostatných scénických tanečních bloků a zanechala osobitý a čitelný rukopis při stylizaci zpracovávání folklorní látky na scéně, který vždy dokázala umocnit vlastní-

mi rekonstrukcemi a stylizacemi krojového vybavení.

Věra Kovářů na základě neustálého sebevzdělávání, studia archiválií, důvěrné znalosti terénu a bezprostřední komunikace s informátory vybízí folklorní soubory Moravy i Slezska k pořádání tanečních seminářů, kurzů, na nichž s radostí předává bohaté zkušenosti nastupující generaci tanečnicků, kterým nejenže předává podstatné informace o regionech, typech a variantách regionálních tanců, ale napomáhá vytvářet vztah k tradicím naší země.

Jako odpočinek vnímá V. Kovářů čas strávený mezi mladými lidmi, kolegy, hudebníky a tanečníky na slavnostech a festivalech u nás i v zahraničí. Kdo zavítal v průběhu roku na jízdu králů do Vlčnova, na „Kunovské léto“, do Strážnice, Rožnova pod Radhoštěm, Vsetína, na Slovácký rok do Kyjova, všude se s neúnavnou Věrou Kovářů mohl setkat nejen při rušných a vášnivých hovorech nebo ve víru zpěvu a tance až k rannímu rozbrěsku.

Činnost a aktivity v profesní i zájmové kariéře Věry Kovářů jsou tak rozsáhlé, že každý, kdo o ní chce něco napsat, musí mít nutně pocit neúplnosti a nedostatečnosti.

Na otázku, čím to, že je to tak, jak to je, Věra s úsměvem odpovídá: „*Pámbů všechno moudře řídí a dal mně dva velké dary – zdraví a přátele: Na tom si zakládám. Přátelství je víc než láska, pokud je správně uchopeno a vnímáno. Proto vždy ráda a ochotně vycházím všem okolo vstříc, rozdám, co můžu, a oplácím radost dvojnásobnou radostí. Pokud si člověk, nejen ve starším věku, uvědomuje dar zdraví, síly a schopností, pak zákonitě musí být jeho jednání výrazem vděku a uvědomování si tohoto ne samozřejmého obdarování.*“

Jubileum, které se stalo podnětem k napsání těchto řádků, ve Věřině čínorodém životě jistě nepředstavuje žádný závažný předěl. Naši vzácné a milé jubilantce dobré zdraví, hodně životních sil a badatelských úspěchů do dalších let, stále trvající mladistvý elán a zápal pro dobrou věc přejí všichni, kteří ji znají, váží si jí a mají ji z celého srdce rádi.

Jana Spathová, Romana Habartová

Výběrová bibliografie:

Knihy, brožury, výstavy:

1. *Lidové umění na Hornácku*. [průvodce výstavou]. Gottwaldov 1958.
2. *Lidová kultura východní Moravy I*. Gottwaldov 1960. Studie Krajského musea v Gottwaldově. Hlavní řada společenských věd; I.
3. *Lidová kultura východní Moravy II.: sborník národopisných prací*. Brno 1961.
4. *Lidové stavby v Jihomoravském kraji. Soubor pohlednic s úvodem*. Praha 1971.
5. *Dokumentace lidové architektury v KSSPPOP v Brně*. Sborník příspěvků z konference NSČ 1972.
6. *Jihlavské vrchy: Lidové stavby*. Brno 1973.
7. *Valaško: lidový dům*. Brno 1973.
8. *Lidový dům v Jihomoravském kraji*. Brno 1976.
9. *Lidové stavitelství na Rožnovsku* [rukopis]. Dizertace. Brno 1977.
10. *Lidový kroj na Valašsku*. Ostrava 1982.
11. *Památky lidového stavitelství: na okrese Žďár nad Sázavou*. Žďár nad Sázavou 1982. (Se Z. Markovou)
12. *Lidový tanec a jeho zpracování pro jeviště: tvorba tance pro komorní obsazení*. Brno 1984. (S P. Matějkou)
13. *Petrov Plže. Památková rezervace lidové architektury*. Petrov 1987.
14. *Valašský večer*: [Cyklus pořadů o tradicích, historii i současnosti lidu Valaška]. [Sv.] 2., Lidové stavitelství jižního Valaška: programová brožura tematického etnografického pořadu 25. září 1987 ve Valašských Kloboukách. Gottwaldov 1987. (S P. Vašíčkem a Z. Fojtíkovou)
15. *Tupesy: staletá tradice lidové hrnčiny a keramiky*. Tupesy 1990.
16. *Studie k lidovému stavitelství II: interiéry v muzeích v přírodě a interiérové expozice ve vlastivědných muzeích a dokumentace způsobu bydlení: sborník příspěvků ze semináře: Rožnov pod Radhoštěm, 19.–20. 5. 1998*. Klatovy 1999.
17. *Lidové stavitelství a památky ve Žďárských vrších*. (CD ROM) Hlinsko 2001.
18. *Technologie lidového stavitelství. 1. díl, Obnova roubeného domu: skripta ke stejnojmenné videokazetě*. Strážnice 2002. (Lidová řemesla a lidová umělecká výroba v České republice. II. řada).
19. *Hliněný dům: doprovodná publikace ke stejnojmenné videokazetě*. Strážnice 2003. (Technologie lidového stavitelství; II. řada, díl II.).

20. *Perly v krajině: venkovská architektura v krajině Žďárských vrchů*. Žďár n. Sázavou 2003.
21. *Víno a vinaři*. Výstava NPÚ ÚOP v Brně 2003.
22. *Vinohradnické stavby na Moravě = Viticultural buildings of Moravi*. Brno 2004. (S J. Matuszkovou).
23. *Kamenný dům: doprovodná publikace ke stejnojmennému filmovému dokumentu*. Strážnice 2005. (Lidová řemesla a lidová umělecká výroba v České republice: Technologie lidového stavitelství. II. řada; III. díl)
24. *Obnova venkova Zlínského kraje = Revival of the countryside of the Zlín District*. Texty sestavili z materiálů obcí Zlínského kraje Jan Kruml, Irena Voštová; texty o lidových stavbách Věra Kovářů]. Luhačovice 2005.
25. Kurial, Antonín. *Katalog lidové architektury. Část 7, Okres Hodonín = Catalogue of folk architecture ; Volume 7, Hodonín Region*. V Brně 2007. (Vlastivědná knihovna moravská; Sv.54).
26. *Střecha a střešní krytiny: doprovodná publikace ke stejnojmennému filmovému dokumentu*. Strážnice 2007. (Lidová řemesla a lidová umělecká výroba v České republice. II. řada: Technologie lidového stavitelství; IV. díl). (S P. Hrbáčovou)
27. *Lidové stavby známé neznámé. Zlínský kraj - Uherskohradištsko*. V Uherském Hradišti 2008. (S O. Floriánovou a kol.)
28. *Lidový kroj na Valašsku*. Kresby Alexandra Martínková. Rožnov pod Radhoštěm 2008.
29. *Lidové stavby známé neznámé. Zlínský kraj - Zlínsko*. V Uherském Hradišti 2009. 183 s. (S O. Floriánovou a kol.)
30. *Mařatice - Vinohrady: ze života vinařské dědiny*. Uherské Hradiště 2009. (S J. Kučou a P. Pavelčíkem a kol.)
31. *Venkovské stavby na Moravském Horácku*. Tišnov; V Novém Městě na Moravě 2009. (S J. Kučou)
32. *Lidové stavby známé neznámé. Zlínský kraj - Vsetínsko*. V Uherském Hradišti: Slovác-ké muzeum, 2010. 199 s. (S O. Floriánovou a kol.)
33. Kurial, Antonín. *Katalog lidové architektury. Část devátá, Okres Žďár nad Sázavou*. Brno 2011.
34. *Lidové stavby známé neznámé. Zlínský kraj - Kroměřížsko*. V Uherském Hradišti 2011. (S O. Floriánovou a kol.)
2. *Odivání lidu v díle Františka Bartoše*. In: *Ze života a díla Františka Bartoše: sborník studií*. Gottwaldov: Krajské museum, 1957, s. 17–29. (Studie Krajského musea v Gottwaldově. Hlavní řada společenských věd; č. 16).
3. Účast Horňácka na národopisných slavnostech. In: *Lidová kultura východní Moravy 2*, 1961, s. 96–110, obr.
4. Výsledky návratného výzkumu lidového stavitelství a vývoje bydlení v Gottwaldově-Zlíně a okolí. *Časopis Moravského musea v Brně 52*, 1967, s. 163–182.
5. Frilandsmuseet- Muzeum lidového stavitelstva v Dánsku. In: *Zborník Slovenského Národného múzea 62*. Etnografia 9, 1968, s. 289–293.
6. Mizející svět - výstava z dějin lidové kultury Slováccka. *Český lid 55*, 1968, č. 4, s. 253–254.
7. Nové dánské výzkumné středisko. *Archeologické rozhledy 20*, 1968, č. 4, s. 517–518. ISSN 0323-1267.
8. Lidové stavby v oblasti Žďárských vrchů. *Ochranářský průzkum*, 1970, č. 7, s. 34–36. (Příloha časopisu Ochrana přírody).
9. Muzea v přírodě v severní a západní Evropě. In: *Zborník Slovenského Národného múzea 64*. Etnografia 11, 1970, s. 253–282, il.
10. Ako je to inde...Příspěvek k poznání problematiky muzeí v přírodě v zahraničí. *Projekt*, 1971, č. 1, s. 87–93.
11. Příspěvek k problematice záchrany lidového domu na Gottwaldovsku. *Památková péče 1971*, č. 2, s. 101–111.
12. Dům moravského Valašska a jeho dokumentace. In: Mjartan, Ján, ed. *Lidové stavitelstvo v karpatskej oblasti*. 1. vyd. Bratislava: Veda, 1974, s. 237–244. (Ethnographia Carpatica).
13. Roubená architektura v Rožnově a okolí. *Národopisné aktuality 13*, 1976, č. 3, s. 221–224.
14. Památky lidového stavitelství v Bílých Karpatech. In: *Chráněná krajinná oblast Bílé Karpaty*. Sborník ČVTS. Brno 1977, s. 89–98.
15. Společné a rozdílné rysy ve stavebním vývoji města a vesnice. (Gottwaldov-Zlín). *Slovenský národopis 25*, 1977, č. 3, s. 495–499.
16. Architektonické a výtvarné prvky lidového domu v moravských a slezských Karpatech. In: *Lidová stavební kultura v československých Karpatech a přilehlých územích*. Brno: Blok, 1981, 162–180. (Lidová kultura a současnost; Sv. 7).
17. Památky lidového stavitelství v současné vesnici. In: Frolec, Václav (ed.). *Socializace vesnice a proměny lidové kultury*. Sv.1, *Přehledy výsledků výzkumu*. Strážnice: Ústav lidového

- umění; Uherské Hradiště: Slovácké muzeum, 1981, s. 137–142.
18. Šarovcovo podzámčí. *Slovácká jiskra* 34, č. 41, 5. 10. 1983, s. 5.
 19. Ochrana památek lidového stavitelství v moravských a slezských Karpatech. In: *Zborník Slovenského Národného múzea* 78. Etnografia, 1984, č. 25, s. 101–114, il.
 20. Obydlí hrncířů na východní Moravě a jejich specifikace. In: *Zborník Slovenského Národného múzea* 79. Etnografia 26, 1985, s. 189–196, il.
 21. Brněnská předměstí a jejich vztah k městu v 19. a 20. století. *Slovanský národopis* 35, 1987, č. 2–3, s. 429–436.
 22. Komňa – Komenský a památky. *Slovácká jiskra* 37, č. 17, 29. 04. 1987, s. 5.
 23. Valašské Klobouky a jejich stavební vývoj se zřetelem k místní řemeslné výrobě. In: *Venkovské město 2: Sborník příspěvků z 9. strážnického symposia* 29.–31. 10. 1985, poř. Ústav lid. umění, Strážnice... [aj.] 1. vyd. Uherské Hradiště: Slovácké muzeum, 1987, s. 93–105.
 24. Společná badání o lidové architektuře. In: *Acta Musealia : Muzea jihovýchodní Moravy ve Zlíně: články a studie, musealia, personalia* 2, 1992, č. 2/A, s. 1–4.
 25. Památky lidového stavitelství na jižní Haně a problematika jejich ochrany. In: *Studie Muzea Kroměřížska*, 1992, s. 26–32.
 26. Brněnská předměstí, problematika jejich stavební kultury a zachování historických a památkových hodnot pro budoucí století. In: *Seminář k aktuálním problémům ochrany vesnických památkových sídelních celků. Kroměříž, Rymice 4.–5. října 1994*. SÚPP Praha – Kroměříž, 1994, s. 7–9.
 27. Hoří, má panenka, komůrečka. [Problematika ochrany, záchranu i využití drobných hospodářských staveb.] *Zprávy památkové péče* 55, 1995, č. 3, s. 115–116.
 28. Lidový kroj. In: *Zlínsko*. V Brně: Muzejní a vlastivědná společnost, 1995, s. 251–258.
 29. Ochrana památek v předměstích Brna. *Památková péče na jižní Moravě*, 1995, č. 0, s. 39–42.
 30. Sídla, usedlosti, obydlí. In: *Zlínsko*. V Brně: Muzejní a vlastivědná společnost, 1995, s. 227–249.
 31. Vinné sklepy v Čejkovicích. [K památkové ochraně vinařské stavební kultury.] *Památkové listy*, 1996, č. 9, s. 1.
 32. Zlatokopové konce 20. století v pohraničních sídlech. In: *Lidová architektura a památkové hodnotná vesnická sídla v příhraničních oblastech (ochrana, obnova, rekonstrukce, nová výstavba, komerční využití. Sborník příspěvků ze semináře pořádaného SÚPP a PŮ v Olomouci v Ramzové ve dnech 11.–13. 9. 1995*. Praha, SÚPP 1996, s. 8–9.
 33. Hliněný dům, problematika jeho památkové obnovy a využití. In: *Zděná architektura v Čechách, na Moravě a ve Slezsku - památková ochrana, průzkumy, dokumentace, památková obnova, rekonstrukce, nové využití: sborník příspěvků ze semináře pořádaného SÚPP a PŮSČ v Hříměždicích ve dnech 16.–18. 9. 1996*. Praha: Státní ústav památkové péče, 1997, s. 22–24.
 34. Život a kultura. In: *Moravskobudějovicko, Jemnicko*. Brno: Muzejní a vlastivědná společnost, 1997, s. 363–383. (Vlastivěda moravská; sv. 65).
 35. Moutnice – tradice a lidová kultura. In: Altman, Karel et al. *Moutnice: 700 let od první zmínky*. V Moutnicích: Obecní úřad v Moutnicích, 1998, s. 140–151.
 36. Oživit dědictví. *S*, 98, roč. 9, č. 4, 22. 1. 1998, s. 26–27.
 37. Památkové rezervace a zóny ve vesnicích jižní Moravy. *Národopisná revue* 8, 1998, č. 3, s. 164–166.
 38. Památky řemeslné a podomácké výroby a jejich současné využití. In: *25 let Souboru lidových staveb Vysočina*. Sborník příspěvků z konference konané v Hlinsku ve dnech 27.–29. května 1997. Hlinsko: Soubor lidových staveb Vysočina – Hlinsko, 1998.
 39. Podlužácké vesnice po stu letech od Národopisné výstavy československé. *Národopisná revue* 8, 1998, č. 1, s. 15–18.
 40. Program regenerace chráněných vesnických souborů památek a regulativy. In: *Obnova, oprava a rekonstrukce objektů lidového stavitelství a regenerace vesnických sídel. Sborník příspěvků z celostátního semináře pořádaného SÚPP Praha a referátem kultury Okresního úřadu v Ústí nad Orlicí ve dnech 15.–17. září 1997 v Ústí nad Orlicí*. SÚPP Praha 1998, s. 8–10.
 41. Taneční kultura okrajových částí Hané a její prezentace na jevišti. In: *Lidový oděv a tanec na Haně: sborník z 5. konference o lidové kultuře na Haně [14.–16. října 1996]*. V Přerově: Muzeum Komenského, 1998, s. 171–173.
 42. Krajina jižní Moravy a vinohradnická stavební kultura. In: *Vesnice - krajina - lidé*. Sborník příspěvků z celostátního semináře pořádaného SÚPP v Praze, PŮ v Ústí nad Labem a Muzeem lidové architektury v Zubnicích ve dnech 14.–16. září 1998, 1999, s. 6–8.
 43. Kult vody a přibýtek člověka. In: Tarcalová, Ludmila, ed. *Kult a živly*. V Uherském Hradiš-

- ti: Slovácké muzeum, 1999, s. 43–50. (Studie Slováckého muzea; 4.)
44. Řešení vnitřního vybavení zpřístupněných památek. In: *Studie k lidovému stavitelství Klatovy, Okresní muzeum v Klatovech 2*, 1999, s. 2–4.
 45. Vesnice a jejich tvář v posledních dvou stoletích. In: *Veselsko*. V Brně: Muzejní a vlastivědná společnost, 1999, s. 378–394. (Vlastivěda moravská. Řada topografická; sv. 66).
 46. Zvoničky na Žďársku a jejich osudy. *Národopisná revue 9*, 1999, č. 1, s. 24–28.
 47. Komory a boj o jejich přežití. [Seminář ve Vlčnově 13. - 15. září 2000.] In: *Celostátní seminář k problematice lidového stavitelství. Hospodářské, výrobní, společenské, sakrální a jiné neobytné lidové stavby - nedílná součást vesnických sídel a krajiny*, 2000, s. 3–5.
 48. Lidové hrnčířství. In: *Vranovská kamenina*. Mezinárodní seminář k 200. výročí založení vranovské továrny na kameninu 1999. Brno: Památkový ústav, 2000, s. 61–62.
 49. Snaha o záchranu lidové architektury ve Valašských Kloboukách. *Valaško: Vlastivědná revue*, 2000, č. 5, s. 44.
 50. Zdenec Jelínkové k jejím životnímu jubileu. *Národopisná revue 10*, 2000, č. 1–2, s. 41–42.
 51. Komory a sýpky na jihovýchodní Moravě. In: *Acta musealia*, 2001, č. 2, s. 109–114, obr.
 52. Obnova vily Jestřabí v Luhačovicích. *Národopisná revue 11*, 2001, č. 1, s. 63–64.
 53. Stavební kultury Bílých Karpat, záchrana a využití. In: *Sborník ze semináře. 12.–14. září 2001 Broumov. Ochrana a regenerace vesnických staveb a sídel v chráněných územích*, 2001, s. 23–26.
 54. Vesnice na jihu Moravy a záchrana památek. *Veronica 15*, 2001, č. 2, s. 2–3.
 55. Českomoravská vrchovina – krajina, sídla, domy a lidé. In: *Tvář naší země - krajina domova. 1. Venkov jako sociální prostor*. Lomnice nad Popelkou: Jaroslav Bárta, Studio JB 2002, s. 43–47.
 56. Dřevěné stavby. 11.–13. září 2002. Rožnov pod Radhoštěm. [Seminář.] *Zprávy Státního památkového ústavu v Brně 6*, 2002, s. 133–135.
 57. Obyčejové právo v lidovém stavitelství. In: *Obyčejové právo: sborník příspěvků z konference karpato logické komise pro lidové obyčejy MKKK konané v Martině-Vrútkách v roce 2001*. Praha: Etnologický ústav Akademie věd České republiky, 2002, s. 107–114.
 58. Oděvní kultura valašských vesnic ve dvou posledních stoletích. In: *Okres Vsetín: Rožnovsko – Valašskomeziříčsko – Vsetínsko*. Vyd. 1. Valašské Meziříčí: Hvězdárna Valašské Meziříčí, 2002, s. 413–431. (Vlastivěda moravská. Řada topografická; sv. 68.)
 59. Sídlo, dům a bydlení na Hřebečsku. In: *Moravskotřebovsko; Svitavsko*. Vyd. 1. Brno: Muzejní a vlastivědná společnost v Brně, 2002, s. 299–316. (Vlastivěda moravská; sv. 67).
 60. Staré fotografie v SPÚ v Brně a jejich užitnost pro obnovu památek. In: *Lidové stavitelství na starých fotografiích*. Sborník referátů ze semináře. Vysoké Mýto: Okresní muzeum ve Vysokém Mýtě 2002, s. 63–70.
 61. Venkovská zástavba jižního a západního Valaška. Výsledky studia a péče o dřevěné stavby. In: *Sborník ze semináře Dřevěné stavby, průzkum, dokumentace, ochrana, využití. 11.–13. září 2002*. Rožnov pod Radhoštěm, 2002, s. 38–40.
 62. Vlčnov, kulturní tradice a památky. *Slovácko 44*, 2002, s. 47–53.
 63. Kdo a jak vyráběl stavební prvky. *Památková péče na Moravě 7*, 2003, s. 11–14.
 64. Krajina jižní Moravy a vinohradnická stavební kultura. *Zprávy památkové péče 63*, 2003, č. 1, s. 22–26, 9 čb fotografií.
 65. Lidová architektura. *Bílé Karpaty 8*, 2003, č. 3, s. 14. ISSN 1211. [Recenze na: Hrdoušek, Vít. Lidová architektura jihovýchodní Moravy].
 66. Líšeň – spolupráce Cyrilla Mašíčka a Františka Bartoše. In: *Aktivity duchovních na poli vědy a kultury. Sborník příspěvků z vědecké konference k 100. výročí úmrtí Beneše Methoda Kuldy*. Rožnov pod Radhoštěm: Město Rožnov pod Radhoštěm 2003, s. 91–93.
 67. Problematika varhan z pohledu regionální památkové péče. In: *Kritické edice hudebních památek 5, Varhany a jejich funkce v Čechách a na Moravě 1600–2000*. Olomouc: Univerzita Palackého v Olomouci, 2003. s. 79–83.
 68. Sidonie a její památkový význam. *Vlastivědné kapitoly z Valašskokloboucka 4*, 2003, č. 1, s. 45–49.
 69. Co neodnesl čas: výstava Slováckého muzea v Uherském Hradišti. *Slovácko 46*, 2004, s. 97–99. [Recenze na výstavu].
 70. Dům na předměstí. In: *Příměstské enklávy s původní zástavbou lidového charakteru. Sborník ze stejnojmenného semináře 24.–26. září 2003 v Železném Brodě*. Praha, NPÚ ÚP 2004, s. 33–36, 9 čb fotografií.
 71. Hliněný dům – videofilm s doprovodnou publikací. *Slovácko 46*, 2004, s. 104–105. [recenze]
 72. Jitka Matuszková jubluje. *Malovaný kraj 40*, 2004, č. 1, s. 15.

73. Řemeslo a výroba stavebních částí vesnického domu. [Důraz na technologie lidového stavitelství a jejich dokumentace.] In: *Národopisný věstník* 21 (63), 2004, s. 152–156.
74. Vinohradnické stavby na Uherskohradištsku. *Slovácko* 46, 2004, s. 65–73.
75. Dům a zeleň. In: Tarcalová, Ludmila, ed. *Zeleň v lidových obyčejích*. V Uherském Hradišti: Slovákcké muzeum, 2003, s. 145–151. (Studie Slovákckého muzea; 8/2003).
76. Jaroslav Vajdiš a jeho fotodokumentace lidového stavitelství. In: *Osobnosti historické fotodokumentace lidové architektury. Sborník referátů ze semináře ke 130. výročí narození Bohumila Vavrouška, konaného 20. října 2005 v Praze*. Praha, Česká národopisná společnost 2005, s. 32–34.
77. Kámen a stodoly. In: *Sborník ze semináře Historické hospodářské stavby venkova, realita a perspektivy*. Praha: Národní památkový ústav, ústřední pracoviště Praha, 2005, s. 29–35.
78. Opustila nás choreoložka a tanečnice. *Český lid* 92, 2005, č. 4, s. 437–438. [nekrolog Zdeny Jelínkové, 1920–2005].
79. Vesnická sídla, usedlosti a obydlí. In: *Dačicko, Slavonicko, Telčsko*. Vyd. 1. V Brně: Muzejní a vlastivědná společnost, 2005, s. 317–336. (Edice Vysočiny. Vlastivěda moravská. Řada topografická; sv. 70.).
80. Vinohradnické stavby na jižní Moravě se zřetelem ke Znojemsku. Vliv vinařství, chmelačství a sadařství na charakter vesnických sídel a lidových staveb (historie a současnost). *Sborník ze stejnojmenného semináře pořádaného 14.–16. září 2005 v Šatově u Znojma*. NPÚ ÚP Praha 2005, s. 14–17, 5 čb fotografií.
81. Zdenka Jelínková a Valašsko. In: *Museum vivum: sborník Valašského muzea v přírodě v Rožnově pod Radhoštěm* 1, 2005, s. 142–143, foto.
82. Zvyky a obyčeje stavebních profesí. In: *Zvyky a obyčeje socioprofesionálních skupin*. Uherské Hradiště: Slovákcké muzeum, 2005, s. 139–143.
83. František Bartoš a stavební kultura na Zlínsku. In: *Acta Musealia: Muzea jihovýchodní Moravy ve Zlíně* 6, Supplementum 1, František Bartoš jazykovědec, pedagog, etnograf: konference k 100. výročí úmrtí: sborník příspěvků z konference Zlín, 25.–26. dubna 2006, s. 127–131.
84. Zprávy: Nezapomenutá kráska. Kroje a zvyky z Kunovic. *Slovácko* 68, 2006, s. 1. [recenze].
85. Veletiny – výsledky grantového výzkumu. *Slovácko* 49, 2007, s. 375–383.
86. Velké Karlovice jako středisko turistiky a informací. *Valašsko: Vlastivědná revue*, 2007, č. 18, s. 37–38.
87. Větrný mlýn ve Starém Poddvorově - obnovená památka. *Národopisná revue* 17, 2007, č. 2, s. 110–111.
88. Vzpomínka na architekta Jaroslava Vajdiše. *Národopisná revue* 17, 2007, č. 2, s. 112–113.
89. Práce ve vinohradech a sklepích: Nahlédněte společně s námi pod pokličku náročné práce mařatického vinaře v minulosti i dnes. *Dobry den s Kurýrem* 11, č. 30, 28. 07. 2008, s. 13.
90. Přátelé vína a vinohradů v Mařaticích: vinné sklepy v Mařaticích často navštěvovaly také významné osobnosti. *Dobry den s Kurýrem* 11, č. 33, 18. 08. 2008, s. 13.
91. Kaňovice: památky tradičního lidového stavitelství a jejich využití. In: *Acta musealia* 8, 2008, č. 1–2, s. 163–167, il.
92. Mařatice, vinohrady a vinné sklepy. *Dobry den s Kurýrem* 11, č. 29, 21. 07. 2008, s. 13.
93. Od vinných sklepů k obytným domům. *Dobry den s Kurýrem* 11, č. 31, 04. 08. 2008, s. 13.
94. Osud mařatických vinných sklepů: Vinohradská ulice a její mohutné sklepy vzbuzovaly pozornost odborníků již v minulosti. *Dobry den s Kurýrem* 11, č. 32, 11. 08. 2008, s. 13.
95. Vinohrady pod drobnohledem odborníků. *Dobry den s Kurýrem* 11, č. 34, 25. 08. 2008, s. 13. (S J. Kučou)
96. Březnice a tradiční dům. In: *Acta musealia* 9, 2009, č. 1–2, s. 148–151.
97. Národopis, památková péče a muzea. In: *Národopisný věstník* 26 (68), 2009, č. 1, s. 218–219.
98. Oči v lidovém umění. In: *Tělo jako kulturní fenomén: já nejsem dřevo, jsem duch a tělo*. Uherské Hradiště: Slovákcké muzeum, 2010, s. 55–59.
99. Bádání o lidovém tanci na Malé Haně. (Věnováno nedožitému 90. narozeninám Zdeňky Jelínkové). *Národopisná revue* 21, 2011, č. 1, s. 59–61.
100. Muž a žena – zločin a trest v písňovém folkloru. In: Habartová, Romana, ed. a Holubová, Markéta, ed. *Svět mužů a žen: muž a žena ve svědectvích lidových tradic*. Vyd. 1. Uherské Hradiště: Slovákcké muzeum v Uherském Hradišti, 2011. 287 s. (Studie Slovákckého muzea, 16/2011).

O Věře Kovářů:

1. Beránková, Helena. Jubilantka Věra Kovářů. *Národopisná revue* 12, 2002, č. 2, s. 100–101.
2. Pavlišťík, Karel. Kašavské štandrlé pro Věru Kovářů. In: *Z vršku do doliny*. Zlín: Sdružení přátel lidové kultury Kašava, 2002, s. [7–8].
3. Pavlišťík, Karel. PhDr. Věra Kovářů jubilující.

- In: *Acta musealia*, 2002, č. 1, s. 158–159, foto
4. Bureš, Pavel. PhDr. Věra Kovářů – mladý jubilant. *Zprávy památkové péče* 63, 2003, č. 1, s. 47–48. [obsahuje výběrovou bibliografii].
 5. Ad multos annos!: přátelsky PhDr. Věře Kovářů kolega Jaroslav Petřů. *Památková péče na Moravě* 7, 2003, s. 8–10.
 6. Habartová, Romana: Elán a temperament na rozdávání. (K jubileu Věry Kovářů). *Národopisná revue* 17, 2007, č. 4, s. 252–254.
 7. Víchová, Božena. Jubileum Věry Kovářů. *Vlastivědný věstník moravský* 64, 2012, č. 4, s. 359.
- Výběrovou bibliografii sestavila Iveta Mátlová*

Etnograficko-historický výzkum vybraných objektů tradičního lidového stavitelství ve Zlínském kraji, I. Uherskohradištsko

Všichni víme, že situace v oblasti lidového stavitelství je dlouhodobě neuspokojivá. Je to problém, který nenechává lhostejnými celou řadu let jak obec památkářskou, tak pracovníky muzejních institucí. K rozhodnutí provést plošnou dokumentaci tradičního stavitelství ve Zlínském kraji vedl Slováké muzeum v Uherském Hradišti především fakt, že tradiční lidové stavitelství, které udává charakteristický ráz našim obcím, je ohroženo zánikem více než kterýkoli jiný druh tradiční lidové kultury. Prakticky denně je každý z nás konfrontován s bezohledným přístupem k přírodě a krajině, s neúctou k materiálnímu dědictví zanechaného nám našimi předky. Domovem v pravém slova smyslu není jenom dům, ve kterém bydlíme a žijeme, ale i okolní prostředí se všemi urbanistickými a architektonickými vztahy. O to více vyvstává potřeba chránit

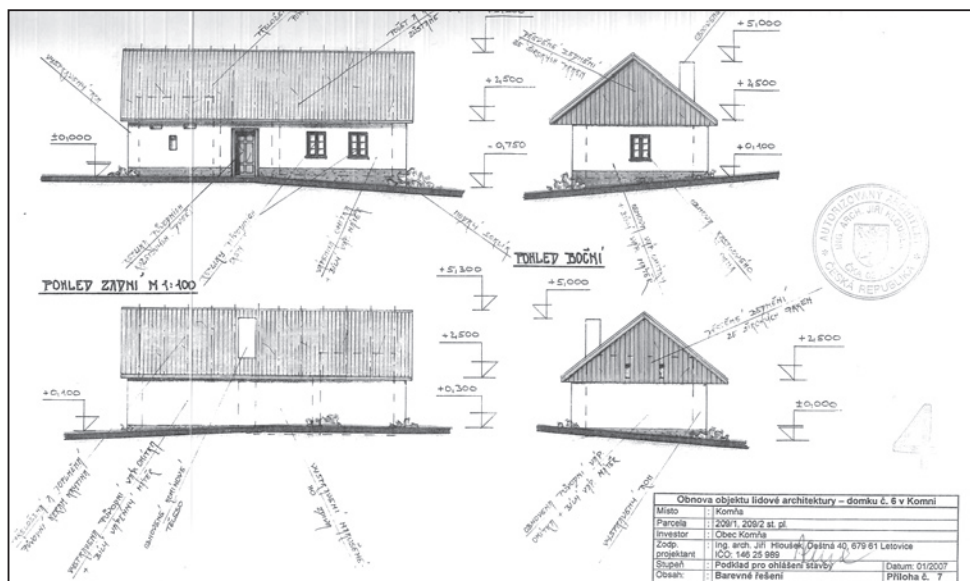
Usedlost čp. 6 v Komni. Foto J. Spathová.

a zachovat vše dobré a schopné dalšího života v rovině duchovní i materiální. To platí ve zvýšené míře zejména pro náš venkov, kde zůstalo dosud zachováno množství objektů vesnického stavitelství, které si ve větší či menší míře podržely původní znaky.

Téma tradičního stavitelství (sídlo a bydlení), které vyhlásilo v roce 2007 ministerstvo kultury v rámci vládního usnesení Konceptce účinnější péče o tradiční lidovou kulturu v ČR, se tak stalo jedinečnou příležitostí pro realizaci této myšlenky. Slováké muzeum v Uherském Hradišti, jako regionální pracoviště pověřené ministerstvem kultury pro naplňování vládního usnesení Konceptce účinnější péče v ČR, přistoupilo k záměru uskutečnit plošný terénní výzkum, jehož výsledkem by byla kompletní dokumentace lidového stavitelství ve Zlínském kraji. Záměr byl ministerstvem kultury schválen jako grantový úkol pod názvem Identifikace a dokumentace tradičního lidového stavitelství ve Zlínském kraji. Vzhledem k tomu, že tento náročný úkol nebylo možné zrealizovat během jednoho roku, rozhodlo se Slováké muzeum rozdělit výzkum do několika let (2007–2011) a získat pro jeho úspěšnou realizaci tým odborníků z různých institucí (např. Krajského úřadu Zlínského kraje, Slováké muzea v Uherském Hradišti, Národního památkového ústavu – územního odborného pracoviště v Kroměříži, Muzea Jihovýchodní Moravy ve Zlíně). Na základě tohoto grantového úkolu byl proveden plošný výzkum, identifikace a základní dokumentace tradičních lidových staveb ve všech 318 sídelních lokalitách Zlínského kraje.

Interiér usedlosti čp. 6 v Komni. Foto J. Spathová.

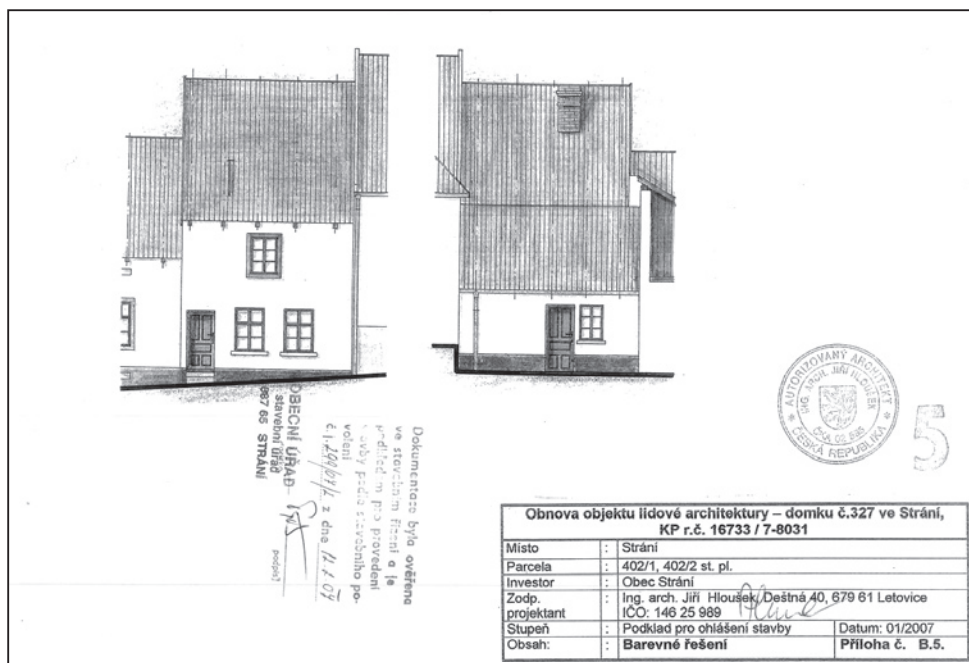

Projektová dokumentace objektu čp. 6 v Komní. Foto J. Spathová.

Každý rok byl takto zpracován jeden okres kraje. Tým specialistů na lidové stavitelství prošel region doslova „křížem krážem“, fotograficky zdokumentoval a podrobně popsal všechny typy tradičních objektů vesnické architektury – obytná stavení všech sociálních vrstev, hospodářské i drobné sakrální objekty. Značná pozornost byla věnována i vztahu staveb k veřejnému prostoru nebo zasazení staveb do okolní krajiny. Důležitým znakem výzkumu je zejména jeho systematická a plošnost, takže pozornosti řešitelů neúšly ani objekty, které dosud stály mimo zájem památkové péče. Identifikovány, dokumentovány a evidovány jsou tak i stavby pocházející nejen z 19. století, ale i objekty z pozdějšího období, časově spadající do poloviny 20. století, které dosud byly poněkud stranou zájmu odborné veřejnosti. Každá obec byla podrobně dokumentována jako sídelní jednotka i se zdůvodněním návrhů na záchranu vybraných objektů. Zvláštní pozornost byla věnována památkám vedeným v Ústředním seznamu nemovitých kulturních památek ČR, zejména jejich aktuálnímu stavebně technickému stavu a způsobu jejich využití.

V letech 2007–2008 byl zdokumentován okres Uherské Hradiště, 2008–2009 okres

Zlín, 2009–2010 okres Vsetín a v letech 2010–2011 okres Kroměříž. Z terénního výzkumu vznikla bohatá materiálová dokumentace – podrobná fotodokumentace jednotlivých lokalit a objektů a k ní podle jednotné metodické struktury vypracované odborné popisy. Význam takto shromážděného materiálu spočívá nejen v zachycení současného stavu původního vesnického stavitelství, ale i ve vytvoření základny k dalšímu podrobnějšímu odbornému bádání. Už v průběhu let, kdy se na projektu pracovalo, některé zkoumané, hodnotné stavby zcela zchátraly a spadly, jiné „padly za obět“ nové výstavbě, která až na výjimky – jen jinými prostředky – dovršuje to, co započal minulý režim, a to programové ničení tradičních hodnot. Také počet památek lidového stavitelství, které se stávají obětí požadavků moderní techniky, není malý, a boj o jejich záchranu je stále těžší, v mnoha případech i beznadějný. Nová zástavba nevytváří urbanistické soubory, které by vyjadřovaly invenci nebo určitý řád hodnot srovnatelných s historickými vzory. S tradiční architekturou vesnice už nemá prakticky nic společného. Nové stavby se zřikají většiny předešlých forem podepřených staletými zkušenostmi našich předků a zcela ignorují

Projektová dokumentace objektu čp. 327 ve Strání. Foto J. Spathová

i krajinné souvislosti. Ideálem dnešní doby jsou anonymní katalogová řešení používaná bezmyšlenkovitě bez vazby na charakter daného území, historický vývoj obce či urbanistické hodnoty daného vesnického prostředí. Tím důležitější je, že jsou hodnotné objekty alespoň zdokumentovány. Zůstávají nám tak svědectví o hmotné kultuře, na níž se nelitostně podepisuje zub času, pokud se nenajdou osvícení majitelé, ochotní a schopní tyto stavby zachránit a uchovat.

Částečným zhodnocením a výstupem ze získané dokumentace v rámci uvedeného projektu se stalo vydávání unikátní tetralogie Lidové stavby známé neznámé. Zlínský kraj – Uherskohradištsko, Lidové stavby známé neznámé. Zlínský kraj – Zlínsko, Lidové stavby známé neznámé. Zlínský kraj – Vsetínsko a Lidové stavby známé neznámé. Zlínský kraj – Kroměřížsko. Na tetralogii se pod záštitou PhDr. Ivo Frolce, ředitele Slovákckého muzea v Uherském Hradišti, podílel tým řešitelů ve složení: PhDr. Věra Kovářů, dlouholetá specialistka lidového stavitelství na NPÚ v Brně, PhDr. Jana Spathová, vedoucí oddělení památkové péče Krajské-

ho úřadu Zlínského kraje, Ing. arch. Jaroslav Novosad, specialista lidového stavitelství NPÚ – územního odborného pracoviště v Kroměříži, PhDr. Alena Prudká, etnografka Muzea jihovýchodní Moravy ve Zlíně, Mgr. Petr Hlavačka, etnograf a historik z Přerova, Mgr. Olga Floriánová, etnografka a ředitelka Klubu sportu a kultury ve Vlčnově, a Mgr. Jan Káčer, etnograf Slovákckého muzea v Uherském Hradišti. Publikace byly zaslány do všech archivů, muzeí, knihoven, klubů kultury, vybraným soukromým vlastníkům, ale také starostům obcí. Díky tomu se podařilo některé po léta opuštěné domky zachránit, protože v některých obcích si po provedeném výzkumu uvědomili skutečnou hodnotu těchto staveb a pustili se do jejich záchrany a obnovy. Za všechny vzpomeňme např. domkářské stavení čp. 6 v Komni.

Na tento základní výzkum navázal v letech 2011–2012 i Etnograficko-historický výzkum vybraných objektů tradičního lidového stavitelství ve Zlínském kraji, I. Uherskohradištsko (1. a 2. část), který dosavadní plošný identifikační výzkum prohloubil, a to ve 20 obcích z celkového počtu 82 lokalit sí-

delních jednotek okresu Uherské Hradiště, kde bylo zkoumáno 31 objektů tradičního lidového stavitelství z hlediska stavebně-historického nejhodnotnějších. Výzkum byl v této rozšířené verzi doplněn o podrobný stavebně-historický průzkum vybraných nejzajímavějších objektů původního vesnického stavitelství v duchu komplexního interdisciplinárního pojetí tak, že vznikl ucelený soubor všech existujících a dostupných informací k daným objektům. Bádáním v muzeích a archívech formou excerptce literatury a pramenů byl získán dostupný materiál k vybraným objektům, shromážděny obrazové doklady a dosavadní stavebnětechnická dokumentace. Zcela nezbytným se ukázalo i bádání v kronikách a studium historických map v archívech (např. tzv. I. vojenské mapování z let 1764–1768, 1780–1783, II. vojenské mapování z let 1836–1852). Ucelená informace o jednotlivých objektech byla získávána i formou osobního rozhovoru

s pamětníky, majiteli staveb, kronikáři nebo se starosty jednotlivých obcí. U zvláště významných objektů tradičních lidových staveb bylo provedeno zaměření a vypracovány stavební projekty. Vznikl tak jedinečný materiál všech v současnosti dostupných informací a stavebních plánů k vybraným lidovým objektům Zlínského kraje. Vzhledem k náročnosti stanoveného úkolu – objemu práce, časové i odborné náročnosti – bylo rozloženo zpracování Uherskohradištska do dvou let. Zbývající tři okresy by měly postupně následovat v dalších letech. K původnímu řešitelskému týmu v počtu sedmi odborníků – etnografů, architektů, historiků, památkářů pod manažerským vedením ředitele Slovákckého muzea PhDr. Ivo Frolce – se připojily ještě PhDr. Romana Habartová, vedoucí etnografického oddělení Slovákckého muzea, a Bc. Ivana Šišperová.

V rámci stavebně-historického výzkumu na Uherskohradištsku byly vybrány a zkou-

Vlčnov čp. 57. Fotoarchiv Slovákckého muzea v Uherském Hradišti.

Zemědělská usedlost čp. 93 v Topolné. Foto O. Floriánová.

Zemědělská usedlost čp. 90 v Topolné. Foto O. Floriánová.

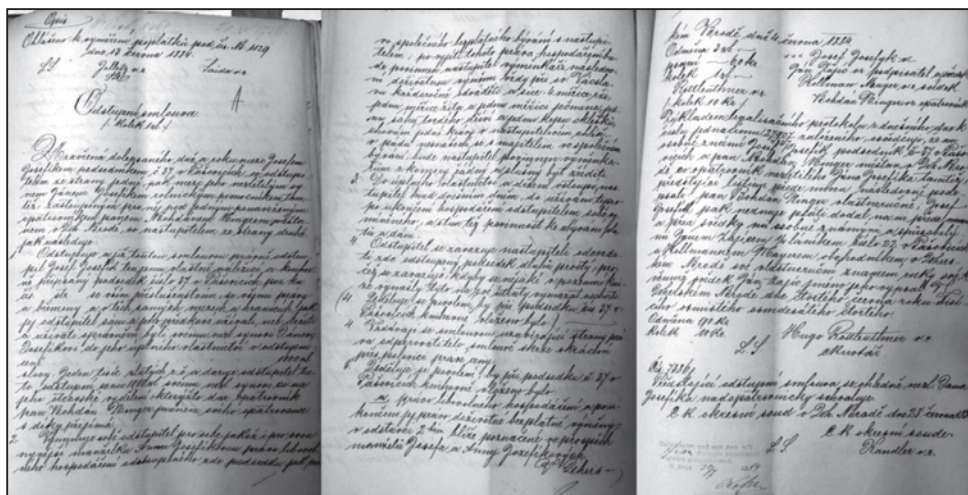
Usedlost čp. 7 v Topolné. Foto O. Floriánová.

mány stavby v Pašovicích (čp. 34 a 37), Vlčnově (čp. 398, 131, 96, 57), Veletinách (čp. 25), Tučapech (čp. 58 a 92), Košíkách (čp. 23 a 65), Boršicích (čp. 288), Nedakonících (čp. 76), Topolné (čp. 90, 93 a 7), Strábrnicích (čp. 184), Vážanech (čp. 136), Šumicích (čp. 72 a 102), Komni (čp. 6), Stráni (čp. 216 a 327), Kunovicích (čp. 748), Hradčovicích (čp. 56), Kostelanech nad Moravou (čp. 20), Kněžpoli (čp. 15 a 24), Polešovicích (čp. 202), Zlámanci (čp. 37) a Starých Hutích (čp. 34).

Vybrané obce jsou dodnes ještě velmi bohaté na dochovaný fond tradičního lidového stavitelství (Vlčnov, Veletiny, Topolná, Komňa, Stráni, Zlámanec) včetně památek, zapsaných v Ústředním seznamu kulturních památek ČR. Tyto obce mají i tu výsadu, že mnohé hodnotné, prohlášené, ale i neprohlášené objekty lidového stavitelství (památky místního významu) jsou svými majiteli pietním způsobem po celá léta systematicky udržovány a využívány, což se – jak bylo zjištěno i v rámci prováděného průzkumu – promítá i do jejich velmi dobrého stavebnětechnického stavu. Vlastníky staveb jsou jak obce (např. Stráni čp. 216 a 327, Komňa čp. 6, Tupesy čp. 118), tak soukromí vlastníci (např. Topolná čp. 7, Zlámanec čp. 37), ale také muzejní instituce (např. Topolná čp. 90 a 93, Vlčnov čp. 57). Objekty jsou využívány nejen k expozičním a edukativním účelům,

ale i k rekreačnímu bydlení a kulturně-společenskému využití. Fond lidového stavitelství se ukázal jako neobyčejně vhodný rovněž pro činnost folklorních souborů a skupin, setkávání jejich členů, ukládání krojů, zkoušky hudby i setkávání s veřejností. V rámci Uherskohradištska se v průběhu uplynulých let podařilo zachránit a znovu zapojit do života díky osvědčení představitelů obcí celou řadu dalších památek lidového stavitelství. Jedná se např. o patrovou komoru u čp. 73 v Bánově, poslední svého druhu v obci, chráněný dům čp. 157 s přízemním vinným sklepem a štitovou orientací obytné místnosti v Břestku, bývalý vodní mlýn čp. 105 v Dolním Němčí, památkové domky čp. 283 a 284 v Hluku, usedlost čp. 50 v Kudlovicích, obnovený domek v Záhumní v Kunovicích, chráněný dům čp. 137, tzv. Nivnickou izbu v Nivnici, Muzeum keramiky s prezentací obydlí hrncíře v usedlosti čp. 118 v Tupesích.

Zejména Vlčnov náleží k obcím s největší koncentrací památek lidového stavitelství v regionu. Díky mimořádně pozitivnímu vztahu místních lidí k dědictví předků se zde dochovaly zcela ojedinělé doklady lidového stavitelství, které zahrnují chráněné rolnické usedlosti s vyspělým architektonickým pojetím uličních průčelí v jádru původní zástavby, i rezerváční areál vinnohradnických staveb,

Odstupní smlouva mezi Josefem Josefíkem, podsedníkem na čp. 37 v Pašovicích a synem Janem, z roku 1884. Foto P. Hlaváčka.

v trati Kojiny nad obcí. Vlčnov tak sehrává nezastupitelnou roli v péči o lidové stavitelství v této oblasti. K nejvýznamnějším stavbám v obci náleží zkoumaná, od roku 1982 průběžně udržovaná památkově chráněná stavba, rolnický dům čp. 57 ve Vlčnově, krytý doškovou krytinou. Je cenným – v současné době již posledním – dokladem slováckého stavení s patrovou komorou, které se stalo pro prof. Niederleho východiskem pro jeho teorii o vývoji dvouprostorového domu k domu tříprostorového. Dům je ve správě Muzea J. A. Komenského v Uherském Brodě a slouží po léta expozičním účelům jako tradiční rolnická usedlost s obytnou a hospodářskou částí. Nelze opomenout ani přízemní jednopatrovou usedlost čp. 65 v řadovém zastavení obce s trojdílným půdorysem, která je využívána zejména k setkání členů dvou dětských cimbálovek a tří tanečních souborů, dále pro komorní pořady a navíc v přední části domu se i provádí. Usedlost dokládá svojí dispozicí zajímavý vývoj prostorové a hmotové skladby v průběhu 19. století. V první polovině devadesátých let 20. století byla usedlost vykoupena obcí od soukromníka a tímto počínem zachráněna před jistou zkázou. V roce 2010 bylo v přilehlé stodole otevřeno i Muzeum lidových pálenic se stálou expoziční podomácké výroby destilátů na moravsko-slovenském pomezí.

Jako příkladnou v rámci celého Zlínského kraje lze označit rovněž péči a následné využití chráněných lidových staveb v obci Komňa. Z předchozích let připomeňme např. záchranu a památkovou obnovu patrové kamenné komory z roku 1774 u čp. 33, ve které byl v roce 1992 zřízen Památník J. A. Komenského, nebo komory u usedlosti čp. 37 (bývalá celnice), kde je dosud zachována dnes již nefunkční suširna a pálenice v humně. Na ochranu prostředí těchto významných památek bylo vyhlášeno i ochranné pásmo. Památková obnova chráněných lidových staveb v Komni – obdobně jako ve Vlčnově – je dokladem mimořádného pochopení zejména ze strany obecního úřadu a občanů, kteří si uvědomují tyto dnes již mizející, a proto nenahraditelné hodnoty hmotné lidové kultury. K jedné z posledních a nej-

významnějších realizací památkové obnovy obce patří i záchrana domkářského stavení čp. 6, charakteristického pro oblast moravských Kopanic. Po náročném stavebním obnově zde vzniklo unikátní muzeum zvěroklestičů. Ve vstupní síni, jizbě a patrové komoře je možné vidět původní dřevěné trámové stropy, v jizbě se nachází dřevěná podlaha, černá kuchyně je zaklenuta cihelnou klenbou a v komoře bylo zachováno skryté zaklenutí a hliněná podlaha. Při studiu obecní kroniky a v osobním rozhovoru s pamětníky bylo i zjištěno, že dům postavil zemědělec František Toman v roce 1850. Ještě dnes můžeme totiž v Komni potkat člověka, který je s usedlostí bytostně spjatý, pochází z rodu Františka Tomana, v domku se narodil a také v něm vyrůstal.

K nejvýznamnějším urbanistickým celkům severně od Uherského Hradiště náleží i soubor maloroľnických domů v Topolné, které patří do oblasti hliněného domu Pomoraví. Nejstarší stavební technikou, která se dochovala do současnosti na domě čp. 93, jsou stěny z nabíjené hlíny. Pro Topolnou byl typický trojprostorový dům. Zbytky původního otevřeného ohniště v černé kuchyni se zachovaly právě v domech čp. 90, 93, ale i v čp. 7, objektu bývalého fojství. Selská usedlost čp. 93 s patrovou komorou, hospodářským traktem a výměnkem náleží k nejstarším v obci a je vyznačena již na indikační skice a katastrální mapě z počátku 19. století. Dům čp. 90 je selskou usedlostí s typickou zástavbou do tvaru písmene „L“ a patrovou komorou, jeho hospodářská část je ukončena výměnkem a kovárnou. Vnější úprava obou domů se vyznačuje výrazným vstupem chráněným mělkým plastickým záklenkem – žudrem s volutou. Na základě archivního bádání bylo zjištěno, že prvním majitelem domu čp. 90 byl Václav Vacula, který je uveden v roce 1671. Posledním majitelem byl Josef Kozlík, který se v roce 1945 vystěhoval do pohraničí. Zůstal zde jeho vnuk Karel Křížka. V kovárně, dosud vybavené kovářským náradím, pracoval až do konce třicátých let 20. století kovář Karel Navrátil. V selské usedlosti čp. 93 žil od roku 1755 nejstarší rod Hrdinů – Záhumenských,

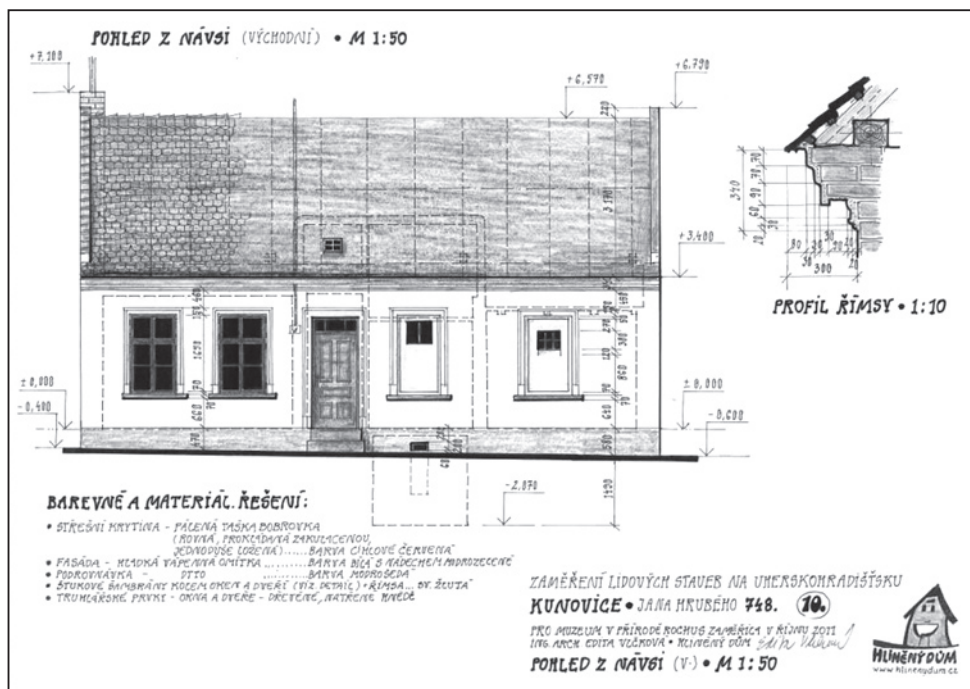
avšak prvními majiteli byli Martin a Pavel Turečkovi. Předposledními vlastníky domu byli bratři Jan a Josef Hrdinovi, kteří zde bydleli až do roku 1969. Posledními vlastníky byli Oldřich a Jana Chaloupkovi, kteří dům zdědili po Janu Hrdinovi. Obě usedlosti jsou již celá léta v péči Slováckého muzea v Uherském Hradišti, které pečuje nejenom o jejich stavební podstatu, ale stará se i o jejich prezentaci.

Velmi hodnotné a pozoruhodné objekty lidového stavitelství byly ale zjištěny i v dalších zkoumaných lokalitách. Nečekaným překvapením v rámci podrobnějšího výzkumu se stal i interiér domu čp. 202 v Polešovicích, který nese na dřevěném trámu stropu dataci 1763. Toto vročení z 18. století je v naší oblasti naprosto unikátní a ojedinělé. Také ve Starých Hutích zaujme velmi hodnotná, dobře udržovaná a zachovaná usedlost z nepálené hlíny čp. 34. Jedná se o intaktně dochovaný obytný dům s chlévy, jenž je situovaný na vyrovnané terase v prudkém svahu nad cestou. K dlouhé usedlosti patří dvě za sebou umístěné, podélně průjezdné stodoly. V interiéru jsou zachované trámové stropy, prkenné podlahy a kachlová kamna. Ve Stříbrnicích najdeme klasickou zemědělskou usedlost čp. 184 s chlévy, hospodářskou částí a s původním vybavením (dřevěné kazetové dveře, kastlová okna, trámové stropy, kachlová kamna). V obci se dosud nachází i celá řada dalších, autenticky dochovaných interiérů z dvacátých a třicátých let 20. století. K jednomu z posledních dokladů tradičního stavitelství v obci Pašovice náleží i původně podsednická usedlost čp. 34, která i přes drobné stavební úpravy v minulých letech je hodnotným dokladem respektujícím stavební tradice. Ve starých mapových dílech lze usedlost lokalizovat již od počátku 19. století. Dochovaná stavba do současnosti je dokladem tradičního lidového stavitelství, a to jak ve své funkci, tak i v kontinuálních stavebních projevech, které by se podle viditelných náznaků daly identifikovat. Proto by bylo nanejvýš vhodné usedlost uchovat v těchto stavebních projevech i pro budoucnost. Obdobné stavební kvality vykazovala i podsednická usedlost čp. 37 ještě v roce 2008, kdy

v Pašovicích probíhal základní terénní výzkum. Dnes na místě původní usedlosti stojí novostavba. V Kunovicích nelze opomenout usedlost čp. 748 v centrálním prostoru sídla, v sousedství kostela sv. Petra a Pavla. U této třídílné prostorové dispozice komorového typu je komora vlastně vložena do prostoru síně a nese celou řadu starších znaků. Je ve své podstatě třípodlažní se sklepní částí, která je vystavěna z kamene kladeného nasucho s klenbou stájového typu. Celá sýpka působí jako samostatné těleso uprostřed domu a odpovídá Menclově studii o původně samostatných komorách včleněných v průběhu věků do obytného domu. Také Kněžpole se může pochlubit řadou usedlostí, které si doposud zachovaly prvky původních vesnických lidových staveb. K nejvýznamnějším patří usedlost čp. 15 a čp. 24 (datovaná rokem 1868). Současná podoba usedlosti čp. 24 pochází z první poloviny 20. století. Zachovalé zůstalo i vnitřní členění usedlosti se záklopovým stropem ve světnici, sýpkou v polopatře, komorou s hliněnou podlahou, světničkou – výminkem v zadním traktu domu. Usedlost by si zcela určitě zasloužila, aby zůstala zachována pro příští generace jako památka místní stavební kultury. Totéž platí i u usedlosti čp. 15, jejíž další osud v rámci zachování je velmi nejistý.

Ve zkoumaných lokalitách, zejména v širším okolí Uherského Hradiště, převažuje silniční typ zástavby (např. Boršice, Kostelany nad Moravou, Kněžpole, Kunovice, Polešovice, Nedakonice). K horským obcím řadového typu s nevyvinutou návší patří např. Komňa, také v Košíkách se zástavba podél cesty přizpůsobuje hornatému terénu. Staré Hutě a Zlámanec jsou řetězovou vsí, charakteristickou pro horské oblasti. Orientace sledovaných domů je převážně okapová. Do domů se vstupuje dveřmi z ulice a k ulici jsou rovněž orientována okna jizby, průduchy komory, v některých případech i průduchy bývalých hospodářských prostor. Půdorysné řešení zahrnuje obytnou část, nejčastěji obdélníkového tvaru, s připojenou dvorní částí rovněž na půdorysu obdélníku.

Na jednotlivých zkoumaných objektech je patrné, že prošly několika vývojovými fá-

Projektová dokumentace objektu čp. 748 v Kunovicích. Foto V. Kovářů.

zemi. V řadě případů ve hmotě naznačená starší stavební tradice je převrstvena stavebními úpravami z druhé poloviny 19. století a první poloviny 20. století. Převážná část těchto objektů je z nepaláných cihel, část objektů, přibližně od poslední třetiny 19. století, je z cihel pálených, sedlová střecha má nejčastěji hambálkový krov a nahrazovala střechu valbovou, která byla pro tuto oblast charakteristická zhruba do přelomu 19.–20. století. V této době docházelo k výměnám původní doškové střešní krytiny za nespalný materiál (pálená taška), který je na většině zkoumaných objektů. Zaznamenáváme ale i betonové tašky či eternitové šablony. Výjimku tvoří rolnický dům čp. 57 ve Vlčnově, který je krytý slaměným doškem. Významnou roli sehrávalo u všech těchto objektů vedle hlíny i dřevo z místních zdrojů, které sloužilo ke zhotovení krovů, zčásti také štítů, trámových stropů i dřevěných podlah, ke zhotovení výplní otvorů v obytném domě i hospodářských budovách. Velmi pozoruhodné jsou ve většině zkoumaných objektů dochovaná okna, dveře a vrata, která tvoří

významnou součást architektonického dědictví. Zároveň však patří k součástem nejvíce ohroženým a zatím stále nedoceněným. Okna jsou ve většině zkoumaných případů dřevěná, kastlová, okenní rámy mají subtilní příčle členící okna a jejich rámy často zdobí profilované a řezbářské prvky. Obvykle jsou řemeslně i výtvarně dokonalé. V řadě případů jsou rámovány šambránami, zvýrazněnými odlišným barevným tónem či drobnými štukatérskými prvky. Vstupní dveře včetně zárubní a překladů jsou převážně z tvrdého dřeva a jsou ukázkou kvalitní truhlářské práce s řezbářsky provedenými zdobnými detaily, jejichž motivy se často na dveřích opakují. Rozmanitostí se vyznačují také zámky, kliky, kování, které jsou nezbytnou součástí dveří. Průčelí domů starší vesnické zástavby nesou znaky původního řešení. Hliněné nebo hliněno-vápenné omítky jsou již jen ojediněle zachovány, stejně jako vápenné ličky. Výborné vlastnosti vápenné omítky umožňovaly plastické, dekorativní ztvárnění fasád. Architektonické prvky dělicí plochu stěn, jako římsy, lizény, šambrány, bosáže, dopl-

ňují často ještě zdobné štukatérské prvky. Ve štukátérských člancích fasád máme možnost dodnes ještě vidět ohlasy historických slohů, nejčastěji pak klasicistní či secesní prvky.

Zkoumané obce si do značné míry udržují svůj původní charakter v urbanismu i architektuře. V některých lokalitách se dochovala i původní urbanistická struktura. Novými dominantami se v současnosti staly budovy škol, obecních úřadů, v řadě případů však i pro obec zcela nepatřičné stavby podnikatelského baroka a bungalovů. Řada usedlostí zůstala dosud zachovaná ve své původní hmotě, nezměněném půdorysu, dispozici, tvaru střechy, použití střešní krytiny i v členění uličního průčelí. Obvykle se udržela i tradiční zástavba dvora. „Inovace“ se ale projevuje především ve zvětšování okenních otvorů, nové fasády a budování obytných pater. To všechno celkový vzhled stavby značně poškozuje. Navíc schopnost vypovídat o době svého vzniku se váže jen na originál. Pouze např. z historického okna můžeme čerpat informace o estetickém cítění, tvůrčích schopnostech a technické dovednosti minulosti. Výměnou za nový prvek tato hodnota zaniká.

Citlivá obnova objektů lidové architektury je velmi složitým problémem. Lidová stavba špatně „snáší“ technologie odlišné od tradičních postupů. Pouze použitím tradičních materiálů a postupů lze tradiční stavby obnovovat, aniž by se měnil jejich architektonický výraz. Nové materiály a průmyslově vyráběné prvky ji mohou připravit o její neopakovatelný „rostlý“ výraz, respektující

Usedlosti zv. Štrbákovec čp. 216 a 327 ve Strání.
Foto J. Spathová.

nerovnost ručně tesaných trámů a hliněných omítek. Soudobé materiálové alternativy mohou být srovnatelné funkčně, ale užití tradičního materiálu má hodnotu samo o sobě a je v principu nenahraditelné. Lidová stavba obsahuje i velké množství zajímavých technických detailů, které dokládají zručnost a „fištrón“ našich předků. Můžeme zde nalézt také celou řadu mimořádně působivých výtvarných detailů, jejichž vysoká úroveň často smutně kontrastuje se soudobou produkcí. O to více je pak nutné ocenit kladné příklady z praxe. Pokud se podaří překonat všechna tato úskalí a stojíme-li před kvalitně obnovenou lidovou stavbou, dýchne na nás nenapodobitelné kouzlo živého, tradičního řemesla a sepjetí s minulostí. Lidové stavitelství nabízí detaily, prvky, fasády a v neposlední řadě celkové prostředí, jejichž zachování má smysl pro soudobou společnost.

Důkladnou dokumentaci tradičního lidového stavitelství ve Zlínském kraji (v roce 2011 a 2012 okresu Uherské Hradiště) byla u nás vytvořena unikátní komplexní, v jednom celku soustředěná materiálová databáze tradičních lidových staveb na širokém etnograficky pestrém území Zlínského kraje. Ta poskytla podrobnou materiálovou základnu k dalšímu odbornému využití pro publikační počiny, výstavy, odborné přednášky, kompletní materiál k odbornému srovnávání a bádání v oblasti tradičního lidového stavitelství, pro jednotlivé zájemce a badatele, zainteresované instituce apod.

Velký význam může mít i praktický dopad databáze, která poskytne kvalitně připravený materiálový podklad pro výběr staveb k památkové ochraně, pro realizaci staveb v muzeích v přírodě, poslouží jako metodická pomoc majitelům usedlostí i jiným stavebním investorům při konkrétních rekonstrukcích a přestavbách objektů původního vesnického stavitelství. Přispěje tak k udržení charakteristického rázu staveb, vesnických sídel a sídelní krajiny vůbec.

Cílem této náročné práce je také upozornit všechny zainteresované, především obecní úřady a majitele nemovitostí, na hodnoty dochovaných objektů. Některé z nich poží-

vají památkové ochrany, je to však jen malý zlomek z celkového počtu staveb, které by si rovněž zasloužily, aby zůstaly zachovány ve svém původním stavu jako významné dědictví regionálního vesnického stavitelství. Tým řešitelů projektu odvedl obrovský kus náročný, zejména terénní práce, aby jednotlivé objekty byly podrobně zdokumentovány, dokud ještě stojí. Nyní mohou tyto informace sloužit všem, kdo budou ochotni účastnit se na záchraně cenného dědictví a uchovat tyto bohužel mnohdy nezadržitelně chátrající skvosty pro příští generace. Mnoho obcí si uvědomilo, že památky lidového stavitelství jsou jediným historickým bohatstvím obce, jejichž ztrátu už nebude možno v budoucnu ničím nahradit. Každá z těchto památek je velmi důležitá pro obec, pro lidi, kteří v místě památky žijí. Její význam a dopad její existence na okolí se nejvíce projeví až s jejím zánikem – jednoduše náhle chybí.

Umělecká hodnota, pravá malebnost našich vesnic leží v urbanistické jednotě celků včetně nezbytných architektonických doplňků vnitřních dominant. Snaha o zachování typické regionální krajiny a sídel patří i k cílům Evropské unie. Zpracování hlubší dokumentace tradičního lidového stavitelství ve Zlínském kraji může být rovněž jednou z cest, která se nabízí k postupné nápravě neutěšeného stavu vesnického prostředí. Seznamování veřejnosti s kulturními a tradičními hodnotami obce může postupně vést k vytvoření pocitu hrdosti k domovské příslušnosti. Lidové stavitelství má v každém regionu svou svébytnou podobu a dotváří jeho kolorit. Přednostně by mělo být chráněno a opatrováno, protože právě u něho hrozí největší nebezpečí zničení a tedy i ochuzení regionu o jeho charakteristickou tvářnost.

Jana Spathová

Terénní výzkum v obcích pod Chříby

Jednou z důležitých činností společnosti Park Rochus, o.p.s. je odborná příprava vznikající expozice muzea v přírodě Rochus a s ní související etnografický výzkum tra-

dičního sídla, domu a bydlení. Společnost tak navazuje na Slovácké muzeum v Uherském Hradišti, které v rámci grantových projektů uskutečnilo v letech 2007–2011 rozsáhlý terénní výzkum v jednotlivých okresech Zlínského kraje. Dokumentace tradičních staveb má obrovský význam pro zachycení posledních dokladů tohoto typu kulturního dědictví, které je ohroženo zánikem. Téměř denně mizí množství lidových staveb, které nevyhovují dnešním nárokům na bydlení ani dnešnímu vkusu uživatelů. Většina obytných tradičních staveb je buď neobydlena a z tohoto důvodu chátrá, nebo je využívána k chalupaření a obvykle více či méně chalupářskými zásahy také znehodnocena. Jen málo z původních tradičních objektů je trvale obýváno a přitom si zachovává svůj původní vzhled.

Koncepce Muzea v přírodě Rochus se zaměřuje na etnografický subregion Uherskohradištsko a také na západní část Uherskobrodsko. Při výzkumech vzniká ucelený soubor dokumentace, která se stává východiskem pro další odborné zpracování této tematiky. Terénnímu výzkumu vždy předchází studium dostupných archivních materiálů s využitím starých map stabilního katastru a indikačních skic z 19. a počátku 20. století, historických pohlednic a fotografií.

Terén vymezený oblastí Košíky – Osvětimany – Hluk – Zlámanec jsme si pro první fázi výzkumu rozdělili do tří částí: obce pod Chříby, obce v okolí Uherského Hradiště a obce Dolního Poolšaví. Výzkum je rozdělen na dvě hlavní části. První částí je vždy výjezd do vybrané lokality, vytvoření detailní fotodokumentace, výběr nejzajímavějších objektů tradičního lidového stavitelství a získání všech dostupných informací týkajících se lokality (historické fotografie, rozhovory s pamětníky a jiné). Druhou částí výzkumu je zpracování získaného materiálu do konkrétní podoby, ať už do zprávy z terénního výzkumu se zdůrazněním zajímavých částí, tak do grafické podoby – zaměření konkrétních objektů stavitelství (k dnešku máme technicky zpracováno 18 objektů a u dalších dvou zaměřování probíhá). V souvislosti s konkretizací situačního plánu muzea za-

měřujeme pozornost ještě na hospodářské, technické a řemeslnické objekty. Zvláštní zájem věnujeme vinohradnickým stavbám a kultuře pěstování vinné révy.

Dispozice obcí je z velké části formována společenskými a hospodářskými potřebami obyvatel, které je utvářejí v souladu s tvarem terénu. Protože písemný a grafický materiál nedostačuje k plnému osvětlení starších původních forem, má jejich rozbor povahu pouhé hypotézy. Přesný obraz většiny vesnic poskytují teprve plány stabilního katastru z první poloviny 19. století. Při studiu vesnického stavitelství je třeba věnovat pozornost podmínkám, které pro jeho vývoj dávalo hlavně geografické prostředí. Nepříznivé geografické podmínky mohly do jisté míry brzdit vývoj předcházejících faktorů a tím negativně, i když nepřímou, ovlivnit vývoj některých forem i celkového utváření vesnické stavby.

V západní části oblasti, po pravém břehu řeky Moravy, ustupují jednotlivé obce do podhůří Chřibů, původně s pasekářským osídlením (Kudlovice, Jankovice, Velehrad, Břestek, Tupesy až po Buchlovice). U některých obcí se tvoří shluky domů nebo řádky bez pevnějšího spojení s jádrem obce. Z těchto obcí jsme vybrali tři nejzajímavější: Břestek, Jankovice a Košíky.

Břestek

Sídelní obraz obce Břestek je typu údolní silnicovky a souvisí s vodním tokem, který vyhloubil údolí a pod poměrně ostře se zvedajícími svahy vznikla výstavba rolnických usedlostí, domkářských chalup a posléze v nejmladším typu zástavby rodinných domů. Centrum obce se zvonící i se staršími rolnickými usedlostmi tvoří jádro sídla s poměrně pravidelnou ulicovou zástavbou.

Břestek je charakteristický vzácnou konglomerací usedlostí okapově orientovaných a chalup obrácených štítem k cestě. Druhá varianta orientace vychází mimo jiné z přírodních podmínek položení sídla do poměrně úzkého údolí s nedostatkem místa pro výstavbu větších usedlostí, ale také z ekonomických zřetelů. Vzhledem k rozsáhlému viničnímu hospodářství se ve vesnicích pod

buchlovskými horami v menších zemědělských usedlostech uchovávala produkce vína ve sklepech pod domy. Víno bylo skladováno v klenutých, poměrně rozsáhlých prostorech, nezahlobených, ale vybudovaných na povrchu, v přízemí domů, jejichž obytná část byla situována v patře. Do sklepa se vcházelo přímo z ulice.

Větší selské usedlosti mají pravidelný dvůr hákového půdorysu s hospodářskou částí, navazující na obytný dům a se stodolou umístěnou na konci dvora. Chalupy se štítovou orientací jsou jednotraktové s přízemním sklepem, se vstupem do obytné části po schodech, umožňujících komunikaci s obydlením, situovaným nad sklepem pod prudce se svažující strání. Obytná část je trojdílná se vstupní síní, jizbou a komorou. Na komoru navazuje chlév, případně další místnosti pro chov zvířat a menší kolna. Obilí a seno z luk, obklopujících ves, ukládali obyvatelé na rozlehlé půdě. Nejstarší domy byly vybudovány z přírodního materiálu, především z kamene a nepálené hlíny. Kámen i nepálené cihly jsou spojované hliněnou maltou. Z kamene jsou především klenuty přízemní prostory, někdy v kombinaci s pálenou cihlou. Střechy jsou převážně sedlové, kryté původně doškem, posléze štípanou břidlicí a pálenou taškou i dalšími, průmyslově vyrobenými krytinami, včetně betonové tašky. Ta působí nepříznivě, hmotným těžkopádným dojmem znásobeným použitím tašky do okrajů střech místo dřevěné lišty. Okna nejstarších domů, tzv. kastlová, jsou členěná do šesti tabulek, ve 20. století postupně vyměněná

Břestek – památkově chráněný nadsklepní dům čp. 157. Foto J. Káčer.

za dvoukřídlá se svrchním členěným nebo jednoduchým dílem. Původní dveře byly dřevěné ve dřevěných veřejích, podobně jako okna. Nátěry byly provedeny v hnědé, posléze také v bílé barvě.

Vedle těchto poměrně zachovaných reliktních původních zástavby z 19. století, dochovaných ve hmotě i detailu, se nachází v uliční zástavbě také starší budovy, u kterých se projevují různé modernizační úpravy, postupně se rozvíjející především po druhé světové válce. Jde především o vstupy do střeš vikýřů a střešní okna, brizolitové omítky, plastová okna a dveře, keramické obkladačky.

Jankovice

Jankovice jsou vsí řadového typu s vyvinutou návší z původního pasekářského osídlení v severovýchodním cípu Chřibů. Již před založením obce v roce 1648 se zde usazovali dřevaři, kteří zpracované dřevo pálili na milířích na uhlí. Lineární koncentrace kolem klikaté cesty a potoka vytváří uvolněnou řadu domů nepravidelně situovaných. Okapové zastavení se v nepravidelném rytmu střídá se štítovým podle toho, jak vyhovovala parcela a terén. Z obytných objektů tradiční zástavby toho nezůstalo mnoho. Pouze směrem k hornímu konci obce stojí za pozornost domky chalupníků vybavené kvalitními truhlářskými pracemi – výplněmi otvorů, dřevěnými štíty a vraty. Ojedinelé lze nalézt v humnech stodoly.

K velmi pěkným objektům patřila dlouhá usedlost čp. 116 Metoděje Hrbáčka

Jankovice – zemědělská usedlost čp. 116 Metoděje Hrbáčka postavená v roce 1820. Foto J. Káčer.

s vročením 1820, která dnes už nestojí. Na jejím místě dnes nalezneme novostavbu. Šlo o dlouhý, okapově orientovaný objekt postavený z nepálených cihel na kamenném základu. Vnitřní dispozici tvořila stodola, obytná část a chlévy, které na sebe přímo navazovaly. Při vstupu do obytné části nás v síni přivítal pozůstatek černé kuchyně s dominantním kachlovým sporákem, který plynule procházel do světnice, kde byl formován do kachlových kamen. Na druhé straně síně byla umístěna patrová komora. Ve svahu za objektem se nacházel kamenný sklep a nad ním situovaná zděná, příčně průjezdná stodola, která je v základech zpevněna betonovým soklem a jako jediná se dochovala.

K nejlépe zachovaným stavením patří přízemní, okapově orientovaná usedlost čp. 9 z roku 1923. Objekt hákového půdorysu se sedlovou střechou krytou betonovou taškou byl poměrně citlivě upraven v sedmdesátých letech 20. století a slouží již dvacet let k rekreačním účelům. Interiér byl upraven pro současné bydlení, avšak jeho vnitřní členění zůstalo zachováno. Tvoří ho dvě světnice s trámovým stropem a dřevěnými podlahami, síň, původně patrová komora a malý sklep. Průčelí domu tvoří dvě kastlová členěná okna a trojice průduchů bývalé komory. Fasádu zdobí hladká bílá omítka se soklem, který je zvýrazněný hnědou barvou. Na obytnou část navazuje v pravém úhlu bývalý hospodářský trakt s chlévy.

V obci se nachází mnoho objektů s bohatě truhlářsky zdobenými štíty, vraty a výplněmi otvorů, kterým stojí za to věnovat pozornost a po zmapování je detailně zakreslit.

Košíky

Specifická zástavba obce se přizpůsobila rozmanitému terénu Chřibů a nikde jinde se v dané oblasti neobjevuje. Místa, kde to dovoluje terén, se větví do uliček, které nevybíhají daleko od hlavní komunikace. Samoty, popř. soubory několika usedlostí, se nacházejí na kopcích mimo hlavní zástavbu východním a severním směrem. Historické jádro se soustředí okolo potoka. Nacházejí se zde hodnotné památky tradičního lidové-

ho stavitelství, na což upozornil i významný odborník této problematiky Jiří Langer.

K dobře zachovalým patří opuštěná nárožní usedlost čp. 65, která se řadí k dominantním objektům Košíků. Usedlost pochází z přelomu 19. a 20. století, avšak současná podoba je z první poloviny 20. století. Sestává z původní hákové dispozice (obytné křídlo okapově orientované k hlavní komunikaci), ke které bylo na konci 19. století přistavěno třetí křídlo už z pálených cihel a v základech z kamene. Klenbový strop nízkého sklepa, do kterého se vstupuje ze dvora, je tvořen z pálených cihel umístěných do ocelových profilů ve tvaru písmene „I“. Původně toto křídlo, terénně výše umístěné, sloužilo jako pekárna pro část obce (zjištěno dle informátorů), která byla v padesátých letech zrušena a přeměněna na výminek. Zajímavostí objektu je konstrukce krovu, která leží na několika pilířích z nepálených cihel vystupujících ze stropu v půdním prostoru. Na půdu vede cesta otvorem nad síní nebo krytým vstupem z ulice pomocí žebříku. Konstrukce domu v základech z kamene a nepálených cihel je omazána hliněnou omítkou modré barvy. Podrovnávka a plastické výstupky okolo oken, dveří a průduchů jsou zvýrazněny růžovou barvou.

Druhou zajímavou usedlostí je objekt čp. 27, v současnosti opuštěný a v havarijním stavu. Dnešní situace vznikla z přestavby domu v polovině 20. století. Hospodářská část je samostatná stavba řazená vedle obytné budovy. Chlévy jsou umístěné vedle sebe. Prostor před nimi tvoří neoplocený dvorek, na kterém se nachází hnojiště, suchý záchod a králíkárna. Další v řadě souboru staveb byla situována příčně průjezdná stodola sloupkové konstrukce z nepálených cihel. Za ní u břehu potoka stávaly roubené seníky, které jsou už bohužel minulostí.

Zemědělská usedlost čp. 23 je nejohroženějším objektem v obci. Má hákový půdorys ve tvaru písmena „L“, je okapově orientovaný ke komunikaci. Do dvora usedlosti se vjíždělo vedle objektu, který je dnes nechráněný – otevřený, v prostoru dvora bývala i stodola s konírnou, situovaná naproti vjezdu do dvora a hospodářskému křídlu. Ta

dnes už nestojí, stáří a přírodní podmínky se podepsaly na jejím stavu, velikost můžeme odhadnout jen podle zbytku obvodového zdíva. Dvůr je špatně přístupný kvůli náletovým rostlinám, hlavně ostružiní. Usedlost měla poměrně dlouhé hospodářské křídlo, v němž byly dva chlévy a výminek, který byl orientován na konec tohoto křídla. Vlivem stáří a neudržování objektu zde spadla střecha a obáváme se, že v budoucnu už nebude možné zaměřit a zjistit ostatní konstrukční prvky objektu. Veškeré tyto prostory jsou prázdné, zanesené náletovými rostlinami. Obytné křídlo objektu orientované ke komunikaci je tříprostorové. Vstupem ze dvora se dostaneme do síně, ve které se nachází vchod do sklepa, kopírující velké prostory světnice, vlevo pak vstup do patrové komory. V komoře se nalézá několik kusů nábytku – truhly, sudy, váha, zásobník na obilí, stůl, lavice. Ze síně vedou dveře rovně do prostoru bývalé černé kuchyně, která byla částečně přestavěna, avšak pec s kamny již chybí. Jednoduchý záklopový strop ze širokých dřevěných desek nalezneme jak ve světnici, tak i v síni. Poslední dveře mířící ze síně doprava nás uvedou do velké prázdné světnice se třemi kastlovými okny (v každé stěně jedno) a v rohu se zbytkem sporáku. Nad světnicí je velmi dobře zachovalý trémový strop natřený na zeleno (datace nezjištěna). Ve štitové straně silně praská konstrukce stěny a je patrná i díra mezi stěnou, světnicí a sklepem. V tomto místě ujíždí zásluhou vlhkosti terén a pomalu narušuje stabilitu obytné části usedlosti. Objekt má jednoduchou sedlovou

Košíky – chátrající zemědělská usedlost čp. 23. Foto J. Káčer.

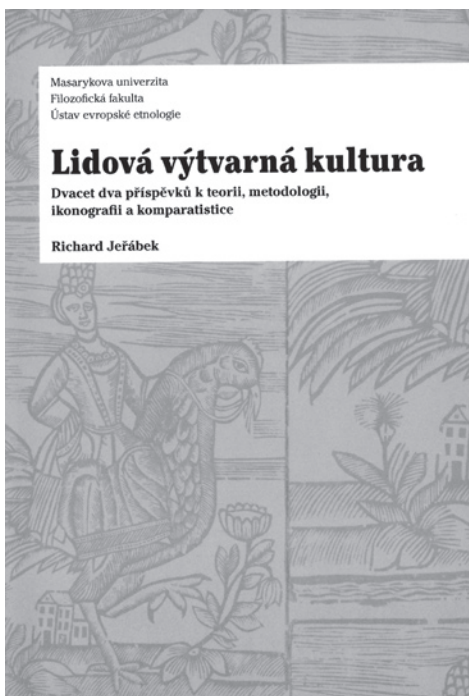
střechu, původně krytou pálenou taškou, dnes plechovou. Do prostoru půdy se dostaneme dvěma otvory – ve štítě a ze dvora. Na původní hliněné omítce je patrné starší a mladší barevné řešení (starší ve žluté barvě s modrým zvýrazněním plastických prvků objektu, mladší je stejné jako u čp. 65 v modré a růžové). Hospodářská část dle zjištění měla bílou barvu s červeným zvýrazněním. Jako stavebně velmi zajímavá usedlost, avšak v kritické stavu by si zasloužila zaměření dříve, než se zřítí.

Tyto tři velmi cenné objekty z obce Kóšiky by bylo vhodné zaměřit, a tím uchovat jejich existenci alespoň v dokumentační podobě. V obci se samozřejmě nacházejí i další cenné objekty (nadsklepní dům, budova bývalé školy, sklepy, členité usedlosti), ale ty ještě nejsou tak ohrožené zánikem jako výše uvedené.

Terénní výzkum pro společnost Park Rochus, o.p.s. pokračuje na vymezeném území i nadále a představuje důležité srovnání s předchozím výzkumem Slovákého muzea prováděným v roce 2007 na území okresu Uherské Hradiště. Řada z původních zmapovaných objektů dnes již neexistuje a další rychlým tempem mizí. Společnost Park Rochus, o.p.s. spolu se Slovákým muzeem v Uherském Hradišti v současnosti připravuje internetovou aplikaci databáze lidového stavitelství, která bude obsahovat fotografický a písemný materiál kompletně zdokumentovaného současného stavu vesnických sídel a v nich zachovaných tradičních lidových staveb různého charakteru na území Uherskohradištska. Doplní je technická a kresebná dokumentace vybraných zaměřených staveb a podrobné etnograficko-historické informace. Tento výstup několikaletého výzkumu bude sloužit k dalšímu vědeckému bádání jak zájemcům o lidové stavitelství, tak i široké veřejnosti, která by řešitelům pomohla databázi rozšiřovat.

Jan Káčer

Richard Jeřábek: Lidová výtvarná kultura: dvacet dva příspěvků k teorii, metodologii, ikonografii a komparatistice. Masarykova univerzita. Brno 2011. Etnologické studie, sv. 10, 239 s.

Richard Jeřábek (1931–2006) se výrazně zapsal do dějin české etnologie jako vysokoškolský pedagog, který vedl na Masarykově univerzitě v Brně čtyřicet let katedru etnografie – od roku 1990 Ústav evropské etnologie. Jeho vysokoškolské působení provázela pozoruhodně závažná vědecko-výzkumná činnost. Dokládá to souborná práce o výtvarné kultuře lidu, vydaná Masarykovou univerzitou jako desátý svazek edice Etnologické studie. Obsahuje dvaadvacet teoretických a metodologických studií o této hlavní oblasti Jeřábkova vědeckého zájmu. Vybrané práce, často publikované v zahraničních časopisech, představují ve svém celku syntetický výklad složitého a rozporného fenoménu, označovaného jako lidové umění.

Přínos tohoto sborníku není jen v heuristické pečlivosti a v kritickém rozboru artefaktů lidového umění a v jejich verifikaci, ale i v jejich zařazení do širších souvislostí

lidového života. Editoři – Alena Jeřábková a Alena a Pavel Křížovi – rozdělili zmíněné studie do dvou vzájemně souvisejících okruhů: na terminologické a teoretické práce a na práce ikonografické a metodologické. K první významné práci v tomto ohledu patří studie *Lidové umění a výtvarná kultura lidu*, uveřejněná ve Slovenském národopise v roce 1978. V ní poprvé Jeřábek formuloval pojem výtvarná kultura lidu, který jen pomalu nahrazuje přežívající a nepřesný termín lidové umění. Obsah termínu výtvarná kultura lidu upřesňoval a teoreticky zdůvodňoval v časopise *Umění a řemesla* v letech 1979 a 1989. V řadě studií dále specifikoval obsah tohoto termínu jako protiváhu stále archaičtějšího pojmu lidové umění, který přežívá ve společenském diskurzu a stal se součástí komercializace prvků tradiční lidové kultury.

Jeřábek poukázal na to, že pojem lidové umění je od počátku jeho používání zdrojem četných nedorozumění zejména proto, že náleží do širšího komplexu lidové kultury a často má daleko ke skutečně výtvarnému umění. V kontextu doby, kdy pod ideologicky zneužívaným pojmem „lidový“ byly za lidové umění považovány nejrůznější řemeslné výrobky nebo folklorní kýč, byly a dosud jsou Jeřábkovy teoretické a metodologické studie významným přínosem k pochopení vývoje tradiční lidové kultury. Dokládají to nejenom uváděné práce jako *Pokus o systematizaci lidového a zlidovělého umění* (Umění a řemesla, 1989) nebo *Dichotomie: lidové a zlidovělé umění* (Jahrbuch für Volkskunde, 1992), ale i analytické ikonografické a metodologické studie, jež byly uveřejněny v domácích i zahraničních časopisech.

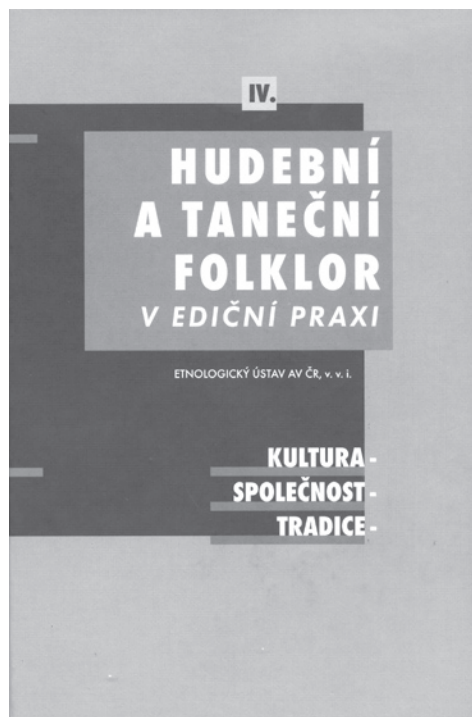
Předkládaný soubor studií pod názvem *Lidová výtvarná kultura* je nejenom příkladem vědeckého zpracování tématu, způsobů verifikace jednotlivých artefaktů a odvážnou kritikou přežívajících názorů, ale zároveň výzvou proti vytváření falešného obrazu o tradiční lidové kultuře vůbec. Většina uvedených prací také dokládá evropský kontext studia lidové kultury, již Jeřábek koncipoval jako komparatisticky chápanou evropeistiku. I proto je třeba uví-

tat tyto Jeřábkovy práce, jež můžeme chápat i jako skriptu nejen pro studenty etnologie na Ústavu evropské etnologie Masarykovy univerzity v Brně.

Josef Jančář

Lucie Uhlíková, Marta Toncrová (eds.): Hudební a taneční folklor v ediční praxi. Etnologický ústav AV ČR, v.v.i., Praha 2011. 286 s. Kultura – společnost – tradice; 4.

V roce 2011 vydal Etnologický ústav Akademie věd v rámci ediční řady Kultura – společnost – tradice další publikační počín, tentokrát zaměřený na ediční praxi hudebního a tanečního folkloru, která patří k důležitým úkolům etnomuzikologie a etnochoreologie. Zpracování terénních výzkumů a jejich publikování přinášela a stále přináší pro redaktory sbírek řadu otázek a problémů, se kterými jsou nuceni se vypořádat. Vliv na jejich činnost také měla v průběhu 19. a 20. století bezpochyby měnící se společensko-politická situace českých zemí.

Problematika sběru a vydávání lidových písní a tanců byla v minulosti pochopitelně rozpracována a reflektována v odborné literatuře. S nástupem moderních technologických prostředků získala ediční praxe nové možnosti zpracování a prezentace. Jak obě editorky v úvodu poznamenaly, „... práce si neklade za cíl podat vyčerpávající přehled a soupis edičních počínů z oblasti hudební a taneční folkloristiky, ale formulovat a objasnit problémové okruhy s touto ediční praxí spojené.“ Publikace, do níž autorsky přispělo třináct odborníků, shrnuje v minulosti řadu řešených otázek a roztroušených informací a zabývá se kritickým vydáním některých pramenů, přinášejících specifické i obecné otázky ediční činnosti. Je strukturována do dvou hlavních částí. První – teoretická část – představuje pohled do historie řešení ediční problematiky, druhá – praktická – se věnuje (jako příkladové studie) přípravě čtyř konkrétních pramenných edicí.

Vstupní příspěvek s názvem *Tištěné edice lidových písní v českých zemích – vývoj a vybrané problémy* (autorského kolektivu Věry Thořové, Marty Toncrové, Lucie Uhlíkové) podává souhrnný pohled na historii vydávání hudebního folkloru na vymezeném území od první poloviny 19. století do současnosti. Všímá si typologie sbírek směřujících od nadregionální k tematickým regionálním edicím, cenzurních zásahů ze strany oficiálních úřadů, kterou mnohdy předcházela autocenzura sběratele či redaktora, nebo problematice sběru a zpracování písňového materiálu u významných sběratelských osobností (F. Sušil, K. J. Erben, F. Bartoš, L. Janáček, H. Bím, J. Černík a další). Podtrhla důležitý význam a přínos institucionální podpory, která se v průběhu 20. století u nás formovala především v Etnologickém ústavu Akademie věd ČR (v minulosti měnící svůj název), jejíž odborní pracovníci byli autory řady kritických edic. Druhý příspěvek M. Toncrové a L. Uhlíkové *Edice lidových písní a čistota dialektu* se věnuje krátké analýze textové části písní ve sbírkách Sušilových, Bartošových, Jindřichových, Černíkových, Poláčkových a dal-

ších v souvislosti s jednotlivými nářečími v příslušných regionech a způsobem jejich zápisu. Do třetice se obě autorky zabývají srovnávacími poznámkami k písním v tištěných edicích v chronologické posloupnosti vybraných sbírek české, moravské a slovenské proveniencie. Další, tentokrát samostatný příspěvek M. Toncrové se zaměřil na překlady textů lidových písní z cizích jazyků do češtiny (postupně také opačným směrem), vedoucí k zpřístupnění repertoáru slovanských národů na našem území, a komentářem k jejich překladatelům. Příspěvek *Knižní edice českých kramářských písní* autora Jiřího Fialy se zaobírá ve 20. století významnými vydávanými sbírkami těchto písní světského či náboženského obsahu, které se v minulosti šířily komerčním způsobem a uchovaly se v podobě speciálních kramářských tisků. Etnomuzikolog Zdeněk Vejvoda v příspěvku *Edice lidové instrumentální hudby v českých zemích* podává výběrový přehled písňových sbírek, v nichž jsou obsaženy notační zápisy jak partitur historických sestav lidové hudby, tak určené jednotlivým hudebním nástrojům (housle, citera, harfa, cimbál, niněra, píšťaly, klarinet, pastýřské trouby, signální a ponocenské rohy, dudy). Daniela Stavělová svůj příspěvek *Edice a reedice záznamů lidového tance v českých zemích*, doplněný notačními a tanečně-choreografickými poznámkami vybraných sbírek, strukturovala do několika podkapitol. V nich se věnuje problematice záznamu lidového tance, metodice tanečního záznamu a slovnímu popisu tance. V druhé části stručně komentuje některé významné taneční sbírky české, moravské a slezské proveniencie a poukazuje na reedice klasického sbírkového materiálu. Příspěvek Heleny Beránkové *Zvukové edice hudebního folkloru v českých zemích a na Slovensku* si všímá vývoje techniky zvukového záznamu a jeho využití při terénních výzkumech od konce 19. a počátku 20. století až po současnost. Věnuje pozornost situaci na Slovensku, kde vznikaly od konce šedesátých let významné edice hudebního folkloru, a současným možnostem prá-

ce s archivními zvukovými nahrávkami. Jitka Matuszková ve svém příspěvku *Audiovizuální edice lidových tanců v českých zemích a na Slovensku* podává informace o dlouhodobém výzkumném projektu Národního ústavu lidové kultury ve Strážnici s názvem Lidové tance z Čech, Moravy a Slezska, jehož výstupem jsou audiovizuální nosiče s doprovodnou publikací. V průběhu devadesátých let a v prvním desetiletí 21. století byly takto po etapách dokumentačně zpracovány české, moravské a slezské tance (první řada), následovány mužským tancem verbuňk ve druhé řadě, nazvané Mužské taneční projevy, a třetí řadou – medailony vybraných obcí ze Slovácka, Valašska, Hané, Lašska a Slezska. Podobně také na Slovensku vychází od roku 2000 audiovizuální encyklopedie Ludové tance slovenských regiónov, v níž doposud vyšlo deset dílů. V posledním příspěvku první teoretické části publikace *Digitální edice sbírek lidových písní v českých zemích* nastiňuje Jan Blahůšek možnost využití moderních technologií při práci s písňovým materiálem, jeho digitalizací a zpřístupnění na webových portálech odborné i laické veřejnosti. Na příkladu projektu Elektronické knihovny Národního ústavu lidové kultury ve Strážnici analyzuje jednotlivé fáze přípravy elektronické edice starších, v současnosti již těžko dostupných písňových sbírek.

Druhá, prakticky zaměřená část knihy otvírá příkladová studie Jiřího Traxlera *Kritická edice písňových sbírek Jana Jeníka z Bratřic – příprava a současný stav*. Sběratelskému dílu tohoto vlasteneckého šlechtice a vojáka se Traxler dlouhodobě věnuje. Stručně představuje Jeníkovy rukopisné soubory, charakter jeho písňových sbírek a přehled dosavadních edic. Následně se podrobněji zabývá rozvržením kritické edice Jeníkových rukopisů a jednotlivými problémy, které musí editor nutně řešit. Na závěr autor přináší aktuální pohled na stav této edice. *Pramenno-kritická edícia vianočnej zbierky Andreja Kmeťa* je název příspěvku etnomuzikoložky Hany Urbancové, která představuje sbírku vánoč-

ního repertoáru, jež v šedesátých letech 19. století sestavil slovenský vzdělanec a kněz Andrej Kmeť. Přibližuje charakter tohoto pramene a koncepci vydání včetně edičních zásad, přináší vybranou ukázkou z revizní zprávy k textové a hudební části sbírky. V příloze pak na konkrétních příkladech představuje textovou část písní a v notovém zápisu jejich nápěvy. Jarmila Procházková popisuje v příspěvku *Kritická edice folklorních záznamů Leoše Janáčka* řadu problematických situací při přípravě rukopisných záznamů tohoto skladatele. Pramenou základnu tvoří materiály písemné, fotografické a zvukové povahy. Nejvíce nejasností přinášejí záznamy které byly Janáčkem vícekrát měněny a vykazují tak znaky vývoje textu a notačních zápisů s interpretačními poznámkami. Závěrečný příspěvek Gerdy Lechleitner z fonografického archivu rakouské akademie věd ve Vídni, nejstaršího vědeckého zvukového archivu na světě, s názvem *Kompletní vydání historických fondů vídeňského fonografického archivu z let 1899–1950* nás seznamuje se zvukovými záznamy (řeči i hudby) této instituce pořízenými v průběhu první poloviny 20. století takřka z celého světa a jejich zpřístupněním odborné veřejnosti formou zvukového a datového CD s příloženým bookletem.

Předkládaná publikace přináší základní pohled do ediční problematiky dílčích výše prezentovaných témat. Každý z celkem čtrnácti příspěvků navíc uzavírá cenný výběrový soupis pramenů a literatury. Práce shrnuje praktické zkušenosti a zásady badatelů, kteří se edicemi hudebního a tanečního folkloru dlouhodobě zabývají, zvláště pak pracovníků Etnologického ústavu AV ČR, jejichž příspěvky vhodně doplňují další domácí i zahraniční autoři. Publikace je určena jak odborníkům, tak především studentům a všem, kteří o tuto problematiku mají zájem a chtějí se této specifické ediční práci věnovat.

Petr Číhal

Ethnologia Europae Centralis. Časopis pro národopis střední Evropy. 10 ročníků časopisu a jeho bibliografie. Brno 2012

Časopis *Ethnologia Europae Centralis* nevznikl náhodně. Je možné jej považovat za pokračovatele Národopisných aktualit, které po sedmadvaceti letech (1964–1990) v tehdejší Ústavu lidového umění ve Strážnici zanikly v důsledku nové koncepce ústavu. Po roce 1990, kdy se otevřely možnosti lépe prezentovat obor, byly hledány cesty, jak zaniklé periodikum nahradit. S návrhem založit časopis přišel v roce 1991 Václav Frolec, který navrhl koncepci i název. Se záměrem časopisu a jeho založením souhlasil i Josef Vařeka, Jiří Langer, Jan Souček, se kterými začali spolupracovat i další tři členové z původní redakční rady Národopisných aktualit: Bohuslav Beneš, Ján Podolák a Ludmila Tarcalová. Dalšími členy byla Eva Večerková a výkonnou redaktorkou Jana Volfová. V průběhu dvaceti let se přidávali další kolegové, kteří pomáhali připravovat deset svazků časopisu *Ethnologia Europae Centralis* (dále jen *EEC*). Prvním šéfredaktorem se stal Václav Frolec, po jeho úmrtí Josef Vařeka. Pro obtížné dojíždění nemocného Josefa Vařeka, jenž měl velký podíl na udržení koncepce zejména zahraničními kontakty, se stal hlavním redaktorem Jiří Langer. Od roku 1996 se časopis zřetelně profesionálně prosadil. Výkonného redaktora začala ve stejném roce zastávat Věra Frolcová a od roku 1999 se vydavatelem časopisu stal Jan Souček. Velkým přínosem pro časopis bylo získané spoluvydavatelství Fakulty etnologie a edukativních věd Slezské univerzity se sídlem v polském Těšíně. Tím se stalo, že redakční rada se rozšířila o Zygmunta Klodnického a Rastislavu Stoličnou. K redakční práci začali svými znalostmi a zkušenostmi přispívat i dva pražští kolegové Jiří Woitsch (Etnologický ústav Akademie věd ČR) a Josef Kandert (Katedra sociálních věd Univerzity Karlovy). Ke spoluvydavatelství se v roce 2009 přihlásila i Česká národopisná společnost, kterou zastupuje Martin Šimša.

Podoba deseti svazků časopisu se během dvaceti let vyvíjela nejen obsahem, ale i roz-

ETHNOLOGIA EUROPAE CENTRALIS

BIBLIOGRAFIE
časopisu

1–10

Brno 2012

sahem. V prvních dvou číslech se časopis zaměřil na studie, diskuse, osobnosti oboru a recenze odborných počínů oboru. Od třetího čísla se koncepčně rozšířila o rozhledy, recenze, referáty, v roce 1999 i konference. V období od založení časopisu odešla řada našich i zahraničních etnografů, folkloristů, historiků či slavistů, proto od osmého čísla začala redakce uveřejňovat i nekrology. V devátém a desátém čísle se časopis, kromě základních studií, zaměřil i na jubilea a vzpomínky na naše i zahraniční odborníky a kolegy v dané oblasti střední Evropy. Studie, které řešily problematiku lidové kultury ve vzpomínaném regionu, byly mnohdy psány anglicky, německy, polsky i slovensky s krátkým českým resumé. Opačně české příspěvky měly anglický či německý souhrn. Většinou se jednalo o teoretické studie mnohdy v rovině diskuse. Rubrika rozhledy především informovala o důležitých poznatcích v rámci střední Evropy, jeho institucích, o významných edičních činnostech a osobnostech oboru. Bohatá je část zahrnující osobnosti, jubilea, nekrology a vzpomínky na živé, ale již nežijící etnografy, etnologe, folkloristy, historiky, slavisty, muzejníky, nejen z Čech a Slovenska, ale i Maďarska, Ra-

kouska, Polska, Ukrajiny, Chorvatska a Německa. Část referáty a recenze upozorňuje na všechny důležité publikace, sborníky, časopisy, výstavy v oblasti dané profilací časopisu. Redakce zařazovala informaci o konání konferencí a jejich přínosu.

Deset svazků časopisu se v letošním roce dočkalo souhrnné bibliografie. Koncepce byla daná obsahem deseti ročníků. Bibliografii sestavila Ludmila Tarcalová, redakčně připravil Jiří Langer a vydal Jan Souček. 448 bibliografických jednotek je rozděleno na studie, rozhledy, osobnosti, jubilea, nekrology a vzpomínky, referáty a recenze, konference. Bibliografie obsahuje autorský rejstřík, rejstřík osobností, informací o institucích a tituly, které vydala EEC.

Časopis se svou dvacetiletou existencí stal pro všechny kolegy, jež se zabývají národopisem v oblasti střední Evropy, a badatelům ze široké škály příbuzných oborů, pozoruhodným pramenem pro jejich vědeckou či jinou odbornou činnost. Především zásluhou pracovitosti a odborné erudici hlavního redaktora Jiřího Langera se může dále časopis řadit k předním odborným vydavatelským počínům v oblasti střední Evropy v oboru národopisu v současnosti.

Ludmila Tarcalová

Ta jeho milá modré oči má... Sváteční kroje svobodných na Moravě a ve Slezsku před 80 lety. Podhorácké muzeum Předklášteří, pobočka Muzea Brněnska, 19. květen – 23. září 2012.

Nestává se tak často, aby se regionální muzeum ve své výstavní činnosti zaměřilo na lidový oděv v takové šíři, jak v roce 2012 Podhorácké muzeum v Předklášteří. Většina muzeí prezentuje především svůj region či blízké okolí. Tentokrát však zmiňované muzeum udělalo výjimku. Vytvořilo expozici nejen z krojově bohaté jižní, ale i chudší severní Moravy. Pracovníci muzea shromáždili téměř třicet krojových kompletů z různých etnografických regionů a subregionů Moravy. Díky dobré spolupráci s desítkou muzeí na Moravě a ve Slezsku se podařilo

ukázat v rozměrných kójích sváteční kroje svobodných. Autorka výstavy PhDr. Irena Ochrymčuková představila ze Slovácka nejen ty nejznámější kroje z luhačovického Zálesí, moravských Kopanic, z Horňácka, z uherskohradištského a strážnického Dolňácka, ze severního Kyjovska a Podluží, ale i z krojových okrsků jako je Strání a Vlčnov. Z přechodné oblasti hanácko-slovácké výstavu obohatil kraj z Kobylí. Zastoupené bylo i Brněnsko Šlapanicemi, Haná kroji z Kroměřížska, Horácko a Podhorácko kroji z Tišnovska. Z Valašska autorka vybrala horský mužský a městský dívčí oděv. Opavské Slezsko, konkrétněji Hlučínsko, vyřešila řadou fotografií a těšínské Slezsko dívčím a mužským goralským krojem. Každá krojová kóje s jednotlivým typem byla vždy tematicky laděná. Kroje z Horácka a Podhorácka instalovala do kóje imitující půdní prostor s ukázkou tradičního způsobu uložení krojů ještě ve dvacátých a třicátých letech 20. století.

Autorka doprovodila výstavu odborným textem o lidovém oděvu. Úvodem stručně popsala kulturně-společenskou situaci v daném období, vývoj, životnost a užívání kroje, jeho odlišnosti a funkce, od prosté ochrany těla až po pracovní, všední, sváteční, obřadní, stavovskou, sociální či reprezentativní. Lidový oděv charakterizovala jako oděv obyvatelstva zabývající se zemědělstvím, který ovlivňovalo přírodní prostředí, hospodářská

Výstava Ta jeho milá modré oči má... Fotoarchiv Podhoráckého muzea, pobočka Muzea Brněnska. Foto M. Holzapfel.

vyspělost regionu, komunikační dostupnost nebo izolovanost v kontaktech s jiným kulturním prostředím. Podtrhla možnost přejímání vlivů na kroj, jak ze slohového oděvu, vojenských uniforem, tak také z příslušnosti k panství či k farnosti. Velký vliv na podobu a životnost kroje měla v pohraničních oblastech a etnických enklávách i etnická příslušnost. Menší zastoupení západní a střední Moravy, Opavska a Hlučínska ve výstavě autorka zdůvodnila vytrácením se krojové svébytnosti a postupným vyměňováním za městský oděv již po polovině 19. století. Působením nových hospodářsko-sociálních podmínek a možností získat další zdroje obživy se stalo, že muži začali oblékat praktičtější oděvní součástky a rychleji odkládali jednotlivé části kroje. Ženy zůstávaly déle v původním prostředí a u původních činností, proto se oblékaly do tradičního oděvu déle. Lidový oděv na jihovýchodní Moravě přežíval ještě hluboko do 20. století a na některých místech, především na Slovácku, přetrvává kontinuálně dodnes.

Výstava o tradičním lidovém oděvu byla doplněna mapami, odbornými knihami s popisy krojů a fotografiemi, z nichž mno-

hé dobové poskytl Slezské zemské muzeum v Opavě. Vystavené oděvy byly správně adjustovány, některé součástky uvedené v příslušném nářečí, s popisem materiálu. Připojené mapy vypovídaly o přírodních a komunikačních podmínkách, které ovlivnily regionální oděvní typ, často s lokálními variantami.

Výstavu provázela celá řada doprovodných akcí. Kromě vlastní vernisáže byly neděle v průběhu června věnovány přidružené výstavě fotografií krojů, rozsáhlé přehlídce moravských krojů a krojů dětských folklorních tanečních souborů. Samozřejmostí byly speciální programy pro děti a komentované prohlídky. Mnohé krojové součástky si návštěvníci, hlavně děti, mohli nejen prohlédnout či vidět na videu, jak se oblékají, ale dokonce si je vyzkoušet. K výstavě byl vydán malý barevný průvodce s ukázkami nainstalované výstavy a vhodným odborným textem. Díky autorce výstavy PhDr. Ireně Ochrymčukové a muzejnímu kolektivu byla výstava nejen rozsahem, ale i zpracováním mimořádným výstavním počinem roku 2012.

Ludmila Tarcalová

ARCHEOLOGIE

KOSTEL A KAPLE SV. JIŘÍ V UHERSKÉM HRADIŠTI

Dana Menoušková, Slovácké muzeum, Uherské Hradiště

Záměr města Uherské Hradiště komplexně rekonstruovat Masarykovo náměstí se stal podnětem pro provedení geofyzikálního průzkumu na této ploše. Průzkum pod současným terénem prokázal existenci reliktní zdiva kostela sv. Jiří, který na náměstí stával až do roku 1785. Následující příspěvek je věnován historii této uherskohradištské církevní stavby, kapli stejného zasvěcení, která jí předcházela, a také archeologickým výzkumům, které se zmiňovanými objekty souvisí.

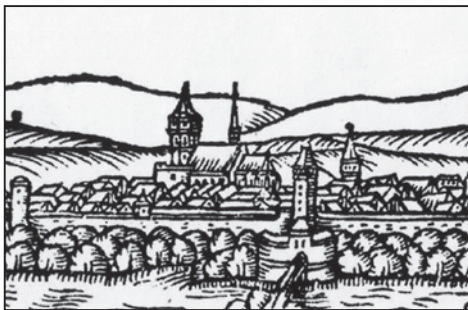
Úvod

Nejstarší zmínku o svatyni s patrociniem sv. Jiří v prostoru dnešního Uherského Hradiště nalezneme v první písemné zprávě o nově vznikajícím městě: „...*ad insulam, in qua sita est capella sancti Georgii...*“ (CDB V, 1, num. 135, pag. 218–220).¹ Pochází z listiny Přemysla Otakara II. z roku 1257. Zmiňuje se v ní, že: „...*na ostrově, na kterém stojí kaple sv. Jiří...*“ bylo shledáno nejvhodnější místo k založení města. V překladu: „...*a kterýžto ostrov nad vše ostatní v oné krajině se zdál podle úsudku všech svrchu jmenovaných našich věrných nejpřítomnější k založení pevnosti...*“

Kusé jsou bohužel i další zprávy, které k dějinám tohoto sakrálního objektu máme. Roku 1290 byl rozšířen přístavbou kaple sv. Anny založené a fundované Bočkem z Kunštátu a jeho manželkou Gertrudou (Fišer 1921, 120). Po polovině 15. století kapacitně nevyhovující kapli nahradil kostel téhož zasvěcení. Ten se stal dominantou středověkého Hradiště (obr. 1), také symbolem jeho hospodářského rozmachu i sebevědomí měšťanů, kteří se o jeho vybudování zasloužili. Při velkém požáru roku 1681 byl kostel téměř zničen. Více jak půlstoletí trvající obnova nebyla dostatečná a svatostánek znovu vysvěcený roku 1740 byl záhy značně sešlý. Zbourán byl roku 1785. Pozůstatky jeho zdiva byly nově zachyceny při geofyzikálním průzkumu Masarykova náměstí na přelomu let 2011 a 2012 (Dresler–Vágner 2013). Opětovně tak byla otevřena diskuse ohledně přesné lokace a vzhledu někdejšího kostela, ale i stáří a lokace původní kaple.

K datování a lokaci kaple sv. Jiří

Na počátku dějin města stojí zmínka o kapli sv. Jiří, jejíž historie je patrně starší než město samo. Od názvu kaple, která dosud nebyla spolehlivě datována ani lokalizována a jejíž patrocinium převzal pozdější kostel, je odvozeno také pojmenování historického jádra (ostrov sv. Jiří). Datování svatyně je přitom podmíněno skutečností, že souostroví, tzv. ostrov sv. Jiří, nebylo v době po pádu Velkomoravské říše souvisle osídleno² až do poloviny 13. století a bylo „jen“ příležitostným útočištěm rybářů. Proto ho lze hypoteticky, nicméně důvodně, klást do doby středohradištní (9. – počátek 10. století). Intenzivní christianizační činnost zvláště

Obr. 1. Nejstarší zachované vyobrazení kostela sv. Jiří. Detail veduty Jana Willenberga z roku 1593 otištěné v knize Bartoloměje Paprockého: Zrcadlo slavného markrabství moravského. Podle: Rašticová 2007, 188.

Obr. 2. Liniový výzkum z roku 1983 v severní části Masarykova náměstí (v blízkosti kašny), který zachytil zdivo středohradištního stáří. Foto L. Chvalkovský, fotoarchiv Slovákého muzea v Uherském Hradišti (dále jen fotoarchiv SM UH).

Obr. 3. Terénní snímek z výzkumu z roku 1983 se základovým zdívem a základovou rýhou. Na svrchní část zdiva navazuje destrukční vrstva malty, kamenů a hlíny (na snímku patrná v popředí). Foto L. Chvalkovský, fotoarchiv SM UH.

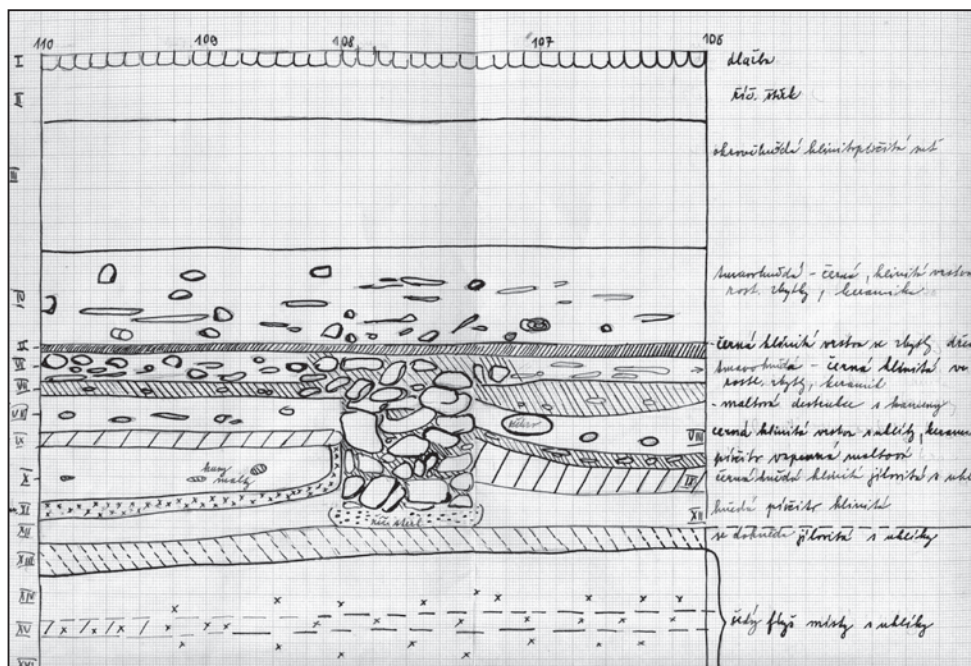
v poslední třetině 9. století, rostoucí hustota osídlení celé staroměstsko-uherskohradištské aglomerace, ale i patrocinium³ svatyně této dataci nahrávají. Velkomoravské stáří kaple sv. Jiří však prokazatelně může doložit či naopak vyvrátit pouze terénní výzkum.

Obdobnou nejistotu jako u datování lze vztáhnout i k lokaci kaple. V listinách z let 1257 a 1258 není explicitně stanoveno, kde stojí. Bývá situována na dnešní Masarykovo (dříve též Dolní, Hlavní nebo Gottwaldovo) náměstí (např. Fišer 1921, 120; Hanák 1944; Verbík 1981, 97; Snášil 2001, 179; Galuška 2007, 47). A tuto lokaci podporuje jak orientace pozdějšího chrámu sv. Jiří, který na kapli navázal, tak archeologické doklady středohradištních staveb či pohřebních aktivit v tomto prostoru a v jeho okolí.

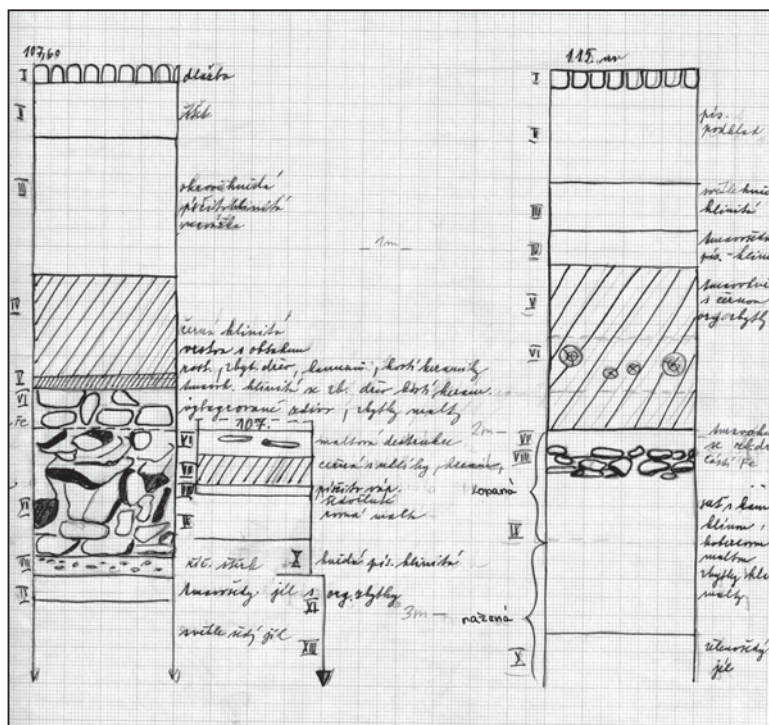
Již roku 1982 při kopání šachty kašny (Snášil–Procházka 1982; 1984, 64) a v roce 1983 při liniovém výkopu (Snášil–Novotný 1983b; 1985, 72–73) se na náměstí podařilo zachytit a následně ověřit pozůstatky zdiva z lomového pískovce a malty velkomoravského stáří (obr. 2–4). Stavba nalézající se v blízkosti kašny byla patrně opatřena litou maltovou podlahou. Pozitiv zdiva byl uložen v základové rýze, hloubené do předvelkomoravské vrstvy. Nejzachovalejší ze tří zachycených relikvů bylo zdivo široké 80 cm, v neporušeném stavu bylo sledováno do výšky 60 cm, narušené pokračovalo do výšky 95–110 cm (obr. 5–7). Podle zdvojené destrukční vrstvy s hlinitou mezivrstvou, provázenou keramickými i kovovými nálezy, soudil R. Snášil, že k zániku stavby došlo ještě během střední doby hradištní, nejpravděpodobněji na konci 9. až počátku 10. století.

Obr. 4. Detail téhož shora. Foto L. Chvalkovský, fotoarchiv SM UH.

Obr. 5. Stratigrafická situace vrstev a zdiva spojovaného maltou středohradištního stáří na výřezu z plánové dokumentace profilu archeologického výzkumu vodovodu, 106.-110. metr výkopu, jihozápadní profil. Měřítko 1:20. Uherské Hradiště, Masarykovo náměstí (tehdy nám. K. Gottwalda), říjen 1983. Podle: Snášil-Novotný 1983b.

Obr. 6. Stratigrafická situace vrstev a zdiva spojovaného maltou středohradištního stáří na výřezu z plánové dokumentace profilu archeologického výzkumu vodovodu, 107. a 115. metr výkopu, severovýchodní profil. Měřítko 1:20. Uherské Hradiště, Masarykovo náměstí (tehdy nám. K. Gottwalda), říjen 1983. Podle: Snášil-Novotný 1983b.

Obr. 7. Výběr středohradištní keramiky z kopané sondy JV od velkomoravského základu, vrstva XI, a malty z vrstvy VIII, úsek 107.–120. metru výkopu. Uherské Hradiště, Masarykovo náměstí (tehdy nám. K. Gottwalda), říjen 1983. Uloženo SM UH, příř. č. 199/83, foto L. Chvalkovský.

Do přelomu 9. a 10. století je datována také nedostavěná, na maltu zděná, patrně sakrální stavba tvaru kříže (?), která byla zjištěna archeologickým výzkumem v místě telekomunikační budovy SPT Telecom (obr. 8–9), vymezené ulicemi Hradební a Růžová (Kohoutek–Procházka 1993; 1997, 252). Zachytit se podařilo i porušený kostrový hrob bez milodarů zahloubený do velkomoravské vrstvy a také blíže neinterpretovaný, nicméně stratigraficky současný příkop o šíři 8 m a hloubce až 2,5 m, který středohradištní stavbu respektoval. Minimálně jeden velkomoravský hrob indikující sakrální stavbu téhož stáří je znám z nedaleké ulice Růžové, z polohy naproti historickému domu „U Labutě“ (Hanák 1932, 7; 1933, 5; Zelnitius 1933, 14; 1946, 101; Snášil–Procházka 1981, 12; Galuška 2001, 133; Hrubý 1965, 100 – uvádí pět hrobů). Pohřeb ženy doprovázely patrně pozlacené gombíky, možná také zlaté náušnice. Do středohradištní vrstvy byl zapuštěn kostrový hrob bez náleží také v blízké Havlíčkově ulici, tzv. dům manželů Arnoštových, dnešní lékárna. Zde byla navíc zjištěna i destrukce kamenné stavby středohradištního stáří (Vitula 1994; 1997, 254–256; Čizrnář–Geislerová–Unger 2000, 234).

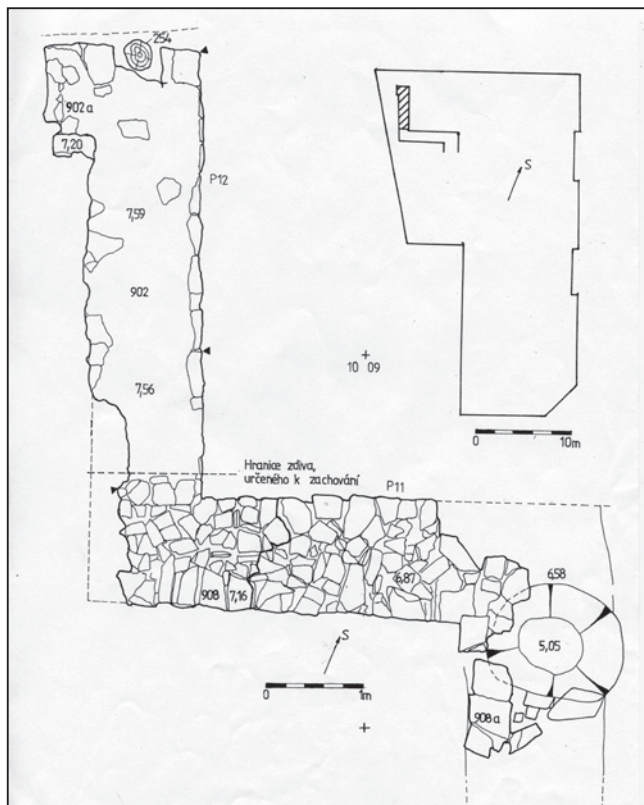
Obr. 8. Část zdiva nedostavěné pozdně velkomoravské stavby na ulici Hradební (SPT Telecom). Podle: Galuška 2007, 55. Foto R. Procházka.

Při výčtu pozůstatků zdiva velkomoravského stáří z historického jádra města je třeba ještě uvést nálezy z Mariánského náměstí (Snášil–Novotný 1983a; 1985, 73) či Otakarovy ulice (parcelní čísla 129 a 130, např. Snášil–Procházka 1981; Snášil–Novotný 1985, 71; Frolíková–

Kaliszová 2001, 115–121), byť za súčasného stavu poznání nelze ani jeden z nich ztotožnit se sakrální stavbou.

Část kamenného zdiva stavěného na maltu středohradištního stáří a kostrové hroby v jeho blízkosti objevil R. Snášil (Snášil 1986; Snášil–Kruťa–Stloukal 1993, 115–147; 1994, 73–78) také v městské části Rybárny, Luční ulice (obr. 10). Sakrální stavba je nicméně ztotožňovaná s velkomoravskou svatyní sv. Klimenta. R. Snášil ji pro středověkou fázi města dává do souvislosti se zmínkou o špitální „kapli Moravanů“ (Snášil 2001, 180–186).

Situování kaple sv. Jiří do prostoru dnešního Masarykova náměstí se za současného stavu poznání jeví tedy jako nejpravděpodobnější.

Obr. 9. Část zdiva nedostavěné pozdně velkomoravské stavby na ulici Hraděbní (SPT Telecom) na plánové dokumentaci výzkumu. Podle: Kohoutek–Procházka 1993.

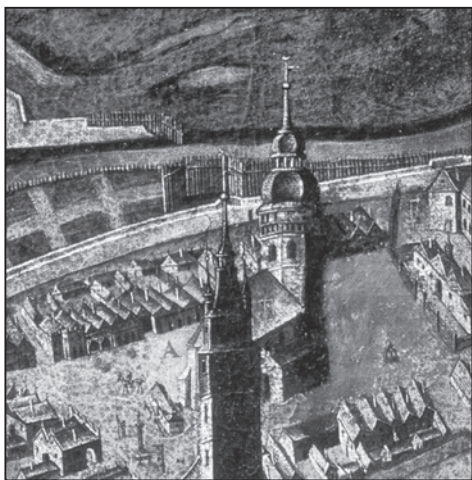
Obr. 10. Terénní snímek výzkumu zdiva středohradištního stáří (kostel sv. Klimenta?) v Rybárnách, Luční ulici, 1986. Archeologický výzkum probíhal ve složité náleзовé situaci komplikované zástavbou rodinných domků. Foto R. Snášil, fotoarchiv SM UH.

Kostel sv. Jiří

Kapli svatojiřského zasvěcení nahradil po polovině 15. století kostel. Z pramenů není zřejmé, zda původní kaple byla povýšena na kostel a stala se základem této stavby, nebo byl gotický kostel stejného zasvěcení postaven samostatně (obě možnosti a k nim patříčné prameny: Fišer 1921, 121; Snášil 2001, 179). Diagonální orientace kostela vůči ploše náměstí a jinak pravidelné středověké zástavbě nicméně naznačuje, že stavba chrámu se přizpůsobovala nějakému stavebnímu omezení. Hypoteticky jím mohla být kaple. Kostel byl vystavěn na náklady měšťanů, z čehož později odvozovali své patronátní právo. Nicméně až do roku 1571 byl podřízen staroměstskému kostelu sv. Michala.

O vzhledu a stavebním vývoji kostela sv. Jiří jsme již informováni nepoměrně lépe (obr. 11–12). Byl orientován od západu k východu. A výraznou měrou se na jeho výstavbě podílelo samo měšťanstvo, resp. jednotlivé cechy (srovnej Fišer 1921, 122). Například cechem řeznickým byl roku 1460 znovu obnoven značně sešlý (!) oltář sv. Anny. Fundací Petra Darnkhaze (Diernkaze) vznikl oltář sv. Petra a Pavla a hradištský měšťan Jiří Plewl (Pleul) založil během 15. století při kostele kapli sv. Václava, Uršuly a sv. Agáty a dalších mučedníků a svatých. Zaslouhou darů místních cechů, měšťanů a šlechty byla stavba kostela v roce 1510 rozšířena přístavbou kůru, na jehož zdivu byl umístěn městský znak a letopočet. Z vůle Tobiáše Černoorského z Boskovic byla při kostele roku 1536 zřízena soukromá hrobka (Fišer 1921, 123).

Dějiny kostela však reflektují i celospolečenskou situaci země. Věrnost měšťanů králi Jiřímu z Poděbrad se v letech 1467 až 1482 projevila klatbou papeže Pavla II. na kostel a faru. Roku 1618 se chrám stal protestantský.

Obr. 11. Kostel sv. Jiří, detail veduty z roku 1670, od anonymního autora. Sbírký SM UH, foto L. Chvalkovský.

Obr. 12. Kostel sv. Jiří, detail veduty z dvacátých let 18. století, od anonymního autora. Sbírký SM UH, foto P. Titz.

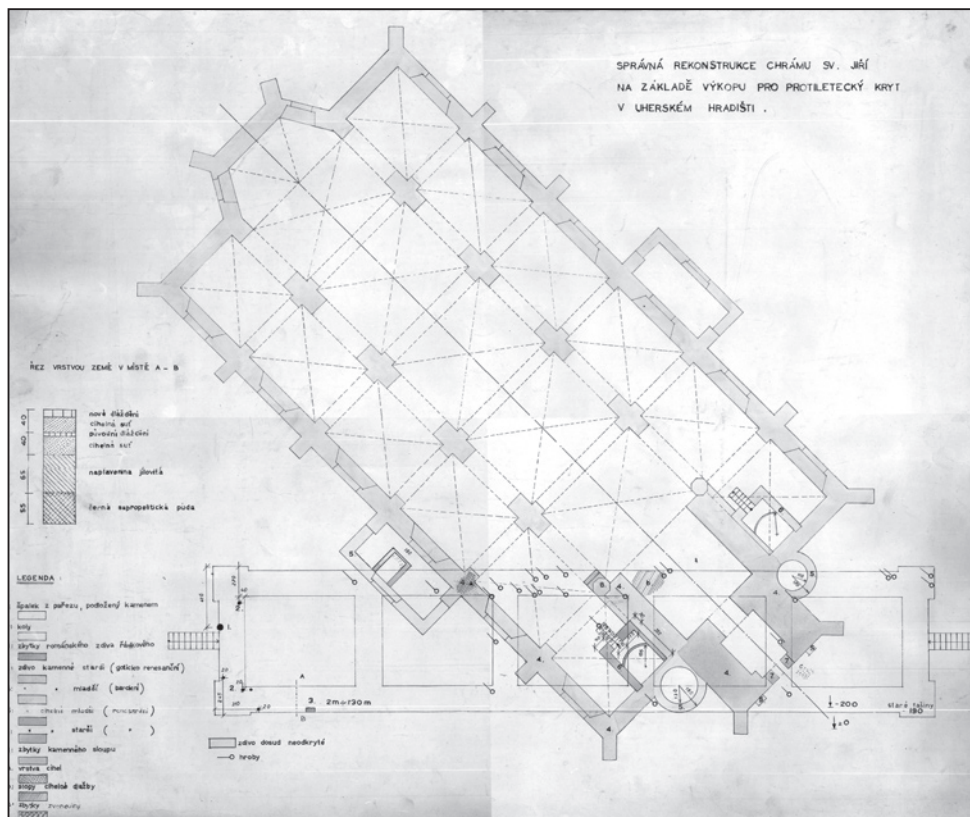
Obr. 13. Kopání protiletectvého krytu v Uherském Hradišti na dnešním Masarykově náměstí na přelomu let 1943 a 1944. Neznámý autor, fotoarchiv SM UH.

Po ničujícím požáru roku 1681 následovala nákladná přestavba, v rámci níž došlo s ohledem na časté povodně, které kostel postihovaly,⁴ ke zvýšení podlahy. Roku 1722 byla na věži postavena baň s křížem, roku 1771 na levé straně přistavěna kaple „Hora olivetská“ a na pravé kaple loretánská. Hlavní loď měla před zbouráním sedm kaplí.

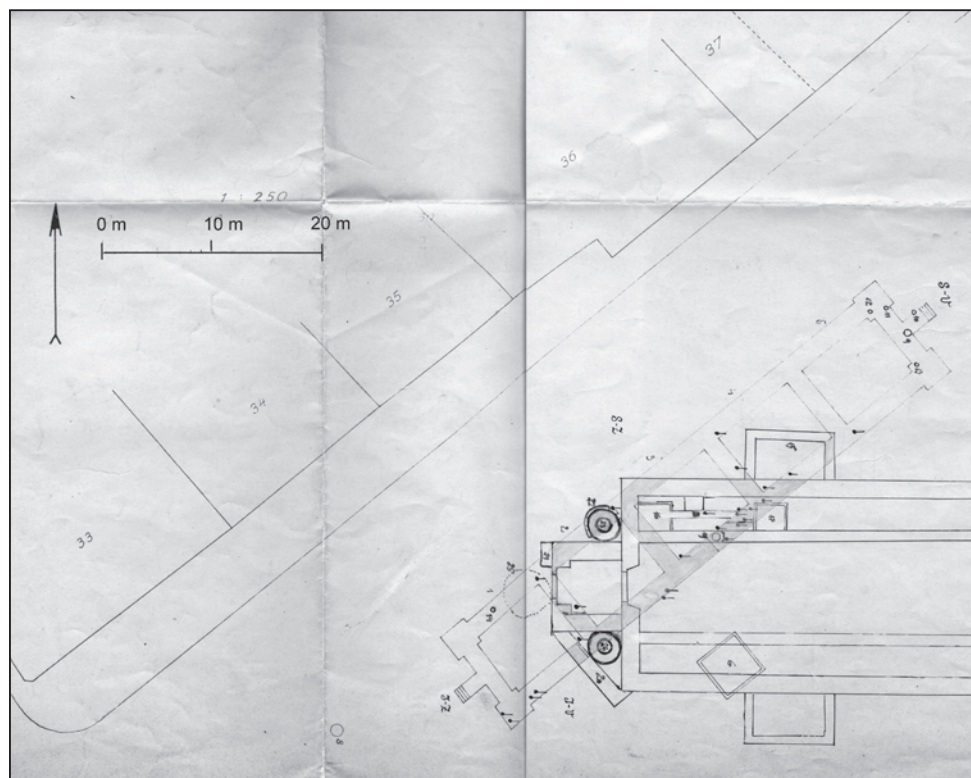
Vzhled kostela v době před demolicí popisuje B. Fišer (1921, 124) takto: „...šestiboká ap-sida gotická stříškou svojí přiléhá k vysokému štítu s mohutnými volutami. Na hřebenu hlavní střechy sedí barokní sanktusník. Hlavní loď má po stranách z venčí přístavky bočních kaplí. V průčelí vypíná se mohutná šestiboká věž, při níž přistavěn chór. Kryt věže jest barokní. Na levé straně kostela vně presbyteria byla hora olivetská, z roku 1760 [...] Při ní stával vysoký kříž dřevěný s Kristem na plechu malovaným. Na pravé straně byla kaple loretánská a v zadu při presbyteriu vlevo rybářská kaple sv. Jiří...“

Archeologické výzkumy kostela sv. Jiří

Archeologických výzkumů, kterým se alespoň část zdiva kostela sv. Jiří podařilo zachytit, proběhlo několik. Jen kusé informace lze dnes dohledat o akci z roku 1957 (nepublikovaný výzkum E. Lepky), která se soustředila na průzkum hrobky purkmistra Jana Urbana z roku 1513. Výzkumy roku 1983 (Snášil–Novotný 1985, 72) souvisely s výkopem plynovodního potrubí a šachty a zjistily především planýrku stavebních prvků gotického kostela a nálezy antropologického materiálu. Nejvíce informací ovšem přinesla záchranná akce na přelomu

Obr. 14. Rekonstrukce plánu kostela sv. Jiří. Zhotovil L. Novák na základě výzkumu při výkopu protileteckého krytu v Uherském Hradišti a kopie půdorysu kostela z vídeňského vojenského archivu roku 1735. SM UH, sbírkový fond historie, H 791, přír. č. 665/77, datováno 1946. Foto L. Chvalkovský.

Obr. 15. Orientovaný plán nálezové situace kostela sv. Jiří při kopání protiletického krytu na Masarykově náměstí v Uherském Hradišti, podzim 1943 až zima 1944. Podle: Hanák 1944.

let 1943 a 1944 (Hanák 1944). Ta proběhla v souvislosti s budováním protiletických krytů pro obyvatele, kteří neměli vhodné sklepní prostory. Jeden kryt byl budován na dnešním Masarykově (tehdy Hlavním) náměstí (obr. 13), a to o délce 50 m a šíři 10 m, druhý na Mariánském náměstí, zde o délce 30 m a šíři 10 m. Jejich vybudování podléhalo pracovní povinnosti pro občany od 15 do 50 let věku. Kryty byly hloubeny ručně od 18. září 1943 do konce roku, resp. ledna 1944, a to i za velmi nepříznivého počasí. S ohledem na válečnou situaci bylo prioritou výzkumu zdokumentovat zachycené archeologické vrstvy a nálezy alespoň v hrubých rysech (Hanák 1944).

V rámci výkopu na dnešním Masarykově náměstí se podařilo odkrýt západní průčelí gotického trojlodního kostela (obr. 14–15). V severní části odkryté plochy byl v hloubce asi 1 m zjištěn mohutný požárový horizont s nálezy strusky z roztaveného zvonu věže, který byl ztotožněn s rozsáhlým požárem roku 1681. Zachycena byla patrně přístavba tzv. olivetské hory a osmiboký opěrný pilíř.

Ve třech, eventuálně čtyřech úrovních byla dokumentována vnitřní dlažba kostela (úroveň hloubek 40 cm, 62 cm, 78 cm a někdy uváděných 110 cm pod povrchem, obr. 16), jejíž navýšování souviselo s opakujícími se záplavami, resp. nánosy, na které bylo nutné reagovat předlážděním povrchu.

Gotické zdivo stavby bylo pískovcové, vázané kvalitní maltou. Renesanční a barokní přestavby a přístavby hodnotí K. Hanák jako provedené z cihlového materiálu a spojované nekvalitní maltou. Vedle zdiva kostela bylo objeveno i barokní vodovodní potrubí a 16 pohřbů zjištěných přímo v kostele, 9 mimo něj, které jsou dle stratigrafické situace datovány do doby velkých epidemií let 1680–1716 (Hanák 1933–1949, 250–251; 1947, 9). V levé části kostela

výkop narazil na kostnici. Karner se nacházel pod dlažbou levého bočního oltáře, v nízkém sklepení s množstvím kosterního materiálu. Výzkumem se podařilo zachytit také zbytky kružeb i patku pilastru. Mezi četné další nálezy patří keramické střepy, části tkanin, lasturové perly, sklo, křížky, růžence, zlatý prsten, náhrdelník, spony, ale také mince. Bohužel nic z tohoto výčtu dnes nelze spolehlivě identifikovat, byť je pravděpodobné, že se alespoň část předmětů ve fondu Slováckého muzea nacházela, popřípadě stále nachází. Demolice původního kostela zvedla jednorázově terén náměstí asi o 1m.

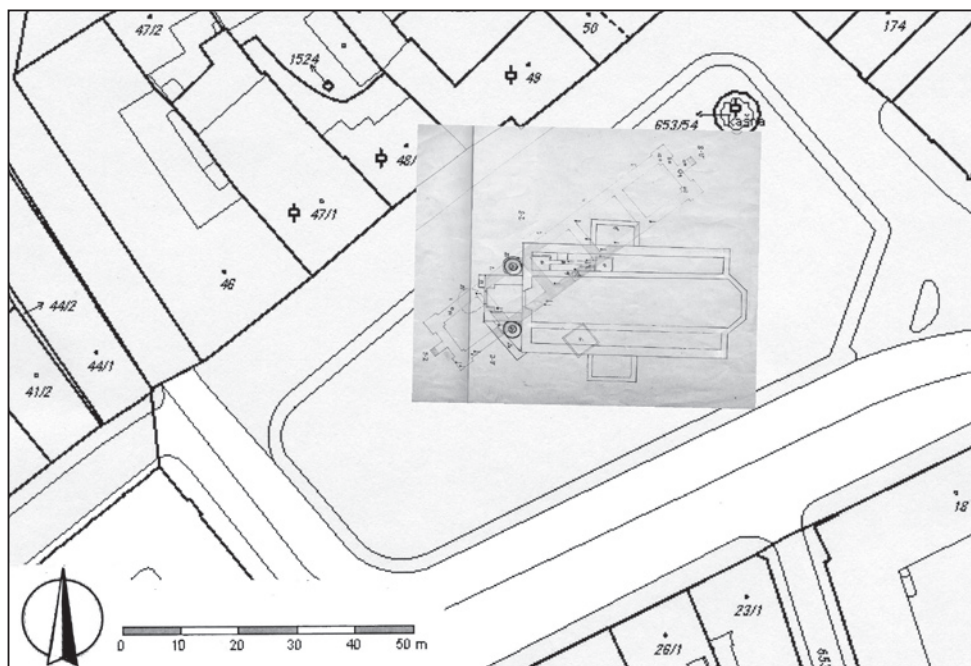
Výkopovými pracemi bylo zdivo kostela v místech trasy krytu zcela odebráno. Jedná se podle dobového plánu o severozápadní část průčelí. Naopak neporušeno by pod zemí mělo stále zůstat jižní nároží průčelí, většina zdiva hlavní lodi, celá pravá boční loď a závěr kostela.

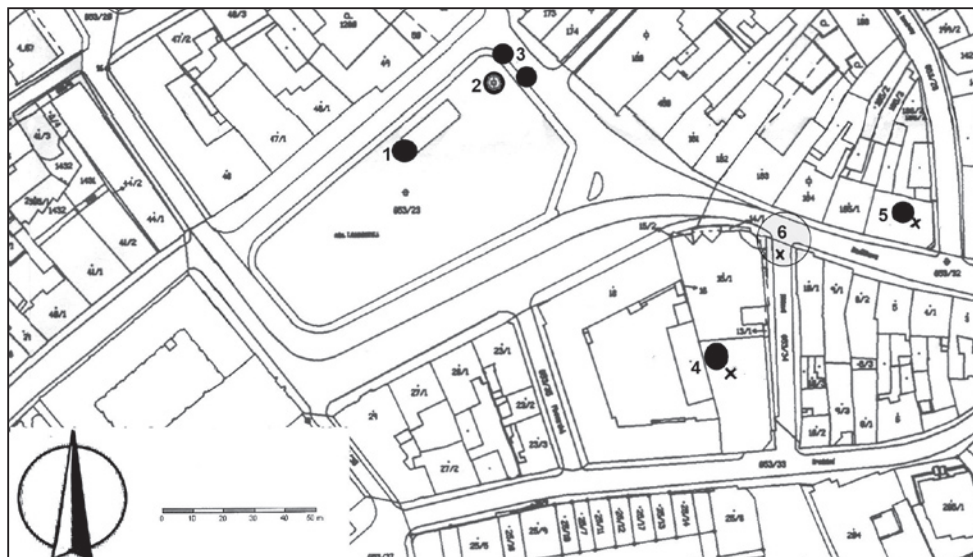
Obr. 16. Dlažba kostela sv. Jiří v hloubce 40, 62 a 78 cm pod povrchem zachycená při výkopu protiletectvého krytu na podzim 1943. Foto Tomeček, fotoarchiv SM UH.

Nejzajímavější, ale také nejspornější je poznatek, ke kterému dospěl výzkum krytu ohledně původní svatojiřské kaple (Hanák 1944; 1947). S ohledem na množství sutě a rozdrčené malty, nasedající přímo na vrstvu náplav v hloubce kolem 2,3 m, situoval autor výzkumu kapli do severní části průčelí kostela, přibližně do míst naproti faře (obr. 17, 18:1). Z téhož místa uvádí nálezy: „...starého zeleného skla a benediktýnský agnůstek s byzantským křížem.“

Výkop krytu na Mariánském náměstí žádné zdivo neporušil.

Obr. 17. Celkový pohled na Masarykovo náměstí s vynesáním plánu nálezové situace kostela sv. Jiří při kopání protiletectvého krytu. Podle: Hanák 1944.

Obr. 18. Dosud známé, případně hypotetické relikty středohradištního zdiva a kostrové hroby obdobného stáří v prostoru Masarykova náměstí a jeho okolí. 1. Údajné základy kaple sv. Jiří nalezené při výkopu krytu 1943 (podle: Hanák 1944). 2.–3. Části středohradištního zdiva nalezené při výkopech kašny a liniovém výkopu v letech 1982 a 1983 (podle: Snášil–Procházka 1982; Snášil–Novotný 1983b). 4. Patrně nedokončená stavba středohradištního stáří na půdorysu kříže a kostrový hrob zahloubený do velkomoravské vrstvy, Hradební – Růžová ulice 1993 (podle: Kohoutek–Procházka 1993). 5. Pozůstatky zdiva středohradištního stáří a kostrový hrob zahloubený do téže vrstvy, Havlíčkova ulice 1994 (podle: Vitula 1994). 6. Kostrový hrob středohradištního stáří z Růžové ulice 1931–1932 (podle: Hanák 1932; 1933).

Závěr

Zamýšlená komplexní oprava Masarykova náměstí a záměr provést v jeho dlažbě plošný otisk původního kostela sv. Jiří znovu otevřely diskusi ohledně lokace a vzhledu někdejšího chrámu, ale i stáří a lokace původní kaple. Naše poznatky jsou v tomto ohledu zatím nedostatečné. A pomejme teď zcela památkový rozměr akce, jakou stavební fázi kostela, jaké měřítko a jakou formu k otisku zvolit. Chybí moderní archeologický výzkum, který by průběh zdiva kostela jednoznačně ověřil. Potýkáme se také s faktem, že řada historických terénů ve městě je zničena novodobými zásahy a zástavbou. Kostel ani kaple sv. Jiří v Uherském Hradišti nebyly dosud systematicky zkoumány. Na zdivo kostela sv. Jiří narazil ve větší míře jen jeden archeologický výzkum, při budování protiletceckých krytů v roce 1943, resp. na přelomu let 1943 a 1944. Jeho výsledky samozřejmě odpovídají dobovému stavu poznání i skutečnosti, za jakých podmínek probíhal. Přínosný je plán krytu ve vztahu ke kostelu, který je jako jediný z dochovaných orientovaný. Umožňuje tedy chrám alespoň v hrubých rysech situovat v poměru k náměstí. Stále spekulativní však zůstává lokace a také datace původní kaple sv. Jiří. Četné starší i novější archeologické výzkumy sice odhalily řadu reliktní velkomoravského pískovcového zdiva spojovaného maltou, včetně několika kostrových hrobů zahloubených do středohradištních vrstev (obr. 18), jednalo se však vždy o výkopy záchranné, které již z podstaty věci neměly možnost zjištění objev detailněji prozkoumat.

Jako cenné se v této souvislosti jeví geofyzikální průzkumy. Naznačují výskyt zdiva pod povrchem současného náměstí. Skutečnou hloubku, zachovalost i stáří predikovaných reliktní však může ověřit pouze terénní výzkum.

Poznámky:

- 1 Za konzultaci archivních materiálů jsem zavázána Mgr. Magdaleně Čoupkové ze Státního okresního archivu v Uherském Hradišti.
- 2 Také novější záchranné archeologické výzkumy v historickém jádru Uherského Hradiště potvrzují diskontinuitu středohradištního a středověkého osídlení. Disponujeme pouze hypotetickými doklady sporadické sídelní aktivity na ostrovech v tomto období (např. Menoušková 2007; 2009, 187–188, obr. 16). Je rovněž málo pravděpodobné, že by k fundaci kaple došlo na začátku padesátých let 13. století (srovnej Snášil 2001, 179; Galuška 2007, 47) ještě před vlastním právním aktem vysazení města (listiny z let 1257 a 1258). Fungující kostely v těsné blízkosti ostrova sv. Jiří (především sv. Michal ve Starém Městě) by hypoteticky dokázaly pokrýt potřeby prvních na ostrov přišedších osadníků, jejichž prioritou zcela jistě nebyla stavba chrámu. Je také těžko představitelné, že by stavba kaple proběhla v době nedostatku stavebního materiálu pouze v řádu několika mála let, a to ještě bez jakékoli odezvy v listinných materiálech, zvláště bez jakékoli reakce z blízkého cisterciáckého kláštera na Velehradě.
- 3 Na možnou souvislost mezi starobylostí patrocina kaple sv. Jiří a jejího případného středohradištního stáří upozornil již v náleзовé zprávě z výzkumu krytů K. Hanák (1944; též Hrubý 1965, 99). Také J. Hall (1991, 199) uvádí ke kultu legendárního svatého bojovníka a mučedníka, jenž se údajně narodil v Kapadokii v Malé Asii, že byl uctíván zejména v řecké církvi. Jeho obliba na západě Evropy počíná teprve ve 13. století (tamtéž). V téže století (1222) se stal například patronem Anglie. Scénu, v níž Jiří zabíjí draka kopím, lze symbolicky chápat jako obrácení pohanské země/pohanů na křesťanství. I v našem prostředí se s tímto patrocinie setkáváme již poměrně záhy, k nejstarším patří rodové pohřebiště prvních generací Přemyslovců, kostel sv. Jiří na Pražském hradě, datovaný kolem roku 920 (Lutovský 2006, 136).
- 4 Mezi nejrozsáhlejší novověké povodně patří ta z roku 1646. Tehdy voda dosáhla takové výše, že v kostele plavaly lavice (Fišer 1921, 124).

Prameny a literatura:

- CDB: Codex diplomaticus et epistolaris regni Bohemiae, tom. V, fasc. 1 (1253–1266). Šebánek, J., Dušková, S. (ed.). Praha 1974.
- Č i ž m á ř, M., G e i s l e r o v á, K., U n g e r, J. 2000: *Výzkumy – Ausgrabungen 1993–1998*. Brno.
- D r e s l e r, P., V á g n e r, M. 2013: Geofyzikální průzkum Masarykova náměstí a lokalizace kostela sv. Jiří. *Slovácko* 54, 155–164.
- F i š e r, B. 1921: *Uherské Hradiště*. Uherské Hradiště.
- F r o l í k o v á - K a l i s z o v á, D. 2001: Výzkum na Otakarově ulici v Uherském Hradišti – některé otázky vývoje velkomoravského hradiska. In: Galuška, L., Kouřil, P., Měřínský, Z. (ed.): *Velká Morava mezi východem a západem*. Sborník příspěvků z mezinárodní vědecké konference. Brno, 115–121.
- G a l u š k a, L. 2001: Staroměstsko-uherskohradištská aglomerace – vývoj osídlení a přírodní podmínky v 6.–10. století. In: Galuška, L., Kouřil, P., Měřínský, Z. (ed.): *Velká Morava mezi východem a západem*. Sborník příspěvků z mezinárodní vědecké konference. Brno, 123–137.
- G a l u š k a, L. 2007: Slované. In: Čoupek, J. et al.: *Uherské Hradiště: královské město na řece Moravě*. Uherské Hradiště, 41–58.
- H a l l, J. 1991: *Slovník námětů a symbolů ve výtvarném umění*. Praha.
- H a n á k, K. 1932: Po stopách zaslých hradisk na půdě staroslovanského Velehradu. In: *Sborník velehradský, Nová řada* 3, 5–9.
- H a n á k, K. 1933: Výroční zpráva o činnosti spolku. In: *Sborník velehradský, Nová řada* 4, 4–6.
- H a n á k, K. 1933–1949: In: *Pamětní kniha královského města Uherského Hradiště II.*, 250–251. Státní okresní archiv Uherské Hradiště, fond AM UH III (Archiv města Uherské Hradiště III), inv. č. 2.
- H a n á k, K. 1944: *Uherské Hradiště Hlavní (Masarykovo) náměstí, Mariánské náměstí – kryty*. Rukopis náleзовé zprávy 205/95. Uloženo v archivu archeologického oddělení Slovákého muzea v Uherském Hradišti.

- H a n á k, K. 1947: Vykopávky kostela sv. Jiří v Uh. Hradišti. In: *Sborník velehradský, Nová řada* 15, 6–10.
- H r u b ý, V. 1965: *Staré Město. Velkomoravský Velehrad*. Praha.
- K o h o u t e k, J., P r o c h á z k a, R. 1993: *Uherské Hradiště, Hradební ul. – Růžová ul. (SPT Telecom)*. Rukopis nálezové zprávy 581/98. Uloženo v archivu archeologického oddělení Slováckého muzea v Uherském Hradišti.
- K o h o u t e k, J., P r o c h á z k a, R. 1997: Uherské Hradiště (okr. Uherské Hradiště). In: *Přehled výzkumů 1993–1994*, Brno, 251–254.
- L u t o v s k ý, M. 2006: *Po stopách prvních Přemyslovců I. Zrození státu (872–972). Od Bořivoje I. po Boleslava I.* Praha.
- M e n o u š k o v á, D. 2007: *Uherské Hradiště – Františkánská ulice, polyfunkční dům*. Rukopis nálezové zprávy 769/07. Uloženo v archivu archeologického oddělení Slováckého muzea v Uherském Hradišti.
- M e n o u š k o v á, D. 2009: Archeologické výzkumy v Uherském Hradišti a Uherském Ostrohu v letech 2005–2008. *Slovácko* 50, 175–193.
- M i t á č e k, J., P r o c h á z k a, R. 2007: Město královské. In: Čoupek, J. et al.: *Uherské Hradiště: královské město na řece Moravě*. Uherské Hradiště, 61–78.
- R a š t i c o v á, B. 2007: Obrazy novověkého města. In: Čoupek, J. et al.: *Uherské Hradiště: královské město na řece Moravě*. Uherské Hradiště, 187–204.
- S n á š i l, R. 1986: *Uherské Hradiště-Rybárny*. Rukopis nálezové zprávy 537/98. Uloženo v archivu archeologického oddělení Slováckého muzea v Uherském Hradišti.
- S n á š i l, R. 2001: „Capella Morauorum“ a „templum sub titulo s. Clementis“. *Slovácko* 42, 177–194.
- S n á š i l, R., K r u ř a, T., S t l o u k a l, M. 1993: Výzkum v Uherském Hradišti-Rybárnách v roce 1986, část I. – materiály. *Slovácko* 35, 115–147.
- S n á š i l, R., K r u ř a, T., S t l o u k a l, M. 1994: Výzkum v Uherském Hradišti-Rybárnách v roce 1986, část II. – interpretace (petrografie, antropologie.). *Slovácko* 36, 73–78.
- S n á š i l, R., N o v o t n ý, J. 1983a: *Uherské Hradiště – Bezručova ul. – nám. Rudé armády*. Rukopis nálezové zprávy 236/95. Uloženo v archivu archeologického oddělení Slováckého muzea v Uherském Hradišti.
- S n á š i l, R., N o v o t n ý, J. 1983b: *Uherské Hradiště – nám. K. Gottwalda*. Rukopis nálezové zprávy 237/95. Uloženo v archivu archeologického oddělení Slováckého muzea v Uherském Hradišti.
- S n á š i l, R., N o v o t n ý, J. 1985: Výzkumy v Uherském Hradišti v roce 1983 (okr. Uherské Hradiště). In: *Přehled výzkumů 1983*, Brno, 71–74.
- S n á š i l, R., P r o c h á z k a, R. 1981: Příspěvek k poznání velkomoravského střediska severní části Dolnomoravského úvalu. *Slovácko* 23, 9–58.
- S n á š i l, R., P r o c h á z k a, R. 1982: *Uherské Hradiště – nám. K. Gottwalda (kašna)*. Rukopis nálezové zprávy 233/95. Uloženo v archivu archeologického oddělení Slováckého muzea v Uherském Hradišti.
- S n á š i l, R., P r o c h á z k a, R. 1984: Výzkumy v Uherském Hradišti v roce 1982 (okr. Uherské Hradiště). In: *Přehled výzkumů 1982*, Brno, 63–65.
- V e r b í k, A. 1981: III. Středověké město. In: *Uherské Hradiště*. Brno, 82–124.
- V i t u l a, P. 1994: *Uherské Hradiště – Havlíčkova ul. (dům manželů Arnoštových)*. Rukopis nálezové zprávy 638/99. Uloženo v archivu archeologického oddělení Slováckého muzea v Uherském Hradišti.
- V i t u l a, P. 1997: Uherské Hradiště (okr. Uherské Hradiště). In: *Přehled výzkumů 1993–1994*, Brno, 254–256.
- Z e l n i t i u s, A. 1933: Stručný přehled archeologie a archeologického výzkumu v okrese Uhersko-hradištském. In: *Sborník velehradský, Nová řada* 4, 12–18.
- Z e l n i t i u s, A. 1946: Slovíčko o velkomoravském Velehradě. In: *Sborník velehradský, Nová řada* 14, 95–110.

Internetové zdroje (mapový podklad):

<http://sgi.nahlizenidokn.cuzk.cz/marushka/default.aspx?themeid=3&MarExtent=-90320.44597457629 -1239836 -346646.55402542371 -923033&MarWindowName=Marushka> [cit. 2012-07-10].

Mgr. Dana M e n o u š k o v á (n. 1973), archeoložka Slovákého muzea v Uherském Hradišti, ve svém odborném zájmu se soustřeďuje na období středověku.

The Saint George Church and chapel in Uherské Hradiště

Abstract

The intention of the city of Uherské Hradiště to fully reconstruct Masaryk Square served as an incentive to carry out a geophysical survey. The survey proved the existence of the remnants of the walls of the Saint George Church which used to be there until the year 1785. Its shape is well documented in written records and also by means of the city vedutas. Before the church there was the Saint George chapel first mentioned in the document by Přemysl Otakar II from 1257. The chapel has not been reliably dated and localized yet. Only a little is known about its history. It can be hypothetically but justifiably dated back to the 9th or the beginning of the 10th century when, after the fall of the Great Moravian Empire until the middle of the 13th century, the place used to be only the occasional refuge of fishermen. The most probable location is the present Masaryk Square or its closest surroundings. Numerous older and newer archaeological surveys revealed a number of the remnants of sandstone walls built by means of mortar from the times of the Great Moravian Empire. In the surroundings of the buildings several graves with skeletons were found dug into the mid-fortification layers. The remnants of the walls from the times of the Great Moravian Empire are known from the surroundings of the fountain in Masaryk Square (pic. 18:2-3), the relics of the building most probably finished in the end of the 9th century or the beginning of the 10th century are situated on the border of Hradební and Růžová Street (pic. 18:4), at least one grave with a female skeleton and with the decorative buttons from the period of the Great Moravian Empire was found in its vicinity (pic.18:6).

Another torso of the wall of the same age was found in Havlíčkova Street (pic. 18:5). Only hypothetically can the situation (pic. 18:1) revealed by the older archaeological survey during digging of the anti-aircraft shelter in the square be added to that listing. Archaeological survey strongly influenced by the war times on the break of the years 1943 and 1944 revealed the remnants of the front of the former Saint George Church, hypothetically revealed also in the older layers related to the Saint George Chapel. One part of the wall built with mortar of the mid-fortification age as well as graves with skeletons in its vicinity were discovered by R. Snášil also in the city neighborhood called Rybárny, in Luční Street (pic. 10). Nevertheless, this sacral building is identified with the Great Moravian Empire sanctuary of Saint Kliment. Thus the issue of locating and the age of Saint George Chapel as well as of Saint George Church can only be lit by the terrain archaeological survey.

St. Georg-Kirche und St. Georg-Kapelle in Uherské Hradiště

Zusammenfassung

Die Absicht der Stadt Uherské Hradiště, den Masaryk-Platz umfassend zu rekonstruieren, wurde zum Anlass für eine geophysikalische Untersuchung. Unter dem heutigen Gelände sind dadurch Reste des Mauerwerks nachgewiesen worden, die auf die St. Georg-Kirche zurückgehen, welche bis 1785 auf diesem Platz stand. Das Aussehen der Kirche ist aus schriftlichen Quellen und Stadtveduten von Uherské Hradiště gut bekannt. Bevor die Kirche gebaut wurde, gab es hier eine Kapelle, die demselben Heiligen geweiht war. Zum ersten Mal war sie in der Urkunde des Königs Přemysl Otakar II. aus dem Jahre 1257 erwähnt. Diese Kapelle wurde bis heute nicht verlässlich datiert und lokalisiert. Ihre Baugeschichte ist viel zu wenig bekannt. Die Kapelle dürfte sich hier schon vor der Stadtgründung befunden haben, das

heißt in der Zeit nach dem Untergang des Großmährischen Reiches bis in die Mitte des 13. Jahrhunderts. Der genannte Raum war damals nur gelegentlicher Zufluchtsort für Fischer. Hypothetisch, jedoch gewissermaßen begründet kann die Kapelle in die mittelburgwallzeitliche Phase (9. Jh.– Anfang des 10. Jahrhunderts) datiert werden. Die Situierung der Kapelle wird höchstwahrscheinlich an Stelle des heutigen Masaryk-Platzes oder in naher Umgebung vorausgesetzt. Gerade in diesem Raum wurden bei zahlreichen früheren als auch neueren Untersuchungen einige Reste des Sandsteinmauerwerks mit Mörtel aus der großmährischen Zeit entdeckt. In der Nähe von den aufgedeckten Bauresten befanden sich einige in die mittelburgwallzeitliche Schicht vertiefte Skelettgräber. Die Reste des großmährischen Mauerwerks wurden in der Nähe des Brunnens auf dem Masaryk-Platz (Abb. 18:2–3) gefunden. Die aus der Lage zwischen den Straßen Hradební und Růžová (Abb. 18:4) stammenden Reste lassen ein nicht fertig gebautes Gebäude aus dem Zeitraum vom Ende des 9. bis Anfang des 10. Jahrhunderts vermuten. In der Nähe wurde bereits davor mindestens ein großmährisches Frauengrab entdeckt, das Knöpfe enthielt (Abb. 18:6). Ein weiterer Mauerwerktorso stammt aus einem Fund in der Straße Havlíčkova (Abb. 18:5). Zur angegebenen Übersicht ist nur hypothetisch eine Situation (Abb. 18:1) hinzuzufügen, die 1943 beim Ausheben eines Luftschutzgrabens festgehalten wurde. Die durch den Krieg stark geprägte archäologische Untersuchung erfasste im Jahre 1943, bzw. an der Wende 1943/1944, Portalreste der einstigen St. Georg-Kirche, hypothetisch auch ältere Schichten, bei denen man einen Zusammenhang mit der St. Georg-Kapelle vermutet. R. Snášil hat einen Teil des Steinmauerwerks mit Mörtel aus der Mittelburgwallzeit und nahe liegende Skelettgräber auch im Stadtteil Rybárny, Luční-Straße entdeckt (Abb. 10). Dennoch wird dieser Sakralbau mit dem großmährischen St. Klement-Heiligtum identifiziert. Die Problematik der Lokalisierung und Datierung der St- Georg-Kapelle sowie eine genaue Situierung der späteren Kirche kann also nur eine archäologische Geländeuntersuchung erläutern.

GEOFYZIKÁLNÍ PRŮZKUM MASARYKOVA NÁMĚSTÍ A LOKALIZACE KOSTELA SV. JIŘÍ

Petr Dresler – Michal Vágner, Ústav archeologie a muzeologie, Filozofická fakulta Masarykovy univerzity, Brno

Geofyzikální průzkum pod současným terénem Masarykova náměstí prokázal existenci reliktní zdiva kostela sv. Jiří, který na náměstí stával až do roku 1785 a pravděpodobně dalších starších staveb uvnitř kostela.

Geofyzikální průzkum radarem na ploše Masarykova náměstí v Uherském Hradišti byl proveden na základě objednávky města Uherské Hradiště a Slovákého muzea. S plánovanou rekonstrukcí dlažby náměstí se počítá i s grafickým zvýrazněním půdorysu dnes již neexistujícího kostela sv. Jiří. Ten byl postaven na popud hradištských měšťanů v druhé polovině 15. století a měl nahradit kapacitně nedostačující svatojiřskou kapli, po které následně převzal patrocínium. Gotický kostel se stal dominantou města a představu o jeho podobě je možné získat z několika vedut a plánů z let 1735 (Hanák 1947; Menoušková 2012), (lokalizované plány kostela viz obr. 1). V roce 1681 byl po zničujícím požáru nákladně renovován. V rámci této přestavby byla zvýšena podlaha objektu, a to z důvodu častých povodní, které tuto oblast i s kostelem postihovaly. Za zmínku stojí, že v roce 1771 byly ke kostelu přistavěny dvě kaple. Na levé straně stávala tzv. Hora olivetská, na pravé straně kaple loretská. Kostel měl v závěru své existence celkem sedm kaplí. V roce 1785 byl kvůli špatnému stavu zbourán. Kromě snahy o přesnější lokalizaci gotického kostela je aktuální i otázka existence a lokalizace jeho předchůdce, jehož případné velkomoravské stáří je stále diskutováno (Snášil 2001). K řešení těchto otázek byla zvolena nedestruktivní metoda pozemního georadaru, která se nejen nejlépe hodí k prospekci v městském prostředí, ale především je vhodná k identifikaci reliktní zdiva.

Úvod k metodě pozemního georadaru

Pozemní georadar (dále jen GPR – Ground Penetrating Radar) patří do širší kategorie geofyzikálních metod, které se již delší dobu osvědčují při řešení specifických otázek archeologie – prospekci, identifikaci a lokalizaci potencionálních struktur a situací archeologického charakteru (Hašek–Kovárník 1999; Udphuay et al. 2010, 429–433; Witten 2006). Jedná se o nedestruktivní metodu fungující na principu sledování změn fyzikálních veličin v prostoru měřeného prostředí. Princip je založen na opakovaném vysílání elektromagnetických impulsů vysoké frekvence do zkoumaného prostředí a na zpětném příjmu jejich odezvy.

Při georadarovém průzkumu v archeologii je nejčastěji využívána metoda plošné prospekce. Ta s sebou přináší možnost interpretace naměřených dat nejen za pomoci jednotlivých 2D časových řezů (radarogramů), (obr. 2 a obr. 3) ale i trojrozměrně, kdy se z radarogramů vytvoří prostorový 3D model zkoumané plochy. Tento 3D model je následně možné horizontálně a vertikálně analyzovat v časových/hloubkových řezech (po osách X, Y, Z), (viz obr. 4).

V rámci terénní prospekce se GPR aparatura pohybuje po trase měřených profilů, přičemž vzdálenost mezi nimi závisí na předpokládané hloubce očekávaných těles, jejich rozměrech, umístění v prostoru a na zvolené frekvenci použité antény. V čase měření je krátkovlnný radarový impuls vyslán vysokou rychlostí z transmitní antény do zemského povrchu. Pokud vyslaný impuls narazí na nějakou překážku – nehomogenitu (např. zeď, rozhraní vrstev), která má rozdílné fyzikální vlastnosti než okolní prostředí, impuls (tzv. reflexní signál)

je odražen od nehomogenity zpět k povrchu země. Zde je zachycen přijímací anténou přístroje a následně vyhodnocen CPU jednotkou, kde je vypočítána časová prodleva mezi vyslaným a přijatým signálem. Na základě tohoto procesu – obousměrného času, který zabere signálu pohyb od vysílače k odrazové ploše a zpět k přijímači, se vypočítá relativní hloubka sledované nehomogenity. Zaznamenaná časová prodleva je závislá na hloubce odrazu, zvolené frekvenci antény, rychlosti elektromagnetického signálu – rychlosti měřného prostředí. Platí, že rychlost průniku elektromagnetického vlnění prostředím je ovlivněna relativní permitivitou (ϵ_r) prostředí a jeho elektrickou vodivostí (konduktivitou – σ).

Prospekce

Terénní měření bylo v obou případech uskutečněno za pomoci georadarové aparatury RAMAC X3M od švédské společnosti GEOSCIENCE MALÅ. Vzhledem k tomu, že se hledaný kostel měl nacházet v hloubce zhruba do 2 m od úrovně dnešního povrchu, byla použita odstíněná anténa o centrální frekvenci 250 MHz. Ta umožňuje za dobrých fyzikálních podmínek měřného prostředí dosáhnout až do hloubky 6 m. V případě měření na Masarykově náměstí byla hloubka vlivem okolního prostředí limitována zhruba na 3,5 m, což ale pro identifikaci relikvií hledané stavby plně postačovalo.

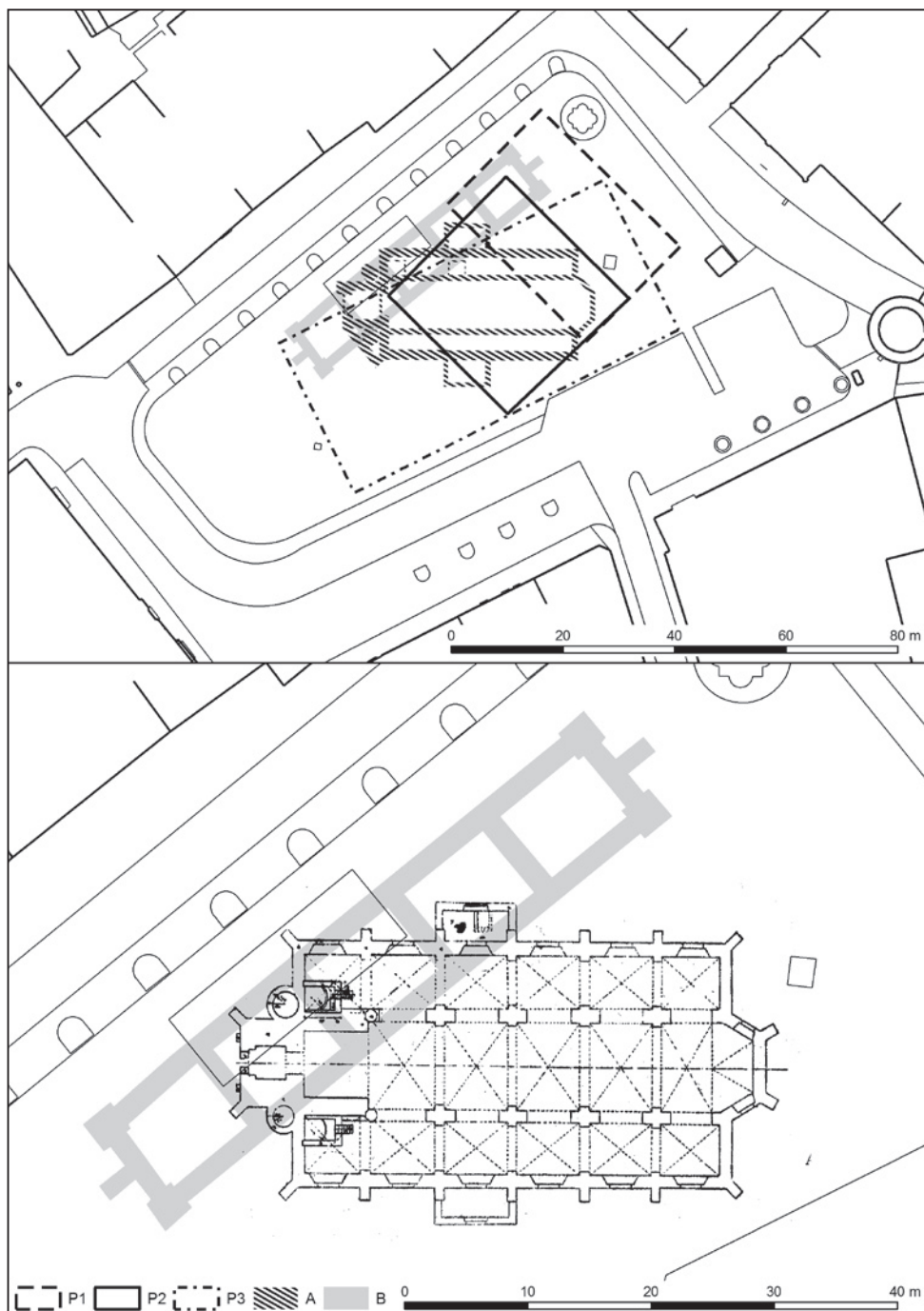
Průzkum náměstí byl proveden ve dvou etapách, a to nejprve 9. prosince 2011 a poté 19. dubna 2012 v rámci praktické výuky studentů Ústavu archeologie a muzeologie Masarykovy univerzity v Brně. Všechny plochy byly proměřeny systémem profilů vzdálených od sebe 0,5 m, a to tzv. metodou tam a zpět. Hustota měřených bodů na každém profilu byla stanovena na 0,1 m.

V prosinci 2011 byly prozkoumány plochy P1 (35 x 24,5 m) a P2 (31 x 30 m) o celkové výměře 1752 m² (P1 – 838 m², 71 profilů; P2 – 914 m², 63 profilů). Start měření byl zvolen do pravého dolního rohu (severovýchodní roh) a jednotlivé profily měření byly orientovány ve směru ze severovýchodu na jihozápad. Na předešlá měření bylo navázáno v dubnu 2012, kdy byla proměřena plocha P3 o celkové výměře 1950 m² (65 x 30 m). Start měření byl zvolen do jihovýchodního rohu a v rámci plochy probíhalo měření v liniích orientovaných ve směru od jihovýchodu na severozápad.

Měřené plochy byly rozvrženy dle prostorové dispozice náměstí, předpokládanému umístění hledané stavby a s ohledem na okolní překážky (pódium pro kulturní akce v severní části náměstí, stánky apod.). Všechny tři proměřené plochy se částečně překrývaly (obr. 1 – nahoře). Vzhledem k tomu, že je plocha náměstí pokryta kamennými kostkami, probíhalo měření rychle a bez obtíží a nedocházelo tak ke zhoršení výsledků vlivem nerovnostních překážek.

Vyhodnocení dat

K úpravě naměřených dat byly použity programy Easy3D od společnosti GEOSCIENCE MALÅ a Archaeofusion od Center for Advanced Spatial Technologies University of Arkansas. V těchto programech byla použita řada filtrů, které zvýrazňují radarový signál, případně jej vyhlazují, odstraňují extrémní hodnoty apod. (ke kvalitě výstupů viz obr. 5). Vypočítané radarogramy byly ve formě rastru (JPEG) vyexportovány do programu ArcGIS (ESRI), kde byly dále georeferencovány na souřadnice rohů vytýčených ploch. Tak bylo možné překrývat radarogramy postupně přes sebe, identifikovat anomálie a jejich digitalizaci za pomoci vektorů vytvářet výslednou interpretační mapu (obr. 6 – nahoře).

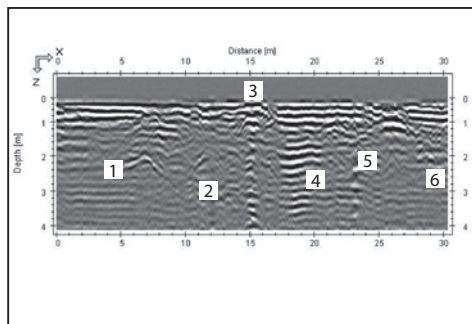
Obr. 1. Uherské Hradiště. Masarykovo náměstí. Nahoře – lokalizace měřených ploch v prostoru náměstí. A – základy kostela na základě výzkumu při výkopu protiletického krytu, B – základy protiletického krytu. Plán L. Nováka, uložený ve Slovákém muzeu v Uherském Hradišti, sbírkový fond historie, H 791, příř. č. 665/77, datováno 1946. Foto L. Chvalkovský. Dole – plán kostela z roku 1735 lokalizovaný do míst podle plánu L. Nováka z roku 1944. Převzato podle: Hanák 1947.

Interpretace dat

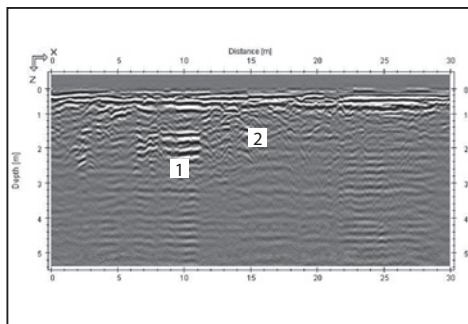
- Veškerá zdiva, která pravděpodobně souvisí s hledanou stavbou, byla zachycena v hloubce v rozmezí od 1,0 m do 2,1 m od současného povrchu.
- V okolí kostela se nachází výrazná nepravidelná vrstva o poloměru cca 22 m od jejího pomyslného středu. Svažuje se směrem od kostela, kde na některých místech dosahuje mocnosti až ke 2 m. Může se jednat o destrukční vrstvu stavby, sekundárně použitou k vyrovnávce náměstí (obr. 6 – dole: D).
- Pod povrchem náměstí byla na všech měřených plochách zachycena nehomogenní vrstva o mocnosti cca 1 m (vyrovnávka?).
- Téměř přes celou délku náměstí se táhne od severovýchodu na jihozápad výrazná lineární anomálie, která směřuje k lampám městského osvětlení. Jedná se o výkop pro inženýrskou síť (elektrína). Zachycen byl do hloubky 1,2 m. Přes kostel přechází diagonálně v oblasti presbytáře, kde dále pokračuje přes hlavní a boční loď směrem k jihozápadu (obr. 6 – dole: E).
- Na žádné ze zkoumaných ploch nebyly spolehlivě identifikovány výkopy hrobů.

Lod'

- Hlavní loď – identifikovány 3 páry sloupů (obr. 6 – dole: 1–6).
- Celková zachycená šířka cca 21 m (hlavní plus boční lodě).
- Zachycená délka hlavní lodě v nejdělsím místě cca 23 m, šířka hlavní lodě cca 9 m.
- Zachycená délka boční lodě v nejdělsím místě cca 27 m; šířka severní boční lodě 5,5 m; šířka jižní boční lodě 6,5 m.
- Boční lodě mají stěny méně zřetelné (obr. 6 – dole: 7–8).
- Na jižní boční lodi byla z vnějšku zachycena část zdiva – pravděpodobně se jedná o později přistavěnou loretskou kapli (obr. 6:9). Dále byla na tomtéž místě zachycena lineární anomálie obdélníkového charakteru o rozměrech cca 10,5 x 3 m (obr. 6:10), která svojí kratší stranou navazuje na zeď kostela a na kterou při její západní straně kolmo navazuje zdivo přepokládané loretské kaple. Obdélníková anomálie směřuje od kostela směrem na jihozápad.
- Uvnitř jihozápadního pole boční lodě kostela byly v jihozápadní části identifikovány výraznější změny v georadarovém signálu. Jedná se o lineární anomálii, pravděpodobně zdi-

Obr. 2. Uherské Hradiště. Masarykovo náměstí 2012. Plocha P3, Vertikální řez na 19m osy Y, 1 – zeď presbytáře, 2 – neidentifikovatelné anomálie pod presbytářem, 3 – výkop pro inženýrskou síť, 4 – pravděpodobně krypta, 5 – zeď severní boční lodě, 6 – protiletický kryt.

Obr. 3. Uherské Hradiště. Masarykovo náměstí 2011. Plocha P2. Vertikální řez na 18,5m osy Y, 1 – pravděpodobně krypta, 2 – anomálie oddělující presbytář od hlavní lodě.

vo, které se na úrovni hlavní lodě kostela kolmo lomí směrem na západ (obr. 6 – dole: 11).

- Kostel je ze západní části narušen výkopem pro protiletectký kryt vybudovaný v průběhu 2. světové války.

Presbytář

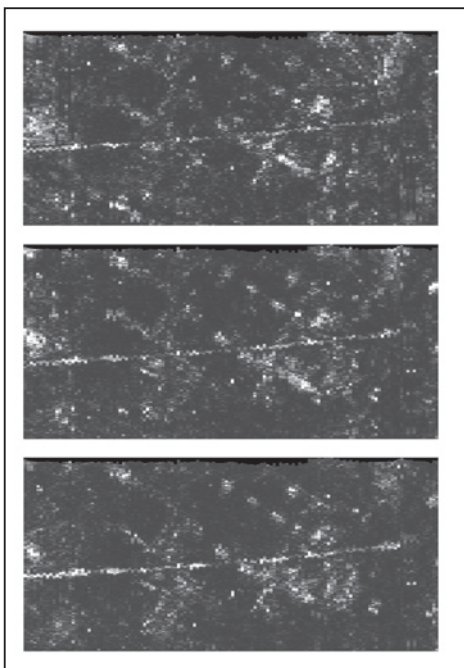
- Délka v podélné ose cca 13,5 m, šířka cca 9 m (obr. 6 – dole: 12).
- V závěru ukončen pravděpodobně polygonálně pětibokým či šestibokým závěrem.
- Zachyceny čtyři opěráky. Po dvou symetricky podél osy presbytáře (obr. 6 – dole: 13).
- Zachycena lineární anomálie (pozůstatek zdiva, snad schod) oddělující presbytář od zbytku hlavní lodě (obr. 6 – dole: 14).
- V jižním poli presbytáře byly v hloubce cca 1,4–1,7 m zachyceny dvě paralelní jdoucí lineární anomálie (vzdálenost od sebe 1,6 m, délka 3,6 m). Charakter GPR signálu by zde mohl naznačovat přítomnost zdiva (obr. 6 – dole: 15).
- V hloubce od 2 až do 3 m byly zachyceny výrazné změny v georadarovém signálu. Nelze ale určit jejich původ.
- Pod presbytářem byl ve větší hloubce zachycen kruhový útvar. Signál je ale v těchto místech už velice nejasný (obr. 6 – dole: 16).

Krypta

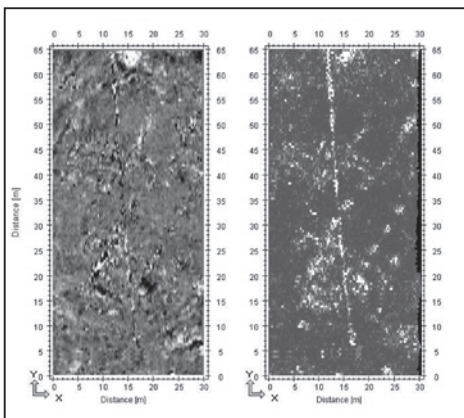
- Na severní vnější straně stěny presbytáře byla zachycena v hloubce od cca 1,7 až 2,4 m pravidelná obdélníková anomálie o rozměrech cca 3,2 x 3,7 m (obr. 6 – dole: 17).
- Pravděpodobně se jedná o pozůstatek krypty.

Rekonstrukce kostela na základě GPR

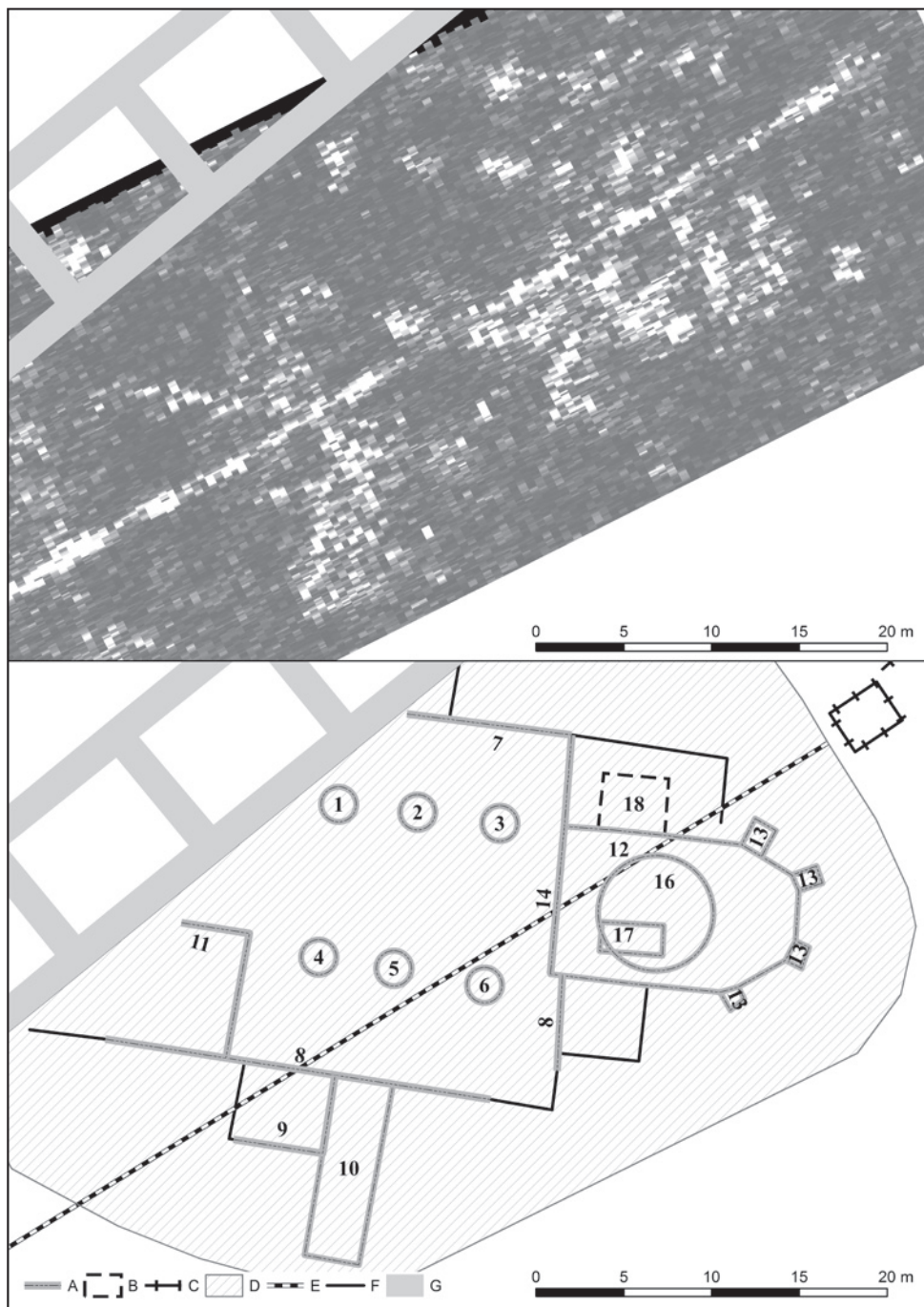
Jednalo se o kamenný trojlodní kostel (nepravá bazilika) s věží na západní straně lodi. Hlavní loď byla nesena třemi, možná čtyřmi páry sloupů. vzdálenost sousedních dvojic sloupů se pohybuje od 4,5 do 5,5 m se střední hodnotou 5 m. vzdálenost sloupů jednoho páru a tedy šířka hlavní lodi je cca 9 m, což je standardní šířka loď gotických kostelů z prostoru Moravy a Čech. Šířka severní boční lodi je cca 5,5 m, jižní boční loď je 6,5 m široká.

Obr. 4. Uherské Hradiště. Masarykovo náměstí 2012. Plocha P3. Horizontální hloubkové řezy. Nahoře: hloubka 140–170 cm; Uprostřed: hloubka 170–200 cm; Dole: hloubka 200–230 cm.

Obr. 5. Uherské Hradiště. Masarykovo náměstí 2012. Plocha P3 – Horizontální řez v hloubce 2 m. Vlevo – Easy 3D, vpravo – Archaeofusion.

Obr. 6. Uherské Hradiště. Masarykovo náměstí. Nahoře – Plocha P3 – georeferencovaný plán horizontálního hloubkového řezu z hloubky 200 cm; Dole – Interpretace identifikovaných anomálií – A – zdivo, B – krypta, C – recentní zásahy, D – plocha destrukce kostela, E – elektrické sítě, F – předpokládané zdivo, G – protiletadlový kryt.

Délka trojlodí se liší z důvodu poškození výkopem pro protiletectký kryt. Dochovaná délka hlavní lodě je cca 23 m, dochovaná délka jižní boční lodě je až 27 m. Na hlavní loď navazuje presbytář s polygonálním zakončením ve tvaru pěti nebo šesti stran a se systémem vnějších opěráků. Ty byly zachyceny na čtyřech místech podél osy presbytáře. Samotný presbytář je široký maximálně 9 m a až 12 m dlouhý. K severní i jižní boční lodi přiléhají přístavky, z nichž severní byl zčásti prozkoumán při výkopu protiletadlového bunkru v letech 1943–1944 (Hanák 1947). K severní stěně presbytáře přiléhá výrazná pravouhlá anomálie o rozměrech cca 3,2 x 3,7 m, kterou lze charakterem GPR signálu interpretovat jako kryptu. Nad ní mohla být ovšem později postavena v písemných pramenech připomínaná rybářská kaple sv. Jiří (Fišer 1921, 124).

Uvnitř hlavní lodě kostela nebyly zachyceny žádné další výraznější anomálie, které by ukazovaly na starší nebo mladší stavební činnost či na přítomnost hrobů. V jižní i severní boční lodi se objevují blíže neidentifikovatelné zásahy, základy zdiva, které mohou souviset jak s výstavbou kostela, tak s mladšími stavebními akcemi. Vně lodí lze pozorovat anomálie související s přístavkami kaplí v průběhu 18. století. Patrně jsou zde zejména pozůstatky loretské kaple, která byla k jižní boční lodi přistavěna v roce 1771.

Daleko více změn v georadarovém signálu bylo zachyceno v prostoru presbytáře. Lze předpokládat, že samotný presbytář byl nějakým způsobem oddělen od hlavní lodě kostela, například schodem. Na jižní straně presbytáře byla přibližně uprostřed zachycena výrazná anomálie obdélníkové tvaru, kterou můžeme teoreticky interpretovat jako hrobku. Její rozměry jsou 1,6 x 3,6 m. Její vrchní část byla zachycena v hloubce cca 1,4 m od dnešního povrchu.

V hloubce cca od 2,5 do 3 m se nachází anomálie přibližně kruhového tvaru o průměru cca 6 m. GPR signál je ale v těchto místech již velice nejasný a tuto anomálii tak nelze blíže interpretovat.

Diskuze a závěr

Tvar zjištěný GPR průzkumem odpovídá nejlépe situaci zachycené na vedutě Jana Willenberga z roku 1593 (otištěná v knize Bartoloměje Paprockého *Zrcadlo slavného Markrabství Moravského*). Na této vedutě je kostel sv. Jiří zachycen velmi věrohodně ještě před přestavbou po roce 1681. Je zde patrné, že na šestibokou věž čtvercového základu navazuje prostor trojlodí, jehož délka je definována čtyřmi okny. Pokud se nejedná o zcela jinou věž v pozadí, tak nad přechodem hlavní lodě do presbytáře se již tehdy zřejmě nacházela sanktusní věžička. Ta ale měla být na kostel přistavěna až v roce 1721. Dále lze z této veduty vyčíst, že na loď kostela navazuje zúžený presbytář (odpovídá svojí šířkou předpokládané hlavní lodi), který je zřejmě zakončený polygonálním pětibokým závěrem opatřeným okny. V tomto případě se zdá, že jsou viditelná čtyři okna, což by odpovídalo tomu, že závěr presbytáře byl také opatřen oknem nebo aspoň zvýrazněným lomeným obloukem okna. Presbytář byl klasicky opatřen opěráky.

Situaci zjištěnou průzkumem GPR zčásti odpovídá i plán získaný z vídeňského vojenského archivu z roku 1735. Bohužel nemáme bližší informace o způsobu zaměrování kostela, jeho rozměrech a i vzájemných poměrech. Rozdíl mezi GPR a plánem je pouze v rozměrech a v prodloužení obou bočních lodí východním směrem. Je zřejmé, že pokud bylo rozšíření bočních lodí kdy realizováno, muselo se tak stát někdy v 18. století. Každopádně závěr presbytáře je polygonální s pěti stranami osmiúhelníka, což odpovídá i vedutě z dvacátých let 18. století.

V prostoru předpokládaného kostela sv. Jiří byla za pomoci GPR prospekce identifikována celá řada pozitivních anomálií, které umožňují rekonstruovat nejenom pozici, ale i tvar

zkoumané stavby. Půdorysně kostel respektuje klasickou gotickou dispozici, kterou lze nalézt v dochované nebo lehce pozměněné a doplněné podobě v řadě případů na celém území Moravy a Čech. Nejbližším zástupcem je kostel kláštera v Uherském Brodě, ze kterého se zachoval pouze presbytář. Z dalších příkladů můžeme uvést kostel sv. Václava z Ostravy (Eliáš, Líbal 1974), sv. Bartoloměje v Odrách, kostel P. Marie Sněžné v Rokycanech, kostel Narození Panny Marie v Písku (Adámek–Všetečková–Sommer 2001) aj. Většinou se jedná o hlavní, farní, děkanské, městské kostely. V řadě případů jsou postaveny nad architektonicky staršími předchůdci (např. Ostrava, Rokycany). I v případě kostela sv. Jiří je diskutována otázka jeho případného předchůdce, který je hledán nedaleko (Fišer 1921, 120), nebo přímo v místech, kde později stával gotický kostel (Hanák 1947), s kterým se ztotožňuje i Vilém Hrubý. Ten přímo poukazuje na možnou podobnost přenesení patrocinia na mladší stavbu, stejně jako tomu bylo v případě staroměstské rotundy sv. Michala (Hrubý 1965, 97). Existence původního kostela byla jedním z úkolů GPR průzkumu. Lokalizace základů gotického kostela a tím přesné pozice presbytáře ukazují na zcela centrální pozici presbytáře v prostoru náměstí.

Pod gotickým presbytářem shledáváme v hloubce větší než 2,5 m nevýrazné anomálie, které mají tvar kruhu. Průměr dosahující cca 6,5 m může naznačovat existenci starší stavby centrálního tvaru – rotundy. Zda je tento tvar skutečný, nebo se jedná jen o náhodně interpolované signály, ukáže další plánované podrobné měření na lokalitě, případně cílený terénní výzkum. V případě potvrzení našeho měření by bylo nanejvýš logické, aby nad starší stavbou, ať již velkomoravského nebo jiného stáří, byla postavena mladší stavba tak, aby nejposvátnější místo kostela zůstalo prostorově zachováno. Potom se kostel mohl rozšířit pouze západním směrem, téměř až k uliční čáře, kde byl zakončen šestibokou věží na čtvercovém základu.

Literatura:

- Eliáš, J., Líbal, D. 1974: Kostel sv. Václava – nejstarší dochovaná stavební památka v Ostravě. In: *Sborník příspěvků k dějinám a výstavbě města* 8, 87–106.
- Fišer, B. 1921: *Uherské Hradiště*. Uherské Hradiště.
- Hanák, K. 1947: Vykopávky kostela sv. Jiří v Uherském hradišti. In: *Sborník velehradský* 15, 6–10.
- Hašek, V., Kovárník, J. 1999: Geofyzikální prospekce a archeologický výzkum zaniklého kostela sv. Jana Křtitele ve Znojmě. In: *Přehled výzkumů* 40, Brno, 429–433.
- Hrubý, V. 1965: *Staré Město – Velkomoravský Velehrad*. Praha.
- Menošková, D. 2013: Kostel a kaple svatého Jiří v Uherském Hradišti. *Slovácko* 54, 141–154.
- Šášil, R. 2000: „Capella Morauorum“ a „templum sub titulo s. Clementis“. *Slovácko* 42, 177–194.
- Adámek, J., Všetečková, Z. a Sommer, J. (ed.) 2001: *Středověký kostel Panny Marie v Písku: collectanea ad annum jubilaum MM edita*. Písek.
- Udphuy, S., Paul, V. L., Everett, M. E., Ward, R. B. 2010: Ground-penetrating radar imaging of twelfth century Romanesque foundations beneath the thirteenth century Gothic abbey church of Valmagne, France, *Archaeological Prospection* 17, 199–212.
- Witton, A. J. 2006: *Handbook of Geophysics and Archaeology*. London.

Mgr. Petr Drsler, Ph.D. (n. 1978), archeolog Ústavu archeologie a muzeologie Filozofické fakulty Masarykovy Univerzity, ve svém odborném zájmu se soustřeďuje na období raného středověku a nedestruktivní prospekci.

Bc. Michal Vágner (n. 1985), archeolog Ústavu archeologie a muzeologie Filozofické fakulty Masarykovy Univerzity, ve svém odborném zájmu se soustřeďuje na nedestruktivní geofyzikální prospekci a dokumentaci archeologických památek 3D metodami.

Geophysical Research of Masaryk Square and localization of the Saint George Church

Abstract

Geophysical research on the area of Masaryk Square in Uherské Hradiště was carried out on the basis of the order from Moravian Slovak Museum. The planned reconstruction of the cobbles also includes graphical picking out of the Saint George Church which does not exist any more. The research was carried out in two stages first one December 9, 2011 and the second one on April 19, 2012 as a part of practical training of the students of The Institute of Archaeology and Museology of Masaryk University in Brno. According to a GPR survey there were three naves in the stone church (imitation of basilica) with a tower on the right side of the nave. The main nave was supported by three, maybe four, pairs of columns. The distance between the pairs of columns ranges from 4.5–5.5 meters with an average distance of 5 meters. The distance between of the columns of one pair and hence the width of the nave was approximately 9 meters, which is a standard width of a nave of gothic churches in Bohemia and Moravia. The lengths of the three naves differs because of digging of air raid shelter. Preserved length of the main nave is 23 meters, preserved length of the side nave is up to 27 meters. The main nave is followed by a presbyter with polygonal ending in the shape of five or six sides with a system of outer buttments. These were attached to four places along the axis of the presbytery. The presbytery itself is 9 meters wide and almost 12 meters long. Northern and southern side naves are adjoined by outbuildings. The northern was partly examined during the digging of the air raid shelter in 1943–1944. The northern side of the presbytery is adjoined by a noticeable anomaly of 3.2 by 3.7 meters which can according to the GPR signal be interpreted as a crypt. Above the crypt there might have been later built Saint George Fishermen Chapel recorded later on. 2.5 meters deep under the gothic presbytery there are minor circular anomalies. The diameter of 6.5 meters might suggest the existence of another circular building – a rotunda. Whether it is a real shape or randomly interpolated signals will be shown by another planned measuring at the spot or by an archaeological research. In case that our measurements will be confirmed it would be highly logical that a younger building was built above the older one from the times of the Great Moravian Empire, so that the holiest place of the whole church was preserved. Then the church might expand only to the west reaching almost the street line where it was finished by a hexagonal tower on a square foundation.

Geophysikalische Untersuchung des Masaryk-Platzes und Lokalisierung der St. Georgskirche

Zusammenfassung

Die geophysikalische Untersuchung auf dem Masaryk-Platz in Uherské Hradiště wurde aufgrund des Auftrags vom Museum der Mährischen Slowakei durchgeführt. Die vorgesehene Rekonstruktion des Pflasterplatzes rechnet mit der graphischen Markierung der ehemaligen St. Georgskirche. Die Untersuchung des Masaryk-Platzes wurde in zwei Etappen durchgeführt: 1) am 9. Dezember 2011 2) am 19. April 2012 – im Rahmen des Praktikums für Studenten des Instituts für Archäologie und Museologie der Masaryk-Universität in Brno. Die GPR Untersuchungsmethode erwies, dass es sich um eine steinerne Dreischiffkirche (Pseudobasilika) handelt, an deren Westseite der Kirchturm stand. Das Hauptschiff wurde von drei oder auch vier Säulenpaaren getragen. Die Entfernung zwischen den benachbarten Säulenpaaren bewegt sich zwischen 4, 5 und 5,5 Metern (Durchschnitt 5 m), die Distanz zwischen Säulenpaaren in einer Reihe (damit auch die Breite des Hauptschiffes) beträgt ca. 9 m, wie es der Standardbreite des Kirchenschiffes in böhmischen und mährischen Kirchen entspricht. Die Breite des nördlichen Seitenschiffes beträgt ca. 5,5 m, beim südlichen Seitenschiff 6,5 m. Die Länge des Dreischiffs unterscheidet sich infolge der Beschädigung durch einen Luftschutzgraben. Die erhaltene Hauptschiffslänge beträgt ca. 23 m, die erhaltene Länge des südlichen Seitenschiffes beträgt bis 27 m. An das Hauptschiff ist ein Presbyterium angeschlossen, das mit einem polygonalen Abschluss in Form von fünf oder sechs Seiten beendet und mit dem äußeren Strebepeer-System versehen ist. Die Strebepeer wurden an 4 Stellen entlang der Presbyteriumsachse erfasst. Das Presbyterium selbst ist höchstens 9 Meter breit und 12 Meter lang. Mit dem nördlichen und südlichen

Seitenschiff sind Anbauten verbunden. Der nördliche Anbau wurde anlässlich der Errichtung eines Luftschutzgrabens in den Jahren 1943–1944 untersucht. Mit der Nordwand des Presbyteriums ist eine deutliche rechteckige anliegende Anomalie von ca. 3,2 x 3,7 m verbunden, die laut dem GPR Signal als eine Gruft zu interpretieren sei. Darüber kann jedoch später die in schriftlichen Quellen erwähnte St. Georgs Fischerkapelle gebaut worden sein. Unter dem gotischen Presbyterium sind in der Tiefe von mehr als 2,5 m unauffällige kreisförmige Anomalien zu finden. Der Durchschnitt von ca. 6,5 m kann an einen älteren Zentralbau (Rotunde) hinweisen. Ob es sich um eine Wirklichkeitsform handelt oder nur um Interpol-Signale, können weitere geplante exakte Vermessungen in der Lokalität oder eventuell eine gezielte Terrainforschung zeigen. Falls unsere Vermessungen bestätigt werden, würde als logisch betrachtet, dass über dem älteren Bau (egal welchen Alters) ein neuer errichtet wurde, sodass der heiligste Ort für eine Kirche räumlich erhalten blieb. Danach konnte die Kirche nur in Westrichtung erweitert werden, fast bis zur Straßenlinie, wo sie mit einem sechsseitigen Turm auf quadratischem Grund abgeschlossen wurde.

KAPLE ZVANÁ CYRILKA NA VELEHRADĚ – NOVÉ POZNATKY K JEJÍ STAVEBNÍ HISTORII

Radim Vrla – Zdeněk Schenk – Jan Mikulík

Národní památkový ústav, územní odborné pracoviště v Kroměříži; Archaia Olomouc o.p.s

V souvislosti s rekonstrukcí kaple Zjevení Páně, lidově zvané Cyrilka, proběhl v roce 2012 záchranný archeologický a stavebně historický výzkum, který přinesl nové poznatky k stavebnímu vývoji této sakrální stavby.

Kaple zvaná Cyrilka (původním zasvěcením Těla a krve Páně, od roku 1863 Zjevení Páně) je nenápadnou stavbou, nalézající se v blízkosti monumentální velehradské baziliky. Její dnešní podoba je z velké části dána regotizací, provedenou v 19. století. Proto na první pohled nic nenasvědčuje tomu, že kaple má za sebou složitou a dramatickou historii, v rámci které byla i na samotném prahu svého zániku. Historií objektu se nedávno ve své důkladné analýze zabýval Petr Hudec, z jehož práce jsou zde čerpány historické údaje (Hudec 2009).

Počátky stavby kaple jsou různými badateli kladeny do období před, či po polovině 13. století (tamtéž, 2, 3). S velkou pravděpodobností se jí dotkla i tragédie v roce 1421, kdy byl klášter postížen husitským vpádem. V letech 1623 a 1626 byl klášter opět vypálen a následně nákladně obnoven. Tyto události se s velkou pravděpodobností dotkly i Cyrilky. Po období úpadku, kdy byla kaple dokonce využívána jako seník, přichází radikální regotizační úprava v letech 1862–1863, která jí v podstatě vtiskla dnešní podobu. I přesto, že se jedná o velmi zajímavý objekt, jeho stavební vývoj je doposud poznán velmi málo.

Obr. 1. Kaple Cyrilka, celkový pohled od severovýchodu v průběhu stavebních prací, Velehrad 2012. Foto R. Vrla.

Jedná se o orientovanou sakrální stavbu s obdélnou, plochostropou lodí a odsazeným presbytářem, jehož půdorys je tvořen pěti stranami osmiúhelníka (obr. 1). Nároží presbytáře jsou vzepřena diagonálně situovanými opěrnými pilíři, završenými šikmými korunami pultového sklonu. Presbytář je sklenut jedním polem žebrované šestidílné klenby. Všechny zdi presbytáře jsou prolomeny hrotitými okny s kamennými kružbami, jižní a severní stěna lodí jsou pak osvětleny dvojicemi stíhlejších a vyšších oken s kamennými ostěními. Západní průčelí se dole otvírá rozměrným hrotitým portálem, nad kterým je situována rozeta, a vysoký štít nad ní je prolomen drobnějším sruženým okénkem. Nad sedlovou střechou lodí se vypíná štíhlý sanktusník.

První archeologický průzkum tohoto objektu proběhl v roce 1907 v souvislosti s výměnou dlažby, kdy byly poprvé zachyceny základy starších stavebních konstrukcí, které diagonálně probíhaly pod kostelíkem (Nevěřil 1907, 56; Hudec 2009, 14). V rámci stavebních úprav v roce 1937 došlo v presbytáři k výměně podlahy, přičemž byly intaktní vrstvy sníženy do hloubky dvou metrů ke spodní úrovni základů. Tímto výzkumem se podařilo opět odhalit průběh zdi orientované ve směru JV – SZ, která vedla pod presbytářem v hloubce jednoho metru (1937, 14). I když se oběma výzkumy podařilo zaznamenat poměrně závažná zjištění, výsledky obou nebyly ve své době zcela správně vyhodnoceny, neboť se bohužel omezují na pouhá strohá konstatování, která nejsou podložena náležitou doprovodnou terénní dokumentací či alespoň situačním náčrtem. Možnost existence starší stavby pod stávající Cyrilkou byla pro mnohé badatele lákavá. K výsledkům významu odhalených stavebních konstrukcí se bez provedení revizního archeologického výzkumu nebylo možné blíže relevantně vyjádřit.

V roce 2012, v průběhu rozsáhlých prací na projektu „Velehrad – centrum kulturního dialogu západní a východní Evropy“, jehož cílem je rehabilitace areálu kláštera, došlo i k stavebním a terénním zásahům v exteriéru i interiéru Cyrilky. V této souvislosti byl prováděn společností Archaia Olomouc o.p.s. záchranný archeologický výzkum v rámci realizace hydroizolačních prací obvodového zdiva kostela Zjevení Páně. Především byly provedeny výkopy pod presbytářem a došlo k otlučení spodních částí novodobých venkovních omítek. Právě tyto zásahy přinesly zajímavá zjištění, jejichž stručná prezentace a pokus o interpretaci jsou obsahem této studie.

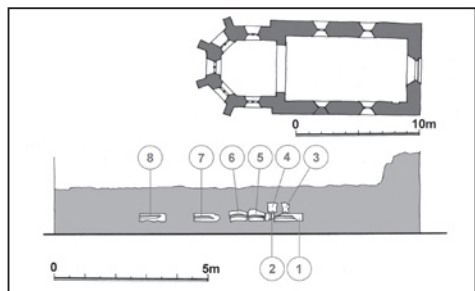
1. Severní stěna lodí

V rámci stavebních prací, které probíhají v letošním roce na pozoruhodném objektu zvaném Cyrilka, byly zjištěny některé nové skutečnosti. Ty nám pomohou osvětlit některé detaily stavebního vývoje tohoto doposud velmi málo poznaného objektu.

V první řadě je to soubor osmi v kameni sekaných architektonických detailů, druhotně použitých ve vnějším líci severní zdi lodí (obr. 2). Tyto detaily spatřily po dlouhé době světlo světa po odstranění spodních partií omítek. I když zdivo severní stěny lodí nebylo zcela očištěno (na jeho povrchu zůstaly stopy omítky), přesto bylo možné po obhlídce konstatovat základní charakteristiky jeho výrazu: Zdivo je zřejmě především kamenné, lomové, s vtroušenými cihlami. Zdá se,

Obr. 2. Kaple Cyrilka, celkový pohled na spodní část severní stěny lodí s druhotně použitými bloky ostění, Velehrad 2012. Foto R. Vrla.

Obr. 3. Kaple Cyrilka, zaměření náleзовé situace na severní fasádě lodi; nahoře – půdorys kaple, dole – pohled na spodní část severní stěny lodi s vyznačenými druhotně použitými bloky ostění. Jednotlivé bloky jsou označeny čísly odpovídajícími popisu v textu, 2012. Kresba R. Vrla.

mezery mezi nimi klínovány cihlami (resp. jejich úlomky). V následující části textu budou všechny tyto detaily stručně popsány:

Blok č. 1 (obr. 4/1)

Prvek je uložen naplocho, souběžně s lícem zdi lodi. Jeho maximální délka činí cca 90 cm, výška cca 25 cm. Na levé straně je ukončen rovnou hranou (bývalou ložnou hranou), napravo je hrana poškozena (pravděpodobně se zde však rovněž nachází rovná hrana). Čelní plocha je opatřena poškozenou profilací vodorovného průběhu. Na horní, mírně poškozenou hranu navazuje rovná plocha, ukončená dole širokým okosením, následuje výžlabek, přecházející v nárožní oblý prvek s poškozenou, diagonálně situovanou lištou na spodním okraji (hruškovec?). Profilace je napravo ukončena šikmou ploškou. Na povrchu jsou místy dochovány stopy liček (jedná se o „dno“ výžlabku, nejlépe chráněné před fyzickým poškozením); přímo na kameni spočívá bílá, na ni je nanesena lička okrová. Levý horní okraj bloku je uražen.

Blok č. 2 (obr. 4/2)

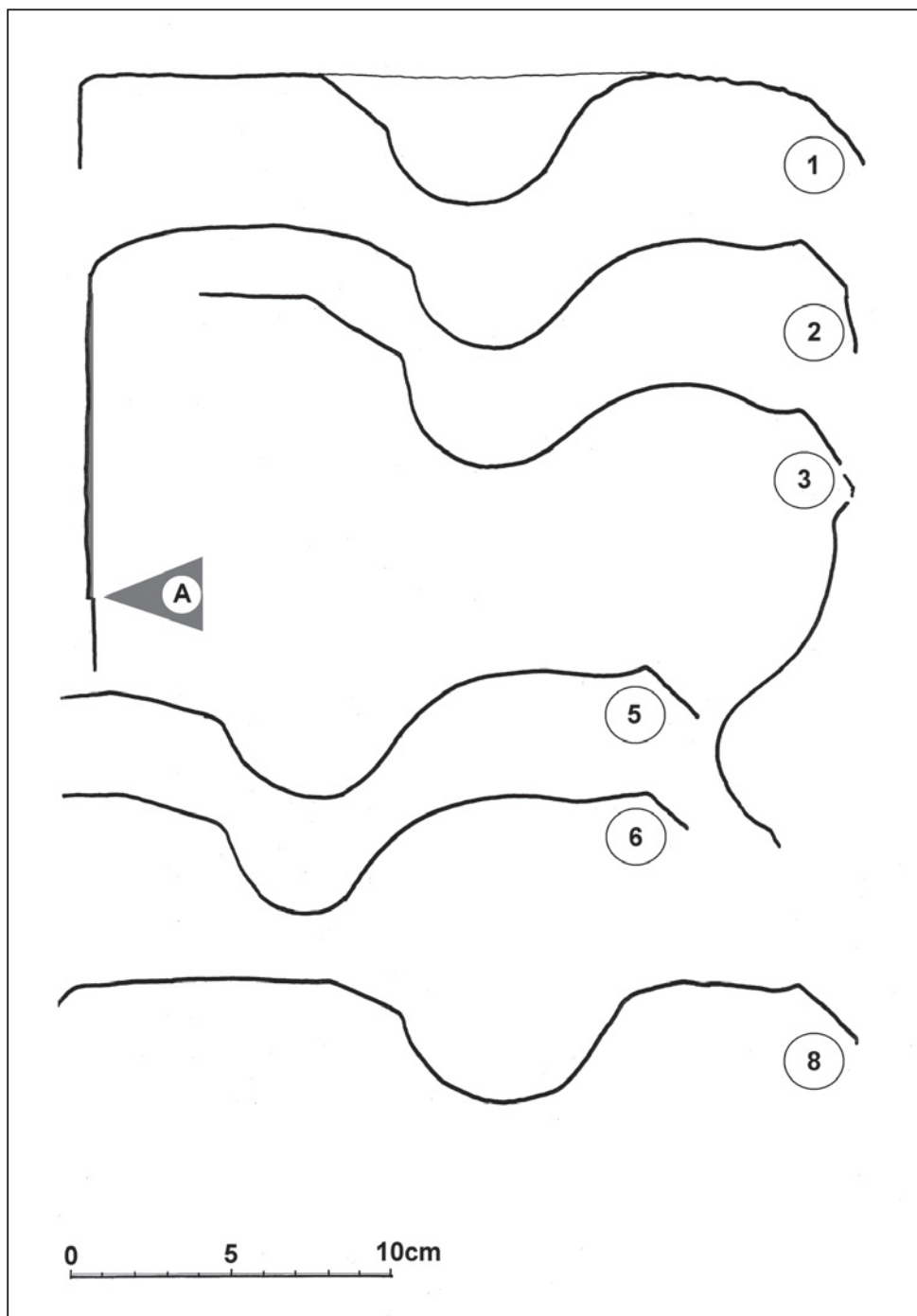
Jedná se o vertikálně situovaný nízký prvek (výška je cca 25 cm) s dochovanou ložnou hranou nahoře, spodní hrana je poškozena (nelze vyloučit, že je zde v hloubi zdiva rovněž dochována ložná spára a že blok byl původně takto nízký). Profilace, patrná na vnější ploše, je shodná s profilací prvku č. 1, hruškovec je situován vlevo, napravo je profilace ukončena rovnou svislou hranou, na kterou pak navazuje rovná svislá plocha, směřující do hloubky zdiva. Na této ploše jsou dochovány poměrně bohaté vrstvy liček. Tyto vrstvy jsou v zadní straně plochy ukončeny zcela pravidelnou svislou hranou, vzdálenou cca 11–12 cm od „vnějšího“ líce prvku (obr. 4/2A).

Blok č. 3 (obr. 4/3)

Blok je položen horizontálně, a to kolmo k průběhu zdi lodi. Je situován na horní hraně bloku č. 1. Do fasády je umístěn rovnou ložnou hranou. V pravé dolní části přístupné plochy je patrný „nárožní“ oblý prvek (hruškovec), provázený po stranách výžlabky. Na pravé straně je výžlabek ukončen okosením, které navazuje na rovnou plochu, profilace spodní partie je porušená.

že zdivo plynule navazuje na kvádry nárožní armatury, kterými jsou opatřena obě nároží sledované severní zdi lodi. Ve zdivu lze sledovat vodorovné linie (spojité i nespojitě), které zřejmě svědčí o jednotné výstavbě. Výrazné druhotné zásahy zde nejsou patrné.

Zmíněné druhotně použité detaily byly situovány přibližně uprostřed délky zdiva lodi (obr. 3) a z charakteru okolního zdiva jasně vyplývá, že sem byly vloženy současně s jeho zděním. Šest z nich se nachází v jedné výškové úrovni, cca 40 cm nad dnešním terénem, dva jsou položeny na jejich horní hrany. Partie zdiva, ve kterém jsou detaily použity, má délku cca 5,5 m. Tam, kde jsou detaily položeny těsně vedle sebe, jsou

Obr. 4. Kaple Cyrilka, zaměření profilace vybraných bloků ze severní stěny lodi, 2012. Kresba R. Vrla.

Blok č. 4

Tento blok svým situováním odpovídá bloku č. 3; hruškovec je opět situován v pravé dolní části, vně se blok obrací rovnou ložnou hranou. Výžlabek, lépe dochovaný na spodní hraně, je nalevo ukončen okosením. Pravá část bloku je poškozena.

Blok č. 5 (obr. 4/5)

Horizontálně rovnoběžně s průběhem zdiva položený blok; na jeho čelní straně probíhá obdobná profilace jako u výše popsaných prvků (hruškovec je zde situován dole, je však druhotně přisekán do roviny), profilace má však oblý průběh. Na bocích jsou dochovány ložné hrany, situované kolmo k ukončení profilace. I zde jsou ve výžlabku a na okosení dochovány stopy liček.

Blok č. 6 (obr. 4/6)

Téměř totožný prvek jako výše popsaný blok č. 5, spodní hrana má více zachovaný svůj oblý průběh.

Blok č. 7

Blok téměř totožný s blokem č. 1; situovaný horizontálně rovnoběžně s průběhem zdi lodi. Nalevo je rovněž ukončen rovnou (bývalou ložnou) hranou, napravo je ukončení odlomeno; shodná profilace je napravo rovněž ukončena šikmou linií. Zdá se, že oproti bloku č. 1 zde ukončení výžlabku netvoří prostý průnik profilace šikmou rovinou, přesná identifikace tohoto tvaru však byla z důvodu poškození nemožná.

Blok č. 8 (obr. 4/8)

Tento prvek rovněž v podstatě odpovídá bloku č. 1; levý okraj je odlomen, napravo dochována rovná hrana. Hruškovec profilace je situován nahoře. Napravo je profilace opět ukončena šikmou poškozenou plochou. Výžlabek je v této partii druhotně poněkud deformován (rozšířen).

Hrobka Jana Nepomuka Soukupa

Hydroizolační práce vedené podél severní zdi presbyteria vyvolaly potřebu stavební úpravy výklenkové hrobky Jana Nepomuka Soukupa, jehož ostatky zde byly v roce 1927 přeneseny z Doubravic nad Svitavou. Tento významný moravský kněz, básník, folklorista, speleolog, skladatel textů duchovní hudby a národní buditel se narodil v Třebíči v roce 1826 a mimo jiných aktivit působil ve výboru Dědictví sv. Cyrila a Metoděje a ve výboru Matice velehradské.

Jeho tělesné ostatky byly v roce 1927 vyzvednuty ze hřbitova v Doubravicích a uloženy dne 15. května téhož roku do nově zřízené hrobky vystavěné u severní vnější zdi presbyteria kostela Zjevení Páně. Zároveň s ostatky byl na Velehrad přemístěn i Soukupův náhrobek s nápisem: *Cyrilem a Metodem bdí Bůh nad svým národem.*

Po vyzvednutí náhrobní desky bylo zjištěno, že se jedná o výklenkovou hrobku částečně zapuštěnou do základového zdiva presbyteria (obr. 13). Hrobka vnitřních rozměrů 1,00 x 0,60 x 0,40 m byla vyzděna z cihel klasického formátu, stěny a dno byly opatřeny cementopískovým potěrem. Hrobka byla kryta 2 kusy betonových desek rozměrů

0,75 x 0,56 x 0,07 m. Uvnitř se nacházela dřevěná rakev rozměrů 0,95 x 0,35 m, značně ztrouchnivělá. Její spodní část stála ve vodě, kterou byla hrobka pravidelně během deštových srážek zaplavována. Po provedení kresebné a fotografické dokumentace byly tělesné ostatky vyjmuty a provizorně i s torzem dřevěné rakve, zdobené vegetabilními malovanými motivy, uloženy v interiéru kostelíka. Uvnitř rakve se nacházely kosterní pozůstatky se zbytky textilií a železným křížkem o výšce 11 cm s bronzovou postavou ukřižovaného Krista. Po provedení nezbytných stavebních úprav byly dne 30. května 2012 kosterní pozůstatky pietně uloženy za účasti velehradských farníků zpět na původní místo a překryty náhrobní deskou (Hudec 2013, 66).

2. Prostor pod presbytářem

Prováděné úpravy se nevyhnuly ani interiéru kostela. V jejich rámci byla demontována dlažba podlahy presbytáře, pod kterou byly obnaženy ruby čtveřice segmentových cihelných klenbiček. Ty kryjí neupravený prostor, ve kterém jsou přístupné vnitřní líce zdiva presbytáře a torzo starší zdi, nesouvisející se stavbou stávajícího chrámu (obr. 6).

Obvodové stěny prostoru (kromě strany západní) jsou tvořeny poměrně kompaktním, převážně kamenným lomovým zdivem, v jehož horní části probíhá mělký odskok v šířce zdiva. Nad tímto odskokem jsou na lících zdiva nepatrné zbytky maltových plošek – patrně fragmenty interiérových omítek; ústupek se pravděpodobně kryje s úrovní starší podlahy (obr. 7/4).

V severní části zdiva zmíněného triumfálního oblouku (obr. 7/5) je v horní (zúžené) části zdiva velký, v kameni sekaný kvádr, tvořící trnož „nadzemní“ části oblouku (obr. 7/3); čelo tohoto kvádru je nyní patrné i z prostoru lodi.

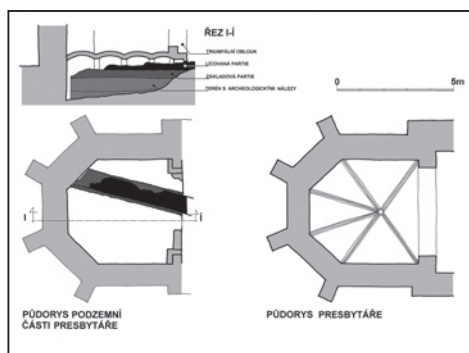
Tatáž situace je zřejmá i v protější části zdiva triumfálního oblouku.

Od prostoru lodi (tedy ze západní strany) je tento prostor v době výzkumu oddělen subtilní cihelnou zídkou, která má funkci podezdívky stupně, zpřístupňujícího zvýšenou podlahu presbytáře (obr. 7/2). Jak je z prostoru patrné, tato cihelná zídka spočívá (kromě střední části) na terénu.

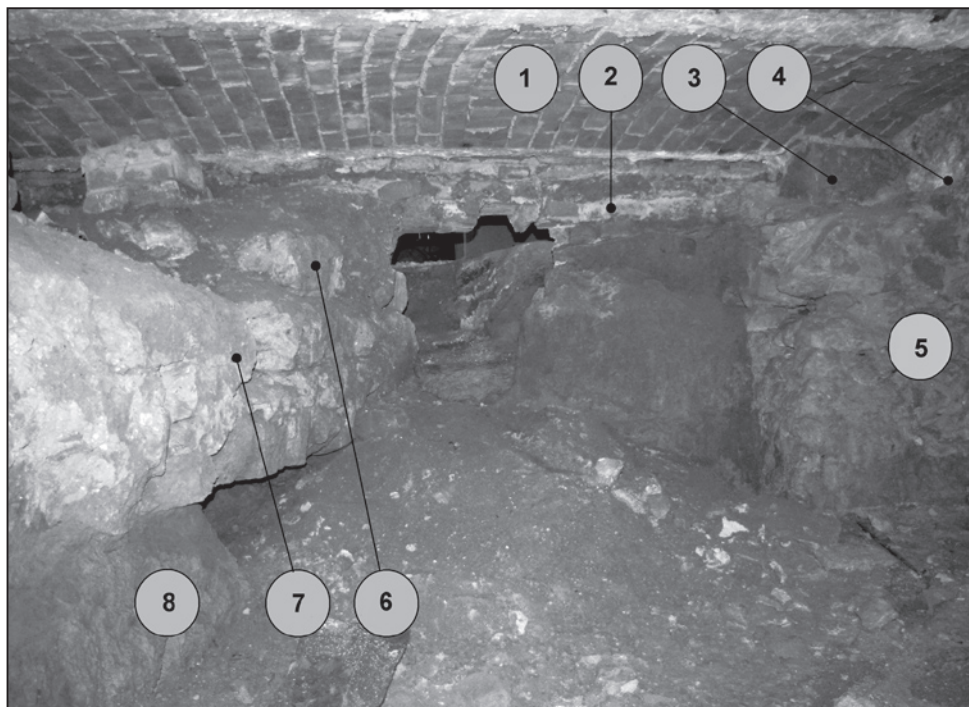
Ve střední části je tato cihelná zídka založena na koruně torza kamenné zdi, procházející šikmo prostorem pod presbytářem. Jedná se o pozůstatek poměrně subtilní, cca 80 cm široké kamenné zdi, která je oproti zdivu presbytáře relativně mělce založena. V horní části (vysoké dnes maximálně 30 cm) je tato zeď oboustranně lícována (obr. 7/6), v dolní, o cca 10 cm širší části má charakter základového zdiva zděného do výkopu (obr. 7/7).

Obr. 5. Kaple Cyrilka, detail bloku č. 1 – trnož portálu s ukončením profilace, Velehrad 2012. Foto R. Vrla.

Obr. 6. Kaple Cyrilka, půdorys presbytáře a svislý řez s vyznačením polohy nalezené zdi; legenda barev je vyznačena u svislého řezu, 2012. Kresba R. Vrla.

Obr. 7. Kaple Cyrilka, pohled na severní část západní „stěny“ prostoru pod presbytářem: 1 – cihelná klenbička, 2 – cihelná zídka, vynášející stupeň podlahy presbytáře, 3 – kamenný kvádr ve spodní části nadzemní partie triumfálního oblouku, 4 – ústupek v šířce zdiva presbytáře se zbytkem omítky, 5 – základové zdivo pod triumfálním obloukem, 6 – lícovaná partie kamenné zdi, 7 – základová partie těžké zdi, 8 – terén, na kterém spočívá tato zeď, Velehrad 2012. Foto R. Vrla.

Ve východní části je torzo zdiva sníženo (lícovaná partie zde již neexistuje) a u vnitřního líce zdiva presbytáře je zcela odtěženo (srovnej obr. 6). Na západní straně zřejmě pokračuje dál pod podlahou chrámové lodi.

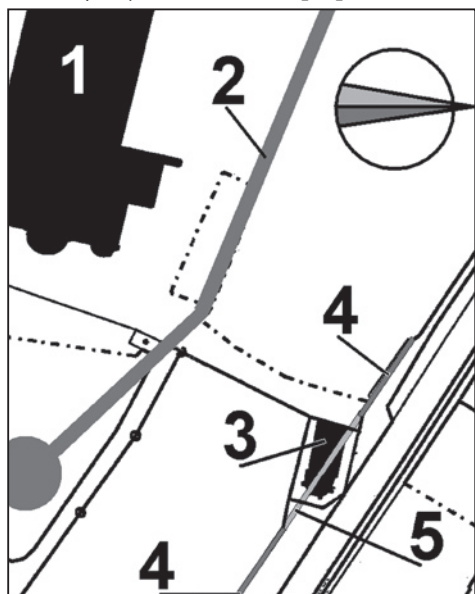
3. Prostor interiéru lodi

Stavební práce v interiéru byly zahájeny odstraněním stávající podlahy z kamenných dlaždic o rozměrech 31 x 31 cm v celém prostoru lodě kostela Zjevení Páně. Povrch dlažby se nacházel v nadmořské výšce 206,78 m. Následně byla ručně skryta podsypová vrstva o síle cca 0,20 m tvořená prachovou hlínou šedohnědého zabarvení promísenou stavebním odpadem – kousky cihel a vápenopískového pojiva. Z této úrovně vyrovnávky pochází rovněž zlomky redeponované keramiky středověkého a zejména novověkého stáří. Během snižování terénní vyrovnávky docházelo k nálezům v minulosti druhotně přemístěných zlomků lidských kostí.

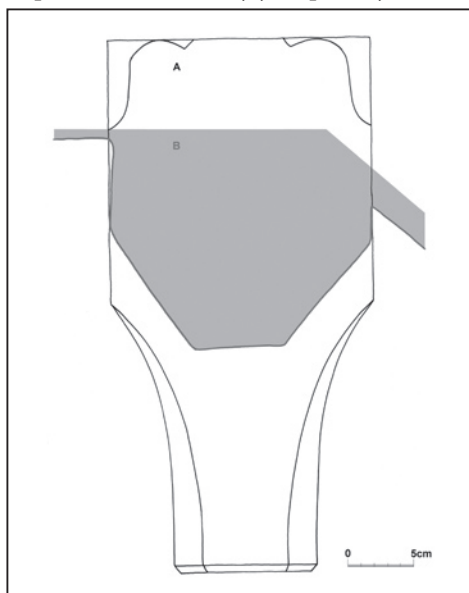
Sonda 1 (obr. 14/S1) orientovaná ve směru S – J byla položena pod triumfálním obloukem podél stupně oddělujícího prostor presbytáře od lodi kostela. Sonda vedla do hloubky cca 0,9 – 1,3 m pod úroveň povrchu schodu oddělujícího prostor presbytáře od lodi. Za nejzávažnější zjištění lze považovat zachycení základu zdi středověkého stáří ve střední části sondy pod oltářním stupněm. Snesená koruna zdi se nacházela v hloubce 0,5 m od úrovně oltářního stupně. Maximální šířka základového zdiva dosahuje v těchto místech 1,46 m. Konstrukce byla vyzděna z neopracovaných bloků pískovce pojených velmi tvrdou VP mal-

tou žlutého zabarvení z ostřeného písku. Základová spára zdi se nacházela v úrovni nadmořské výšky 205,65 m. Zeď byla založena do půdního horizontu tmavě hnědého zabarvení, na který nasedal šedý jílovitý sediment s absencí datačních nálezů. Zeď byla orientována ve směru SZ – JV. Pokračování průběhu lze sledovat dále směrem JV, kde probíhá pod celým presbytářem. Směrem SZ do lodi pro změnu došlo v minulosti k odstranění průběhu zdi až na základovou spáru. Tento nález koresponduje se zprávami z výzkumů realizovanými v letech 1907 a 1937, kdy je zmiňována existence starší zdi probíhající uhlopříčně ve směru SZ – JV pod kostelem. Z dnešního pohledu lze zachycenou konstrukci interpretovat jako úsek vnější ohradní zdi vrcholně středověkého stáří vymezující severní ohraničení cisterciáckého klášterního areálu.

V sondě 2 (obr. 14/S2) situované v centrální části lodě kostela před triumfálním obloukem došlo pouze během začištění plochy o velikosti 2,8 x 1,9 m k zachycení reliktu maltového lůžka původní podlahy v úrovni nadmořské výšky 206,5 m. Maltové lůžko bylo mnohonasobně porušeno mladšími výkopy, které se zřetelně rýsovaly v začištěné ploše. Pravidelný tvar horních hran výkopů v některých případech nasvědčuje, že se jedná o hrobové jámy zapuštěné pod úroveň původní podlahy v lodi kostela. Ty dokládají poměrně intenzivní pohřbívání v tomto prostoru. Nelze ovšem vyloučit, že část výkopů lze zřejmě spojit s výzkumnými aktivitami z let 1907 či 1937. Archeologický výzkum se zastavil v této úrovni, protože odkrytá pozitivní archeologická situace nebyla plánovanou niveletou stavby zasažena. Za torzo původní dlažby lze vedle zmíněného maltového lůžka označit nápadnou kumulaci cihel při východním okraji sondy S2. Je ovšem nutné poznamenat, že tento relikt stavební konstrukce nesl značné stopy poškození vlivem druhotných zásahů a nepůsobil tudíž příliš kompaktním dojmem. Vzhledem ke skutečnosti, že nebylo přistoupeno k vlastní exkavaci hrobových jam a následné preparaci samotných pohřbů, nelze se k jejich přesnější dataci

Obr. 8. Kaple Cyrilka, situační plán okolí kaple; 1 – bazilika Narození Panny Marie, 2 – průběh raně gotického opevnění, zjištěného archeologickým výzkumem v roce 2011, 3 – kaple Cyrilka, 4 – dochované úseky ohradní zdi, 5 – předpokládaný průběh odstraněné části ohradní zdi, 2012. Kresba R. Vrla.

Obr. 9. Kaple Cyrilka, zaměření náběžního štítu klenby presbytáře (čelní pohled), šedě je vyznačen profil klenebního žebra, 2012. Kresba R. Vrla.

jednoznačně vyjádřit. Vzhledem k dlouhodobému využívání daného prostoru k pohřebním účelům lze tyto funerální aktivity rámcově spojit s obdobím středověku až novověku. Tato funkce kostelíka a hřbitova v jeho okolí byla zrušena v souvislosti s vybudováním dnešního hřbitova na Velehradě v roce 1832.

V průběhu výzkumu byl při postupném snižování svrchních terénních vyrovnávek umístěných pod dlažbou prováděn detektorový průzkum. Jeho prostřednictvím se podařilo zajistit menší soubor drobných kovových předmětů. Jednalo se (obr. 16/1) o církevní medailon srdcovitého tvaru s iniciály IHS = Iesus Hominum Salvator, nad středovým písmenem H je umístěn kříž, v dolní části je znázorněno srdce se třemi hřeby. Druhou stranu medailonu tvoří skličko symbolizující patrně srdce Ježíše Krista zasazené do obvodového rámečku. Obvod medailonu z měděného plechu je zpevněn stříbrným omotaným drátkem, v něm je v horní části upevněn kroužek na zavěšení. Druhým předmětem je pozdně barokní oboustranný „poutní“ křížek s motivem ukřižovaného Krista na straně jedné a nezřetelnou postavou Panny Marie v barokním šatu s dítětem v náručí na straně druhé. V tomto případě jde patrně o vyobrazení Marie Mariazelské (obr. 16/2). Z drobných nálezů rovněž zaujme pozlacený knoflík s rozetovitým vegetabilním dekorem.

Interpretace zjištění

Poměrně složitá nálezová situace není samozřejmě kompletní – podstatné informace může přinést případný další výzkum. I nyní lze však konstatovat velmi zajímavé teze.

Je zřejmé, že stavbě dnešního chrámu předcházela stavba poměrně subtilní, kamenné a relativně mělce založené zdi. Zde je nutno vzít v úvahu průběh doposud stojící ohradní zdi, která probíhá na západní i východní straně chrámu. Ten se totiž zcela evidentně kryje s průběhem nalezeného torza pod presbytářem (obr. 8).

S největší pravděpodobností se tedy můžeme domnívat, že před výstavbou Cyrilky zde probíhala ohradní kamenná cca 80 cm široká zeď, vymezující širší areál kláštera (či jeho části).

Předchozí průzkumy prokázaly existenci mohutné hradby vybavené věžemi, která obklopovala vlastní klášter již od poloviny 13. století (Schenk–Mikulík 2011). Její severní partie byla identifikována v ploše před severním bokem baziliky s velkým odstupem od zde popisované ohradní zidky (obr. 8/2, srovnej Mikulík–Schenk–Vrla 2012).

Obr. 10. Kaple Cyrilka, výřez z veduty kláštera z roku 1667, pohled od jihozápadu. Převzato: Pojsl–Hudec 2010, 7, obr. 2.

Obr. 11. Hrad Buchlov, trnož části ostění vstupního portálu do bývalé raně gotické kaple, pohled od severovýchodu, Buchlov 2012. Foto R. Vrla.

Z dosavadních průzkumů architektury Cyrilky vyplývá, že její výstavba započala někdy v období kolem poloviny 13. století. Toto tvrzení je opíráno především o utváření náběžných štítků klenby presbytáře, které dole přecházejí v konzolu ve tvaru obráceného jehlance se se-seknutým vrcholem a projmutými hranami (obr. 9). Obdobně utvářené prvky vidíme např. v severní chórové kapli klášterního kostela ve Žďáru nad Sázavou (po roce 1253, Kuthan 1994, 441) i jinde. Zde je ovšem mít na paměti důkladnou regotizaci kaple, jejíž případný zásah do tvarosloví těchto prvků není zatím znám.

Ohradní zeď zde tedy musela stát dříve. Jedná-li se o relikt prvotního vymezení plochy areálu z doby výstavby kláštera (tedy z období po roce 1204), či snad o ohradu nějaké vnější části areálu, nacházejícího se před nově vybudovanými hradbami, to nevíme. Rozhodně však jde o konstrukci vybudovanou nejpozději kolem poloviny 13. století.

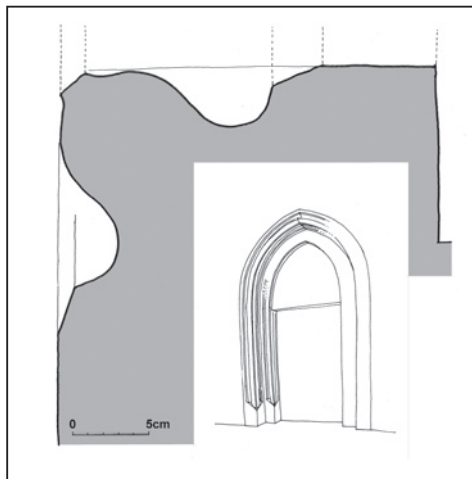
Je velmi zvláštní, že pozdější stavba kostela byla doslova vklíněna do této ohradní zdi, přičemž další průběh této zdi byl evidentně zachován. K vysvětlení této otázky se zatím neumíme vyslovit.

Barokní rytina areálu datovaná do roku 1667 zachycuje v okolí Cyrilky ohradní zeď, probíhající nepřerušeno před severním průčelím chrámu (obr. 10). Toto vyobrazení však může být zjednodušeno.

Dále se zde vyslovíme k problematice souboru osmi bloků, zjištěných ve zdivu severní stěny kostelní lodi. Tyto bloky můžeme spojit s existencí dnes zaniklého ostění fasádního otvoru, s největší pravděpodobností dveřního. Jejich obdobná profilace svědčí pro předpoklad, že bloky jsou vyhotoveny v jedné době.

Shodná profilace bloků je charakteristická nárožním hruškovitým prvkem, provázených po stranách oblými výžlabky, jejichž vnější hrany navazují na okosení. Dalším charakteristickým prvkem je ukončení profilace na trnožích (bloky č. 1, 7, 8, srovnej obr. 5); zde se tato zasekává do šikmé plochy, svažující se k výřezu otvoru (v čelní ploše) a vně objektu (na vnitřních hranách špalet).

Stlačený hruškovcový profil je možno nalézt již u architektur pokročilé druhé poloviny 13. století (z bližších analogií např. klenební žebra presbytáře dominikánského kláštera v Uherském Brodě, srovnej Kohoutek–Vácha–Vrta 2002), tentýž prvek, navíc zasekávající se v trnoži rovněž do šikmé plochy, nalezneme na trnoži vstupního portálu do prostoru ra-

Obr. 12. Kaple Cyrilka, pokusy o rekonstrukci celé profilace nalezených bloků a možné podoby předpokládaného západního portálu kaple, 2012. Kresba R. Vrta.

Obr. 13. Kaple Cyrilka, celkový pohled na spodní část severní stěny presbytáře během odkryví hrobky Jana Nepomuka Soukupa, Velehrad 2012. Foto Z. Schenk.

něgotické kaple nad průjezdem původní brány hradu Buchlova; tento portál je rovněž datován do pokročilé druhé poloviny 13. století (obr. 11, srovnej Plaček 2001, 143, zde další literatura). Do tohoto období můžeme pravděpodobně vložít i vznik dokumentovaných bloků.

O dlouhodobé prezentaci v původní poloze svědčí soubor liček, dochovaných na některých místech bloků. Velmi zajímavá je situace zjištěná na bloku č. 2, kde je z jeho „zadní“ strany patrné nasazení zdiva špalet otvoru (viz svislá hrana ukončení vrstev liček, obr. 4/2A).

Z nálezové situace, kde byly identifikovány tři trnože stojek (bloky č. 1, 7, 8), je možno usuzovat, že tyto bloky by mohly náležet dvojici obdobně profilovaných portálů. Jejich završení je možno (vzhledem k době vzniku) rekonstruovat jako hrotité.

Je možné, že portál (portály) byl součástí stavby blízké cisterciácké baziliky či kláštera a do zdiva Cyrilky byly odsud přeneseny. Pravděpodobnější nám však připadá možnost, že se jedná o pozůstatky portálu situovaného původně v západním průčelí kaple.

Tuto úvahu můžeme rozvinout i dále do předpokladu, že trojice trnoží může tvořit pozůstatek jediného honosnějšího ústupkového portálu. Ten můžeme hypoteticky situovat do osy západního průčelí chrámu (obr. 12).

Podstatnou otázkou však zůstává přítomnost těchto bloků ve spodní části zdiva chrámové lodi. Podle situace je zřejmé, že bloky byly do zdiva vloženy současně s jeho zděním.

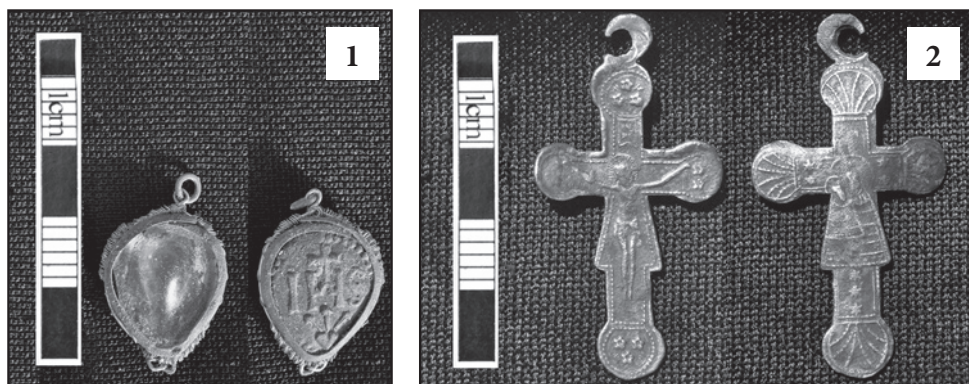

Obr. 15. Kaple Cyrilka, pohled na odkrytou situaci v sondě S1 položenou pod triumfálním obloukem, Velehrad 2012. Foto Z. Schenk.

Obr. 14. Kaple Cyrilka, celkový pohled od západu interiérem lodi s vyznačením sondy S1 a S2, Velehrad 2012. Foto Z. Schenk.

Pocházejí-li prvky ze závěru 13. století a byly-li poměrně dlouho prezentovány a opatřovány ličkami, pak k jejich druhotnému použití mohlo dojít až s jistým časovým odstupem. Zde se nabízí zajímavá dedukce, že kaple, jejíž vznik je předpokládán již ve druhé polovině 13. století, byla v období husitských válek závažně poškozena. Její poškození mohlo spočívat i v destrukci východní a jižní stěny lodi, při jejichž obnově bylo použito jako stavebního materiálu i bloků původního západního portálu, který již nebyl v původní podobě nikdy obnoven. S touto hypotézou není v rozporu nejstarší vyobrazení Cyrilky na rytině z roku 1667, na kterém vidíme její

Obr. 16. Kaple Cyrilka, církevní medailon (1) a křížek (2) barokního stáří, Velehrad 2012. Foto Z. Schenk.

západní průčelí (srovnej obr. 10). To je prolomeno pouze osově situovaným oknem. Západní vstup (samozřejmě existoval-li) zde znázorněn není. Je ovšem možné, že k tomuto radikálnímu zásahu došlo až daleko později, tedy při barokních přestavbách a opravách, nebo až v letech 1862–1863, kdy byla zpustlá Cyrilka radikálně sanována; předpokládá se, že zeď na evangelijní straně (tedy severní zeď) byla vyzděna zcela znovu (Hudec 2009, 11), totéž je předpokládáno u zdi západní (tamtéž, 12).

Pravidelně vrstvené zdivo nejenom kolem druhotně použitých bloků, ale po celé délce stěny, a samotný způsob použití bloků však spíše nasvědčují starší dataci. Zdá se pravděpodobnější, že k radikálnímu zásahu, při kterém došlo ke zrušení předpokládaného západního vstupu a k použití některých bloků jeho ostění jako stavebního materiálu v severní stěně lodi došlo dříve, tedy v období od 15. do 17. století.

Studie byla zpracována za podpory institucionálního úkolu vědy a výzkumu NPŮ č. 21301 – “Vědecký výzkum a aplikace metod operativního zpracování stavebně historických a umělecko-historických průzkumů prováděných při obnově kulturních památek a nemovitostí v památkově chráněných územích”.

Literatura:

- H u d e c, P. 2009: *Stavebně historický průzkum, kostel Zjevení Páně, lidově zvaný Cyrilka*. Velehrad. Zde viz další literatura. Separát SHP laskavě zapůjčen zpracovateli OPD autorem. Dnes již uložen v archívu NPŮ ÚOP v Kroměříži.
- H u d e c, P. 2013: P. Jan Nepomuk Soukup. In: *Ročenka občanského sdružení Matice velehradská 2012*, 66–67.
- K o h o u t e k, J., V á c h a, Z., V r l a, R. 2002: Nové poznatky o gotické architektuře jihovýchodní Moravy. In: *Archaeologia Historica* 27/2002, 425–444.
- K u t h a n, J. 1994: *Česká architektura v době posledních Přemyslovců: města-hrady-kláštery-kostely*. Praha.
- M i k u l í k, J., S c h e n k, Z., V r l a, R. 2012: Poznámky k nálezům torza středověkého opevnění kláštera Velehradu. In: *Ingredere Hospes V. Kroměříž* (v tisku).
- N e v ě ř í l, J. 1909: Velehrad a staroknižecí sídlo v Abodě. *Časopis vlasteneckého muzejního spolku v Olomouci*, č. 102 a 103.
- P l a č e k, M. 2001: *Ilustrovaná encyklopedie moravských hradů, hrádků a tvrzí*. Praha.
- P o j s l, M., H u d e c, P. 2010: *Nové objevy na Velehradě: sborník: „Velehrad – Trnava, společné kořeny jezuitské kultury a vzdělávání“*. Velehrad.
- S c h e n k, Z., M i k u l í k, J. 2011: Nové poznatky o opevnění bývalého cisterciáckého kláštera na Velehradě. In: *Východní Morava*, 118 – 132, Zlín.
- Velehradské zprávy XVIII.*, prosinec 1937, č. 5, s. 14.

Radim V r l a (n. 1961), pracovník Národního památkového ústavu, územního odborného pracoviště v Kroměříži se ve svém odborném zájmu soustřeďuje na kulturní památky a zvláště hrady.

Mgr. Zdeněk S c h e n k (n. 1980) terénní archeolog společnosti Archaia Olomouc o.p.s. a Muzea Komenského v Přerově, doktorandské studium na Ústavu archeologie a muzeologie FF MU Brno.

Bc Jan M i k u l í k (n. 1956) muzeolog, asistent archeologického výzkumu společnosti Archaia Olomouc o.p.s. a Muzea Komenského v Přerově.

Chapel Called Cyrilka in Velehrad – New Facts About its Building History

A b s t r a c t

The chapel called Cyrilka (originally consecrated to Holy Body and Blood), since 1863 Epiphany, is an inconspicuous building placed near the monumental Velehrad basilica. Various researchers place the beginning of its construction somewhere into the period before or after the half of the 13th century. Its present shape owes mostly to its gothic rebuilding in the 19th century. The first archaeological research of the building was carried out in 1907 and it was connected with the replacement of its paving and it was the first time when the basements of the older building constructions going diagonally under the church were discovered. Within the frame of reconstruction in 1937 the floor in the presbytery was replaced and at the same time the intact layers were lowered to the lower part of the foundations. This research managed to uncover the direction of the wall oriented from south-east to north-west leading one meter deep under the presbytery. In 2012 some building and terrain works were carried out in the interior as well as the exterior of Cyrilka as a part of the project called “Velehrad – Centre of the Cultural Dialogue of Western and Eastern Europe” the aim of which was to rehabilitate the Cistercian monastery. On the basis of the archaeological research it was proved that the building of the present day temple was preceded by the building of a rather slight shallow wall. At this point, the line of the preserved enclosure wall running both on western and eastern sides of the temple which copies the line of the torso found under the presbytery, has to be taken into consideration. Further on the set eight architectonic details cut in stone were subject to research. They were used secondarily in the outer face of the northern wall of the nave. These blocks may be connected with the existence of at present non-existent moulding of the façade opening, most probably door opening. Because of their characteristic shape and analogy with they can be dated back to the second half of the 13th century. Most probably they are remnants of a portal originally situated to the western frontage of the chapel. They were secondarily built into face of the northern wall of the Chapel of Epiphany after 1421, when the building might have been severely damaged by Hussite plundering. More probably they were built in during of one of some modern times reconstructions.

Neue baugeschichtliche Erkenntnisse über die St Kyrill und St. Methodius Kapelle in Velehrad, Cyrilka genannt

Z u s a m m e n f a s s u n g

Die Kapelle Cyrilka (ursprüngliche Einweihung an Fronleichnam, seit 1863 an Erscheinung des Herrn) ist ein unauffälliger Bau, der sich in der Nähe der majestätischen Basilika von Velehrad befindet. Nach Schätzungen verschiedener Forscher wurde mit dem Bau der Kapelle vor oder nach Mitte des 13. Jahrhunderts begonnen. Die heutige Gestalt der Kapelle ist durch die im 19. Jahrhundert durchgeführte Rekatholisierung geprägt. Die erste archäologische Untersuchung des Objekts fand 1907 im Zusammenhang mit dem Austausch von Pflaster statt. Damals wurden zum ersten Mal Fundamente des älteren Vorgängerbaus entdeckt, die unter der Kirche diagonal angelegt wurden. Im Rahmen der baulichen Änderungen im Jahre 1937 wurde der Fußboden im Presbyterium ausgetauscht, wobei intakte Schichten in eine Tiefe von bis zu 2 Metern auf das untere Fundamentniveau herabgesetzt wurden. Durch diese Bauuntersuchung gelang es, Spuren der

ehemaligen Mauer, NW-SO orientiert, zu entdecken, die unter dem Presbyterium in einer Tiefe von 1 Meter verlief. Im Zusammenhang mit dem Projekt „Velehrad – Zentrum des Kulturdialogs zwischen West- und Osteuropa“, dessen Ziel Rehabilitation des ehemaligen Zisterzienserklosters war, konnten 2012 bauliche und geländemäßige Eingriffe durchgeführt werden, die auch den Außen- und Innenbau der Kapelle Cyrilka betrafen. Auf Grund der archäologischen Untersuchung wurde nachgewiesen, dass sich am Ort der heutigen Kirche eine verhältnismäßig subtile, ziemlich seicht angelegte steinerne Mauer befand. In diesem Punkt muss der Verlauf der bis heute stehenden Umfassungsmauer auf der westlichen und östlichen Seite berücksichtigt werden, der mit den unter dem Presbyterium entdeckten Fragmenten offensichtlich identisch ist. Diese Tatsache lässt eine das Klostergelände begrenzende ca. 80 cm breite steinerne Umfassungsmauer noch vor Errichtung der Kapelle Cyrilka vermuten. Diese Mauer dürfte spätestens in der ersten Hälfte des 13. Jahrhunderts erbaut worden sein. Untersucht wurde ebenfalls ein Komplex von acht in Stein gemeißelten architektonischen Details, die sekundär an der Oberseite der nördlichen Schiffsmauer angebracht wurden. Diese Steine weisen auf die Existenz einer heute nicht mehr vorhandenen Fassadenöffnung, höchstwahrscheinlich einer Türöffnung. Anhand der charakteristischen Umrahmung und anhand von Analogien können sie in die zweite Hälfte des 13. Jahrhunderts datiert werden. Vermutlich handelt es sich um Überreste eines Portals, das ursprünglich in der westlichen Frontseite der Kapelle situiert war. Die sekundäre Einmauerung in die nördliche Wand der Kapelle der Erscheinung des Herrn dürfte erst nach 1421 durchgeführt werden, als die Kapelle durch plünderische Hussitenkriege beschädigt wurde. Mit größerer Wahrscheinlichkeit kann eine sekundäre Einmauerung im Rahmen neuzeitlicher Umbauten vermutet werden.

NOVÉ POZNATKY O PODOBĚ HRADU BUCHLOVA NA PŘELOMU 15. A 16. STOLETÍ

Radim Vrla, Národní památkový ústav, územní odborné pracoviště v Kroměříži

Složitý stavební vývoj hradu Buchlova stále není uspokojivě objasněn. Povrchový průzkum severního traktu hradního jádra, provedený v letech 2011–2012, přinesl nové poznatky o rozsáhlé, pozdně gotické přestavbě, která zde proběhla na přelomu 15. a 16. století.

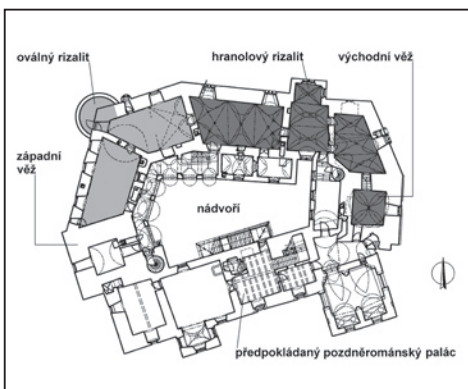
Hrad Buchlov náleží bezesporu k nejhodnotnějším kulturním památkám naší vlasti. Je jedním z mála pozdně románských hradů na našem území, obsahuje doklady mimořádně kvalitní raně a pozdně gotické architektury a na rozdíl od naprosté většiny našich ostatních hradních staveb se neproměnil ve zříceninu, ale dochoval se dodnes (obr. 1). Stavební organismus hradu Buchlova představuje jakousi banku nabitou cennými architektonickými detaily a konstrukcemi, které nás mohou poučit o historických stavebních postupech a technologiích i o nesmírně složitém stavebním vývoji, kterým hrad za dlouhou dobu své existence prošel. Tato banka svá tajemství však velmi dobře střeží a získat z ní nové informace je velmi obtížné, či téměř nemožné. Brání tomu především nemožnost sondáže pod stávající historické omítky, nepřístupnost výše položených partií vnějších fasád a podobně. I tak se však v nedávné době opět podařilo nahlédnout hlouběji do tajemství obestírajícího stavební vývoj tohoto hradu.

Neočekávaně cenné výsledky totiž přinesl průzkum severního traktu hradního jádra, prováděný v letech 2011–2012 autorem této stati (obr. 2). Zpočátku zde byly zpracovávány dílčí operativní průzkumy půdního prostoru a vnější fasády, průzkum pak byl, na základě poměrně překvapivých výsledků, rozšířen i na interiéry.

Cílem této práce je podání stručné informace o získaných poznatcích, týkajících se především pozdně gotické fáze výstavby hradu; součástí je též pokus o jejich interpretaci. Kompletní informace o výsledcích celého průzkumu a nový náhled na stavební vývoj sledovaného traktu od 13. století je publikován na jiném místě (Vrla 2012).

Obr. 1. Hrad Buchlov, severní část hradního jádra, pohled od severozápadu, Buchlov 2010. Foto R. Vrla.

Obr. 2. Hrad Buchlov, půdorys patra hradního jádra s vyznačením částí zmiňovaných v textu. Šedě jsou vyznačeny prostory zkoumaného severního traktu; tmavý odstín šedé – stávající prostory s dochovanými, pozdně gotickými klenbami, světlý odstín šedé – pokus o rekonstrukci dispozice západní části traktu pro období přelomu 15. a 16. století (včetně náznaku možné podoby části zaniklých kleneb), 2012. Kresba R. Vrla.

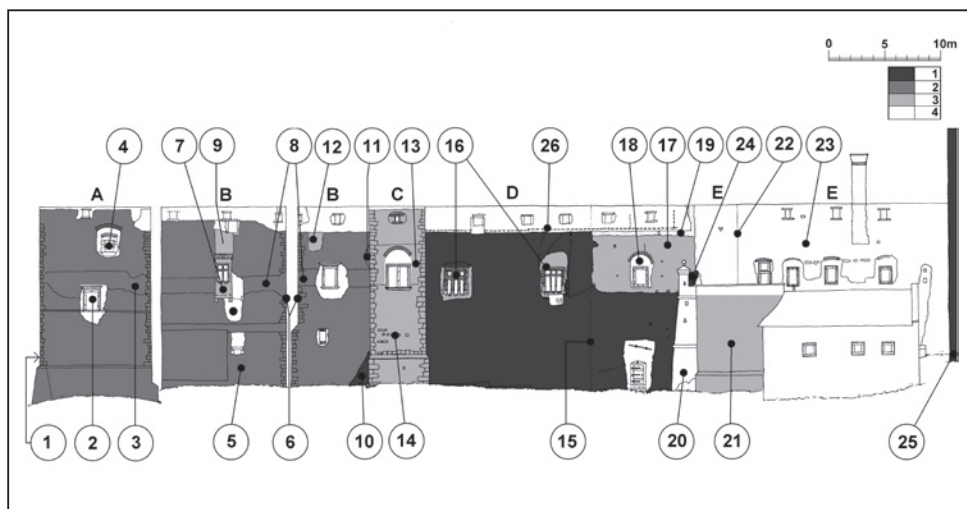
1) Popis nálezových situací

a) Vnější fasáda severního traktu

Vnější fasáda sledovaného traktu je v současné době zbavena převážné části povrchových úprav. Většinou zde můžeme spatřit kamenné lomové zdivo se vtroušenými cihlami.

Kvůli jednodušší orientaci je plocha fasád rozdělena na části A–E (obr. 3). V horních partiích částí A, B a D se nachází průběžný pás smíšeného zdiva s půdními okénky, kterému se v této kapitole nebudeme blíže věnovat.

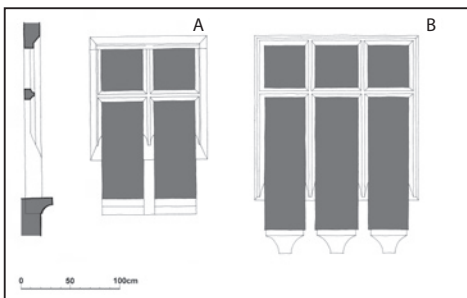
A: Jedná se o čelo bývalé východní věže (obr. 5). Fasáda mírně předstupuje před průčelí traktu, nároží útvaru (mimo sokl) jsou armována v kameni sekanými kvádry, mezi kterými je řídko druhotně použito i architektonických detailů (např. na obr. 3:1 je patrna dvojice druhotně použitých sekaných bloků, náležejících snad dělicím prvkům rozměrnějšího okna?). Ve spodní části se nachází zmíněný rozšířený sokl, který je v levé části vyvinut v oblý, kónický pilíř, pravé nároží této partie je zesíleno dalším, níže situovaným soklem s pultovou stříškou, umístěným na severní stěně popisovaného útvaru. Na rozšířený sokl, korunovaný nahoře pultově zešíkmenou římsou, nasedá horní část zdiva s armovanými nárožími; tato část zdiva je v úrovni bankálu okna v patře opět ukončena zešíkmenou, horizontální linií ústupku v šířce zdiva. Z krátkého úseku severního průčelí věže je patrné, že popsané části zdiva spolu souvisejí a jsou (alespoň jejich viditelné části) dílem jedné stavební etapy. Zmíněné okno v patře (obr. 3:2) má obdélný tvar a je vybaveno kamenným renesančním ostěním. Partie zdiva pod oknem je zřejmě nově vyzděna, po bocích stojek je patrné cihelné zdivo, pokryté hrubou omítkou. Při horní části okna probíhá pás omítkové vrstvy, kryjící povrch kamenného zdiva v celé šířce partie A (obr. 3:3). Vyšše, napravo od osy průčelí, je situováno drobné obdélné okénko 2. patra věže (obr. 3:4). Je rovněž vybaveno kamenným ostěním s drobným okosením vnější hrany, které se v trnožích pravouhle zalamuje k výřezu otvoru. Ostění je situováno v poměrně ostře ohraničené partii cihelného zdiva, ve které je patrný segmentový pas nad překladem ostění a další, vyšše situovaný pas završující celou tuto partii.

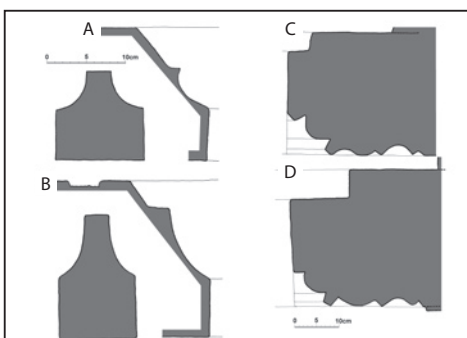
Obr. 3. Hrad Buchlov, náčrtes rozvinutého pohledu na fasády severního traktu s vyznačením jednotlivých partií (A–E) a označením v textu zmiňovaných detailů; legenda odstupňované šedi označící předpokládaného stáří zdiv – viz obr. 15, 2012. Kresba R. Vrla.

B: Partie průčelí mezi východní věží a rizalitem obdélného půdorysu (C) je rovněž tvořena převážně lomovým zdívem; pokud je možno posoudit, severní stěna věže (část A) je od přilehlého zdiva oddělena po celé výšce svislou spárou. Soklová partie východní části úseku B je rovněž rozšířena (koruna soklu leží výše než u části A), pravou část soklu pak tvoří dále předstupující zdivo, jehož půdorysnou linii ctí i nízká partie zdiva v dolní části (obr. 3:5). V pravé části soklu je osazena dvojice dlouhých kamenných konzol s esovitým zakončením, mezi nimiž se nachází novodobá zazdívkka. Na úrovni jejich horní hrany je ve zdivu zasazen dlouhý subtilní kamenný hranol, nadlehlá úzká partie zdiva (až po stříškovité ukončení rozšířeného soklu) je rovněž novodobě upravena. Severovýchodní nároží sledovaného průčelí je v podstatné části armováno v kameni sekanými bloky, z nichž některé byly jistě použity druhotně (obr. 3:6). Fasádu východní části nad zmíněným soklem prolamuje štíhlý, mělký arkýř se čtyřdílným oknem, vybaveným kamenným ostěním poměrně bohaté profilace (obr. 3:7, obr. 4A, obr. 5A); ta sestává ze širokého okosení vnější hrany, provázeného mělkým odsazeným výžlabkem, který přechází i na hrany prvků členícího kříže. Profilace se v trnoži zasekává do širokých, vně sklopených plošek. Ve spodní části vystupují pod okenními výřezy kónické, bankálové římsové prvky. Vnější plocha ostění je po okraji profilace opatřena řadou otvorů pro uchycení již neexistující mříže. Arkýř spočívá na dvojici krátkých konzol se čtvrtkruhovým ukončením. Po bocích arkýře probíhá výrazný horizontální pás zdiva, krytý z větší části maltou – této partii odpovídá i anomálie na severovýchodním nároží, kde v šíři tohoto pásu chybí kvádrová armatura – nároží je zde budováno z lomového zdiva (obr. 3:8). Napravo od konzol nesoucích arkýř je situována další osamocená konzola, nad kterou je opět partie s novodobým lícem; vlevo pod touto konzolou se nachází partie zdiva s větším obsahem úlomků cihel. Další partie s větším množstvím cihel, provázených zde navíc i druhotně použitými kvádry, se nachází nad arkýřem (obr. 3:9).

Severní část partie B svým charakterem v podstatě odpovídá popsané partii jižní, její spodní část však postrádá rozšířený sokl. V pravé části trnože fasády je dochováno torzo zdiva, mírně půdorysně předstupujícího před líc zbylé části fasády (obr. 3:10); toto zdivo zabíhá za hmotu přilehlého rizalitu (partie C) a jeho koruna nepravidelně klesá směrem k východu. Ve spodní části fasádu prolamuje prostý obdélný okenní otvor s cihelnými špaletami i záklenkem. Ve zdivu nad tímto oknem se nachází poměrně velká cihelná partie, ve které je vsazeno v kameni sekané renesanční ostění obdélného, druhotně zaslepeného

Obr. 4. Hrad Buchlov, A – zaměření okenního ostění arkýře v severovýchodní fasádě traktu (srovnej obr. 3:7); napravo čelní pohled, nalevo svislý řez; B – zaměření západního okna rytířského sálu (místnost č. 24), vnější pohled (srovnej obr. 3:16), 2012. Kresba R. Vrla.

Obr. 5. Hrad Buchlov, vlevo – profilace stopek a svislých dělicích prutů pozdně gotických oken vnější fasády severního traktu; A – arkýř v severovýchodní fasádě, B – východní okno rytířského sálu; vpravo – profilace dvojice přetínávacích portálů v rytířském sále (místnost č. 24) C – vstup do místnosti č. 25, D – vstup do dvorního traktu, 2012. Kresba R. Vrla.

okna (ostění tvarově odpovídá oknu na obr. 3:2). Zmíněná cihelná partie kolem okna nepřesahuje horní hranu nadokenní římsy, sahá však poměrně hluboko pod bankál. Po bocích tohoto zazděného okna opět probíhá horizontální pás zdiva krytého maltou (obr. 3:8). Napravo nahoře je dochována další partie cihelného zdiva, zabíhající za zdivo přilehlého rizalitu (obr. 3:11). V levé části sledované partie se pak rýsuje nepřilíživá zřetelná partie smíšeného zdiva, ohraničená vtroušenými cihlami (obr. 3:12).

C: Zdivo hranolového rizalitu je k průčelí traktu po celé své výši přiloženo na spáru. Výjimkou je pouze horní partie – zde smíšené zdivo s půdními okénky přiléhá pro změnu na spáru k rizalitu. Zdivo tohoto rizalitu je kompaktní, smíšené, s převahou kamene. Výjimku zde tvoří partie kolem oken ve východním a severním průčelí; zde se nacházejí rozsáhlé plochy čistě cihelného zdiva, které je však s okolním smíšeným současně (obr. 3:13, obr. 6A). Nároží jsou armována v kameni sekanými bloky, jejichž rozměry jsou výrazně větší než u armatur nároží výše popsanych. Spodní část útvaru tvoří rozšířená trnož, krytá pultovou stříškou, tvořenou rovněž sekanými kamennými bloky (obr. 6C). Ve spodní partii zdiva nad rozšířeným soklem můžeme vidět řadu druhotně použitých architektonických detailů (obr. 3:14, obr. 6B). Ve zmíněných cihelných partiích jsou osazena obdélná okna s prostými kamennými ostěním renesančního tvarosloví (srovnej obr. 6). Vysoko nad oběma okny se v cihelném zdivu rýsují cihelné záklenky, pod kterými byla původně jiná okna. Zcela nahoře jsou na všech třech stěnách rizalitu drobná obdélná okénka obdobného provedení; překlad i bankál jsou z dřevěných desek, špalety cihelné, nahoře vidíme segmentový cihelný záklenek; západní okénko je zaslepeno.

Obr. 6. Hrad Buchlov, pohled na hranolový rizalit s vyznačením detailů uvedených v textu; pohled od severovýchodu, Buchlov 2012. Foto R. Vrla.

D: Dále k západu probíhá severní zeď sledovaného traktu, která zde vytváří oblé tupouhelné nároží (obr. 3:15). Před tímto nárožím je zdivo po celé výšce (až pod průběžný horní pás smíšeného zdiva s půdními okénky) téměř kompaktní kamenné, téměř bez příměsi cihel; ty lze v ploše zdiva nalézt pouze ve vysrávkách a u okenních ostění. Ve spodní části mírně předstupuje horizontální pás zdiva (zřejmě partie související s rozšířeným základem). V úrovni patra je stěna prolomena dvojicí rozměrných, obdobně utvářených oken (obr. 3:16, obr. 4B). Okna jsou šestidílná a jsou vybavena kamennými ostěním shodné profilace. Tato profilace je obdobná jako u okna v arkýři partie B, liší se pouze proporcemi jednotlivých prvků (obr. 5B). Ostění jsou po obvodu rovněž opatřena pásem hustě kladených otvorů po odstraněných mřížích. Ve spodní části jsou některé otvory situovány i mimo plochu kamenného ostění – do cihelných partií, které v poměrně úzkých nepravidelných pásech tato ostění obklopují. Nad okny je tato plocha cihelného zdiva větší, u západního okna je doposud z větší části kryta omítkou, u východního je zde patrný cihelný vylehčovací pás, určený původně pro menší okenní otvor. Při pravé stojce západního okna je ve zdivu dochována část v kameni sekaného ostění staršího okenního otvoru. Jedná se o dvojici bloků, tvořících část pravé okenní špalety a související torzo bankálu (obr. 7A, B). Vnější hrana ostění je opatřena

Obr. 7. Hrad Buchlov, detail západního okna rytířského sálu (místnost č. 24, srovnej obr. 4B); A – fragment ostění staršího okna (v původní poloze), B – druhotně přemístěný fragment ostění staršího okna, C – barokní výlečka; pohled od severu, Buchlov 2012. Foto R. Vrla.

Okosením, které se dole pravouhle zalamuje na horní hranu bankálu. Pod bankálem stávajícího okna se nachází zadržka ze smíšeného zdiva, ve které je napravo vsazena kamenná barokní výlečka (obr. 7C). Zdivo nad západním oknem je zřetelně vykloněno směrem ven, totéž platí i o zdivu oblého nároží, západně od tohoto okna.

Západně od zmíněného oblého nároží (obr. 3:15) se v dolní části sledované partie nachází druhotně proražený segmentem zaklenutý vstup. Zdivo špalet i nadpraží je zřejmě cihelné a z podstatné části je pokryto omítkou. V úrovni bankálů oken, popsaných ve východní části této partie, probíhá výrazná vodorovná spára, která se v úrovni oblého nároží stáčí nahoru. Tato spára odděluje zmíněné kamenné zdivo ve spodní části od výše situované partie odlišného charakteru (obr. 3:17).

Toto zdivo mírně ustupuje za půdorysnou úroveň líce spodního zdiva a jeho povrch je z velké části pokryt hrubou šedavou omítkou. Napravo je tato plocha ukončena rovněž svislou linií (viz dále). Uprostřed plochy tohoto zdiva je situován obdélný okenní otvor (obr. 3:18), opatřený jednoduchým kamenným ostěním s obíhající lištou a s otvory po mřížích (bloky ostění budí dojem druhotného sestavení). Okno je osazeno v čisté cihelné partii, která dosahuje nad překladem značné výšky a je završena oblým vylehčovacím pasem.

Horní pás smíšeného zdiva s půdními okénky, který je v západní části sledované plochy provázen úzkou partií hruběji lícovaného zdiva; tato partie se v západní části lomí svisle nahoru (obr. 3:19, srovnej obr. 1).

Spodní část této partie je na západní straně ukončena oblým útvarem bizarní vížky (obr. 3:20), sepnuté dvojicí horizontálních lišt a opatřené iluzivními okénky ve tvaru klíčových štíhlých. Zdivo vížky je pravděpodobně cihelné (je to patrné ve spodní části s odpadlou omítkou) a v interiéru obsahuje převět a jeho svislou šachtu.

E: Na zmíněnou vížku navazuje oblé těleso nízkého rizalitu (obr. 3:21), zpevňující severozápadní nároží traktu (obr. 3:22). Útvar je ve spodní části opatřen rozšířenou trnoží, krytou shora širokou římsou pultového sklonu (tvarově i provedením zcela odpovídá římsě na hranolovém rizalitu). Vnější líc je budován z kamenného zdiva spárovaného tvrdou omítkou. Koruna je tvořena subtilní zídkou (ta je ze smíšeného zdiva) krytou kamennými bloky, která jako zábradlí ohraničuje dlážděnou podlahu terasy završující útvar. Horní partie zdiva traktu, ležící východně od severozápadního nároží, je po celé výšce kompaktní, pokrytá hrubou omítkou (obr. 3:23), pouze nalevo dole vystupuje blok staršího zdiva, ve kterém je dochován fragment okenního ostění (obr. 3:24). Jedná se o zbytek levé části štíhlého hrotitého okna; bloky ostění (stojka, části záklenku a bankálu) mají vnější hranu zdobenou průběžným okosením. Tento blok zdiva svým půdorysným průběhem navazuje na popsanou východní partii, zbylá část líce vybočuje mírně k severu.

Fasáda, pokračující za severozápadním nárožím, má v horní části obdobný výraz jako popsaná partie nad oblým rizalitem. Podstatnou část její spodní partie však zakrývá přízemní barokní objekt přípravný jídel. Po pravé straně tohoto objektu je část fasády traktu volná a je v ní patrná podélná, svisle orientovaná partie cihelného zdiva se dvěma drobnými otvory v horní části (jedná se o převět). Okolní zdivo je zřejmě smíšené, s výraznou převahou kamene (alespoň tak lze soudit podle viditelných částí, které vystupují v místech poškození

jinak kompaktních omítkových vrstev. Fasáda patra je prolomena čtveřicí fasádních otvorů opatřených jednoduchými, v kameni sekanými ostěními s obíhající lištou obdélného průřezu. Severní otvor je dveřní, s obdélným nadsvětlíkem a zpřístupňuje zmíněnou terasu na koruně oblého rizalitu. Další tři jsou okna obdélného tvaru, situovaná v partiích cihelného zdiva krytého z větší části omítkou (poměrně velké cihelné partie nad překlady otvorů jsou završeny plochými segmentovými pasy). Tato šedavá omítka se výrazně odlišuje od omítky okolních partií, která má okrovější nádech; ten v plochách mezi okny přechází až do červené (zřejmě vlivem propálení). Pod severním oknem je ve zdivu patrná stojka okenního ostění stejného utváření, která souvisí s bankálem situovaným dnes v půdním prostoru nad přístavkem; evidentně se jedná o fragment zazděného staršího okenního otvoru. I zde budí okenní ostění dojem druhotného sestavení.

V horní partii se omítka téměř vytrácí a ve smíšeném zdivu s převahou kamene registrujeme trojici obdélných půdních okének a svislý pás cihelného zdiva, souvisejícího s mohutným komínem; vpravo se popisované zdivo přikládá na spáru k severnímu boku západní hranolové věže (obr. 3:25).

b) Půdní prostory severního traktu

Sledovaný prostor půdy (obr. 8) leží nad celou plochou sledovaného traktu; na jihovýchodní straně obsahuje horní partie hranolové východní věže, na straně jižní je pak tento půdní prostor ukončen severní stěnou hranolové věže západní, ve které je druhotně proražen vstup do jejího interiéru. Výpovědní schopnosti prostoru jsou determinovány faktem, že ve třicátých letech 20. století krov zcela shořel. Požár zničil či poškodil i další dřevěné prvky včetně zděné konstrukce. Při následné důkladné opravě byly poškozené části přezděny a opatřeny plošnými omítkami pokrývajícími téměř všechny povrchy zdí. Vnější strana prostoru půdy je vymezena subtilní zídkou ze smíšeného zdiva s převahou kamene, s drobnými, dodatečně upravovanými okénky s cihelnými špaletami.

Z východní věže je zde patrná srovnaná koruna jejího zdiva, na které je v jižní a východní části situována cihlou dlážděná cca 70 cm široká chodbička, vymezená po stranách omítanými stěnami. Vnější zídka obsahuje ve své jižní partii dvojici nik. Západní z nich je pozůstatkem převětu (obr. 8:1). Má segmentový záklenek se zbytky omítek se zčernalým povrchem. Výklenek je cca 40 cm hluboký, ve spodní části je otevřen do zasypané šachty o půdorysných rozměrech cca 30 x 30 cm. Ve spodní části niku po stranách zužují cca 40 cm vysoké pilířky (vevázané do zdiva), při líci zdiva jsou zde patrné stopy po „uzavření“ této šachty subtilní cihelnou příčkou. Na koruně popsaných pilířků jsou po bocích rýhy po odstraněných tenkých deskách, v zadní části je část jedné desky dokonce dochována. Zdivo niky je kompletně cihelné (cihly 30 x 13 x 7 cm).

Další sousední nika je pozůstatkem střílnového okénka (vnitřní světlé rozměry v místě vyústění jsou 75 x 47 cm), vybaveného novým dřevěným překladem; pravá špaleta má půdorysně šikmý průběh, okénko se vně zužuje. Na ploše této špalety je rovněž dochován fragment ohořelé omítky. Vnější vyústění okénka je zaslepeno cihelnou plombou.

Pokračování zmíněné chodbičky severním směrem je z východní strany ohraničeno zdí se zbytky „předpožárové“ omítky, v ose východního průčelí východní věže je zeď prolomena dalším okénkem s dřevěnými překlady (bližším popisem těchto okének a vnější půdní zdi se zde nebudeme zabývat). Z vnitřní strany je tato chodbička vymezena cca 60 cm širokou zdí, která dále ohraničuje čtvercový prostor nad půdorysem interiéru 2. patra východní věže (místnost č. 31, obr. 8:2). Část jejich vnějších líců nese doposud „předpožárové“ omítky. Vnitřní stěny této zdi nejsou lícovány, působí dojmem konstrukce zděné „zvenčí“. Z této vnitřní strany jsou ve zdivu patrné otvory, způsobené zánikem subtilních dřevěných trámů (tyto otvory jsou zvenčí zaslepeny). V severní části západní stěny jsou patrné dva tyto ot-

vory, situované cca 10 cm nad sebou. Spodní z nich je tvořen dvojicí prvků vzájemně propojených, které se (ve svislé rovině) směrem do interiéru mírně rozbíhaly. Otvory míří šikmo vzhůru do interiéru věže. Osa otvoru je mírně vytočena k severu. Horní otvor je pozůstatkem jediného prvku; jeho průběh je půdorysně kolmý k lici zdiva, ve svislé rovině rovněž stoupá směrem do interiéru věže. Otvory podobné posledně popsanému jsou patrné ještě v jižní straně téže zdi a v severní partii východní zdi. Jižní partie téže zdi je zevnitř překryta násypem. V prostoru uzavřeném touto zdí je obnažen rub cihlové křížové klenby (cihly o rozměrech: 9 x 26 x ? cm).

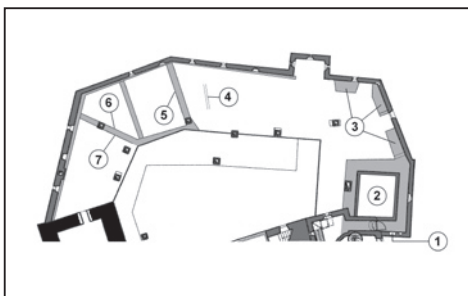
Severní líc východní věže je v půdním prostoru půdorysně deformován a pokryt novodobou omítkou, líc západní je dochován lépe a je zde patrný úsek budovaný z kamenného lomového zdiva za použití velkých kusů.

Podlaha severněji ležící partie pudy je oproti popsané části snižena. Po vnějším obvodu je vymezena trojicí bloků širokého zdiva, mezi nimiž lze tušit prostory zaniklých fasádních otvorů (obr. 8:3). Na jejich korunách je zde založeno pokračování půdní zídky s okénky.

Nad nerovný povrch pudy zde výrazně vystupuje vzednutí rubu cihelné klenby nad místností č. 22 (zdivo klenby zde přesahuje korunu dělicí zdi!).

Další plocha pudy nad klenbami místností č. 23 a 24 je téměř rovná. Ruby kleneb jsou zde patrné v podobě tvarově nepříliš jasných mas cihelného zdiva, místy vyčnívající nad zásyp. V západní části je v klenbách rubu patrná výrazná příčná drážka po zaniklé konstrukci, pravděpodobně po dřevěném trámu (obr. 8:4). Drážka je současná s budováním klenby. Čela klenby místnosti č. 24 přiléhají k západní zdi na spáru.

Nad hranolovým rizalitem je koruna obvodní zídky situována níže, její vyústění do prostoru pudy je na obou stranách novodobě přezděno. Prostor rizalitu byl osvětlen třemi okénky umístěnými v osách stěn. Tato okénka jsou budována zcela odlišně od ostatních otvorů prosvětlujících pudy. Jejich záklenek je segmentově sklenut, špalety se v půdoryse

Obr. 8. Hrad Buchlov, schéma půdorysu pudy severního traktu s vyznačením detailů uvedených v textu; černě je vyznačeno zdivo západní věže, tmavě šedě – zdivo v úrovni vodorovného řezu, světle šedě – zdivo pod úrovní vodorovného řezu, 2012. Kresba R. Vrla.

Obr. 9. Hrad Buchlov, puda, detail západního líce zdi, dělicí v 1. patře místnosti č. 24 a 25; bílé šipky ukazují na pozůstatky interiérových omítek dvojice klenebních čel, černá šipka míří na vodorovnou hranu, kterou je ukončena plocha omítek mladších, souvisejících s rovným stropem nad místností č. 25; pohled od západu, Buchlov 2012. Foto R. Vrla.

Obr. 10. Hrad Buchlov, taneční sál (místnost č. 24), pohled na západní stěnu místnosti, Buchlov 2012. Foto R. Vrla.

výrazně zužují až k příčné zdi, ve které je budován obdélný výřez vnějšího vyústění. Na vnější straně je jako překladu použito fošny (jistě se jedná o původní konstrukci). Západní okénko je druhotně zaslepeno. Nad úrovní podlahy půdy (násyp) je pod licem stěny s okénky patrná nízká partie širšího amorfního zdiva.

Prostor půdy v západní části je tvořen čtveřicí vzdušných kopulí rubů kleneb nad místnostmi č. 25–28. Nad č. 25 je klenba zesílena příčným pasem. Klenební konstrukce je zde ze stran ohraničena zdmi, jejichž koruny probíhají v nestejných výškách. Kromě zdi severní má nejvýše situovanou korunu zeď východní, na jejímž západním licem je dochována velmi zajímavá situace (obr. 8:5, obr. 9): Nad násypem kryjícím úžlabí mezi rubem klenby a zdí jsou dochovány výrazné pozůstatky interiérové omítky, ukončené nahoře průběžnou vodorovnou linií, ve které jsou místy dochovány zbytky nasazení omítky rovného stropu. Povrch omítky je opatřen několika vrstvami liček (bílé a šedé). Nad horní úroveň této omítky (a tedy nad úroveň zaniklého rovného stropu) vystupují dva fragmenty starší interiérové omítky s bílými ličkami na povrchu. Levá z nich vytváří nepravidelnou plochu, jejíž nejvyšší okraj leží cca 40 cm nad vodorovnou úrovní „dolní“ omítky. Fragment dlouhý asi 1,5 m se nachází v levé polovině stěny. V pravé půli této stěny je situace obdobná, horní okraj fragmentu omítky je zde však zčásti tvořen obloukovým průběhem s fragmenty náběhu omítky klenebního líce. Jedná se s největší pravděpodobností o stopu po zaklenutí, utvářeném obdobně jako v krajních polích klenby Rytířského sálu (klenba zde rovněž vytváří dvojici klenebních čel, obr. 10). Zdivo mimo tyto interiérové omítkové vrstvy je budováno zřejmě především z kamene, jeho povrch je zčásti pokryt hrubou omítkou (patrně zdicí omítkou stržená po povrchu).

Samotná zeď je v koruně široká cca 1 m a proniká obvodovou zdí severní (alespoň je to patrné ve spodní rozšířené části). Na jižní a západní stěně místnosti jsou rovněž dochovány fragmenty interiérových omítek, souvisejících se zaniklým rovným stropem.

Klenba nad místností č. 26 naléhá na východní zeď tak, že překrývá její líc; jihozápadní stěna nese rovněž výrazné pozůstatky interiérových omítek (obr. 8:6), jedná se opět o pozůstatek plochého stropu, horní partie této omítky leží však o něco výše než nad místností č. 25. Nad jejím horním ukončením rovněž přesahuje plocha starší omítky s ličkami s nepravidelným ohraničením. Zdá se, že se opět jedná o čelo klenby, jejíž konstrukce byla na spáru přiložena ke zdivu.

Na opačném lici této zdi (tedy nad severovýchodní stěnou místnosti č. 27) se rovněž nacházejí fragmenty pozoruhodné situace (obr. 8:7, obr. 11); ve východní části je zde dochována část klenebního čela, které mělo zřejmě půlkruhový průběh. Fragment klenebního čela je pokryt interiérovou omítkou s vrstvami bílých vápenných liček. V horní partii omítky měkce navazuje na zakřivenou rovinu klenby. Velmi pozoruhodná je skutečnost, že se zde dochoval i fragment vlastní konstrukce klenby – jedná se o cihelnou konstrukci ve vázanou (!) do popisované zdi.

Příčka mezi místnostmi č. 27 a 28 se v prostoru půdy nijak neprojevuje, na jihu půdu uzavírá stěna západní hranolové věže s druhotně proraženým průchodem do jejího interiéru. Zdivo věže nese stopy hrubé omítky. Kromě vysprávek je zdivo kamenné, jeho povrch nese stopy po požáru. Ve spodní partii zdiva věže nejsou dochovány žádné stopy po interiérových omítkách či klenbě.

c) Fotografická dokumentace z roku 1931

Dne 9. srpna 1931 došlo kolem 16. hodiny odpolední k tragickému požáru, který strávil střechy hradního jádra (Žižlavský 2006, 183). Vyhořelé půdní prostory se staly předmětem fotografického souboru, který je uložen v historickém fotoarchivu Národního památkového ústavu, územního odborného pracoviště v Brně. Na snímcích je již půda vyklizena od spá-

Obr. 11. Hrad Buchlov, půda, detail severozápadního lince zdi, dělicí v patře místnosti č. 26 a 27; bílá šipka ukazuje na fragment omítky klenebního čela s pozůstatky zdiva klenby, pohled od jihu, Buchlov 2012. Foto R. Vrla.

Obr. 12. Hrad Buchlov, historická fotografie půdy severního traktu po požáru v roce 1931, pohled od jihu; napravo je destruovaná partie při západní zdi hranolového rizalitu (je zde patrná sendvičová konstrukce zdiva, líc pravé části zdi je zřejmě opatřen omítkou). U paty levé části se rýsuje otisk po horizontálním trámu – průběh dřevěné konstrukce je dále vidět až téměř k severozápadnímu nároží v pozadí. Kolem okénka v průhledu (napravo od nároží) jsou patrné dva symetricky situované svíslé tmavší pásy (pravděpodobně opět jizvy po dřevěných konstrukcích). Dále vlevo je na vnější stěně patrná vodorovná tmavá linie (zdivo bez omítek). V popředí před vstupem do rizalitu je zachycena hromada suti ze zříceného zdiva, obsahujícího převážně vysoké cihly („prstovky“). Snímek z roku 1931. Fotoarchiv Národního památkového ústavu, územního odborného pracoviště v Brně.

padně je tento prvek vystřídán vydutou oblou plochou (obr. 16). Výjimku představuje místnost č. 11 v přízemí východní věže, která je z nádvoří přístupná poškozeným raně gotickým

lených zbytků krovů. Pro náš průzkum mají tyto záběry velkou důležitost, protože zachycují v dostatečné podrobnosti některé dnes již neexistující či nezřetelné situace:

Především si povšimněme výrazné hromady suti před prostorem půdy hranolového rizalitu (obr. 12). Materiál této suti je tvořen především cihlami („prstovkami“) a indikuje čerstvé zřícení nějaké konstrukce, zřejmě tenké příčky, oddělující půdu nad rizalitem od zbylých částí půdy.

Ještě zajímavější detaily jsou patrné u paty půdní zidky, situované západně od hranolového rizalitu. Na snímcích je zde patrná výrazná horizontální nika se zbytky průběžného dřevěného trámu, která je shora provázena hustým sledem kapes po trámech příčně ložených; tyto příčné trámy, jak je dodnes zčásti patrné, prostupovaly i na vnější fasádu zdi (obr. 12, 13). Nad prostorem Rytířského sálu (místnost č. 24) je zachycena změna výškové úrovně této konstrukce (obr. 13). Nad místností č. 26 pak tento horizontální pás končí. Zde je patrný průběh svíslé niky (pravděpodobně se jedná opět o pozůstatek zazděného dřevěného prvku, další taková anomálie se rýsuje po pravé straně půdního okénka, obr. 3:26, 12).

d) Interiéry severního traktu¹

Pod zkoumaným severním traktem hradního jádra nalezneme pouze jediný sklepní prostor, nacházející se pod přízemní místností č. 14 s půdorysným přesahem k východu. Místnost je valeně zaklenuta, východní prodloužení je dodatečně.

Přízemí je tvořeno souborem valeně klenutých místností, přístupných z nádvoří dveřmi, v jejichž blízkosti se vždy nacházelo drobné větrací okénko. Obdélné výřezy těchto vstupů s mírně hrotitým či půlkruhovým završením byly opatřeny kamennými ostěními s okosenou hranou. Toto okosení se na trnožích ostění vytrácí buďto pravoúhlým zalomením k ploše otvoru, případně je ukončeno rovnou hranou, ze které vyrůstá subtilní jehlan s projmutými hranami, případně je tento prvek vystřídán vydutou oblou plochou (obr. 16). Výjimku představuje místnost č. 11 v přízemí východní věže, která je z nádvoří přístupná poškozeným raně gotickým

Obr. 13. Hrad Buchlov, půda severního křídla po požáru v roce 1931, pohled na severovýchodní část obvodové zidky, pohled od západu; napravo průhled do interiéru rizalitu, dole příčka mezi partiemi C a D. Ve spodní partii zidky jsou patrné prohořelé zbytky a otisky horizontálně položených trámů, lícujících s vnitřní stěnou zidky. Nad trámy jsou místy patrné pravidelně rozmístěné otvory po příčně ložených trámčích. Obdobné jizvy po dřevěných konstrukcích jsou zřejmé i v partii bližší rizalitu; horizontální trám je zde položen níže. U překladů okének je vidět, že prohořely až do vnější fasády. Snímek z roku 1931. Fotoarchiv Národního památkového ústavu, územního odborného pracoviště v Brně.

jimku tvoří bohatě zdobené portály s přetínavou profilací situované v místnosti č. 24 (obr. 5C, D). Místnosti v západní části traktu (č. 25–28) jsou završeny barokními klenbami, v místnosti č. 25 je dochováno čtyřdílné okno s pozdně gotickým ostěním orientované do nádvoří.

2) Pokus o interpretaci zjištění

a) Ke stavebním proměnám severního traktu do druhé poloviny 15. století

Předmětem velké části předchozích vědeckých bádání byla především (a zcela logicky) nejstarší pozdně románská etapa výstavby hradu (srovnej Plaček 2001, zde viz další literatura). Podle převládajících tezí staré jádro Buchlova, vystavené někdy v první polovině 13. století, obsahovalo dvě hranolové věže, které uzavíraly dispozici na východní a západní straně. Na jihu je identifikovaná stavba považována za pozdně románský palác, na severu pak bylo toto jádro uzavřeno mohutnou hradbou (srovnej obr. 2).

K této předpokládané pozdně románské podobě hradu předkládaný průzkum zásadní nové poznatky nepřinesl; umožnil však vyloučit předpoklad, že celek severní obvodové zdi jádra je pozdně románského stáří (Janiš–Kohoutek 2002). Části této zdi napojující se na dvojici hranolových, zřejmě pozdně románských věží, uzavírajících hradní jádro na východní a západní straně, jsou výrazně mladší (k celkovému stavebnímu vývoji traktu viz Vrla 2012).

Na základě nových poznatků můžeme uvést, že někdy v období druhé poloviny 13. století existuje v části plochy dnešního severního traktu minimálně trojprostorový palác s okny vybavenými v kameni sekanými ostěními (fragmenty těchto okenních otvorů byly lokalizovány na vnějším průčelí traktu – nacházely se v místech pozdějších pozdně gotických oken, obr. 3:16 a v partii č. 3/24; srovnej obr. 14, 15).

portálem a není osvětlena. V západní části je přízemí traktu výrazně poznamenáno vestavbou barokní kuchyně a pekárny (místnosti č. 16 a 17).

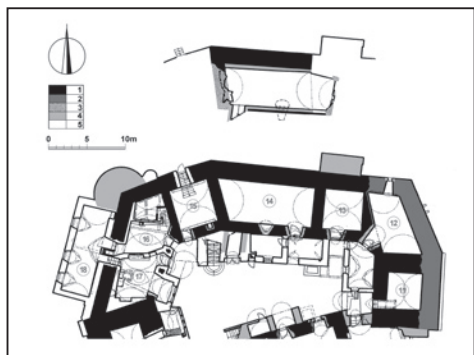
V patře (obr. 15) nalezneme nejatraktivnější hradní prostory vybavené křížovými, žebrovými klenbami (jedná se o místnosti č. 21–24). Klenební žebra jsou budována z cihelných tvarovek, jejich povrch je opatřen širokou vrstvou líček, které poněkud deformují linii jejich profilu. Žebra vybíhají plynule z plochy zdi; v půdorysně složitější místnosti č. 22 se tak děje v různých výškových úrovních (obr. 18). Klenební obrazce jsou povětšinou křížové, v nejrozsáhlejší místnosti č. 24 (rytířský sál) jsou krajní pole tvořena obrazci síťovými (srovnej obr. 10). Místnosti jsou propojeny vstupy, ve kterých je dochován soubor kamenných, pozdně gotických ostění obdélného či sedlového výřezu, zdobených převážně zkosením vnější hrany, které se na trnožích vytrácí pravouhlym zalomením k průchodu, případně šikmými ploškami sklopenými k ose průchodu, či je ukončeno vodorovnou hranou, ze které vyrůstá subtilní jehlan (obr. 16, obr. 19). Vý-

V následující době došlo k destrukci východní části tohoto paláce i východního průčelí přilehlé pozdně románské věže. Za touto havárií možná stojí statické problémy či neznámá přírodní katastrofa, vyloučit však nelze ani válečné poškození, které je některými badateli předpokládáno v době česko-uherských válek (Kohoutek 1995). Po tomto poškození byla zahájena výrazná přestavba prodlužující starý palác k východu (do dnešního rozsahu). Tato přestavba však nebyla zřejmě dokončena a již v průběhu realizace došlo k radikální změně záměru. Výsledkem této změny byla velmi kvalitní pozdně gotická přestavba traktu, jejíž části můžeme obdivovat dodnes.

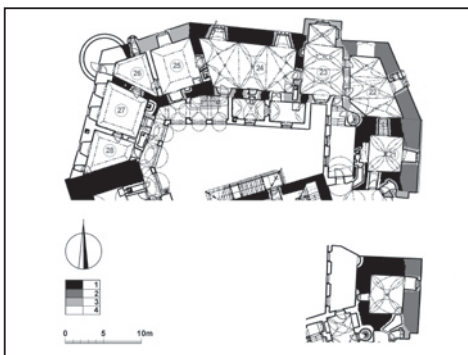
b) Pozdně gotická přestavba ve druhé polovině 15. století

Tato přestavba je přesvědčivě spojena s významnými zástavními držiteli hradu, kterými byli páni z Cimburka. Její dochované části se již v minulosti staly předmětem podrobného zkoumání. Zvláště se jedná o hodnocení heraldické výzdoby kruhových svorníků, situovaných v křížení klenebních žebér v pěti místnostech s dochovanými žebrovými klenbami (Kasík 1999); čtyři místnosti se nacházejí v prvním patře severního traktu (místnosti č. 21–24), jedna pak ve druhém patře bývalé východní věže.

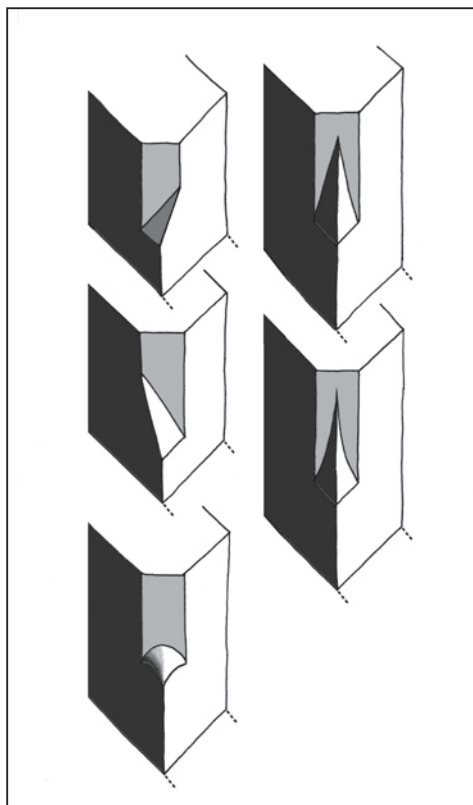
Raně gotický palácový blok, rozšířený později směrem k východu, byl nyní z vnější části obohacen o dva půdorysně odlišně utvářené rizality, hranolový a kruhový. Oba byly ve spodní partii vybaveny rozšířenými sokly, krytými římsami pultového sklonu. Spodní části těchto rizalitů byly až do výše podlah patra plné, v horní části pak obsahovaly prostory, tvořící součásti vzosných interiérů patra (předpokládáme, že takovýto prostor se nacházel i v patře kruhového rizalitu, jehož horní část se bohužel nedochovala). Pokud můžeme soudit, došlo ke kompletní přestavbě fasádních otvorů – okna starého paláce byla rozšířena a vybavena kvalitními kamennými ostěním, totéž platí i o vstupech (kromě vstupu do přízemí východní věže se v traktu nesetkáme se starším než pozdně gotickým ostěním dveřní-

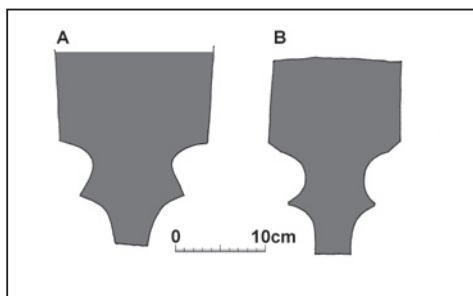
Obr. 14. Hrad Buchlov, půdorys sklepa (nahore) a přízemí (dole) severního traktu hradního jádra se zjednodušeným vyznačením předpokládaného stáří zdiv; jako podkladu využito aktuálního doměření, poskytnutého autorovi správou hradu; legenda: 1 – zdivo, budované od první poloviny 13. do počátku 14. století, 2 – gotická přestavba (do druhé poloviny 15. století), 3 – skála (sklep), 4 – pozdně gotická přestavba (závěr 15. a počátek 16. století), 5 – zdivo z pozdějších období. Čísla místností odpovídají odkazům v textu, 2012. Kresba R. Vrla.

Obr. 15. Hrad Buchlov, půdorys patra severního traktu jádra a 2. patra východní věže (vpravo dole) se zjednodušeným vyznačením předpokládaného stáří zdiv; jako podkladu využito aktuálního doměření, poskytnutého autorovi správou hradu; legenda: 1 – zdivo, budované od první poloviny 13. do počátku 14. století, 2 – gotická přestavba (do druhé poloviny 15. století), 3 – pozdně gotická přestavba (závěr 15. a počátek 16. století), 4 – zdivo z pozdějších období. Čísla místností odpovídají odkazům v textu, 2012. Kresba R. Vrla.

Obr. 16. Hrad Buchlov, kresebná schémata ukončení okosení na trnožích pozdně gotických dveřních portálů severního traktu, 2012. Kresba R. Vrla.

Obr. 17. Hrad Buchlov, zaměření profilu klenebních žeber; A – profil žebra v místnosti č. 21, B – profil cihelné tvarovky, uložené v hradním lapidáriu, 2012. Kresba R. Vrla.

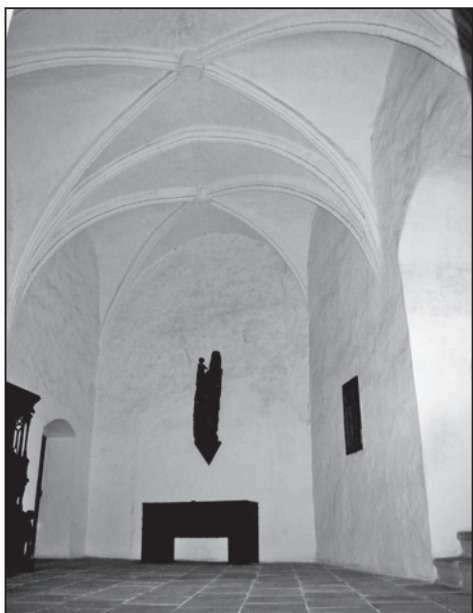
pravděpodobně již raně gotické zdi, zaniklé před znovuvýstavbou přilehlé části vnějšího průčelí, obr. 15). Zatímco u východní části místnosti můžeme předpokládat již výše zmíněné zaklenutí žebrovou klenbou se síťovým obrazcem (odpovídajícím východnímu poli klenby Rytířského sálu), u západní části místnosti tomu bylo jinak. Stopy interiérové omítky, dochované v půdním prostoru, nasvědčují tomu, že se zde nacházelo jediné kle-

ho otvoru). Zmíněná nová okna byla čtyřdílná i šestidílná a osvětlovala architektonicky kvalitně vypravené prostory v patře. Je velmi pravděpodobné, že tehdy došlo i k výměně části zdiva vnějšího průčelí staršího paláce (obr. 3:17).

Místnosti v přízemí severního traktu byly opatřeny valenými klenbami, které napomohly ke sjednocení výškových úrovní podlah patra. Výjimku zde tvoří pouze interiéry bývalé východní věže, jejichž horizontální členění zřejmě navazuje na starší situaci. Každá z těchto místností byla vybavena vstupem přímo z nádvoří a drobným osvětlovacím okénkem.

Jak je již výše naznačeno, architektonicky nejkvalitnější prostory se nacházely v patře traktu. Byly vybaveny žebrovými klenbami budovanými z cihelných tvarovek (žebra) a v kameni sekaných svorníků s heraldickými motivy na spodních plochách. Cihelná žebra byla zřejmě od počátku opatřena omítkou a líčkou. Klenební obrazce byly různé; většinou se jedná o křížová pole a jejich řazení, v největším prostoru (Rytířském sále) jsou krajní pole sklenuta síťovými obrazci.

Oproti výsledkům předchozího bádání lze nyní konstatovat, že obdobně klenuté prostory se nacházely i západně odsud a že dochovaná znaková galerie není pravděpodobně kompletní. Dvojice klenebních čel, indikovaných omítkovými plochami v půdním prostoru (srovnej obr. 9), nasvědčuje tomu, že podobný síťový obrazec byl původně použit i u zaklenutí místnosti situované západně od Rytířského sálu. Nejsme schopni přesně rekonstruovat tehdejší rozsah této místnosti, ani půdorysné schéma jejího zaklenutí (srovnej obr. 2). Je možné, že v této době zaujímalu plochu dnešních místností č. 25 a 26 (subtilní příčka mezi těmito místnostmi je zřejmě až renesančního původu, i když v jejích místech můžeme předpokládat existenci starší,

Obr. 18. Hrad Buchlov, místnost č. 22, pohled na severní stěnu, klenební žebra vybíhají ze stěn v různých výškových úrovních, ve spodní části severní stěny je patrný obrys vyústění zazděného okenního otvoru, napravo je zachycen vstup do arkýře, Buchlov 2012. Foto R. Vrla.

nými okny z vnější strany, ale i z nádvoří, vstup do patra byl řešen pravděpodobně ze dvora na úroveň pavlače, obíhající dvorní průčelí traktu. Místnosti byly mezi sebou vzájemně propojeny průchody, vybavenými v kameni sekanými portály (pravděpodobně i v západní části traktu).

Nad patrem traktu se nacházela nástavba lehčí konstrukce, o které svědčí pozůstatky dřevěných konstrukcí zachycených na fotografiích z doby po požáru hradu v roce 1932. Zřejmě se jednalo o vně vysunutě patro či střelecký ochoz. Tuto nástavbu tušíme na základě stop dochovaných na fotografiích z roku 1931 (obr. 12, 13, srovnej obr. 3:26).

Dosavadní znalosti nám neumožňují vyjádřit se k řešení fasád traktu, na základě soudobých analogií však můžeme samozřejmě předpokládat, že vnější omítky byly zdobeny zvýrazněnými paspartami či nárožními, srovnej např. nedaleký Nový Světlov (Vrla 2010).

c) Další stavební osudy severního traktu

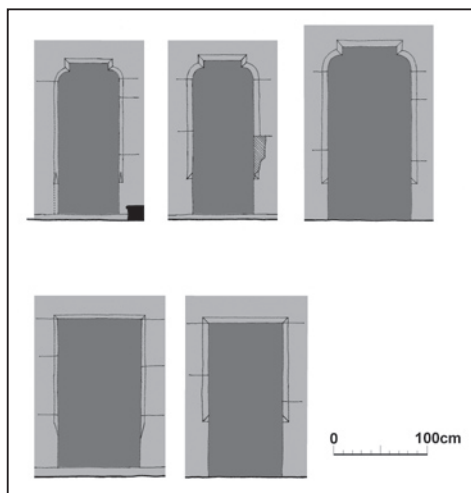
Pouze v krátkosti zde zmíníme další zásadní stavební úpravy, kterými byl severní

nební čelo s oblým průběhem horní hrany. U této půdorysně složitěji utvářené místnosti však můžeme předpokládat i její prostorové vyvinutí severozápadním směrem, tedy do interiéru v patře oválného rizalitu, kde můžeme opět předpokládat aplikaci žebrové klenby (srovnej obr. 2).

Existenci dalšího klenutého prostoru máme prokázáno i ve zbylé jihozápadní části traktu, přiléhající k boku západní hranolové věže (místnost měla pravděpodobně rozlohu dnešních místností č. 27 a 28). Na tvar této klenby upomíná už pouze oble završené omítané klenební čelo a nepatrná část cihelné klenební konstrukce; můžeme se pouze domnívat, že tato nepravidelně utvářená místnost mohla být zaklenuta dvěma poli žebrové křížové klenby.

Je tedy velmi pravděpodobné, že všechny prostory patra severního traktu byly v závěru 15. století vybaveny žebrovými klenbami. Je pravděpodobné, že v křížení žebor se podobně jako v dochovaných částech uplatňovaly kruhové kamenné svorníky s heraldickými motivy.

Tyto interiéry byly osvětlovány rozměrnými okny z vnější strany, ale i z nádvoří, vstup do patra byl řešen pravděpodobně ze dvora na úroveň pavlače, obíhající dvorní průčelí traktu. Místnosti byly mezi sebou vzájemně propojeny průchody, vybavenými v kameni sekanými portály (pravděpodobně i v západní části traktu).

Obr. 19. Hrad Buchlov, schematická zaměření vybraných pozdně gotických portálů vstupů v patře severního traktu jádra, 2012. Kresba R. Vrla.

Obr. 20. Hrad Buchlov, pokus o hmotovou rekonstrukci podoby severního traktu na počátku 16. století, pohled od severovýchodu, jako podkladu bylo použito fotografie plastického modelu hradu, který zachycuje jeho stav před úpravami v padesátých letech 20. století (model je součástí vstupní expozice hradu), 2012. Kresba R. Vrla za spolupráce PhDr. Petra Dvořáka.

trakt formován do dnešní podoby. Je pravděpodobné, že ještě v 16. století bylo zrušeno výše zmíněné lehčí patro (či ochoz) a nahrazeno dodnes dochovanou zdí s okénky, tvořící vnější obvod půdního prostoru (dnes mimo západní část traktu).

Důkladnou opravou a přestavbou prošel trakt v 17. století. Je velmi pravděpodobné, že tyto úpravy byly vyvolány statickou havárií severozápadní části vnějšího průčelí traktu, při kterém byly rozebrány (či se zřítily) velké části zdiva patra. Při této události vzaly za své i klenby západní části patra a horní partie kruhového rizalitu. Destruovaná část vnější zdi byla vyzděna znovu a do interiérů byly vloženy nové trámové stropy, jejichž pozůstatky jsou dochovány na půdě. Dílem této etapy je zřejmě i současná podoba oblé záchodové vížky, vybavené otvory v podobě klíčových střílen při východním boku kruhového rizalitu (obr. 3:20).

V této etapě vznikly i dochované nádvorní komunikační trakty.

Do roku 1737 jsou datovány nápisy na dvou kruhových terčích neckové klenby místností č. 25–28, které zde nahradily přes sto let staré trámové stropy. Obdobně utvářené klenby byly zřízeny i v přízemí a patře části dvorního traktu západně od studny.

Požáru, který v roce 1931 zcela zničil krovy sledovaného traktu, padla za obět i většina dřevěných prvků zazděných ve vnější zdi půdy.

Další úpravy z padesátých až šedesátých let 20. století probíhaly na hradě před jeho novodobým zpřístupněním.

Tato studie byla zpracována za podpory institucionálního úkolu vědy a výzkumu NPÚ č. 21301 – Vědecký výzkum a aplikace metod operativního zpracování stavebně historických a umělecko-historických průzkumů prováděných při obnově kulturních památek a nemovitostí v památkově chráněných územích.

Poznámky:

- 1 Popis rozsáhlých interiérů přesahuje rámec tohoto příspěvku, proto zde uvedeme pouze krátký přehled (srovnej obr. 14 a 15).

Literatura:

- J a n i š, D., K o h o u t e k, J. 2002: Hrad Buchlov a jeho úloha ve fortifikačním a správním systému středověké východní Moravy. *Slovácko* 44, 167–181.
- K a s í k, S. 1999: Znakové svorníky na hradě Buchlově. *Slovácko* 41, 215–244.
- K o h o u t e k, J. 1995: *Hrady jihovýchodní Moravy*. Zlín.
- P l a č e k, M. 2001: *Ilustrovaná encyklopedie moravských hradů, hrádků a tvrzí*. Praha.
- V r l a, R. 2010: Nový Světlov, nové objevy. In: *Dějiny staveb: sborník příspěvků z konference Dějiny staveb 2010*. Plzeň, 73–85.
- V r l a, R. 2012: Poznámky ke stavebnímu vývoji severního traktu jádra hradu Buchlova. In: *Průzkumy památek*. II/2012, 185–209. Praha.
- Ž i ž l a v s k ý, B. 2006: *Buchlov: historie a příběhy hradu*. Hýsly.

Radim V r l a (n. 1961), pracovník Národního památkového ústavu, územního odborného pracoviště v Kroměříži se ve svém odborném zájmu soustřeďuje na kulturní památky a zvláště hrady.

New Knowledge About Buchlov Castle On the Turn of 15th and 16th Centuries

A b s t r a c t

The contents of the study is a presentation of one part of the research of the northern annexe of the Buchlov Castle. The research here proved the existence of the older palace annexe which was later adapted and in the end of the 15th century it was extensively rebuilt.

The reconstruction in the end of the 15th century was carried out by its lien owners the lords from Cimburk. Rooms of the high quality, such as those vaulted by rib-vaulting (pics 31, 35, 36, 40) are part of the reconstruction. The research proved that such vaulting could be found also in other rooms (pic. 2 rooms 25 and 26, maybe also 27 and 28). Two projections of the wall, one of rectangular and one of circular plan were built to the front. Quality jamb of windows and doors was also part of the reconstruction (pics 4, 5, 16, 19). In the upper part of the palace there were wooden constructions which originally supported the gangway or anther floor. Their remnants can be seen in historical pictures capturing the shape of the building after the fire in 1931 (pics 12, 13).

In the 16th century light constructions of the upper floor were replaced with a wall with a number of little windows brightening the loft.

Great building changes were brought along in the 17th century when a part of the late gothic vaults was destructed and replaced by flat ceilings. A large part of the western circumferential wall was newly built and the whole annexe was thoroughly repaired.

In the 18th century flat ceilings in the rooms number 25–28 were replaced with vaults. The latest minor repairs of the annexe were carried out in the 50s of the 20th century.

Neue Erkenntnisse über die Gestalt der Burg Buchlov an der Wende vom 15. zum 16. Jahrhundert

Z u s a m m e n f a s s u n g

Die vorliegende Studie präsentiert einen Teil der Untersuchungsergebnisse über den Nordtrakt der Burg Buchlov. Diese Untersuchung bewies die Existenz eines älteren Palastflügels, der später adaptiert und gegen Ende des 15. Jahrhunderts umgebaut wurde.

Den Umbau am Ende des 15. Jahrhunderts ließen die Pfandeigentümer der Burg – die Herren

von Cimburk – durchführen. Zu den umgebauten Teilen gehören auch erstklassige Räume mit Rippengewölben (Abb. 31, 35, 36, 40). Die Untersuchung hat gezeigt, dass es solche Gewölbe auch in weiteren Räumen gab (Abb. 2, Räume Nr. 25 und 26, vielleicht auch 27 und 28). Am Außenportal wurden zwei Risalite angebaut: einer mit Rechteckgrundriss, der andere mit Rundgrundriss (Abb. 20). Umgebaut wurden auch Tür- und Fensterleibungen von guter Qualität (Abb. 4, 5, 16, 19). Im oberen Teil des Palastes befanden sich hölzerne Tragkonstruktionen für einen Wandelgang oder ein Stockwerk. Deren Reste sind noch auf historischen Fotografien zu erkennen, die den Stand nach dem Burgbrand 1931 erfassten (Abb. 12, 13).

Im 16. Jahrhundert wurden leichte Konstruktionen in der höchsten Etage durch das Mauerwerk mit mehreren Fenstern ersetzt, die den Dachboden durchleuchteten.

Das 17. Jahrhundert brachte große Baueingriffe mit, als ein Teil der spätgotischen Gewölbe zerstört und durch flache Decken ersetzt wurde. Neu erbaut wurde ein großer Teil der westlichen Außenwand und der ganze Flügel wurde gründlich rekonstruiert.

Im 18. Jahrhundert wurden die flachen Decken in den Räumen 25–28 durch Gewölbe ersetzt. Die letzten kleinen Adaptierungen in diesem Burgtrakt wurden in den fünfziger Jahren des 20. Jahrhunderts durchgeführt.

Problematika využití detektorů kovů v archeologii v kontextu současného stavu a detektorová prospekce Slováckého muzea v letech 2011–2012

V souvislosti s příchodem detektorů kovů na náš trh se detektory staly standardním vybavením terénních archeologů při samotném archeologickém výzkumu, ale i při samotné terénní prospekci. Zatímco využití detektorů při výzkumu bylo odbornou veřejností přijato kladně, neboť umožnilo nalezení i drobných kovových předmětů, které by jinak mohly pozornosti uniknout, jejich využití při terénní prospekci vyvolalo řadu bouřlivých diskuzí v odborných kruzích. S odstupem několika let můžeme jenom konstatovat, že argumenty proti jejich využívání k prospekci jsou dnes již překonány. Hlavními důvody proti jejich použití byl fakt, že dokumentujeme pouze jednu složku hmotné kultury, kovové předměty, a jejich vyzdvížením poškozujeme nálezovou situaci a získáváme pouze omezené kontexty. Při použití na polních lokalitách nemá debata o ničení nálezových situací význam, neboť dosah detektorů je omezený a nálezy vyzdvihujeme převážně pouze z vrstvy ornice, která je beztak již několikrát přeorána, čímž jsou původní kontexty již zcela nevratně narušeny. Při použití na lokalitách lesních, převážně tedy výšinných hradiscích a opevněných polohách, které jsou v terénu poměrně snadno rozpoznatelné, je sice argument o ničení archeologických kontextů oprávněný, bohužel idea o zachování památek v původním uložení v půdě se ukázala jako mylná. S rozšířením detektorů mezi veřejnost se stala právě hradiska hlavním cílem detektorářů. Zatímco tedy vedle odborná veřejnost debaty o možnostech využití detektorů kovů, byly významné archeologické lokality detektoráři bez ostychu drancovány (z hradisek stojí za zmínku např. pozdně bronzové hradisko Holý kopec, z polních lokalit např. římské sídliště Vlčnov – Dolní Němčí). Díky činnosti jistých skupin detektorářů tak ne-

zůstaly zachovány ani archeologické kontexty, ani samotné artefakty.

V současné době vytvořili detektoráři poměrně širokou komunitu s vlastními webovými stránkami jako jsou detektorweb.cz či lovecpokladu.cz, ale i vlastním časopisem Detektor revue. Detektoráře lze rozdělit na dvě základní skupiny. První skupina má hledání jako koníček a ve spektru jejich zájmu jsou hlavně militária či mince a k archeologickým nálezům se dostanou spíše náhodou. Druhou skupinu tvoří „profesionální detektoráři“, kteří se plundrováním archeologických lokalit a prodejem předmětů živí. S vybranými detektoráři, které lze zařadit do první skupiny, se podařilo v minulosti navázat aktivní spolupráci, ať už se jedná o společné prospekce archeologických lokalit, tak darování nálezů do sbírek Slováckého muzea. Spolupráce s druhou skupinou detektorářů je z povahy jejich činnosti, cílené na vlastní zisk, téměř nemožná. Na polooficiální úrovni se tímto směrem snaží působit skupina okolo obecního muzea v Ostrožské Lhotě, tato forma spolupráce však obnáší aktivní napojení na černý trh s archeologickými artefakty a nepřímou spolupráci na ničení archeologických lokalit. Tato forma spolupráce je však pro Slovácké muzeum nepřijatelná a hlavní možností prevence proti této formě činnosti je osvěta mezi detektorářskou komunitou a aktivní prospekce archeologických lokalit.

V následujícím soupisu uvádím jak samotnou aktivní prospekci lokalit, tak i nálezy darované do sbírek Slováckého muzea samotnými detektoráři. Vyjma všeobecně známých lokalit záměrně neuvádím přesnou lokalizaci, ale pouze katastr. Ze samotných nálezů potom uvádím jen výběr významnějších kusů, velkou část nálezů při každé detektorové prospekci totiž tvoří drobný „šrot“.

Břestek

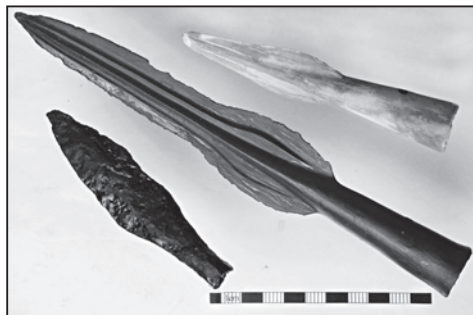
Severně od obce byl v lesích nalezen zlomek porůzu a železná opaskové kování. Středověk – novověk.

Buchlovic

Z výšinné polohy na katastru Buchlovic pochází větší množství železných nálezů, kované hřeby, nůž, přezka a skoby. Středověk – novověk.

Buchlovic – Holý kopec

V okolí Holého kopce byly nalezeny pozůstatky po dobývání kamene, železné klíny a různá kování. Z jiných míst potom pochází nálezy železných nožů. Latén, středověk – novověk.

Železné kopí z Vlčnova, bronzové kopí ze Salaše a Komárova. Foto T. Chrástek.

Výběr spon z lokalit Vlčnov 1 a 2. Foto T. Chrástek.

Částkov

Jižně od obce byla objevena mýtina s mohylami značně porušenými těžbou dřeva, vrcholky mohyl byly zaměřeny pomocí GPS. Mohylník lze předběžně zařadit do středohradištního období. Z okolí pochází železná ostruha. Středohradištní?, novověk.

Huštěnovice

Na polní trati na katastru obce Huštěnovice byl nalezen zlomek bronzové jehlice a několik fragmentů bronzových předmětů. Mladší doba bronzová.

Jalubí

Z katastru obce pochází drobná olovená hrací kostka. Středověk – novověk.

Jankovice

V lesní trati na katastru obce Jankovice byl objeven menší depot železných nástrojů, sestávající z radlice, motyky a sekery. Středohradištní.

Komárov

Při hranici katastru obce Komárov bylo

Depot sekerovitých hřiven z katastru Velehradu. Foto T. Chrástek.

objeveno menší bronzové kopí. Mladší doba bronzová.

Kostelany

Na katastru obce Kostelany byla objevena drobná bronzová jehlice a stříbrná laténská mince. Latén.

Salaš – Brdo

Z prostoru hradiska pochází nálezy bronzového slitku, v širším okolí byly potom nalezeny dva železné nože a bronzové kopí. Mladší doba bronzová, novověk.

Topolná

Na katastru obce byl nalezen depot dvou železných srpů. Středověk.

Uherský Brod

Ze sídliště z doby římské pochází nálezy bronzové trubkovité spony, zdobené stříbrným tordovaným drátkem. Doba římská.

Velehrad

V severní části katastru obce byl objeven depot 10 kusů sekerovitých hřiven, v blízkém okolí byla potom nalezena velká železná radlice a železný srp. Středohradištní, středověk.

Vlčnov 1 – Pajsarůvka

Římské sídliště v trati Pajsarůvka, na hranici katastrů Vlčnov – Dolní Němčí, je dlouhodobě v zájmu detektorářů z okolních obcí. I přesto se podařilo získat poměrně rozsáhlou kolekci nálezů. Ze sídliště pochází několik kusů římských bronzových a stříbrných mincí, spony a zlomky spon, železné kopí a drobné kovové sídlištní nálezy. Doba římská.

Vlčnov 2

Na katastru obce Vlčnov byla lokalizována i druhá sídlištní poloha z doby římské. Charakter nálezů odpovídá sídlišti Vlčnov 1. Byla zde nalezena stříbrná římská mince a několik spon, nejzajímavější je pravděpodobně zoomorfní spona s motivem zajíčka. Doba římská.

Alena Humpolová, Vladimír Podborský: **Archeologická sbírka Františka Vildomce.** Výběrový katalog. Moravské zemské muzeum. Brno 2012, 64 s., 37 obrázků, 157 fotografií.

Znojensko patří k nejúrodnějším oblastem jižní Moravy. Díky tomu bylo značně hustě osídleno již od nejstarších pravěkých období a početné stopy z dob dávno minulých přitahovaly pozornost mnohých historiků a vlastivědných badatelů. K velkým postavám archeologie Znojemska patří především Jaroslav Palliard a František Vildomec. Každému archeologovi by se při vyslovení jména Františka Vildomce měly vybavovat termíny minimálně jako neolit, Boskovštejn, „hlbokomašůvecká venuše“ nebo kultura s moravskou malovanou keramikou. Vydáním výběrového katalogu z rozsáhlé sbírky Františka Vildomce se tak dostává do rukou odborné archeologické veřejnosti i širšímu publiku se zájmem o pravěk obecně práce velkého významu.

František Vildomec během svého bohatého badatelského života shromáždil velmi rozsáhlé archeologické sbírky. První z nich, vzniklou v letech 1922–1929, prodal v roce 1929 do Moravského zemského muzea v Brně. Další sbírku, které je věnovaný tento katalog, začal budovat v roce 1929 a také ona byla předána v roce 2006 do Moravského zemského muzea v Brně. V současnosti je reinstalována na zámku v Jevišovicích. Z této druhé sbírky, čítající celkem 40 161 ks předmětů, vybrali oba autoři celkem 157 nejznámějších a reprezentativních archeologických nálezů z období neolitu, které můžeme přibližně časově zařadit do období 6000–4000 př. n. l.

Právě období mladší doby kamenné – neolitu – bylo období, jehož výzkumu se František Vildomec věnoval nejvíce. Na prvních stranách katalogu se mohou čtenáři dozvědět, proč právě neolit. Čtivou formou je podána charakteristika tohoto období, která tvořila významný vývoj v pravěkému vývoji tím, že lidé přecházeli od loveckého – kočovného způsobu života k životu produktivnímu, spojenému s budováním stálých sídel,

Tomáš Chrástek

zemědělství a chovu domácích zvířat. Změny byly natolik rozsáhlé, že v archeologii pro ně známe pojem tzv. neolitické revoluce, spojené s pěti hlavními znaky (pěstování kulturních plodin a chov domácích zvířat, usedlý způsob života a budování domů, výroba keramiky, výroba broušené a vrtané kamenné industrie a počátky textilní výroby). Celý proces od vzniku neolitu v předoaasijské oblasti až po jeho šíření přes Balkán do střední Evropy je erudovaně popsán v širším záběru a shrnuje tak jasně známé teorie o jeho vzniku. Stejně tak jsou rozsahově i odborně na vysoké úrovni podány průvodní znaky neolitické civilizace ve středoevropském kontextu.

František Vildomec (narozen 6. 2. 1878) byl velkou postavou archeologie Znojemska. Patřil ke generaci „amatérských“ archeologů, resp. učitelů–archeologů, jehož terénní výzkumy v období mezi světovými válkami podstatně přispěly k periodizaci neolitických kultur. Nelze zde nezapomenout výzkumy v Boskovštejně, Starém zámku u Jevišovic, Hlubokých Mašůvkách, Střelcích, Bojanovicích a jiných. Svě výzkumy a pozorování také dokázal publikovat ve své stěžejní práci *O moravské neolithické keramice malované*, která vyšla v *Obzoru prehistorickém* VII–VIII, v letech 1928–1929. V recenzované práci je jeho život a práce na poli archeologie podrobně popsán od jeho dětství, přes učitelství na venkovské škole v Hostiní po jeho seznámení a spolupráci s Jaroslavem Palliardim, působení po odchodu do penze přes perzekuci ze strany KSČ po roce 1945 až po jeho čestná ocenění a státní vyznamenání v šedesátých letech minulého století a jeho smrt v roce 1975 v úctyhodném věku 98 let. Na počátku své badatelské archeologické kariéry pracoval František Vildomec po Jaroslava Palliardiho – nejprve v terénu a postupně se ujímal rekonstrukcí a konzervace společných nálezů. Z jejich spolupráce je nutné zmínit pro chronologii mladší a pozdní doby kamenné zejména tzv. jevišovickou stratigrafii, která byla výsledkem společných výzkumů na Starém Zámku. Po Palliardiho smrti se těžiště jeho výzkumů zaměřilo zejména na kulturu s moravskou malovanou kera-

mikou. Přímo v Boskovštejně si vybuodoval vilku, která se stala místem vzniku významné sbírky, ke které si našli cesty i přední evropští badatelé, jako byli například Gordon V. Childe, Hubert Schmidt apod. Celoživotní oporou Františka Vildomce byla jeho žena Evženie. Z manželství se narodili dva synové, kteří dostali neobvyklá jména – Věroboj a Vědomil. Zajímavé je srovnání s postavou a rodinou objevitele Tróje Heinricha Schliemanna, který své děti z druhého manželství se Sofií Engastromenou pojmenoval také neobvyklé – podle antických hrdinů Agamemnona a Andromaché. Celý text je vhodně doplněn obrázkovými přílohami (celkem 37), ať už k období neolitu, tak i k životu a úspěchům Františka Vildomce. Svědomitě je zpracován i samotný výběrový katalog čítající 157 nálezů z období neolitu, přičemž jednotlivé nálezy jsou srozumitelně popsány, včetně rozměrů, inventárního čísla a uložení. Vysokou úroveň má i fotografická dokumentace vybraných nálezů. Za velmi přínosné považuji resumé v anglickém a německém jazyce a je jenom škoda, že není možné vydat alespoň v jednom z těchto jazyků tento výběrový katalog celý.

Archeologický materiál shromážděný Františkem Vildomcem je velmi početný a jeho potenciál ještě nebyl celý vědecky využitý. Předložený výběrový katalog z jeho rozsáhlé archeologické sbírky je nesporným přínosem a lze jen doufat, že se v budoucnu dočkáme i pokračování. Formátem i obsahem se dostává do rukou odborné i širší veřejnosti práce velkého významu, která po všech stránkách naplňuje středoevropské standardy tohoto žánru.

Miroslav Vaškových

Zlato symbol moci a bohatství

Moravské zemské muzeum, Dietrichstein-
ský palác, Zelný trh 8, Brno, 2. 11. – 18. 11.
2012

Moravské zemské muzeum představilo veřejnosti své nejvýznamnější zlaté exponáty, které jsou součástí jeho sbírek, konkrétně

oddělení numismatiky, mineralogicko-petrografického oddělení a archeologického ústavu. Tomu odpovídal i autorský kolektiv z jednotlivých oddělení muzea (abecedně): PhDr. Jany Čiznářové, doc. PhDr. Ludka Galušky, CSc., Mgr. Dagmar Grossmannové, Ph.D., RNDr. Stanislava Houzara, Ph.D., Mgr. Vladimíra Hrazdila, PhDr. Milana Sالاše, DrSc. a PhDr. Jana Šmerdy.

Výstava se zaměřila na zlato jako na fenomén hodnoty a bohatství. Hlavní linkou výstavy byly zlaté mince a medaile z různých historických období od 7. století př. n. l. až do současnosti. Ty byly vhodně doplněny ozdobami a šperky od starší doby bronzové přes bohatou výbavu hrobu velmože z období stěhování národů z Cezav u Blučiny (5. století n. l.) až po ukázky unikátních šperků a zpracování zlata v období Velké Moravy. Na doplnění byly prezentovány i vzorky ryzího zlata z evropských nalezišť (Rumunsko, Česká republika) nebo nuggety ze Severní Ameriky z Aljašky a Kalifornie. Mezi historicky nejstarší vystavené exponáty patřily tři zlaté šperky z doby bronzové v podobě dvou masivních kroužkových závěsků tzv. sedmihradského typu z Dobročkovic na Vyškovsku a z Lednice na Břeclavsku ze starší doby bronzové (2000–1700 př. n. l.) a dva propletené zlaté spirálovité svitky z dvojitého drátu, zdobené torcováním z Hamrů (Prostějovsko) z mladší doby bronzové (1300–1000 př. n. l.). Za pozornost zcela jistě stála prezentace bohaté hrobové výbavy germánského velmože z období stěhování národů z druhé poloviny 5. století n. l. z Cezav u Blučiny. Obdivovat jsme mohli precizně provedené almandiny vykládané zlaté ozdoby obuvi, pochvy meče, přezky opasku, zlatý jílec meče apod., které vypovídaly o výjimečném postavení zemřelého z tehdejší společenské špičky. Neméně technicky dokonale zhotovené byly ukázky velkomoravských šperků, kterými se honosila knížata a kněžny v období Velké Moravy. Všechny vystavené předměty byly zdařile exponovány na černém pozadí, což spolu s decentním nasvícením ještě více přispívalo k jejich exkluzivitě.

Průřez zlatým evropským mincovnictvím byl představen od nejstarších mincovních

ražeb z oblasti Malé Asie – Lýdie z poloviny 7. století př. n. l., přes známé statéry makedonských králů. Právě ty se staly vzorem pro keltské ražby mincí, které se rozšířily po celém tehdejší antickém světě a stály i u počátků ražby mincí u nás ve 3. století př. n. l. s výrobním centrem v dnešních Němčicích na Hané. Středověké mince reprezentovaly například zlaté ražby Jana Lucemburského, Karla IV., Václava IV., Matyáše II., Albrechta z Valdštejna, ražby olomouckých biskupů a jiných, které ukázaly na velkou pestrost zlatých evropských nominálů. Vystaveny byly také zlaté medaile zhotovené k různým slavnostem – korunovaci, narození potomka a jiné.

Doprovodným programem výstavy byly tři přednášky (dr. Houzar, dr. Grossmannová, doc. Galuška) a jako bonus lze počítat i stejnojmenný katalog k výstavě, doplněný o krátké odborné texty k jednotlivým historickým obdobím, postavení a významu zlata obecně.

Miroslav Vaškových

HISTORIE

ZDISLAV MĚŠEC Z UHERSKÉHO HRADIŠTĚ A NA HLUKU

Jiří Mitáček, Moravské zemské muzeum, Brno

Příspěvek se věnuje osobě uherskohradištského měšťana, služebníka českého krále Václava II. a prvního držitele vsi Hluk Zdislava, řečeného Měšec, působícího na východní Moravě v závěru 13. a na počátku 14. století.

Východní Morava ve víru proměn závěru 13. a počátku 14. století

Po vítězné bitvě u Kressenbrunnu (Groissenbrunn) 12. července 1260 můžeme konstatovat převahu české strany v hraničním prostoru Lucka (či *confinia*, jak je tato oblast nazývána v uherských pramenech). V následujících letech dochází k připojení části tohoto dříve sporného území k Moravě. Území na levém břehu dříve hraniční řeky Moravy, jmenovitě kraj mezi řekami Moravou, Olšavou, Veličkou a hřebenem Bílých Karpat, se stává součástí nově formované osmé moravské správní jednotky tzv. lucké provincie.¹ Historik Libor Jan dění ve 13. století výstižně rozdělil do dvou etap, přičemž v té druhé, tj. po zmíněném roce 1260, mělo dojít k „...dobudování definitivní [obranné, pozn. autora] linie a pravděpodobně k přenesení odpovědnosti formou zástav na věrné příslušníky šlechtické oligarchie.“² Upevnění moci Přemyslovců na východní hranici tedy vedlo k dobudování obrany země na linii Břeclav – Hodonín – Strážnice – Veselí – (Uherský) Ostroh – (Uherské) Hradiště.³ Hlavním pilířem obrany regionu bylo založení královského města Nový Velehrad (Uherské Hradiště) mezi léty 1254–1257/1258, jež znamenalo význačné posílení královské přítomnosti na hranici.⁴ Založení nového města vloženého na rozhraní velké domény cisterciáckého kláštera na Velehradě a pozvolna kolonizovaného hraničního prostoru Lucka (respektive následně ve zvýšené intenzitě vznikající lucké provincie) představovalo cílený tah panovníka usilujícího o uchování svého vlivu v regionu.⁵ Podobně se panovník snažil založením města Uherský Brod (jehož právní konstituce je kladena před rok 1272) nejenom kompenzovat ztráty

Veduta královského města Uherské Hradiště vyobrazující jeho podobu nejspíš na počátku 18. století. Archiv města Brna.

královské komory v Uherském Hradišti.⁶ Vznik Uherského Brodu rovněž posloužil jako klín vložený panovníkem do prostoru zájmu velehradských cisterciáků, oblasti již několik desetiletí kolonizované moravskými Kunštáty (jmenovitě Smilem ze Střílek) a jihočeskými Hrabišici (pány z Rýzmburka), ačkoliv například v případě Smila ze Střílek se uvažuje i o jeho podílu na vysazení Uherského Brodu.⁷

Rámeček kolonizace na levém břehu řeky Moravy

Počátek kolonizačních aktivit v oblasti Lucka je spojen již s existencí vdovského údělu české královny Konstancie Uherské v letech 1222–1240 (tady především hovoříme o kraji Kunovicko).⁸ Jeho existence na zemské hranici umožnila reagovat na zvýšený uherský kolonizační tlak v úvodu 13. století v prostoru Skalicka (tedy původně části Lucka/*confinia*).⁹ Šlo zajisté o krátkodobé řešení (patrně jen po dobu jejího života, tj. do roku 1240).¹⁰ Bezpochyby i zásluhou svých příbuzenských vztahů s uherskou panovnickou rodinou však Konstancie českým Přemyslovcům a domácí šlechtě poskytla potřebný čas pro konsolidaci jejich moci v tomto regionu. Vysoká šlechta, jež zde převážně prováděla kolonizaci krajiny, svými aktivitami (již před rokem 1260) zasahovala i do sporného území Lucka. Zmíňme alespoň ty nejvýznamnější.

Zatímco rod Tvrdišovců byl svou činností zaměřen více na jižní část dřívějšího Lucka přiléhající k slovenskému Záhoří (a s tímto prostorem sousedící Hodonínsko a Veselsko),¹¹ v severní části „území nikoho“ se vedle Smila ze Střílek (pronikajícího sem ze severu ze Slavičína) původně angažoval především rod pánů z Rýzmburka.

Smil ze Střílek působil v pohraničí jako „*castelaneus perpetuus*“ královského hradu Brumov (1255–1273), přičemž z panovníkova pověření kontroloval Lyský a Vlárský průsmyk (a nejspíš i Hrozenkovský přechod) a obecně se angažoval v obraně země.¹² Když v roce 1261 založil ve Vizovicích cisterciácký klášter Smilheim, daroval mu v regionu mnohé majetky,¹³ jejichž rozsah nám osvětluje příslušná listina z 21. srpna 1261 (mezi jejímiž svědky nalezneme taktéž Borše z Rýzmburka).¹⁴ Hranice hrabišických a kunštátských držav jižně od řeky Olšavy vymezovaly především potoky Lubné a Němčí. Historik Metoděj Zemek tuto hranici mylně považoval za starou hranici Lucka, ve skutečnosti pouze oddělovala území kolonizovaná a spravovaná Smilem ze Střílek a Rýzmburky.¹⁵

Zásadním způsobem zasáhl do dalšího rozvoje osídlení dnešní východní části Uherskohradištska a sousedního Uherskobrodského rod pánů z Rýzmburka. Pravděpodobně již od třicátých let 13. století v prostoru Lucka působil (jako jeden z prvních) Bohuslav z Rýzmburka, český nejvyšší komorník v letech 1224–1241, na Moravě roku 1201 olomoucký komorník a roku 1233 královský lovcí.¹⁶ Po jeho smrti (kolem roku 1241) na jeho aktivity navazuje jeho syn Boreš z Rýzmburka, který na východní Moravě buduje úctyhodnou doménu s centrem ve Vlčnově, kde si vystavěl menší tvrz.¹⁷ Hrabišická doména na východní Moravě se nacházela hned vedle neosídleného území darovaného Smilem ze Střílek vizovickým cisterciákům, táhnoucího se až na hřeben Bílých Karpat k hoře Javorník (dnes Javořina, tedy v období po roce 1260 k nové česko-uherské hranici).¹⁸ Na jih sahala až k říčce Veličce (oddělující toto území od Záhoří),¹⁹ kde páni z Rýzmburka drželi ves Velká nad Veličkou.²⁰ Teprve když v sedmdesátých letech 13. století vyvrcholily dlouhodobě špatné vztahy mezi českým králem Přemyslem Otakarem II. (1253–1278) a Boršem z Rýzmburka, jenž se připojil ke vzpouře rodu Vítkovců, byl tento šlechtic po jejím potlačení v roce 1276 zatčen a uvězněn (a umírá jako již sedmdesátiletý stařec asi ve vězení či snad dokonce na popravišti).²¹ Majetky Borše z Rýzmburka na východní Moravě byly konfiskovány a v roce 1278 darovány panovníkem královskému městu Uherský Brod.²²

Data smrti Smila ze Střílek (1273) a Borše z Rýzmburka (1276) nejspíše stanovují roky, kdy můžeme uvažovat o příchodu na východní Moravu u Oldřicha z Hradce (s otazníkem

daným dřívější hypotetickou držbou hradu Bánova), zřejmě nejvýraznější postavy východomoravského prostoru konce 13. století. Hradecká větev mocného rodu Vítkovců na Moravu pronikla již osobou jeho děda Vítka, jenž se roku 1247 objevuje jako purkrabí olomoucký.²³ Historik Metoděj Zemek mu pak přisuzuje od podepsání česko-uherského míru v Budě v roce 1254 zmíněnou držbu kdysi uherského hradu Bánova s okolím.²⁴ Pro jeho držbu členy tohoto rodu (již nám spolehlivě dokládá teprve testament Oldřicha z Hradce z roku 1294) však nemáme spolehlivé prameny, nesporně se ale jedná o zajímavou úvahu, která by vysvětlovala příchod Vítkovců do regionu a jejich rychlé převzetí role Rýzmburků.²⁵

Stěžejním dokumentem pro poznání domény Oldřicha z Hradce na východní Moravě je zmíněný testament z 25. července 1294.²⁶ Pravomoci a držbu majetků v rámci lucké provincie uváděné v této listině lze interpretovat především jako osobní pověření Oldřicha z Hradce správo panovnické domény v regionu (tj. statků, které ji v lucké provincii tvořily). Obzvláště, když smlouva stanovovala, že po jeho smrti veškeré jeho majetky případnou panovnické komoře. Oldřich z Hradce doživotně držel královský hrad Brumov,²⁷ k němu příslušné vesnice a provinciální soud, dále město Uherský Brod s jeho příslušenstvím a vesnicemi, mýta v Uničově a Lipníku a dvě zvláště v lucké provincii uváděné vsi Hluk a Topolov. Zvláštní panovnickovo pověření osvětluje rovněž Oldřichův pozoruhodný titul *gubernator* a koneckonců i pozdější zásah panovníka do jeho držby v roce 1303, tj. dar vsi Hluk Zdislavu Měšci.²⁸ Reálné pravomoci Oldřicha z Hradce nám dokládá znění další listiny z roku 1298 o daru poloviny vsi Slopná vizovickému klášteru, v níž Oldřich z Hradce vyznává, že již dříve byl v řečené lucké provincii držitelem (aneb *gubernátorem*) majetků a lidí.²⁹

Zdislav Měšec – otázky jeho původu a role na východní Moravě

Hlavním tématem této studie je níméně osoba Zdislava Měšce, jenž ve výše zmíněné listině z roku 1298 po boku gubernátora lucké provincie Oldřicha z Hradce poprvé vstupuje do pramenů. Jeho osoba dokumentuje důležitý moment provázání prostředí královského města Uherské Hradiště a lucké provincie, byť jednoznačné konotace tohoto spojení v případě samotného Zdislava Měšce zůstávají nejasné. Obecně lze rychlé propojení města Uherské Hradiště s existencí území lucké provincie přičíst jak rostoucímu významu města, tak skutečnosti, že původní centrum tohoto prostoru – královský hrad Brumov – poskytující zázemí správci provincie leželo příliš daleko na severu.³⁰

Sporá vystoupení Zdislava Měšce v domácích i zahraničních pramenech nebyla dosud vnímána jako celek, což mělo za následek značné rozpory v interpretaci jeho osoby. Také příslušnost Zdislava Měšce ke šlechtickému či měšťanskému stavu je v domácí literatuře předmětem dohadů. Historik Josef Šusta (a nově Karel Maráz) jej označuje jako rytíře.³¹ Jiní autoři, jako například Antonín Verbík, Metoděj Zemek, Vratislav Vaníček či autor tohoto textu, jej řadí mezi hradištské měšťany.³²

Zvláštní postavení Zdislava Měšce skutečně neumožňuje vyloučit možnost jeho původu z prostředí nižší šlechty a následné uplatnění organizačních schopností ve službách českého panovníka Václava II. (1283–1305). Prameny nám nedovolují nesporně odmítnutí jeho šlechtického původu a tedy možný příchod do regionu v čase jeho vstupu do pramenů zásluhou gubernátora lucké provincie Oldřicha z Hradce. Na pozdější jednoznačné příslušnosti Zdislava Měšce mezi uherskohradištské měšťany však tato eventualita nic nemění.³³

Dříve jsem vyslovil domněnku možného angažmá Zdislava Měšce při vzniku města Uherské Hradiště, jako vysvětlení jeho mimořádného postavení (i postavení jeho potomků ve strukturách hradištské radní vrstvy).³⁴ Jakkoliv by příchod Zdislava Měšce v doprovodu hypotetického lokátora města Viléma z Hustopečí vysvětloval jeho následné vplynutí mezi uherskohradištské měšťany, zůstává tato spekulace diskutabilní. I za předpokladu, že by po boku Viléma z Hustopečí působil (o čemž nemáme zpráv) jako značně mladý muž (cca dva-

cetiletý), znamenalo by to, že v době, kdy jej prokazatelně zastihujeme v pramenech, by byl mužem již nejméně šedesátiletým. Stejně tak se ukrádá otázka, kde muž jeho kvalit a zkušeností pobýval po čtyřicet let, kdy je pro prameny zcela neznámým. Tuto variantu tedy s největší pravděpodobností můžeme opustit.

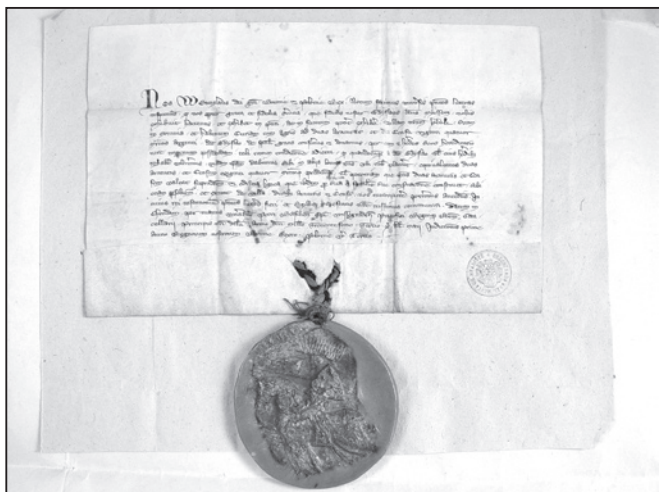
Uváděný přídomek Měšec (vedle případného odkazu na častou obchodní činnost představitelů městských elit)³⁵ nabízí jiné potenciální vysvětlení rychlého společenského vzestupu řečeného Zdislava. Při právním vybavení fundace nového města roku 1258 udělil český král Přemysl Otakar II. Uherskému Hradišti řadu hospodářských privilegií, včetně svolení razit svou minci.³⁶ Ačkoliv zde nemáme existenci mincovny přesvědčivě doloženu, lze razbu mince v Uherském Hradišti považovat za pravděpodobnou.³⁷ Mincování (jako podnikatelská aktivita) představuje v městském prostředí 13. století častou eventualivou rychlého zbohatnutí a společenského vzestupu.³⁸ I s ohledem na reformu mincovnictví prováděnou po roce 1300 českým králem Václavem II. by pak další kariéra Zdislava Měšce odpovídala obvyklému modelu přechodu bývalých mincmistrů do královských služeb.

Předpokládané potomky Zdislava Měšce nejspíš nalzáme v řadách hradištské elity v letech 1366–1393. V letech 1366–1383 je v uherskohradištských městských knihách uváděn jako městský radní Ješek Hlucký (v roce 1370 purkmistr), v letech 1390–1393 zase Hendlín Hlucký, roku 1393 rovněž hradištský purkmistr.³⁹ Historička Ludmila Sulitková je považovala za „*bohaté přistěhovalce*“;⁴⁰ domnívám se však, že jejich postavení v rámci uherskohradištské radní vrstvy bylo dáno spíše dřívějším významem Zdislava Měšce.

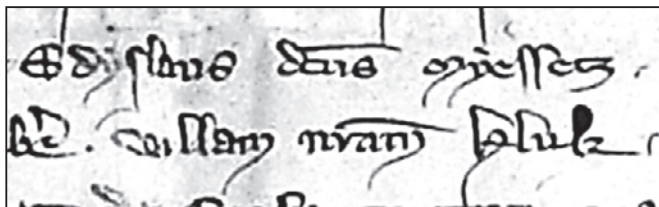
Prameny nás o Zdislavu, řečeném Měšec informují bohužel pouze ve čtyřech případech (příčemž v jednom případě s otazníkem).

Poprvé se v pramenech objevuje v listině z 21. března 1298 v družině zmíněného Oldřicha z Hradce.⁴¹ Oldřich z Hradce touto listinou potvrzuje dar poloviny vsi Slopná, učiněný Petrem ze Slopné vizovickému klášteru.⁴² Ve svědečné listině se objevují dále Oneš ze Slavkova, Jan z Divišovic, Náhrad z Únanova, Vznata z Vnorov, Heřman z Bílovic, Miloš z Těšova a Wichen a St., bratři obdarovávaného Petra ze Slopného. *Sdislao dicto Meschicz* je ve svědečné řadě uváděn hned na druhém místě mezi šlechtici, jediný přítom není označen predikátem.

Znovu zastihujeme Zdislava Měšce v pramenech v listině z 22. dubna 1303, kdy mu český král Václav II. daruje ves Hluk,

Listina z roku 1303, jíž Zdislav, řečený Měšec získal do držení ves Hluk. Státní okresní archiv v Uherském Hradišti. Foto L. Čoupek.

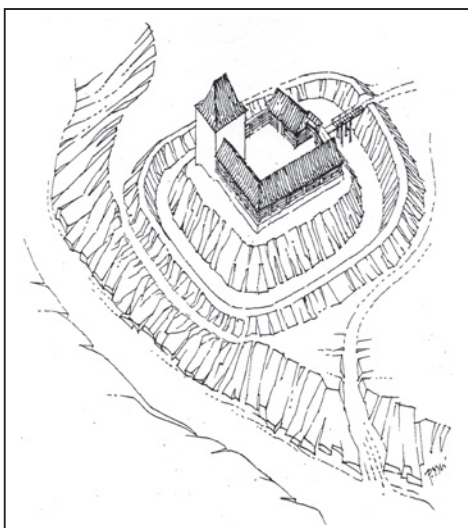

Výřez z listiny z roku 1303 se jménem Zdislava Měšce a pojmenováním vsi Hluk.

příčemž jej oslovuje jako „...své přízni se těšícího a oddaného služebníka.“⁴³ Zdislav Měšec měl v Hluku držet dvůr s poli o dvou poplužích a z dalších usedlostí pobírat plat 24 hřiven stříbra (1 moravská hřivna = 64 pražských grošů).⁴⁴ Zcela zapadnout by nemusel názor historika Ladislava Hosáka, který v uvedeném platu 24 hřiven stříbra viděl identický počet poddanských lánů ve vsi.⁴⁵ Odkaz na peněžní odvod z těchto usedlostí a polností nás odkazuje na nové zákupní, tedy emfyteutické právo (tj. právo dědičné držby dvoru a přilehlé plůžiny), spojeného s kolonizací ve 13. století.⁴⁶ Mimořádným privilegiem bylo panovníkovo svolení vybudovat ve vsi pro něj a jeho potomky dřevěnou tvrz.⁴⁷ Povolení stavby šlechtických sídel totiž dlouho zůstávalo panovníckým regálem, jehož sice panovník nejspíš nevyužíval zcela důsledně, avšak nezapomínal je. To dosvědčuje skutečnost, že ještě v roce 1366 píše římský císař a český král Karel IV. (1348–1378) svému bratru moravskému markraběti Janu Jindřichovi (1350–1376), že není povoleno žádnému obyvateli země bez svolení panovníka (v tomto případě moravského markraběte) vystavět hrad či jiné opevnění.⁴⁸ Každopádně touto listinou panovník zřejmě především odměňoval horlivost, spolehlivost a věrnost svého služebníka.

O tom, čím si Zdislav Měšec vděčnost panovníka zasloužil, se dozvídáme z listiny z 3. června 1303, v níž si představitelé ostříhomské kapituly stěžují českému králi Václavu II. (tehdy usilujícímu o trvalejší instalaci svého syna Václava III. na uherský trůn) na jím dříve dosazeného purkrabího Zdislava, neboť ten jim zabral jejich důchody v samotné Ostřihomi a osadě *Kakath* za Dunajem (později tady stála osada Parkán, dnes slovenské Štúrovo).⁴⁹ Kapitula se ohrazovala proti jednání Zdislava jako ostříhomského purkrabího a žádala nápravu původního stavu.⁵⁰ Působení Zdislava Měšce na zdejších purkrabství nepředstavovalo zajisté lehký úkol. Ostříhomského arcibiskupa Řehoře řadíme mezi příznivce Karla Roberta z Anjou, soupeře českých Přemyslovců o uherský trůn, jehož dokonce jako uherský primas v polním táboře u Ostřihomi v úvodu roku 1301 korunoval uherským králem.⁵¹ Ostřihom byla také jednou z mála strategických pevností, kam česká strana přivedla vlastní vojenskou posádku.⁵² Nedokážeme přesně vymezit dobu, po kterou Zdislav Měšec v Ostřihomi působil, bylo tomu však někdy mezi obsazením Ostřihomi českým králem Václavem II. roku 1301 a druhou čtvrtinou roku 1303,⁵³ kdy se zde již asi nenacházel. Zjevně ale byl velmi tvrdým zastáncem zájmů svého panovníka.

Naposledy se Zdislav Měšec objevuje v pramenech v červenci 1305 jako svědek v testamentu jihomoravského šlechtice Sigfrida Sirotky.⁵⁴ Sigfrid Sirotek prikazuje své-

Pokus o rekonstrukci podoby hlucké tvrze před polovinou 14. století. Podle návrhu Miroslava Plačka kreslil Pavel Šimeček (upraveno).

Malba Ostřihomi, Vodního města (dnes městská část Ostřihomi), vrchu Svatý Tomáš (dnes také součást Ostřihomi) a osady Parkán (dříve *Kakath*, dnes slovenské Štúrovo), 1664. Převzato z <http://hu.wikipedia.org/wiki/Esztergom>.

mu purkrabímu Haymelovi, aby v případě jeho úmrtí bez poslední vůle předal tvrz Siroťčí Hrádek (*Waysenstain*) jeho strýci Jindřichu (II.) z Lichtenštejna.⁵⁵ Zdislav Měšec vystupuje v listině po boku Katolda z Vehingenu, Hermana, člena rodu Sirotků, Otty z Branišovic, Ondřeje z Trmačova a zmíněného purkrabího Haymela a jeho syna Viléma. Co je nejdůležitější, je označován jako Zdislav Měšec na Hluku, měšťan z Hradiště. Originál listiny je dnes bohužel nezvěstný, listina je známá toliko z opisu v Lichtenštejnském knížecím archivu ve Vaduzu.⁵⁶

Závěr

Pravděpodobnou příslušnost Zdislava Měšce ke královskému městu Uherské Hradiště dosvědčuje (vedle listiny z července 1305) jak jeho nezvyklý přídomek (*Meschitz*, *Mesyth* či *Myessescz*), který implikuje cestu jeho možného společenského vzestupu, tak skutečnost dochování originální listiny o zisku vsi Hluk z roku 1303 v archivu města Uherské Hradiště.⁵⁷ Jelikož se zachovala pouze tato listina, můžeme oprávněně předpokládat, že potomci Zdislava Měšce si nedokázali ves Hluk udržet a před rokem 1359 ji prodali (a předmětná listina byla uchováвана u kupce vsi). Rod se posléze nejspíš navrátil zpět do prostředí, z něhož původně vzešel, tedy mezi radní vrstvu ovládající chod královského města Uherské Hradiště. Zůstává otázkou, kdy a jakým způsobem se protnul osudy Zdislava Měšce s českým panovníkem Václavem II., v jehož službách získal takové uznání.⁵⁸ Pokud nicméně přijmeme teorii o vzestupu Zdislava Měšce z uherskohradištské radní vrstvy (s možnou hypotézou dřívějšího podílu na správě ražby mince v uherskohradištské mincovně), mohl se s panovníkem setkat zejména při jeho dvou zastaveních v regionu v letech 1289 a 1301. Jeho pobyt v kraji nám dosvědčují listiny vydané v těchto letech na Velehradě.⁵⁹ Samotné postavení Zdislava Měšce v družině Oldřicha z Hradce roku 1298 (tj. druhé místo mezi šlechtici ve svědečné řadě listiny) je pak možné interpretovat jako přítomnost „panovníkova muže“ v doprovodu správce oblasti (jakkoliv Oldřich z Hradce je považován za jednoho z mála členů svého rodu, jenž setrval na straně panovnického domu).⁶⁰

Ačkoliv by tedy úřady a statky dosažené Zdislavem Měšcem při prvním pohledu skutečně odkazovaly ke šlechtickému původu, řada dalších indicií nasvědčuje spíše zrození mimořádně schopného měšťana (a pouze absence originálu listiny z knížecího archivu ve Vaduzu, ztraceného v roce 1945, a chybějící prameny k činnosti uherskohradištské mincovny znemožňují tuto hypotézu definitivně verifikovat). Tímto směrem však může naše vývody směřovat řada drobných indicií: přídomek Měšec, zmíněné místo dochování originálu listiny z roku 1303 o zisku vsi Hluk či existence vlivných členů uherskohradištské radní vrstvy v závěru 14. století, jejichž příjmy je rovněž spojuje s Hlukem. Bohužel o osudech vsi Hluk v letech 1305–1359 máme jen velmi kusé informace a nedokážeme prokázat, jak dlouho ves zůstala v držení Zdislava Měšce či jeho potomků,⁶¹ ani jakým způsobem jeho rod její držbu pozbyl. Stejně tak můžeme jen spekulovat, zda Zdislav Měšec či jeho následovníci skutečně zbudovali v Hluku vlastní tvrz. I v případě kladného předpokladu ale zůstává otázkou, zda tato dřevěná stavba mohla přežít válku, jež se krajem prohnala již ve druhém desetiletí 14. století. V tomto období se krátce stal nesporným vládcem východní Moravy západoslovenský magnát Matúš Čák Trenčianský, který se dokonce pokusil v roce 1315 o dobytí královského města Uherské Hradiště.⁶² Tehdy oddíly Matúše Čáka nejspíš obsadily také Kunovice (bezpečně pak Veselí nad Moravou)⁶³ a lze předpokládat, že kolem Hluku neprošly zcela bez povšimnutí. Zde je možno hledat pohnutky snad ještě samotného Zdislava Měšce či jeho dědiců k prodeji vsi Hluk a návratu do Uherského Hradiště.

Tyto otazníky nicméně nemění nic na skutečnosti, že ačkoliv Zdislav, řečený Měšec nepatřil k vrcholným „hráčům“ dějin východní Moravy v závěru 13. a na počátku 14. století, prokazatelně dosáhl ve službách českého krále Václava II. před rokem 1303 díky svým

schopnostem úřadu ostráhomského purkrabího, za své zásluhy získal roku 1303 do držení svého rodu královskou ves Hluk a jako první tak její název připojil ke svému jménu.

Tato studie vznikla za finanční podpory Ministerstva kultury v rámci institucionálního financování na dlouhodobý koncepční rozvoj výzkumné organizace Moravské zemské muzeum (DKRVO, MK000094862).

Poznámky:

- 1 Ke vzniku lúcké provincie a její rozloze M i t á č e k, J.: „Campus Lucsko“ – proměny jedné otázky. In: Galuška, L., Kouřil, P., Mitáček, J. a kol.: *Východní Morava v 10.–14. století*. Brno 2008, s. 161–165. Již v první polovině 13. století byla dokončena proměna země do podoby sedmi kvalitativně různorodých správních obvodů: provincie brněnské, olomoucké, znojenské, přerovské, břeclavské, bitovské a klasické; J a n i š, D.: *Institucionální základy zemského práva na Moravě ve 13. a 14. století (zeměpanská správa – zemský soud a sněm – zemské desky)*. Nepublikovaná disertační práce na Právnické fakultě Masarykovy univerzity. Brno 1999, s. 28–38. Dále J a n, L.: *Vznik zemského soudu a správa středověké Moravy*. Brno 2000, s. 17–32.
- 2 J a n, L.: Proměny královské moci na jihovýchodní Moravě v průběhu 13. století. In: Galuška, L., Kouřil, P., Mitáček, J. a kol.: *Východní Morava v 10.–14. století*. Brno 2008, s. 173.
- 3 K obranné linii nejlépe Tamtéž, s. 172; srov. P l a č e k, M.: Proměny hradů jihovýchodní Moravy do konce 14. století. In: Galuška, L., Kouřil, P., Mitáček, J. a kol.: *Východní Morava v 10.–14. století*. Brno 2008, s. 182–183.
- 4 Dosud byly přirozeným centrem kraje markraběcí Kunovice, tvořící nejdříve součást věnných statků královny vdovy Konstancie a později po roce 1237 přináležející k přhraniční břeclavské provincii, spravované synovcem českého krále Oldřichem ze Spanheimu; M i t á č e k, J.: K interpretacím Kunovicka v listině královny Konstancie z roku 1231. *Slovácko* 50, 2008, s. 217–219 a 224–226. V závěru vlády českého krále Václava I. (1230–1253) však v letech 1252–1254 dochází k dosud nejdelšímu česko-uherskému konfliktu, jenž české straně více méně přinesl porážku; V á l k a, J.: *Dějiny Moravy I*. Brno 1991, s. 49; N o v o t n ý, V.: *České dějiny I/3. Čechy královské za Přemysla I. a Václava I. (1197–1253)*. Praha 1928, s. 838–847; V a n í č e k, V.: *Velké dějiny země Koruny české*. Svazek III, 1250–1310. Praha–Litomyšl 2002, s. 47–55, či Ž e m l i č k a, J.: *Počátky Čech královských 1198–1253. Proměna státu a společnosti*. Praha 2002, s. 190–191. Obzvláště ničivý vpád Kumánů na Moravu roku 1253, kdy uherské vojsko vniklo do země údolím řeky Olšavy (k jehož obraně opevnění Kunovic zjevně nedostačovalo), potřebu obrany zemské hranice umocnil. Každopádně v neúspěchu Kunovic v obraně regionu v roce 1253 je nutno hledat jeden z hlavních impulsů, které odstartovaly proces vzniku Uherského Hradiště. Dobovou relaci popisující vpády Kumánů přináší *Pokračovatelé Kosmova*. (ed.) M. Bláhová. Praha 1974, s. 111–113, či Příbika z Radenína, řečeného Pulkava Kronika Česká. In: *Kroniky doby Karla IV.* (ed.) M. Bláhová. Praha 1987, s. 360–361. Nejnověji události let 1252–1254 (včetně starší literatury) na jihovýchodní Moravě shrnul P l a č e k, M., F u t á k, P.: *Královna a králové (Hodonín za rozkvětu českého státu 1200–1412)*. In: Plaček M. a kol.: *Hodonín: dějiny města do roku 1948*. Hodonín 2008, s. 73–75.
- 5 Podobný postup český panovník užil v případě fundace Českých Budějovic, vložených do kompaktní jihočeské domény Vítkovců; R e j n u š, M.: K otázce rozmnožení královských měst za vlády krále Přemysla Otakara II. *Časopis Matice moravské* 76, 1957, s. 144, či R e j n u š, M.: Poměr královských měst k Přemyslu Otakarovi II. a jejich pomoc královské politice. In: *Sborník prací Filozofické fakulty brněnské univerzity C* 5, 1958, s. 66–67.
- 6 Limity vlastní fundace (především poloha nového města na říčním ostrově) a míra kompromisů, jež musel panovník v důsledku učinit vůči mocnému velehradskému klášteřu poskytujícímu nově fundaci své pozemky, měly za důsledek pomalejší rozvoj nového města. Teprve postupně vyvazování se města Uherské Hradiště z hospodářské závislosti na velehradském klášteřu způsobilo, že v průběhu prvních třech čtvrtinách 14. století se město postupně mění z původního královsko-klášterního kondominia v nefalšovanou metropoli východní Moravy, nejnověji M i t á č e k, J., P r o c h á z k a, R.: Město královské. In: Čoupek, J. et al.: *Uherské Hradiště: královské*

- město na řece Moravě. Uherské Hradiště 2007, s. 68–78; M i t á č e k, J.: Založení královského města Uherské Hradiště. In: Futák, P., Plaček, M. a Vařeka, M. (eds.): *Středověká města na Moravě a v sousedních zemích*. Hodonín 2009, s. 130–126; M i t á č e k, J.: Rok 1363 a jeho význam v historii královského města Uherské Hradiště. In: *Vlastivědný věstník moravský* 59, 2007, s. 339–340 a 345–347.
- 7 Nejnověji P r o c h á z k a, R.: Urbanizace středního Pomoraví a vznik Uherského Hradiště. In: Galuška, L., Kouřil, P., Mitáček, J. a kol.: *Východní Morava v 10.–14. století*. Brno 2008, s. 223–226. K angažmá Smila ze Střilek viz P l a č e k, M., F u t á k, P.: *Páni z Kunštátu: rod erbu vrchních pruhů na cestě k trůnu*. Praha 2006, s. 100.
 - 8 Více M i t á č e k, J.: K interpretacím Kunovicka v listině královny Konstancie z roku 1231. *Slovácko* 50, 2008, s. 217–229 (zde i další prameny a literatura).
 - 9 V okolí dnešní Skalice uherský král Ondřej II. (1205–1235) v letech 1206 a 1217 daruje hrabatům ze Sv. Juru a z Pezinku „...neobdělanou a pustou zemi jménem Skalica, ležící v příhraničí našeho království naproti Čechám“, *Regesta diplomatica nec non epistolaria Bohemiae et Moraviae. Sv. I (600–1253)*. Emler, J. (ed.) Praha 1855, č. 584, s. 275; *Codex diplomaticus et epistolaris Slovaciae. Sv. I*. Marsina, R. (ed) Bratislava 1971, č. 221, s. 174–175 a č. 206, s. 161–162; nejnověji srov. H o f e r k a, M.: Príspevok k osídleniu severného Záhoria do 14. storočia na základe písomného materiálu. In: Futák, P., Plaček, M. a Vařeka, M. (eds.): *Středověká města na Moravě a v sousedních zemích*. Hodonín 2009, s. 49–53.
 - 10 M i t á č e k, J.: K interpretacím Kunovicka v listině královny Konstancie z roku 1231. *Slovácko* 50, 2008, s. 217–229.
 - 11 O Tvrdišovcích nejnověji P l a č e k, M., F u t á k, P.: Tvrdišovci – potomci hodonínského kastelána Tvrdišeho a jejich místo v dějinách Moravy. In: *Messor tempus: sborník k 60. narozeninám prof. Zdenka Měřinského*. Praha 2009, s. 593–607.
 - 12 Smil ze Střilek byl v letech 1255–1256 také purkrabím přerovským, *Codex diplomaticus et epistolaris regni Bohemiae. Sv. V (1253–1278)*. Šebánek, J., Dušková, S. a Vašků, V. (eds.). Praha 1974–1993, č. 50, s. 103–105 a č. 84, s. 153–158. K osobě Smila ze Střilek a jeho državě více P l a č e k, M., F u t á k, P.: *Páni z Kunštátu: rod erbu vrchních pruhů na cestě k trůnu*. Praha 2006, s. 92–102, 209–210 (pozn.), či P o k l u d a, Z.: Držitelé hradu Brumova. In: *Zlínsko od minulosti k současnosti* 16, 1999, s. 7–11, 15.
 - 13 O vizovickém klášteře nejnověji B o r o v s k ý, T.: Listina Smila ze Střilek a založení vizovického klášteře. In: *Východní Morava* 1, 2011, s. 11–26; srov. B o r o v s k ý, T.: *Kláštery, panovník a zakladatelé na středověké Moravě*. Brno 2005, s. 36–37, či B o r o v s k ý, T., K o h o u t e k, J.: Vizovice (Zlín). Zaniklý konvent cisterciáků zvaný „Rosa Mariae“ či „Smilheim“ s kostelem P. Marie. In: Foltýn, D. a kol.: *Encyklopedie moravských a slezských klášterů*. Praha 2005, s. 744–748.
 - 14 *Codex diplomaticus et epistolaris regni Bohemiae. Sv. V/1*, č. 290, s. 431–436.
 - 15 Z e m e k, M.: *Moravsko-uherská hranice v 10. až 13. století*. Brno 1972, s. 96–97.
 - 16 Ke kolonizační činnosti Rýzmburků na východní Moravě J a n, L.: Počátky Strážnice a panství pánů z Kravař. In: Pajer, J. a kol.: *Strážnice: kapitoly z dějin města*. Strážnice 2002, s. 47–48. V e l í m s k ý, T.: *Hrabišici: páni z Rýzmburka*. Praha 2002, s. 54–55, 140–143. K moravským zemským úřadům, *Codex diplomaticus et epistolaris regni Bohemiae. Sv. II (1198–1230)*. Friedrich, G. Praha 1912, č. 21–22, s. 17–20 a *Codex diplomaticus et epistolaris regni Bohemiae. Sv. III (1231–1240)*. Friedrich, G., Kristen, Z. a Bistrický, J. (eds.). Praha 1943, 1962; Olomouc 2000, č. 50, s. 50–51; srov. J a n i š, D.: *Institucionální základy zemského práva na Moravě ve 13. a 14. století (zeměpanská správa – zemský soud a sněm – zemské desky)*. Nepublikovaná disertační práce na Právnické fakultě Masarykovy univerzity. Brno 1999, s. 237 a 242. K působení v dvorských úřadech v Čechách V e l í m s k ý, T.: *Hrabišici: páni z Rýzmburka*. Praha 2002, s. 50 a 52.
 - 17 Bohuslav z Rýzmburka se naposledy objevuje v listině českého krále Václava I. roku 1241, *Codex diplomaticus et epistolaris regni Bohemiae. Sv. IV*, č. 9, s. 69–70. K východomoravské doméně nejpodrobněji V e l í m s k ý, T.: *Hrabišici: páni z Rýzmburka*. Praha 2002, s. 140–143.
 - 18 Tamtéž, s. 73–74.
 - 19 Hraniční roli říčky Veličky prozrazují listiny uherských králů Ondřeje II. a Bely IV. z let 1217 a 1256, potvrzující držbu území Skalicka nejdříve Sebešovi a Alexandrovi, synům Tomáše,

- hraběte ze Sv. Jura a Pezinku (toto území zřejmě držel již od roku 1206) a posléze Kosmovy a Achilovi, synům uvedeného hraběte Alexandra (z listiny z roku 1217). V obou listinách jsou vymezeny hranice potvrzovaného území, na severu jdoucí po říčce Veličce, která se vlévá do řeky Moravy (*fluvium Velika nomine, qui similiter cadit in Morowa*), po jejímž toku hranice pokračuje, *Regesta diplomatica nec non epistolaria Bohemiae et Moraviae* I, č. 584, s. 275; *Codex diplomaticus et epistolaris Slovaciae*. Sv. I, č. 221, s. 174–175 a č. 206, s. 161–162.
- 20 *Codex diplomaticus et epistolaris regni Bohemiae*. Sv. V/1, č. 403, s. 600–601 (2. března 1264).
- 21 K vývoji (a kořenům) vztahů Boreše z Rýzmburka a Přemysla Otakara II. nejpodrobněji V e l í m s k ý, T.: *Hrabišci: páni z Rýzmburka*. Praha 2002, s. 62–65, 68–73, 78–81; srov. Š u s t a, J.: *České dějiny II/1. Soumrak Přemyslovců a jejich dědictví*. Praha 1935, s. 214–216.
- 22 *Codex diplomaticus et epistolaris regni Bohemiae*. Sv. V/3, č. 856, s. 574–575 (10. ledna 1278). Měšťané Uherského Brodu museli z každého lánů odvádět královské komoře půl hřivny stříbra.
- 23 *Codex diplomaticus et epistolaris regni Bohemiae*. Sv. IV, č. 105, s. 198–199.
- 24 Z e m e k, M.: *Moravsko-uherská hranice v 10. až 13. století*. Brno 1972, s. 97–98.
- 25 Zvláště, když víme, že na českém panství Miličín (drženém později pány z Rožmberka) se v roce 1379 objevuje ves Bánov se stejnojmenným lesem (*villa Banow continet III areas ... silva Banow continet in se XLV jug[era]*), *Registrum bonorum Rosenbergorum anno MCCCLXXIX compilatum. Urbář zboží Rožmberského z r. 1379*. Truhlář, J. (ed.). Praha 1880, s. 49.
- 26 *Codex diplomaticus et epistolaris Moraviae*. Sv. V. (1294–1306). Chytil, J. (ed.). Brno 1850, č. 11, s. 9–12 (zde především s. 11); *Regesta diplomatica nec non epistolaria Bohemiae et Moraviae*. Sv. II (1253–1310). Emler, J. (ed.). Praha 1882, č. 1656, s. 710–711.
- 27 Správa lucké provincie a úřad purkrabího na královském hradě Brumově se prolínaly výlučně díky soudním pravomocím (tzv. vilikacím) vázaným na hrad. Ty umožňovaly Oldřichu z Hradce vystupovat jako ochránce církevních statků a potvrzovat dar vizovickému klásteru. O vilikacích J a n, L.: *Vznik zemského soudu a správa středověké Moravy*. Brno 2000, s. 42–54; J a n, L.: *Václav II. a struktury panovnické moci*. Brno 2006, s. 23–37. Přehled všech starších názorů na uspořádání lucké provincie a její propojení se správou hradu Brumova (včetně analogie vývoje s blízkým hradem Buchlovem), M i t á č e k, J.: „Campus Lucsko“ – proměny jedné otázky. In: Galuška, L., Kouřil, P., Mitáček, J. a kol.: *Východní Morava v 10.–14. století*. Brno 2008, s. 163–164.
- 28 *Codex diplomaticus et epistolaris Moraviae*. Sv. V, č. 149, s. 153; *Regesta diplomatica nec non epistolaria Bohemiae et Moraviae*. Sv. II, č. 1957, s. 841. Oldřich z Hradce nejspíše zemřel někdy před rokem 1312, kdy měl panovník ustanovit jeho vdově prokurátora za delegovaného soudce a její spory vyjmout z kompetence krajských a jiných lokálních úřadů, Z e m e k, M.: *Moravsko-uherská hranice v 10. až 13. století*. Brno 1972, s. 98.
- 29 *Codex diplomaticus et epistolaris Moraviae*. Sv. V, č. 83, s. 84; *Regesta diplomatica nec non epistolaria Bohemiae et Moraviae*. Sv. II, č. 1786, s. 769. V textu listiny opět připomíná i svou vilikaci při hradu Brumově, včetně její doživotní držby.
- 30 J a n i š, D., K o h o u t e k, J.: Královské hrady východní Moravy a jejich úloha v mocenském a správním systému ve 13. a 14. století. In: *Archeologica Historica* 28, 2003, s. 358–359 a 363–367.
- 31 Š u s t a, J.: *České dějiny II/1. Soumrak Přemyslovců a jejich dědictví*. Praha 1935, s. 599, pozn. 1 píše, že „...v důležité Ostřihomi kastelánem se stal český rytíř Zdislav řečený Měšec“; M a r á z, K.: *Václav III.: (1289–1306): poslední Přemyslovec na českém trůně*. České Budějovice 2007, s. 43 podobně uvádí, že „Stížnost na chování českého rytíře Zdislava, zvaného Měšec, nebyla podána mladičkému uherskému králi, ale obracela se přímo na Václava II. do Prahy.“
- 32 V e r b í k, A.: Založení a počátky města. In: Čoupek, J. a kol.: *Uherské Hradiště: dějiny města*. Brno 1981, s. 97 (byť na s. 122, pozn. 76 konstatuje, že „Je ovšem otázkou, zda nešlo o příslušníka drobné šlechty.“, tedy vlastně připouští obě varianty); Z e m e k, M.: Hluk. In: Nekuda, V. (ed.): *Uherskohradištsko*. Brno 1992, s. 497; V a n í č e k, V.: *Velké dějiny země Koruny české*. Sv. III, 1250–1310. Praha–Litomyšl 2002, s. 305 (jež však pouze sděluje, že „...mezi měšťany [města Uherské Hradiště, pozn. autora] byl aktivní v 90. letech Zdislav Měšec“, přičemž jej nikterak nespojuje s na s. 462 zmiňovaným ostřihomským kastelánem Zdeslavem z roku 1303); M i t á č e k, J., P r o c h á z k a, R.: Město královské. In: Čoupek, J. et al.: *Uherské Hradiště: královské město na řece Moravě*. Uherské Hradiště 2007, s. 65 a M i t á č e k, J.: Založení královského města

- Uherské Hradiště. In: Futák, P., Plaček, M. a Vařeka, M. (eds.): *Středověká města na Moravě a v sousedních zemích*. Hodonín 2009, s. 124. Autor starších dějin města Hluk Josef Jančář se této otázce zcela vyhnul, viz Jančář, J.: *Hluk: nejmladší město Slovácka*. Hluk 1970, s. 20–21.
- 33 Historik Libor Jan zmiňuje obousměrnou propustnost šlechtické a patricijské vrstvy a častou návaznost aktivit mincmistrů v rámci panovníkovy domény a komory, (uvedme například pražského a jihlavského patricije Eberharda či brněnského Mikuláše de Turri (od Věže), více Jan, L.: *Václav II. a struktury panovnické moci*. Brno 2006, s. 92–109.
- 34 Mitáček, J.: Založení královského města Uherské Hradiště. In: Futák, P., Plaček, M. a Vařeka, M. (eds.): *Středověká města na Moravě a v sousedních zemích*. Hodonín 2009, s. 124. K osobě Viléma z Hustopečí nejnověji Jan, L.: Tržní ves držbou pánů z Hustopečí a Egerberka. In: Jan, L., Nezhodová, S. a kol.: *Hustopeče: město uprostřed jihomoravských vinic*. Hustopeče 2010, s. 89–97.
- 35 Mezník, J.: *Lucemburská Morava 1310–1423*. Praha 1999, s. 141–142.
- 36 „statuimus et volumus, ut ferrum monetis nunc et decetero teneatur ibidem“, *Codex diplomaticus et epistolaris regni Bohemiae*. Sv. V, č. 156, s. 247.
- 37 Šmerda, J.: Měna na jihovýchodní Moravě v 11.–13. století. In: Galuška, L., Kouřil, P., Mitáček, J. a kol.: *Východní Morava v 10.–14. století*. Brno 2008, s. 121–122. Hypoteticky uvažuje o existenci mincovny v Uherském Hradišti Jan, L.: *Václav II. a struktury panovnické moci*. Brno 2006, s. 122 a 124. Zmíňme rovněž spolusprávce a mincmistra moravské mince Tila z Uherského Brodu (Tiloni de Brod Ungaricali) doloženého ve formuláři Václava II., *Regesta diplomatica nec non epistolaria Bohemiae et Moraviae*. Sv. II, č. 2332, s. 1011. Více Jan, L.: *Václav II. a struktury panovnické moci*. Brno 2006, s. 98–100. Vzniku mincovny v Uherském Brodě, případně jejímu přesunu z Uherského Hradiště někdy v poslední čtvrtině 13. století, nasvědčuje také listina z 13. června 1297 (*Regesta diplomatica nec non epistolaria Bohemiae et Moraviae*. Sv. II, č. 1756, s. 753–754), kdy u soudního výroku moravského podkomořího Alberta ze Zdounek mezi městem Uherské Hradiště a kunovickým plebánem, kunovickými starousedlíky a velehradským klášteřem asistují též dva uherskobrodští přísežní – Konrád (?), zeť Tilův (Ch. gener Tylonis) a Jindřich Kreuzburger (Hainricus Cruzburg), patrně syn stejnojmenného mincmistra z poloviny 13. století, tamtéž, s. 102–104 (zde odkazy na další literaturu). S ohledem na identifikaci obou uherskobrodských přísežných v listině z roku 1297 je nutno zmínit práci: Dolžal, J.: *Cruciburgensis monetae magister: několik poznámek k problému jeho identifikace*. In: *Archeologické rozhledy* 56, 2004, s. 401–416 (především s. 403–404).
- 38 Borovský, T.: Měšťan. In: Šmahel, F., Nodl, M. a kol.: *Člověk českého středověku*. Praha 2002, s. 398. Zmíňme opět patricije Eberharda, činného ve třetí čtvrtině 13. století, jehož historik František Hoffmann označil za prototyp podnikatelů, „...který měl zejména za Přemysla Otakara II. jako horní podnikatel, mincmistr, finančník a patrně též dodavatel velkých vlivů i na panovnickém dvoře.“, viz Hoffmann, F.: *Středověké město v Čechách a na Moravě*. Praha 2009, s. 257. K jeho osobě dále Hoffmann, F.: Mincmistr Eberhard. In: *Pražský historický sborník* 12, 1980, s. 70–84; srov. Nový, R.: Český mincmistr Eberhard. In: *Z pomocných věd historických* 5, Praha 1984, Acta Universitas Carolinae. Philosophica et historica 1–1982, s. 135–138. Nejnověji se problematice správy ražby mince (i jednotlivým v pramenech doloženým mincmistrům) na Moravě detailně věnoval Jan, L.: *Václav II. a struktury panovnické moci*. Brno 2006, s. 92–109, 120–136 (tady i starší literatura a prameny).
- 39 Čoupková, M. (ed.): *Nejstarší uherskohradištská městská kniha Liber negotiorum civitatis Hradisch*. Uherské Hradiště 2001, č. 15, s. 55–56; č. 18, s. 59–60 (magister civium); č. 23, s. 63; č. 95, s. 102; č. 96, s. 105–108; č. 97, s. 108–109 a č. 98, s. 111 (Iesco de Hulk/a/); č. 26, 27 a 28, s. 65–67 (Hendlin Hulker).
- 40 Procházka, R., Sulitková, L.: *Uherské Hradiště ve 13.–15. století: sociálně-ekonomická struktura, topografie*. Uherské Hradiště 1984, s. 24. Ješek z Hluku je uváděn v letech 1366–1371 v rámci II. kontextu „kunovické části“ města Uherské Hradiště (s poplatkem 1 pražský groš činže, respektive 16 pražských grošů, tj. 1 florén, městské sbírky), Čoupková, M. (ed.): c.d., č. 95, s. 102 a č. 97, s. 111. Můžeme tedy spekulovat o možném původu tohoto rodu z královských Kunovic.
- 41 *Codex diplomaticus et epistolaris Moraviae*. Sv. V, č. 83, s. 83–84; *Regesta diplomatica nec non epistolaria Bohemiae et Moraviae*. Sv. II, č. 1786, s. 769.

- 42 Petr ze Slopné svědčil již v roce 1261 při založení vizovického kláštera Smilem ze Strílek, *Codex diplomaticus et epistolaris regni Bohemiae*. Sv. V/1, č. 290, s. 431–436.
- 43 „*nos propter grata et fidelia seruitia, ... fidelis noster Sdyslaus, dictus Myessecz, ... villam nostram Hluk ... conferimus et donamus*“, *Codex diplomaticus et epistolaris Moraviae*. Sv. V, č. 149, s. 153; *Regesta diplomatica nec non epistolaria Bohemiae et Moraviae*. Sv. II, č. 1957, s. 841.
- 44 „*curia cum agris ad duas araturas ... censu viginti quatuor marcas argenti*“, Tamtéž.
- 45 H o s á k, L.: Dějiny tvrze v Hluku. In: *Vlastivědný sborník okresu uherskohradištského* 3, 1949, s. 4–11.
- 46 Toho si povšiml již J a n ě á ř, J.: *Hluk: nejmladší město Slovácka*. Hluk 1970, s. 21, který však uvedený proces (včetně možného stáří vsi, i na základě jejího půdorysu tzv. silnicovky s traťovou pluzinou) kladl někam do 12. století.
- 47 „*edificia lignea, qui ibidem pro sua et familie sue conseruatione construet*“, *Codex diplomaticus et epistolaris Moraviae*. Sv. V, č. 149, s. 153; *Regesta diplomatica nec non epistolaria Bohemiae et Moraviae*. Sv. II, č. 1957, s. 841.
- 48 *Codex diplomaticus et epistolaris Moraviae*. Sv. XV, (Doplňky 1207–1408). (ed.) Bretholz, B. (ed.) Brno 1903, č. 109, s. 89–90.
- 49 „*Scylaus dictus Mesyth, castellanus eondam Strigon/iensis/ bona universa discretorum virorum, Capituli Ecclesiae Strigon/iensis/ scilicet tributum fori Strig/oniensi/ et de portu Kakath decimas vini, molendinum, balneum, iobagiones, hospites et rusticos eorum occupasset et detinuisset diutius occupata*“, *Codex diplomaticus Hungariae ecclesiasticus ac civilis*. Sv. VIII/1. Fejér, G. (ed.). Budae 1829–1844, č. 44.
- 50 „*defentes sibi cum querela damna, iniuritas et grauamina, per Castellatum Strigonien/sis/ Sdyslaum, dictum Mesyth, nobis et eidem ecclesiae nostrae, sicut scitis, multipliciter irrogata*“, Tamtéž.
- 51 Nejnověji M a r á z, K.: c.d., s. 33–34.
- 52 V a n í ě e k, V.: *Velké dějiny zemí Koruny české. Svazek III, 1250–1310*. Praha–Litomyšl 2002, s. 462; srov. Š u s t a, J.: *České dějiny II/1. Soumrak Přemyslovců a jejich dědictví*. Praha 1935, s. 599. Každý měšťan královského města byl povinen podílet se na případné obraně města, není tedy důvod pochybovat, že byl zručný v zacházení se zbraní, B o r o v s k ý, T.: Měšťan. In: Šmahel, F., Nodl, M. a kol.: *Člověk českého středověku*. Praha 2002, s. 400. Pokud bychom přijali hypotézu, že Zdislav Měšec mohl být dříve královským mincmistrem v Uherském Hradišti, nemůžeme vyloučit, že sem přišel již se zmíněnou vojenskou posádkou. Zajišťování vojenských potřeb (vyzbrojování oddílů, nikoliv toliko dodávání vyzbroje) je uváděno mezi službami královskému dvoru, jimiž mincmistři spláceli stanovené nájmý mincovního regálu, H o f f m a n n, F.: Mincmistři Přemysla Otakara II. In: *Folia Historica Bohemica* 1, 1979, s. 256–257, srov. J a n, L.: *Václav II. a struktury panovnické moci*. Brno 2006, s. 93 a 97.
- 53 E n g e l, P.: *Magyarország világi archontológiája 1301–1457*. Sv. 1. Budapešť 1996, s. 310.
- 54 Z e m e k, M., T u r e k, A.: Regesta listin z lichtenštejnského archivu ve Vaduzu z let 1173–1526. In: *Sborník archivních prací* 33, 1983, č. 26, s. 172. Za upozornění na tuto listinu děkuji prof. Mgr. Liboru Janu, Ph.D.
- 55 Z e m e k, M.: Sirotkové na jižní Moravě ve 13. století. In: *XVI. Mikulovské sympozium 1986*. Praha 1987, s. 209.
- 56 Tamtéž.
- 57 Těto skutečnosti si ve své práci povšiml již H o ř í n e k, F.: *Slovácké městečko Hluk*. Hluk 1937, s. 188; srov. P o k l u d a, Z.: Tvrz v Hluku. *Slovácko* 38, 1996, s. 149.
- 58 Řada nejnovějších prací dokládá, že nepatřil k okruhu dvora ani Václava II., ani jeho syna Václava III. (1305–1306), především D v o ř á č k o v á-M a l á, D.: *Královský dvůr Václava II.* České Budějovice 2011. Dále M a l á, D.: Skladba pražského dvora za vlády Václava II. In: *Mediaevalia Historica Bohemica* 9, 2003, s. 97–163; M a r á z, K.: K hodnostářům a úředníkům uherského (1301–1304), českého a polského (1305–1306) krále Václava III. In: Dvořáčková-Malá, D., Zelenka, J. (eds.): *Dvory a rezidence ve středověku II. Skladba a kultura dvorské společnosti*. Praha 2008, s. 103–113; S o v a d i n a, M.: Rok vlády Václava III. In: *Sto let od narození profesora Jindřicha Šebánka. Sborník příspěvků*. Brno 2000, s. 155–167.
- 59 *Regesta diplomatica nec non epistolaria Bohemiae et Moraviae*. Sv. II, č. 1479, s. 639, *Codex diplomaticus et epistolaris Moraviae*. Sv. IV, č. 283, s. 360 (10. září 1289) a *Regesta diplomatica*

- nec non epistolaria Bohemiae et Moraviae. Sv. II, č. 1890, s. 81, Codex diplomaticus et epistolaris Moraviae. Sv. V, č. 123, s. 128 (29. července 1301). Více A n t o n í n, R., B o r o v s k ý, T.: Královský itinerář a královské slavnosti středověké Moravy. In: Sborník prací Filozofické fakulty brněnské univerzity C 54, 2007, s. 106 a 115.*
- 60 K Oldřichu z Hradce a jeho postoji k panovníkovi viz Š u s t a, J.: *České dějiny II/1. Soumrak Přemyslovců a jejich dědictví*. Praha 1935, s. 507–508.
- 61 Po uvedení roku 1359 prameny dosvědčují, že docházelo k majetkovému tříštění držby Hluku, byť zde můžeme sledovat či alespoň tušit jemné předivo příbuzenských vztahů jednotlivých majitelů částí Hluku. K dějinám vsi Hluk ve druhé polovině 14. století podrobně M i t á č e k, J.: *Historie Hluka v 10. až 17. století. Od časů Velké Moravy po léta hrůz třicetileté války*. In: Mítáček, J. a kol.: *Hluk: dějiny města*. Hluk 2011, s. 146–151 (zde i další literatura a prameny). Příbuzenské spojení dalších držitelů vsi Hluk (Doroty z Hluku a jejích potomků či jejího pravděpodobného bratra Petříka) s jejím prvním vlastníkem Zdislavem Měšcem a rodem *de Hulk* v Uherském Hradišti považují za nepravděpodobné.
- 62 Více P l a č e k, M., F u t á k, P.: *Královna a králové. (Hodonín za rozkvětu českého státu 1200–1412)*. In: Plaček, M. a kol.: *Hodonín: dějiny města do roku 1948*. Hodonín 2008, s. 77–81; srov. Z e m e k, M.: *Moravsko-uherská hranice v 10. až 13. století*. Brno 1972, s. 107–109. O přepadení Uherského Hradiště V e r b í k, A.: *Středověké město*. In: Čoupek, J. a kol.: *Uherské Hradiště: dějiny města*. Brno 1981, s. 113; srov. M e z n í k, J.: *Lucemburská Morava 1310–1423*. Praha 1999, s. 21.
- 63 Lze předpokládat, že fortifikace královských Kunovic byla poničena při kumánském nájezdu roku 1253 a k jejímu obnovení mohlo dojít teprve během nepřítelství Kunovic s městem Uherské Hradiště v letech 1297 až 1301, M i t á č e k, J.: *Založení královského města Uherské Hradiště*. In: Futák, P., Plaček, M. a Vařeka, M. (eds.): *Středověká města na Moravě a v sousedních zemích*. Hodonín 2009, s. 107–108, 112–113, 118. Toto opevnění bylo roku 1325 strženo českým králem Janem Lucemburským (1310–1346), *Codex diplomaticus et epistolaris Moraviae. Sv. VI, č. 282, s. 218*. Jedním z důvodů panovníkova postupu byla skutečnost, že tato fortifikace posloužila jako zázemí při vpádu Matúše Čáka Trenčianského do regionu a obléhání města Uherské Hradiště roku 1315. Ke kunovickému opevnění nejnověji rovněž P r o c h á z k a, R.: *Urbanizace středního Pomoraví a vznik Uherského Hradiště*. In: Galuška, L., Kouřil, P., Mítáček, J. a kol.: *Východní Morava v 10.–14. století*. Brno 2008, s. 216–217.

Mgr. Jiří M i t á č e k, Ph.D. (n. 1975), vedoucí historického oddělení Moravského zemského muzea, svým badatelským zájmem se zaměřuje na historii rytířského řádu johanitů s důrazem na jeho zakotvení v českém a moravském prostředí, mikrohistorii východní a západní Moravy, vývoj a proměny hraničního prostoru východní Moravy v 10. až 14. století a výzkum vnitřních struktur moravských královských měst v předhusitském období.

Zdislav Měšec of Uherské Hradiště and Hluk

A b s t r a c t

The Uherské Hradiště burgher Zdislav, known as Měšec (The Pouch), first appeared in a deed dated 21 March 1298 alongside the “gubernator” of Provincia Lucensis, Oldřich of Hradec. His name is in the second place amongst the nobles in the list of witnesses. Subsequently, in May 1303, he was given the village of Hluk from the Bohemian King Wenceslas II, who granted him permission to build a wooden fortress there. This was an extraordinary privilege, as in 1366 the Bohemian King Charles IV wrote to his brother, the Moravian Margrave Jan Jindřich, ordering that no one in the land be allowed to build a castle or other such fortification without the sovereign’s consent. The Bohemian king granted this favour as a reward for his servant’s zeal, reliability and loyalty, as can be seen in a deed dated 3rd June 1303, in which members of the Esztergom chapter complain to Wenceslas II about the behaviour of his burgrave Zdislav. The last time that Zdislav Měšec (now referred to as of Hluk, burgher of Hradiště) appears is in July 1305 as a witness in the testimony of the South Moravian noble Sigfrid Sirotek (unfortunately, the original of this document is now lost). The fact that Zdislav Měšec was a burgher

of the royal town of Uherské Hradiště is also implied by his unusual epithet (Meschitz, Mesyth or Myessecz), as well as the fact that the original of deed granting him the village of Hluk was preserved in the Uherské Hradiště archives. We can also find likely descendants of Zdislav Měšec in the members of the Uherské Hradiště elite listed in the town ledgers from 1366 to 1393. Although Zdislav Měšec was not one of the most prominent “players” in the history of East Moravia at the end of the 13th century and the beginning of the 14th, his success in the service of the Bohemian King Wenceslas II (perhaps based on his former activities as master of the mint in Uherské Hradiště) and later acquisition of the village of Hluk are worthy of note. We do not know how long the village remained in his family or how it came to pass out of their hands, but his descendants evidently returned as burghers of the town of Uherské Hradiště.

Zdislav Měšec von Uherské Hradiště und von Hluk

Z u s a m e n f a s s u n g

In einer Urkunde vom 21. März 1298 taucht an der Seite Oldřichs von Hradec, des Statthalters der Provincia Lucensis, erstmals der Bürger Zdislav – genannt Měšec (der Beutel) – auf. Unter den Adeligen wird er gleich an zweiter Stelle der Zeugenreihe genannt. Später, im Mai des Jahres 1303, erhält er vom böhmischen König Wenzel II. das Dorf Hluk (zu Deutsch: Hulken), wo er auch eine hölzerne Feste errichten darf. Es handelt sich hierbei um ein außerordentliches Privilegium, denn noch im Jahre 1366 schreibt der böhmische König Karl IV. an seinen Bruder, den mährischen Markgrafen Johann Heinrich, dass es ohne Erlaubnis des Herrschers keinem Bewohner des Landes erlaubt sei, eine Burg oder eine sonstige Befestigungsanlage zu errichten. Mit dieser Urkunde belohnte der böhmische König, wie wir aus der Urkunde vom 3. Juni 1303 erfahren, den Eifer, die Zuverlässigkeit und Treue seines Bediensteten. Darin beschwerten sich die Vertreter des Graner Kapitels bei Wenzel II. über das Benehmen seines Burggrafen Zdislav. Ein letztes Mal hören wir von Zdislav Měšec (nun schon mit dem Namenszusatz von Hluk, Bürger von Hradiště) im Juli 1305, und zwar in seiner Funktion als Zeuge im Testament des südmährischen Adligen Sigfrid Sirotek (das Original der Urkunde ist heute leider verschollen). Für die Tatsache, dass Zdislav Měšec zu den Bürgern des königlichen Hofes der Stadt Uherské Hradiště (zu Deutsch: Ungarisch Hradisch) gehörte, spricht auch der ungewöhnliche Namenszusatz (Meschitz, Mesyth bzw. Myessecz), bzw. das Faktum, dass sich die Originalurkunde über den Erwerb des Dorfes Hluk im Archiv der Stadt Uherské Hradiště erhalten hat. Die wahrscheinlichen Nachfahren von Zdislav Měšec finden wir dann auch in der Reihen der Würdenträger von Uherské Hradiště in den Stadtbüchern der Jahre 1366–1393. Zdislav – genannt Měšec – gehörte zwar nicht zu den „Spitzenprotagonisten“ der Geschichte Südmährens an der Wende vom 13. zum 14. Jahrhundert, doch sollten sein Erfolg in den Diensten des böhmischen Königs Wenzel II. (vielleicht auf seiner früheren Aktivitäten als der Münzmeister in Uherské Hradiště gegründet) und der anschließende Erwerb des Dorfes Hluk nicht unerwähnt bleiben. Wir wissen nicht, wie lange das Dorf in seinem Besitz blieb und auf welche Weise er um diesen Besitz kam, seine Nachfahren jedenfalls reihten sich offenbar wieder ein unter die Bürger der Stadt Uherské Hradiště.

KORESPONDENCE VELEHRADSKÉHO OPATA MIKULÁŠE KROMERA S BRATREM VARMIJSKÝM BISKUPEM MARTINEM KROMEREM VE VZTAHU K PŘÍRODNÍM POMĚRŮM NA VELEHRADĚ A V JEHO OKOLÍ V LETECH 1570 A 1571

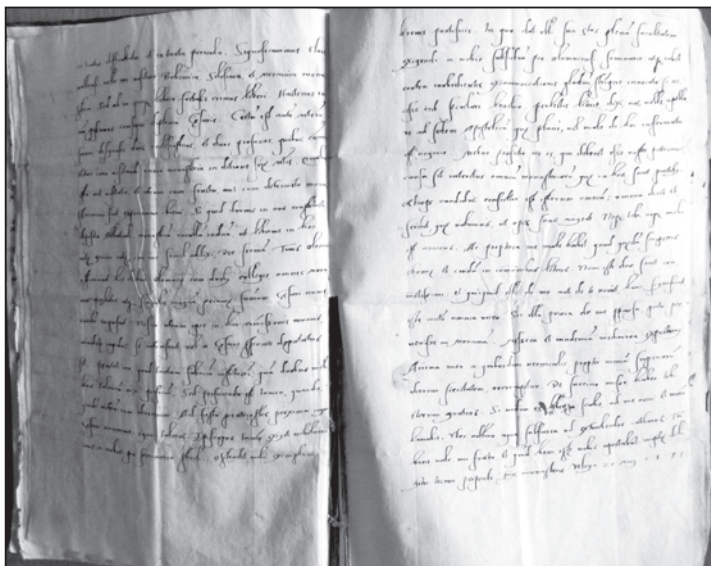
Ester Vratislavská, Vlastivědné muzeum, Kyjov

Pro dějiny zemědělství a ovocnářství v novověku jsou bezesporu důležité archeologické nálezy, ale i písemné prameny mohou přinést doplňující informace. Tak je tomu i díky korespondenci dvou významných církevních hodnostářů, bratrů Kromerových.

Politické i kulturní dějiny naší země jsou vzájemně podmíněny historickou a duchovní tradicí českých a moravských klášterů. K jednomu z nejvýznamnějších již po několik staletí náleží původní cisterciácký klášter na Velehradě. Založení nového kláštera bylo společným dílem biskupa Roberta a moravského markraběte Vladislava Jindřicha.¹ Roku 1205 přišli na Velehrad cisterciáckí mniši z Plas, aby zde s opatem Thicelinem počali organizovat hospodářství a připravovali výstavbu klášterních budov. Kostel, stejně tak i klášterní stavby reprezentují propojenost našeho architektonického zázemí s výtvarně vrcholnými centry ve střední Evropě.²

V průběhu dějinných událostí byl klášter několikrát napaden a následně přestavován. V neděli dne 12. ledna roku 1421 přepadli klášter moravští husité od Nedakonic a Ostrohu. Mniši, kteří utekli, si tím zachránili život, ostatní, včetně opata, takové štěstí neměli. Přesto, že se mniši po čase na Velehrad navrátili, trvalo více než 150 let, než se podařilo klášterní budovy znovu zrenovat.³ Hospodářské potíže, kterým musel klášter po husitských válkách čelit, byly výsledkem válečných událostí, plnění, ale i ztrát pozemkového jmění. Nástup Habsburků na český trůn s sebou přinesl i mimořádné finanční odvody na války proti Turkům.⁴

Hospodářské těžkosti v první polovině 16. století měly dopad i na počet mnichů v konventu. Stav duchovních byl doplňován také příchozími z Polska.⁵ Polonizace konventu začala na přelomu 15. a 16. století, v druhé polovině 16. století získávali mniši polské národnosti rovněž významné funkce.⁶ Mezi opaty polské

Dopis Mikuláše Kromera z 27. května 1571. Foto Archiwum Archidiecezjalne Olsztyn.

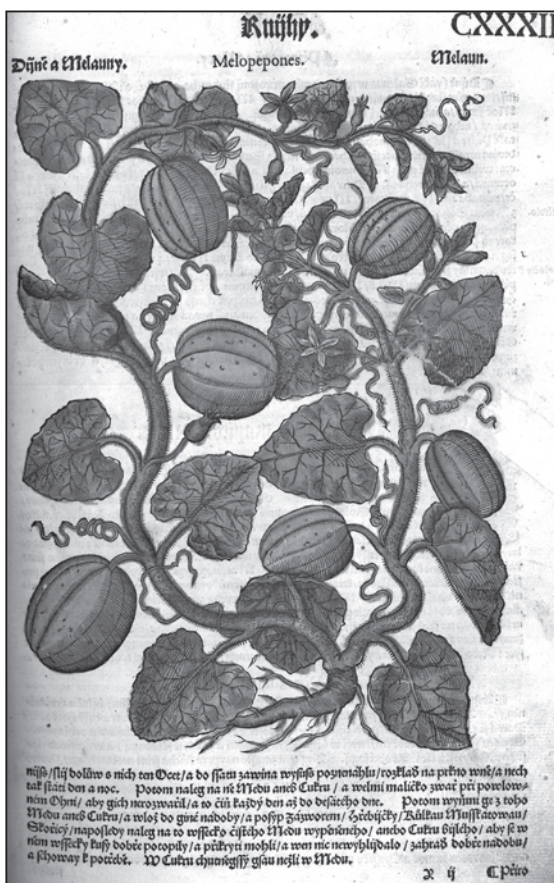
národnosti náležel i Mikuláš Kromer, který je spojen se zahájením přestavby velehradského kláštera, stejně tak se snahou o obnovu morální úrovně velehradských mnichů. Mikuláš Kromer byl se svou domovinou úzce spjat také díky svému rodnému bratru Martinovi.

Martin Kromer, který byl biskupem-knížetem varmijským, kartografem, diplomatem a známým polským historikem, rovněž osobním tajemníkem dvou polských králů, se narodil v roce 1512 a zemřel v březnu roku 1589. Kromě své diplomatické a teologické kariéry je uznáván i coby humanistický básník a spisovatel.⁷ Když bylo Martinu Kromerovi šedesát let, přišel o svého drahého bratra Mikuláše.

Z pohledu dějin velehradského kláštera je Mikuláš Kromer znám jako opat, jehož cesta k vedení kláštera nebyla snadná. Zpočátku se Mikuláš zdráhal naplnit vůli olomouckého biskupa Viléma Prusinovského, aby se stal opatem. Měl pomoci velehradskému klášteru dostat se ze zhoršujících hospodářských poměrů. Mikuláš byl před tím světským duchovním vykonávajícím původně funkci biskupského kancléře. Přestože nakonec biskupovo přání splnil, čekal jej ještě nesnadný úkol přesvědčit o své nové roli velehradské mnichy, kteří měli přednostní právo si svého opata zvolit sami. Svou roli hrál i fakt, že Kromer byl původem cizinec. Počátkem prosince roku 1567 získal od císaře Maxmiliána potvrzení své kandidatury. Papež Pius V. přidal svůj souhlas počátkem roku 1570. Kromer stál v čele kláštera zpočátku jako světský kněz, posléze se v únoru roku 1570 stal členem řádu a po žních roku 1570 skutečným opatem.

Mikuláš a Martin Kromerovi pocházeli z měšťanské rodiny z městečka Bieczu na Krakovsku. Jejich otcem byl Řehoř Kromer, matkou Anežka, roz. Czermiňská. Manželé měli dohromady pět dětí, kromě Mikuláše a Martina ještě Jindřicha, Bartoloměje a Natálii. Kdy se Mikuláš narodil, není známo. Díky svému bratru a rodinnému příznivci, varmijskému biskupovi Stanislavu Hosiovi, mohl studovat v Itálii práva, která úspěšně zakončil doktorátem. V roce 1552 je znám coby vratislavský kanovník, ve stejné době působil i jako sekretář pražského arcibiskupa. V roce 1563 se Mikuláš stal olomouckým kanovníkem, od roku 1566 kancléřem olomouckého biskupa. Jak už bylo uvedeno, navzdory oslnivé kariéře se nástup do vedení velehradského kláštera neobešel bez obtíží. Snažil se v klášteře založit seminář, který měl zajistit patřičnou duchovní kvalitu budoucích kněží.

Po celou dobu své funkce si se svým bratrem, žijícím v Polsku, dopisoval. Zasluhou zachovalé korespondence (uložené nyní ve varmijském archivu v Olsztynie v Polsku) se dovídáme mnoho zajímavého. Ve

Meloun. Matthioliho Herbář z roku 1562. Městské muzeum Strážnice, sign. C 1861. Foto E. Vratislavská.

svých dopisech si bratři vyměňovali své životní zkušenosti, ale si i navzájem líčili, co zrovna prožívají. Dopisy vyprávějí o záležitostech týkajících se osobních, rodinných prožitků, stejně tak politického, ekonomického, teologického dění doma i ve světě. Mikuláš například Martina informoval o uložení a nakonec i zproštění povinnosti „vizitýrovat“ cisterciácké kláštery ve snaze zmapovat jejich majetkovou situaci. V dalším dopise popisoval stav velehradského kláštera včetně kázně mnichů. Bratři si vyměňovali informace o odkladu generálního sněmu českých zemí v Praze nebo o výstavbě kláštera ve snaze zajistit mnichům dormitorium, knihovnu, kapitolu, nemocnici.⁸

Mikuláš psal bratrově rovněž o zatčení tišnovské abatyše, čekající na rozsudek císaře.⁹ Dopisy jsou plné osobních postřehů, mnohdy komentované s nadsázkou. Mikuláš myslel na svého bratra s láskou, měl obavy, když měl někam odjíždět, třeba do Španělska.¹⁰ V dopise z července roku 1570 bratřovi gratuluje ke jmenování koadjutorem varmijské diecéze, čímž se stal Martin zástupcem kardinála a královského sekretáře Stanislava Hosia.¹¹

Mikuláš Kromer pozvedl klášter nejen morálně, ale i hospodářsky. Z korespondence s jeho bratrem Martinem lze zase o trochu lépe pochopit některé okolnosti té doby. Mikuláš psal například o tureckém nebezpečí, náboženských nepokojích, o politické situaci ve světě i u nás. Velmi cenné jsou informace také o hospodaření velehradského kláštera, o úrodě, počasí a v neposlední řadě i o zdravotním stavu velehradského opata.¹²

Vztah mezi oběma bratry byl oboustranně důvěrný, navzájem si sdělovali své úspěchy

i trápení, a jak lze vyčíst, pomáhali si i materiálně. Pro nás je zajímavý dopis z 19. července roku 1570, kdy se Mikuláš svému bratřovi omlouvá, že mu nebude moci poslat **melouny**, protože jeho zahradníci je nestihli zasadit v době, když byl v Praze na semináři. Jako kompenzaci mu nabízí zaslání jakéhokoliv množství jiné zeleniny a doslova uvádí **česnek, cibuli, řepu, zelí**, od svého bratra zase žádá pepř.¹³

Zastavme se na chvíli u jmenovaných zemědělských produktů. Skutečnost, že česnek znali již v pravěku, si sami můžete ověřit při návštěvě Vlastivědného muzea v Kyjově, kde v archeologické expozici uvidíte dochovaný nález tohoto přírodního antibiotika z pozdní doby kamenné. Cibule byla známa už ve starém Egyptě, využívalo se jí například i při mumifikaci. Cibuli a česnek pěstovali i Slované. Pietro Andrea Matthioli ve svém díle *Herbář jinak bylinář* z roku 1562 rozlišuje tři druhy cibule, z léčivých účinků zmiňuje například: „*Tělo k Venušovým rozkošem vzbuzuje a zapaluje [...] Dává se pečená s medem a cukrem proti kašli a dýchavičnosti [...] Do nosu*

Česnek. Matthioliho *Herbář* z roku 1562. Městské muzeum Strážnice, sign. C 1861. Foto E. Vratislavská.

vlitá hlavu čistí od nečistot, které činívají bolest zubův a v hrdle.“ Kromě toho pomáhala při léčení moru, vypuzování škrkavek a odlákání myší. O léčivém působení česneku nebylo v 16. století žádných pochyb, výše zmíněný autor jej doporučuje dále jako lék při uštknutí, proti bolení zubů aj. Varuje však při jeho nadměrném užívání při dně a jiných revmatických chorobách. Řepa je známa již z římské literatury, v novověké apatyce se uchovávala v soli a využívala k povzbuzení chutě k jídlu. Zelí bylo jedno z nejužívanějších druhů zeleniny, dalo se přechovávat kvašením. Matthioli dělí zelí do tří skupin, jednu ze skupin tvoří kapusta.

Konzumace zelí napomáhala v 16. století k lepšímu zraku. Opat Mikuláš využíval možná i jeden z dalších léčivých účinků zelí, neboť svařené ve vodě, poté ztlučené a vyždímané skrze šátek spolu s řeckým senem a octem se přikládalo na klouby při revmatickém onemocnění dnou. Jak dále poznáme, byla pro něj léčba tohoto druhu onemocnění velmi důležitá. Zelí vařené ve vodě se spolu s medem přikládalo na opruzeniny. Listy samotné nebo s ječnou moukou zmírňovaly bolesti, záněty a otoky. Zelí se jedlo při otravě houbami. Šestinedělky měly po něm hodně mléka. Semeno zelí macerované v lihu vyhánělo červy. Jeho účinky byly vyhledávány i při léčbě zažívání, léčily se jím také lišeje.¹⁴

Jediné, co jsme z výčtu nabízených produktů opomněli, byly melouny. Tykvovitě rostliny, mezi něž se meloun počítá, jsou známy již 7000 let př. n. l. Staročeské recepty zmiňují převážně tykve. Ve středověku se v Praze někteří zahradníci specializovali na pěstování dýní nebo melounů. V Uherském Brodě jsou melouny doloženy v 15.–16. století. V Opavě a Brně je potvrzeno pěstování vodního melounu ve středověku a raném novověku. Ve vrcholném středověku je znám meloun cukrový (*Cucumis melo*), který je příbuzný okurce. V pozdním středověku se setkáváme s melounem vodním (*Citrullus vulgaris*). V Brně je z pozdního středověku archeology zachycena lagenarie (*Lagenaria vulgaris*), podobná dřevnatící tykvi. Od 16. století se pěstovaly známé tykve jako cukety, tykve kabačky. Ve zmiňovaném dopise je však výslovně uvedeno *melo pepones*, a jak tento druh melounu popisuje Matthioli ve svém herbáři: „...některé jsou vůkol pruhované [...] Kůru na sobě mají vostrou a jako pihovatou. Uvnitř, když je rozřežeš, jsou barvy rozličné, bílé a červené spolu, a někteří zcela bílé a červené. Velmi chutné a sladké. Vůně velmi libé. Semeno v prostředku pěkným řádkem spořádané a jedno vedle druhého sedí...“ Takové melouny známe i my dnes, uvedená informace z dopisu z roku 1570 tímto dokládá pěstování vodních melounů i v okolí Velehradu.¹⁵ Melouny se mohly konzumovat v postním období, melounové semínko bylo účinné při ledvinových kamenech. Meloun byl oblíben i pro své močopudné účinky při urologických potížích.

Mikuláš Kromer posílal víno a ovoce nejen svému bratrovi. V dopise z 19. července 1570 se dočteme, že Mikuláš na opakovanou žádost kardinála Stanislava Hosia poslal švestky do Říma ve velkém sudě. V dopise jsou švestky jmenovány výslovně jako *pruna moravica*.¹⁶

Trnky se sbíraly již v pravěku. Přírodním křížením, v závislosti na klimatu, se vyvíjely nové odrůdy švestek a slív. Ve středověku se jedlo ovoce čerstvé, pečené, vařily se z něj kaše, polévky, rosoly i marmelády. Tomáš Jordán z Klausenburku (lékař, balneolog, epidemolog a mimo jiné sympatizant Jednoty bratrské) vydal v roce 1580 spis *Luis Novae In Moravia Exortae Descriptio*, ve kterém líčil brněnské prostředí v 16. století. Všiml si, že zahrady oplývaly zeleninou „...hlávkovým zelím, jež zde nakládá se solí a zakopává do hlubokých jam, aby zapáchlé sloužilo k výživě po celý rok, pak kapustou obojí, špenátem, petrželí, pastinákem, mrkví, řípaní, ředkvi, česnekem, cibulí, pažitkou, saláty, feniklem, hrachem, cizrnou, okurkami, dýněmi a melouny...“ Na jiném místě čteme o slívkách malého druhu, které lidé nazývají brněnské švestky.¹⁷ Nelze vyloučit, že švestky – **pruna moravica** – z dopisu datovaného do roku 1570 byly označením pro ty samé švestky, které jsou jmenovány Tomášem z Klausenburku v roce 1580. Obliba, rozšíření a věhlas odrůdy švestky „Brněnská“ (syn. Anička) je ještě staršího data, neboť už císař Ferdinand I. Habsburský si ji přál pěstovat ve vídeňských sadech, a tak napsal v roce 1551 brněnským oficiálům žádost o dodání stromků. Dopis Mikuláše Kromera z roku 1570 zřejmě dokládá pěstování švestek typu „Brněnek“ v roce 1570

i na Velehradě. Švestky byly hojně vyvážené (vysušené a stlačené v bečkách) i do Polska. Jedly se syrové a byly doporučovány kardinály, kterým se doručovaly v malých pouzdrech poštovními posly. Důvod, proč byl tento druh ovoce kardinály oblíben, možná pramení ze skutečnosti, že se švestky používaly jako prevence a léčba zácpy. Ta trápila nejednoho dobře živěného světského či církevního hodnostáře.¹⁸

Jak již bylo uvedeno, oba bratři si byli vzájemnou oporou, a tak není divu, že si sdělovali i starosti s různými zdravotními neduhy. Velehradský opat Mikuláš měl vleklé zdravotní potíže, často si již dříve svému bratru Martinovi v dopisech stěžoval na bolesti hlavy, hučení v uších, nechal se dokonce léčit v Boloni vstříkovaním oleje do uší, ale moc mu tento zá-
krok nepomohl; dalšího navrženého lékařského výkonu se dobrovolně zřekl.¹⁹ My se však díky dopisu z 27. května roku 1571 dovidáme velmi zajímavou a cennou informaci o způsobu, jak Mikuláš Kromer svou nemoc a její revmatoidní projevy léčil sám: „...*aqua sulfurea ad extrahendos catharos...*“²⁰ Tak popsal Mikuláš hlavní zdroj svého vyléčení, byla to sirná voda, která mu odpomohla od revmatoidních bolestí. Kde ji mohl vzít a jak na něj působila, se dovíme následně.

Sirné prameny lze hojně nalézt na jihovýchodní Moravě, jeden z nejznámějších se nachází 2 km jihozápadně od Buchlovic a říká se mu Smraďavka. To proto, že sirné vody se vyznačují zápachem, který má na svědomí plyn sirovodíku. Existence Smraďavky je doložená již v polovině 16. století.²¹ Mikuláš Kromer si nechával dovážet sirnou vodu zřejmě z okolních lesů, dle všeho využíval patrně i pramen Smraďavky, ve vodě se pak koupal, asi zvláště v měsíci květnu. Před koupáním bylo všeobecně zvykem, že se mělo tělo vyprázdnit a vypotit, koupele se postupně o hodinu prodlužovaly a posléze zkracovaly (na principu sauny). Začínalo se ráno po svítání a s polední pauzou se pokračovalo až do večera. Velmi oblíbené byly jarní a hlavně květnové koupele, které se považovaly za nejúčinnější. Po ukončení koupele bylo vhodné se zabalit do plachty, ulehnout a odpočívat.²² Mikuláš Kromer byl rád, že mu sirná voda pomohla od kataru. Dle všech indicií trpěl již delší dobou asi dnou, nebo jiným revmatoidním onemocněním. Například dna byla známa už od pradávna. Některé formy dny vznikly na základě chronické otravy olovem, kvůli používání vodovodních olovených trubek nebo olovených glazur na keramice.²³

Přesto, že se Mikuláš Kromer snažil zmírňovat své zdravotní obtíže přírodní cestou, dne 15. srpna roku 1572 zemřel. Zanechal po sobě truchlícího bratra, ale našťástí pro nás i významné dopisy, díky nimž se mimo jiné dovidáme o pěstování melounů a švestek na Velehradě již v roce 1570 a stejně tak pravděpodobně o nejstarším, rokem 1571 dosvědčeném léčebném účinku sirné vody z lesů v okolí Velehradu, tj. patrně pramene Smraďavky, která tímto dostává další z jedinečných historických punců. Poslední slovo dejme tedy samotnému Mikuláši, který se se svým bratrem v dopisech loučival „...*Tu bene vale mi frater...*“²⁴

Poznámky:

- 1 F o l t ý n, D.: *Encyklopedie moravských a slezských klášterů*. Praha 2005, s. 725.
- 2 P o j s l, M.: Nové objevy na Velehradě. In: *Sborník „Velehrad – Trnava, společné kořeny jezuitské kultury a vzdělávání“*. Velehrad 2010, s. 11.
- 3 P o j s l, M., H y h l í k, V.: *Velehrad v památkách osmi století*. Praha 1997, s. 32.
- 4 B e z d ě č k a, P. a kol.: *Velehrad: dějiny obce*. Velehrad 2006, s. 69–72.
- 5 F o l t ý n, D.: c. d., s. 728.
- 6 B e z d ě č k a, P. a kol.: c. d., s. 72.
- 7 O vzájemném literárním ovlivnění Čechů a Poláků v novověku G m i t e r e k, H.: *Filiacje polsko-czeskie w historiografii okresu Odrodzenia (XVI – początek XVII wieku)*. In: *Piśmiennictwo Czech i Polski w średniowieczu i we wczesnej epoce nowożytnej*. Katowice 2006, s. 146–157.
- 8 H u r t, R.: *Dějiny cisterciáckého kláštera na Velehradě I. 1205–1650*. Olomouc 1934, s. 173–184.
- 9 Korespondence uložena v Archiwum Archidiecezji Warmińskiej v Olsztynie, sign. D 33, f. 152.

- 10 Tamtéž, sign. D 33, f. 151.
- 11 Tamtéž, sign. D 33, f. 152.
- 12 O dopisech se prvně zmínil již H u r t, R.: c. d., s. 173–184. Jako místo uložení uváděl archiv ve Frauenburgu. V době, kdy kniha vyšla, náležel tento archiv Prusku. Díky PhDr. Anežce Baďurové, Bc. Vojtěchu Šichovi a Mgr. Haně Legnerové se ve spolupráci s archivy v Krakově, Varšavě a Olsztyně podařilo vypátrat, že dnes jsou dopisy uloženy v Archiwum Archidiecezji Warmińskiej v Olsztynie v Polsku. Ředitel místního archivu byl tak laskav a zaslal nám kopie dvou dopisů pod signaturami D 33, f. 150–152, D 33, f. 7-8. O dalších archiváliích uložených v témže archivu viz stěžejní článek G l e m m a, T.: O archiwach warmińskich we Fromborku. *Archeion* IX. Varšava 1931, s. 19–35.
- Pod signaturou D 33 jsou uschovány dopisy Martinu Kromerovi z let 1525–1588, některé z nich jsou od Mikuláše Kromera. Pod signaturou D 38 jsou rovněž uloženy dopisy i od Mikuláše Kromera, dále pod signaturou D 39 se nachází fond Miscellanea Cromeri z let 1578–1579. Jinak pod signaturou A jsou akta biskupské kurie; pod signaturou B farní vizitace a popisy; pod signaturou C biskupská administrativa, majetek a správa; pod signaturou D soubor korespondence varmijských biskupů; pod signaturou E diplomy a dokumenty; pod signaturou F mapy, stavební nákresy a skici; pod signaturou G pečeti; pod signaturou H rukopisy a vzácné tisky a konečně pod signaturou J novější akta kurie.
- 13 Korespondence uložená v Archiwum Archidiecezji Warmińskiej v Olsztynie, sign. D 33, f. 151 revers.
- 14 M a t t h i o l i, P. A.: *Herbář jinak bylinář velmi užitečný*. Přeložil Tadeáš Hájek z Hájku. Praha 1982. B e r a n o v á, M. 2007: *Jídlo a pití v pravěku a ve středověku*. Praha 2007. Na straně 86 uvádí, že zelí v písemných pramenech splývalo často s kapustou, teprve v 16.–17. století se už kapusta a zelí začaly rozlišovat, dále na straně 87 upozorňuje, že Matthioli (v překladu z roku 1562) rozlišuje trojí zelí: „*Jedno kteréž slove kapusta, lehké, druhé kadeřavé, třetí hlavaté.*“ Název kapusta u prvního budí určité rozpaky. Účinky zelí jsou popsány u téže autorky na straně 87–88. B e r a n o v á, M., K u b á č e k, A.: *Dějiny zemědělství v Čechách a na Moravě*. Praha 2010. P e t r á ň, J.: *Dějiny hmotné kultury I*. Praha 1985.
- 15 Kromě výše zmíněné literatury v předešlé poznámce přispěli svými poznatky a informacemi o výskytu melounů na Moravě v 16. století archeologové Mgr. Petr Kočár, Mgr. Jaromír Šmerda a Mgr. František Kostrouch.
- 16 Korespondence uložená v Archiwum Archidiecezji Warmińskiej v Olsztynie, sign. D 33, f. 151 revers.
- 17 J o r d á n z K l a u s e n b u r k u, T. a S l a v í k, B. (ed.): *Thomáše Jordána z Klauznburku Kniha o vodách hojitedlných neb teplecích moravských*. Olomouc 1948, s. 97–99.
- 18 T e t e r a, V. a kol.: *Ovoce Bílých Karpat*. Veselí nad Moravou 2006, s. 206. Na zajímavou souvislost podobnosti moravské a brněnské švestky upozornil MUDr. Pavel Hojač.
- 19 H u r t, R. 1934: c. d., s. 183. Dále zmiňuje, že Mikuláš si již od roku 1569 ve svých listech stěžoval na katar (rheuma) v rukou a nohou.
- 20 Korespondence uložená v Archiwum Archidiecezji Warmińskiej v Olsztynie, sign. D 33, f. 8. „...sirná voda k odstranění kataru...“
- 21 Ž i ž l a v s k ý, B.: K sirnátým pramenům Smraďavky. *Malovaný kraj* 43, 2007, č. 1, s. 8. J o r d á n z K l a u s e n b u r k u, T. a S l a v í k, B. (ed.): c. d., s. 42–43. J a n o š k a, M.: *Minerální prameny v Čechách, na Moravě a ve Slezsku*. Praha 2011.
- 22 K ř í ž e k, V.: *Obrazy z dějin lázeňství*. Praha 2002, s. 55–58.
- 23 Konzultace k projevům revmatoidních onemocnění poskytl MUDr. Pavel Hojač. K ř í ž e k, V.: c. d., s. 225–226.
- 24 Korespondence uložená v Archiwum Archidiecezji Warmińskiej v Olsztynie, sign. D 33, f. 8. „...Měj se dobře můj bratře...“

Mgr. Ester V r a t i s l a v s k á (n. 1973) je dlouholetou pracovnící Masarykova muzea v Hodoníně, pobočky Vlastivědného muzea v Kyjově. V jejím odborném zájmu jsou staré tisky a dějiny regionu s ohledem na církevní dějiny.

The correspondence between Mikuláš Kromer and his brother Martin Kromer, the bishop of Warmiń, related to conditions of nature in Velehrad region in the years 1570–1571

A b s t r a c t

One of the most important monasteries in Bohemia and Moravia is the monastery in Velehrad founded in 1205 AD. Its development depended directly on social and political conditions of the given times. Its fortune was influenced by both Hussites and protracted wars with Turks. In the 16th century also the Poles are in charge of the monastery. Mikuláš Kromer became its abbot in 1570. During the time of his service he strived to renew both discipline and morals of the monks. Shortly after his commencement he started to rebuild the monastery. Thanks to his brother Martin he was in close contact with his home country. Martin Kromer (1512–1589) was a bishop- duke of Warmiń, cartographer, diplomat and a well known Polish historian, humanist poet and writer.

All the time when he was the abbot Mikuláš was in correspondence with his brother living in Poland. In their letters they exchanged their life experience but also descriptions of what they were going through at the moment: not only their personal or family experiences but also the issues concerning political, economic and theological events both in their home countries and in the world.

In his letter of 19th of July 1570 Mikuláš apologizes to his brother that he will not be able to send him watermelons but he offers him any amount of vegetables, namely garlic, onion, beets, cabbage and from is brother he demands for instance pepper. The above mentioned information from the letter proves that watermelons were grown also in the surroundings of Velehrad.

In the letter of 19th of July 1570 we can read that Mikuláš met a repeated requirement of the cardinal Stanislav Hosiá to send him plums in the big barrel. In the letter the plums are literally quoted as *pruna moravica*. We cannot exclude that the plums – *pruna moravica* – from the letter dated in 1570 was the name for the same plums which are quoted by Ferdinand I of Hapsburg and Tomas von Klausenburg in 1580. Thus it might be possible to prove that the plums of the Brněnka variety were grown near Velehrad in 1570.

From the letter of May 27, 1571 we learn a very interesting and valuable information about the way Mikuláš Kromer cured the symptom of his arthritis by means of sulphur water. This is probably the oldest proved healing effect of the sulphur water from the woods surrounding Velehrad, most probably from the spring in Smradávka. Mikuláš Kromer died on August 15 1572. The cited letters are now deposited in the archive in Warmiń in Olsztyn in Poland.

Korrespondenz zwischen Mikuláš Kromer, Abt von Velehrad, und Martin Kromer, Bischof von Ermland, bezogen auf die Naturverhältnisse im Gebiet von Velehrad in den Jahren 1570 und 1571

Z u s a m m e n f a s s u n g

Zu den wichtigsten Klöstern in Böhmen und Mähren zählt das 1205 gegründete Kloster in Velehrad. Seine Entwicklung war direkt abhängig von den politisch-gesellschaftlichen Bedingungen der damaligen Zeit. Das Schicksal des Klosters wurde durch die langwierigen Hussiten- und Türkenkriege geprägt. Im 16. Jahrhundert haben auch manche Polen führende Positionen im Kloster eingenommen. Mikuláš Kromer wurde 1570 zum Abt. Während seiner Tätigkeit versuchte er den Mönchen die moralische Disziplin beizubringen. Kurz nach seinem Antritt wurde mit dem Klosterumbau begonnen. Mikuláš Kromer war unter anderem durch seinen Bruder Martin Kromer mit ihrer gemeinsamen Heimat verbunden. Martin Kromer (1512–1589), Bischof-Fürst von Ermland, war als Kartograf, Diplomat, bekannter polnischer Historiker, humanistischer Dichter und Schriftsteller tätig.

Während seiner Tätigkeit hat er mit seinem in Polen lebenden Bruder korrespondiert. Diese Korrespondenz enthält Lebenserfahrungen und Schilderungen von Privat- oder Familienerlebnissen oder auch Beschreibungen der in- und ausländischen politischen, ökonomischen und theologischen Ereignisse.

Im Brief vom 19. Juli 1570 entschuldigte sich Mikuláš bei seinem Bruder, dass er leider keine Melonen, dagegen aber jegliche Menge anderer Gemüsesorten wie Knoblauch, Zwiebel, Rüben und

Kraut schicken könne, wobei er von seinem Bruder Pfeffer verlange. Diese Information vom Brief aus dem Jahre 1570 belegt Anbau von Wassermelonen in der Umgebung von Velehrad.

Im Brief vom 19. Juli 1570 bat Mikuláš wiederholt um Zusendung von Pflaumen für den Kardinal Stanislav Hosiá, und zwar in einem großen Fass nach Roma. Die genannten Pflaumen sind im genannten Brief ausdrücklich als *pruna moravica* angeführt. Es ist nicht ausgeschlossen, dass die im Brief angegebenen *pruna moravica* dieselben Pflaumen bezeichnen, die Ferdinand I. von Habsburg im Jahre 1551 und Tomáš von Klausenburg 1580 benannt haben. Dadurch könnte der Pflaumenanbau vom Typ „Brněnky“ (Brünner) um 1570 auch in der Umgebung von Velehrad belegt werden.

Im Brief vom 27. Mai 1571 steht eine interessante und bedeutende Information darüber, wie Mikuláš Kromer seine rheumatische Erkrankung mit Hilfe von Schwefelwasser geheilt habe. Es handelt sich wahrscheinlich um die älteste, 1571 bezeugte Heilwirkung vom Schwefelwasser, das aus den Wäldern bei Velehrad stammte. Höchstwahrscheinlich dürfte es die Quelle Smradávka gewesen sein. Mikuláš Kromer verstarb am 15. August 1572. Die hier zitierten Briefe sind im Ermländer Archiv in Olsztynie (Polen) aufbewahrt.

HUDEBNÍ INVENTÁŘ JEZUITŮ V UHERSKÉM HRADIŠTI Z ROKU 1730

Petr Číhal, Slovákcké muzeum, Uherské Hradiště

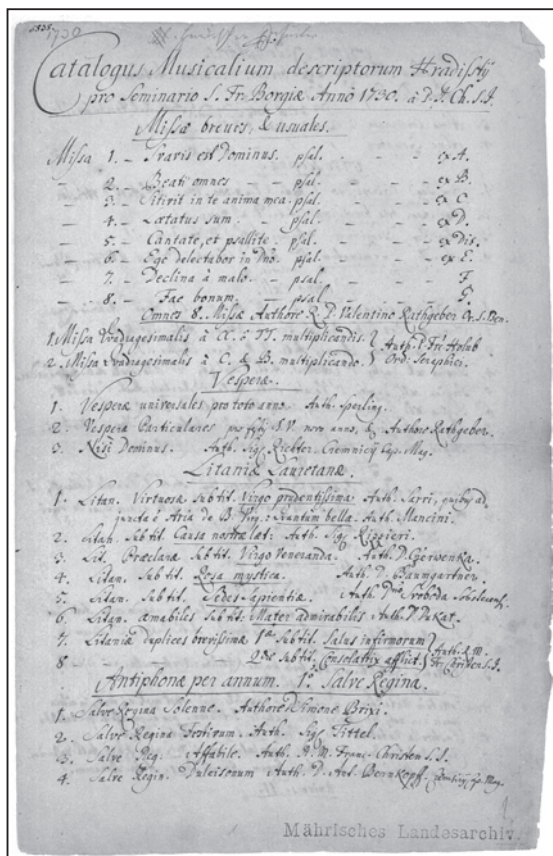
Tovaryšstvo Ježíšovo založené sv. Ignácem z Loyoly v roce 1534 sehrálo v rámci aktivit katolické církve důležitou roli. Svou misijní činnost v průběhu let rozšířilo do jednotlivých zemí starého kontinentu a za jeho hranice. Jezuité kladli vedle duchovních cvičení důraz na vzdělávání. To vše činili s vědomím hesla jezuitského řádu Ad maiorem Dei gloriam.

Jezuité v Uherském Hradišti

Popělohorský vývoj událostí v českých zemích přinesl nejen změnu společenského klimatu, ale zaznamenal také značný vzestup aktivit jezuitského řádu, který měl být v očích katolické církve hrází proti šířící se reformaci. Vždyť na Moravě byly v době předbělohorské založené jezuitské koleje pouze v Olomouci (1569) a Brně (1578). Bělohorská porážka českých stavů a následné utlumení reformačních snah umožnily jezuitům mít větší vliv na vzdělávání zdejšího obyvatelstva především v rámci středního a vysokého školství. Jezuitské koleje s gymnáziem tak postupně vznikaly v Jihlavě (1624), ve Znojmě (1624), v Opavě (1625), Kroměříži (1636–1644), v Uherském Hradišti (1644) a v Telči (1661).¹

U počátku koleje v Uherském Hradišti stála Kateřina Alžběta Zoubková ze Zdětína, která ve své závěti darovala jezuitům své statky k založení koleje v libovolném moravském městě. Tehdejší představení řádu přitom uvažovali o Uherském Hradišti, které mělo být v jejich očích obranou proti šířícímu se kalvinismu z Uher. Tyto plány však překazil kardinál František Dietrichstein, který zamýšlel vybudovat kolej v Kroměříži, tedy ve městě, kde měl svou rezidenci a příchodem řádu ho chtěl kulturně a společensky pozvednout. Od roku 1636 tak začali jezuité působit zde. Dobyetí a vydrancování Kroměříže švédským vojskem v roce 1643 ale zapříčinilo, že jezuité opět začali vyjednávat o umístění koleje v Uherském Hradišti. Císařským souhlasem ze dne 23. září 1644 pak byl dán pokyn k přenesení koleje z Kroměříže do Uherského Hradiště.²

Svými pedagogickými a kazatelskými aktivitami jezuité pozvedli kulturní úroveň zdejšího obyvatel-

stva. Postupně v Uherském Hradišti vybudovali gymnázium, kolej pro členy řádu, nový chrám. Pořádali divadelní a duchovní hry, vytvořili mariánské družiny, organizovali procesí a pěstovali úctu k světcům. Důležitou součástí jezuitských aktivit byla také výuka hudbě, jež byla významnou složkou pastorage. Počátky semináře, pojmenovaného po třetím jezuitském generálu sv. Františku Borgiovi, můžeme datovat do roku 1655, kdy se v seznamu členů koleje poprvé objevuje funkce hudebního prefekta semináře.³ Za nejvýznamnější osobnost v hudební oblasti, která v letech 1722–1727 studovala na zdejším jezuitském gymnáziu, můžeme považovat hudebního skladatele Františka Xavera Richtera.⁴ Jezuité často působili v širším okolí, zvláště ve Vizovicích a Vsetíně. Jezuitská kolej v Uherském Hradišti byla stejně jako samotný řád zrušena v roce 1773. Za tuto dobu kulturně povznesla nejen město, ale i jeho okolí.

Hudební inventář z roku 1730

Inventář nazvaný *Catalogus Musicalium descriptorum Hradistii pro Seminario S. Fr. Borgiae Anno 1730 a P. J. Ch. S. J.* je rukopis, který se skládá z jednoho listu popsaného z obou stran (na první straně je razítko Moravského zemského archivu v německém znění Mährisches Landesarchiv), jednoho dvojlistu popsaného ze třech stran a jednoho prázdného listu s názvem *Catalogus Musicalium descriptorum Hradistii pro Seminario* (opět se stejným razítkem). Tento list mohl patrně sloužit jako složka, což by potvrdzovalo jeho přehnutí. Rozměry listů jsou 316 x 204 mm. Inventář je uložen v Moravském zemském archivu v Brně v Bočkově sbírce (G1) pod signaturou 5838.

Hudební inventář semináře sepsaný v roce 1730 obsahuje 185 skladeb, z nichž je 150 v inventáři blíže specifikováno. Na instituci, trvající s počátečními přestávkami pětasedmdesát let, je jejich počet velmi nízký, jak upozorňuje ve své studii muzikolog Jiří Sehnal.⁵ Starší skladby byly z inventáře pravděpodobně vyřazeny. Pisatelem inventáře byl jistý P. J. Ch., což je monogram P. Jana Chodury (1688–1739). Z jeho života víme, že v roce 1705 vstoupil v Brně do řádu (vysvěcen byl v roce 1720 v Březnici), v letech 1712–1714 se stal hudebním prefektem semináře koleje v Uherském Hradišti, v téže funkci pak působil v rezidenci na Svaté Hoře (1720–1722), v koleji v Jičíně (1723), opět na Svaté Hoře (1724), v rezidenci v Golčově Jeníkově (1726) a podruhé v Uherském Hradišti (1730). Zde také podle Markéty Holubové v roce 1739 zemřel.⁶ Počet seminaristů dosáhnul v roce vzniku inventáře patnácti. V průběhu existence hudebního semináře byl jejich počet přibližně v průměru kolem dvaceti osob. Další informace o hudebním semináři podává Metoděj Zemek ve své práci *Dějiny jezuitské koleje v Uherském Hradišti*.⁷

Skladby jsou v inventáři rozděleny do 20 tematických skupin:

Missae breves & usuales	10 skladeb
Vesperae	3
Litaniae Lauretanae	9
Antiphonae per annum Salve Regina	4
Alma Redemptoris	10
Ave Regina	9
Regina Caeli	13
Hymni Vespertini	5
Cantus Natalitii	11
Cantus Quadragesimales	23
Cantus de Resurrectione et Ascensione Domini	7
Cantus de Sancto Spiritu	4
Cantus de Sanctissima Trinitate	5

Cantus de Venerabili Sacramento	10
De Sanctissimo Nomine Jesu	3
Cantus de Beata Virgine	7
Cantus de Sanctis Apostolis & Martiribus	5
Cantus pro quacunque solennitate	5
Cantus de Tempore	6
Cantus pro defunctis	1

Základní liturgická forma – mše – je zastoupena pouze 10 skladbami. Chybí také hudba ke školským hrám, které byly v uherskohradištské koleji s oblibou prováděny. Názvem Cantus byly zpravidla označeny jednoduché písňové útvary, árie, dueta nebo sborové skladby. Údaje o jednotlivých skladbách jsou různé. U skladby *Alma Redemptoris* Františka Christena a *Domine non sum dignus* od Richtera, uvedeného jako kremnického kapelníka, se vyskytuje zmínka o houslích a violách.⁸ Z dechových nástrojů inventář uvádí hoboje a lesní rohy.⁹ Většina skladeb má latinský text, avšak zajímavý je vyskytující se český text v tematických skupinách Cantus Natalitii a Cantus Quadragesimales, který je v hudebních sbírkách této doby řídkým jevem. V prvním případě nalezneme dvě skladby o narození Páně na český text, v druhém šest skladeb s postní tematikou.¹⁰ Německý text nemá ani jedna skladba, což odpovídá převaze českého živlu mezi obyvateli města. Zajímavá je také národnostní otázka členů uherskohradištské koleje, na kterou nám však nebude možno s určitostí odpovědět. Z informací o členech koleje z roku 1660 vyplývá, že se kolej jevila převážně jako česká. V první polovině 18. století bylo více než polovina členů české národnosti. Tento stav byl porušen od padesátých let 18. století, kdy se německý živel v koleji zvětšoval a nabýval převahy. V následujících řádcích se pokusíme identifikovat a stručně charakterizovat autory skladeb zastoupených v inventáři a rozčlenit je podle regionální, případně řádové příslušnosti. Tuto identifikaci ztěžuje okolnost, že inventář často uvádí autory bez křestního jména.

Ze skladatelů jsou hojně zastoupeni členové jezuitského řádu:

Heisler, patrně Antonín Heisler, pražský skladatel 17. století, zemřel asi v roce 1691 v Praze.¹¹ Kněz a varhaník v klimentském jezuitském semináři na Starém Městě pražském. Není jisté, zda byl členem jezuitského řádu. V hudbě byl žákem Vincenza Albricchiho (po roce 1682). Jeho skladby byly poměrně hojně rozšířeny a oblíbeny, jak dosvědčují záznamy jeho třech chrámových skladeb v křížovnickém inventáři z let 1737–1738, dále má skladby v osekém, svatojakubském a rajhradském inventáři z roku 1725.¹² Mezinárodní soupis hudebních pramenů (dále jen RISM-OPAC)¹³ jeho skladby neuvádí. V uherskohradištském inventáři má zapsánu (dále jen v UH) 1 skladbu.

František Christen (1682–1733),¹⁴ narodil se ve Vysokém Mýtě, do řádu vstoupil roku 1699 v Praze, v letech 1709–1712 byl hudebním prefektem koleje v Praze na Starém Městě, v téže funkci v letech 1715–1717 působil ve Vratislavi, v roce 1723 a v letech 1728–1732 ho zaznamenáváme v téže hodnosti v olomoucké koleji. RISM-OPAC jeho skladby neviduje. V UH inventáři má zapsáno 13 skladeb.

Václav Majer (1665–1726),¹⁵ narodil se v Řepíně, do řádu vstoupil v roce 1683 v Praze, v roce 1691 byl hudebním prefektem na koleji v Telči, o rok později v Brně, v letech 1700–1701 na Starém Městě pražském, v roce 1705 na Malé Straně v Praze a v roce 1708 na koleji v Jičíně. Jeho skladby uvádí inventáře cisterciáků v Oseku z let 1706 a 1720.¹⁶ V Národním muzeu v Praze jsou uloženy jeho skladby *Dixit Dominus* (1707) a *O Panis caelice* (1708) pocházející z chrámu sv. Mikuláše v Praze. Je zaznamenán v hudebním archivu kapitulní knihovny u sv. Víta, v inventáři benediktinů v Kremsmünsteru a Herzogenburgu a čtyři skladby má zapsány v rajhradském inventáři z roku 1725.¹⁷ V RISM-OPAC jeho skladby

nejsou zastoupeny. V UH inventáři má zaznamenáno 16 skladeb.

Jakub Sitter (1666–1713),¹⁸ pocházel ze Slezska, do řádu vstoupil v roce 1683 v Brně, v roce 1690 zůstal funkci hudebního prefekta v koleji v Kutné Hoře, o rok později v Jičíně a v následujícím roce opět v Kutné Hoře, v roce 1703 na Malé Straně v Praze a v letech 1704–1707 opět v Jičíně. V letech 1710–1713 působil jako zástupce vedoucího semináře v Praze. V hudebních inventářích cisterciáckého kláštera v Oseku z roku 1706 a 1720 je zaznamenán jeho žalm *Nisi Dominus*. RISM-OPAC jeho skladby neevduje. V UH inventáři má zapsány 3 skladby.

Antonín Svoboda (1709–1746),¹⁹ rodák ze Sobotky, do řádu vstoupil v roce 1728 v Jičíně, v Brně dostudoval gymnázium (1729–1730). V seznamu noviců označen jako hudebník (1730). Hudební prefekt v Olomouci (1740), v Praze na Starém Městě (1742), ve Vratislavi (1743) a v Kladsku (1745). Je autorem čtyř chrámových skladeb zachovaných ve Vratislavi (*Missa solemnis*, *Ofertorium*, *Dixit Dominus*, *Miserere*) a kantáty, kterou získal klášter v Broumově. Jednu skladbu má také v rajhradském inventáři z roku 1725.²⁰ RISM-OPAC uvádí 7 skladeb. V UH inventáři má zapsány 2 skladby.

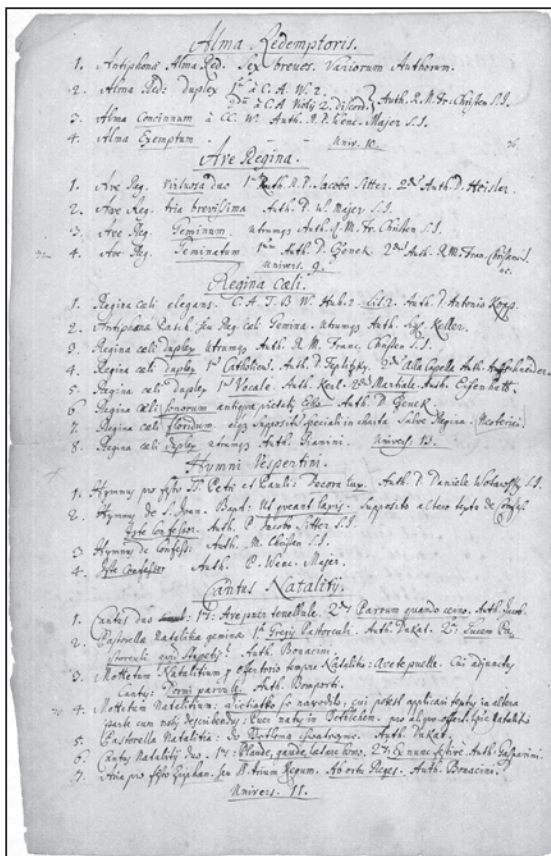
Daniel Votavský (1676–1720),²¹ narozen ve Staré Boleslavi, do řádu vstoupil v roce 1695 v Novém Městě pražském. V roce 1702 byl hudebním prefektem v koleji v Březnici. V RISM-OPAC jeho dílo není evidováno. V UH inventáři má zaznamenáno 5 skladeb.

Ze skladatelů jiných řádů:

Holub, člen františkánského řádu, v UH inventáři má zapsány 2 skladby.²²

Valentin Rathgeber (1682–1750),²³ rodák z Oberelsbachu. Základy hudebního vzdělání získal od otce. Studoval na univerzitě ve Würzburgu. V roce 1707 odešel jako hudebník do kláštera Banz, kde vstoupil do benediktinského řádu a v roce 1711 byl vysvěcen na kněze. Byl vedoucím sboru v Banzu. Poté pobýval patrně v Augsburgu a Mnichově, ale nakonec se vrátil zpět do kláštera, kde zemřel. Jeho skladby jsou hojně rozšířeny, RISM-OPAC eviduje na 760 skladeb. V UH má zapsáno 10 skladeb.

František Ludvík Poppe (1670–1730),²⁴ rodák z Opole. Po studiu práv vstoupil v roce 1700 do řádu křižovníků s červenou hvězdou v Praze. Několik let pobýval na křižovníckých farách v Kníně a Klučenicích. Vychoval četné hudebníky, zanechal rozsáhlé dílo, cca 150 skladeb. Na žádost svatovítské kapituly napsal *Te deum* pro kanonizaci Jana Nepomuckého. Jeho dílo eviduje inventář osecký, slánský, svatojakubský, pražských křižovníků, pražské Lorety, rajhradský inventář z roku 1725 a hudební archiv kapitulní knihovny u sv. Víta.²⁵

V Drážďanech bylo zaznamenáno 6 jeho skladeb. RISM-OPAC uvádí 12 skladeb. V UH inventáři má zapsanu 1 skladbu.

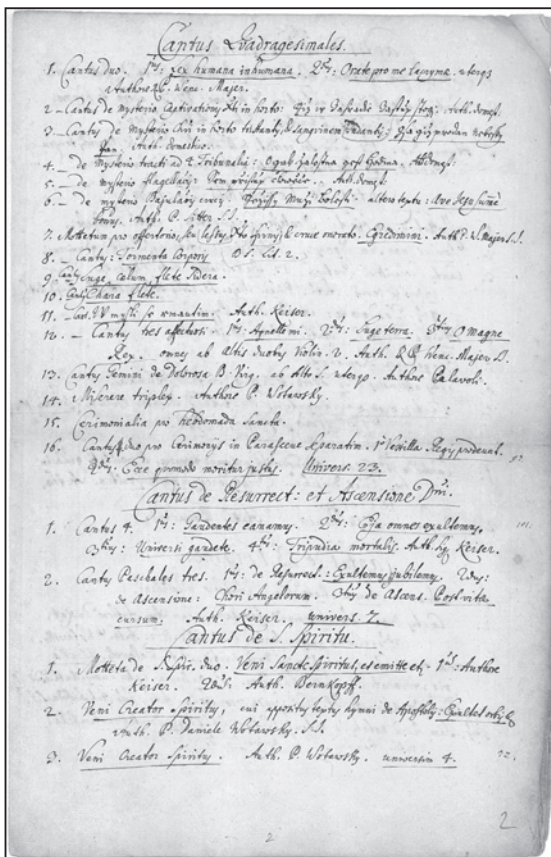
Významné české skladatele první poloviny 18. století reprezentuje:

Jan Josef Ignác Brentner (1689–1742),²⁶ rodák z Dobřan. V letech 1716–1720 vyšly u pražského tiskaře Georgia Labauna čtyři jeho tištěné sbírky. Tak velký počet vytištěných sbírek není pro toto období vůbec obvyklé. V této době patrně pobýval v Praze u křižovníků s červenou hvězdou na Starém Městě a udržoval styky s jezuitským kostelem při chrámu sv. Mikuláše na Malé Straně. Komponoval převážně chrámové skladby. Jeho dílo nalezneme v inventářích oseckém, slánském, kvasickém, blízkovickém, rajhradském z roku 1725, ve sbírce knihovny metropolitní kapituly Archivu Pražského hradu, u pražských křižovníků, v Muzeu české hudby, v Moravském zemském muzeu v Brně, v muzeu v Mělníku a v archivu v Litoměřicích. Dále jsou jeho skladby zaznamenány v Rakousku, Švýcarsku, v Maďarsku a na Slovensku. RISM-OPAC ve své databázi eviduje 57 položek. V UH inventáři má zaznamenánu 1 skladbu. Více informací nalezneme ve studiích Václava Kapsy.²⁷

Šimon Brixi (1693–1735),²⁸ rodák z Vlkavy, varhaník a skladatel, otec Františka Xavera Brixiho. V letech 1711–1717 navštěvoval jezuitské gymnázium v Jičíně. Po ukončení studií odešel do Prahy, kde působil roku 1718 jako hudebník ve sboru kostela sv. Martina. Během svého studia na univerzitě vystupoval jako skladatel, jeho skladby byly uvedeny při každoročních slavnostech – musica navalis. Nedokončil studium práv a od roku 1720 se věnoval jen hudbě. Působil také jako hudebník ve sboru Týnského chrámu a byl učitelem na škole u sv. Martina. Zemřel v Praze. Je uveden v inventářích oseckém, slánském, pražských křižovníků, pražské Lorety, rajhradském z roku 1725 a v kapitulní knihovně u sv. Víta.²⁹ RISM-OPAC eviduje 20 skladeb. V UH inventáři má zapsány 2 skladby.

Josef Leopold Václav Dukát (1684–1717),³⁰ rodák z Prostějova. Studoval u jezuitů v Olomouci (1696), kde získal hudební vzdělání. Později působil až do smrti jako ředitel kůru v želivském premonstrátském klášteře. Zde zkomponoval roku 1707 sbírku 12 kantát *Cithara nova*. V tomto pozoruhodně vespělém cyklu můžeme nalézt raný výskyt kantátové formy na území českých zemí. Jeho jméno se nalézá v oseckém, slánském a rajhradském inventáři z roku 1725.³¹ RISM-OPAC obsahuje 15 skladeb. V UH má zapsány 4 skladby.

Václav Gunther Jacob (1685–1734),³² narozen v obci Krajková (v době jeho narození Gossengrün) na Sokolovsku,³³ vokalista v Kladrubech (1696) a v Praze u sv. Mikuláše, u benediktinů na Starém Městě pražském (1698). V Praze studoval filozofii, práva a teolo-

gii. Vstoupil k benediktinům (1710) a přijal řádové jméno Gunther. Byl učitelem a vychovatelem čtyř dětí hraběnky Marie Gabriely Lažanské v Manětíně (1719–1720). Poté se pohyboval mezi Prahou, sázavským klášteřem a Manětínem, krátce pobyl ve Vídni (1727). Roku 1731 krátce působil v Klatovech. Je autorem především chrámových skladeb (mše, offertorium, graduale, rekviem, oratorium, sepolkro, litanie, pastorela aj.). Ze všech řádových skladatelů byl jednoznačně nejproslulejší. Jeho skladby jsou uvedeny v inventáři rajhradského kláštera z roku 1725 i z roku 1771, dále v inventáři oseckém, slánském, pražské Lorety, svatojakubském, kvasickém a blížkovickém.³⁴ RISM-OPAC uvádí 29 skladeb. V UH inventáři má zaznamenány 2 skladby.

Jan Dismas Zelenka (1679–1745),³⁵ neznámější barokní skladatel českého původu působící v zahraničí, jeho skladby jsou hojně zastoupeny v RISM-OPAC, v UH inventáři má zapsány 2 skladby, více informací nalezneme v monografii Janice B. Stockigt.³⁶

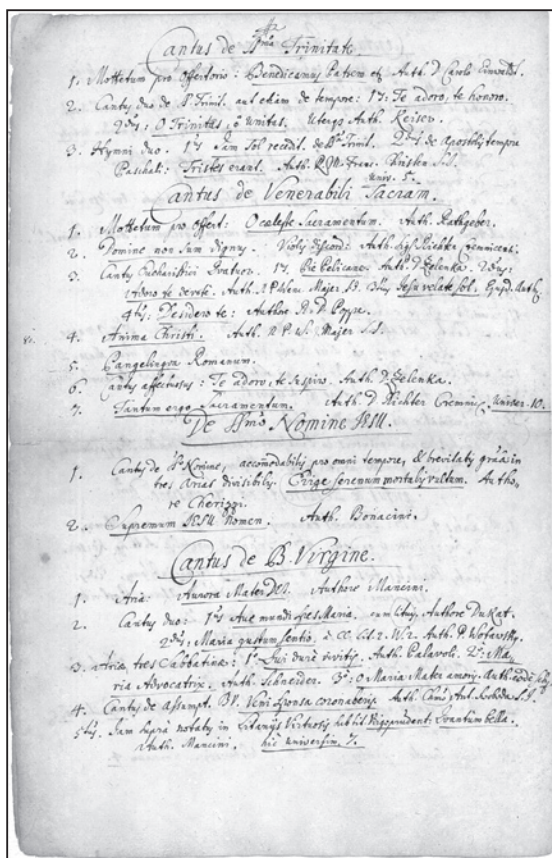
Malým dokladem styků koleje se Slovenskem jsou 3 skladby kremnického kapelníka **Richtera**. Jistý Ján Jozef Richter byl varhaníkem v Banské Štiavnici a též významným skladatelem.³⁷ Zůstává otázkou, zda štiavnický Richter je totožný s kremnickým. V UH inventáři má zaznamenány 3 skladby.

Hudebníky moravského původu v inventáři zastupují:

Antonín Bernkopf (1675–1747),³⁸ byl patrně trubačem u olomouckého biskupského dvora, poté ředitelem kůru u sv. Mořice v Kroměříži (doložená data působení 1703–1731). Jeho jméno nalezneme v tovačovském, oseckém, slánském, rajhradském inventáři z roku 1725 a v inventáři lichtenštejnské sbírky v Kroměříži.³⁹ RISM-OPAC eviduje 2 skladby, v UH má zapsány 2 skladby.

Karel Josef Einwald (kolem roku 1679–1753),⁴⁰ jeho jméno je uvedeno v inventáři slánském a u pražských křížovníků, v inventáři pražské Lorety a rajhradském z roku 1725, v hudebním archivu kapitulní knihovny u sv. Víta a u benediktinů v Göttweigu,⁴¹ RISM-OPAC uvádí 3 skladby. V UH inventáři má zaznamenánu 1 skladbu. Více informací nalezneme v internetovém Českém hudebním slovníku osob a institucí (heslo Einwald, Karel Josef od autora Tomáše Svačiny), v publikaci Jiřího Sehnala a bakalářské práci Tomáše Svačiny.⁴²

Keller, patrně jde o Josepha Raymunda Kellera (asi 1705–1774),⁴³ choralistu v olomoucké katedrále v letech 1724–1741. Pocházel údajně ze Šternberka, o místo choralisty se ucházel již v roce 1720, ale přijat byl patrně až roku 1724. V roce 1731 provedl v olomoucké

katedrále své melodrama *Canon vitae canonicae* a roku 1734 složil pro mariánskou družinu olomoucké univerzity melodrama *Aegrotus incurabilis peccator desperatus*, které bylo provedeno v jezuitské koleji téhož roku. 18. května 1741 rezignoval na místo choralisty, protože byl od 1. června ustanoven ředitelem kúru u sv. Mořice v Olomouci. Keller musel být patrně velmi plodný skladatel, ale jeho skladeb se dochovalo poměrně málo. RISM-OPAC eviduje 2 skladby, v UH inventáři má zapsány 2 skladby.⁴⁴

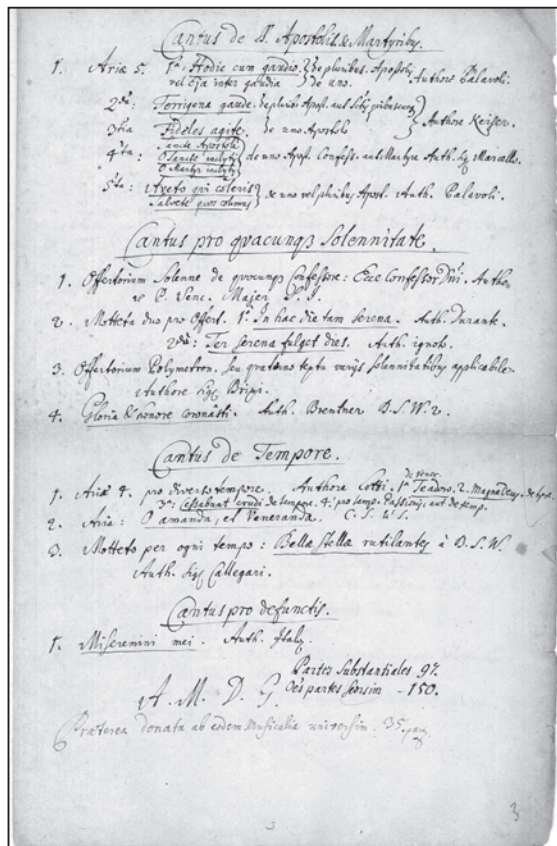
Z ostatních českých skladatelských jmen se zde vyskytuje **Čeněk** (v UH inventáři je uveden 2 skladbami), **Teplický** (1 skladba) a **Červenka**. Patrně se jedná o Václava Norberta Červenku (1677–1752),⁴⁵ varhaníka v Mladé Boleslavi, zastoupeného v inventářích osekém, slánském, pražských křížovníků a rajhradském z roku 1725. V UH inventáři má zaznamenanu 1 skladbu.

Dále jsou v inventáři uvedeny skladby italských autorů:

Bonporti, patrně jde o Francesca Antonia Bonportiho (1672–1749),⁴⁶ houslistu, pocházejícího z Trientu ze šlechtické rodiny, kde studoval v kněžském semináři. Po promoci v Innsbrucku se přestěhoval v roce 1691 do Říma. Pravděpodobně byl žákem Arcangela Corelliho. Bonportiho díla byla vícekrát vydávána. V roce 1740 odešel do Padovy, kde zemřel. U nás je zastoupen u pražských křížovníků a v rajhradském inventáři z roku 1725.⁴⁷ RISM-OPAC eviduje 35 skladeb, v UH inventáři má zapsány 2 skladby.

Calegari, patrně se jedná o Francesca Antonia Calegariho (1656–1742),⁴⁸ původem z Benátek, skladatele a teoretika, člena františkánského řádu. Studoval filozofii, ale posléze studia zanechal kvůli hudbě. Vzdělával se u Antonia Lottiho a roku 1700 se stal maestro di capella v kostele S. Francesco v Boloni. Po roce odešel do Benátek, kde zastával tutéž funkci v chrámu S. Maria dei Frari, kde zůstal 3 roky. Tentýž úřad spravoval od roku 1703 v Padově. V roce 1727 se vrátil do Benátek. V posledních letech svého života se zabýval výlučně teorií, chtěl dokončit *Traktat zur Harmonielehre*, na kterém pracoval 40 let. Zemřel v Benátkách. RISM-OPAC eviduje 16 skladeb, v UH má zaznamenanu 1 skladbu.

Durante, patrně Francesco Durante (1684–1755),⁴⁹ po smrti otce (1699) odešel ke svému strýci (knězi a hudebníkovi). Zde se učil hrát na housle a docházel na výuku skladby a kontrapunktu. V letech 1705–1719 cestoval několikrát do Říma. Později pobýval také na dvoře saského kurfiřta. Od roku 1728 vyučoval na konzervatoři v Neapoli, kde zůstal 10 let. K jeho žákům patřili např. Giovanni Battista Pergolesi, Giovanni Paisiello nebo Niccolò Piccinni. Byl především skladatelem chrámové hudby. Zemřel v Neapoli. Jeho skladby jsou hojně zastoupeny v RISM-OPAC. V UH inventáři má zapsanu 1 skladbu.

Gasparini, patrně Francesco Gasparini (1661–1727),⁵⁰ rodák z Camaiore. Roku 1682 byl varhaníkem u Madonna dei Monti v Římě, kde pravděpodobně studoval u Corelliho a Pasquinioho. O sedm let později debutoval svým prvním oratoriem *Iudith de Olopherne triumphans*. Roku 1684 byl jmenován v Boloni „Accademico filarmonico“. Roku 1689 se stal členem ansámblu kardinála Benedetto Pamphilioho. Poté působil v Benátkách, kde mezi jeho žáky patřili Domenico Scarlatti, Giovanni Benedetto Platti a Benedetto Marcello. Roku 1701 byl jmenován vedoucím sboru Ospedale della Pietà, pro který komponoval ročně jedno oratorium, dále mše a žalmy. Současně psal opery pro Teatro San Cassiano a kantáty pro akademii benátské šlechty. Roku 1713 odešel zpět do Říma, kde byl ve službách kardinála Ottoboniho. Posledním místem působení byl S. Giovanni v Lateránu, kde byl roku 1725 jmenován kapelníkem. Zemřel v Římě. Jeho skladby v hojně míře eviduje RISM-OPAC. V UH inventáři má zapsánu 1 skladbu.

Lotti, patrně Antonio Lotti (1666–1740),⁵¹ žák Giovanni Legrenziho. Od roku 1687 byl sborovým zpěvákem v chrámu sv. Marka v Benátkách, kde se stal roku 1692 varhaníkem a v roce 1736 kapelníkem. Krátce pobyl na dvoře saského kurfirta v Drážďanech (1717–1719), odtud zajížděl se svou společností do Prahy provádět své opery a oratoria. Tiskem vyšly za jeho života *Duetti, terzetti e madrigali* (1705). U nás je zastoupen v inventářích lichtenštejnské sbírky v Kroměříži, pražských křížovníků, pražské Lorety, svatojakubském, hudebním archivu kapitulní knihovny u sv. Víta, rajhradském inventáři z roku 1725.⁵² Jeho dílo je hojně zastoupeno v RISM-OPAC, v UH inventáři má zaznamenány 4 skladby.

Mancini, snad jde o Francesca Manciniho (1672–1737),⁵³ původem z Neapole, který byl roku 1720 kapelníkem chrámu S. Maria di Loreto. RISM-OPAC eviduje řadu jeho skladeb, v UH inventáři má zaznamenány 2 skladby.

Marcello, může se jednat o Alessandra (1684–1750), nebo jeho bratra Benedetto (1686–1739),⁵⁴ známého spisem *Il teatro alla moda*. Skladby obou nalezneme v RISM-OPAC. V UH inventáři má zapsány 3 skladby.

Sarri, Domenico Natale Sarri nebo též Sarro (1679–1744),⁵⁵ v šesti letech přišel na studie do Neapole. Zde působil jako druhý kapelník tamního místokrále. Toto místo ztratil po obsazení Neapole Rakušany. Od roku 1724 uvádělo divadlo S. Bartolomeo první operu Metastasiovu *Didone abbandonata* s hudbou Sarriho. Od roku 1737 zastával post kapelníka královské kapely. Na objednávku komponoval pro hraběte Johanna Adama Questenberg, jenž měl své panství v Jaroměřicích nad Rokytnou.⁵⁶ U nás je uveden v inventářích slánském, pražských křížovníků, svatojakubském, kvasickém, rajhradském z roku 1725 a v kapitulní knihovně u sv. Víta.⁵⁷ Hojně zastoupen v RISM-OPAC, v UH inventáři má zapsánu 1 skladbu.

Z méně známých a převážně těžko identifikovatelných skladatelů jsou uvedeni: **Bonacini**, patrně se jedná o jednoho ze tří příslušníků rodiny Bononcini (Giovanni Maria, Giovanni, Antonio Maria), jejichž skladby eviduje RISM-OPAC, v UH inventáři má zaznamenány 3 skladby. **S. Cherizzi**, mohlo by se jednat o Sebastiana Chericiho (1647–1703),⁵⁸ v UH inventáři má zaznamenánu 1 skladbu, a **G. A. Rizzieri** (1 skladba), patrně jde o Giovanni Antonia Riccierioho (1679–1746) původem z Benátek,⁵⁹ jehož 24 skladeb uvádí RISM-OPAC. Zcela neznámí zatím zůstávají autoři **Gianini** (v UH inventáři 2 skladby), **Neoterici** (v UH inventáři 1 skladba) a **Palavoli** (v UH inventáři 4 skladby).

Z dalších autorů (především z německé jazykové oblasti) jsou v inventáři zapsáni:

Aufschneider, mohlo by se jednat o Benedikta Antona Aufschneidera (1665–1742),⁶⁰ rodáka z Kitzbühelu. Pravděpodobně získal hudební vzdělání ve Vídni, kde byl zřejmě ve službách dvora. Roku 1695 mu vyšlo šest orchestrálních suit. V roce 1705 byl jmenován nástupcem Georga Muffata v roli chrámového skladatele v Pasově. Komponoval převážně duchovní díla. U nás je uveden v inventářích lichtenštejnské sbírky v Kroměříži, osekém, pražských křížovníků, pražské Lorety, svatojakubském, kvasickém, v kapitulní knihovně

u sv. Víta, v rajhradském inventáři z roku 1725.⁶¹ RISM-OPAC registruje řadu jeho skladeb. V UH inventáři má zaznamenánu 1 skladbu.

Baumgartner, patrně jde o Alberta Baumgartnera (1677–1730),⁶² původem ze St. Leonhard am Forst v Dolním Rakousku, kapelníka a skladatele. Dostal se do benediktinského kláštera v Melku jako sborový zpěvák, byl zde vyučován ve hře na varhany a pravděpodobně i v kompozici. Stal se varhaníkem, po řeholních slibech v roce 1697 sloužil jako učitel noviců pro gregoriánský zpěv. V roce 1711 byl jmenován opatem Bertholdem von Dietmayr kapelníkem. V této funkci zůstal až do své smrti. RISM-OPAC eviduje 2 skladby, v UH inventáři má zapsánu 1 skladbu.

Eisenhut, patrně se jedná o Thomase Eisenhueta (1644–1702),⁶³ původem z Augsburgu, duchovního a skladatele. Po studiích na jezuitském gymnáziu vstoupil v roce 1664 k augustiniánům, kde přijal řeholní jméno Thomas. Od roku 1677 až do své smrti žil u benediktnů v Kemptenu, kde pedagogicky působil, napsal hudebně-didaktickou učebnici a další chrámovou hudbu. RISM-OPAC uvádí 1 skladbu, v UH inventáři má zapsánu 1 skladbu.

Keiser, snad jde o Isfrieda Keisera, člena premonstrátského řádu.⁶⁴ V 18. století je doložen ve Švábsku. Jeho kompozice se vyskytují v Einsiedelnu, Mnichově, Londýně aj. U nás je nacházíme v Mělníku, v hudebním oddělení Moravského zemského muzea v Brně ze sbírky milosrdných bratří v Brně, z Bučovic, Lipníku, Rajhradu aj. Je uveden též v inventáři křižovnickém a brtnickém. RISM-OPAC jeho skladby neeviduje. V UH inventáři má zapsáno 13 skladeb.

Kerll, patrně Johann Kaspar Kerll (1627–1693),⁶⁵ rodák z Adorfu. Velmi mladý přišel do Vídně, aby studoval u dvorního kapelníka Valentiniho. Dále se vzdělával u Carissimioho a pravděpodobně i u Frescobaldiho. Ve studiích pokračoval v Římě a poté se stal varhaníkem v kapele arcivévod Leopolda v Bruselu. Po rozpuštění dvoru byl Kerll povolán do Mnichova. Nejprve působil jako vicekapelník a o půl roku později se stal dvorním kapelníkem. Připisuje se mu 10 oper, dále mše, duchovní drama. Jako kapelník byl velmi uznávaný. V roce 1664 byl císařem Leopoldem I. povýšen do šlechtického stavu, o devět let později odešel do Vídně a v roce 1680 se stal dvorním varhaníkem vedle Alessandra Pogliettiho. Po obléhání Vídně Turky (1683) se vrátil do Mnichova. Post císařského dvorního varhaníka vykonával až do roku 1692. Jeho skladby eviduje RISM-OPAC. V UH inventáři má zaznamenánu 1 skladbu.

Z málo známých či dodnes neznámých autorů jsou v inventáři uvedena jména:

Anton Kopp, v UH inventáři má zapsánu 1 skladbu.

Schneider, mohlo by jít o Johanna Adama Schneidera, kantora u sv. Jakuba v Brně, který je zastoupen v rajhradském inventáři z roku 1725,⁶⁶ v UH inventáři má zapsány 2 skladby.

Sperling, snad se jedná o Johanna Petera Gabriela Sperlinga (1671–1720),⁶⁷ který působil v roce 1705 v Budyšíně jako vedoucí sboru, v UH inventáři má zapsánu 1 skladbu.

Tittel, v UH inventáři má zapsánu 1 skladbu.

Závěr

Předkládaný soupis skladeb, vytvořený jezuitským knězem Janem Chodurou v roce 1730, nám přináší zdaleka neúplný pohled⁶⁸ do hudební praxe zdejšího semináře a pouze naznačuje repertoár, který byl v této době členy řádu prezentován. Přestože jezuité působili v Uherském Hradišti v poměrně dlouhém období let 1644–1773, žádné další písemné materiály s hudební tematikou (především not) se s výjimkou tohoto inventáře nedochovaly. Můžeme předpokládat, že v hudebním semináři jezuitů byly hrány skladby aktuální, jak bylo dobovým zvykem.⁶⁹ Co tedy všechno lze z inventáře vyčíst? Z hlediska typologie skladeb inventář obsahuje duchovní díla liturgické a především mimoliturgické

povahy. Repertoárově je orientován převážně na zpěvy určené pro církevní rok (vánoční, postní, velikonoční, liturgické mezidobí) a na skladby s mariánskou tematikou. Mše jsou zastoupeny pouze v deseti případech. Mezi latinskými texty jednotlivých děl nalezneme také texty české (především vánoční a postní písně). Po stránce zastoupení jednotlivých skladatelů inventář obsahuje celkem 44 jmen.⁷⁰ Nejvíce jsou zastoupeni domácí skladatelé, z nichž mezi nejvýznamnější jména patří J. D. Zelenka, J. J. I. Brentner, Š. Brixl a J. V. L. Dukát, dále autoři působící v moravských centrech Kroměříži a Olomouci A. Bernkopf, K. J. Einwald a J. R. Keller. Členové jezuitského řádu jsou zastoupeni šesti autory, z jiných církevních řádů inventář uvádí dva benediktiny, jednoho františkána a křížovníka s červenou hvězdou. Patrně slovenského původu je dosud blíže neznámý kremnický kapelník Richter. Z dalších skladatelů dosáhl významného společenského postavení J. K. Kerl, který působil jako dvorní varhaník na císařském dvoře ve Vídni. D. Sarri zastával post kapelníka královské kapely v Neapoli, F. Gasparinimu byl udělen v Boloni významný titul „Accademia Filarmonica“. A. Lotti pobýval na dvoře saského kurfiřta v Drážďanech a byl kapelníkem v chrámu sv. Marka v Benátkách. Z výše uvedeného vyplývá, že v hudebním semináři uherskohradištských jezuitů převažovala hudba domácích autorů, především samotných členů řádu, čímž si jezuité vytvářeli vlastní produkci skladeb a nebyli tak přímo odkázáni na další zdroje (např. nejvíce ze všech autorů je v inventáři uvedeno 16 skladeb jezuitů Václava Majera). Zastoupení německých a italských skladatelů určitě ukazuje na dobovou oblíbenost jejich repertoáru a styky řádu s ostatními jezuitskými centry na území dnešního Německa, Rakouska a případně Itálie, zásluhou nichž mohli uherskohradištské jezuité získávat hudebníky pro svoji potřebu.

Při všech informacích uvedených výše musíme mít neustále na zřeteli, že nám inventář podává pouze určitý výsek z doby hudebního působení jezuitů, neboť se kromě několika informací o provozu v hudebním semináři nedochovaly žádné další písemnosti vztahující se k jejich hudební činnosti až do zrušení řádu v roce 1773. Na více jak sto let fungující hudební seminář je pouhých 185 skladeb uvedených v inventáři velmi málo. Nelze si tak vytvořit komplexní obraz o repertoáru zdejších jezuitů. I přes toto konstatování má však inventář nesporný význam pro poznání barokní hudební kultury královského města Uherské Hradiště.

Pramen:

Catalogus Musicalium descriptorum Hradistii pro Seminario S. Fr. Borgiae Anno 1730 a P. J. Ch. S. J. (inventář je uložen v Moravském zemském archivu v Brně sign. G1 – 5838).

Poznámky:

- 1 Nejnověji o působení jezuitského řádu v českých zemích pojednává sborník z mezinárodní konference konané v roce 2006 v Praze: Č e m u s, P. (ed.): *Bohemia Jesuitica 1556–2006*. Praha 2010.
- 2 *Knihla o Redutě*. Velehrad 2001, s. 20–37. Zde nalezneme otištěnou dizertační práci významného moravského historika a archiváře Metoděje Zemka *Dějiny jezuitské koleje v Uherském Hradišti*.
- 3 H o l u b o v á, M.: *Biografický slovník hudebních prefektů jezuitského řádu působících v Čechách, na Moravě a ve Slezsku v letech 1556–1773*. Praha 2009, s. 70. Prvním hudebním prefektem semináře byl Jan Jobst (1655–1656). Dalším hudebním prefektem uherskohradištského semináře se stal až v roce 1670 Jiří Ciconius.
- 4 S e h n a l, J.: František Xaver Richter. [online] Vltava: Klasika. 7. 7. 2011. [cit. 2012-09-07]. Dostupné z: http://www.rozhlas.cz/klasika/skladatele/_zprava/frantisek-xaver-richter--918097
- 5 S e h n a l, J.: Hudba v jezuitském semináři v Uherském Hradišti v roce 1730. *Hudební věda* 4,

- 1967, s. 140.
- 6 H o l u b o v á, M.: c. d., s. 33. Srovnej T r o l d a, E.: Jesuité a hudba. *Cyril* 47, 1941, s. 44.
- 7 *Kniha o Redutě*. Velehrad 2001, s. 157–171.
- 8 U těchto nástrojů byla předeepsána skordatura.
- 9 S e h n a l, J.: c. d. *Hudební věda* 4, 1967, s. 144. Lesní roh je označen slovem lituo.
- 10 Děťátko se narodilo od neznámého autora, pastorela Do Betléma chvátejme od Josefa Leopolda Václava Dukáta; Již v zahradě zástup stojí, Jsa již prodán nebeský Pán, O jak žalostná jest hodina, Sem přístup člověče s poznámkou o autorovi domestici (domáci), Ježíši, muži bolesti od jezuitského skladatele Jakuba Sittera, V myslí se rmoutím od Keisera.
- 11 Š t ě d r o ň, B.: heslo Häusler Antonín. In: *Československý hudební slovník osob a institucí*. Sv. 1, A-L (ed. G. Černušák, B. Štědroň, Z. Nováček), Praha 1963, s. 409. Dále N i u b o, M.: Vincenzo Albrici u pražských jezuitů na konci 17. století. In: *Bohemia Jesuitica 1556–2006* (ed. P. Čemus), Praha 2010, s. 1083. T r o l d a, E.: c. d. *Cyril* 47, 1941, s. 42.
- 12 S t r a k o v á, T.: Rajhradský hudební inventář z roku 1725. *Časopis moravského muzea* 58, 1973, s. 234.
<http://opac.rism.info/index.php>
- 13 H o l u b o v á, M.: c. d. Praha 2009, s. 33.
- 14 H o l u b o v á, M.: c. d., s. 90–91.
- 15 Muzeum české hudby, č. př. 65/52, č. 1, č. 2.
- 16 S t r a k o v á, T.: Tamtéž. *Časopis moravského muzea* 58, 1973, s. 233, 235.
- 17 H o l u b o v á, M.: c. d., s. 138. Dále T r o l d a, E.: c. d. *Cyril* 47, 1941, s. 61.
- 18 H o l u b o v á, M.: c. d., s. 146–148. Dále T r o l d a, E.: c. d. *Cyril* 47, 1941, s. 62. J e z, T.: Musikkultur der Jesuiten im barocken Schlesien. Perspektiven eines Forschungsprojekts. In: *Bohemia Jesuitica 1556–2006*. Praha 2010, s. 1035.
- 19 S t r a k o v á, T.: Tamtéž. *Časopis moravského muzea* 58, 1973, s. 233.
- 20 H o l u b o v á, M.: c. d., s. 162.
- 21 S e h n a l, J.: c. d. *Hudební věda* 4, 1967, s. 142.
- 22 B a y r e u t h e r, R.: heslo Rathgeber, Johann Valentin. In: *Die Musik in Geschichte und Gegenwart* (ed. Ludwig Finscher), sv. 13, Kassel – Basel 2005, s. 1303–1305.
- 23 Š t ě d r o ň, B.: heslo Poppe František Ludvík. In: *Československý hudební slovník osob a institucí*. Sv. 2, M-Ž (ed. G. Černušák, B. Štědroň, Z. Nováček), Praha 1965, s. 344–345.
- 24 S t r a k o v á, T.: Tamtéž. *Časopis moravského muzea* 58, 1973, s. 235.
- 25 B u ž g a, J.: heslo Brentner, Joseph. In: *Die Musik in Geschichte und Gegenwart* (ed. Ludwig Finscher), sv. 3, Kassel – Basel 2000, s. 851–853. Srovnej Š t ě d r o ň, B.: heslo Brentner Josef Jan Ignác. In: *Československý hudební slovník osob a institucí*. Sv. 1, A-L (ed. G. Černušák, B. Štědroň, Z. Nováček), Praha 1963, s. 132.
- 26 K a p s a, V.: Horae pomeridianae Jana Josefa Ignáce Brentnera. *Hudební věda* 38, 2001, č. 3–4, s. 245–262. K a p s a, V.: Harmonica duodecatomeria ecclesiastica a Hymnodia divina. Dvě sbírky árií Jana Josefa Ignáce Brentnera. *Acta musicologica* [online]. 2006, č. 2 [cit. 2010-05-30]. Dostupný z: <http://acta.musicologica.cz/06-02/0602s04.html> K a p s a, V.: *Jan Josef Ignác Brentner: Concertos & Arias 2009* (průvodní slovo k nahrávce), K a p s a, V.: „Praeclarus componista“ Johann Joseph Ignaz Brentner and his music printed in Pratur in the second decade of the 18th century. In: *12th Biennial International Conference on Baroque Music*. Varšava 2006, s. 59. K a p s a, V.: „Praeclarus componista“ *Jan Josef Ignác Brentner* (CD nahrávka). Praha 2003, s. 4–5.
- 27 Š t ě d r o ň, B.: heslo Brixi Šimon. In: *Československý hudební slovník osob a institucí*. Sv. 1, A-L (ed. G. Černušák, B. Štědroň, Z. Nováček), Praha 1963, s. 134. Srovnej N o v á k, V.: heslo Brixi, Šimon. In: *Die Musik in Geschichte und Gegenwart* (ed. Ludwig Finscher), sv. 3, Kassel – Basel 2000, s. 938–944. Dále N o v á k, V.: *Šimon a František Brixi v souvislosti s hudebním životem pražských křížovníků s červeným srdcem*. Praha 1967, s. 68–88.
- 28 S t r a k o v á, T.: Tamtéž. *Časopis moravského muzea* 58, 1973, s. 234.
- 29 Š t ě d r o ň, B.: heslo Dukát Josef Leopold Václav. In: *Československý hudební slovník osob a institucí*. Sv. 1, A-L (ed. G. Černušák, B. Štědroň, Z. Nováček), Praha 1963, s. 269. Srovnej B u ž g a, J.: heslo Dukát, Josef Leopold Václav. In: *Die Musik in Geschichte und Gegenwart* (ed. Ludwig Finscher), sv. 5, Kassel – Basel 2001, s. 1563–1564.
- 30 Dále S t r a k o v á, T.: Tamtéž. *Časopis moravského muzea* 58, 1973, s. 234.

- 32 Štědroň, B.: heslo Jakob Gunther. In: *Československý hudební slovník osob a institucí*. Sv. 1, A-L (ed. G. Černušák, B. Štědroň, Z. Nováček), Praha 1963, s. 554–555. Srovnej Quoka, R.: heslo Jacob, Gunther Wenzel. In: *Die Musik in Geschichte und Gegenwart* (ed. Ludwig Finscher), sv. 9, Kassel – Basel 2003, s. 804–805.
- 33 Černá Rukavička, E.: *Pater Gunther Jacob a postavení hudebníků v benediktinském řádu*. Bakalářská diplomová práce. Brno 2009, s. 6. Disertaci o něm připravuje Robert Hugo.
- 34 Straková, T.: Tamtéž. *Časopis moravského muzea* 58, 1973, s. 234.
- 35 Černušák, G.: heslo Zelenka Jan Dismas. In: *Československý hudební slovník osob a institucí*. Sv. 2, M-Ž (ed. G. Černušák, B. Štědroň, Z. Nováček), Praha 1965, s. 978.
- 36 Stokigt, J. B.: *Jan Dismas Zelenka: a Bohemian musician at the court of Dresden*. Oxford 2000, 352 s.
- 37 Nováček, Z.: heslo Richter, Ján Jozef. In: *Československý hudební slovník osob a institucí*. Sv. 2, M-Ž (ed. G. Černušák, B. Štědroň, Z. Nováček), Praha 1965, s. 424. Srovnej Senal, J.: c. d. *Hudební věda* 4, 1967, s. 143.
- 38 [http://opac.rism.info/index.php?id=6&no_cache=1&L=0&tx_bsbsearch_pil\[query\]\[0\]=Bernkopf&tx_bsbsearch_pil\[id\]=550000563](http://opac.rism.info/index.php?id=6&no_cache=1&L=0&tx_bsbsearch_pil[query][0]=Bernkopf&tx_bsbsearch_pil[id]=550000563) [cit. 2012-10-31]. Štědroň, B.: heslo Bernkopf Antonín. In: *Československý hudební slovník osob a institucí*. Sv. 1, A-L (ed. G. Černušák, B. Štědroň, Z. Nováček), Praha 1963, s. 91.
- 39 Straková, T.: Tamtéž. *Časopis moravského muzea* 58, 1973, s. 225, 234.
- 40 http://www.ceskyhudebnislovník.cz/slovník/index.php?option=com_mdictionary&action=record_detail&id=5869 [cit. 2012-11-05].
- 41 Straková, T.: Tamtéž. *Časopis moravského muzea* 58, 1973, s. 225, 234.
- 42 Senal, J.: *Hudba v olomoucké katedrále v 17. a 18. století*. Brno 1988. Dále Svčina, T.: Karel Josef Einwald [online]. 2006 [cit. 2012-11-05]. Bakalářská práce. Masarykova univerzita, Filozofická fakulta. Dostupné z: http://is.muni.cz/th/75267/ff_b/.
- 43 Senal, J.: *Hudba v olomoucké katedrále v 17. a 18. století*. Brno 1988, s. 175.
- 44 Jednu Kellerovu skladbu pocházející z farního úřadu sv. Mořice eviduje Státní okresní archiv Olomouc (za upozornění děkuji Mgr. Vladimíru Maňasovi, Ph.D.). Více o tomto skladateli nalezneme v pracích Antonína Schindlera a Jiřího Sehnala.
- 45 Straková, T.: Tamtéž. *Časopis moravského muzea* 58, 1973, s. 227, 234.
- 46 Fornari, G.: heslo Bonporti, Francesco Antonio. In: *Die Musik in Geschichte und Gegenwart* (ed. Ludwig Finscher), sv. 3, Kassel – Basel 2000, s. 378–380.
- 47 Straková, T.: Tamtéž. *Časopis moravského muzea* 58, 1973, s. 235.
- 48 Strinati, C.: heslo Calegari, Francesco Antonio. In: *Die Musik in Geschichte und Gegenwart* (ed. Ludwig Finscher), sv. 3, Kassel – Basel 2000, s. 1683–1685.
- 49 Caffero, R., Dietz, H. B.: heslo Durante, Francesco. In: *Die Musik in Geschichte und Gegenwart* (ed. Ludwig Finscher), sv. 5, Kassel – Basel 2001, s. 1667–1672.
- 50 Navach, L.: heslo Gasparini, Francesco. In: *Die Musik in Geschichte und Gegenwart* (ed. Ludwig Finscher), sv. 7, Kassel – Basel 2002, s. 575–582.
- 51 Dufour, V.: heslo Lotti, Antonio. In: *Die Musik in Geschichte und Gegenwart* (ed. Ludwig Finscher), sv. 11, Kassel – Basel 2004, s. 503–508.
- 52 Straková, T.: Tamtéž. *Časopis moravského muzea* 58, 1973, s. 234.
- 53 Romagnoli, A.: heslo Mancini, Francesco. In: *Die Musik in Geschichte und Gegenwart* (ed. Ludwig Finscher), sv. 11, Kassel – Basel 2004, s. 950–953.
- 54 Bizzarini, M.: hesla Marcello, Alessandro, Marcello, Benedetto. In: *Die Musik in Geschichte und Gegenwart* (ed. Ludwig Finscher), sv. 11, Kassel – Basel 2004, s. 1037–1041.
- 55 Brandenburg, D.: heslo Sarri, Domenico Natale. In: *Die Musik in Geschichte und Gegenwart* (ed. Ludwig Finscher), sv. 14, Kassel – Basel 2005, s. 975–977.
- 56 Perutková, J.: *František Antonín Míča ve službách hraběte Questenberga a italská opera v Jaroměřích*. Praha 2011, s. 68, 395.
- 57 Straková, T.: Tamtéž. *Časopis moravského muzea* 58, 1973, s. 234.
- 58 Gambassi, O.: heslo Cherici, Sebastiano. In: *Die Musik in Geschichte und Gegenwart* (ed. Ludwig Finscher), sv. 4, Kassel – Basel 2000, s. 848–850.
- 59 Tagliavini, L. F.: heslo Ricieri, Giovanni Antonio. In: *Die Musik in Geschichte und Gegenwart*

- (ed. Ludwig Finscher), sv. 14, Kassel – Basel 2005, s. 42–43.
- 60 L e c h l, P.: heslo Aufschneider, Benedict Anton. In: *Die Musik in Geschichte und Gegenwart* (ed. Ludwig Finscher), sv. 1, Kassel – Basel 1999, s. 1163–1165.
- 61 S t r a k o v á, T.: Tamtáž. *Časopis moravského muzea* 58, 1973, s. 234.
- 62 F r e e m a n, R. N.: heslo Baumgartner, Albert. In: *Die Musik in Geschichte und Gegenwart* (ed. Ludwig Finscher), sv. 2, Kassel – Basel 1999, s. 528–529.
- 63 T e n h a e f, P.: heslo Eisenhuet, P. Thomas. In: *Die Musik in Geschichte und Gegenwart* (ed. Ludwig Finscher), sv. 6, Kassel – Basel 2001, s. 181–183.
- 64 S t r a k o v á, T.: Brtnický hudební inventář. *Časopis Moravského muzea* 48, 1963, s. 222. Na svých skladbách je psán plným titulem: Isfridus Kayser imperialis celeberrimae ac exemptae cononiae Marchtallensis ordinis Praemonstratensis Canonicus et capellae Magister.
- 65 R a m p e, S., R o c k s t r o h, A.: heslo Kerll, Johann Caspar. In: *Die Musik in Geschichte und Gegenwart* (ed. Ludwig Finscher), sv. 10, Kassel – Basel 2003, s. 29–44.
- 66 S t r a k o v á, T.: Rajhradský hudební inventář z roku 1725. *Časopis moravského muzea* 58, 1973, s. 232.
- 67 B e m m a n n, K.: heslo Sperling, Johann Peter Gabriel. In: *Die Musik in Geschichte und Gegenwart* (ed. Ludwig Finscher), sv. 15, Kassel – Basel 2006, s. 1173–1174.
- 68 S e h n a l, J.: c. d. *Hudební věda* 4, 1967, s. 140. Srovnej A s c h e n b r e n n e r, V.: *Hudebně-liturgický provoz jezuitské koleje v Klatovech v 18. století*. Plzeň 2011, s. 269–302.
- 69 Doba 17. a 18. století si neuvědomovala význam hudebních památek minulosti. Hudba byla spotřebním zbožím a v popředí zájmu stáli žijící skladatelé.
- 70 Otázka původu a národnostního složení skladatelů je potřeba vidět v širších historických souvislostech tehdejší mnohonárodnostní habsburské monarchie, která v sobě zahrnovala řadu dnes samostatně existujících států.

Foto:

Hudební inventář jezuitského semináře sv. Františka Borgii v Uherském Hradišti z roku 1730. Moravský zemský archiv v Brně.

Přepis hudebního inventáře

Catalogus Musicalium descriptorum Hradistii
pro Seminario S. Fr. Borgiae Anno 1730 a P. J. Ch. S. J.

Missae breves & usuales.

Missa 1.	Suavis est Dominus. psal. --- ex A
2.	Beati omnes psal. --- ex B
3.	Sitivit in te anima mea. psal. --- ex C
4.	Laetatus sum. psal. --- ex D
5.	Cantate, et psallite. psal. --- ex Dis
6.	Ego delectabor in Dno', psal. --- ex E
7.	Declina a' malo. psal. --- F
8.	Fac bonum. psal. --- G

Omnes 8 Missae Authore R. P. Valentino Rathgeber O. S. Ben.

1.	Missa Quadragesimalis a' CC. a' TT. multiplicandis Auth.P. Fre' Holub Ord. Seraphici
2.	Missa Quadragesimalis a' C.& B. multiplicando Auth.P. Fre' Holub Ord. Seraphici

Vesperae.

1.	Vesperae universales pro toto anno. Auth. Sperling
2.	Vesperae Particulares pro festis B. V. novo anno, & Authore Rathgeber
3.	Nisi Dominus. Auth. Sign. Richter Cremnicii Cap.Mag.

Litaniae Lauretanae.

1. Litan. Virtuosae Sub tit. Virgo prudentissima. Auth. Sarri quibus ad-
junctae Aria de B. Virg.: Quantum bella. Auth. Mancini
2. Litan. Sub tit. Causa nostrae laet: Auth. Sign. Rizzieri
3. Lit. Praeclarae Sub tit. Virgo Veneranda. Auth. D. Czerwenka
4. Litan. Sub tit. Rosa mystica. Auth. D. Baumgartner
5. Litan. Sub tit. Sedes Sapientiae. Auth. D. Swoboda Soboticensis
6. Litan. amabiles Sub tit: Mater admirabilis. Auth. D. Dukat
7. Litaniae duplices brevissimae 1^{ae} sub tit. Salus infirmorum. } Auth. R. M. Fr. Christen S. J.
8. 2^{dae} sub tit. Consolatrix afflict. }

Antiphonae per annum 1°. Salve Regina.

1. Salve Regina Solenne. Authore D. Simone Brixii
2. Salve Regina Festivum. Auth. Sign. Tittel
3. Salve Reg: Affabile. Auth. R. M. Franc. Christen S. J.
4. Salve Regina. Dulcisonum. Auth. D. Ant. Bernkopf Cremsirii Cap. Mag.

Alma Redemptoris.

1. Antiphonae Alma Red. Sex breves. Variorum Authorum.
2. Alma Red: duplex 1us a` C. A. W. 2. } Auth. R. M. Fr. Christen S. J.
3. 2^{dus} a` C. A. violis 2. discord. }
4. Alma Concinnum a` CC. W. Auth. R. P. Wenc. Majer S. J.
Alma Exemptum - - - Univ. 10

Ave Regina.

1. Ave Reg. Virtuosa duo 1us. Auth. R. P. Jacobo Sitter. 2. Auth. D. Heisler
2. Ave Reg. Tria brevissima. Autho. P. W. Majer S. J.
3. Ave Reg. Geminum. Utrumque Auth. R. M. Fr. Christen S. J.
4. Ave Reg. Geminatum 1um Auth. D. Czenek. 2^{dum} Auth. R. M. Franc. Christen S. J.
univers. 9

Regina Caeli.

1. Regina coeli elegans. C. A. T. B. W. Hub. [!] 2. Lit. [!] 2. Auth. D. Antonis Kopp.
2. Antiphonae Pasch. Seu Reg. caeli Gemina. Utrumque Auth. Sign. Keller.
3. Regina Coeli duplex. Utrumque Auth. R. M. Franc. Christen S. J.
4. Regina caeli duplex 1us Catholicus Auth. D. Teplitzky. 2^{dus} Alla Capella. Auth. Auffschneider.
5. Regina caeli duplex 1us Vocale. Auth. Kerl. 2^{dus} Martiale. Auth. Eisenhutt.
6. Regina caeli Sonorum antique pietatis Echo. Auth. D. Czenek.
7. Regina caeli Floridum eique suppositus speciali in charta Salve Regina. Neoterici.
8. Regina caeli duplex utrumque Auth. Gianini. Univers: 13

Hymni Vespertini.

1. Hymnus pro festo SS. Petri et Pauli: Decora lux Auth. P. Daniele Wotawsky S. J.
2. Hymnus de S. Joann. Bapt. Ut queant laxis supposito altero textu de confes. Iste confessor.
Auth. P. Jacobo Sitter S. J.
3. Hymnus de confes. Auth. M. Christen S. J.
4. Iste confessor Authore P. Wenc. Majer

Cantus Natalitii.

1. Cantus duo: 1us: Ave puer tenelulle. 2^{dus} Parvum quando cerno Auth. Jacob.[!]
2. Pastorella Natalitia geminae 1^a Gregis Pastorculi. Auth. Dukat
2^a: Lucem Pastorculi quid stupetis? Auth. Bonacini.
3. Mottetum Natalitium p. offertorio tempore Natalitis: Avete puelle. Cui adjunctus Cantus:
Dormi parvule. Auth. Bonporti.
4. Mottetum Natalitium: Dietiatko se narodilo, cui potest applicari textus in altera parte cum
notis describendus: Puer natus in Bethlehem. pro aliquo offert. Natalitio.
5. Pastorella Natalitia: Do Betlema chvatejme. Auth. Dukat.
6. Cantus Natalitii duo: 1us: Plaude, gaude, laetare homo. 2us: Ex nunc festive. Auth. Gaspari-
ni.
7. Aria pro festo Epiphan. seu SS. trium Regum. Ab ortu Reges. Auth. Bonacini.

Univers. 11

Cantus Quadragesimales.

1. Cantus duo. 1us: Lex humana inhumana.
2^{dus}: Oratore pro me lacrymae. uterque Authore R. P. Wenc. Majer.
2. - Cantus de mysterio Captivationis Christi in horto: Již v zahradě zástup stojí:
auth. domest.
3. - Cantus de mysterio Chri` in horto tristantis & sanguinem sudantis:
Jsa již prodán nebeský Pán Auth. domestico.
4. - de mysterio tracti ad 4 Tribunalia: O jak žalostná jest hodina. Auth. domest:
5. - de mysterio flagellationis: Sem přístup člověče. Auth. domest:
6. - de mysterio Bajulationis crucis Ježíši Muži Bolesti altero textu: Ave Jesu Summe bonus.
Auth. P. Sitter S. J.
7. Mottetum pro offertorio, Seu lessus Christo spinis & cruce orerato Egredimini.
Auth. P. W. Majer S. J.
8. Cantus Tormenta Corporis B. S. Lit. [!] 2.
9. Cantus Luge caelum, flete sidera.
10. Cantus Chara flete.
11. Cant. W myslí se rmoutim. Auth. Keiser.
12. Cantus tres affectuosi. 1us: Agnellemi. 2^{dus}: Luge terra. 3^{tius} O Magne Rex. omnes ab Altis
duobus Violin. 2. Auth. R. P. Wenc. Majer S. J.
13. Cantus Gemini de Dolorosa B. Virg. ab alto S. uterque. Authore Palavoli.
14. Miserere triplex. Authore P. Wotawsky.
15. Cerimonialia pro hebdomada Sancta.
16. Cantus duo pro Cerimoniis in Parasceve separatim. 1° Vexilla Regis prodeunt. 2^{dus} Ecce
quomodo moritur justus. Univers. 23.

Cantus de Resurrect. et Ascensione Dⁿⁱ

1. Cantus 4. 1us: Gaudentes canamus. 2^{dus}: Eja omnes exultemus. 3^{tius}: Universi gaudete
4: Tripudia mortalis. Auth. Sign. Keiser.
2. Cantus Paschales tres. 1us: de Resurrect.: Exultemus jubilemus 2^{dus}: de Ascensione:
Chori Angelorum. 3^{tius} de Ascens. Post vitae cursum. Auth. Keiser. Univers. 7

Cantus de S.Spiritu.

1. Motteta de S. Spir. duo. Veni Sancte Spiritus et emite etc. 1us: Authore Keiser. 2^{dus}: Auth.
Bernkopff.
2. Veni Creator Spiritus, cui appositus textus hymni de Apostolis: Exultet orbis etc. Auth.
P. Daniele Wotawsky S. J.
3. Veni Creator Spiritus. Auth. P. Wotawsky universim 4

Cantus de SS^{ma} Trinitate.

1. Mottetum pro offertorio: Benedicamus Patrem et Auth. D. Carolo Einwaldt.
2. Cantus duo de SS. Trinit. aut etiam de tempore: 1us: Te adoro, te honoro. 2^{dus}: O Trinitas, o Unitas. Uterque Auth. Keiser.
3. Hymni duo. 1us Jam sol recedit de SS^a Trinit. 2^{dus} de Apostolis tempore Paschali: Tristes erant. Auth. R. M. Franc. Christen S. J.

Univ. 5

Cantus de Venerabili Sacram.

1. Mottetum pro offert: O caeleste Sacramentum. Auth. Rathgeber.
2. Domine non sum dignus. Violis discord: Auth. Sign. Richter Cremnicensi.
3. Cantus Eucharistici Quatuor 1us. Pie Pelicane. Auth. D. Zelenka. 2^{dus}: Adoro te devote. Auth. P. Wenc. Majer S. J. 3^{tus} Jesu velate sol Eiusdem Auth. 4^{tus}: Desidero te: Authore R. D. Poppe.
4. Anima Christi. Auth. R. P. W. Majer S. J.
5. Pangelingua Romanum.
6. Cantus affectuosus: Te adoro, te suspiro. Auth. D. Zelenka.
7. Tantum ergo Sacramentum. Auth. D. Richter Cremnic.

Univers. 10

De SS^{mo} Nomine JESU.

1. Cantus de SS^o Nomine, accomodabilis pro omni tempore, & brevitatis gratiam in arias divisibilis. Erige serenum mortalis vultum. Authore Cherizzi.
2. Supremum JESU Nomen. Auth. Bonacini.

Cantus de B. Virgine.

1. Aria: Aurora Mater DEI. Authore Mancini.
2. Cantus duo: 1us Ave mundi spes Maria. cum lituis. Authore Dukat. 2^{dus}: Maria gustum sentio a CC Lit. 2. W. 2. Auth. P. Wotawsky.
3. Ariae, tres Sabbatinae: 1° Qui dure vivitis. Auth. Palavoli. 2°: Maria Advocatrix. Auth. Schneider. 3°: O Maria Mater amoris. Auth. eodem Schneider.
4. Cantus de Assumpt. B. V. Veni Sponsa coronaberis. Auth. Chmo Ant. Swoboda S. J.
- 5^{tus}. Jam supranotatus in Litaniiis Virtuosis sub tit. Virgo prudent: Quantum bella. Auth. Mancini. hic universim.7

Cantus de SS. Apostolis & Martiribus.

1. Ariae 5. 1^a: Hodie cum gaudio de pluribus Apostolis vel Eja inter gaudia de uno Authore Palavoli.
2da: Terrigena gaude. de plurib. Apost. aut Sctis quibuscunq } Authore Keiser.
3^{tia}: Fideles agite de uno Apostolo }
4ta: Sancte Apostole
O Sancte inclytis } de uno Apost. Confess. aut Martyre Auth. } Sign. Marcello.
O Martyr inclytis }
5ta: Aveto qui coleris } de uno vel pluribus Apost. } Auth. Palavoli.
Salvete quos colimus }

Cantus pro quacunq solennitate.

1. Offertorium solenne de quocunq Confessore: Ecce Confessor Dni. Authore P. Wenc. Majer S. J.
2. Motteta duo pro offert. 1°. In hac die tam serena. Auth. Durante. 2do: Ter serena fulget dies. Auth. ignoto.
3. Offertorium Polymetron. Seu quaterno textu variis solennitatibus applicabile. Authore Sign. Brixi.
4. Gloria & honore coronasti. Auth. Brentner B. S. W. 2.

Cantus de Tempore.

1. Aria 4 pro diverso tempore. Authore Lotti. 1^a Te adoro. 2. Magne Deus. de temp. 3^a: Cessabunt crudi de tempore. 4. pro temp. Passionis, aut de temp.
2. Aria: O amanda, et Veneranda. C. S. VV. S.
3. Motteto per ogni tempo: Bellae stellae rutilantes a` B. S. W. Auth. Sign. Callegari.

Cantus pro defunctis.

1. Miseremini mei. Auth. Italo.
Partes Substantiales 97
O'es partes seorsim 150
A. M. D. G.
Praeterea donata ab eodem Musicalia universim. 35 partes.

Zkratky:

C – soprán

A – alt

T – tenor

B – bas

V – housle

W – housle (patrně 1. housle, 2. housle)

Hub. – hoboj

Lit. – lesní roh

CC – sopránová poloha hudebního nástroje

TT – tenorová poloha hudebního nástroje

Za cenné rady a připomínky k přepisu inventáře děkuji Mgr. Magdaleně Čoupkové a Mgr. Pavlu Žůrkovi.

Mgr. Petr Číhál (n. 1981), vystudoval hudební vědu na Filozofické fakultě Masarykovy univerzity v Brně. V současnosti působí jako odborný pracovník Slováckého muzea v Uherském Hradišti, kde se věnuje projevům hudební kultury Uherskohradištska a ostatních subregionů Slovácka.

Jesuite Music Inventory in Uherské Hradiště from 1730

A b s t r a c t

The manifestations of baroque music culture in Bohemia and its respective parts were connected with the sphere of religious music, which was, together with pedagogical activities entrusted to religious orders, mainly to Jesuits and Piarists. In the post-Bílá Hora period Jesuit colleges with grammar schools began to appear in important Moravian cities (Jihlava, Znojmo, Opava, Kroměříž, Telč). In 1664 Jesuits came to Uherské Hradiště, too, and by their activities they raised the cultural level of the local citizens.

The seminary was an indispensable part of the Jesuit grammar school. Its origin can be dated back to 1655 when, for the first time, the function of musical prefect of the seminary appears in the list of the college members. However, only a single source out of undoubtedly large musical, pedagogical and other activities of the Jesuits in Uherské Hradiště from the years 1655–1773 when the order was abolished, was preserved until the present times – the handwritten inventory called *Catalogus Musicalium Descriptorum Hradistii pro Seminario S. Fr. Borgiae Anno 1730* a P. J. S. CH. S. J. which is now deposited in the Moravian National Archive in Brno. It contains 185 compositions out of which 150 are more closely specified in the inventory. The author of the inventory was a Jesuit priest Jan Chodura who was a musical prefect of the seminary during the period of its formation. The compositions are divided into 20 topical groups. From the point of view of their typology the inventory contains spiritual works of liturgical and non-liturgical nature. The repertory is mainly oriented on the

songs for the liturgical year (Christmas, Lent, Easter, liturgical interval) and on the compositions with Marian themes). There are only ten masses among the compositions. Besides the Latin ones there are also Czech lyrics (mainly Christmas and Lent songs). As far as the composers are concerned there 44 names in the inventory.

It is necessary to keep in mind all the time, that the inventory informs us only about a certain period of time of Jesuit musical activities, because with the exception of the information on musical activities in the seminary no other documents about it were preserved till the abolition of the order in 1773. If we consider more than 100 years of the seminary activities then only 185 compositions listed in the inventory are far too few. Thus it is not possible to obtain a complete picture of the repertory of the local Jesuits. Even then the inventory is undoubtedly important for us to learn about the baroque culture of the royal town of Uherské Hradiště.

Musikinventar der Jesuiten in Uherské Hradiště aus dem Jahre 1730

Zusammenfassung

Das Musikleben der Barockzeit in den Böhmisches Ländern und deren Einzelgebieten waren mit der Kirchenmusik verbunden. Die Pflege der Kirchenmusik, genauso wie die pädagogische Tätigkeit wurde den Kirchenorden, insbesondere den Jesuiten und Piaristen, anvertraut. In der Zeit nach der Schlacht am Weißen Berg liegen die Anfänge der Jesuitenkollegs mit Gymnasien in wichtigen mährischen Städten (Jihlava, Znojmo, Opava, Kroměříž, Telč – Iglau, Znaim, Troppau, Kremsier, Teitsch). 1644 kamen die Jesuiten auch nach Uherské Hradiště und beeinflussten das Leben der Stadtbewohner, indem das Kulturniveau durch die Ordensaktivitäten erhöht wurde.

Ein unerlässlicher Bestandteil des hiesigen Gymnasiums war das Seminar. Seine Anfänge sind in 1655 zu datieren, denn im damaligen Verzeichnis der Kollegmitglieder wurde die Position Seminar-Musikpräfekt zum ersten Mal angeführt. Die Jesuiten wirkten in Uherské Hradiště von 1655 bis 1773, als der Jesuitenorden aufgehoben wurde. Von der zweifellos umfangreichen Tätigkeit der Jesuiten in Uherské Hradiště im pädagogischen und organisatorischen Bereich ist aber nur eine einzige Quelle erhalten geblieben: handschriftliches Musikinventar Catalogus Musicalium descriptorum Hradistii pro Seminario S. Fr. Borgiae Anno 1730 a P. J. Ch. S. J., das im Mährischen Landesarchiv in Brünn aufbewahrt ist. Es enthält 185 Kompositionen, von denen 150 im Inventar näher spezifiziert sind. Der Verfasser war Jesuitenpriester Jan Chodura, der 1730, zur Zeit der Entstehung des Musikinventars als Seminar-Musikpräfekt tätig war. Die im Inventar enthaltenen Kompositionen sind 20 thematische Gruppen aufgeteilt. Die Typologie anhand der Kompositionen lässt im Inventar geistige liturgische Werke, aber auch Werke außerhalb der Liturgie erkennen. Das Repertoire orientiert sich auf die zum Kirchenjahr bestimmten Gesänge (Weihnachts-, Fasten-, Passions- oder nicht liturgische Gesänge) als auch auf die Kompositionen zur christlichen Marienthematik. Die Messen sind nur in zehn Fällen vertreten. Unter lateinischen Texten einzelner Werke gibt es auch tschechische Texte (vor allem Texte der Weihnachts- und Fastenlieder). Was die Vertretung einzelner Komponisten betrifft, sind im Inventar insgesamt 44 Namen eingeschlossen.

Es ist notwendig, sich ständig der Sache bewusst zu werden, dass das Inventar bloß einen bestimmten Abschnitt der Jesuitentätigkeit im Bereich Musik darstellt, denn außer einiger Informationen über das Musikseminar sind keine weiteren schriftlichen Belege der musikorientierten Tätigkeit bis zur Aufhebung des Ordens erhalten geblieben. Für den Zeitraum von mehr als 100 Jahre der Existenz des Musikseminars sind die 185 im Inventar angeführten Kompositionen zu gering. Man kann sich also kein Komplexbild über den Umfang der Jesuitentätigkeit in Uherské Hradiště machen. Trotz der Feststellung ist das Inventar von unbestrittener Bedeutung für das Kennenlernen der Barockmusikkultur der Stadt Uherské Hradiště.

KOŘENY ZNOVUOBJEVENÉHO KOMPONISTY PATŘÍ DO VNOROV, P. JIŘÍ JOSEF ZRUNEK, OFM

Martin Motyčka, Diecézní muzeum, Brno

Františkánský řeholník Jiří Zrunek byl zapomenutým hudebníkem, který na slovenské muzikologické scéně v osmdesátých letech 20. století zažil své znovuoobjevení. Ač působil většinu svého života na Slovensku, jeho rodištěm jsou slovácké Vnorovy.

1. Úvod

Hudební scénu ve střední Evropě zasáhl v 18. století fenomén vánočních mší tzv. *Missa pastoralis*, či samotných pastorel v plné šíři. Hudební doprovody slavení liturgie, jež byly svým pojetím blízké prostému obyvatelstvu, se staly vyhledávaným posluchačským zážitkem, který doprovázel každoroční připomenutí narození Ježíše Krista při slavnostní půlnoční mši svatě ve většině městských i venkovských kostelů.

Do výčtu významných skladatelů 18. století, kteří v českých zemích v mnoha variacích komponovali pastorely či pastorální mše, patří slavná jména, jako je např. Jakub Jan Ryba (1765–1815), Josef Schreier (1718 – ?), Václav Jan Kopřiva (1708–1789) nebo František Xaver Brixi (1732–1771). Na východní straně hranic moravsko-slovenského pomezí byly v uvedeném období známi především komponisté z prostředí klášterů františkánské provincie Nejsvětějšího Spasitele, která se rozkládala na území tehdejšího severního Uherska, především dnešního Slovenska. Díky zásadním studiím slovenských muzikologů jsou dnes známá jména Jozefa Pantaleona Roškovského, OFM (1734–1789), Edmunda Paschy, OFM (1714–1772) či Pavlína Jiřího Bajana, OFM (1721–1792). Výčet významných hudebních skladatelů Slovenska 18. století revidoval v osmdesátých letech 20. století hudební vědec Slavistického ústavu Slovenské akademie věd Mgr. art. Ladislav Kačic, Ph.D.,¹ když mezi výše uvedené komponisty přiřadil do té doby opomíjeného Jiřího Josefa Zrunka, OFM (1736–1789). Kačic rozproudil mezi muzikology diskusi po publikování svého zjištění, že autorem nejslavnější slovenské barokní vánoční mše *Missa prima in F pro festis Natalitiis* není hudební skladatel a františkánský kněz Edmund Pascha, autor sborníku *Harmonia Pastoralis*, v němž byla v třicátých letech 20. století mše nalezena P. Celestinem Aloisem Lepáčkem, OFM (1905–1955),² nýbrž jeho spolubratr z komunity v Žilině Jiří Zrunek, OFM. Byť jsou důkazy o Zrunkově autorství nezvratné, ještě dnes se občas objeví pochybovači, kteří neprávem uvádí tuto vánoční mši pod Paschovým jménem.

Jiří Zrunek, na Slovensku známý jako Juraj Zrunek a ve světě uváděný ve svém latinském překladu Georgius Zrunek, byl dvě staletí po své smrti považován za zručného varhaníka, schopného kopistu a příležitostného skladatele. Jeho dílo se z pohledu hudebních vědců nijak nevyvíjelo dobovým tendencím, a tudíž dlouho zůstávalo mimo oblast jejich zájmu. Zrunek byl opomíjeným a bezmála zapomenutým komponistou. L. Kačic však učinil zásadní objev, kterým přepsal dějiny slovenské barokní hudby. Podrobným rozbořením dochovaných notových zápisů františkánských autorů dospěl k závěru, že slavná vánoční mše, která je od okamžiku svého znovuoobjevení připisována Edmundu Paschovi a mnozí hudební historikové ji staví na roveň slavné České mše vánoční Jakuba Jana Ryby, není dílem Paschovým, nýbrž Zrunkovým. Slovenský hudební klenot, kterým se po právu naši východní sousedé pyšní, měl být připsán neznámému řeholníku moravského původu Josefu Jiřímu Zrunkovi, OFM. Pro mnohé to bylo zklamáním, pro jiné příjemným zjištěním.

chrám za přispění majitele veselského panství Františka Antonína Karla Chorinského z Ledské (1689–1741) radikálně opravován. Jeho nejstarší syn, Matyáš František (1720–1786), který byl v roce 1743 vysvěcen na kněze a roku 1777 se stal prvním brněnským biskupem, dosáhl v tomto roce šestnácti let. Na kůru vnorovského kostela řídil hudební složku liturgie místní *ludirector* (učitel s funkcí rektora) Karel Rsunek, jehož ženě Barboře se 19. března uváděného roku 1736 narodil syn Josef. V pozdějších letech se rodina Rsunkova psanou úpravou svého jména změnila na rodinu Zrunkovu.

Původ rodiny je nejistý, jelikož jméno tohoto znění není v kraji příliš obvyklým. Františkánský historik P. Všeň Vlad Jozef Gajdoš, OFM³ (1907–1978), uvádí za rodiště Josefa Zrunka mylně Valašské Klobouky.⁴ Tento fakt je dodnes chybně uváděn také ve františkánském nekrologu. Jelikož však z pozdějších výzkumů Kačice vyplývá, že Zrunek kázal i ve Valašských Kloboukách, lze podle indicií dedukovat, že právě do valašské oblasti lze zasadit původ rodiny Zrunkovy. Tomu nasvědčuje i výskyt jména Zrunek (Rsunek) ve zmíněné lokalitě. Podle autora článku Zrůnek v časopisu *Naše řeč* z roku 1943 je existence tohoto jména doložena právě na Valašsku. Dále jsou v příspěvku zmíněného časopisu uvedeny příklady zápisu tohoto příjmení v matrice Valašského Meziříčí se stejným vývojem jako v matrice vnorovské, tedy původně Rzunek⁵ (Rsunek) a následně psáno jako Zrunek. Pisatel článku rovněž poukazuje na skutečnost, že krátké písmeno „u“ ve jménu je znakem valašského původu.⁶ Tato informace pak potvrzuje skutečnost, že s největší pravděpodobností rodina P. Jiřího Josefa Zrunka, OFM, pocházela z oblasti Valašska, snad přímo z Valašských Klobouk, jak uvádí Gajdoš. Přesto je v zápisech ze studií a z matriky noviců františkánského řádu Zrunek uváděn vždy s původem ze Vnorov, často s dovětkem *Moravus*, tedy Moravan.

O tom, do jakého prostředí se Josef Zrunek narodil, nám vypovídá zpráva o povinnostech rektora ve Vnorovech v 18. století zaznamenaná ve vnorovské farní kronice: „V neděli a svátky, zvláště při větších slavnostech, figurální mši provozovati, ve všední dny v starém kostele hráti na varhany a slušné písně zpívati. Kromě toho sbíratí zpovědní cedulky velikonoční, zač od jednotlivých dostával po vejci, a po svátku sv. Trojice faráři dle pořádku seřaděně odevzdati, provázeti procesy do Strážnice k o. Piaristům v neděli po Nanebevzetí Panny Marie a k sv. Antonínu do Blatnice v den jemu zasvěcený a jak obecně bývá, ve zpěvu a hudbě vyučovati. Ty, kteří chtějí, čísti, psáti učiti.“⁷

Jak vyplývá z výše uvedeného přepisu, nebyla v té době služba rektora nijak pevně honorována. Zajisté se někteří farníci rádi ukázali v dobrém světle a rodině rektora výsluhou přispěli na živobytí. Šlo však o skutečnou službu, která byla společenským doplňkem školního

Varhany ve starém vnorovském kostele z 18. století, konec 19. století. Foto archiv autora.

vzdělávání dětí. Do tohoto nuzného, avšak kulturního prostředí, se narodil Josef Zrunek.

4. Studentská léta ve Strážnici, v Kroměříži a v Trnavě

Lze předpokládat, že malý Josef nabyl svých základních vědomostí ve vnorovské škole u svého otce Karla, jemuž snad od dětství vypomáhal se službou na kůru tamního kostela a s organizací poutí do Blatnice a Strážnice, o kterých se zmiňuje

Starý vnorovský kostel zbořený roku 1908, konec 19. století. Foto archiv autora.

výše uvedený záznam vnorovské farní kroniky. Snad právě po boku svého otce se na některé z každoročních strážnických poutí blíže seznámil s kněžími z piaristického řádu, kteří si všimli chlapcova hudebního nadání. Zrunkův otec měl i přímo doložitelné profesní vazby na Strážnici a potažmo na tamní školství. Učitel Karel Zrunek vyučoval nejen děti ze Vnorov, ale také žáky ze sousedních Liděřovic, které sice přináležely vnorovské farnosti, avšak patřily ke strážnickému panství. Také vzhledem k tomuto faktu lze předpokládat, že byl Josef Zrunek kolem roku 1746 přijat do trojtřídní piaristické přípravné školy ve Strážnici, která je od centra Vnorov vzdálena pouhé 4 km. Tuto tezi o prvních studiích potvrzuje i L. Kačic, který však připouští, že Josef Zrunek mohl popřípadě studovat u jezuitů v Uherském Hradišti.⁸ Proti této možnosti však hovoří mimo jiné skutečnost, že jezuitské pojetí školství bylo na rozdíl od piaristického hůře dostupné studentům z chudších vrstev,⁹ do nichž i mladý Josef patřil. Nemáme ani žádných náznaků o jakýchkoliv vazbách rodiny Zrunkovy na Uherské Hradiště a tamní jezuitu. Kačicovu alternativní tezi o studiu v Uherském Hradišti lze tudíž v kontextu vazeb na Strážnici považovat za podstatně méně pravděpodobnou. Bohužel k potvrzení či vyvrácení této skutečnosti chybí adekvátní archivní materiály. Strážnické výkazy o prospěchu žáků jsou dohledatelné až od školního roku 1756/1757 a výkazy studentů z Uherského Hradiště ze studovaného období nám dnes taktéž chybí.

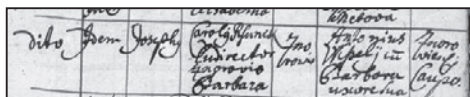
Zřejmě výrazné Josefově studijní pokroky přispěly k rozhodnutí pro pokračování ve vyšších studiích na nově přebudovávaném šestitřídním hudebním gymnáziu otců piaristů v Kroměříži.¹⁰ O tomto jeho studiu již existuje záznam v seznamu fundatistů z roku 1750, kde je Josef Zrunek uváděn pod číslem 138 ve věku třinácti let s místem bydliště Znorovy jako *servus seminarii* (sluha semináře).¹¹ Toto označení vypovídá o členění studentů podle původu. Kroměřížské gymnázium bylo v polovině 18. století výběrovou školou, na kterou byli posíláni nejnadanější studenti ostatních piaristických škol na Moravě.¹² Tento Zrunkův přestup tedy dosvědčuje jeho mimořádné nadání.

Jak vyplývá ze seznamu studentů rétoriky u jezuitů v Trnavě, přešel mladý Zrunek na gymnázium do Trnavy, které v té době mělo přímou návaznost na univerzitu. Z historických souvislostí vyplývá, že právě tady se Josef poprvé blízce setkal s františkány – Řádem menších bratří (*Ordo fratrum minorum* – OFM). Toto setkání snad otevřelo jeho srdce pro přijetí vlastního povolání ke kněžství.

5. Přijetí františkánské řehole

Mladý studovaný Josef Zrunek vstoupil v roce 1753 jako osmnáctiletý do františkánského noviciátu v Hlohovci. Tam měl také 30. dubna 1754 oblačku (přijetí řeholního rou-

cha). Klášter v Hlohovci, stejně jako mnoho dalších, a mezi nimi také od roku 1605 klášter v Uherském Hradišti, patřil v té době do františkánské provincie Nejsvětějšího Spasitele tzv. Salvatoriánské.¹³ Věčné sliby, při nichž přijal řeholní jméno Georgius (Jiří), složil Josef do rukou svých představených v roce 1755. Při vstupu uměl Zrunek mimo svůj mateřský jazyk průměrně německy a mimořádně je u jeho jména v zápise hlohoveckého kláštera uvedeno umění hry na varhany. Mezi lety 1755 a 1757 studoval filosofii v Nižné Šebastové a následně se na čtyři roky vrátil v roce 1757 do generálního semináře Salvatoriánské provincie do Hlohovce, aby zde studoval teologii. Už za svých studií tam zastával Zrunek funkci varhaníka. K jeho dalšímu rozvoji hudebního vzdělání jistě přispělo také dobové nařízení řádových představených, kteří rozhodli, že každý františkánský student teologie musí ovládat hru na varhany.¹⁴

Zápis o narození Josefa Zrunka ve vnorovské farní matrice. Foto archiv autora.

Mladý fráter Jiří Zrunek, OFM, byl ještě za svých studií na začátku roku 1760 vysvěcen na kněze a už v květnu toho roku poslán na výpomoc do Kremnice, kde byl nedostatek kněží.¹⁵ Po celý svůj další život zůstal ve své domovské provincii Nejsvětějšího Spasitele v Uhrách. V žádném z klášterů, které se mu staly domovem, nesetřval dlouho. Během své kněžské dráhy tak třikrát (v letech 1761, 1766, 1778–1780) působil v žilinském klášteře, kterému zanechal největší část svého hudebního díla, dále v Beckově (1762–1763), ve Skalici (1763–1766), v Gyöngyösi (1767), ve Váci (1768–1769), v Kremnici (1760–1761, 1770–1772), v Bardějově (1773–1774), v Okoličném (1775), v Pruském (1776–1777), v Prešově (1781–1782) a nakonec se vrátil do míst, kde jeho františkánská dráha stála na počátku, do Nižné Šebastové (1783–1789).

P. Jiří Josef Zrunek, OFM, byl na všech místech, kam byl představenými poslán, činný především jako varhaník a hudební pedagog. Často měl také funkci zpovědníka. Dle zjištění L. Kačice dále víme, že byl od svého působení ve Skalici k roku 1764 ustanoven také oficiálním kazatelem, a to nejdříve pomocným, posléze i řádným nedělním, postním či svátečním. Z citací Zrunkových promluv vyplývá, že se velmi dobře orientoval ve Starém a Novém zákoně a ve spisech církevních spisovatelů, jako je např. sv. Tomáš Akvinský či sv. Bernardin ze Sieny.

Na svém posledním působišti v Nižné Šebastové byl roku 1788 ustanoven kvardiánem, ale pro onemocnění žloutenkou byl zakrátko, 2. března 1789, ze své funkce odvolán.¹⁶ Tomuto onemocnění v kombinaci s gangrénou pak ve věku triapadesáti let 3. června 1789 podlehl. Pohřben byl na svém posledním působišti.

6. Znovuobjevené dílo

Zrunkovo hudební dílo je poměrně rozsáhlé a je v současnosti středem zájmu nejen slovenských muzikologů, ale i ostatních odborníků, především z Čech. Sepsal sborník mešních písní *Liber Sacrorum*, který zanechal klášteru v Žilině. Tento sborník obsahuje deset chorálových latinských mší a dvě Requiem, která jsou komponována pro jednohlas s varhanním doprovodem. Dalším jeho sborníkem je *Praeconium Mariale* (Mariánský chvalozpěv), z nějž se bohužel dochovala jen titulní strana a zadní část, v níž sám přiznává, že není autorem všech uvedených písní. V archivu žilinského kláštera se uvádí, že Jiří Josef Zrunek, OFM, je autorem ještě několika dalších sborníků. Celkem bylo doposud Zrunkovi připsáno sestavení šesti sborníků z různých míst Salvatoriánské provincie. Při sepisování několika z nich mu pomáhal Edmund Pascha, kterému bylo donedávna připisováno také nejslavnější Zrunkovo dílo z roku 1766 *Missa prima in F pro festis Natalitiis*.

Poznámky:

- 1 Mgr. art. Ladislav Kačic, Ph.D. (1951) je předním hudebním historikem Slavistického ústavu Jána Stanislava Slovenskej akadémie vied, který se věnuje studiu barokní hudby na Slovensku, především pak z církevního prostředí. Právě jeho studie Juraj Zrunek – autor Harmonie Pastoralis?, kterou publikoval v časopise Hudobný život č. 21 v roce 1989, označila poprvé oficiálně za autora Missa prima in F pro festis Natalitiis. P. Jiřího Josefa Zrunka, OFM. Studiu Zrunekova díla se věnuje dodnes.
- 2 P e t r a š k o, L.: Záhady hudobnej histórie. *Korzár* [online]. 22. 12. 2005 [cit. 2010-05-30]. Dostupný z: <http://korzar.sme.sk/c/4508910/zahady-hudobnej-historie.html>
- 3 P. Vševlad Jozef Gajdoš, OFM, byl františkánský historik a doktor filosofie, z jehož studií a nekrologů je dodnes hojně citováno.
- 4 Hlavní informace o Zrunkově životě, byť s mnohými nepřesnostmi, uvádí františkánský nekrolog Slovenské provincie Nejsvětějšího Spasitele: P. Juraj Zrunek, OFM. [online] *Menší bratia Františkáni* [cit. 2011-05-24]. Dostupné z: <http://www.frantiskani.sk/nekr/06/zrunek.htm>
- 5 Rzunek – Rzounek znamená zrzavý.
- 6 K v h.: Zrůnek. In: *Naše řeč* 27, Praha 1943, s. 23.
- 7 J e l í n e k, J., M o t y č k a, M. T.: *Duchovní a historické dědictví farnosti svatě Alžběty Durynské ve Vnorovech*. Vnorovy 2009, s. 90.
- 8 K a č i c, L.: P. Juraj Zrunek OFM ako kazateľ, in Slovenská kresťanská a svetská kultura. In: *Slovenská akademia vied. Slovenská kresťanská a svetská kultura*; sestavila Jana Skladaná Studia culturologica Slovaca 2, Bratislava 2001, s. 65.
- 9 S e h n a l, J., V y s l o u ž i l, J.: *Dějiny hudby na Moravě*. Brno 2001, s. 73.
- 10 S e h n a l, J., V y s l o u ž i l, J.: c. d., s. 89.
- 11 B o m b e r a, J.: Pěvecký seminář v Kroměříži. In: *Studie Muzea Kroměřížska* 89, Kroměříž 1990, s. 52–73.
- 12 B a r t ů š e k, V.: Šíření piaristických kolejí a škol v Čechách, na Moravě a ve Slezsku v 17. a 18. století. In: *Paginae historiae* 10/2002, Praha 2002, s. 32–68.
- 13 S o b o l o v á, B.: Moravští františkáni v Žilině. In: *Sdružení knihoven České republiky – rok 2009*, Brno 2009, s. 81–84.
- 14 Historie františkánské provincie Nejsvětějšího Spasitele je k dispozici: Rehole menších bratů – Františkánů na Slovensku [online] *Menší bratia Františkáni* [cit. 2011-05-24]. Dostupné z: http://www.frantiskani.sk/historia_provincia.php
- 15 K a č i c, L.: c. d., s. 66.
- 16 K a č i c, L.: c. d., s. 71.

Mgr. Martin Motyčka (n. 1978) vystudoval na Filozofické fakultě Masarykovy univerzity v Brně Management v kultuře a následně Srovnávací uměnovědná studia. Pracuje v Diecézním muzeu v Brně jako odborný pracovník a kurátor výstav.

The Roots Of a Rediscovered Composer belong to Vnorovy, Mr Jiří Josef Zrunek, OFM

A b s t r a c t

In the 80s of the 20th century Mr Jiří Josef Zrunek (1736–1789) joined the most important Slovak composers when he was credited with the composition of the famous Slovak baroque Christmas mass Missa prima in F pro festis Natalitiis. The work of the long neglected composer which was partly by mistake credited to his fellow monk Edmund Pascha, OFM (1714–1772), is enjoying a revival. The world of music began to be interested in the fate of the forgotten composer. Though he spent a major part of his life on the territory of the present Slovakia, Jiří Josef Zrunek his roots can be found in Moravian Slovak village Vnorovy where he was born into the family of the local teacher Charles Zrunek. By his musical talent he was predestined to sturdy at Piarist schools in Moravia. Even though the Piarist order made it possible for him to get education he entered the order of the minor Franciscan brothers where he adopted a religious name Georgius. As an organist, teacher of singing, preacher and a confessor he was working in eleven monasteries of the Hungarian Franciscan province of the Holiest Saviour.

Die Wurzeln des wiederentdeckten Komponisten P. Jiří Josef Zrunek, OFM, liegen in Vnorovy

Zusammenfassung

P. Jiří Josef Zrunek (1736–1789) zählt seit den achtziger Jahren des zwanzigsten Jahrhunderts zu den bedeutendsten slowakischen Komponisten, als ihm die berühmte barocke Weihnachtsmesse „Missa prima in F pro festis Natalitiis“ zugeschrieben wurde. Das musikalische Werk des lange Zeit übergangenen Komponisten, das teilweise versehentlich seinem Ordensbruder Edmund Pascha, OFM (1714–1772) zugeschrieben wurde, erlebt in den letzten Jahren eine Renaissance. Dadurch wurde Aufmerksamkeit der Musikwelt erweckt, die sich heute für das Schicksal des vergessenen Komponisten interessiert. Wenn auch Jiří Josef Zrunek den größten Teil seines Lebens im Gebiet der heutigen Slowakei verbrachte, liegen seine Wurzeln in Vnorovy (Mährische Slowakei), wo er in der Familie des örtlichen Lehrers Karel Zrunek geboren wurde. Seine musikalische Begabung prädestinierte ihn zum Studium an piaristischen Schulen in Mähren. Die Piaristen ermöglichten ihm die Ausbildung, aber er trat in den Orden der Minderen Brüder (ordo fratrum minorum) ein. Als Franziskaner bekam er den Ordensnamen Georgius. Jiří Josef Zrunek war als Orgelspieler, Gesanglehrer, Prediger und Beichtvater in elf Klöstern der ungarischen Franziskanerprovinz Heiland der Welt tätig.

URBANIZACE A VÝSTAVBA INFRASTRUKTURY V UHERSKÉM HRADIŠTI, UHERSKÉM BRODĚ, UHERSKÉM OSTROHU A VESELÍ NAD MORAVOU V PROCESU MODERNIZACE NA PŘELOMU 19. A 20. STOLETÍ

Jan Zapletal, Uherské Hradiště

Urbanizace, jako dílčí proces modernizace, hrála v rozvoji maloměst na jihovýchodní Moravě na přelomu 19. a 20. století významnou roli a vedla k trvalým a nezvratným změnám struktury měst.

Uvedení do problematiky urbanizace maloměst v habsburské monarchii

V 19. století vzniklo v Evropě mnoho nových, převážně industriálních měst a svou dosa-
vadní podobu rychle měnila i tradiční maloměsta. Dříve nedotknutelné dominanty zastínila
nová zástavba a z venkova přicházelo za prací množství lidí, kteří se zde i trvale usazovali,
a tím také měnili stávající zástavbu. Nejen velké moravské aglomerace (Brno, Ostrava), ale
i provinční města na konci 19. století profitovala z urbanizace. Paralelně k rozšiřování vel-
kých měst probíhala i v menších obcích výstavba technické infrastruktury. V časové kompa-
raci s velkými městy zaostávala přibližně o dvacet let. Pro nízkorozpočtové komunální hos-
podaření maloměsta bylo složité financovat budování moderní infrastruktury. Pravidelné
příjmy města (i když neustále stoupaly) stačily zajistit pouze běžný chod městského hospo-
daření. V žádném případě nepokrývaly nároky na budování infrastruktury. Města si muse-
la vypomoci bankovními půjčkami. V každoročních městských rozpočtech přitom nejsou
bankovní půjčky zahrnuty do příjmové části městského rozpočtu v příslušném roce, ale ve
výdajové části se postupně objevují kolony „úroky z půjček, umořování dluhu.“¹ Obecní
výbory musely obhajovat zvyšování obecních přírážek, přičemž zastupitelstvo bylo již kon-
cem 19. století chápáno nejen jako představitel společenské vrstvy, ale rovněž politické stran-
y, což se jevílo ještě o něco spletiťjší v národnostně heterogenních oblastech.²

Stavební aktivita měst byla rok od roku intenzivnější. Přestavba, úprava a výstavba no-
vých ulic a okruhů probíhala ve všech městech. Mnohapatrové obytné stavby v historizují-
cích stylech signalizovaly svou velkolepostí, reprezentativností a okázalostí ctížádostivost
a pýchu hrdého majitele. Také radnice v „říšském slohu“ nebo obchody s atraktivními vý-
lohami vyzařovaly nádech, či spíše odlesk metropolitního urbanismu. Dokázalo-li město
a jeho elity získat dostatečný kapitál, mohly si najmout nejproslulejší architektky (např. v No-
vém Jičíně postavil výtečný vídeňský architekt Otto Thienemann rodinné vily pro továrníky
Augusta a Johanna Hückelovy). V národnostně smíšených městech soupeřili Češi s Němci
ve stavbě „německého domu“ nebo českého „národního domu – měšťanské besedy.“³ Ve
většině obcí vznikly do první světové války mezi novým nádražím a starou městskou zástav-
bou malé „nádražní čtvrti“ s nájemními domy, poštou a obchodními zařízeními. Výstavba
podél silnice s reprezentativními vilami a letohrádky se vyvíjela na okraji starší zástavby.
Původní průjezdová silnice ve starší zástavbě byla jakousi „hlavní třídou“ s prodejny, ma-
lými obchodními domy a budovou městské spořitelny. Především v hlavním okruhu města
se stavěly moderní nemocnice, pokračovací školy a zařízení okresní správy. Do roku 1918
nacházíme ve větších maloměstech čtvrti, či spíše ulice pro úředníky.

Infrastrukturní zařízení lze dělit dle mnoha způsobů. Shoda mezi historiky panuje ohled-
ně zařazení bezpečnostních, zdravotních i komunálních podniků. Mnozí historici sem dále
zahrnují školství, kulturu, sociálně-politickou infrastrukturu i chudinské záležitosti.⁴

Za administrativními úkoly typu zajištění stavu na základě „principu předběžné opatrnosti“ nebo „odvrácení veřejného nebezpečí“ můžeme najít nová nařízení ve stavebním řádu, která měla např. zamezit požárům.⁵ Pod vlivem moderního lékařského výzkumu, a rovněž jako reakce na smrtelné epidemie, byly staré (mnohdy říční vodou napájené) městské studny postupně nahrazovány vodovodním potrubím. Průkopníky se v tomto směru staly města v alpském prostoru, využívající výhodnějších geologických předpokladů. Takové zdokonalení též sloužilo k snadnější likvidaci požárů.⁶ Ne ve všech případech se odstranění kašny shledalo se souhlasem měšťanů. Důvod je nabíledni, kašna bývala orientačním „středobodem“ každodenních setkání a rozhovorů.⁷

Maloměsto se mnohdy jeví jakýmsi mezipatrem mezi vesnicí a velkoměstem. Daleko silněji je viděno z perspektivy velkoměsta, kterému charakterově více odpovídá, než z pohledu vesnice. V neposlední řadě proto, že zde sledujeme vzájemné působení industrializace, kapitalismu, technického vývoje, architektury, médií a životního stylu. Z tohoto pohledu se vesnický život městskému vzdaluje.⁸

Komunální investice, stejně jako dnes, vzbuzovaly zásadní politické kontroverze. Tradiční střední vrstvy, financující budování infrastruktury a sociální záležitosti, nacházely ve zvyšující se prestiži města jen malou útěchu. Jimi prosazovaný ekonomický (pseudo)liberalismus velel nechat pole působnosti samosprávy jen tam, kde nebyla možná soukromá iniciativa. Samospráva měla mít v jejich očích jen úzce vymezený prostor pro vlastní aktivity, měla se věnovat pouze údržbě a pořádku, zajišťování bezpečnosti, či výstavbě dílčí infrastruktury.⁹ 19. století přineslo v habsburské monarchii výrazné zesílení účinnosti ekonomického faktoru jako prostředku sociálního vzestupu. Vztah mezi „starými“ a „novými“ elitami, tedy mezi tradičními *Honorationes* a velkopodnikateli, se vyvíjel pozvolna. Nejprve si tradiční vrstva udržovala odstup („exkluzivitu“), kdy zpravidla ve spolicích vznikala pomyslná dělící čára mezi „starými“ a „novými“, ale už během jedné generace často splynou v novou, hospodářsky orientovanou, vládnoucí elitu.¹⁰ V německých liberálních kruzích dokonce existovaly utopické myšlenky, že v menších městech může fungovat velmi liberální model „lepší společnosti na principu rovnosti“. Propojením „starých“ a „nových“ elit tyto ideje vzaly za své. Velkými podnikateli a tradičními vrstvami řízená komunální politika byla vytvářena na liberálním, nikoli na demokratickém základě.¹¹ Mezi „modernizátory“ a tradičními vrstvami vznikal ve fázi vysoké industrializace stále větší odstup. V dobách převratných změn se vždy projevovaly konzervativnější tendence. K překonání psychologické bariéry rozvoje přispělo zrušení cechovní výroby. Spolu se skepsí k novému v obcích sledujeme i specifické zájmy, které se ne vždy shodovaly s urbanizačními snahami, jako v případě *Hausbesitzer* (majitelé domů), které nepochybně iritovaly čím dál vyšší poplatky a přírážky, jež chápali jako nespravedlivou daň za modernizaci. Jako nejproblematičtější v rozvoji obcí se jevílo pomalé získávání důvěry elit v novinky, což protahovalo industrializační a urbanizační proces i v řádu desetiletí.¹²

Zpočátku o veškeré stavební agendě rozhodoval obecní výbor, ovšem postupem času musel, mnohdy s velkou nechtí, v komplikovaných záležitostech spolupracovat s lidmi vzdělanými v daném oboru, kteří se na úřednických postech stávali v poslední čtvrtině 19. století součástí moderní výkonové samosprávy (*Leistungsverwaltung*).¹³ Úřednictvo v Předlitavsku tvořilo kompaktní a uzavřenou skupinu, z části privilegovanou, společností respektovanou a s garantovanou definitivou. Na Moravě existovaly stavební okresy, jejichž činnost byla implementována do zemského zákoníku.¹⁴ Hradištský okres byl od 1. ledna 1865 rozdělen na dvanáct menších okresů. Působnost úřadu byla rozsáhlá, spojená s výstavbou a opravami komunální infrastruktury (průmyslové stavby, školy, mosty, vodovod, ochranné hráze, regulace Moravy atd.). Jen výjimečně šlo o soukromé stavby. Úřednický aparát byl neustále posilován probíhajícími reorganizacemi veřejné správy.¹⁵ V září roku 1868 oznámil moravský místodržitel Poche rozdělení Moravy na osm stavebních okresů.¹⁶ Pracovníci úřadu svými

odbornými znalostmi a profesními předpoklady zaručovali vysokou úroveň prováděných stavebních akcí. Pod úředním tlakem musely samosprávy středních měst a maloměst dbát na kvalitní naplánování městského prostoru, aby bylo možno v budoucnu vybudovanou infrastrukturu napojit na novou městskou zástavbu.¹⁷

Politické spory spojené s komunálními investicemi přetrvávaly až do závěru 19. století. Jednak zde stále existovaly výrazné politické pochyby, jednak se prosazovaly síly, které těžily z „municipálního industrialismu“ a cestu změn nechaly otevřenou podle toho, jak se vyvine na základě určitých předpokladů technologický rozvoj.¹⁸ V této souvislosti docházelo k posunu významu termínu a mluvíme už o tzv. „municipálním socialismu“, kdy sama města převzala koncem 19. století na svá bedra podnikatelské aktivity, a to za pomoci profesionalizované výkonové samosprávy, čímž ukončila předchozí individualistickou liberální epochu.¹⁹ Komunální samosprávy usilovaly o to, aby měly všechny kompetence k samostatnému nakládání s obecním majetkem. Zejména ve středních a větších městech byl vytvářen systém komunálních podniků a ústavů, což vytvářelo podstatu municipálního socialismu.²⁰ Zisk, který produkovaly monopolizované městské podniky, byl využíván nejen k „obecní prospěšnosti“, ale městská samospráva si jím dokázala zajistit určitou míru samostatnosti a nezávislosti na státní správě.

V zásadě ekonomická prosperita malého města do vysoké míry závisela na vazbách s venkovským prostředím. Malé město bylo nositelem modernizace venkovského prostoru a bylo přirozeným centrem dané oblasti. Z venkovského pohledu musíme vidět maloměsto jako městská předpolí, která mohou venkované zásobovat zbožím a službami.²¹ Základní funkcí malého města tak byla obsluha a regulace okolních vesnic. Maloměsto dokázalo postupem času nabídnout naprosto srovnatelné kvalitní služby jako střední nebo větší město. Moderní maloměsta v oblasti služeb mohly obyvatelům zajistit i různé lékařské profese. Zvláště na přelomu 19.–20. století vlád v budování infrastruktury náležitý stavební rozmach, vzrůstala jak výstavba, tak stoupala i potřeba přestavby. Moderní obytná zástavba se nevyhýbala ani přáním zákazníků postavit rodinnou vilu v přírodě. Mimo to se mnohé moderní maloměsto mohlo pyšnit zvláštní identitou, disponující novými strukturami občanské společnosti, tedy určitými skupinami lidí a organizacemi, jež vědomě udávaly směr dalšímu vývoji.²²

Komunální investice byly cíleně směřovány především do dvou oblastí. Tradičním polem působnosti, ve kterém se už dlouho obce činily, bylo silniční stavitelství, druhá oblast je spojená s technickým rozvojem plynárenství, budování osvětlení, kanalizace a vodovodu.²³

Proces urbanizace ve sledovaných maloměstech

V rámci snahy o širší objasnění průběhu, okolností i peripetií maloměstské urbanizace je přitom nezbytné hledat nové uspokojivé odpovědi na řadu otázek a problémů. Nejdříve si položme základní otázku: Byl urbanismus moravských maloměst na regionální úrovni? Na fotografiích sledovaných obcí z konce 19. století se všechny jeví jako perfektní a zdravá místa k životu, a to včetně rozvíjejících se průmyslových čtvrtí na hranici měst. Obecní prostory obklopuje všudypřítomná zeleň, náměstí a nejbližší ulice vypadají čistě, a to se týká i průmyslovějších periferií měst se sem tam vykukujícími továrními komíny. Celkový pohled na města je jednoduše idylický. Ovšem realita byla poněkud odlišná. Historická jádra jsou často jediným územím města, které pokládáme za „skvostné“, zbylé části mají z dnešního úhlu pohledu většinou nižší kvalitu, již za součásti města vlastně ani nepovažujeme.

Struktura města přitom nevzniká staticky, ale její utváření je ovlivňováno dominantním postavením určité vládnoucí skupiny (a jejími zájmy), nebo dějinnou podobou města. V tomto smyslu rozlišujeme mezi univerzitním, obchodním a podnikatelským městem.

Uherské Hradiště

Dílčích studií, přibližujících urbanizační změny vývoje na území města po polovině 19. století, máme poskrovnu. Můžeme zmínit jen práci manželů Jůzových *Uherské Hradiště* o uměleckohistorickém rozvoji města od jeho založení dovedenou do poloviny 20. století. V našem kontextu je podstatné, že až po roce 1989 vzniklo několik prací, které se snažily o objektivnější a kritické zhodnocení městského urbanismu a jeho sociálních důsledků. Jmenujme Eliášovu studii o stavebně-historickém průzkumu památkové zóny historického jádra města z počátku devadesátých let 20. století; útlou publikaci Jaromíry Čoupkové a Blanky Rašticové o proměnách města a před časem vydaný *Program regenerace městské památkové zóny Uherské Hradiště* odborem architektury na městském úřadě v Uherském Hradišti.²⁴ Plány města a stavební dokumentace jsou zastoupeny v archivním fondu AM UH III a mj. nám přináší topografický obraz města na přelomu 19. a 20. století, kdy si Uherské Hradiště ještě do značné míry zachovalo středověký urbanizační charakter. Nejlépe zdokumentované jsou projekční návrhy na neuskutečněnou výstavbu nemocnice v ulici Menclovice v prvním desetiletí 20. století.²⁵

Zdejší urbanizační proces, směřující k vytvoření stavebně i sociálně pozoruhodného modelu agrárního města, postupoval v naprostém sepětí se strategickými zájmy a podnikatelskou politikou městské výkonové samosprávy, úzce spolupracující s okresním úřadem v Uherském Hradišti. Úřad byl institucí s přidruženými agendami, které tvořily především odborné služby, spojené s neustále se měnícími zákonnými nařízeními. Nejvýznamnějším oddělením je technické, mající na starosti stavební, infrastrukturní a agrární záležitosti. Stavební okres zde existoval už od vzniku okresních institucí. Dokazují to dochované podací protokoly a písemnosti z let 1858–1864. Samo město Uherské Hradiště zaměstnávalo na přelomu 19. a 20. století kolem dvaceti úředníků s přesně danou agendou. Mezi nejvýznamnější můžeme zařadit funkci městského sekretáře (tajemníka), finančního a stavebního kontrolora. Úředníci sami iniciovali a podporovali modernizační snahy samosprávy.²⁶

U tradičních center se zdůrazňuje jejich pomalost a poměrná zaostalost oproti průmyslově rozvíjejícím se městům. Také malé město může v průběhu dějinného vývoje měnit svoji specifickou sociální a ekonomickou funkci, již se odlišuje od jiných typů měst.²⁷ Jedním

Uherské Hradiště. Pohled na část města z věže farního kostela směrem na Mařatice. Kolem roku 1920.

z předpokladů urbanizačního rozvoje města Uherské Hradiště bylo zlepšení dopravního spojení. Na návrh hraběte Leopolda Berchtolda byl v roce 1817 vybudován krajským inženýrem Michalem Schwederem nový most přes řeku Moravu, který zároveň zkrátil cestu do Starého Města, dříve vedoucí přes Rybárny. Starý most, který stál v místech za dnešním Slováckým divadlem, byl zrušen a zůstal po něm dlouho jen zděný empírový oblouk nad sochou sv. Jana Nepomuckého.²⁸

Na konci 18. století bylo velké Masarykovo náměstí v nižší úrovni, než se nachází dnes, proto byla využita suť po likvidaci kostela sv. Jiří (v roce 1785) při následných terénních úpravách k zvýšení úrovně. Suť kostela byla zavezena také odkrytá strouha Rechla,²⁹ která vedla středem města a plnila funkci kanalizace, ale za vysokého stavu vody způsobovala ve městě záplavy. Zасыпáním strouhy zmizelo pozoruhodné dělítko půdorysu města, které po staletí připomínalo výjimečné okolnosti městského založení.

Koncepční úpravy komunikací měly na počátku 19. století zásadní význam pro další rozvoj města. Zatímco většina moravských měst začala s výstavbou mimo hradby poměrně brzy po jejich zrušení, v Uherském Hradišti kvůli inundačnímu terénu později. V roce 1826 byl vypracován urbanizační projekt a roku 1830 dostavěna na vyvýšeném podkladě vybudovaná komunikace se šesti mosty. Vedle nové komunikace směrem do Starého Města byl pozměněn přístup i do Mařatic. Komunikace vedla od Josefské brány oklikou až do dolní části Mařatic a pokračovala po úbočí sadského kopce do Kunovic. Obě silnice byly osázeny topolovými alejemi. Po zrušení fortifikací získalo město část hradebních prostranství v tratičích Tůně a Tenice pro nový urbanizační rozvoj. Ostatní pozemky byly prodány měšťanům, kteří si zde zřídili sady, nebo je používali jako louky a pastviny. Hradby nemohly být zcela odstraněny, jelikož na některých místech nadále sloužily jako hráze proti možným záplavám.³⁰

Urbanizační rozmach města od konce šedesátých let se projevil jak na růstu populace, tak na zdvojnásobení počtu domů. V letech 1869–1910 se zvýšil počet domů v městské zástavbě z 214 na 427.³¹

Klíčovou otázkou městského urbanismu ve sledovaném období je, co zlepšit kvalitu života ve městě a jak ji hledat? Zjednodušeně lze říci, že urbanismus je de facto uměním

Uherské Hradiště. Letecký pohled na Mariánské náměstí v první polovině 20. století.

uspořádat ulice, parky, náměstí a domy mezi tím. Působnost nově zřízeného stavebního úřadu, vzniklého na popud okresní správy, se neustále měnila a rozšiřovala. Od všestrannosti postupně přecházela k stále striktnějšímu dozoru a k specializaci. Agenda se dotýkala stavebních a agrárních operací a dohledu na železniční a obecně infrastrukturní výstavbu. Zásadní změna v charakteru nové výstavby nastala na popud stavebního úřadu v sedmdesátých letech 19. století a směřovala k rozšíření půdorysu města. Ještě v roce 1869 byla sice vystavěna budova německého gymnázia v bývalé jezuitské zahradě, ale většina novostaveb je již umístěna do

prostorů po odstraněných fortifikacích. Měšťanské domy byly rekonstruovány, často zvýšeny o patro a fasáda upravena v moderních novostylech. Ve stejné době vznikly s novou stavbou ulice Velehradská a přestavovaná ulice Hradební. Na prvním místě zmíníme budovu Měšťanské besedy z roku 1871, vystavěnou na místě původní bašty sv. Františka. O výstavbu besedy se zásadním způsobem zasloužil poslanec František Šrom tím, že na stavbu půjčil a později věnoval 10 000 zlatých. Tímto stavebním počinem získalo Uherské Hradiště nové, velmi živé středisko kulturního a společenského života. V Hradební ulici byla v roce 1875 postavena židovská synagoga a v letech 1879–1887 komplex budov nového městského pivovaru.³²

Skupina veřejných staveb, budovaná v dlouhém časovém rozmezí, svědčí o jisté nekonceptčnosti a neplánovitosti a také o tom, že státní subvence se do agrárních oblastí východní Moravy dostávaly ve značně omezeném množství, kdy přednost měla především velká města a průmyslové oblasti. Z průmyslových podniků snad jen zmíníme Fürstovu sladovnu (1870) a Schaniakův stavební podnik (1885) podél silnice směrem na Kunovice (dnešní třída Maršála Malinovského). Naproti nim se samospráva rozhodla vybudovat podle návrhů vídeňského stavitele Antona Siebecka městský park (dnešní Smetanovy sady). V roce 1882 Ústřední matice školská uzavřela smlouvu se stavitelem a příležitostným architektem Josefem Schaniakem na stavbu gymnaziální budovy, postavenou v rekordně krátké době za jedenáct měsíců. K realizaci stavby došlo v roce 1884 a následující rok už v nové budově probíhala výuka. Gymnázium je situováno na území bývalé Karlovy bašty, na dnešní Velehradské třídě. Budova je postavena v novorenesančním stylu s kupolovitou střechou a sgrafity vyzdobenou čelní fasádou.³³

Dobrého klienta nachází urbanismus v osobách dvou dlouholetých starostů, Jana Protzkara a Josefa Stancla, majících společně sdílené cíle rozvoje a výstavby města. Ke stavbám závěru 19. století se důstojně řadí soubor budov justičního paláce. Výstavba probíhala v letech 1891–1897 a vyžádala si značné terénní úpravy. Protože severní část stavby musela být založena na pilotách, bylo nutno o dva metry zvýšit úroveň terénu a navíc se začaly objevovat problémy s odvodněním a kanalizací. Podobné potíže provázely další sousední stavby na nově založeném Palackého náměstí, které organicky navázalo na tradiční městský plán a neobvykle citlivě jej rozšiřovalo.³⁴ S nástupem industrializace dostal důležitý impuls i sektor bytové výstavby. Další výstavba pokračovala v ulicích Dlouhá, Žerotínova a Jana Lucemburského. Zastavována byla též Velehradská ulice v místě mezi gymnáziem a Tyršovým náměstím. Zastupitelstvo města se rozhodlo vystavět novou budovu městské spořitelny a radnice. Brněňští architekti Vojtěch Dvořák a Karel Welzl vypracovali v březnu 1891 projekt a během dvou dalších let byla postavena dvouposchodová stavba v kombinovaných novostylech. Plastiky atlantů a čtyři alegorické postavy na fasádě realizoval sochař Antonín Popp a malíř Joža Uprka vyhotovil nástěnné malby s tématy apoteózy (oslavy) dějin města. V době vzniku byla stavba důkazem modernity a prosperity obce, později však bude považována za hrubé narušení předprostoru sousedního areálu bývalé jezuitské koleje. Budova sice uzavřela náměstí, ale „zakryla“ levou část traktu jezuitských budov. Naproti ní rozlehlá tříkřídlá stavba měšťanské školy z let 1912–1913, podle návrhů architekta Ladislava Skřivánka, byla již umístěna tak, že sama formuje malé Komenského náměstí. Modernizace a změny v urbanizaci si v roce 1913 vyžádaly výstavbu nové městské kanalizace. O rok později se začalo s vrtáním nového vodovodu. Také staré plynové osvětlení z roku 1885 nevyhovovalo moderním standardům a bylo nahrazeno elektrickým. Samospráva, nespokojená s plynárenskou firmou Raimunda von Götze, poslala dotazy na cenu elektrárny a elektrického osvětlení do okolních měst (Vyškov, Holešov, Přerov), které jej už měly. Ještě do první světové války se nad vybudováním elektrické centrály obecní rada vážně zamýšlela, mimo jiné proto, že v roce 1914 skončily třicetileté obchodní smlouvy s Götzovou firmou. Už v roce 1912 mělo několik domů na Palackého náměstí elektrické osvětlení.³⁵

Uherský Brod

Uherský Brod je historickým městem, vertikálně situovaným. Dodnes vidíme na mnoha místech zbytky hradebních zdí, kterými vedou úzké uličky a průlomy. Od vlakového nádraží, vybudovaného zároveň s výstavbou vlárské dráhy, vystoupáme po čtyřiaosmdesáti schodech do města. Dolní, dnešní Masarykovo náměstí ve tvaru nepravidelného čtyřúhelníku je velmi rozlehlé a ve druhé polovině 19. století se stalo sídlem finančních institucí, hotelů a obchodů v přízemí domů. Náměstí vévodí stará radnice s barokní věží. Naproti ní se nacházela nejrušnější ulice (dnes Komenského) ve městě. V blízké ulici se nalézá synagoga, kterou si místní židé postavili s povolením Maxmiliána Kaunice. V křížení obou ulic stojí kostel sv. Jana Křtitele a vedle něj dům Občanské záložny. Za blízkým špitálem se rozprostíral starý židovský hřbitov. Nový se dnes nachází na předměstí naproti největšího podniku ve městě, Janáčkova pivovaru z roku 1894. Na samotné periferii města byl vybudován rozsáhlý komplex budov továrny Orion–Maršner. Nad předměstím vede široká Kaunicova ulice s dominikánským kostelem, v jehož blízkosti stojí nová školní budova. V historicky nejstarší zachované části města – Zámku – bylo na konci století zbudováno v bývalých stájích městské muzeum. Nad zámek se rozprostírá Horní náměstí (Mariánské) a nad ním vilová čtvrť s budovami okresního soudu, okresního úřadu a sokolovny, postavenými ve dvacátých letech 20. století. Za sokolovnou se nalézá městský park, založený v roce 1871, s budovou zimní hospodářské školy.³⁶

Na nákladné výstavby silnic a chodníků si obec půjčovala u místních finančních institucí. Jen na stavbu hlavní silnice si samospráva vypůjčila 55 000 korun.³⁷ Největší územní změny probíhaly až po nástupu české samosprávy po roce 1890. Na samém sklonku 19. století bylo v městském prostoru realizováno několik projektů, které již odkazovaly na blížící se lepší časy, kdy přímo v zástavbě vznikl v devadesátých letech nový objekt místní Občanské záložny. Při dráze byla vybudována Riegrova třída s řadou vilových domů. V roce 1893 založila obecní rada na sporném území, po dohodě s majitelem velkostatku Václavem Kounicem, Horní park a postavila kolem Horních valů silnici. Koncem století se podařilo různými modifikacemi terénu a vysazováním alejí a sadů na dříve zanedbaných plochách dodat městu nynější podobu.³⁸ V prvním desetiletí 20. století pořídila městská rada moderní polohopisný plán, nezbytný pro rozvoj města.

Po smrti starosty Bedřicha Webera došlo k rozšíření jatek, postavení Briefovy továrny na ohýbaný nábytek (1906) a výstavbě nových školních budov. Po velké povodni v roce 1910 dochází k regulaci řeky Olšavy. V rámci nového plánu zrušila městská rada v roce 1911 Seichertův park a změnila jej ve stavební plochy. Ještě před válkou zde vznikla továrna na zpracování ovoce, lihovar a elektrárna.³⁹

Nový vzhled města glosoval i místní tisk, kdy v novinách kritizoval dlouhodobou neschopnost lokálních samospráv vybudovat městskou kanalizaci, takže splašky i nadále tekly volně po ulicích. Někdy bylo voleno až velmi netradiční řešení úprav ulic a náměstí, jen aby se ušetřilo. Dlažba na naprosté většině ulic chyběla úplně.⁴⁰

Uherský Brod. Pohled na větší část Masarykova náměstí ve směru od východu, s farním kostelem Neposkvrněného početí Panny Marie, před ním kašna se sochou sv. Floriana. Z dvacátých let 20. století.

Uherský Brod. Letecký pohled na město. Zcela dole Masarykovo náměstí, nad ním Mariánské náměstí. Z dvacátých let 20. století.

Státní úřady v Uherském Brodě nedisponovaly vlastními budovami ani vhodnými místnostmi, ale byly nuceny si je pronajímat od lokální samosprávy na radnici. V roce 1902 žádalo hejtmánství o vhodnější prostory pro úřadování, jelikož staré prostory nedostačovaly jak personálu, tak narůstající agendě. Místní samospráva se snažila vyjít státu vstříc a zároveň využít nové prostory. Nejprve bylo doporučeno zakoupit dům sousedící s radnicí a propojit je a poté přikoupit Panský dům. Návrh byl později odmítnut. Teprve až po válce byly úřadům postaveny odpovídající budovy.⁴¹

Uherský Ostroh

Uherský Ostroh jako starobylé maloměsto bylo urbanisticky rozděleno na několik samostatných politických a stavebních částí. Ostrovní charakter města determinoval stavební aktivitu nejen v novověku, ale také na přelomu 19. a 20. století. Modernizace plně korespondovala s celkově značně zaostalými poměry tohoto retardovaného maloměstského sídla. Výraznější stavební dominanty obce tvořily především zámek a kostel na náměstí. Na přelomu století většina domů byla jen nízkými přízemními staveními nevalné kvality a kulturní hodnoty. Hlavní půdorysné linie města byly v podstatě vytyčeny již jeho zakladateli a v průběhu předchozích století se jejich hlavní tahy příliš neměnily. Sídelním jádrem obce bylo trojúhelníkové náměstí

Uherský Ostroh. Náměstí sv. Ondřeje, uprostřed v pozadí zámek. Kolem roku 1910.

s měšťanskými domy, s pozdně barokní stavbou farního kostela sv. Ondřeje z 18. století. Z nejvýznamnějších historických památek můžeme zmínit zámek, založený původně jako obranný hrad, přestavěný v průběhu 16. století pány z Kunovic ve vzdušný renesanční zámek s rozsáhlým parkem. V 19. století jako lichtenštejnský

Uherský Ostroh. Náměstí sv. Ondřeje. Kolem roku 1900.

majetek přestal být šlechtickou rezidencí a stal se pouze střediskem správy panství. Město v důsledku častých požárů procházelo postupnou přestavbou, spojenou s nahrazováním dřevěných nebo hrázděných domů s doškovými střechami stavbami kamennými a cihlovými. O moderních urbanizačních snahách se nedá v podstatě mluvit. Plánování výstavby a dalšího územního rozvoje nemělo nic společného s cílevědomou politikou. Z dochovaných dokumentů můžeme vysledovat jen velmi nízkou stavební aktivitu. Pokud nějaká komunální výstavba probíhala, tak vždy ve spojitosti s rozšiřováním agrárních a protoprůmyslových podniků. Pokud se obec vůbec pustila do nějakých územních změn, tak se týkaly především drobných úprav pozemních komunikací. Postupně docházelo k vydláždění náměstí, k úpravě silnic vedoucích k vlakovému nádraží a mostu.⁴² V roce 1885 došlo výstavbou železného mostu na místě provizorního k lepšímu propojení mezi samotným městem a Předměstím Ostrohu. Souměstí se rychleji začalo rozvíjet po výstavbě cukrovaru, kdy se hlavně v západní části města budovaly nové ulice. Na pravém břehu Moravy směrem k Moravskému Písku se poněkud ospale rozvíjela nová čtvrť – Nový Svět. Ještě na konci 19. století vznikl v její blízkosti městský park, od něhož vedla stromová alej podél chodníku směrem k Polešovicím.⁴³

Tragédií, která postihla celý uherskoostrojšký správní okres a měla největší vliv na další urbanizační rozvoj a podobu města, byla katastrofální povodeň z 6. září 1910. Téměř dvě třetiny obce byly zaplaveny a celé řady domů z kotovic se zhroutily. Způsobená ztráta byla znalci oceněna na 341 714 korun. Úplně zničeno nebo těžce poškozeno bylo 163 domů, 43 stodol a 92 chlévů.⁴⁴ Ze státní podpory, darů a sbírek mělo být postaveno nové sídliště. Potřebná parcela byla získána darem od lichtenštejnského velkostatku. Na tzv. lichtenštejnském láně, ležícím ve směru k Blatnici, vyrostla velmi rychle nová městská čtvrť Na Láně s 53 domy. Nové stavby rychle realizovala firma Antonína Mrkvy a do dvou let byly již veškeré práce dokončeny.⁴⁵

Úpravy na řece Moravě, která sledovaným územím protéká od svého 122. kilometru po 158. říční kilometr, byly prováděny především za účelem neškodného odvedení velkých vod. I přes množství provedených úprav se na řece zachovaly kratší, neupravené úseky. Až do roku 1912 existoval na 122,8. kilometru jez, ten byl však při povodni ve zmíněném roce zničen a už nikdy nebyl obnoven. V roce 1911 byly zahájeny práce na regulaci Moravy v úseku 135.–146. kilometr, tedy od jezu ve Vnorovech po odbočení odlehčovacího ramene v Uherském Ostrohu.⁴⁶ Pozemky určené k úpravě byly obcí postupně vykupovány. Práce na regulaci toku v tomto úseku byly přerušeny během první světové války a svého dokončení se koryto dočkalo až v roce 1932.⁴⁷

Veselí nad Moravou

Výzkum slováckých měst naznačuje, že pro menší z jihovýchodních moravských obcí – Veselí nad Moravou, patřící v rámci Slovácka mezi bohaté a lidnaté obce – bylo příznačné výhradně zemědělské zázemí. Město se skládalo ze tří samostatných politických obcí: z Města Veselí na pravém břehu řeky Moravy, z Předměstí Veselí na levém břehu a z Židovské obce Veselí. Širší označení Veselí nad Moravou se používá od roku 1883. Ekonomický vzestup města od osmdesátých let 19. století byl velmi úzce spojen s napojením na moravskou železniční síť (1887) vybudováním dráhy Brno – Trenčianska Teplá, spojující Předlitavsko a Zalitavsko. V důsledku této výstavby, spojené s dostavbou druhé spojky (1891) Veselí nad Moravou – Kúty a místní dráhy Veselí – Rohatec, se stalo Veselí nad Moravou důležitým železničním uzlem v kontextu celé Moravy.⁴⁸

Vlastní město Veselí leželo na pravém břehu řeky Moravy, Předměstí Veselí na levém břehu. Základem urbanistické koncepce v 19. století bylo dodržení tradiční struktury a charakteru zástavby historické části města. Vývojem dané funkční členění bylo tedy bezvýhradně respektováno. Řeka Morava vždy patřila mezi limitující prvky v územním plánování, neboť omezovala spolu s lužními lesy rozvoj zástavby ze severozápadní strany města. Ve druhé polovině 19. století byly provedeny úpravy panského sídla a zahrad, na kterých se podílel vídeňský architekt František Schleppe, který již počátkem padesátých let vypracoval návrhy na stavbu mostů přes Moravu, na úpravu jezů a na stavbu opěrné zdi na zámecké straně moravního ramene.⁴⁹

Zkoumáme-li staré fotografie, naši pozornost upoutá farní kostel v pozdně barokním stylu. Středem panoramatu se táhne hlavní ulice s výraznými budovami, jakými byly Příkrylův hotel, záložna nebo lékárna. Pozadí malebně dotváří rozsáhlý park, z něhož vystupuje zámek podnikatelské rodiny Chorinských. Na obzoru pak můžeme spatřit Chříby s dominantou hradem Buchlovem. Rozlehlost náměstí ukazuje na existenci velkého trhového prostranství. Pravidelnost v půdorysu, kdy se kolem náměstí rozprostřela pouze jedna řada domů, naznačuje na jednotné rozvržení, na což navazuje i velmi podobná plocha městských stavebních parcel, kdy ke každému domu vždy náležela zemědělská parcela.

Vedle města uvnitř hradeb docházelo od 18. století i k zastavování venkovního místa. U Horní brány, situované směrem k Předměstí Veselí a pozemkům tzv. Rybníčku, se rozkládalo Židovské město. Na opačnou stranu, tedy od brány směrem ke kostelu, se podél hradeb usadili drobní řemeslníci.⁵⁰ Velkou zásluhu na rozkvětu obce měl místní Okrašlovací spolek. Členové a přátelé spolku upravovali ulice, přechody na frekventovaných místech a nechali vysázet přes tisíc ovocných stromů a téměř třináct tisíc okrasných. Spolek se také významně zasloužil o zřízení městských lázní v první dekádě 20. století.⁵¹

Modernizační snahy aktivně podporovali továrníci Chorinští. Už v roce 1879 zřídil Viktor Chorinský úz-

Veselí nad Moravou. Pohled na tři měšťanské domy na dnešní Masarykově třídě v prostoru před křižovatkou na Blatnici. V pozadí kostel Panny Marie. Z let 1938–1945.

kokolejnou dráhu, která vedla z hospodářského dvora přímo do jeho cukrovaru v Moravském Písku. V roce 1913 vybudoval Fridrich Chorinský ve mlýně elektrárnu a v celém Veselí bylo zavedeno elektrické osvětlení.⁵²

Závěr

Urbanizace, jako dílčí proces všeobecné modernizace 19. století, hrála v rozvoji velkých i malých měst významnou roli, vedoucí k trvalým a nezvratným změnám struktury osídlení.⁵³ O rozdrobenosti české sídelní struktury svědčí velké množství původně samostatných částí obcí (Veselí nad Moravou, Uherský Ostroh) nebo katastrálních teritorií. Dnešní městské čtvrti byly územně oddělené samostatné samosprávné celky, které ještě mnohdy na počátku 20. století měly vlastní samosprávu. Tyto celky buď dosud samostatně existují, nebo se v dalším urbanistickém rozvoji sloučily s jinou částí.

V obecné rovině bývá často viněna z pozvolného rozvoje maloměst na jihovýchodní Moravě nepříznivá geografická poloha, která se promítla i do nižší demografické křivky růstu počtu obyvatel. Napojení města na dopravní síť – hlavně železniční a později silniční – představovalo důležitý stimul pro další rozvoj maloměst. Neboť dobře fungující dopravní infrastruktura pro rychlou a dostatečnou přepravu osob a nákladu, byla jednou z nezbytných podmínek rozvoje. Slovácká maloměsta se po vybudování infrastruktury musela zabývat plynulým přílivem obyvatel z okolí, čemuž také velmi napomohla rychlá výstavba školské infrastruktury. Mimo vlastní hranice obce dochází k drobným urbanistickým změnám v blízkém okolí, kdy jsou kolem Uherského Hradiště vysazovány vinice a budovány vinné sklepy. Zatímco většina moravských měst začala se zástavbou mimo hradby poměrně brzy po jejich zrušení, Uherské Hradiště bylo výjimkou. Městu dlouho překáželo v rozvoji rozsáhlé zátopené území dvou řek, Moravy a Olšavy.

Ve srovnání s blízkými městy (Uherské Hradiště, Hodonín) lze sledovat, že v menším Uherském Brodě se stavělo poskovnu a po urbanistické stránce město ve druhé polovině 19. a počátkem 20. století nedoznalo mimořádné stavební modifikace, kromě výstavby obecních a státních škol a stavby věže u farního kostela.

Ve Veselí nad Moravou se zmotněním nástupu nové éry stalo na samém sklonku 19. století zřízení železniční stanice při Vlárské dráze, která pro město nově objevila území nacházející se na západ od města. Napojením na železnici se další urbanistický vývoj projevil především v Předměstí Veselí.

V „ospalém“ Uherském Ostrohu ostrovní charakter města determinoval stavební aktivitu nejen v novověku, ale také na přelomu 19. a 20. století, kdy fakticky nedocházelo k žádným urbanistickým změnám. Až ničivá povodeň v roce 1910 si vynutila koncepčnější stavební politiku. Modernizace plně korespondovala s celkově značně zaostalými poměry tohoto zemědělského maloměstského sídla.

Potvrzuje se teze, že i ve slováckých maloměstech existující reciproční vztah podnikatelských vrstev a městských zastupitelstev ovlivňoval chod měst, vymezoval změny urbanistického vzhledu i fungování společenských vztahů na komunální úrovni.⁵⁴ Zatím nic nenapovídá tomu, že by slovácká maloměsta se zemědělským zázemím byla nějak více postižena odvrácenou stranou hospodářského a urbanizačního růstu, tedy zvýšenou kriminalitou, katastrofálními hygienickými podmínkami, vyšší nemocností či epidemiemi. Naopak, můžeme směle prohlásit, že postupné zavádění vodovodu, kanalizace a energetické infrastruktury (plyn, elektřina) zlepšilo kvalitu žití ve městě a posunulo město do úplně jiné dimenze modernity v podobě vyššího životního standardu pro většinu jeho obyvatel. Bohužel, tento proces „dohánění urbanizace“ ve slováckých maloměstech časově zaostával za průmyslovějšími a ekonomicky progresivnějšími regiony Čech a Moravy.

Je dnes až s podivem, jak úřady ve spolupráci s obecní radou a zejména starostou, dokázaly srozumitelným způsobem formulovat společný názor na budoucí vývoj města. Nově zakládané územní plány jim byly společným nástrojem bezpečné ochrany veřejných a soukromých hodnot. Lokální instituce dokázaly měšťanům nabídnout vizi moderního žití ve městě.

Poznámky:

- 1 Srov. Kladiwa, P.: Statistická řada Österreichisches Städtebuch - opomíjený pramen ke studiu hospodářských, sociálních a demografických poměrů velkých měst českých zemí 1880–1910. *Časopis matice moravské* 124, 2005, s. 506.
- 2 Fasora, L., Kladiwa, P.: Obecní samospráva a lokální elity v českých zemích 1850–1918. Dílčí výsledky výzkumu v České republice. In: Fasora, L., Hanuš, J., Malíř, J. (eds.): *Občanské elity a obecní samospráva 1848–1918*. Brno 2006, s. 797–798.
- 3 Haas, H., Stekl, H. (Hg.): *Bürgerliche Selbstdarstellung, Städtebau, Architektur, Denkmäler*. Vídeň 1998, s. 9–25.
- 4 Kladiwa, P., Pokudová, A., Káfková, R.: *Lesk a bída obecních samospráv Moravy a Slezska 1850–1914*. II. díl, 2. sv.: Finance a infrastruktura. Ostrava 2009, s. 13.
- 5 Srov. Benešová, M., Pošva, R.: *Pražské ghetto, asanace, Staré Město*. Praha 1993, s. 24–28.
- 6 Kolb, A.: Die Kleinstadtauf dem Weg in die Moderne. In: *Die vernachlässigten Kleinstädte – Der vergessene Teil des Ländlichen Raumes*. Teil III, Die Kleinstadtauf dem Weg in die Moderne, Zeitschrift für den ländlichen Raum, Das Heft Nr. 4, 2007, s. 84–85.
- 7 Krabbe, W.: *Kommunalpolitik und Industrialisierung: Die Entfaltung der städtischen Leistungsverwaltung im 19. und frühen 20. Jahrhundert, Fallstudien zu Dortmund und Münster*. Stuttgart 1985, s. 21–23. Wyszocki, J.: Kommunale Investitionen und ihre Finanzierung in Deutschland 1850–1914. In: Rausch, W. (Hrsg.): *Die Städte Mitteleuropas im 19. Jahrhundert*. Linz 1983, s. 165.
- 8 Srov. Musner, L.: Warum sollen die Kulturwissenschaften Stadtforschung betreiben? In: *Informationen zur modernen Stadtgeschichte*. 2002, s. 47–49; Lanziger, M.: Kleinstadtgeschichte(n) zwischen locus und focus. Resümee und Thesen aus historisch-kulturwissenschaftlicher Sicht. In: Zimmermann, C. (Hrsg.): *Kleinstadt in der Moderne*. Ostfildern 2003, s. 197.
- 9 Wyszocki, J.: c. d., s. 166–167.
- 10 Srov. Stekl, H., Urbanitsch, P.: Zusammenfassung: Kleinstadt und Bürgertum in Cisleithanien 1862–1914. In: Stekl, H., Urbanitsch, P. (Hrsg.): *Kleinstadtbürgertum in der Habsburgermonarchie 1862–1914*. Vídeň 2000, s. 471–472; Dále: Mosser, A.: Die Industrieaktiengesellschaft in Österreich 1880–1913. Versuch einer historischen Bilanz- und Betriebsanalyse. In: *Studien zur Geschichte der österreichisch-ungarischen Monarchie, vol. XVIII*, Vídeň 1980, s. 13–14.
- 11 Bruckmüller, E.: Wiener Bürger: Selbstverständnis und Kultur des Wiener Bürgertums. In: Urbanitsch, P., Stekl, H., Bruckmüller, E., Heiss, H. (Hg.): *Durch Arbeit, Besitz, Wissen und Gerechtigkeit. Bürgertum in der Habsburgermonarchie 2*. Vídeň – Štýrský Hradec – Výmar 1992, s. 47.
- 12 Wiese, H.: *Industrie und Stadtentwicklung aus gewählter Kleinstädte Südniedersachsens*. Kiel 1976, s. 64.
- 13 Srov. Kladiwa, P., Pokudová, A., Káfková, R.: c. d., s. 14. Citováno podle: Vogele, J.: *Sozialgeschichte tädischer Gesundheitsverhältnisse während der Urbanisierung*. Berlin 2001 s. 28–35.
- 14 Moravský zemský zákoník, část XVI., s. 147. Zákon z 20. 11. 1864.
- 15 Zákon z 19. 5. 1868; výnos min. vnitra z 31. 8. 1868 č. 3479.
- 16 Zemský zákoník, č. 25 z 10. 9. 1868, s. 39. Srov. Inventáře a katalogy Státního archivu Brno, Zemský úřad Brno, prezidiální spisy. Katalog, Brno 1968, s. 3.
- 17 Heiss, H., Stekl, H.: Bürgertum und gesellschaftliche Modernisierung in Österreichskleinstädten 1850–1914. In: Zimmermann, C. (Hg.): *Kleinstadt in der Moderne, Stadt in der Geschichte. Veröffentlichungen des Südwestdeutschen Arbeitskreises für Stadtgeschichtsforschung 31*. Memmingen 2003, s. 112.

- 18 W y s o c k i, J.: Kommunale Investitionen und ihre Finanzierung in Deutschland 1850–1914. In: Rausch, W. (Hrsg.): *Die Städte Mitteleuropas im 19. Jahrhundert*. Linec 1983, s. 168.
- 19 K l a d i w a, P., P o k l u d o v á, A., K a f k o v á, R.: c. d., s. 19–21.
- 20 K l a d i w a, P., P o k l u d o v á, A., K a f k o v á, R.: c. d., s. 20–21; M o s t, O.: *Die deutsche Stadt und ihre Verwaltung*. Jena 1926, Bd. 1, s. 27
- 21 K o l b, A.: c. d., s. 24.
- 22 W o h l f a r t h, J.: Die Neuen Klein-Städte. Der aktuelle Wandel vom Provinz-Ort zur Regio-City. In: *Pro Regio*, Heft 9, 1991, s. 13.
- 23 W y s o c k i, J.: c. d., s. 169.
- 24 J ů z o v á, A., J ů z a, V.: *Uherské Hradiště*. Uherské Hradiště 2004, 218 s. Nové vydání monografie o stavebním a uměleckém vývoji města je nepatrně rozšířenou reedicí původního vydání z roku 1958; E l i á š, J.: *Stavebně historický průzkum městské památkové zóny Uherské Hradiště*. Brno 1992; *Program regenerace městské památkové zóny Uherské Hradiště*. Město Uherské Hradiště – odbor architektury, plánování a rozvoje, III. aktualizace, 9/2008; Č o u p k o v á, J., R a š t i c o v á, B.: *Zaniklá Morava – Uherské Hradiště*. Uherské Hradiště 2008.
- 25 Státní okresní archiv Uherské Hradiště (dále jen SOKA UH), AM UH III, inv. č. 512, Městská nemocnice – stavební záležitosti (1866–1929).
- 26 SOKA UH, AM UH III., inv. č. 800, Disciplinární a služební řády městských zaměstnanců, přehledy úředníků (1881–1942).
- 27 M e t l e, G.: Stadt und Bürgertum im 19. Jahrhundert. Ein neues Forschungsprojektan der Frankfurte Johann Wolfgang Goethe – Universität. In: *Jahrbuch zur Liberalismus-Forschung Zeitschrift*. 1989, s. 25–30.
- 28 Srov. Č o u p k o v á, J., R a š t i c o v á, B.: c. d., s. 34; J a n č á ř, J., H o l ý, A., T i t z, P.: *Královské město Uherské Hradiště: obnova historického jádra 1990–2000*. Uherské Hradiště 2002, s. 19–26.
- 29 Termínem „rechle“ (z němčiny der Rechen = hrábě) se označuje stavba sloužící k zadržování a usměrňování splavovaného dřeva nebo splašků.
- 30 Srov. *Program regenerace městské památkové zóny Uherské Hradiště*. Město Uherské Hradiště – odbor architektury, plánování a rozvoje, III. aktualizace, 9/2008, s. 5–58.
- 31 Srov. Č o u p k o v á, J., R a š t i c o v á, B.: c. d., s. 37.
- 32 SOKA UH, AM UH III, inv. č. 866, Městský pivovar (1872–1942). Žádost o půjčku 20 000 zlatých z 10/1885 na úpravu a zvětšení pivovaru. Dále S v o z i l, O.: K počátku sborového zpěvu v UH. *Zpravodaj města Uherské Hradiště* č. 2, 4, Uherské Hradiště 1969; J ů z o v á, A., J ů z a, V.: c. d., s. 53; Č o u p k o v á, J., R a š t i c o v á, B.: c. d., s. 35.
- 33 SOKA UH, AM UH III, inv. č. 37. Reálné gymnázium Uherské Hradiště (1884–1976). Účty a vydání.
- 34 Srov. J ů z o v á, A., J ů z a, V.: c. d., s. 53–55.
- 35 SOKA UH, AM UH III, inv. č. 868, Plynárna 1880–1941 – Žaloba z 7/1902. Dochoval se dopis z Přerova (12. 4. 1897 č. 2265) – elektrárna od firmy Bartelmus, Donát a spol. z Brna je sice stála 362 750 korun, ale po menším rozšíření závodu činila odhadovaná cena podniku už 763 671 korun.
- 36 Srov. H a u e r l a n d, J.: Procházka městem Komenského. In: Jarušek, R. a spol.: *Uherský Brod – město a okres*. Praha 1934, s. 7-9. H a u e r l a n d, J.: Rozvoj města Brodu Uherského na počátku 20. století. In: Jarušek, R. a spol.: *Uherský Brod – město a okres*. Praha 1934, s. 43.
- 37 SOKA UH, AM UB, inv. č. 207. Zápis městského výboru (1879–1890). Zápis jednání z. 7. 4. 1888.
- 38 Srov. Z e m e k, M. a k o l.: *Uherský Brod: minulost i současnost slováckého města*. Brno 1972, s. 206.
- 39 Srov. tamtéž, inv. č. 624. Úprava náměstí a obecních silnic (1911–1912); H a u e r l a n d, J.: *Rozvoj města Brodu Uherského*, s. 43.
- 40 Tamtéž, inv. č. 209. Zápis městského výboru (1901–1905). Zápis jednání z. 31. 8. 1901 č. 1665; M a r k o v á, M.: Architektura a významní stavitelé v Uherském Brodě 1918–1928. *Malovaný kraj* 43, 2007, č. 3, s. 24–25.
- 41 SOKA UH, AM UB, inv. č. 209. Zápis městského výboru (1901–1905). Zápis z 20. 8. 1902 č. 245. Srov. Státní úřady v Uherském Brodě. In: Jarušek, R. a spol.: *Uherský Brod město a okres*. Uherské

- Hradiště 1935, s. 54; B a l h a r, J.: *Popis okresního hejtmanství uherskobrodského*. Uherský Brod 1908, s. 52.
- 42 SOKa UH, AM UO, inv. č. 9, Jednací protokol (1885–1897); AM UO, inv. č. 234, Úprava městských komunikací (1912–1942).
- 43 SOKa UH, AO OP, inv. č. 141, Zpráva inženýra Beneše o podobě územního plánu.
- 44 Tamtéž, inv. č. 94, Regulace Moravy (1891–1940); Tamtéž, inv. č. 93, Přírodní škody v obci (1910–1929); B a l e t k a, T.: *Uherský Ostroh*. Uherský Ostroh 2000, s. 192–196.
- 45 L u k á š, L.: *Paměti města Ostrohu*. Uherský Ostroh 1953, s. 114.
- 46 Kolektiv autorů: *Provozní řád řeky Moravy v oblasti závodu Střední Morava*. Brno 1973, s. 12–15.
- 47 SOKa UH, AM UO, inv. č. 12, Protokolní kniha (1909–1920); AM UO, inv. č. 243, Regulace Moravy (1910–1937).
- 48 Srov. SOKa H, AM VM, inv. č. 141, Oslava půlstoletí dráhy Brno–Veselí n. M. (1937). H u r t, R., N ě m e č e k, B.: *Veselí nad Moravou: dějiny města*. Brno 1973, s. 227–229.
- 49 Srov. L a n g a š e k, J.: *Městys Předměstí Veselí: jeho minulost a přítomnost: vydáno ku slavnostem povýšení obce na městys*. Předměstí Veselí 1913, s. 27–29; N o v o t n á, D.: *Urbanistický a stavební vývoj města Veselí nad Moravou. Regulační památkové zóny města*. Brno 1998, s. 12–15.
- 50 SOKa H, AM VM, inv. č. 57, Pozemková kniha (1854–1871).
- 51 Tamtéž, inv. č. 23, Zápis rady města (1897–1919). Zápis z 12. 5. 1903. Požadavky na proplacení výloh.
- 52 Tamtéž, inv. č. 149, Elektrifikace (1901–1945).
- 53 K r a b b e, W.: *Die deutsche Stadt im 19. und 20. Jahrhundert*. Göttingen 1989, s. 68.
- 54 Srov. F a s o r a, L.: Podnikatelé a urbanizace ve druhé polovině 19. století (základní teze, metody a dílčí závěry). In: Štaif, J. (ed.): *Moderní podnikatelské elity - metody a perspektivy bádání*. Praha 2007, s. 194–195.

Foto:

Fotoarchiv Slovákého muzea v Uherském Hradišti

Mgr. Jan Z a p l e t a l, Ph.D. (n. 1981) je absolventem historie na FF MU v Brně (2005) a dějin umění (2006). V roce 2012 získal v doktorském studiu historie na FF MU titul Ph.D.

Urbanization and Building of Infrastructure in Uherské Hradiště, Uherský Brod, Uherský Ostroh and Veselí nad Moravou in the Process of Modernizing on the Turn of the 19th and 20th centuries

A b s t r a c t

This study attempts to cover from micro-analytical point of view some important aspects of the process of urbanization and formation of agrarian small towns in the key period of their development from the beginning of industrialization and modernization in the end of the 19th century. A small town is a bearer of modernization of the rural area and it is a natural centre of the area as well. From the point of view of the rural area we have to perceive the small towns as urban forefronts which can supply villages with the goods and services. The basic function of the small town is also connected with the service and regulation of the surrounding villages. In the beginning of the 20th century a small town is capable of offering the services of the same standard as those from middle-sized or larger cities. There is an appropriate building activity in the field of infrastructure with a need to build and reconstruct is steadily growing. Modern house-building even meets the customers' special wishes, such as having a house built in the countryside. Besides, many of the small towns could boast with special identities embracing new structures of civil societies, e.g. certain groups of people and organizations deliberately deciding the direction of further development.

In the end of the 19th century provincial towns profited from urbanization efforts of the local authorities. It was difficult for the low-budget communal economy of the small town to finance building of the modern infrastructure. Though the regular incomes of the small towns were growing steadily they were only sufficient to cover everyday functioning of the town economy and were not in

any case sufficient to cover the building of infrastructure. The towns often had to borrow money from banks as well as to raise taxes and use guarantees.

Urbanisierung und Aufbau der Infrastruktur in Uherské Hradiště, Uherský Brod, Uherský Ostroh und Veselí nad Moravou im Modernisierungsprozess an der Wende vom 19. zum 20. Jahrhundert

Zusammenfassung

Die vorliegende Studie bietet einen mikroanalytischen Blick in einige wichtige Aspekte des urbanen Formungsprozesses in agrarisch geprägten Kleinstädten in der grundlegenden Entwicklungsstufe mit Beginn der Industrialisierung und Modernisierung gegen Ende des 19. Jahrhunderts. Die Kleinstadt wird zum Träger der Modernisierung des ländlichen Umfelds und zum natürlichen Zentrum des betreffenden Gebiets. Aus ländlicher Sicht müssen die Kleinstädte als städtische Vorfelder angesehen werden, die den Dörfern Warenversorgung und Dienstleistungen vermitteln können. Die grundlegende Aufgabe der Kleinstadt ist auch mit der Bedienung und Regulation der nahe liegenden Dörfer verbunden. Am Anfang des 20. Jahrhunderts kann die Kleinstadt ähnliche Dienstleistungen im Vergleich zu mittleren oder größeren Städten bieten. Der Aufbau der Infrastruktur ist in vollem Gange, es gibt Bedarf für den Bau, bzw. Ausbau und Umbau. Die moderne Wohnungsbebauung erfüllt auch besondere Wünsche von Kunden, die ihre Familienvillen inmitten der Natur bauen wollen. Außerdem können manche Kleinstädte auf eine besondere Identität stolz sein, die über neue Strukturen der Bürgergesellschaft verfügt, d.h. bestimmte Menschengruppen und Organisationen, welche die Richtung der weiteren Entwicklung gezielt einschlagen.

Gegen Ende des 19. Jahrhunderts profitierten die Provinzstädte vom Streben der Gemeinden nach Urbanisierung. Für die kommunale Wirtschaft einer Kleinstadt mit Niedrigbudget war es jedoch zu kompliziert, den Aufbau der modernen Infrastruktur zu finanzieren. Auch wenn regelmäßige Einnahmen der Stadt ständig wuchsen, reichte das nur zur Deckung der üblichen Stadtwirtschaft aus. Finanzielle Ansprüche an der Infrastruktur konnten auf keinen Fall befriedigt werden. Die Städte mussten oft zu Bankdarlehen, Steuererhöhung oder Bürgschaften greifen.

MIMOŘÁDNÝ LIDOVÝ SOUD UHERSKÉ HRADIŠTĚ

Lucie Verbíková, Ostrožská Nová Ves

Mezi léty 1945 až 1948 byl v Uherském Hradišti zřízen mimořádný lidový soud, který měl za úkol potrestání zločinů druhé světové války. Za svoji působnost řešil přes 1216 případů. Spravedlivé odsouzení se nevyhnulo žádné ze skupin obyvatel. Poválečné události i radikálnost doby však způsobily, že ne všichni viníci byli postaveni před soud a naopak ne každý souzený byl skutečným zločincem.

Mimořádné lidové soudy

Bezprostředně po skončení druhé světové války byla v jednotlivých zemích, jež se staly objektem nacistické okupace a jejichž obyvatelstvo trpělo útlakem, přijata opatření směřující k potrestání válečných zločinů.¹ I československá vláda se tohoto úkolu zhostila ihned po osvobození.² Zákonným podkladem pro soudní řízení se stal retribuční dekret č. 16/1945 Sb.³ o potrestání „nacistických zločinců, zrádců a jejich pomahačů“ z 19. června 1945, tzv. velký retribuční dekret. Na jeho základě byl vytvořen systém čtyřiaadvaceti mimořádných lidových soudů.⁴ Jednalo se o trestní soudy krajského typu, které byly zřizovány v sídlech krajských soudů. V případě potřeby však mohly zasedat v kterémkoliv místě soudního obvodu v Čechách, na Moravě i ve Slezsku.⁵

Soudní pravomoc vykonávaly pětičlenné senáty, složené z jednoho soudce z povolání (občanský nebo vojenský) a čtyř soudců z lidu. Potřebný počet senátů i s jednotlivými náhradníky sestavoval přednosta mimořádného lidového soudu (dále jen MLS) či jeho náměstek. Přednosta, náměstky a soudce z povolání jmenoval na návrh vlády prezident republiky. Veřejné žalobce zvolila do funkce též vláda, nebo z jejího pověření ministr spravedlnosti, jemuž byli podřízeni. Soudy vznikaly postupně podle toho, jak brzy se příslušným okresním národním výborům (dále jen ONV) podařilo sestavit návrhy na jmenování soudců z lidu, kteří neměli právnícké vzdělání a pocházeli ze všech stran Národní fronty, především z řad perzekuovaných a vězňených účastníků odboje. Vybraly je politické strany a jmenovala vláda. Poté skládali do rukou přednosta MLS či jeho náměstka vládním nařízením stanovený slib. Dostávali od MLS finanční náhradu za cestovní, ubytovací a stravovací výdaje. Získávání těchto soudců byl velmi složitý proces, jelikož se jednalo o nevděčný a choulostivý úkol. Kancelářský personál i prostory k jednání MLS poskytovaly řádné soudy.⁶

Řízení před MLS bylo ústní a přístupné veřejnosti, nesmělo v jednotlivých případech trvat déle než tři dny, pokud v této lhůtě nebyl vynesena rozsudek, měl jej převzít řádný soud. Obžalovaný měl právo sám si zvolit obhájce. V případě, že se tak nestalo, mohl požádat soud, aby mu zařídil obhájce ex officio. Proces před MLS neměl být ničím zdržován. Zjišťování nároků na náhradu škody, která byla způsobena souzenou trestnou činností, nebylo bráno soudem v úvahu. Obžalovaný měl právo na poslední slovo, mohl být odsouzen v nepřítomnosti. Soud jednal o výsledku řízení v neveřejné poradě, rozsudek byl vyhlášen ihned. Při poradě hlasovali porotci o vině a trestu od nejstaršího k nejmladšímu. V případě vynesení rozsudku smrti byl nutný souhlas čtyř hlasů z pětičlenné poroty. Pokud došlo k neshodě, soud uložil trest v rozpětí od dvaceti let na doživotí. Obžalovaný neměl právo se proti vynesenému rozsudku dovolat opravných prostředků, žádost o milost neměla odkladného účinku.⁷

Původní představa počítala s roční intenzivní činností retribučního soudnictví, což se ukázalo jako nesplnitelný termín. V létě roku 1946 byla účinnost dekretu prodloužena o dalšího půl roku. Ani tato doba nebyla dostačující. Na počátku roku 1947 byla platnost mi-

mořádných lidových soudů stanovena na 4. května 1947. Poté převzaly řádné soudy dosud neuzavřené případy.⁸ Neuplynul ani rok od ukončení jejich činnosti, když začal sílit politický tlak ze strany komunistů, zdůvodňovaný nedostatečným potrestáním české kolaborace. V únoru 1948 se komunisté chopili vlády v zemi. Zákonem č. 33/1948 Sb. ze dne 25. března obnovili⁹ účinnost retribučního dekretu č. 16/1945 Sb. a nařízení o lidovém soudnictví až do konce roku 1948.¹⁰

Mimořádný lidový soud Uherské Hradiště

MLS v Uherském Hradišti¹¹ byl zřízen na základě již zmiňovaného zákona č. 16/1945 Sb. ze dne 19. června 1945, jeho působnost se vztahovala na tehdejší okresy Hodonín, Kyjov, Uherské Hradiště, Uherský Brod, Holešov a Zlín.¹² Návrh na jmenování soudců z lidu a ostatních funkcionářů MLS přinesli členové vyšetřující komise ONV osobně na ministerstvo spravedlnosti již 30. května 1945. Příštího dne však byl ONV v Uherském Hradišti písemně vyzván k předložení seznamů v té podobě, v níž to zákon vyžadoval. Nové seznamy došly do Prahy 11. června, vládě byly předány 20. června, která je projednala 26. července. Prezident republiky rozhodl 13. července. Úřad předsednictva vlády předal rozhodnutí 21. července ministerstvu spravedlnosti, jeho pracovníci vyhotovili jmenovací dekrety a 31. července je předali přednostovi MLS a vedoucímu veřejnému žalobci. Jeho úřad začal působit od 1. srpna, první přelíčení se konalo 14. srpna 1945.¹³

Předsedou MLS byl prezidentem jmenován soudce Karel Mahovský. Ustanovil i jeho náměstky – dr. Jaroslava Ocelíka, dr. Josefa Hanáka a dr. Ladislava Lindnera. Státním žalobcem se stal dr. Jaroslav Tichý. Mezi jeho náměstky patřili dr. Antonín Gregor, dr. Josef Chovanec a dr. Bohumil Novák. Vedle soudců z povolání vybrala vláda třicet soudců z lidu, především občanů perzekuovaných za okupace, jako například Oldřicha Buriana z Mařatic, Aloise Grebeníčka z Jalubí, Ludvíka Achilla z Jalubí, Rudolfa Frýborta z Kněžpole a Jana Tvrdoně z Kunovic.¹⁴

První přelíčení MLS v Uherském Hradišti zahájil předseda dr. Mahovský v sále městské reduty. Zdůraznil především skutečnost, že Slovácko bylo jedním z nejvíce postižených krajů naší republiky z doby německé okupace, vzhledem k počtu zatčených a popravených osob. Funkci lidových soudů vyzvedl státní žalobce dr. Tichý. Mimo jiné upozornil, že nebyly zřízeny jako nástroj msty, ale spravedlnosti.¹⁵

Obyvatelé Uherského Hradiště souzení místním Mimořádným lidovým soudem

Celkově stanulo před MLS v Uherském Hradišti přes 1216 osob, z toho šedesát sedm obyvatel Uherského Hradiště (viz tabulka). Pro přehlednost jsme jejich případy rozdělili dle charakteru obžaloby na reprezentanty okupační moci, české fašisty, konfidenty gestapa, udavače a ostatní případy kolaborace či propagace nacismu. V neposlední řadě je třeba zmínit i falešná obvinění nebo zmatečná řízení, ke kterým z důvodu radikálnosti retribučního soudnictví často docházelo. Z případů spadajících pod danou kategorii uvádíme některé pozoruhodnější příklady a podáváme stručný záznam průběhu soudního líčení včetně rozsudku.

1. Reprezentanti okupační moci

1.1. Protektorátní úředníci

Na území protektorátu Čechy a Morava existovala dvoukolejná veřejná správa, tzv. autonomní a říšská, jež měla zřetelné vedoucí postavení. Základem říšské správy se staly úřady oberlandrátů,¹⁶ podřízené zprvu správním šéfům při velitelstvích příslušného armádního

sboru wehrmachtu a šéfům civilní správy v Praze a v Brně. Úřady oberlandrátů byly nejnižšími správními úřady pro německé státní příslušníky a současně kontrolními úřady vykonávajícími dozor nad okresními a obecními úřady ve svém obvodu. Zpočátku byl oberlandrát umístěn v Uherském Hradišti, ale již 24. dubna 1939 se přestěhoval do Zlína s působností pro tehdejší okresy Zlín, Uherské Hradiště, Uherský Brod a Vsetín.¹⁷

Před uherskohradištský lidový soud se po válce dostalo několik úředníků, kteří spravovali nejrůznější okupační instituce a podniky. Nejvyšší funkci v rámci města Uherského Hradiště vykonával továrník Tomáš Flassak. Působil zde jako starosta, za jehož vedení bylo za okupace odstraněno demokratické zastupitelstvo. Obžaloba mu dokázala také vedoucí pozici v Technische Nothilfe (technická nouzová pomoc). Dále mu kladla za vinu, že nechal zničit židovskou synagogu. V letech 1943 a 1944 nařídil, aby byl úplně zdevastován židovský hřbitov. Všechny pomníky, mnohé historicky velmi cenné, nechal odstranit a prodat. Mezi obvinění mu obžaloba přičítala zavinění ztráty svobody několika osob. Soud bývalému starostovi vyměřil 14. března 1946 deset let vězení.¹⁸

Před MLS se postupně odhalovaly okupační poměry v jednotlivých odvětvích hospodářství a služeb, neboť do všech nacismus značně zasahoval, to se týkalo i vedoucích pozic. Jako v případě dr. Alfonse Klementa, vrchního finančního rady z Uherského Hradiště. Gestapu podával zprávy, jak se chovají jeho podřízení, jakého jsou smýšlení, za což jej také čekalo povýšení. Často se stýkal s příslušníky gestapa i se starostou Flassakem. Loajálním zaměstnancům dával peněžité odměny a nutil všechny své podřízené k pozdravu zdviženou pravicí. Za své činy obdržel u soudu patnáct let vězení.¹⁹

Také ředitel hospodářské školy dr. Ing. Vladimír Sova stanul před uherskohradištským MLS. Podle obžaloby se choval protinárodně. Zúčastnil se pohřbu zastupujícího říšského protektora R. Heydricha. Soud mu 18. září 1946 vyměřil tři a půl roku vězení.²⁰

1.2. Příslušníci gestapa

Do Uherského Hradiště vstoupilo gestapo²¹ již 15. března 1939 pod vedením tehdejšího kriminálního komisaře Ewalda Taudta. Patřilo vedle pobočky v Hodoníně a Zlíně k tzv. venkovským, které byly podřízeny vedoucí služebně v Brně. Začátkem července téhož roku vyklidilo budovu mateřské školy na Komenského náměstí. Od roku 1942 místní gestapo spolupracovalo na organizaci transportů židovského obyvatelstva do sběrného tábora v Terezíně. Z nařízení řídicí služebny v Brně provádělo masové zatýkání vedoucích účastníků ilegálního odboje.²²

Na příkladech několika příslušníků gestapa souzených před uherskohradištským MLS lze ukázat, které činy je přivedly před soud. Patřil mezi ně i případ Rudolfa Krause, jenž jako jediný z obviněných obyvatel Uherského Hradiště vyslechl trest smrti za členství v gestapu. Obžalovaný byl civilním povoláním řidič, později se stal členem gestapa ve Zlíně, kde působil ve vyšetřovací vazbě. Během výslechu zajištěných osob používal násilí. Účastnil se i domovních prohlídek vyšetřovaných občanů, při nichž si nechával zabavené věci. Na svoji obhajobu uvedl, že k Čechům se vždy choval slušně a několika z nich pomohl. Pokud obviněný Kraus někomu pomohl, bylo to pouze pro jeho vlastní prospěch, proto byl 16. dubna 1947 odsouzen k trestu smrti.²³

Také obuvníka Josefa Polláka soudil uherskohradištský MLS. Obviněný pocházel z Jihlavy, odkud v roce 1940 odešel, aby se stal dozorcem gestapa ve věznici tehdejšího Krajského soudu v Uherském Hradišti. V říjnu roku 1941 jej z uherskohradištského gestapa přeložili na hlavní služebnu do Brna. V roce 1943 se však vrátil opět na pobočku do Uherského Hradiště. Obžaloba mu kladla za vinu surové zacházení s vězni a jejich týraní. K osvětlení případu J. Polláka lidový soud provedl šetření mezi bývalými politickými vězni, avšak svědecké výpovědi se značně lišily. Jedna skupina vězňů potvrdila, že je obžalovaný žádným způso-

bem netýral, dokonce jej označila jako jednoho z nejlepších dozorců dané doby. Choval se slušně, vycházel jim vstříc, nekřičel ani jim neublížoval. Druhá část uvězněných předchozí výpovědi naprosto popřela. Podle nich byl obviněný Pollák postrachem věznic, patřil prý mezi jednoho z nejsurovějších dozorců. Vězně týral a bezdůvodně šikanoval. Bývalý dozorce Pollák se však obhajoval tím, že takovým způsobem jednat musel, jelikož správce uherskohradištské věznic mu neustále vytykal jeho měkkou povahu. Na svou obhajobu připojil dodávání balíků politickým vězňům. K obvinění tohoto bývalého dozorce obžaloba přidala vstup do SdP (Sudetoněmecká strana) i jeho členství v NSDAP (Národně socialistická německá dělnická strana).²⁴ Soud jej 20. ledna 1947 odsoudil k deseti letům vězení.²⁵

Další dozorce vězňů, František Meran, stanul před lidovým soudem za členství v gestapu. Ke vstupu k tajné státní policii obviněného přemluvil známý. V červnu roku 1941 tedy nastoupil na hlavní služebnu v Brně, kde působil až do října téhož roku, poté vedoucí brněnské služebny gestapa Merana přeložil na služebnu do Uherského Hradiště. Jeho přestup zdůvodnil nedostatečnou aktivitou. Na místní služebně gestapa zůstal obviněný až do jejího rozpuštění 27. dubna 1945, odkud byl 30. května 1945 transportován do Sovětského svazu. Vrátil se 6. května 1946, až do svého zatčení pracoval v dolech. Obžaloba obvinila Františka Merana z násilného zacházení s vězni a neoprávněného omezování osobní svobody. Podle svědectví gestapem vyšetřovaného Františka Jelénka jej obviněný při výslechu udeřil. Dále vypověděl, že obviněný střílel po politických věznicích z cely, když se náhodou podívali z okna. František Meran však odmítl tato obvinění. V jeho prospěch vypovídali svědkové, kteří potvrdili, že předával balíčky vězňům. Žalobce lidového soudu přidal k obvinění účast obviněného na tzv. kunovické tragédii na vrchu Kalvárii u Napajedel, kde gestapo těsně před osvobozením postřílelo několik členů partyzánského oddílu Jan Žižka – Ivan z Kunovic. Za činnost u uherskohradištské tajné státní policie odsoudil lidový soud 2. dubna 1947 Františka Merana k pěti letům vězení.²⁶

S výrazně nižšími tresty vyvázli další úředníci zdejší pobočky gestapa, např. František Tegel, který působil v pozici tajemníka. Obžaloba mu kladla za vinu ztrátu svobody několika osob, jejich smrt i nezákonné obohacování. Od soudu vyslechl trest tříletého odnětí svobody, jelikož se obžalobě nepovedlo všechna obvinění prokázat.²⁷

1.3. Příslušníci NSDAP a jiných organizací

Většinu souzených uherskohradištským MLS žalobce obvinil z členství nebo aktivní účasti v některé z nacistických organizací. Závažnost provinění závisela na hodnocení významu daných organizací. Retribuční dekret rozlišoval v této souvislosti dva typy provinění. V prvním případě bylo trestné samotné členství, v případě druhém aktivní vykonávání funkce (podle její důležitosti). Mezi obviněnými příslušníky nacistických organizací byli nejčastěji členové NSDAP a jejich přidružených organizací.

Před místním MLS stanuli členové SA (Sturm-Abteilung, doslova útočný oddíl). Vznikl v roce 1921, od samého počátku byl budován jako bojová útočná formace NSDAP. Oddíly SA organizovaly teroristické akce proti politickým protivníkům, při nichž vynikaly brutalitou. Vybuďovaly první koncentrační tábory, které také střežily. Podílely se na brutální perzekuci židovských spoluobčanů.²⁸ U obyvatel Uherského Hradiště MLS prokázal členství v SA v deseti případech. Obžaloba vinila některé z nich i z trestů kombinovaných, například uherskohradištský obchodník Ferdinand Breier působil v nacistické NSDAP i v SA. Obžaloba mu dokázala styky s gestapem, jemuž podával informace proti spoluobčanům, dále sestavoval seznamy obyvatel do koncentračního tábora. Za tuto činnost odsoudil lidový soud Ferdinanda Breiera 8. března 1946 k doživotnímu trestu.²⁹

Jako žalobní důvod se u zdejšího MLS objevilo také členství v SS (Schutzstaffel, ochranný oddíl NSDAP). Oddíly SS vznikly jako osobní stráž A. Hitlera v roce 1925. Postupem času se

přeměnily ve vycvičené elitní vojsko, pojaté jako válečný stroj složený z jedinců té „nejčistší“ rasy.³⁰ Až do roku 1934 byly zcela ve stínu příslušníků oddílů SA, ty byly mnohonásobně početnější. Právě s potlačením vlivu SA v tzv. Noci dlouhých nožů došlo k bleskovému nárůstu moci SS.³¹ Někteří pracovníci gestapa byli zároveň členy SS, hodnost jim určilo jejich služební zařazení. Doložit to lze na případu již zmiňovaného dozorce vězňů gestapa Josefa Polláka. Ten vstoupil k oddílům SS v roce 1940 v hodnosti Sturmmanna, poté povýšil na Rottenführera.

Mezi „závadné“ organizace patřilo i Nacionálně socialistické ženské hnutí NS Frauenschaft (NSF). Ač ženy byly skutečně od první chvíle věrnými obdivovatelkami A. Hitlera, razily mu cestu, navazovaly kontakty a financovaly jej, sám vůdce jejich působením v politice opovrhoval. Striktně ženám vymezil pole jejich působnosti. Nechal jim prostor na charitativním poli a v péči o mladistvé.³²

Před MLS v Uherském Hradišti stanuly z důvodu členství v NSF tři ženy. Mezi nimi byla i Markéta Šoubová, původem Němka. V roce 1924 se provdala za českého úředníka z Uherského Hradiště, který přestoupil kvůli své ženě k Němcům. V NS Frauenschaft zastávala funkci Blockleiterin. Obviněná měla za úkol vybírání členských příspěvků a organizaci prací. Kvůli své hodnosti v této organizaci nosila znak hákového kříže na oblečení. Podle obviněné se jiného přestupku nedopustila, nebyla členkou žádné další organizace ani nikoho neudala. Omlouvala vstup do NS Frauenschaft tím, že chtěla získat propustku do zabraného území Sudet. Uherskohradištský MLS odsoudil 17. října 1945 Markétu Šoubovou na šest let, avšak její obhájce požádal o nižší trest. Soud mu vyhověl, snížil rozsudek na pět let v nucených pracovních oddílech; přesto obviněná vyslechla nejvyšší trest ze tří obviněných žen.³³

Další odsouzená, Anna Breierová, byla manželkou uherskohradištského obchodníka F. Breiera. I když manžel obviněné zastával funkci Ortsgruppenleiters v NSDAP, o jeho politickou kariéru se nestarala. Avšak na nátlak vedoucí z Brna musela převzít pokladnictví v NSF. Jako pokladní této organizace přijímala a odváděla příspěvky. Podle svědectví manželka nesouhlasila s jeho politickou činností, nestýkala se s gestapem a vždy mluvila pouze česky. Od místního MLS vyslechla obviněná 26. září 1945 trest na čtyři roky vězení.³⁴

Poslední obžalovanou, Emilii Náplavovou, soud osvobodil pro nedostatek důkazů. Obvinil ji sice z členství v NSF, ale podle svědeckých výpovědí působila pouze v organizaci německého červeného kříže. Ze třech uvedených případů vyplývá, že členství a funkce v ženské nacistické organizaci uherskohradištský MLS trestal nižší sazbou.³⁵

Německý pas Anny Breierové, členky NS Frauenschaft. Moravský zemský archiv v Brně (dále jen MZA v Brně).

2. Česká fašistická hnutí a organizace

Čeští fašisté³⁶ tvořili poměrně početnou skupinu souzených místním MLS. Uherské Hradiště také patřilo k základním jejich hnutím, spolupracovali se slovenskými fašisty, nakonec dokonce ve značné části i s německými nacisty, ač to odporovalo jejich původním zásadám. Nacisté jejich služeb využívali k nátlaku na protektorátní vládu a k rozkladu českého odporu, ale nikdy je nepokládali za plnoprávné partnery. Hnutí českých fašistů bylo roztrženo do četných drobných stran a zájmových sdružení.³⁷ Na Uherskohradištsku působily za okupace především dvě fašistické organizace – Vlajka a tzv. Kuratorium pro výchovu mládež v Čechách a na Moravě.

2.1. Členové fašistické protektorátní organizace Vlajka

Politické hnutí³⁸ Vlajka vzešlo z bojovně nacionalistických tradic prvorepublikového vlajkařského hnutí, založeného radikálně pravicovými studenty. Nejdříve vytvořili koncem dvacátých let klub, který se zabýval především kulturou. Později se přeměnil v politické hnutí s ideově vyhraněnou členskou základnou.³⁹

V listopadu 1938 ministerstvo vnitra z důvodu redukce politických stran Vlajku zakázalo. To mělo za následek, že toto hnutí začalo působit především jako teroristická organizace, která útočila proti židovským spoluobčanům.⁴⁰

Uherské Hradiště bylo za vlády nacistických okupantů známým centrem fašistické organizace Vlajka, jež si zde dne 24. září 1940 zřídila svůj sekretariát, knihkupectví i redakci.⁴¹ Jeden ze zakladatelů organizace Vlajka v Uherském Hradišti, František Vrla, dělal za okupace politickou kariéru. Od počátku roku 1940 byl místním vedoucím, v témže roce již okresním vedoucím a o rok později byl ustanoven dokonce župním vedoucím Vlajky. Bezprostředně po okupaci nabízel Vrla Němcům jeho spolupráci při řešení židovské otázky a žádal je také, aby převzali úřad starosty v Uherském Hradišti, že na radnici zasedají příznivci prezidenta Beneše. Stykal se také s členy gestapa, byl ve styku se šéfem německé zpravodajské služby. U gestapa byl Vrla zapsán v seznamu důvěrníků, stejně jako jeho ostatní spolupracovníci z Vlajky. Žaloba mu v rámci šetření MLS kladla za vinu, že byl funkcionářem fašistické organizace, hnutí propagoval a hmotně podporoval. Obžalovaný F. Vrla se snažil mnohé přítěžující výpovědi popřít, v některých případech sváděl vinu na ostatní členy Vlajky. Dokonce odmítl její podporování, ale svědecká výpověď jej usvědčila. MLS po poradě o vině obžalovaného vynesl rozsudek. Františka Vrlu odsoudil na pět let vězení. Trest si měl odpykat ve zvláštním pracovním oddílu.⁴²

Ač jeden ze zakladatelů Vlajky vyslechl u zdejšího MLS poměrně nízký trest, dalším jejím členům vyměřil tresty daleko vyšší. Typický byl případ Václava Rybky. Tento uherskohradištský obchodník s obuví pracoval po vyučení jako obuvnický mistr, poté převzal dílnu. V roce 1915 sloužil na italské frontě, po návratu z války se znovu ujal svého podniku. Později si zařídil vlastní obchod s obuví. V roce 1937 vstoupil do organizace českých fašistů. V roce 1938 spolupracoval s Cyrilem Vaňkem, Ludvíkem Hamšíkem a Janem Rybou na plánu připojení tehdy nazývaného moravského Slovácka (dnes správně jen Slovácka) ke Slovensku. Podle jeho názoru toto spojení bylo dáno historickým vývojem. Ve Vlajce zastával funkci místního vedoucího až do roku 1940, kdy jej nahradil F. Vrla. Pro Vlajku získával nové členy. Vlajka jako taková s gestapem oficiálně kontakt neudržovala, avšak V. Rybka byl veden v seznamu konfidentů. Nabízel se též do služeb NSDAP. Podle svědeckých výpovědí neustále někoho lákal, aby vstoupil do Vlajky.⁴³ Petra Andrýska, inspektora pojišťovny, lidový soud žaloval ze stejných důvodů jako předchozího V. Rybku. Obviněný Andrýsek měl ve Vlajce za úkol omezování místních židů. Oba obvinění vyslechl stejný rozsudek. MLS v Uherském Hradišti jim vyměřil dvacet let odnětí svobody.⁴⁴

2.2. Kuratorium pro výchovu mládeže v Čechách a na Moravě

Seznam organizací českých fašistů trestných podle retribučního dekretu zahrnuje i Kuratorium pro výchovu mládeže v Čechách a na Moravě, oficiálně zaměřené na podporu sportovních aktivit a branné zdatnosti mládeže. Ve skutečnosti však cílem nacistických úřadů byla převýchova české mládeže v říšském duchu. U jeho zrodu stál Emanuel Moravec,⁴⁵ svou činnost rozběhlo až 13. března 1943. Tato organizace sdružovala povinně českou mládež ve věku od deseti do osmnácti let. Připravovala kromě výchovných akcí také akce sportovní, při kterých se používaly uniformy podobné stejnokroji SS.⁴⁶ Vlastním cílem Kuratoria – z hlediska okupačních institucí – bylo především získat českou mládež pro říšský průmysl. Soustředilo se tedy na technicky vzdělané mladé lidi.⁴⁷

Před MLS v Uherském Hradišti stanuli dva představitelé Kuratoria. Jedním z nich byl Jan Ryba, hlavní pověřenec Kuratoria v Uherském Hradišti. Obžaloba mu kladla za vinu, že spolupodepsal žádost Adolfu Hitlerovi, aby dovolil nasazení Čechů do německé armády. Podle obžaloby už v roce 1938 navazoval styky se slovenskými fašistickými představiteli. Spolupracoval také na návrhu připojení Slováků ke Slovensku. Přijal místo placeného administrátora časopisu Vlajka, do něhož psal protičeské články. Patřil k hlavním organizátorům této organizace, pořádal její schůze, na nichž vystupoval s útočnými projevy. Byl v úzkém styku s vedoucími nacistického časopisu Vlajka. Pro tuto činnost soud odsoudil J. Rybu 26. října 1946 na doživotí.⁴⁸

Druhým souzeným představitelem fašistického Kuratoria byl Stanislav Rozkopal. Působil na Uherskohradištsku jako obchodník. V roce 1943 přijal od ústředí místo okresního pověřence Kuratoria pro okres Vsetín se sídlem v Přerově, kde jej také pomáhal zakládat. Na Vsetínsku pracoval až do roku 1945, poté odjel do Prahy. Obžaloba jej vinila především z toho, že spolupracoval s Němci a vychovával českou mládež v německém duchu. Podporoval také nacismus svými přednáškami v rámci Kuratoria. Své podřízené nutil k pozdravu zdviženou pravicí. V neprospěch S. Rozkopala mluvil dopis, v němž se prohlašoval za jednoho z prvních nacistických bojovníků, dokonce se hlásil dobrovolně na frontu. Podle svědka napsal obviněný Adolfu Hitlerovi po jednom z atentátů na jeho osobu. V dopisu děkuje prozřetelnosti, že Hitler útok přežil. Po atentátu na R. Heydricha podporoval názor, aby byl popraven každý desátý Čech. Obžaloba mu k provinění přidala jeho údajné styky s příslušníky gestapa. Na svou obhajobu obviněný uvedl pomoc několika studentům, kteří jeho zásluhou nemuseli nastoupit na práci v říši, dále svůj podíl na zřízení jedenácti hřišť pro mládež. Za své působení v Kuratoriu i další činnost vyslechl u soudu 1. června 1946 pětiletý trest odnětí svobody.⁴⁹

Stanislav Rozkopal, okresního pověřenec Kuratoria. MZA v Brně.

3. Konfidenti gestapa

Důležitou roli při získávání potřebných informací pro gestapo hráli konfidenti (důvěrníci). Většina z nich se nerozhodla vstoupit do jeho služeb z vlastní vůle. Gestapo je získávalo nejčastěji z osob, které se snažili zachránit ohrožený život. Mnohdy se je podařilo zlomit až pomocí mučení nebo psychického nátlaku při brutálních výsleších či prostřednictvím různých forem vydírání a hrozeb, týkajících se především osudu rodiny a přátel. Nejnebezpečnější byli z tohoto hlediska příslušníci odbojových organizací. Mnozí z nich se zpočátku intenzivně účastnili odbojového hnutí, teprve po dopadení a zatčení nevydrželi psychický či fyzický nátlak a uchýlili se ke konfidentství. Tito lidé znali organizaci podzemního hnutí, místa schůzek a ilegálních bytů i lesních úkrytů, spojení i hesla, měli mezi odbojovými pracovníky své známé, kteří jim důvěřovali a často nedokázali včas odhalit jejich dvojí hru. Vyhlédnutým osobám gestapo umožnilo propuštění z vazby či vězení pod podmínkou spolupráce, nejspolehlivějším konfidentům svěřovalo úkoly týkající se proniknutí do určené ilegální organizace nebo partyzánského oddílu. Zatímco zpočátku nacisté prozrazené osoby nebo odbojové skupiny po odhalení zatýkali, později je dlouhodobě sledovali a k zatýkání přikročili až tehdy, když získali obraz o celkové struktuře ilegální skupiny. Soustavnému dohledu gestapo podrobilo většinu osob propuštěných z vazby pro nedostatek důkazů. Předpokládalo totiž, že jejich prostřednictvím pronikne do struktury odbojových organizací.⁵⁰

I MLS v Uherském Hradišti řešil případy obviněných konfidentů. Jelikož některé obviněné soudil z několika žalobních důvodů, uvedli jsme je pouze jednou. Jedním z nich byl i soudní proces s Františkem Jakrle, kominickým mistrem. Obviněný působil v letech 1940–1942 jako místní vedoucí již zmiňované organizace Vlajka v Uherském Hradišti. Měl na starost přírůstek nových členů, organizoval schůze vlajkařů, na které sám dohlížel. V roce 1940 se stal členem uherskohradištského městského zastupitelstva. Obžaloba lidového soudu jej obvinila i z konfidentství. Mezi další obvinění patřily styky s představiteli gestapa. František Jakrle však zdůvodnil návštěvy na gestapu pouze z profesního důvodu. Do budovy gestapa chodil prý jen jako kominík. Soud vyměřil F. Jakrlemu 27. března 1946 trest osmi let vězení.⁵¹

4. Udavači

Udavačství platilo za velmi vážný zločin, a proto lidové soudy viníky přísně trestaly. Důvodem udání mohly být sousedské neshody, majetkové vztahy v rodině, na pracovišti či touha po kariéře nebo pomstě. Pro mimořádné lidové soudnictví bylo někdy obtížné rozlišit vědomé udávání politického či hospodářského charakteru od spolupráce vynucené při výslechu na gestapu. Praxe proto ukazuje na rozdílný přístup k jednotlivým případům. Pro lidový soud bylo také obtížné oddělit udavačství od konfidentství. Konfident za své služby dostával peníze nebo si chránil svůj život. Udavač učinil oznámení z čistě zističných důvodů.⁵²

Před MLS v Uherském Hradišti stálo celkem patnáct osob obviněných z udavačství, byl to tedy druhý nejčastější důvod žaloby. Mezi nimi se objevil i případ Marie Kopetschkové, ženy v domácnosti. S manželem vlastnila firmu. Ač byla původem Česka, přijala údajně kvůli svému muži německé občanství. Uherskohradištský lidový soud obvinil tuto ženu, že udala účetního z firmy kvůli jeho protiněmeckému smýšlení. Účetní J. Gajdoš se totiž nelichotivě vyjádřil o německém zřízení. Za nacistické okupace nahlásila na gestapu dokonce vychovatelku, jež působilá v její domácnosti. Opatrovatelka L. Říhová se totiž u rodiny zapřísahovala pod falešným jménem, tak ji udala kvůli podezření ze špionáže u parašutistů. Obviněná byla také členkou organizace, která měla po vítězství nacistů organizovat vystěhovávání Čechů. Soud M. Kopetschkovou uznal vinnou a vyměřil jí 26. října 1945 dva roky vězení. Celý trest si měla odpykat v nuceném pracovním oddílu.⁵³

5. Ostatní případy kolaborace či propagace nacismu

Pojem kolaborace má význam společné práce či spolupráce vůbec. V rámci nacistické okupace je vnímán v negativním smyslu, zejména jako spolupráce s vládnoucím nepřítelem. Kolaborace je ovšem především politický jev projevující se cílevědomou spoluprací s Němci, sledující upevnění německého systému v českých zemích. Je to činnost, které jde o víc než zachovat „existenční minimum“. Bez ohledu na svůj třídní a politický původ spojili kolaboranti svůj aktivistický přístup s možností vítězství Němců ve válce. Tento politický motiv nemusí být pochopitelně jediný, ale určující. Spolupráci s Němci mohly být sledovány též osobní cíle. Kolaboraci v českých zemích nadřazují historikové fašismu, ten považují pouze za součást kolaborace.⁵⁴

Vliv fašismu se projevil ve sdružení Národopisná Morava, které propagovalo etnografická specifika jihomoravského regionu. Po Mnichovu a pak i opakovaně po vzniku Protektorátu se snažilo bez většího úspěchu agitovat mezi místním obyvatelstvem za připojení Slováků ke Slovensku (akce byla součástí neúspěšného plánu části slovenských nacionalistů na vytvoření tzv. velkého Slovenska). Tento projekt se snažili opakovaně prosadit i v Berlíně, nacisté jej odmítli, měli jiné plány germanizace Moravy. Jeho představitelem byl také syn slavného moravského malíře Joži Uprky Jan. Hlavní organizátoři však pouze využili jeho jména a sympatií.

Již koncem října 1938 měla být svolána do Uherského Hradiště velká lidová manifestace pro spojení Slováků se Slovenskem. Akci sledovala policie a skončila zadržením jejich organizátorů. Mezi Moravany však tyto separatistické snahy nenašly dostatek podpory, a tak se moravští separatisté dostali do politické izolace. Přiklonili se tedy k otevřené kolaboraci. Manifestace u sv. Antonínka v létě 1942 se účastnil i ministr E. Moravec, v roce 1943 navštívili a byli Uprkovými hosty dokonce K. H. Frank s manželkou a s několika významnými představiteli okupační správy Protektorátu.⁵⁵

Národopisná Morava působila až do konce války, její předsednictvo tvořili: ředitel učňovské školy v Uherském Hradišti Vítězslav Rohan, redaktor Josef Boček, dr. Ing. Vladimír Sova a další. Snažili se prosadit své vize ve školství i veřejném životě zaváděním nářečí místo spisovné češtiny. Část z nich však hrála „dvojí hru“ – chránili osoby ohrožené pronásledováním před zatčením či deportací, někteří dokonce kryli odbojovou činnost nebo se účastnili odbojových akcí (Josef Vávra-Stařík).⁵⁶

Lidový soud musel rozlišit, kdo byl skutečným kolaborantem. K těm nejviditelnějším patřili prodejní novináři, jejichž články oslavovaly německé okupanty, nabádaly český národ ke spolupráci s nacisty. Ty nejvýznamnější z nich soudil Národní soud v Praze a v Brně, který jim vyměřil vesměs velmi vysoké tresty, včetně rozsudků smrti. Uherskohradištský lidový soud řešil a také případy kolaborace novinářů. Patřil k nim již zmínovaný Josef Boček, který pracoval pro časopis Moravská Orlice a Moravské Noviny jako dopisovatel, jako redaktor působil v časopisu Uprkův kraj. Za okupace nabídl Němcům spolupráci, aby

Návštěva německých novinářů v Uherském Hradišti. MZA v Brně.

propagoval říšskou myšlenku. Psal články, kde nabádal obyvatele protektorátu k podpoře nacismu. Zúčastnil se zájezdu k ministru školství a lidové osvěty E. Moravcovi. Uvítal K. H. Franka při jeho náhodné návštěvě Uherského Hradiště. Na pohřbu R. Heydricha vystoupil ve slováckém kroji. Josef Boček také přijal funkci okresního vedoucího veřejné osvětové služby pro okres Uherské Hradiště. Pořádal přednášky na téma Češi a dnešní boj, typické kladným postojem k Němcům, mluvil i při oslavách narozenin A. Hitlera.

Obžalovaný popřel veškerá obvinění s tvrzením, že jednal z donucení. V jeho prospěch mluvila svědecká výpověď. Podle ní upozorňoval inzerenty před možným vyšetřováním gestapa, pomohl jim upravit inzerát do vhodné formy. Poskytl přístřeší lidem, kteří se vrátili z koncentračního tábora. Zasadil se u několika osob o jejich propuštění z vězení. Po vyslechnutí obhajoby i obžaloby soud odsoudil 10. prosince 1946 uherskohradištského redaktora na osmnáct měsíců vězení.⁵⁷

Propagace a podpora nacismu představovala nejčastější důvod obžaloby obyvatel Uherského Hradiště. Vyskytovala se v sedmdesáti dvou procentech případů uherskohradištských

obyvatel, nevyhýbala se žádné profesní skupině obviněných. Mezi ně patřil i případ Bohumila Ptáčka. Patřil sice do kategorie úředníků, ale zároveň jej lidový soud obvinil z propagace nacismu. V roce 1940 přijal obviněný místo úředníka technického oddělení u Okresního úřadu v Uherském Hradišti, náplní jeho práce byla administrativa. Postupem času se vypracoval a získal místo instruktora při výcviku lidoobraný do Technische Nothilfe. Účastnil se náboru členů pro tuto organizaci. Obžaloba

Redaktor Josef Boček (č. 5) při oslavách narozenin A. Hitlera. MZA v Brně.

jej obvinila z podpory a propagace nacistické hnutí. Přihlásil se také k německé národnosti, aby mohl vykonávat velitelskou funkci v Technische Nothilfe. Pro tuto činnost soud odsoudil obviněného k šesti letům vězení.⁵⁸

6. Neprokázané případy

Vedle cílevědomé spolupráce s okupanty byla vedena spolupráce taktická, které zcela reálně vycházela z daného stavu. Někteří politici bezpochyby jako představitelé protektorátního režimu museli spolupracovat s okupačním režimem, ale tato spolupráce kryla vysloveně odbojovou vlasteneckou činnost. Zde se o kolaboraci nedá mluvit, jelikož všichni odbojoví pracovníci, pokud nebyli v hluboké ilegalitě, museli pracovat a někteří z nich zastávali v protektorátních úřadech dosti významná místa.

Pro podezření ze spolupráce s Němci obvinil lidový soud i advokáta Vladimíra Prášila. Za okupace mu německé úřady udělily funkci člena městské rady v Uherském Hradišti, aniž by o ni sám žádal. Němci jej zanedlouho této funkce zbavili, jelikož nevykonával nic, co by poškozovalo zájmy českého národa. Před soudem V. Prášil popíral jakékoli styky s nacistickými okupanty. Výpověď obviněného potvrdila i administrativní úřednice z jeho advokátní kanceláře. Dodala, že jeho jménem nikdy na německé úřady nepsala. Během přelíčení lidový soud vyslechl další svědectví potvrzující Prášilovu nevinu, dokonce jednotlivé svědecké výpovědi prokázaly advokátovu záslužnou činnost. Svým jednáním totiž zachránil desítky lidí

před smrtí. Během advokátní praxe se setkával s lidmi, které čekal transport do koncentračního tábora. Ve spolupráci se svým švagrem vystavoval lidem uznání o neschopnosti vazby, čímž jim mnohdy zachránil život. Pomáhal s odklady trestů, aniž by si účtoval za tuto činnost poplatky. Z důvodu nedostatku důkazů k obžalobě byl JUDr. Prášil lidovým soudem osvobozen.⁵⁹

Mezi soudními spisy uherskohradištského MLS se objevily i případy, kdy soud obžalované zbavil viny. Obvinění se stali obětmi omylu nebo falešného udání. Došlo tedy k morálnímu i hmotnému poškození několika obyvatel Uherského Hradiště. Komise při okresním národním výboru dala zatknout i podezřelé, jejichž politická minulost nebyla s nacismem žádným způsobem spojena. Takové případy ukazovaly, že i lidové soudnictví na Uherskohradištsku platilo za radikální. Jedním z nich byl soudní proces s Alžbětou Brusmannovou, narozenou v Ostravě. Manžel obviněné pracoval jako vedoucí u firmy Breier v Uherském Hradišti, zatímco ona byla v domácnosti. Obžaloba ji vinila z propagace nacistického režimu. Podle svědků se stýkala s Němci, vychvalovala německé zřízení, a dokonce se chodila do věznice dívat na vězněné Čechy. Rozsudek soudu 7. prosince 1945 obviněnou odsoudil na jeden rok ve zvláštních nucených pracovních oddílech. Alžběta Brusmannová však o rok později před Krajským soudem v Uherském Hradišti prokázala, že nechodila do německé společnosti, dokonce ji ani nevyhledávala. I nová svědectví označila její chování jako „nezávadné“. Krajský soud zrušil 16. prosince 1946 rozsudek v celém rozsahu a označil jej jako zmatečný.⁶⁰

JUDr. Vladimír Prášil, uherskohradištský advokát, na schůzi městské rady (označen křížkem). MZA v Brně.

Svatební fotografie Alžběty Brusmannové. MZA v Brně.

Poznámky:

- 1 S t a n ě k, T.: *Retribuční vězni v českých zemích*. Opava 2002, s. 11.
- 2 Na Slovensku probíhalo poválečné soudnictví nezávisle na českých zemích. Činnost lidových soudů zde upravoval obdobný předpis č. 33/1945 Sb. ze dne 23. května 1945. Viz: B o r á k, M.: *Spravedlnost podle dekretu: retribuční soudnictví v ČSR a Mimořádný lidový soud v Ostravě (1945–1948)*. Ostrava 1998, s. 81.
- 3 Důležitou roli v poválečném soudnictví sehrál i dekret č. 17 Sb. o Národním soudu, jenž měl za úkol soudit nejvýznamnější české představitele protektorátního režimu a dekret prezidenta republiky č. 138/1945 Sb. o trestání některých provinění proti národní cti (tzv. malý dekret), na jehož základě byl stanoven maximální trest vězení do jednoho roku nebo pokuta do výše jednoho milionu

- korun, popřípadě veřejné pokárání či kombinaci všech výše uvedených trestů. O rozsahu trestu nerozhodovaly soudy, ale komise okresních národních výborů. Viz: S t a n ě k, T.: c. d., s. 12–18.
- 4 F r o m m e r, B.: *Národní očista: retribuce v poválečném Československu*. Praha 2010, s. 116–117.
- 5 B o r á k, M.: c. d., s. 47.
- 6 J i ř í k, V.: *Nedaleko od Norimberku: z dějin Mimořádného lidového soudu v Chebu v letech 1946–1948*. Cheb 2000, s. 13–14.
- 7 Tamtéž, s. 14.
- 8 Tamtéž, s. 16.
- 9 Komunistická akce obnovení retribuce zaváděla do soudnictví politická hlediska a třídní přístup. Snažili se postihnout především představitele buržoazie. Viz: B o r á k, M.: c. d., s. 80.
- 10 H a n z l í k, F.: *Únor 1948: výsledek nerovného zápasu*. Praha 1997, s. 157.
- 11 Fond Mimořádný lidový soud Uherské Hradiště (C143) je uložen v Moravském zemském archivu v Brně, obsahuje 1216 složek, které jsou rozděleny do sto dvaceti kartonů. Jednotlivé složky se skládají z obžaloby, výpovědí svědků i obžalovaných a rozsudku. Veřejnosti jsou zpřístupněny pouze obžaloby a rozsudky. Ke studiu výpovědí je nutné zvláštní povolení. Složky některých příslušníků zlínské a uherskohradištské služebny gestapa se nacházejí také v Archivu bezpečnostních složek v Praze.
- 12 Tematika poválečného soudnictví se velmi těžce zpracovávala. Ve zmatených poměrech nebyly mnohé dokumenty zachovány. Kromě výše uvedeného fondu MLS Uherské Hradiště byly zmínky o místním lidovém soudu v několika dále citovaných publikacích, kronice města Uherské Hradiště a několika novinových článcích. Souborná práce věnovaná pouze uherskohradištskému MLS nebyla vydána.
- 13 B o r á k, M.: c. d., s. 47–50.
- 14 G á b a, A.: *Z bojů KSČ na Uherskohradištsku*. Brno 1966, s. 19.
- 15 První poprava v Uherském Hradišti. *Čin*, 15. 8. 1945, s. 2.
- 16 Oberlandráti prosazovali zájem říše i v autonomní protektorátní správě – dohlíželi na arizační opatření, na hospodaření se surovinami, na zemědělství, dodávku pracovních sil do říše, vykonávali cenzuru apod. Měli podávat zprávy o vývoji v okresech, kontrolovat nižší administrativní orgány Protektorátu a vyřizovat určité úkoly, které říše převzala do své kompetence. Kromě toho se měli starat zvláště o záležitosti německých státních příslušníků a podílet se na řešení problematiky náhradní vojenské služby, rodinného stavu osob, státní příslušnosti a na pasové agendě.
- 17 B u r i á n, L.: *Uherskohradištsko proti fašismu*. Olomouc 1984, s. 38.
- 18 Moravský zemský archiv Brno (dále jen MZA), fond MLS Uherské Hradiště, k. 37.
- 19 A. Klement byl amnestován a propuštěn 16. listopadu 1955. MZA, fond MLS Uherské Hradiště, k. 12.
- 20 Vladimíra Sovu soud 1. září 1947 podmínečně propustil. MZA, fond MLS Uherské Hradiště, k. 60.
- 21 V protektorátu Čechy a Morava působila vedle české policie také německá, která se dělila na tzv. bezpečnostní (Sicherheitspolizei) a tzv. pořádkovou (Ordnungspolizei). První z nich byla řídicí složkou, druhá výkonnou. Bezpečnostní policie se dělila dále na tajnou státní policii (Geheime Staatspolizei, Gestapo) a na kriminální policii (Kriminalpolizei, Kripo). Kriminální policie měla na starost nepolitické záležitosti a podléhala gestapu, které bylo orgánem výhradně politickým. Bezpečnostní policie měla k dispozici pořádkovou ochrannou policii (Schutzpolizei, Schupo) a německé četnictvo (Deutsche Gendarmerie).
- 22 B u r i á n, L.: c. d., s. 38–49.
- 23 MZA, fond MLS Uherské Hradiště, k. 102.
- 24 NSDAP vznikla záhy po první světové válce za osobní účasti Adolfa Hitlera a po převzetí moci nacisty se od prosince 1933 stala jedinou státní stranou v Německu.
- 25 Josef Pollák byl 29. června 1955 odsunut do západního Německa. MZA, fond MLS Uherské Hradiště, k. 89.
- 26 MZA, fond MLS Uherské Hradiště, k. 104.
- 27 MZA, fond MLS Uherské Hradiště, k. 113.
- 28 H a m š í k, D.: *Druhý muž třetí říše*. Praha 1986, s. 40–41.
- 29 Ferdinand Breier zemřel 9. července 1949 v nuceném pracovním oddělu na dole Stalin v Ostravě-Heřmanicích. MZA, fond MLS Uherské Hradiště, k. 37.
- 30 B u t l e r, R.: *Černí andělé: historie zbraní SS*. Praha 1996, s. 9.

- 31 Jiřík, V.: c. d., s. 283.
- 32 NS-Frauenshaft bylo založeno v roce 1931, o čtyři roky později se stalo součástí NSDAP. Organizovalo přes čtyři miliony žen. V duchu nacistické ideologie se zaměřilo hlavně na rodinu, práci v zemědělství, zaměstnanost a profesní orientaci německých žen. S i g m u n d o v á, A. M.: *Ženy nacistů*. Praha 2000, s. 7–16.
- 33 MZA, fond MLS Uherské Hradiště, k. 14.
- 34 MZA, fond MLS Uherské Hradiště, k. 13.
- 35 MZA, fond MLS Uherské Hradiště, k. 15.
- 36 Český nacionalismus té doby můžeme chápat jako hnutí obranné či jako projev vlastenectví vůči levicově laděným politickým stranám. Tak se tento nacionalismus po vzoru italského fašismu stával nacionalismem fašistickým. Z italského fašismu přebíral zpočátku jen aktivistická, nacionalisticky laděná hesla a opovržení vůči parlamentní demokracii. Oproti italské ideologii byl český fašismus ve svých počátcích antisemitský, avšak od počátku nacistické okupace se začal projevovat jeho antisemitský charakter. N a k o n e č n ý, M.: *Český fašismus*. Praha 2006, s. 8.
- 37 B o r á k, M.: c. d., s. 257.
- 38 Podle M. Nakonečného Vlajka představovala politické hnutí, ve skutečnosti byla od počátku nacionalistickou organizací se sklonem k šovinismu. N a k o n e č n ý, M.: *Vlajka*. Praha 2001, s. 7.
- 39 P a s á k, T.: *Český fašismus 1922–1945 a kolaborace 1939–1945*. Praha 1999, s. 134.
- 40 N a k o n e č n ý, M.: *Vlajka*. Praha 2001, s. 7–11.
- 41 Čtyři sta zrádců za mřížemi. *Čin*, 30. 5. 1945, s. 1.
- 42 Vrah a udavač českých četníků. *Národní obroda*, 29. 8. 1945, s. 5.
- 43 MZA, fond MLS Uherské Hradiště, k. 36.
- 44 P. Andryšek i V. Ryba byli v roce 1955 podmínečně propuštěni na svobodu. MZA, fond MLS Uherské Hradiště, k. 38.
- 45 E. Moravec byl protektorátním ministrem školství a lidové osvěty v letech 1942–1945, je považován za typického představitele české kolaborace s nacistickým režimem.
- 46 G r e g o v i č, M.: *Kapitoly o českém fašismu*. Praha 1995, s. 130–133.
- 47 Pro nacistickou politiku bylo typické, že rušila gymnázia, aby posílila nárůst průmyslových škol. G r e g o v i č, M.: c. d., s. 138.
- 48 Na základě amnestie snížil soud J. Rybovi trest na dvacet let, po další amnestii byl 11. května 1960 podmínečně propuštěn. MZA, fond MLS Uherské Hradiště, k. 64.
- 49 Na S. Rozkopała se vztahovala amnestie prezidenta republiky. Soud mu uložil 29. října 1948 zbytek trestu na svobodě. MZA, fond MLS Uherské Hradiště, k. 64.
- 50 Mnohé z těchto konfidentů odbojáři odhalili, „partyzánské soudy“ je pak vesměs potrestaly rozsudkem smrti. Pokud přežili, byli postaveni před příslušný mimořádný lidový soud a čekal je stejný trest. T o m á š e k, D.: *Konfidenti*. Praha 1991, s. 207–210.
- 51 MZA, fond MLS Uherské Hradiště, k. 38.
- 52 B o r á k, M.: c. d., s. 235–236.
- 53 MZA, fond MLS Uherské Hradiště, k. 15.
- 54 P a s á k, T.: c. d., s. 386.
- 55 N a k o n e č n ý, M.: *Český fašismus*. Praha 2006, s. 277–278.
- 56 Tamtéž, s. 278.
- 57 Představitelé Národopisné Moravy si vyslechli poměrně nízké tresty. Sám Uprka byl MLS v Uherském Hradišti osvozen. MZA, fond MLS Uherské Hradiště, k. 69. Podrobněji k problematice M e z i h o r á k, F.: *Hry o Moravu*. Praha 1997.
- 58 MZA, fond MLS Uherské Hradiště, k. 22.
- 59 Na základě tzv. malého retribučního dekretu odsoudila trestní nalézací komise manželku advokáta Prášila Zitu na dva měsíce vězení a veřejnému pokárání. MZA, fond MLS Uherské Hradiště, k. 110.
- 60 MZA, fond MLS Uherské Hradiště, k. 20.

Příjmení a jméno	Datum a místo narození	Povolání	Výrok	Číslo spisu
Abrahám Alois	03. 08. 1902 Bojkovice	úředník úřadu práce	1 rok	LS182/45
Aleschová Matylda	03. 11. 1897 Velké Šuravy	soukromnice	3 roky	LS65/47
Andrýsek Petr	29. 06. 1893 Březolupy	zástupce pojišťovny	20 let	LS151/46
Bena Johann	22. 07. 1890 Margarethen	elektrikář	rozsudek nevynesen*	LS9/45
Bílý Alois	27. 02. 1910 Všeruby	rolník	20 let	LS553/46
Blahová Josefa	23. 07. 1891 Zborovice	v domácnosti	18 měsíců	LS497/46
Boček Josef	19. 03. 1908 Kroměříž	redaktor	18 měsíců	LS601/46
Breier Ferdinand	23. 03. 1894 Uherské Hradiště	obchodník	doživotí	LS138/46
Breier Gustav	25. 06. 1885 Uherské Hradiště	obchodník	9 roků	LS834/46
Breierová Anna	16. 09. 1894 Bzenec	v domácnosti	4 roky	LS29/45
Brussmannová Alžbeta	10. 03. 1918 Moravská Ostrava	v domácnosti	1 rok	LS141/45
Bulavčík Antonín	08. 09. 1907 Mistrice	dělník	zproštěn viny	LS230/47
Dvorská Žofie	10. 07. 1920 Buchlovice	zubní asistentka	3 roky	LS253/47
Feike Karel	22. 09. 1905 Lazy	okresní hejtman	12 roků	LS137/46
Flassak Tomáš	04. 12. 1899 Vlasatice	továrník	10 let	LS139/46
Frank Josef	19. 04. 1867 Brno	soukromý úředník v.v.	5 let	LS19/45
Grossmann Jan	16. 11. 1904 Příbor	poštovní tajemník	6 let	LS772/46
Helia Vladislav	15. 06. 1904 Staré Město	obchodník	zproštěn viny	LS679/46
Holub Jiří	23. 04. 1919 Uherské Hradiště	kuchař	4 roky	LS20/48
Horehled' Josef	15.10.1906 Staré Město u UH	dělník	10 let	LS249/46
Horrová Kristina	01. 07. 1907 Bedřichov	v domácnosti	9 let	LS48/45
Jakrle František	25. 12. 1912 Uherské Hradiště	kominík	8 let	LS152/46
John František	11. 03. 1913 Olomouc	elektromontér	12 let	LS130/46
Karlík František	20. 06. 1891 Veselí nad Moravou	vlakvedoucí	5 let	LS216/46
Karlík Otto	25. 06. 1920 Nitra	úředník	zproštěn viny	LS53/48
Dr.Klement Alfons	02. 08. 1890 Kralice	vrchní finanční rada	15 let	LS5/45
Kopetschke Gustav	04. 08. 1900 Bartošovice	majitel pánice	10 let	LS836/46

* Obviněný spáchal sebevraždu před vynesemím rozsudku.

Příjmení a jméno	Datum a místo narození	Povolání	Výrok	Číslo spisu
Kopetschová Marie	28. 12. 1903 Svatý Štěpán	v domácnosti	2 roky	LS71/45
Kraus Rudolf	20. 03. 1898 Brno	řidič	trest smrti	LS184/47
Krístýnová Bedřiška	17. 11. 1898 Vídeň	posluhovačka	6 let	LS3/45
Mádr Antonín	30. 05. 1903 Uherské Hradiště	soukromý úředník	zproštěn viny	LS771/46
Meran František	24. 06. 1912 Lesní Dvůr	dozorce gestapa	5 let	LS212/47
Mičulka Antonín	27. 03. 1895 Staré Město	zámečník	zproštěn viny	LS537/46
Mičulková Julie	24. 05. 1892 Uherské Hradiště	v domácnosti	zproštěna viny	LS537/46
Moučková Pavla	01. 05. 1913 Loket	úřednice	zproštěna viny	LS529/46
Náplavová Emilie	20. 01. 1887 Březová nad Svitavou	v domácnosti	zproštěna viny	LS57/45
Navrátil Adolf	21. 09. 1882 Kroměříž	štábní kapitán v.v.	3 roky	LS743/46
Neusser Viktor	12. 05. 1895 Lipník nad Bečvou	obchodník	5 let	LS728/46
Palarčík Robert	02. 05. 1910 Frýdek	vrátný	5 let	LS23/47
Paroulek Václav	14. 05. 1904 Sokoleč	cukrář a kavárník	2 roky	LS3/48
Podpier Ervín	20. 10. 1904 Skalice	obchodník	25 let	LS144/47
Pollák Josef	24. 09. 1912 Jihlava	dozorce vězňů gestapa	10 let	LS11/47
JUDr. Prášil Vladimír	02. 12. 1906 Uherské Hradiště	advokát	zproštěn viny	LS47/48
Ptáček Bohumil	06. 02. 1894 Bušín	technický úředník	6 let	LS177/45
Poslušný Vladimír	17. 04. 1913 Malenovice	řidič	5 let	LS184/45
Rádek Jaroslav	17. 05. 1910 Lomnice n. Popelkou	drogista	zproštěn viny	LS18/48
Rohan Vítězslav	21. 07. 1904 Místek	ředitel učňovské školy	4 roky	LS625/46
Röhlich Oswald	11. 12. 1894 Veselí nad Moravou	diplomovaný dentista	10 let	LS109/45
Rozkopal Stanislav	17. 12. 1900 Horní Otaslavice	obchodník	5 let	LS503/46
Ryba Jan	19. 04. 1911 Horní Němčí	hlavní pověřenec Kuratoria	doživotí	LS511/46
Rybka Václav	24. 09. 1885 Babice	obchodník	20 let	LS136/46
Řičica František	13. 12. 1899 Vídeň	obchodník	10 let	LS155/46
Schachová Františka	11. 05. 1895 Dubnice	v domácnosti	18 měsíců	LS583/46
Dr. Sladký Alois	26. 08. 1901 Březka	rada okresního úřadu	15 let	LS135/46
Slíva Augustin	17. 07. 1895 Frýdek	obchodník	4 roky	LS514/46

Příjmení a jméno	Datum a místo narození	Povolání	Výrok	Číslo spisu
Smékal Stanislav	26. 02. 1899 Cetkovice	řezník	6 let	LS460/46
Ing. Dr. Sova Vladimír	06. 03. 1898 Praha	ředitel hospodářské školy	3,5 roku	LS459/46
Stáňová Růžena	11. 07. 1893 Kutná Hora	prodavačka	5 let	LS153/46
Šoubová Markéta	30. 04. 1905 Ostrava	v domácnosti	5 let	LS41/45
Štěrbá Josef	15. 02. 1907 Derfle	úředník	zproštěn viny	LS88/47
Tegel František	09. 03. 1907 Vídeň	tajemník gestapa	3 roky	LS15/48
Vaněk Cyril	18. 11. 1906 Modrá u Velehradu	strojník	10 měsíců	LS164/45
Votava Cyril	04. 07. 1890 Oslavany	zahradník	3 roky	LS1/46
Vrta František	02. 03. 1891 Hvozdná	obchodník	5 let	LS8/45
Vrtek Jaroslav	01. 03. 1905 Krumpach	profesor	zproštěn viny	LS18/45
Dr. Zerzán Antonín	13. 12. 1890 Uherské Hradiště	advokát	zproštěn viny	LS17/48
Zima Karel	07. 02. 1895 Jindřichův Hradec	úředník	zproštěn viny	LS9747

Pramen: Moravský zemský archiv v Brně, fond MLS Uherské Hradiště, k.1–120.

Mgr. Lucie V e r b í k o v á (n. 1986) je absolventkou bakalářského oboru francouzský jazyk–literatura – historie a navazujícího magisterského studia historie na Filozofické fakultě Ostravské univerzity v Ostravě. Věnuje se období protektorátu Čechy a Morava.

Extraordinary People's Court in Uherské Hradiště

A b s t r a c t

A deserved punishment of the Nazi crimes became the most important task of the post-war justice. In the region of Uherské Hradiště this task was performed by an extraordinary people's court. During the time of its functioning (1945–1948) the court dealt with more than 1216 cases, sixty-seven of which concerned the citizens of Uherské Hradiště. Local people's court is mentioned in the books and papers of the time but none of them goes to detail. The most comprehensive resource concerning the problems is the collection of materials of the Extraordinary People's Court deposited at the Moravian provincial archive in Brno.

First the article deals with extraordinary people's justice in Bohemia in general, with its origin and its powers, further on it deals with the Extraordinary People's Court in Uherské Hradiště. To make it clear there are categories of the convicted people according to kind of their crime. The respective cases of local people's court are divided into representatives of the occupation forces, representatives of Czech Nazi movements and organizations, informers of Gestapo, cases of collaboration and Nazi propaganda. Last but not least, the list is completed with the not proven cases. There is a short characteristic of each case and then a concrete case of the inhabitant of Uherské Hradiště.

In the end of the article there is a table with all the inhabitants of Uherské Hradiště who were tried, containing not only the date and place of birth of the respective person tried but also their job and mainly the sentence.

Außergewöhnliches Volksgericht Uherské Hradiště

Z u s a m m e n f a s s u n g

Gerechte Bestrafung von nazistischen Verbrechen wurde zur wichtigsten Aufgabe des Gerichtswesens in der Nachkriegszeit. Im Gebiet von Uherské Hradiště übernahm die Aufgabe das örtliche Außergewöhnliche Volksgericht. Während seiner Tätigkeit (1945–1948) beurteilte es mehr als 1216 Fälle, von denen 67 die Bewohner von Uherské Hradiště betrafen. In den Zeitdokumenten oder der Zeitpresse sind Berichte über Außergewöhnliches Volksgericht zu finden, jedoch keiner befasste sich ausführlicher mit der Problematik. Die umfangreichste Quelle zum Studium der genannten Problematik ist der Fond des Außergewöhnlichen Volksgerichts Uherské Hradiště, der im Mährischen Landesarchiv in Brno aufbewahrt ist.

Einleitend berichtet die Abhandlung allgemein über das Außergewöhnliche Volksgerichtswesen in den tschechischen Ländern – auf welche Weise die Volksgerichte errichtet wurden, welche Kompetenzen sie hatten. Anschließend folgt der konkrete Bericht über Außergewöhnliches Volksgericht in Uherské Hradiště. Der Beitrag bringt die Übersicht einzelner Kategorien von Beurteilten je nach Deliktart. Bei dem Außergewöhnlichen Volksgericht wurden unterschieden: Vertreter der Besatzungsmacht, Vertreter der tschechischen faschistischen Bewegungen und Organisationen, Konfidenten der Gestapo, Denunzianten, Kollaborateure oder Nazi-Propagandisten. Die Aufzählung ist letztendlich mit nicht nachgewiesenen Fällen ergänzt. Bei jedem Fall sind eine kurze Charakteristik und anschließend konkrete Fälle der Bewohner von Uherské Hradiště angeführt.

Abschließend wird eine Tabelle gezeigt, in der alle Beurteilten von Uherské Hradiště samt ihren Namen, Geburtsdaten, Geburtsorten, Berufen und Gerichtsurteilen angeführt sind.

Jubileum Blanky Rašticové

Se záviděníhodnou vitalitou oslavila v tomto roce své životní jubileum kolegyně – historička a pracovnice Slováckého muzea PhDr. Blanka Rašticová-Hrubanová.

Narodila se 14. září 1952 ve Zlíně, střední všeobecně vzdělávací školu absolvovala však ve svém milovaném městě Uherském Hradišti v letech 1967–1970, pak v letech 1971–1976 studovala na Filozofické fakultě Univerzity Jana Evangelisty Purkyně v Brně obor historie-archivnictví. Své vysokoškolské studium ukončila u profesora Miroslava Flodra diplomovou prací na téma Epigrafické památky v okrese Uherské Hradiště a doktorát filozofie obhájila v roce 1983.

Po studiu nastoupila do Slováckého muzea v Uherském Hradišti, kde se rozhodujícím způsobem podílela na budování nově otevřeného oddělení historie. Její doménou se stala problematika agrárních dějin v regionu, k níž později přibyla otázka zkoumání a ochrany památek. Vedle odborných článků a studií z uvedených oblastí se autorsky podílela i na zpracování příslušných kapitol v mnoha monografiích z dějin obcí okrese Uherské Hradiště, z nichž vzpomeňme Uherský Ostroh (2000), Velehrad (2006) či Hluk (2011). Své hluboké znalosti stavebně-historického vývoje města Uherského Hradiště pak bezezbytku zúročila v publikacích Uherské Hradiště – královské město na řece Moravě (2007), na jejímž vzniku se významně podílela i redakčně, a Zmizelá Morava – Uherské Hradiště (2008). Svými odbornými texty přispěla i k realizaci zatím třídílného audiovizuálního zpracování pořadu „Za památkami a historií královského města Uherské Hradiště“ (2010, 2011 a 2012). Pro svou odbornou fundovanost, pečlivost a spolehlivost se stala vyhledávanou autorkou či redaktorkou mnoha dalších propagačních a turistických materiálů celého Zlínského kraje (Mařatice – Rochus, Mařatice – Vinohrady, Staré Město ve fotografii, Míkovice – slovácká dědina, Panský dvůr Kunovice atd.).

Blanku Rašticovou ovšem zná široká veřejnost především jako zanícenou popularizátorku dějin Uherského Hradiště. Můžeme ji často potkat v ulicích města s velkou skupinou posluchačů, které provádí po historických památkách. Každý, kdo by se chtěl dozvědět něco z dějin města, se může na ni směle obrátit, mnoho se dovědí i posluchači a studenti na jejich přednáškách a při odborných konzultacích. Po dobu svého působení v muzeu byla jubilanťka také autorkou nebo kurátorkou řady historických výstav, z řady z nich připomeňme alespoň Uherské Hradiště – město královské, Uherské Hradiště – takoví jsme byli, Od člověka k Bohu – liturgické předměty ve sbírkách Slováckého muzea či opakované výstavy střeleckých terčů v Praze, Buchlovicích a v Kunovicích. Její zásluhou vznikla v roce 2012 pozoruhodná expozice k dějinám Uherského Hradiště v rekonstruované jezuitské koleji na Masarykově náměstí. Veřejnosti je ovšem již méně známo, že její zásluhou byla vybudována také muzejní sbírka místopisných pohlednic okresu Uherské Hradiště, která dnes čítá více než 2 500 pohlednic. V posledních letech se pak jubilanťka zaměřuje na resta-

rování sbírkového fondu starých tisků, jako první se jí podařilo zajistit finance a realizovat restaurování inkunábule Bible české, zvané Pražská, vydané v Praze roku 1488, a Bible české, zvané Štyrsova, vydané v Mladé Boleslavi roku 1525.

S praktickou muzejní prací se u Blanky Rašticové snoubí i její organizační schopnosti. I díky tomu zastává od roku 1993 funkci zástupkyně ředitele Slováckého muzea, v níž je velkou oporou v odborném vedení celého ústavu. Od roku 1989 organizuje mezinárodní konference agrárních historiků, z nichž pravidelně vycházejí monografie prací a příspěvků jejich účastníků. V roce 1992 se stala zakladatelkou a předsedkyní Komise regionální historie Moravy a Slezska AMG, je členkou redakční rady sborníku Slovácko, výrazně se podílí na práci Muzejního spolku a Spolku přátel literatury a Knihovny B. B. Buchlovana. Své schopnosti a zkušenosti již mnoho let využívá také ve prospěch správy města Uherského Hradiště, od redakční rady Zpravodaje města Uherské Hradiště, přes správní radu Nadace pro obnovu městské památkové zóny, komisi architektury a regenerace památkové zóny či názvoslovnou komisi pro pojmenovávání ulic a veřejných prostranství až po zastupitelstvo města, v němž pracuje od roku 2010. Své jazykové znalosti uplatňuje i při spolupráci se zahraničními partnery města jako předsedkyně Spolku přátel města Mayen apod.

Ke všem kolegům a přátelům se připojuje i redakční rada sborníku Slovácko, aby popřála jubilantce do dalších let mnoho síly, pohody a zdraví, uspokojení z odborné a veřejné práce a štěstí v osobním životě.

Jiří Čoupek

Nová stálá historická expozice města Uherské Hradiště v bývalé jezuitské koleji

Revitalizace barokního komplexu jezuitské koleje v Uherském Hradišti v roce 2012 přinesla pro všechny zájemce o historii města, ať už z řad obyvatel regionu, studentů nebo turistů, stálou expozici dějin města. Její autorkou je osoba nadmíru povoláná, histo-

rička Slováckého muzea v Uherském Hradišti PhDr. Blanka Rašticová, která v přízemí budovy bývalého jezuitského kláštera vytvořila na ploše o rozloze 110 m² vzrušující obraz dějin města od 13. století až po současnost.

Celá expozice je v souznění s daným prostorem koncepčně rozdělena do tří základních tematických celků. První z nich má název Uherské Hradiště – město královské a je věnován životu středověkého a raně novověkého města. Řada cenných exponátů nám objasňuje vztah panovníka k Uherskému Hradišti, seznamuje nás se správním a hospodářským vývojem a přibližuje i duchovní život tehdejšího města. Mezi nejzajímavější exponáty této části expozice patří faksimile dvou pro město velmi důležitých listin – zakladací listiny Přemysla Otakara II. z 15. října 1257 a listiny Matyáše Korvína z 28. června 1481, kterou polepšuje městu znak a uděluje mu právo pečetit červeným voskem. Žádný z návštěvníků také jistě nepřehlédne popravčí meče, jež dokladují soudní pravomoc a s ní spojený výkon hrdelního práva. Další část vystavených předmětů poukazuje na organizaci řemesel a řemeslnou dovednost obyvatel města, kterou představují především cechovní postavníky a konvice, a také samotné výrobky mistrů a tovaryšů cechu zámečnického. Duchovní život je prezentován nejvýznamnějšími barokními liturgickými předměty ze sbírek muzea, i když z ryze bezpečnostních důvodů jsou dva unikátní sbírkové předměty, a to oltářní kříž a procesní monstrance z kostela sv. Jiří, představeny pouze na fotografiích. Pozoruhodným a málo vídaným exponátem je však zvon pocházející z kaple sv. Alžběty, jehož plášť nezakrytý ukazuje pohnutý osud sdílený po staletí s osudem města. Poslední panel první části expozice zobrazuje vývoj městského znaku a jeho faktické užití. Výsadní právo užívat pečeť a znak mělo město Uherské Hradiště již ve středověku, jeho nejstarší dochovaná pečeť pochází již z roku 1312. Ve vitríně za sklem si můžeme prohlédnout pět vzácných pečetních typářů, jejichž otisky se stvrzovala pravdivost a pravost psaného textu. Sbírkové předměty, archivní dokumenty

a fotografie instalované v první části expozice doplňuje virtuální prohlídka města. Po spuštění obrazovky se přeneseme do roku 1670, vejdemě Kunovickou branou a procházíme oběma náměstími a ulicemi města, jehož obraz je tak autentický, že ve vás vyvolává pocit, že jste jeho součástí. Veduta města

z roku 1670 je dostatečně známa, neboť byla již mnohokrát publikována, ale „zhmotněný“ obraz ulic, domů, obou klášterů, mostů a bran předčí veškerá očekávání a přenes vás v čase o pár století do minulosti.

Druhý tematický celek pod názvem Uherské Hradiště – pevnost na řece Moravě mapuje vojenskou a obrannou historii města. Na jednotlivých panelech sledujeme stavební vývoj opevnění od středověku až do konce 18. století. Plány pevnosti z druhé poloviny 17. století seznamují návštěvníky expozice s vytvořením barokního bastionového opevnění, jehož konečná podoba byla dobudována v průběhu první poloviny 18. století. Po celou dobu své existence musela pevnost odolávat mnohým útokům nájezdníků a nepřátelských vojsk, neboť město Uherské Hradiště chránilo jihovýchodní hranici moravského markrabství a v roce 1655 bylo prohlášeno za jednu z moravských zemských pevností. Vystavené plány doplňují řemeslně naprosto dokonale zvládnuté repliky dvou vedut města, jejichž originály pocházejí z vlastních sbírek muzea. První z nich je datovaná k roku 1670 a druhá spadá do dvacátých let 18. století. Z trojrozměrných výstavních exponátů ze sbírek Slovenského muzea do této části expozice autorka zařadila středověké a raně novověké chladné a palné zbraně, z nichž vyniká zejména hákovníci, která pochází z 16. století. Celou tematickou skupinu doplňují terče Střeleckého spolku v Uherském Hradišti, jejichž umělecká stránka zdařile koresponduje s celkovým výtvarným pojetím expozice. Po zhlédnutí všech výstavních exponátů můžeme svoji pozornost zaměřit na detailně provedený interaktivní model barokní pevnosti z roku 1730, na němž je možno vyhledat důležité objekty ve městě a vizuálně se projít po linii městského opevnění, které ztratilo postupně svůj význam a nakonec bylo zbouráno, aby ustoupilo nově se rozšiřujícímu městu.

Třetí a poslední tematický celek s názvem Uherské Hradiště – metropole Slováků možná překvapí i ty, kteří zde po léta žijí. Hned při prvním vstupu do této části expozice upoutá plakátovací sloup, z něhož

na vnímavého návštěvníka dýchne rozmanitost kulturního a společenského života, kterou si dnes mnohdy ani neuvědomujeme. Město se postupně od konce 19. století stalo skutečným centrem Slovácka, v němž sídlí úřady, školy a řada kulturních a vzdělávacích institucí. Po zhlédnutí dalších vystavených předmětů budeme příjemně překvapeni, jakou výtvarnou podobu má cena města udělovaná významným osobnostem, a s hrdostí můžeme pohlédnout na cenu, jež získalo město Uherské Hradiště k titulu Historické město roku 2011. Rozmanitost kulturního života dokladují také exponáty mapující tvorbu Slováckého divadla, jedné z nejvýraznějších divadelních scén v republice. Seznámíme se zde také s vývojem a postupným budováním Slováckého muzea, které se stalo významným nositelem kulturních tradic regionu. V této části expozice se dostaneme až do blízké současnosti, neboť instalovaný blok fotografií z významných a celorepublikově známých kulturních akcí ukazuje soutěž amatérských filmů s tematikou ochrany přírody a životního prostředí a péče o historické památky konané pod názvem Týká se to také tebe, Festival hudebních nástrojů lidových muzik, Letní filmovou školu a Slovácké slavnosti vína, které již neodmyslitelně patří ke koloritu Uherského Hradiště. Řada dalších fotografií, nad kterými se pozastaví především rodáci a dlouholetí obyvatelé, přibližuje dnes již neexistující a mnohdy zapomenutou podobu města. Zkrátka nepřijdou ani zájemci o nejstarší historii – v třetí části expozice je instalována dotyková obrazovka, pomocí níž se poodhrne opona času pravěkých a raně středověkých dějin města.

Historie města Uherského Hradiště je bohatá a rozmanitá a koncepce nově vytvořené stálé expozice k dějinám je ukázkou dokonale skloubené práce člověka a počítačové techniky. Na straně jedné nelze než obdivovat virtuální obraz města z roku 1670, na straně druhé pak řadu lidskou rukou dokonale vyrobených výstavních exponátů – ať už originálů z dávné minulosti, či kopií vytvořených právě pro tuto expozici. Každý z návštěvníků zde jistě nalezne to, co jej

nejvíce zajímá, a dozví se řadu zajímavostí z dávné i nedávné minulosti města Uherského Hradiště. Až vás omrzí každodenní shon, zkuste se zastavit v čase právě při návštěvě stálé expozice dějin města, kterou lze zhlédnout i více než jen jedenkrát. Autorce projektu PhDr. Blance Rašticové, Slováckému muzeu v Uherském Hradišti i městu Uherské Hradiště patří za tento počín uznání i poděkování.

Ludmila Hobzová

Pozn.: Autorem fotografií je L. Chvalkovský.

Poslední agrární konference v Uherském Hradišti aneb Dokonáno jest

Ve víceméně tradičním květnovém termínu – tentokrát 16. a 17. května 2012 – se v prostorách Slováckého muzea v Uherském Hradišti konala mezinárodní konference s názvem *Regionální zvláštnosti politiky agrární strany v období první Československé republiky*. Bylo to již dvanácté setkání s obdobnou tematikou – první se pod názvem *Demokratické tradice ve vývoji československého zemědělství po roce 1918* konala již v květnu 1990 a od té doby se odborníci daného zaměření setkávali pravidelně v periodicitě dvou let až do uvedeného setkání posledního.* To nabídlo, stejně jako v předchozích letech, kvalitní program, na němž se podíleli nejen přednášející z České republiky, ale také z Bulharska, Slovenska či Německa. Prosloveny byly přes dvě desítky referátů,

Zahájení konference ředitelem Slováckého muzea PhDr. Ivo Frolcem, vpravo PhDr. Blanka Rašticová, Uherské Hradiště 2012. Foto L. Chvalkovský.

dotýkajících se více či méně stanoveného tématu. V úvodu se pravidelný bulharský host S. Stefanov (předseda Zemědělského fóra pro střední a východní Evropu v Sofii) zamyslel na téma *Zemědělské konference a zemědělské fórum*. Následně zazněly obecné či teritoriálně širší pohledy, např. J. Harny (*Regionální rozdíly vlivu agrární strany v první Československé republice a jejich kořeny*), M. Hanuly (*„Úrodné zeme“ a „polia neorané“*. *Rozdílná volebná podpora agrárnej strany v regionoch Slovenska a jej súvislosti s dôrazom na 20. roky*), J. Rokoského (*Naděje, iluze, zklamání. Agrární strana na Podkarpatské Rusi*) nebo T. Lorenze (*Das deutsche Genossenschaftswesen in den böhmischen Ländern. Einige Überlegungen. Družstevnictví střední a východní Evropy v procesu utváření národních společností 1850–1940. Pokus o periodizaci*). Netradičně přispěl k této části i Z. R. Nešpor, jenž proslovil referát *Sociologické výzkumy v politice meziválečné agrární strany*. Většina referátů se pak zaměřila na působení agrární strany v regionech, jako E. Kubů a J. Šouša (*„Bauernpredigten“ / „Selská kázání“*. *Úvahy o německém agrarismu v severovýchodních Čechách v prvních desetiletích 20. století*), D. Gawrecki (*Republikánská strana ve Slezsku a na Ostravsku*), L. Osyková (*Politika agrárnej strany v trnavskom regióne*), P. Novák (*Agrární strana na Kutnohorskú*), O. Kolář (*Myšlenky jihočeského regionalismu jako součást ideologie agrární*

strany v období československé první a druhé republiky) či J. Čopík (*Agrární strana v okrese Nové Město nad Metují – volební síla, činnost, osobnosti*). Vzpomenuty byly rovněž významné osobnosti v příspěvcích R. Elnera (*František Wenzl (1889–1942). Zemědělské družstevnictví a vlivy agrární politiky na pomezí Malé Hané a Hřebečska (Schönhengst)*) nebo F. Čapky (*Agrární „Hanák“ Kuneš Sonntag a jeho přínos k rozvoji moravského řepářství a cukrovarnictví*). Zazněla i poněkud jiná témata, např. v případě G. Novákové a P. Dufky (*Regionální zájmy, agrárnícká politika a elektrifikace*), J. Urbana (*Hospodář – agrárník – starosta – „kulak“: místní autority překážkou kolektivizace venkova*), M. Martáka (*Katolický kněz v agrárnej strane a jeho autorita na Spiši v letech prvej ČSR*) nebo J. Burešové (*Přidružené organizace agrární strany a jejich působení na Olomoucku (vybrané příklady)*). A na závěr prof. Jan Rychlík uvažoval nad výsledky a perspektivami agrárních studií v současné historiografii. Byla to pomyslná tečka nejen za tímto setkáním, ale vůbec za všemi konferencemi předchozími – ty totiž v Uherském Hradišti v dané podobě končí. Důvodem je určité vyčerpání, přesněji naplnění dávno stanoveného programu, který před lety přijali tehdejší organizátoři. V diskuzi samozřejmě zazněly názory, aby se konference s danou tematikou konaly i nadále. Pochopitelně by to bylo vítané, ale musejí se o to postarat již jiní pořadatelé, jiný okruh badatelů a jiná instituce.

Ale ohlédnou-li se pořadatelé** (připomenu, že vedle Slovákckého muzea k nim pravidelně náležel Historický ústav AV ČR, Masarykův ústav a Archiv AV ČR a Odborový svaz pracovníků zemědělství a výživy Čech a Moravy – Asociace samostatných odborů, Praha), mohou být zajisté spokojeni. Promyšlená koncepce agrárních konferencí se nakonec odráží i v jednotlivých názevech. V roce 1992 to bylo

Účastníci agrární konference, Uherské Hradiště 2012. Foto L. Chvalkovský.

České a slovenské zemědělství v období mezi světovými válkami, v roce 1996 a 1998 návazné pokračování pod názvy *České a slovenské zemědělství v letech 2. světové války* a *Zemědělství na rozcestí 1945–1948*. Dalšími zvolenými tématy bylo např. *Osudy zemědělského družstevnictví ve 20. století* (2002), *Zemědělské školství, výzkum a osvěta jako předpoklad hospodářského a sociálního rozvoje venkova v 19. a 20. století* (2004) i návazné *Osobnosti agrární politiky 19. a 20. století* z roku 2006. Aniž všechny názvy jednotlivých konferencí výčtově uvedeme, konstatujeme, že za těch 23 let trvání akce zaznělo na 300 odborných referátů a příspěvků, pravidelně doplněných bohatou diskuzí. Troufám si tvrdit, že k vývoji zemědělství v první polovině 20. století, k výzkumu dějin samé agrární strany i jejích spoluputníků v širším středoevropském prostoru, k výzkumu politických a ideových proudů, které zemědělství ovlivňovaly či z něj přímo vycházely, k výzkumu osobností a zemědělského školství byl realizován jeden z nejpozoruhodnějších a nejrozsáhlejších vědeckých programů v daném segmentu vývoje společnosti. Výzkumu o to cennějšího, že z každého setkání byl realizován tak říkajíc do roka a do dne konferenční sborník, většinou vytištěný v řadě Studií Slovákého muzea. Celkem jich je (i z poslední konference) rovný tučet a představují cca 3 000 stran textů, z nichž lze při dalším výzkumu vycházet či se opakovaně k jejich obsahu vracet.

Absolutorium pak zaslouží hlavní pořadatelská a hostitelská instituce, Slováké muzeum v Uherském Hradišti, které pro všechna setkání vytvořilo příjemné pracovní i společenské zázemí. Ukázalo tak, že kvalitní věda s mezinárodním rozsahem může být realizována i na regionální úrovni, i když přísun grantových či jiných peněz do regionů bývá podstatně skromnější a omezenější, než k institucím centrálním. Poděkování si pak zvláště zaslouží dr. Blanka Rašticová, odborná pracovnice a dlouholetá zástupkyně ředitele Slovákého muzea, která byla spiritus agens všeho dění kolem konferencí, od první až do poslední. Na ní ležela tíha všech starostí, díky ní pak měly agrární konference ráz setkávání dobrých přátel.

Nuže, najde se zase někdo takový, kdo se chopí vesla a přenesle tuto skvělou tradici na jiné místo, aby – jistě s poněkud jiným obsahovým zaměřením – pokračoval?

Zdeněk Fišer

- * O jednotlivých konferencích byly podávány dílčí zprávy zejména na stránkách časopisu Slovákco, ojediněleji i v jiných periodikách, např. Vlastivědném věstníku moravském nebo Českém časopisu historickém.
- ** Určité zhodnocení 20 let trvání agrárních konferencí provedl Lubomír Slezák v časopisu Slovákco 52, 2010, s. 269–270. Jmenovaný zároveň patří k těm (spolu s Blankou Rašticovou, Josefem Harnou a o něco později Janem Rychlíkem), kteří u zrodu těchto konferencí stáli a dlouhodobě je iniciovali.

Dvadsať rokov od rozpadu Československa

Dňa 17. októbra 2012 sa v priestoroch Slovákého múzea v Uherskom Hradišti uskutočnil seminár s názvom *Češi a Slováci 1993–2012. Vzdalování a približování*. Podnetom k nemu bolo dvadsať rokov, ktoré uplynuli od rozpadu spoločného štátu a príležitosťou ku konaniu akcie sa stalo 37. zasadnutie Česko-slovenskej komisie historikov. Na rozdiel od početných podobných podujatí sa seminár sústredil nie na proces a „realizáciu“ vlastného rozpadu, ale predovšetkým na analýzu jeho dôsledkov a to so zreteľom na česko-slovenské vzťahy. Dvadsať rokov, ktoré uplynuli od vzniku ČR a SR zreteľne ukázali, čo mala česká a slovenská spoločnosť totožná a spoločná a v čom sa navzájom odlišovali, pričom toho posledného bolo podstatne viac, ako mnohí z nás boli ochotní spočiatku pripustiť. Mentálne dispozície však neboli jediným predpokladom rozdielov vo vnímaní mnohých otázok a problémov, z ktorých sa napriek sľubom politikov neraz vyvinuli dlhoročné kauzy znepríjemňujúce život na oboch stranách novej hranice. Tvrdenie, že rozdelenie štátu v skutočnosti zblížilo oba národy stojí na piesku, lebo ešte nikdy žiadna hranica

Vědecký seminář Češi a Slováci 1993–2012, Uherské Hradiště 2012. Foto L. Chvalkovský.

národy nespojila, ale vždy ich len rôznym spôsobom rozdelila.

Seminár nevyšiel, ako to pri česko-slovenskej komisii býva zvykom, počtom referátov, skôr mal ambície ísť do adekvátnej hĺbky a v následnej časovo veľkoryso dotovanej diskusii rozdiskutovať jednotlivé zaujímavé a sporné otázky. Ďalším charakteristickým znakom bola interdisciplinárna, keď sa v bezprostrednej následnosti stretli historický, politologický, sociologický, ekonomický, jazykový i kultúrny prístup k skúmanej problematike. Neraz sa postupy týchto disciplín využili i v rámci jedného referátu, keď sa najmä pre mnohé problémy z iných vied hľadali historické korene a paralely. To umožnilo nielen analyticky rozobrať konkrétne javy, hľadať ich príčiny, priebeh a dôsledky, ale i syntetizovať a dospievať k niektorým zovšeobecneniam. Takým bolo napríklad konštatovanie, že dvadsať rokov po rozpade spoločného štátu si obe nástupnícke republiky „vyskúšali“ mnohé podobné riešenia rovnakých problémov, inokedy si dávali na rovnaké otázky úplne odlišné odpovede, aby znovu dospeli do približne rovnakého prieniku. Hľadanie vyzeralo neraz skôr ako tápanie a skúmané dvadsaťročie sa preto ani zďaleka nevyužilo vždy zmysluplne a produktívne. Deficity v ekonomickej transformácii, v mentálnej výbave obyvateľstva, kultúre a vzdelávaní, ako aj v politickej kultúre – to všetko zvyšuje význam medzivojnového dvadsaťročia, keď sa za rovnakú dobu dosiahlo podstatne viac. A že sa neraz začínalo

úplne od nuly, sa možno paradoxne ukazovalo ako výhoda.

Na seminári hovoril Jan Rychlík (Praha) o problémoch vo vzťahoch medzi Českou a Slovenskou republikou po rozdelení ČSFR a o ich riešení. Všimol si najmä rôzne spôsoby a prístupy k otázke občianstva a z toho vyplývajúce problémy. Milan Zemko (Bratislava) sa zamerlal na komparáciu stranických systémov na Slovensku a v Česku po roku 1989 a hlavne na ich historické súvislosti. Politológ Juraj Marušiak (Bratislava) predstavil zúčastneným vývoj politického systému na Slovensku a v ČR po rozdelení ČSFR, najmä so zreteľom na vzťah k politickej tradícii, konvergencii a na existujúce rozdiely. Stredobodom vystúpenia ekonóma Milana Šikulu (Bratislava) boli ekonomicke determinanty rozdelenia Československa. Jazyková odborníčka Mira Nábělková (Praha) skúmala česko-slovenské jazykové vzťahy a postupné vzdalovanie sa oboch tak blízkych jazykov. Napokon Miroslava Poláková (Uherské Hradiště) hovorila z vlastnej bohatej praxe o skúsenostiach zo spolupráce a výmeny študentov oboch republík. Na konkrétnych príkladoch prezentovala to, o čom sa predtým hovorilo skôr teoreticky.

Seminár splnil očakávania organizátorov a publikované príspevky v Česko-slovenskej historickej ročenke určite zohľadnia aj podnety z bohatej diskusie. Večer po seminári zorganizovali hostitelia zo Slováckeho múzea spoločenský večer v Mařaticích.

Roman Holec

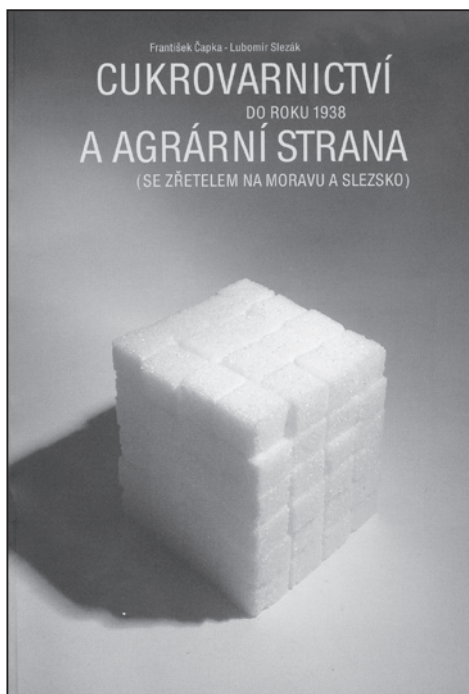
František Čapka, Lubomír Slezák: Cukrovarnictví do roku 1938 a agrární strana (se zřetelem na Moravu a Slezsko). Masarykova univerzita. Brno 2011, 273 s.

V 19. a 20. storočí patrilo cukrovarníctví v českých zemích k najvýznamnejším a výnosným priemyslovým odvetvám. Je proto prirodzené, že bylo předmětem zájmu soudobých národohospodářů a historiků hospodářských dějin. Nejnověji se jeho historií zabývá fundovaná přehledná kniha historiků Františka Čapky a Lubomíra Slezáka.

Sleduje období od vzniku prvních cukrovarů do roku 1938 a na rozdíl od většiny dřívějších prací k této tematice se soustřeďuje především na Moravu a Slezsko. Autoři se při zpracování textu opřeli nejen o kritické využití dosavadní literatury, ale především o vlastní studium archivních pramenů, odborných časopisů a novin. Zvláštní pozornost věnovali roli agrární strany při pronikání do cukrovarnického průmyslu a vytváření dvou hlavních cukrovarnických center na Moravě. Kniha je rozdělena dle chronologického hlediska do dvou velkých kapitol.

Výklad první kapitoly vhodně začíná osvětlením pěstování cukrové řepy a změn v hospodaření zemědělských závodů v řepářských oblastech během 19. století. Tím autoři získali širší rámec pro vylíčení problémů zakladatelského období cukrovarnictví. Nejdříve zakládali cukrovarny šlechtičtí majitelé velkostatků, později se ale více uplatňovali obchodníci a vůbec občanští podnikatelé německého a židovského původu. Gründerskou éru cukrovarnictví představovala šedesátá léta 19. století. Ve velkém počtu byly tehdy zakládány nové cukrovarny, mezi nimi za spoluúčasti rolníků i české tzv. rolnické cukrovarny. To souviselo s tím, že cukr se stával běžnou potravinou a cukrovou řepu začali hromadně pěstovat také střední a velcí rolníci.

Kniha dále podrobně zkoumá vzestup moravského cukrovarnictví v poslední třetině 19. století a na počátku 20. století. Sleduje především zakládání dalších cukrovarů, zdokonalování technologických postupů a rostoucí vývoz cukru do Anglie, Švýcarska a Orientu. Cukrovarny v této době přistupovaly k uzavírání kartelových dohod o rajonizaci nákupu a cenách cukrové řepy. Monopolizační tendence cukrovarníků vedly pěstitele řepy k budování řepářských zájmových organizací, především k vytvoření Ústřední jednoty řepářů. Ta byla úzce spojena s nově vzniklou agrární stranou a vedla proti kartelovým dohodám po desetiletí boj. Za přednost práce považují, že analyzuje také krizové pokusy, zvláště cukerní krizi v letech 1884–1888, která podle autorů významně působila na vznik samostatného rolnického hnutí. Řepářské

hnutí na počátku 20. století bylo pak důležitou součástí politické emancipace rolnictva a vzniku masového agrárního hnutí.

Těžiště publikace je v rozsáhlé druhé kapitole věnované cukrovarnictví v letech první republiky. Výklad zde začíná rozbořem změn sídel a vlastnických poměrů těch cukrovarů, jejichž vedení za Rakousko-Uherska bylo ve Vídni a které byly úvěrově spojeny s vídeňskými bankami. Nostrifikace a repatriace akcií byla hlavním nástrojem těchto změn, podstatně menší dopad měla podle autorů pozemková reforma. Podstatné je zjištění, že většina moravských cukrovarů nebyla těmito změnami, pokud jde o výrobu a prosperitu, negativně dotčena a úspěšně pokračovala ve své činnosti. Za první světové války silně omezená cukrovarnická produkce byla po jejím skončení brzy obnovena a od roku 1923 začal rozkvět československého cukrovarnictví. Autoři uvádějí, že v polovině dvacátých let bylo Československo třetím největším vývozcem cukru ve světě a export cukru přinášel státu podstatnou část deviz. Proti předválečnému období se však měnila orientace vývozu a místo vídeňských bank ho získaly do svých rukou domácí banky

a suché rafinerie. Zvláštní pozornost věnuje kniha tzv. porolničťovací akci, která byla obratně řízena agrární stranou a vedla k výraznému posílení pozic agrárního kapitálu v cukrovarnictví.

Konjunktura trvala však jen menší časový úsek meziválečného období. V roce 1928 prudce klesly světové ceny cukru a propukla hluboká cukerní krize, ze které se československé cukrovarnictví do druhé světové války již nevzpamatovalo. V odvětví byly od počátku krize zastaveny investice a cukrovary technicky stagnovaly. Mnohokrát zmenšený vývoz byl umožněn jen díky dumpingovým cenám a státním dotacím. Z údajů uváděných v knize je zřejmé, že pokles cukrovarnictví a řepářství začal jak na Moravě, tak v celém Československu již před druhou světovou válkou.

Poslední dva oddíly knihy mají poněkud odlišný charakter. Nesledují obecně vývoj cukrovarnictví, ale jsou věnovány dvěma agrárním podnikatelům v cukrovarnictví: Janu Vacovi a Viktoru Stoupalovi. Oba

budovali koncerny rolnických cukrovarů, Vaca na střední a severní Moravě, Stoupal na jižní Moravě. Zatímco budování Vacova koncernu nebylo dostatečně finančně zajištěno a skončilo neúspěchem, Viktor Stoupal vytvořil na jižní Moravě mohutný cukrovarnický koncern, jenž se stal přímo doménou agrární strany. Výklad uzavírá stručná úvaha o agrární straně a její úloze nejen při rozvoji cukrovarnictví, ale i v hospodářském a politickém životě první republiky. Historici a zájemci o hospodářské dějiny kladně ocení rozsáhlé přílohy i bohatý seznam literatury a pramenů.

Celkově předkládají autoři v recenzované knize ucelený a zajímavý obraz vývoje moravského cukrovarnictví a aktivit agrární strany nejen v něm, ale i v řepářství v době jejich největšího vzestupu i útlumu ve třicátých letech minulého století. Kniha rozšiřuje také poznání složitých cest vývoje celého hospodářství českých zemí v letech industrializace a v meziválečném období.

Vlastislav Lacina

DĚJINY UMĚNÍ

DVOJICE KOŽENÝCH LITURGICKÝCH ROUCH ZE SBÍRKY MORAVSKÉ GALERIE V BRNĚ¹

Andrea Husseiniová, Moravská galerie v Brně

Gabriela Vyskočilová, Přírodovědecká fakulta Masarykovy univerzity, Brno

Moravská galerie v Brně (dále jen MG) uchovává rozsáhlou a nesmírně cennou kolekci církevního textilu, zahrnující doklady středověkých památek až po díla navrhovaná současnými umělci. Velmi zajímavé místo v tomto souboru zaujímají nepočtené, nicméně velice zajímavé příklady liturgických rouch (kasulí) zhotovených z kůže. Dvojice těchto kasulí (inv. č. U18.254, U18.255) byla přítomna do sbírek MG získána v roce 1963 převodem ze Slováckého muzea v Uherském Hradišti. Přesto, že se v kontextu institucionálně spravovaných sbírek České republiky jedná o velmi výjimečné ukázky hmotných památek 18. století, nebyla jim doposud věnována systematictější pozornost. Studie představí výsledky konzervátorského průzkumu obou kožených kasulí ze sbírky textilu MG.

Bohoslužebné oděvy zhotovené z kůže, zejména svrchní kněžská roucha tzv. kasule, představují specifickou skupinu církevních památek 17. a 18. století. Jednotlivé kusy či menší liturgické soubory se nachází v muzejních sbírkách a chrámových pokladnicích Francie, Německa, Itálie až po Maďarsko či Chorvatsko. Výjimkou nezůstaly ani české a moravské kostely.² Umělecky zpracovaná kůže a kožené výrobky – nástěnné tapety, paravány, oltářní antependia a další – tvořily nedílnou součást interiérové kultury doby renesance a baroka. Zejména tzv. zlacená kůže byla velmi ceněným produktem, napodobujícím luxusní povrchy drahých tkanin a kovových výšivek. Výrobní postup při zpracování zlacené kůže byl popsán již na přelomu 8. a 9. století v Lucckém manuskriptu. Italský lékař Leonardo Fioravanti zaznamenal v traktátu *Dello specchio di Scientia universale*, vydaném poprvé roku 1564, soudobá výrobní centra zlacené kůže. Hlavní postavení přisoudil Španělsku, odkud se technické znalosti produkce měly rozšířit do ostatní Evropy, do Francie s vyhlášenými dílenskými provozy v Avignonu, Marseille, Lyonu a Paříži, dále do Itálie s dílnami v Neapoli a Benátkách a do Flander s centry v Antverpách, Mechelenu a Bruselu. Obliba zlacených usní přetrvala až do druhé poloviny 18. století, kdy dobové znalosti o „umění výroby zlacené a stříbřené kůže“ shrnul francouzský botanik Auguste-Denis de Fougereux Bondaroy v pojednání *Art de travailler les cuirs dorés ou argentés* (1761).³ Vrchol rozšíření kožených paramentů spadá do období baroka, důvody byly nepochybně praktické, zejména vyšší trvanlivost a odolnost koženého materiálu vůči prachu, vlhkosti, živočišným škůdcům a v neposlední řadě také mechanickému poškození. Na základě dochovaných historických zpráv je možné rekonstruovat základní postup výroby, který byl podobný jako u kožených tapet. Za výchozí surovinu sloužila teletina a rovněž kozí či ovčí kůže, zpracovaná tzv. velurovou technologií, kdy rubní strana usně tvořila líc výsledného objektu. Kůže se nejprve změkčovaly tríslem a leštily, takto připravený povrch byl upraven v celé ploše stříbřením tenkými stříbrnými plátky, lepenými pergamenovým lepidlem nebo vaječným bílkem. Části určené ke „zlacení“ byly pokryty fermeží, která obsahovala lněný olej a přírodní pryskyřice, někdy s příměsí šafránu k dosažení „zlatějšího“ vzhledu. Pro další úpravu se užívaly rozličné výzdobné techniky – tlačením vzoru pomocí dřevěných forem, puncování a malba lazurními barvami, které napodobovaly efekty nákladných, zlatem a stříbrem protkávaných soudobých textilií 17. a 18. století. Zažitá církevní praxe totiž vyžadovala pro zhotovení bohoslužebných šatů hedvábné látky. Barevností

i použitými vzory zachovávají kožené kasule podobu textilních památek. Rovněž velikostí i tvarem jsou téměř identické s textilními a odpovídají tzv. římskému typu. Z hlediska vnitřní typologie kožených kasulí je možné rozlišit dvě základní skupiny: u první se na dorzální straně objevuje dominující motiv latinského kříže, druhá skupina má členění dorzální strany klasické pouze do tří svislých pásů (kolumnen) u výstřihu doplněné liniemi ve tvaru písmene „V“, napodobujícími vidlicový kříž. Základní dekorativní složka je oproti rozmanitosti textilních desének 18. století silně unifikovaná. I skupina necelých dvou desítek dochovaných kožených parament, převážně kasulí z českých a moravských sbírek, je v tomto směru konzistentní. Výzdobné motivy a kompozice vzorů se opakují zhruba v osmi ustálených variantách a jejich vzájemných kombinacích. Blízká podobnost dekorativního provedení kožených kasulí ukazuje na jejich sériovou produkci koncentrovanou do jediného střediska, jehož bližší lokalizace zatím zůstává otevřená. Byly vysloveny různé hypotézy o existenci specializovaných dílen v Holandsku, Itálii, Dolním Rakousku, případně Maďarsku. Zatím nejsou známy pramenné doklady, které by tyto domněnky jednoznačně potvrdily či vyvrátily. Pouze relativní hustota příbuzných památek v Dolním Rakousku a Německu naznačuje možnou orientaci právě na tyto oblasti. Tradiční kompozice desény znesnadňuje přesnější datování jednotlivě dochovaných artefaktů. Starší literatura obvykle spojovala kožená paramenta s lidovým prostředím 17. století, současní autoři se kloní k pozdější dataci a zasazují je do širšího rámce 18. století. Konečně tvrzení o využití kožených parament pouze „...v chudobných chrámech...“⁴ lze akceptovat jen částečně. Dochované památky, pokud známe jejich původ, pochází z menších vesnických kostelů, ale i pokladnic bohatých klášterních chrámů. I když metoda zpracování kůže, s cílem vytvořit zlacené nebo stříbřené plochy, byla ve srovnání s vyšivkou kovovými dracouny časově méně náročná – z analýzy technologie výroby je doba potřebná na výrobu koženého roucha odhadována asi na tři pracovní dny,⁵ oproti tomu výroba nákladně vyšíváných textilních kasulí mohla v některých případech trvat i několik let – pro jednoznačné posouzení, zda se kožené kusy staly jen levnější alternativou vyšíváných parament, chybí konkrétní finanční údaje vydávané za jejich pořízení. Důležitou roli kromě mechanických vlastností koženého materiálu a snadnější údržby mohla sehrát i výrazně menší váha oproti zátěži, kterou celebující kněz musel na sobě nést v nákladně vyšíváném bohoslužebném rouchu. Výskyt kožených parament v liturgickém provozu nepřekračuje závěr 18. století, vzhledem ke zpřísnění církevních předpisů dotýkajících se použití materiálů a barev liturgických oděvů byly z bohoslužebného ritu postupně vyloučeny a od konce 19. století se dostávaly do institucí muzejního charakteru, případně soukromých sbírek. Výše zmíněný historický fakt do značné míry znesnadňuje bližší identifikaci této výjimečné skupiny církevních památek, neboť jen ve výjimečných případech jsou k dispozici přesnější údaje o jejich původu a vztahu ke konkrétnímu kostelu či chrámu. Stejně tomu je i v případě dvojice kožených kasulí z MG (inv. č. U18.254 a U18.255). Oba předměty byly do brněnské sbírky získány převodem ze Slováckého muzea v Uherském Hradišti.⁶ Určité vodítko představuje krátký záznam v historickém inventáři uherskohradištského muzea. Pod datem 5. 5. 1937 jsou v knize zapsány dvě „mešní kasule“ jako „lidová práce 17. století“. Dárkyní byla Antonie Stanclová, dědička lékárny U Zlaté koruny, manželka zemského poslance, starosty města Uherského Hradiště a lékárníka Josefa Stancla, sama aktivní sběratelka vyšiviek. U první kasule je tužkou uvedena poznámka „Mus. spol. Palacký Pol.“⁷ u druhé „Jos. Blažek...“ Tyto poznámky tužkou jsou v knize ojedinělé a nelze z nich usoudit, zda se jednoznačně vztahují k původci, rovněž o materiálu obou kasulí se inventář blíže nezmiňuje. Protože se však žádný další zápis inventáře o akvizici bohoslužebných rouch nezmiňuje, je možné předpokládat, že se výše uvedené záznamy vztahují k předmětu našeho zájmu. Jako v případě řady dalších památek tohoto typu přešla bohoslužebná roucha do majetku muzea ze soukromé sbírky, ztratila se tak přímá souvislost s konkrétním místem, pro které byla určena. Navíc v případě osobnosti Antonie Stanclové, která prostřednictvím svého manžela

byla v kontaktu se známým sběratelem Františkem Kretzem, můžeme předpokládat původ obou památek nejen na území Moravy a přilehlého Slovenska, ale rovněž i v Maďarsku.

Kožená kasule ze sbírky MG inv. č. U18.254 náleží z typologického hlediska do druhé skupiny, tedy je v souladu se zažitými liturgickými pravidly členěna do třech svislých pásů (kolumnen) od sebe oddělených úzkými bortami. Shodnými bortami je roucho rovněž lemováno po obvodu a kolem lichoběžníkovitého výstřihu. Střih kasule je římský, jak je patrné zejména na přední pektorální straně. Dominantní motiv středního pole, využívající kontrastu zlatých a stříbrných ploch, tvoří stoupající vzor páskových kartuší uvnitř s jednoduchou mřížkou a liliovitým květem, nad nimi je umístěn motiv zašpičatělé šišťice. Desén napodobuje ploché dracounové výšivky, zhotovené přes papírovou nebo lněnou podložku, oblíbené ve třicátých a čtyřicátých letech 18. století. Zbylé boční části vyplňuje stylizovaný symetricky rozložený motiv velkých stříbrných květů se štíhlými listy plošně rozvinutými na temně zeleném podkladě. Obdobný dekor se uplatňuje i na přední straně kasule. Příklady kasulí s identickým vzorem středového pásu se nachází ve sbírkách Schweizerisches Landesmuseum v Curychu, v Deutsches Ledermuseum v Offenbach am Main,⁸ Musée Historique des Tissus v Lyonu, chrámovém pokladu katedrály Saint-Bertrand de Comminges v jihozápadní Francii⁹ a dalších. Oba boční pásy mají své analogie v kožených kasulích z rakouského kláštera Göttweig,¹⁰ Národního muzea v Praze či Muzea stříbra v Kutné Hoře. Důležitou oporou při stanovení doby vzniku je textilní kasule s analogicky provedenou výšivkou středového pásu z dómu v Kolíně nad Rýnem datovaná rokem 1731.¹¹ Brněnskou kasuli tedy můžeme zařadit terminem post quem do doby druhé třetiny 18. století.

Dekor druhé kožené kasule ze sbírky MG inv. č. U18.255 je tradičně rozvržený do tří vertikálních pásů oddělených bortami. Ve středním poli dominuje výrazný kompoziční prvek stoupajícího, oble zvlněného rostlinného stonku, porostlý drobnějšími lístky a úponky nesoucími v každém ohybu velké stylizované květy a plody. V bočních pásech je na stříbrném rastrovaném podkladě symetricky rozložený stranově obrácený pestrý dekor složený z různých druhů květů – barevně žíhaných tulipánů, plných růží, drobných pomněnek – provázaných mohutnými akantovými listy v červených konturách. Stejně výzdobné provedení se objevuje i na pektorální straně bohoslužebného roucha. Celek opět využívá působivého kontrastu zlacených a barevných ploch na stříbrném podkladě. Blízké vzorové analogie jsou známy z řady zahraničních sbírek. Identické kusy uchovává Mestské muzeum v Bratislavě,¹² diecézní muzeum v maďarském Györu (Győri Egyházmegyvei Kincstár és Könyvtár)¹³ nebo nejbohatší soubor kožených parament z Diözesanmuseum v St. Pölten, kde se analogické příklady opakují v různých barevných kombinacích.¹⁴ Všechny jmenované exempláře jsou shodně datované na závěr 17. století. Toto datování můžeme v zásadě přijmout i pro brněnskou kasuli.

Popis předmětů a posouzení stavu

Kožené kasule s inv. č. U18.254 a U18.255 jsou uloženy v depozitáři sbírky textilu Uměleckoprůmyslového muzea Moravské galerie v Brně. Obě jsou zavěšeny na speciálně vyrobených, širokých, dřevěných ramíncích v uzavřené prachotěsné kovové skříni. Teplota v depozitáři se pohybuje kolem 21 °C a relativní vlhkost je přibližně 52 %.

Před zásahem byly kasule fotograficky zdokumentovány a organolepticky posouzeny. Následovalo proměření pH dotykovou elektrodou, odběr materiálu (v mg), určení druhu materiálu a celkového stavu předmětu. Část z odebraných vzorků posloužila k mikroskopii a ke stanovení druhu činění, další část k určení teploty smrštnění T_s a stupně koherence a poslední část jsme využili pro DSC analýzu.

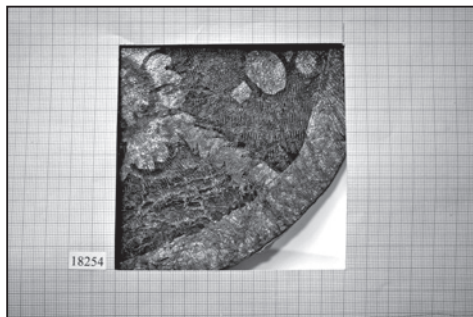
Obr. 1. Kasule U18.254 přední strana.

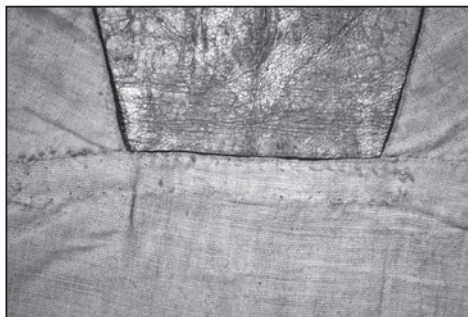
Obr. 2. Kasule U18.254 zadní strana.

Přední strana kasule inv. č. U18.254 (obr. 1) je zhotovena z jediného kusu usně; zdobena zlatením v kombinaci s dalšími barvami, slepotiskem a rytím (úzké rovné dlouhé rýhy zdůrazňují okraj kolumny). Ve spodní části jsou viditelné drobné prolomeniny a dírkky. Celý povrch je lehce ošoupaný a v některých místech jsou zašlé barvy. Podšívka přední strany se skládá ze dvou dílů tkaniny, na první pohled stejné a mírně zašpiněné. Není nikde odpáraná. V místě spoje předního a zadního dílu (obr. 4) je viditelný vodorovný pruh a drobné pravidelné dírkování. V tomto místě byla původně přišita stuha k přivázání kasule kolem těla kněze.

Zadní strana kasule inv. č. U18.254 (obr. 2) je opět vyhotovena z jednoho kusu usně; způsob zdobení odpovídá pektorální části. Okraj usně je lehce pokroucený (obr. 3). Na pravém rameni se usně rozštěpuje, místy se vyskytují dírkky. Barvy zdobení na některých místech zcela chybí a někde jsou zašlé. Podšívka zadní strany je sestavena ze tří dílů tkaniny, opět na první pohled stejné a mírně zašlé. Ve střední části se nachází znatelná skvrna (od potu nebo

Obr. 3. Pokroucená a ošoupaná usně.

Obr. 4. Chybějící stuha.

Obr. 5. Kasule U18.255 přední strana.

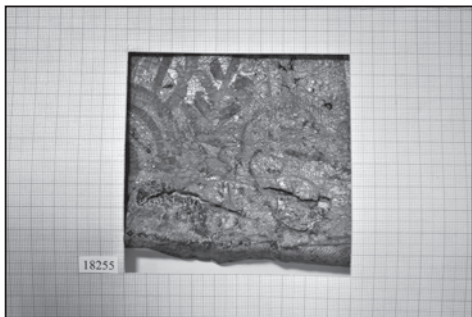
Obr. 6. Kasule U18.255 zadní strana.

původní barvy podšívky). I tato podšívka je pevně přišita ke kasuli v celé délce.

V ploše celé kasule jsou patrné přehyby.

Přední strana kasule inv. č. U18.255 (obr. 5) je vyrobena z jediného kusu usně, zdobena zlacením, malováním a slepotiskem. Spodní okraj je znečištěný a ve střední části je useň zašlá. Podšívka přední strany vyhotovena z jednoho dílu tkaniny je místy odpárána. V horní části má přišitou stuhu, která není tkána stejným způsobem jako zbytek podšívky a má jinou barvu (obr. 8). Nyní béžová barva byla původně růžová nebo červená.

Zadní strana kasule inv. č. U18.255 (obr. 6) je také z jediného kusu usně. Způsob zdobení je obdobný s přední stranou. Na ramenou stejně jako na okrajích celé zádové části je silně znečištěná. Barvy jsou špinavé a místy popraskané. Nejponičenější místo nalézáme na dolním okraji s protrženými dírami (obr. 7). Děravá a prasklá místa jsou částečně vypořádána papírem, nebo sešita. Silně poškozená useň se nachází i kolem krku. V celé ramenní části se odchlípují drobné vyražené tečky, které místy odpadávají nebo už úplně chybí. Tyto tečky se

Obr. 7. Nejponičenější část.

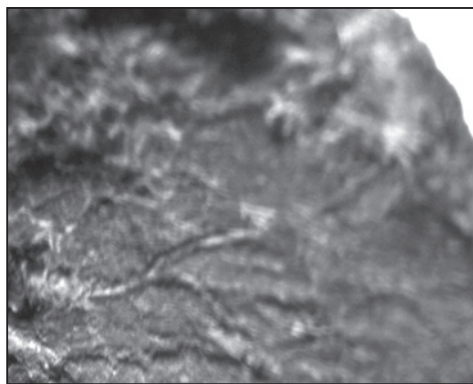
Obr. 8. Přišitá stuhá a její původní barva.

odchlipují i v horní zádové části. Podšívka zadní strany je opět z jediného kusu tkaniny, nejspíš stejné jako předchozí podšívka. V dolní části se nachází díra. Okraje jsou místy odpárané. V ploše jsou černé skvrnky a celkově je zašlá.

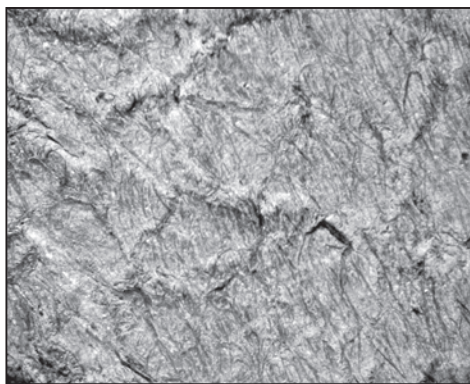
Stejně jako u předchozí kasule jsou i zde v celé ploše patrné přehyby. Vzhledem k tomu, že obě kasule byly darovány stejným dárce, mohly být až do darování poskládané.

Určení druhu usně

Pozorováním usní v stereomikroskopu (obr. 9 a 10) nebylo možné určit druh usně na základě charakteristické kresby lícové strany kvůli povrchovým úpravám. Dle tenkosti, měkčnosti a velikosti usně odhadujeme, že materiálem ke zhotovení byla pravděpodobně teletina, případně kozina.

Obr. 9. Struktura usně U18.254.

Obr. 10. Struktura usně U18.255.

U kasule U18.255 bylo v místě odpárané podšívky možné pozorovat rubovou stranu kasule v stereomikroskopu. Rubová strana byla velmi hladká. Došli jsme k závěru, že rubová strana kasule je lícovou stranou usně. Nicméně kvůli značnému smrštění materiálu nebyla viditelná charakteristická kresba a nebylo možné určení druhu usně.

Fyzikálně-chemické zkoušky

Kromě organoleptického posouzení předmětů jsme k posouzení stupně degradace a zkoumání požadovaných informací aplikovali běžně používané fyzikálně-chemické metody.

Měření pH

Dotykovou elektrodou jsme proměřili pH povrchu usní. Hodnoty pH historických usní by se měly pohybovat v rozmezí 4–5. Hodnota nižší než 3 indikuje silnou degradaci a při styku s vodou může být taková useň nenapravitelně poškozena. Abychom zhodnotili vliv čištění na pH materiálu, proměřili jsme usně před a po čištění. Měření pH bylo vždy provedeno na dvou místech z každé lícové strany. Kromě usně bylo orientačně změřeno i pH textilních částí. Naměřené hodnoty pH jsou shrnuty v tab. 1 a 2.

U18.254	pH před čištěním	pH po čištění
přední strana 1	4,54	4,62
přední strana 2	4,61	4,68
zadní strana	4,52	4,43
zadní strana 2	4,59	4,48
podšívka přední	5,56	neměřeno
podšívka zadní (skvrna)	5,95	neměřeno

Tab. 1: Hodnoty pH u kasule U18.254.

U18.255	pH před čištěním	pH po čištění
přední strana 1	4,43	4,57
přední strana 2	4,65	4,59
rub přední strany	4,9	4,86
zadní strana 1	4,6	4,69
zadní strana 2	4,78	4,77
stuha	5,23	neměřeno
podšívka	4,73	neměřeno

Tab. 2: Hodnoty pH u kasule U18.255.

Identifikace činiva

S přihlédnutím k dataci vzniku kasulí (18. století) jsme vyloučili možnost chromčinnění (používáno až od konce 19. století). Vzhledem k přirozeně hnědé barvě bylo možné zamítnout i činění solemi hliníku (pro získání bílých usní). Vyšli jsme tedy z předpokladu, že usně jsou vyčiněny rostlinnými třísloviny. Ke zjištění skupiny tříslovin jsme využili kapkovací reakce tzv. Spot testy publikované L. Falcao. Výsledky uvádí tab. 3.

	U18.254	U18.255	Požadovaná reakce
FeCl ₂	Zčernání vláken	Zčernání vláken	Černé zbarvení – přírodní třísloviny
Vanilin	Bez reakce	Bez reakce	Červené zbarvení – kondenzované třísloviny
Rhodanin	Růžovo-hnědá	Růžovo-hnědá	Růžové zbarvení – galotaniny
NaNO ₂	Tmavě-hnědá	Světle hnědá	Modré zbarvení – elagotaniny

Tab. 3: Výsledky Spot testů.

Odhad koherence vláken

Stanovení stupně koherence bylo zpracováno podle M. Ďuroviče.

V případě kasule U18.254 byla vlákna dlouhá, ve shlucích a obtížněji oddělitelná. Tato vlákna lze zařadit na rozhraní třídy 1.–2.

U kasule U18.255 byla vlákna také dlouhá, ve shlucích a obtížněji oddělitelná. Proto jsme i tato vlákna zařadili do třídy 1.–2.

Stanovení hydrotermální stability

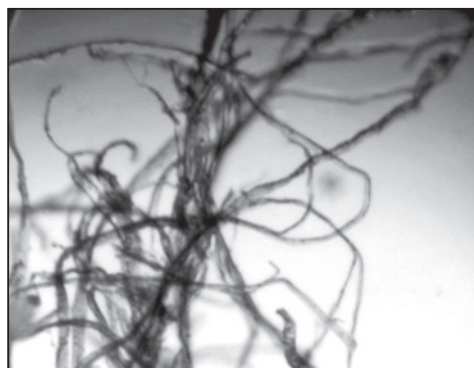
Hydrotermální stabilita byla zjišťována dvěma metodami. První zkouška, u nás běžně používaná, využívá stanovení teploty smrštění T_s na mikroskopu s elektricky vyhřívaným stolcem (Micro Hot Table MHT). Druhá zkouška využívá Diferenční skenovací kalorimetrii DSC a u nás zatím nebyla popsána ve spojitosti s usní.

Micro Hot Table metoda

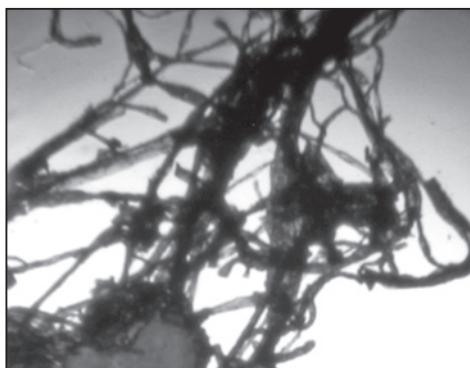
Jako první jsme využili dostupnější zkoušku stanovení T_s na mikroskopu s elektricky vyhřívaným stolcem s kontrolovaným chodem. Mikroskop byl nastaven na zvyšování teploty rychlostí $2\text{ }^\circ\text{C} \cdot \text{min}^{-1}$. Vzorek 1 byl vždy smršťován ihned po zvlhčení, ostatní vzorky 2, 3 a 4 pak po 20 minutách zvlhčování destilovanou vodou (obr. 11–14). Výsledky uvádí tab. 4. Výsledné T_s by neměly být nižší než $45\text{ }^\circ\text{C}$. V takovém případě se jedná o silně degradovanou useň. Rozdíly v hodnotách mohou být způsobeny různými místy odběru vláken.

	vzorek 1 ($^\circ\text{C}$)	vzorek 2 ($^\circ\text{C}$)	vzorek 3 ($^\circ\text{C}$)	vzorek 4 ($^\circ\text{C}$)
U18.254	73	65	61,2	56,1
U18.255	76	56	61,3	67,7

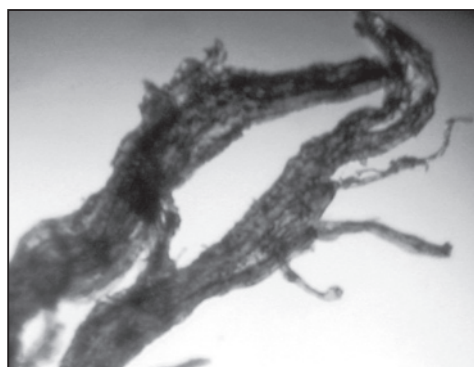
Tab. 4: Teploty smrštění získané metodou MHT.

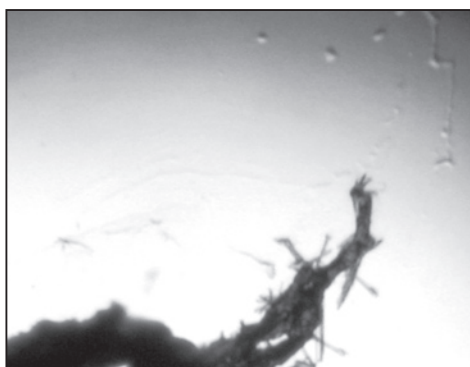
Obr. 11. U18.254 – před smrštěním, zvětšení 4x.

Obr. 12. U18.254 – po smrštění, zvětšení 4x.

Obr. 13. U18.255 – před smrštěním, zvětšení 4x.

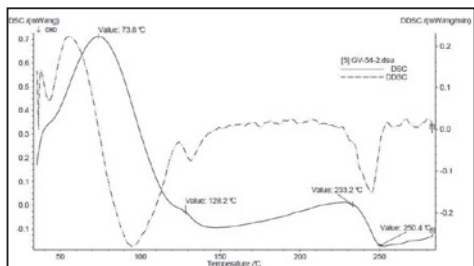

Obr. 14. U18.255 – po smrštění, zvětšení 4x.

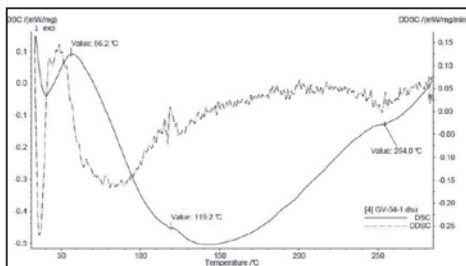
DSC metoda

K upřesnění hodnoty T_g jsme využili i měření pomocí DSC. Výsledky byly porovnány s námi naměřenými hodnotami T_g a s literaturou. Rozhodli jsme se využít pouze tzv. „dry sample“ metodu, kdy 1–5 mg vzorku umístíme do hliníkové nádobky s perforovaným víčkem. Nádobku vložíme do komory zaplavované dusíkem rychlostí 20 mL · min⁻¹, s teplotním rozsahem 25 °C až 280 °C a rychlostí 10 °K · min⁻¹. Měření bylo třeba lehce upravit podle parametrů přístroje (počáteční teplota 30 °C, místo Al nádobky Pt bez víčka, průtok N₂ 70 mL · min⁻¹). Vzorky jsme odebrali před a po čištění a po měření jsme kromě určení stupně degradace porovnali i vliv čisticích přípravků. Získané hodnoty uvádí graf 1–4 a dále tab. 5.

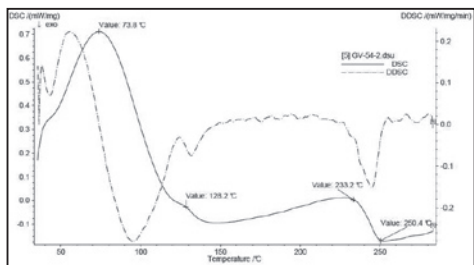
Výsledkem našeho pozorování je poznatek, že vhodnější jsou množství vzorku kolem 5 mg a více. V případě menšího množství vzorku výsledky plně neodpovídaly očekávání a i vyhodnocení bylo obtížnější (méně výrazné píky).

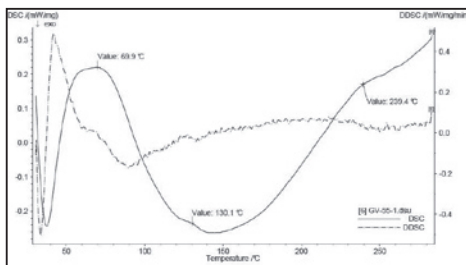
Graf 1. DSC záznam – U18.254 – vzorek odebraný před čištěním.

Graf 2. DSC záznam – U18.254 – vzorek odebraný po čištění.

Graf 3. DSC záznam – U18.255 – vzorek odebraný před čištěním.

Graf 4. DSC záznam – U18.255 – vzorek odebraný po čištění.

před čištěním			po čištění		
vzorek	proces I [°C]	proces II [°C]	vzorek	proces I [°C]	proces II [°C]
U18.254	73,8	233,2	U18.254	56,2	254
U18.255	74,8	250	U18.255	69,9	239,4

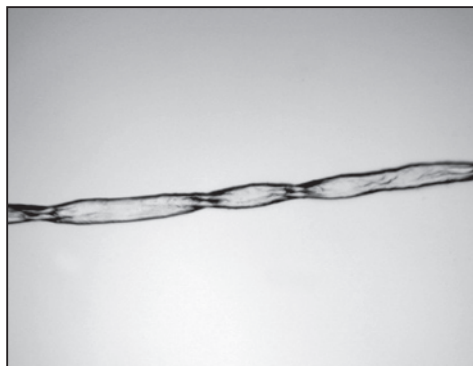
Tab. 5: Teplota, při které došlo k uvolnění vázané vody (proces I) a rozkladu krystalické struktury kolagenu (proces II) získané z DSC.

Určení textilních vláken

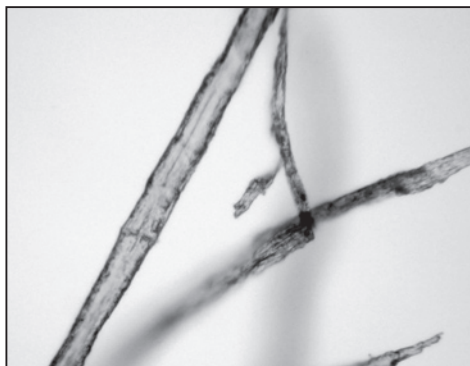
Textilní vlákna byla určena pozorováním v optickém mikroskopu a porovnána s Atlasem vláken a dále pak dle rozpustnosti v činidlech.

Mikroskopie textilních vláken

Z obou kasulí U18.254 a U18.255 byly odebrány vzorky nití z podšívky. Vlákna byla pozorována a fotografována pod mikroskopem (obr. 15, 16). Na základě pozorování a porovnáním jsme určili druh textilních vláken. Výsledky pozorování uvádíme v tab. 5.

Obr. 15. U18.254 – podšívka – zvětšení 10x – bavlna.

Obr. 16. U18.255 – podšívka – zvětšení 20x – lýkové vlákno.

Rozpustnost vláken

Pro potvrzení identifikace vláken jsme využili zkoušky rozpustnosti v příslušných činidlech. S přihlédnutím k dataci (18. století) jsme vyloučili syntetická vlákna a vybrali pouze vlákna bavlny (rozpustné v 70 % H_2SO_4), hedvábí (rozpustné v 35 % HCl) a viskózy (rozpustné v 60 % H_2SO_4). Viskóza byla vybrána k zjištění pozdějších oprav. Výsledky rozpustnosti jsou shrnuty v tab. 6.

	60% H_2SO_4	70% H_2SO_4	35% HCl
	viskóza	bavlna	hedvábí
U18.254	–	+	–
U18.255	–	–	–

Tab. 6: Rozpustnost vláken.

Pozn.: kladná reakce značena +, záporná reakce značena –

Konzervátorský zásah

Prvním krokem bylo čištění usně. Useň jsme nejdřív vyčistili mechanicky suchou cestou (Wishab houba, tvrdost – hard). V místech, kde se useň více odchlípovala, bylo čištění minimální, aby nedošlo k dalšímu poškození. Žmolky uvolněné z houby jsme odstranili štětcem a malým vysavačem. Jelikož usně byly v dobrém stavu (pH vyšší než 4, koherence vláken v rozmezí 1. až 2. třídy), použili jsme k čištění pěnu 1 % roztoku Alvolu (neionogenní tenzid) a pěnou navlhčeným tampónkem, pak krouživými pohyby očistili celou plochu usně. Přebytek pěny jsme ihned setřeli suchým tampónkem.

Následujícím krokem bylo tukování. Tukování zlacených a malovaných usní by se mělo provádět na nezdobené straně. Po domluvě jsme přistoupili výjimečně k tukování z lícové strany (z důvodů neodpárání podšívky), a to po zkoušce rozpustnosti barev a zlacení. Tukování bylo provedeno štětcem, dvěma nátěry tukovací směsí VÚK v tenké vrstvičce. Následně byla kasule překryta filtračním papírem a zatěžkána dřevěnými deskami jako prevence před případným kroucením.

Poslední částí bylo lepení. U kasule U18.254 byla v ramenní části rozštěpená useň, kterou jsme slepili kličkem z viziny. Obdobně byly slepeny i odchlupující se tečky na kasuli U18.255. Vizina musí být před použitím rozpuštěna na vodní lázni. Kapičky kličku byly nanášeny špičatou špejlí. Případný přebytek kličku byl ihned setřen textilním tampónkem.

Diskuse

Na základě organoleptických pozorování lze říci, že kasule jsou vcelku v dobrém stavu. Materiálem ke zhotovení byla pravděpodobně u obou kasulí teletina nebo kozina. U obou kasulí bylo z ohybů zjevné předešlé skladování v poskládaném stavu. Dále lze v obou případech konstatovat, že líčková strana kasule je rubovou stranou usně.

Hodnota pH v žádném z měření neklesla pod 3. Rozmezí hodnot pH se pohybovalo od 4,43 do 4,9 a odpovídá tak dobrému stavu usně. Čištění výrazně neovlivnilo změnu pH a nemělo vliv na posunutí těchto hodnot.

Spot testy potvrdily předchozí domněnku o přítomnosti rostlinných hydrolyzovatelných třísliiv, která pravděpodobně pochází ze skupiny galotaninů obsažených např. v dubové kůře.

Stupeň koherence vláken u obou kasulí řadíme mezi 1. a 2. třídu.

Všechny teploty smrštnění T_s , získané metodou MHT, byly vyšší než 45 °C (56–76 °C) a odpovídaly T_s historických třísločiněných usní (60–85 °C). Na DSC křivkách jsme pozorovali dva hlavní píky. První pík v rozmezí cca 56–75 °C souvisí s odstraněním vázané vody a přibližně odpovídá i T_s získaným MHT metodou. Hodnoty pro druhý pík v oblasti 233–255 °C souvisí s rozkladem krystalické struktury a odpovídají hodnotám uváděným v literatuře. Lze tedy konstatovat, že usně jsou lehce degradované.

Pozorováním textilních vláken v mikroskopu a doplněním o zkoušky rozpustnosti vláken jsme určili materiál podšívky. V případě kasule U18.254 šlo o bavlnu, u kasule U18.255 o lýkové, blíže nespecifikované vlákno.

Závěr

Během historického průzkumu jsme objevili několik analogických kasulí ze sbírek v České republice i v zahraničních sbírkách. Bohužel informace o místě vzniku a přesné dataci, stejně jako v našem případě, jsou jen velmi kusé. Analogické kasule jsou datovány do období od konce 17. století do první poloviny 18. století a předpokládáme tedy, že i kasule z MG pochází z první poloviny 18. století. Místem původu, jak vyplývá z dostupných zdrojů, by mohlo být Holandsko, Maďarsko, české země, ale i Itálie nebo Německo. Zda stejně vzorované kasule pochází ze stejných dílen nebo byly vzory pouze převzaty, se nám nepodařilo zjistit.

Z konzervátorského průzkumu vyplývá, že veškeré použité materiály jsou v dobrém stavu. U usní se nám nepodařilo konkrétně určit druh usně ani druh třísliiva. Veškeré analýzy byly podmíněny množstvím odebraných vzorků, které bylo minimální (v případě usně v jednotkách miligramů, v případě textilií v jednotkách milimetrů), a nebylo proto možné použít další metody, jež by nám mohly pomoci v bližším určení. I přesto ale nejsou vyčerpány všechny možnosti průzkumů. Do budoucna bychom se rádi zaměřili na identifikaci jednotlivých barev.

Poznámky:

- 1 Studie navazuje na příspěvek publikovaný ve sborníku *Textil v muzeu: H u s s e i n i o v á, A., V y s k o č i l o v á, G., P ř í h o d a, J.: Kožená kasule ze sbírky textilu Moravské galerie v Brně a její konzervace*. In: *Textil v muzeu: soubor statí k problematice uložení a transport textilních*

- sbírek. Brno 2011, s. 28–36. Výsledky konzervátorského průzkumu vychází z diplomové práce jedné z autorek předkládaného textu: V y s k o č i l o v á, G.: *Průzkum kožených kasulí ze sbírek Moravské galerie v Brně* [online]. 2011 [cit. 2012-11-21]. Diplomová práce. Masarykova univerzita, Přírodovědecká fakulta. Dostupné z: http://is.muni.cz/th/211521/prif_m/.
- 2 V českých zemích byla bohoslužebná roucha z kůže poprvé představena širší veřejnosti na brněnské církevně-průmyslové výstavě pořádané roku 1884 pod názvem *Ausstellung der kirchlicher Kleinkunst im mährischen Gewerbemuseum*. Konkrétně se jednalo o tři kasule s příslušenstvím z farního kostela v Babicích u Adamova a z kostela v Račicích; P r o k o p, A.: *Die Markgrafschaft Mähren in Kunstgeschichtlicher Beziehung. III. Band*. Vídeň 1904, s. 942.
 - 3 Zevrubnou analýzou celkem 27 dochovaných historických zpráv se ve své dizertační práci zabývá: S c h u l z e, A.: *Goldleder zwischen 1500 und 1800 – Herstellung und Erhaltung*. Dissertation zur Erlangung des Grades eines Doktors der Geisteswissenschaften im Studiengang Kunsttechnologie, Konservierung und Restaurierung von Kunst- und Kulturgut, Hochschule für Bildende Künste. Dráždany 2010.
 - 4 P o d l a h a, A., Š i t t l e r, E.: Nádoby a roucha bohoslužebná. In: *Národopisná výstava československá v Praze roku 1895*. Praha 1895, s. 368.
 - 5 M o r o z, R.: Drei Goldlederkaseln des 18. Jahrhunderts aus westfälischen Sammlungen. *Waffen- und Kostümkunde* 2, 2002, s. 112–113.
 - 6 Do inventární knihy Moravské galerie v Brně byly oba kusy zapsány 24. 10. 1963.
 - 7 Musejní spolek Palacký v Poličce vznikl v roce 1870.
 - 8 G a l l, G.: *Leder im europäischen Kunsthandwerk*. Braunschweig 1965, s. 313.
 - 9 A r i b a u d, Ch.: *La chasuble en cuir de Saint-Bertrand de Comminges: Mémoires de la Société archéologique du Midi de la France LVII*. Toulouse 1997, s. 140–156.
 - 10 M. G r ü n w a l d, M., L e c h n e r, G. M.: *Anno salutis 2000: Heilende Kraft des Christentums*. Ausstellung der Kunstsammlungen des Stiftes Göttweig/Niederösterreich. Göttweig 2000, s. 194–195.
 - 11 S t o l l e i s, K.: *Der Frankfurter Domschatz I. Die Paramente: Liturgische Gewänder und Stickereien 14. bis 20. Jahrhundert*. Frankfurt nad Mohanem 1992, s. 174.
 - 12 F r a n c o v á, Z.: Tri kožené kazule v zbierkach Mestského múzea. *Pamiatky a múzea: Revue pre kultúrne dedičstvo* 2, 1994, s. 23–24.
 - 13 K i s s n é-B e n d e f y, M.: 18. századi aranyozott bőr miseruha restaurálása. *Erdélyi Magyar Restaurátor Füzetek* 3, 2003, s. 51–56.
 - 14 W. H u b e r, W. (ed.): *Paramente! historische liturgische Textilien*. St. Pölten 2011, s. 40–42.

Literatura:

- A r i b a u d, Ch.: *La chasuble en cuir de Saint-Bertrand de Comminges: Mémoires de la Société archéologique du Midi de la France LVII*. Toulouse 1997, s. 140–156.
- Atlas vláken*. Kriminalistický ústav Praha. Policie ČR.
- Ď u r o v i č, M. et al.: *Restaurování a konzervování archiválií a knih*. Praha 2002.
- F a l c a o, L.: Tannins characterisation in new and historic vegetable tanned leathers fibres by spot tests. *Journal of Cultural Heritage*. [online]. 2010 [cit. 2012-11-21]. Dostupné z <http://www.sciencedirect.com>
- F r a n c o v á, Z.: Tri kožené kazule v zbierkach Mestského múzea. *Pamiatky a múzea: revue pre kultúrne dedičstvo* 2, 1994, s. 23–24.
- F o u g e r o u x d e B o n d a r o y, A u g u s t e D.: *Die Kunst das vergoldete und versilberte Leder zu verfertigen*. Berlin [nedat.]
- G a l l, G.: *Leder im europäischen Kunsthandwerk*. Braunschweig 1965.
- G r ü n w a l d, M., L e c h n e r, G. M.: *Anno salutis 2000. Heilende Kraft des Christentums*. Ausstellung der Kunstsammlungen des Stiftes Göttweig/Niederösterreich. Göttweig 2000.
- H u b e r, W. (ed.): *Paramente! historische liturgische Textilien*. St. Pölten 2011.
- H u s s e i n i o v á, A., V y s k o č i l o v á, G., P ř í h o d a, J.: Kožená kasule ze sbírky textilu Moravské galerie v Brně a její konzervace. In: *Textil v muzeu: soubor statí k problematice uložení a transport textilních sbírek*. Brno 2011, s. 28–36.

- K i s s n é - B e n d e f y, M.: 18. századi aranyozott bőr miseruha restaurálása. *Erdélyi Magyar Restaurátor Füzetek* 3, 2003, s. 51–56.
- K i t e, M., T h o m s o n, R.: *Conservation of leather and related materials*. Oxford 2006.
- M o r o z, R.: Drei Goldlederkaseln des 18. Jahrhunderts aus westfälischen Sammlungen. *Waffen- und Kostümkunde* 2, 2002, s. 107–120.
- O d v á r k o v á, J. et al.: *Metodické pokyny ke konzervaci usňových nebo pergamenových knižních vazeb a ostatních sbírkových předmětů vyrobených z kůže a pergamenu*. Praha 1999.
- P o p e s c u, C. et al.: *Assessment of collagen-based materials which are supports of cultural and historical objects. Polymer Degradation and Stability*. [online]. 2008 [cit. 2012-11-21]. Dostupné z: <http://www.sciencedirect.com>
- S c h u l z e, A.: *Goldleder zwischen 1500 und 1800 – Herstellung und Erhaltung*. Dissertation zur Erlangung des Grades eines Doktors der Geisteswissenschaften im Studiengang Kunsttechnologie, Konservierung und Restaurierung von Kunst- und Kulturgut, Hochschule für Bildende Künste. Drážďany 2010.
- S o u č k o v á, M.: Mikroskopické metody stanovení stupně poškození pergamenu. *Knižnica* [online]. 11, 2010, č. 2–3, s. 69–73. [cit. 2012-11-21]. Dostupné z: http://www.snk.sk/swift_data/source/ca-sopis_kniznica/2010/februar_marec/69.pdf
- S t o l l e i s, K.: *Der Frankfurter Domschatz I. Die Paramente. Liturgische Gewänder und Stickereien 14. bis 20. Jahrhundert*. Frankfurt nad Mohanem 1992.
- V y s k o č i l o v á, G.: *Průzkum kožených kasulí ze sbírek Moravské galerie v Brně* [online]. 2011 [cit. 2012-11-21]. Diplomová práce. Masarykova univerzita, Přírodovědecká fakulta. Dostupné z: http://is.muni.cz/th/211521/prif_m/

Foto:

Gabriela Vyskočilová

Mgr. Andrea H u s s e i n i o v á (n. 1976), vystudovala archeologii a dějiny umění na Filozofické fakultě Masarykovy univerzity. Od roku 2007 pracuje jako kurátorka oddělení užitého umění Umělecko-průmyslového muzea Moravské galerie v Brně, kde se věnuje sbírce keramiky a porcelánu.

Mgr. Gabriela V y s k o č i l o v á (n. 1987), vystudovala obor Chemie konzervování – restaurování na Přírodovědecké fakultě Masarykovy univerzity, kde nadále pokračuje v doktorském studiu v programu Analytická chemie, kde se zabývá výzkumem usní.

Two Liturgical Goens from the Collection of Moravian Gallery in Brno

Abstract

Moravian Gallery in Brno (further on MG) houses a large collection of church textiles. Not numerous but very important items in the collections are examples of church gowns (casulas) made from leather. Two of them (inventory numbers U18.254, U18.255) were acquired in 1963 by the transfer from Moravian Slovak Museum in Uherské Hradiště. Common church practice required that liturgical clothes had to be made from silk, in that respect leather ones are an interesting rarity. Their pattern and also division into three vertical stripes preserve a stable division taken from textile casulas. Their largest expansion of these was in the 18th century. The reasons were mostly practical ones – longer durability and resistance to mechanical damage of the leather material. Beef, sheep and goat skins were original materials processed by the so called velour technology. There are approximately 8 variants of patterns and decorations which were repeated and the gowns were undoubtedly made in batches. A relative density of similar relics in Lower Austria and in Germany suggests possible existence of specialized workshops in these areas. The article deals with the results of research of leather gowns from the collections of MG (inventory numbers U18.254 a U18.255). The gowns were thoroughly analyzed by the use of the method of microscopic analysis of the collagen threads, X-ray fluorescent analysis and the grades of thread coherence were decided, hydrometric stability as well as PH measures were determined, the identification of the tanning material was carried out, the kinds of textile threads

were determined, etc. All analyses were conditioned by the minimum amounts of samples taken (in case of leather in milligrams in case of textiles in millimeters) and thus it was not possible to use any other method which could determine the use of the kind leather and tanning material more closely. Conservation research proved that all the materials used are in good condition.

Zwei lederne liturgische Gewänder aus den Sammlungen der Mährischen Galerie in Brno

Z u s a m m e n f a s s u n g

Die Mährische Galerie in Brno (weiter MG) bewahrt eine umfangreiche Kollektion von kirchlichen Textilien. Eine bedeutende Position in diesem Komplex nehmen seltene, jedoch höchst interessante liturgische Gewänder (genannt Kasel), die aus Leder gefertigt sind. Zwei solche Kaseln (Inv. Nr. U18.254, U18.255) wurden 1963 aus dem Museum der Mährischen Slowakei in die Sammlungen der Mährischen Galerie versetzt. Die traditionelle Kirchenpraxis verlangte Seidenstoff für die Messgewänder, lederne Gewänder stellen also in dem Sinne eine gewisse Ausnahme dar. Das Muster und die Aufteilung in drei vertikale Streifen wurden von den Kasel-Textilien übernommen. Am weitesten verbreitet waren sie im 18. Jahrhundert. Dahinter stehen praktische Gründe – hohe Lebensdauer, Festigkeit und Widerstandsfähigkeit gegen mechanische Beschädigung. Als Ausgangsmaterial zur Herstellung der ledernen Paramente wurden Kalb-, Ziegen- oder Schafshäute verwendet, die mit der so genannten Velourisieren-Technologie verarbeitet wurden. Die Ziermotive und Musterkompositionen wiederholen sich an ledernen Kaseln ungefähr in acht festgelegten Varianten. Sie wurden zweifellos seriengefertigt. Eine relativ dichte Frequenz von ähnlichen sehenswerten Gegenständen in Niederösterreich und in Deutschland lässt an mögliche Existenz von spezialisierten Werkstätten gerade in diesen Gebieten schließen. Der vorliegende Beitrag befasst sich mit den Ergebnissen der Untersuchung der ledernen Kaseln aus der Textilsammlung MG Inv. Nr. U18.254 a U18.255, Inv. Nr. Die Kaseln wurden von Konservatoren gründlich untersucht. Durch angewandte Verfahren der mikroskopischen Analyse von Kollagenfasern und der Röntgen-Fluoreszenzanalyse wurden die Kohärenzstufen und hydrothermale Stabilität der Fasern und pH Werte festgestellt, Gerbstoffe und Textilfaserarten identifiziert usw. Sämtliche Analysen wurden auf Grund von vielen Proben durchgeführt, wobei ihre Menge minimal war (die Messeinheit bei Leder – Milligramm, bei Textilien – Millimeter). Daher konnte man keine anderen Methoden verwenden, die zu einer näheren Bestimmung von Gerbstoff und Ledereigenschaften hätten verhelfen können. Aus der konservatorischen Untersuchung geht hervor, dass sämtliche untersuchte Materialien in gutem Zustand sind.

JOSEF POSPÍŠIL – NEZIŠTNÝ ROZSÉVAČ VZDĚLÁNÍ I KULTURY – A NÁSTIN JEHO UMĚLECKÉ SBÍRKY

Josef Maliva, Olomouc

K duchovnímu obohacení regionu i k rozvoji výtvarné kultury v Uherském Hradišti přispěla sběratelská záliba několika zdejších osobností. Patřil mezi ně také učitel Jožo Pospíšil, jenž do města přišel po vypovězení Čechů ze Slovenska a okupaci naší země nacisty. Následující řádky nám mají přiblížit tuto výjimečnou kulturní osobnost a chtějí být i výzvou současné mladé učitelské generaci.

Značná sběratelská aktivita, kterou Uherské Hradiště bylo v minulém století známé, vyvěrala patrně z všeobecného zájmu o bohatství lidové kultury Slovácka, tradovaného již od pražské národopisné výstavy v roce 1895. Byla spojena se snahou o uchování lidové kultury i s pocitem identity občanů tamního regionu, spočívajícím v jejich hrdosti na dlouholeté tradice venkovského folkloru ve zdejších kraji. Rovněž mnozí milovníci umění a sběratelé, jako byl například František Kretz,¹ zaměřovali se zprvu na výtvary lidového umění a na umělecká díla s folkloristickou tematikou, zejména na malby autorů soustředěných v hodonínském Sdružení výtvarných umělců moravských, především na obrazy Joži Uprky, Cyrila Mandela a Stanislava Lolka – od roku 1913 úzce spjatého s Uherským Hradištěm. Později, zejména od konce dvacátých let 20. století, se mezi mladší uměnímilovnou generací sběratelské zájmy měnily.

„Do nové epochy vstoupilo zdejší sběratelství působností pokrokového učitele K. J. Obrátla.² Zájem etnografický ustoupil nadšení pro krásnou knihu, užitou grafiku a ruku v ruce s tím

Fotografie Josefa Pospíšila. Foto fond ONV, Státní okresní archiv Uherské Hradiště, inv. č. 992.

i o mladé české umění, při čemž nová generace sběratelů se již neorientovala na regionální tvorbu [...] Tito mladí sběratelé – máme zde na mysli zvláště trojici B. B. Buchlovana, básníka a významného organizátora moravského knihomilského hnutí,³ zasvěceného znalce soudobého výtvarného umění J. H. Štěrbu⁴ a přítele slovenských umělců Josefa Popíšila⁵ – obraceli svůj zájem k nastupující umělecké avantgardě semknuté v SVU Mánes, Umělecké besedě a brněnské Skupině.“⁶

Zmínění sběratelé byli v úzkém přátelském i pracovním kontaktu (například v roce 1952 vydal J. Pospíšil spolu s J. H. Štěrbou publikaci „Básně“, B. B. Buchlovanovi a Štěrbovi zprostředkoval tisk exlibris od Mikuláše Galandy a všichni tři se stýkali ve spolcích knihomilů a exlibristů).⁷

Navzájem je spojovalo profesní pedagogické zaměření i zájem o muzejní a sběratelskou činnost. S Bedřichem Benešem se Pospíšil blíže seznámil nejspíše na počátku třicátých let, kdy zakládal Spolek bibliofilů na Slovensku. Patrně přátelství s těmito sbě-

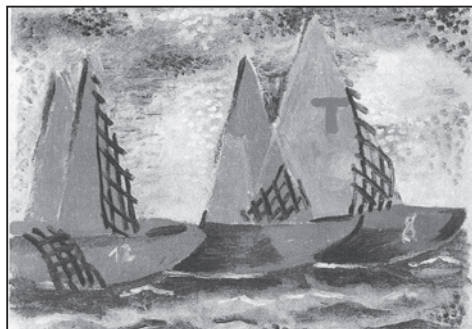

Jaroslav Jareš, Exlibris Joz. Pospíšil, 1946, rodinný archiv.

Jožo Pospíšil se svými žáky, rodinný archiv.

čova, v Klopotovcích na Prostějovsku, kde v místní malotřídce započal školní docházku. Na měšťanku musel docházet do nedalekého Tovačova. Od ukončení školy, během dalšího studia na učitelském ústavu, až do roku 1906 pobýval v Kroměříži.⁸ Plnou kvalifikaci pro výuku na českých obecných školách získal o dva roky později v době pedagogického působení v obci Svatá Sidonie, odlehlé dědině na Valašskokloboucku, ležící těsně při hranici se Slovenskem.⁹ Zde Josef Pospíšil poznal svoji budoucí ženu Marii rozenou Kolrusovou, se kterou se oženil 23. 6. 1913.¹⁰ Již tehdy navázal kontakt se svým kolegou, českým slovakofilem Karlem

Mikuláš Galanda, Plachetnica na mori, 1932–1933, olej, rodinný archiv, privátní sbírka.

rateli bylo jedním z důvodů, proč se, po nedobrovolném odchodu Čechů ze Slovenska, Josef Pospíšil uchýlil do Uherského Hradiště. Zde podstatně rozšířil i svoji uměleckou sbírku především o díla českých a zejména moravských autorů.

Josef Pospíšil se narodil do rolnické rodiny v malé obci nedaleko městečka Tova-

Mikuláš Galanda, Dievča s krčahom (Dievča s nádobou), 1933, olej, rodinný archiv, privátní sbírka.

Kulturní činnost Josefa Pospíšila kulminovala ve druhé polovině dvacátých let. V Kruhu slovenských učitelov v Trenčianske Teplé vydal v roce 1926 samostatně publikaci o slohových pracích dětí a řadu dalších knih (ve spolupráci s F. Volfem) opatřil úvodem, nebo je upravil. *Středné Považie* bylo vydáno jako učebnice vlastivědy pro 4. až 8. ročník. Jiné publikace se týkaly politických a literárních osobností (například života československého prezidenta T. G. Masaryka, dětství Aloise Jiráka), slovenských autorů (Kukučina, Kmetě), slovenské minulosti, pohádek a pověstí od Boženy Němcové i slovenského výtvarného umění (jmenovitě života Petera Bohúňa). Samostatně, nebo ve spolupráci (s Loubalem a Sýkourou) vydával Josef Pospíšil šest ročníků slovenského periodika *Sokolík* věnovaných osvětě, zejména mládeži. Později redigoval i časopis *Ráno* a od roku 1925 spolu s F. Volfem vedl všestranné periodikum *Slovenskou otčinou*.¹⁷

Velkou část prostředků získaných literární činností věnoval jejich autor na rozšiřování své umělecké sbírky. Nešlo mu však o finanční investici, ale o zálibu v umění a zpravidla také o finanční podporu mladých moderních autorů, jako byl kupříkladu malíř Miloš Boria (se kterým se znal již od počátku dvacátých let), jejichž moderní tvorba nenacházela v té době ohlas, pochopení ani odbytu v slovenském ani v českém prostředí.

Umělecká sbírka mladého učitele se rozrůstala později hlavně za jeho působení v Bratislavě. V hlavním slovenském městě našel, bezmála již osmatřicetiletý pedagog (po krátkém působení na škole v Trenčíně), učitelské uplatnění na dívčí měšťanské škole v Edlově ulici. V této době získal i aprobaci pro výuku vyučovacího jazyka, zeměpisu a dějepisu.¹⁸ V Bratislavě si mladý učitel vybudoval později vlastní dům pro svoji rodinu, která se již v roce 1916 rozrostla o dceru Dušanu a o pět let později o syna Jiřího.¹⁹ Po roce 1932 navázal Josef Pospíšil v Bratislavě přátelské kontakty se svým kolegou z Komenského školy Fraňo Králem, básníkem, jehož dílo *Balt* vyšlo v prvním svazku edice *Zahrada* (mezi její zakladatele patřil i Pospíšil)²⁰ i s celou řadou dalších českých i slovenských kulturních osobností, mezi něž patřil i básník Petr Bezruč. Nejvýznamnější bylo však Pospíšilovo přátelství s malířem Mikulášem Galandou, jenž na počátku třicátých let nalezl v Bratislavě finanční zabezpečení v pedagogické činnosti.²¹ Jeho prostřednictvím se Jožo Pospíšil seznámil i s avantgardním slovenským malířem Ludovítem Fullou. Od obou získal později řadu výtvarných děl, která byla po letech zveřejněna na výstavách, naposledy v Slovenské národní galerii v roce 1963 a 1965.²² Slovenská národní galerie se na sběratele obrátila již v roce 1958 při organizaci výstavy Slovensko v dielach českého výtvarného umenia.²³

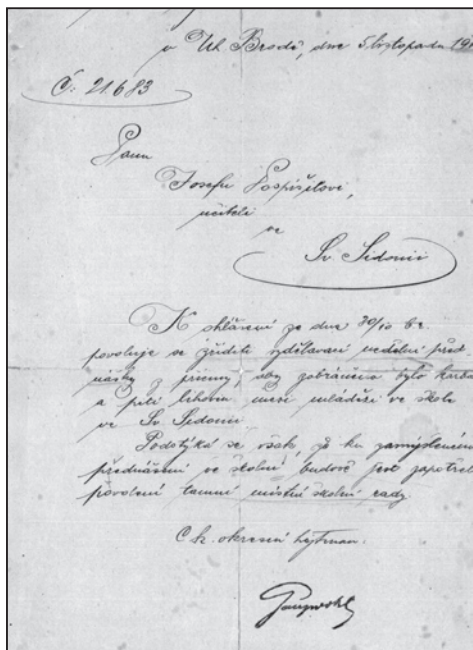
Také v Bratislavě byl Josef Pospíšil účasten na řadě kulturních aktivit. Vedle rozsáhlé publikační činnosti, rozvíjené ve spolupráci s F. Volfem či samostatně, se věnoval rovněž organizační práci, která v roce 1930 vedla k založení Spolku bibliofilů na Slovensku.²⁴ Členem Spolku českých bibliofilů byl Pospíšil již dříve. Pro spolek s F. Volfem v roce 1930 připravil a doslovem opatřil Hurbanovy *Básně a písně Československé*.²⁵ O dva roky později pro Spolek bibliofilů na Slovensku samostatně připravil do tisku a vlastním

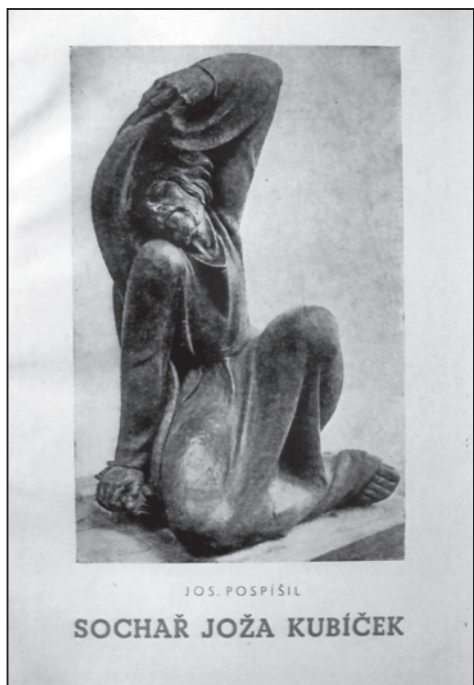
Mikuláš Galanda, Svatá rodina, 1926, dřevoryt, foto J. Maliva, privátní sbírka.

doslovem opatřil slovenskou publikaci *Zo života*.²⁶ K VII. sjezdu Skupiny moravských knihomilů konaném v roce 1935 v Břeclavi připravil Josef Pospíšil tisk *Štyri balady*, který byl vydán v úpravě výtvarníka Rudy Kubíčka a opatřený čtyřmi litografiemi výrazného brněnského malíře a grafika Františka Kalába.²⁷ Jako horlivý bibliofil měl Pospíšil podíl i na vydání bibliofilie, která v nákladu 220 kusů vyšla jako soukromý tisk pro sjezd bibliofilů konaný v roce 1937 ve Valašském Meziříčí.²⁸

Právě Mikuláši Galandovi, kterého Pospíšil považoval právem za nejvýznamnějšího představitele slovenského moderního malířství, věnoval Pospíšil nejvíce pozornosti. S umělcem se blíže seznámil jako s kolegou již na škole v Bratislavě poté, co ve sborově spatřil jeho kresby. V Bratislavě pak zařizoval tisk řady jeho prací. V roce 1930 vlastním nákladem vydal Galandův soubor dvanácti exlibris, vydal i cyklus *Básne v kresbách* a staral se rovněž o vydání dalšího cyklu osmi kreseb nazvaný *Žena v košeli* (*Žena s košelou*).²⁹ V roce 1934 zprostředkoval

Schválení c. k. hejtmanem v Uherském Brodě konání nedělních přednášek Josefa Pospíšila ve Svaté Sidonii, rodinný archiv.

Titulní strana publikace J. Pospíšila o sochaři Josefu Kubíčkově, foto J. Maliva, rodinný archiv.

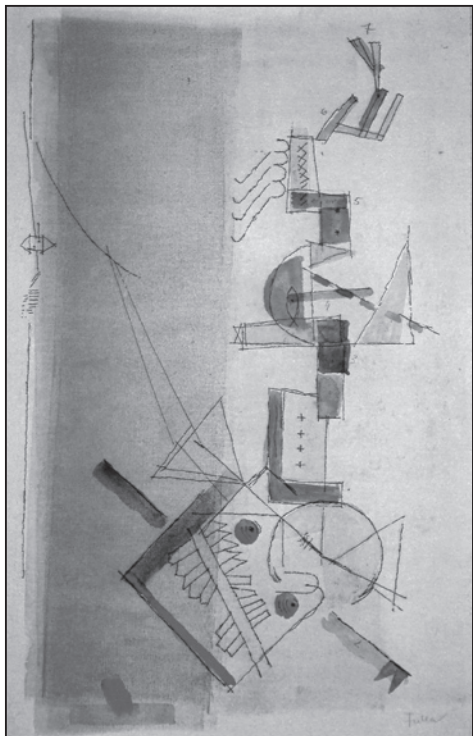

Ludovít Fulla, Jánošíkov posledný tanec, 1927, ručně kolorovaný dřevorez, výtisk 1/3, foto J. Maliva, privátní sbírka.

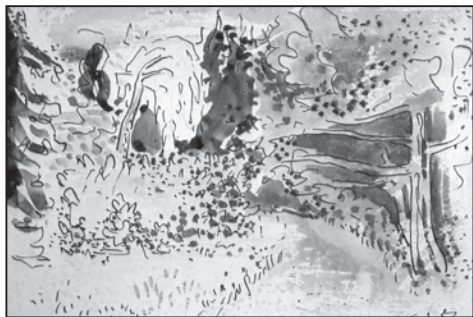
Galandovi vydání jeho první monografie. Později sám napsal Galandovu další monografii.³⁰ Spolu s K. Pavelkou připravil Josef Pospíšil v roce 1936 i vydání Máchova Máje ilustrovaného Galandovými mědiryty.³¹ Báseň pak opětovně vydal soukromým nákladem.³² Pčinil se rovněž o realizaci první Galandovy výstavy na Moravě, která se konala v roce 1937 v Prostějově. Bezpochyby měl zásluhu i na tom, že slovenský umělec vytvořil exlibris řadě známých bibliofilů, například pro B. B. Buchlovana, J. H. Štěrbu, prostějovského učitele a bibliofila Zdeňka Čižmáře i mnoho dalších, kterých se v Pospíšilově sbírce donedávna uchovalo čtrnáct spolu se sedmnácti Galandovými novoročenkami. Literatura uvádí, že první exlibris Josefa Pospíšila vytvořil rovněž Mikuláš Galanda. Tomuto přednímu slovenskému umělci věnoval Pospíšil i podnětnou stať *Mikuláš Galanda v službách krásnej knihy a exlibris*, otištěnou na stránkách periodika *Bibliofil*.³³ Ve stejných listech psal rovněž o tvorbě exlibris na Slovensku i o jiných výtvarných problémech.³⁴ Po letech se k tomuto tématu vrátil v publikaci, kterou napsal spolu s Borisem Bálentem.³⁵

Sbírka Josefa Pospíšila se za jeho pobytu v Bratislavě nenaplňovala pouze obrazy a sochami, ale rovněž knihami, bibliofilskými tisky a soubory knižních značek. Jeho zájem o krásnou knihu byl mimořádný. Bylo již uvedeno, že pro členy VII. Sjezdu Skupiny moravských knihomilů připravil výběr z poezie Janko Kráľa a zájem o krásnou knihu podporoval i na Slovensku. Uměnímilovný učitel, milovník Slovenska a jeho lidu, sběratel a publicista se při tom nadále věnoval své pedagogické profesi a vzdělávání slovenské mládeže,³⁶ šíření národního vědomí a česko-slovenské vzájemnosti,³⁷ i dobré literatury, zejména literatury pro mládež.³⁸ Jeho pozornosti neušel ani slovenský předčasně zesnulý malíř lidových žánrů a portrétista Štefan Straka (1898–1932), kterého znal již v době, kdy učil v Trenčianske Tepelě, a s nímž se sblížil za pobytu v Bratislavě. I jemu věnoval menší monografii.³⁹

Situace Josefa Pospíšila, podobně jako velké části českých vzdělanců, umělců a politiků na Slovensku, se po 6. říjnu 1938, poté co se zde moci uchopili luďáci, náhle změnila. Již po vyhlášení autonomie Slovenska je zasáhla propaganda Hlinkovy slovenské ľudové strany a 12. prosince 1938 došlo k dohodě české a slovenské vlády o vystěhování devíti tisíc českých zaměstnanců pracujících na Slovensku. Dohoda se mezi jiným týkala i zaměstnanců ve školství, mezi něž patřil i Josef Pospíšil. V roce 1939 musel bez náhrady zanechat svůj dům v Bratislavě a s ním i část uměleckých předmětů, jmenovitě imobilních soch umístěných na zahradě

Ludovít Fulla, *Drak*, 1929–1930, kresba tuší s akvarelem, foto J. Maliva, privátní sbírka.

Mikuláš Galanda, *Cestička v parku*, 1935, kresba tuší s akvarelem, foto J. Maliva, privátní sbírka.

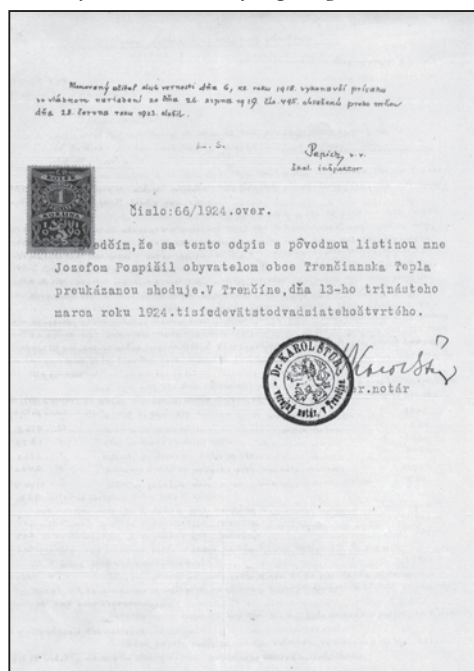
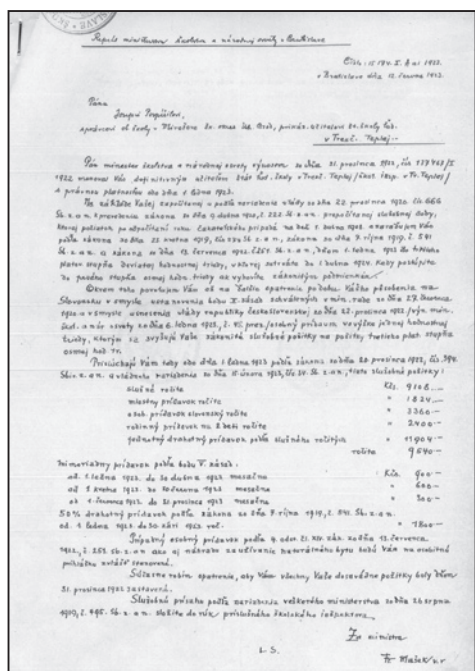
Emil Pacovský, Dievča z Dačolomu, 1904, olej, rodinný archiv, privátní sbírka.

ské činnosti [...] Svá poslední léta, když byl už v důchodu, věnoval kulturnímu životu v Uher-ském Hradišti, kde byl jedním z iniciátorů výstav a jiných dalších kulturních akcí spolu s Bed-řichem Benešem Buchlovanem a J. H. Štěrbou tvořil trojici známou svojí agilní prací.“⁴¹

a na vstupní části oplocení domu. Dosavadní zásluhy Josefa Pospíšila na výchově sloven-ské mládeže a jeho osvětová i kulturní čin-nost na Slovensku byly zapomenuty. Situaci rodiny za celkové fašizace slovenského státu nemohla ovlivnit ani politicky angažovaná rodina někdejšího Pospíšilova kolegy, jeho dlouholetého přítele, demokraticky orien-tovaného Ferdinanda Píseckého, někdejšího pobočnicka generála M. R. Štefánika a poz-dějšího přednosty referátu Ministerstva školství a národní osvěty v Bratislavě.⁴⁰

Demokratická éra skončila a nadlouho byly ukončeny i kulturní aktivity v obou stá-tech, které nebyly plně obnoveny ani po roce 1948 po nástupu nové totality, kdy se země ocitla v područí Sovětského svazu.

Za pomoci svých přátel, Štěrbu, Buch-lovana a jiných našel Josef Pospíšil se svojí rodinou nový domov v Uherském Hradišti, kde započala nová éra jeho pedagogické, z části i publikační, osvětové a sběratelské činnosti. „Ani zde neustával ve své vydavatel-

Jmenování J. Pospíšila definitivním učitelem a určení jeho platu Ministerstvem školství a národní osvěty v Bratislavě, rodinný archiv.

Z počátku Pospíšil získal zaměstnání na škole ve Starém Městě u Uherského Hradiště, později se stal ředitelem školy v Uherském Hradišti. I při své pedagogické činnosti se věnoval ve volném čase obecně prospěšné práci, zejména v zájmu Slováckého muzea, ve kterém od roku 1939 až do své smrti pečoval o historické sbírky jako dobrovolný kustod. Krátce po osvobození v roce 1947 založil periodikum Vlastivědný sborník okresu Uhersko Hradištského, do něhož také přispíval články o památkách (např. v roce 1947 statí na s. 15–44: *Výtvarné umění v našem okrese*) a o lidovém umění (např. v roce 1949 statě na s. 27–35: *Habání v Nové vsi Ostrožské a Konfrontace dvou generací výrobců keramiky v Tupesích*). Ve sbornících nalezneme i reprodukce obrazů uherskohradištských umělců, například Karla Žádníka, Stanislava Lolka, Arnošta Hrabala, Rudy Kubička, exhibisty a tvůrce novoročenek Josefa Hodka, loštického rodáka Jana Smitala, Vladislava Vaculky i dalších, z nichž některé pocházely z jeho sbírky. Přijal i funkci pokladníka připravovaného Slováckého studijního ústavu, pokladníka sekce pro komorní hudbu a tajemníka Slováckého muzea.

Emeritní ředitel Josef Pospíšil zemřel v Uherském Hradišti po krátké nemoci 2. června 1953. Byl pohřben na tamním mařatickém hřbitově. Po letech na něj a na jeho uherskohradištský domov vzpomínal bibliofil MUDr. Ladislav Libor Loubal: „...sběratelem, kterého jsem rád navštěvoval, byl Josef Pospíšil. Bydlel ve vilce, kde už ve vstupní hale stál dřevěný dívčí akt v životní velikosti od brněnského sochaře Joži Kubička. Jeho díla zdobila i obytné místnosti. Josef Pospíšil přišel na začátku okupace ze Slovenska, kde mu říkali „český kulturní vyslanec“. Udělal pro slovenské výtvarné umění mnoho [...] Měl v bytě plno Galandových obrazů a kreseb i ostatních Slováků: Fully, Benky, Majerníka. Galanda však byl podle něho „největší slovenský malíř, kreslíř a grafik.“ Pospíšil byl pomenší postavy, zavalitý, s bělostnou hřívou vlasů a výraznými kotletami, až s náznakem licousů. Žil v klidném manželství s drobnou a tichou černovlasou paní, a když znenadání zemřel, nechtěla bez „Jožinka“ žít. Stále mluvila o tom,

Emil Pacovský, Exlibris Dušky Pospíšilové, 1918, ručně kolorovaný dřevoryt, foto J. Maliva, privátní sbírka.

Hradištské úřady - Správa obecně-místní školy v Uh. Hradišti.

C. j. 168. V Uh. Hradišti dne 30. června 1941.

Potvrzení o konané hospitaci.

Školní úřad obecně-místní školy potvrzuje, že panovník Josef Pospíšil konal u nás hospitaci ve vzdělávací a kulturní oblasti okresu Uh. Hradiště, a dle záznamů z dne 23. června 1941 (přijetí) do Klepčovic na Hané okres Přerov konal(a) podle povolení okresního školního výboru v Uh. Hradišti ve dne 22. června 1940 č. j. 2103 hospitaci na sdějí obecně-místní škole od 1. září 1940 do 30. června 1941 spíše více jak 18 hodin.

C. j. 2.332/41

Okresní školní výbor v Uherském Hradišti potvrzuje správnost výše uvedených údajů.

V Uh. Hradišti dne 30. června 1941.

Okresní školní inspektor: Pavel Předseda: Pavel

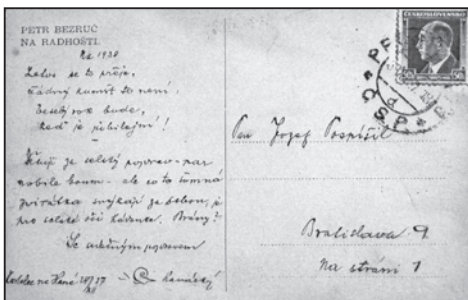
1941 C. 116 1941 - 211

Potvrzení o hospitaci Josefa Pospíšila na obecné škole v Uherském Hradišti ve školním roku 1940–1941, rodinný archiv.

že odejde dobrovolně sama, musel jsem ji to opakovaně vymlouvat a doufal jsem, že ten, kdo o tom stále mluví, své hrozby neuskuteční. Bohužel jsem se mýlil. Jednoho dne mi přinesla „na památku“ malý Galandův akvarel a druhý den jsem se dověděl, že paní Pospíšilová nežije...⁴²

Zmíněná sbírka prací Mikuláše Galandy obsahovala mezi jinými olej z roku 1928 *Portrét M. Galandu*, dva obrazy nazvané *Matka*, (oleje z roku 1932 a 1934) a olej z roku 1933 *Dievča s nádobou* (zvaný též *Dievča s krčahom*). Tato díla, spolu s akvarelem *Kvety* z roku 1935, uváděla umělcova monografie z roku 1934.⁴³ Na stěnách Pospíšilova bytu visel rovněž Galandův obraz *Plachetnice na mori* adjustovaný v širokém plochém dřevěném rámu.⁴⁴ Ve sbírce nechyběly ani veškeré novoročenky a exlibris slovenského malíře včetně snad poslední ručně kolorované novoročenky s motivem ruky, ze které symbolicky odlétá motýl, rudě zbarvená babočka kopřivová. Donedávna se z tohoto souboru zachovaly vzorně adjustované pohlednice s akvarelovými kresbami (např. *Pastier s kravami*, *Cestička v parku*, *Krajina s červeným slnkom*),⁴⁵ mnohé litografie, listy vytvořené škrabanou technikou, dřevorezy, kresby a studie z náčrtníků. Mezi těmito pracemi překvapí soubor několika dosud neznámých tušových kreseb s motivem z okolí Uherského Hradiště, které se zřejmě měly stát ilustračním doprovodem k příběhu o malém chlapci, snad podobném, jaký nacházíme v knize o Malém Bobši. Tohoto chlapce nalezneme zachyceného i na jedné akvarelem kolorované kresbě *Chlapec a prodavač (U jarmarečného stánku)*, která přešla do majetku Liptovské galérie Petra Michala Bohúňa.⁴⁶

Druhým favoritem Josefa Pospíšila byl Ludovít Fulla. Soupis díla tohoto předního slovenského umělce by mohla v budoucnu obohatit autorem signovaná přípravná práce k nerealizovanému akvarelu, tušová malba s akvarelem *Gazda zo Ždiaru*, nebo citlivá kresba provedená tuší a akvarelem *Drak*, jež se měla stát patrně podkladem pro barevnou litografii, dvě dosud neznámá díla, která byla původně součástí Pospíšilovy sbírky.⁴⁷

Pozdrav J. Pospíšilovi od Petra Bezruč z 28. prosince 1937, rodinný archiv.

Bedřich Hoffstädter, Trenčinský hrad, druhá polovina třicátých let 20. století, olej, rodinný archiv, privátní sbírka.

Vladislav Vaculka, Dívka v kroji, 1937, olej, rodinný archiv, privátní sbírka.

Vladislav Vaculka, Ejhle člověk, kresba tuší štětcem, foto J. Maliva, privátní sbírka.

Vladislav Vaculka, Ulička v Uherském Hradišti, asi 1937, olej, rodinný archiv, privátní sbírka.

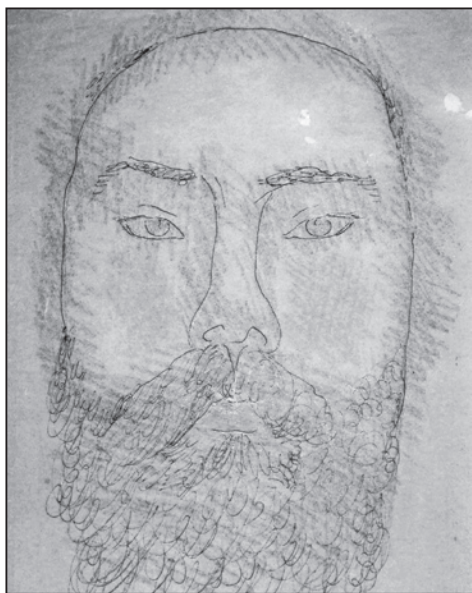
Jan Trampota, Ležící pes, nedatováno, olej, rodinný archiv, privátní sbírka.

Ida Vaculková, Zátiší s bramboříkem, nedatováno, olej, rodinný archiv, privátní sbírka.

Josef Kubíček, Frontispis publikace Čičmanská pohádka, 1930, kolorovaný dřevoryt, foto J. Maliva, privátní sbírka.

Jan Zrzavý, Autoportrét malíře, nedatováno, kresba tuší perem a tužkou s pastelovými črtami na rubové straně průsvitného papíru, foto J. Maliva, privátní sbírka.

Slovenských autorů bylo ve sbírce zastoupeno daleko víc. Kromě zmíněného Martina Benky a Cypriana Majerníka to byl například Bedřich Hoffstädter, jenž sbírku obohatil o pohled na hrad v jeho rodném městě, nebo méně známá východoslovenská malířka, vídeňská rodačka Frieda Solvandyová.⁴⁸

Dlouholetý přátelský vztah Jožo Pospíšila se známým slovakofilem, zakladatelem Grupy uherskoslovenských maliarov, členem SURSUM, spoluvydavatelem revue *Meditace* a edice *Veraikon*, s malířem Emanuele Pacovským dokládá nejen ve sbírce dochovaný obraz poprsí slovenského děvčete v kroji, ale rovněž již zmíněná ručně kolorovaná exlibris Maruše Pospíšilové a Dušky Pospíšilové.⁴⁹

Pro region, který se později Josefu Pospíšilovi stal trvalým domovem, jsou významné práce uherskohradištských autorů, manželů Vaculkových. Patří k nim polopostava *Dívka v kroji* zachycující podobu autorovy sestry, obraz vytvořený v době, kdy Vladislav Vaculka studoval teprve třetím rokem u J. Kulce na Ukrajinské akademii výtvarného umění v Praze, několik tušových kreseb z let okupace, kdy umělec čerpal z odkazu surrealismu, malba z konce čtyřicátých let zachycující zákoutí města a obraz obce z okolí města.⁵⁰ Rovněž Ida Vaculková byla ve sbírce zastoupena obrazy, pracemi, které předcházely její pozdější známou keramickou tvorbu.⁵¹

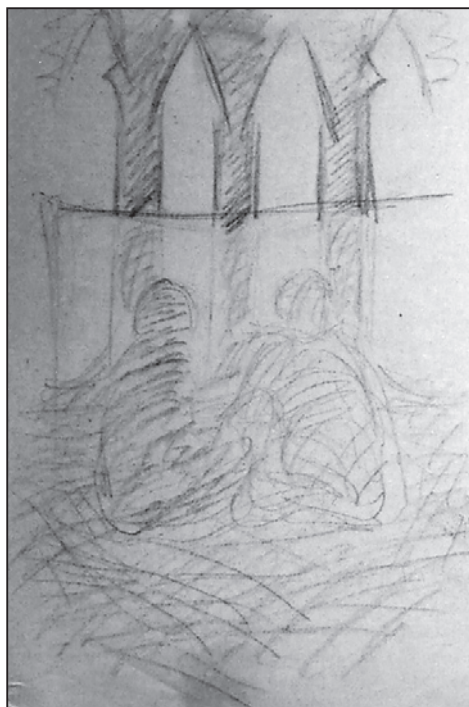
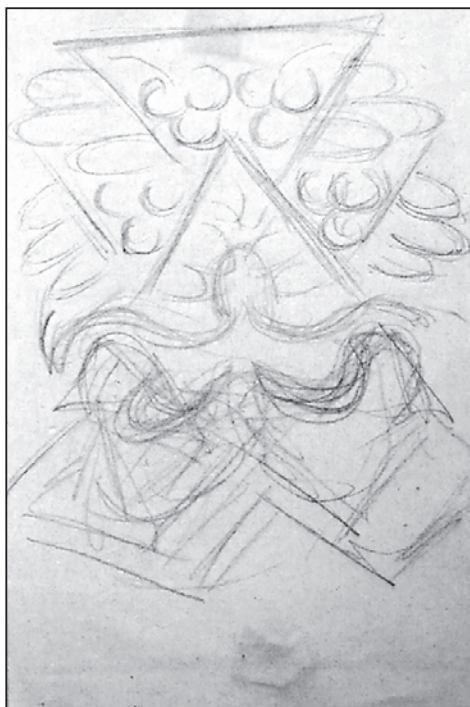
Regionální vazbu mají též dvě ze stěžejních děl kolekce získané sběratelem prostřednictvím svého kolegy a přítele Josefa Štěrby. Jsou to dosud nezveřejněné obrazy Antonína Procházky *Dívka s košem ovoce* a *Poutník s holí*.⁵² První obraz se důstojně přiřazuje ke klasickým dílům brněnského autora, ve kterých zcela osobitě zhodnotil své dřívější kubistické a orfistické zkušenosti. I na něm autor podtrhl materiálovou přítomnost významově angažovaného motivu výrazovými prostředky vyvolávajícími haptické vjemy, i na něm dbal o klasickou rovnováhu tvarů a o soulad barev spočívající na harmonii delikátní tonality nafialověle modravého šatu dívky s narůžovělým odstínem textilie spadající z temena dívčiny hlavy i s okrovým zbarvením košíku.

Druhá malba je časným příkladem Procházkova příklonu k neoklasicismu a k programu primitivismu, stylu, jenž ovládá celek i jednotlivé motivy. V duchu proklamované výtvarné strohosti a prostoty je na něm používáno archetypálních prvků, vlnovky, pravidelně rytmiizovaných skvrn a čar. I samotný námět poutníka klade před diváka prazákladní otázky o lidském bytí a směřování žití.

Stejným prostřednictvím se do sbírky dostaly i obrazy Jana Trampoty. Jde především o malbu *Uherské Hradiště*, vytvořenou patrně v závěru umělceho života a zachycující malebnou partii města v jemné, pro autora příznačné tonalitě pastelově měkkých barev. Patrně staršího data je Trampotův větší olej ležícího psa i několik kreseb, z nichž nejstarší je pastel *Žena sedící v křesle* datovaný k roku 1918.⁵³

Jako rodák z Uherského Hradiště měl k městu bezprostřední vztah Miloš Boria. Josef Pospíšil s tímto – ve své době neuznávaným – malířem přišel do styku již v roce 1923, kdy umělec maloval v oblasti Pooraví. O jejich vzájemném vztahu svědčí korespondenční lístek ze 4. října 1923 s Boriovým akvarelem oravského hradu, na jehož rubové straně čteme: „*Milý pane učiteli, peníze jsem již obdržel. Děkuji. Pracuji doma, začíná pršet. Přál bych si tu dlouho ještě pobýt. Začíná listí červenat a žloutnout. Báječné. Pozdrav milostivé paní, Dušce a Jurkovi. Poroučím se všem Boria.*“ Ze stejného prostředí je i další akvarel se zákrutem řeky v popředí a kostelíkem v zadním prostorovém plánu a patrně též olej *Krajina s kostelíkem*, obraz, podobně jako ostatní práce té doby příznačný pro časně tvůrčí období, kdy umělec podléhal vlně magického realismu.⁵⁴

V popisované sbírce nechyběla ani připomínka klasiků českého moderního malířství jako například kolorovaná grafika Václava Špály nebo album deseti grafických listů Josefa Čapka vydané nákladem Grafické edice *Veraikon* v roce 1918. Nejcennější akvizicí byl patrně obraz Jana Zrzavého označovaný jako *Žlutý Kristus*, jenž později přešel do majetku Dušany Písecké,

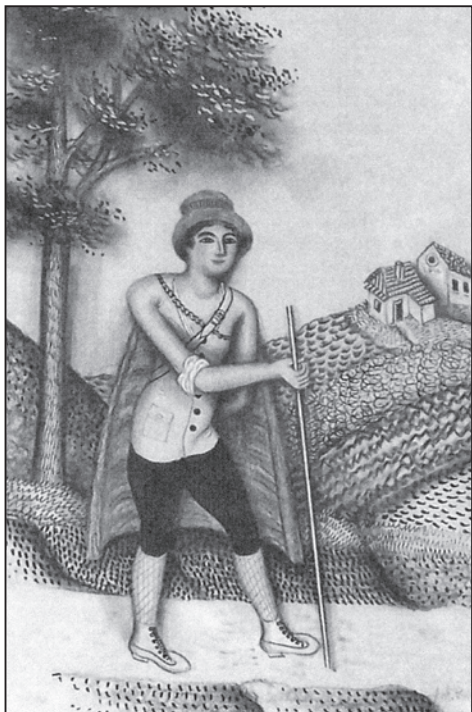
Jan Zrzavý, kresby tužkou z náčrtníků, nedatováno, foto J. Maliva, privátní sbírka.

kteřý byl dle svědectví členů rodiny zcizen, podobně jako zmíněný obraz *Plachetnice na mori* od M. Galandy.⁵⁵ Raritou byl *Autoportrét malíře* provedený jako kresba tuší perem s rubovými črtami pastelem na průsvitném papíru.⁵⁶ Tímto experimentem chtěl autor patrně zrušit u diváka pocit smyslové přítomnosti modelu a navodit duchovní atmosféru díla.

Hlavním okruhem sběratelského zájmu uměnímilovného tvůrce celé kolekce bylo moderní umění. Do sbírky pronikla však i díla starších autorů, jako byla kresba Maxe Švabinského, jenž do Uherského Hradiště občas zajížděl navštívit svého o šest let mladšího přítele Viktora Viklického (sen.), a svým štětcem zaznamenal pro něj i podobu města. V Pospíšilově sbírce se patrně v této souvislosti objevil *Portrét Františka Drtiny* (kresba tuší perem /?/), známého filozofa, pedagoga a hlavního redaktora periodika *Pedagogické rozhledy*. Dílo bylo vytvořeno ještě před první světovou válkou.⁵⁷ Jinými méně významnými přírůstky kolekce byly například kresby a menší obraz Stanislava Lolka, jemuž se Uherské Hradiště stalo domovem.

Nejrozsáhlejší část kolekce tvořila díla dvou blízkých přátel Pospíšilovy rodiny, sochaře a grafika Josefa Kubíčka a malíře i grafika Ferdiše Duší. Oba autory sblížovalo tvůrčí zaujetí náměty ze života prostých, fyzicky pracujících lidí, pobyt na Slovensku a jejich sociální citění, které od počátku učitelské kariéry naplňovalo i život Josefa Pospíšila. S Josefem Kubíčkem byl Pospíšil v přátelském i pracovním kontaktu již před rokem 1921, kdy textem doprovodil jeho zmíněný soubor šesti originálních dřevořezů nazvaný *Žatva v Čičmanech* i kolekci dvanácti dřevořezů vydaných pod názvem *Vršatecké Podhradie*. Také o rok později, jak bylo již uvedeno, napsal Pospíšil Kubíčkovi úvod k souboru jeho dřevořezů nazvanému *Drotárský kraj*, který stejně jako předešlé kolekce vyšel v Novém Jičíně tiskem Scota-Viatori. V té době se Pospíšil znal i s Ferdišem Dušou, se kterým pořádal zmíněnou publikaci A. Pražáka *Hurbanovia vo väzeniach*, vydanou Kruhem přátel Slovenska v roce 1923.

Součástí této ojedinělé umělecké sbírky bylo i množství drobné grafiky, zejména exlibris

Antonín Procházka, Poutník s holí, 1926, kresba tuší, bělobou a pastelem, rodinný archiv, privátní sbírka.

Max Švabinský, prof. František Drtina, první desetiletí 20. století, foto J. Maliva, privátní sbírka.

a bibliofilii, nejednou vydávaných k sjezdům Moravských knihomilů a exlibristů. Tomuto sběratelskému okruhu museli bychom však věnovat samostatnou studii. V souvislosti s dříve zmíněnými aktivitami připomeňme pouze brožurku Miloslava Novotného a Jaroslava Zatloukala *Mikuláš Galanda*, vydanou k 9. schůzce Moravských knihomilů ve Valašském Meziříčí o letnicích roku 1937, jako soukromý tisk účastníků schůzky ze Slovenska a kruhem přátel z Moravy a Čech, v počtu 220 výtisků.⁵⁸ Výtisk č. 173 v Pospíšilově sbírce je opatřen podpisy Novotného a Galandy a reprodukcemi, z nichž tři jsou malířem ručně kolorované.

Značným překvapením v této sbírce jsou dvě kresby, které prokazují, že sběratelský zájem Josefa Pospíšila nepoklesl ani ve druhé polovině let čtyřicátých, v posledních letech jeho života a rovněž naznačuje jeho pochopení současného výtvarného dění na celosvětové umělecké scéně. Jde o kresbu Pedro Florése *Harlekýn a Kolombína* a náčrt hlavy od (Adsuara) Viola Manuela, španělských umělců, kteří na pozvání olomouckých manželů Šolcových navštívili koncem čtyřicátých let naši republiku, aby zde vystavovali jako španělští malíři pařížské školy.⁵⁹

Práce těchto autorů mohl uherskohradištský sběratel spatřit v roce 1946 v pražském Mánesu na výstavě Umění republikánského Španělska, kde Florés vystavoval i obrazy s motivem Harlekýna a Manuel měl mezi jinými rovněž obrazy s portrétními motivy.

Josef Pospíšil náležel k české meziválečné generaci, která se do značné míry názorově ztotožňovala s masarykovským humanismem, s ideály svobody, národní svébytnosti, demokracie, pravdy, dělnosti a všelidské vzájemnosti. Jeho dominantním zájmem bylo vzdělávání a výchova mládeže i stálé sebevzdělávání a pozvednutí hmotné i duchovní úrovně českého a zejména slovenského lidu. Josef Pospíšil věřil, že vzdělání a osvěta je hlavní cestou k mravnímu i kulturnímu pokroku a stejně doufal, že i moderní české a slovenské umění, většinou soudobého obyvatelstva zavrhané, přispěje k tomuto pokroku a v příštích letech sehráje progresivní roli i v celoevropské kultuře.

Josef Kubíček, Podobizna ženy, dřevo, výška 38 cm, foto J. Maliva, privátní sbírka.

Pedro Florés, Harlekýn a Kolombína, asi 1946, kresba tužkou, foto J. Maliva, privátní sbírka.

Jeho entuziasmus zprvu nesměřoval k sběratelství; nákup výtvarných prací vnímal jako hmotnou podporu širší veřejnosti opomíjených autorů, kteří působili v regionech západního Slovenska. Jejich tvorba mu byla blízká prostotou a výrazovou upřímností i myšlenkovým souzněním s tradicemi lidového výtvarného projevu. Ač neprošel odborným výtvarným školením, hodnotu výtvarného díla spolehlivě rozpoznal. Vedla jej k tomu vrozená senzibilita a neklamná intuice. Moderní výtvarná díla stala se záhy předmětem jeho obdivu, radosti a vnitřního uspokojení. Svoji sbírku nebudoval systematicky; vyrůstala z přátelských kontaktů s autory i na základě náhodných příležitostí. Nelze ji proto srovnávat s rozsáhlými a známými pražskými soubory, jaké obsahovala například Kramářova sbírka, nebo proslulá výtvarná kolekce, kterou soustředil Jindřich Waldes. Mohla však směle soupeřit s poněkud monotematickým souborem obrazů a kreseb uherskohradištského sběratele Josefa Štěrbý.

Jak bylo zmíněno, specifikem sbírky Josefa Pospíšila se stala kolekce obrazů, kreseb a grafik autorů slovenských a výtvarníků, kteří působili na západním Slovensku, spolu s řadou knih a bibliofilii s výtvarným doprovodem a souborem drobné grafiky, novoročenek a exlibris. Pospíšilovo zaujetí moderním uměním lze chápat i jako ekvivalent jeho pedagogické činnosti směřující k výchově a vzdělání mládeže žijící v dobách Pospíšilova mládí v oblasti drobných moravských a slovenských příhraničních obcí v hlubokém sociálním i duchovním strádání. Pospíšilova kulturní aktivita se stala cennou devízou nejen pro duchovní niveau jeho působiště, ale zasela též plodné zrno i na dalších místech na Moravě.⁶⁰

Pokud by zvrácená kulturně politická situace v našem státě posledních let života Josefa Pospíšila nevedla k prudké devalvaci dosavadních uměleckých a mnoha kulturních hodnot i k podezřívavosti k držitelům jakýchkoli hodnot, patrně by nebyla tato sbírka rozptýlena a stala by se cenným přírůstkem Slováckého muzea v Uherském Hradišti či jiné veřejně přístupné umělecké sbírky.⁶¹

Poznámky:

- 1 František Kretz (1859 Blansko – 1929 Uherské Hradiště) po absolvování učitelského ústavu v Brně působil jako učitel. Zabýval se sběratelstvím dokladů hmotné kultury zejména lidu slováckého venkova, (keramika, textil, kraslice atd.), národopisem, dokumentární a novinářskou činností i hudební produkcí (varhany, klavír). Byl prvním ředitelem Slováckého muzea v Uherském Hradišti. Blíže H a b a r t o v á, R. a k o l.: *František Kretz (1859–1929): sběratel, národopisec, novinář*. Uherské Hradiště 2009.
- 2 Karel Jaroslav Obrátil (2. 11. 1866 Hukvaldy – 5. 4. 1945 Praha, vězeňská nemocnice na Pankráci). Výrazná osobnost české literární folkloristiky. Učitel, autor či spoluautor řady čítanek a publikací o regionálních památkách (Průvodce po Buchlově z roku 1905, Královské město Uherské Hradiště z roku 1914, Soupis uměleckého majetku v Uherském Hradišti, díl 1. majetek soukromý z roku 1922). Jeho Kryptadia pojednávají o erotickém životě lidu v lidové slovesnosti.
- 3 Bedřich Beneš Buchlovan (1885 Tučapy – 1953 Uherské Hradiště) byl vzdělaný a společensky aktivní učitel, překladatel, spisovatel, odborný pracovník, sběratel exlibris a drobné grafiky, milovník umění a krásné knihy (v letech 1930–1941 redigoval periodikum Bibliofil), později působil i jako knihovník a dobrovolný pracovník muzea v Uherském Hradišti. Pocházel z učitelské rodiny. Působil v Buchlovicích (odtud jeho umělecké jméno Buchlovan), od roku 1918 v Uherském Hradišti. Blíže P o r t l, P.: *Bedřich Beneš Buchlovan, známý neznámý*. Uherské Hradiště 2005; naposledy: P o r t l, P.: Bedřich Beneš Buchlovan. *ZVUK Zlínského kraje: časopis pro kulturu a společenské dění*, 2005, podzim, s. 27 a další.
- 4 Josef H. Štěrba (1888–1971), byl povoláním učitel, v letech 1951–1955 byl ředitelem Slováckého muzea v Uherském Hradišti. Věnoval se práci v řadě kulturních organizací města, ve Skupině moravských knihomilů atd. Přátelil se s řadou výrazných výtvarných osobností, s Antonínem Procházkou a jeho ženou Linkou, s Janem Trampotou, Ferdišem Dušou a dalšími. V katalogu výstavy Antonína Procházky realizované v Uherském Hradišti v roce 1964 bylo uvedeno 54 umělcových obrazů a kreseb, které pocházely většinou ze Štěrbova majetku.
- 5 Josef Pospíšil (12. 5. 1890 Klopotovice, bývalý okres Prostějov – 2. 6. 1953 Uherské Hradiště). Jeho otcem byl Silvestr Pospíšil, matkou Filomena, roz. Jindráková. V Bratislavě bydlel v ulici Na Strání 1, v Uherském Hradišti v ulici Hradební 201. V literatuře byl uveden naposledy Magdalenou Rychlíkovou, emeritní historičkou Národního muzea v Praze: R y c h l í k o v á, M.: Pocta Josefu Pospíšilovi a česko-slovenské vztahy. *ZVUK Zlínského kraje: časopis pro kulturu a společenské dění*, 2009, jaro-léto, s. 18 a další.
- 6 J ů z a, V.: *Antonín Procházka, obrazy a kresby z let 1904–1944* (katalog výstavy). Uherské Hradiště 1964.
- 7 Výsledkem vzájemných přátelských kontaktů byl mj. i tisk 220 číslovaných výtisků bibliofilie věnované Mikuláši Galandovi pro 9. schůzi moravských bibliofilů v roce 1937 ve Valašském Meziříčí a o dva roky dříve tisk novoročenky od M. Galandy pro prostějovský kroužek knihomilů. Jmenovaní sběratelé se sešli i na přípravě publikace: K o l l á r, J.: *Zpěvanky* (vybrali, k tisku připravili a poznámkami opatřili B. Beneš Buchlovan, J. Pospíšil a H. Štěrba), Praha 1952.
- 8 Podle dochovaného opisu vysvědčení dospělosti z 21. 7. 1909 podepsaného ředitelem c. kr. ústavu ku vzdělávání učitelů Janem Přecechtělem a zem. škol. inspektorem Edvardem Ouředníčkem byl maturantův prospěch ohodnocen jako chvalitebný ze zeměpisu, nauce o polním hospodářství, kreslení od ruky, uspokojivý v náboženství, pedagogice, metodice a praktických výstupech, českém jazyku, dějepisu, přírodopisu, přírodozpytu, matematice a tělocviku, v chování a nepovinných ručních pracích, dostatečný v němčině, krasopisu, zpěvu, hře na housle a hře na varhany. Stal se tak zatímním učitelem na veřejných školách obecných s českým vyučovacím jazykem. Vysvědčení dospělosti (č. 53, 1908/9) získal jako absolvent měšťanské školy v Tovačově v letech 1901–1904, jednorocního učebního kurzu při měšťanské škole v Přerově v roce 1904–1905 a 1.–4. ročníku na zmíněném ústavu po zkoušce z náboženství, pedagogiky, speciální metodiky a praktických výstupech s prospěchem uspokojivým.
- 9 Pedagogická činnost mladého učitele šla nad rámec jeho povinností; 5. 11. 1910 bylo okresním hejtmanem v Uherském Brodě J. Pospíšilovi vydáno povolení k zřízení nedělních vzdělávacích přednášek „...aby bylo zabráněno karbanění a pití mládeže v Sv. Sidonii“.

- 10 Ženou J. Pospíšila byla Marie, rozená Kolrusová, nar. 3. 8. 1896 v Bylnici, dcera Aloise Kolruse, skladníka a Marie roz. Strýčkové.
- 11 Karel Kálal (1860 Rakov na Milevsku – 1930 Praha) učil zprvu na řadě škol (Počátky, Stará Bělá, Frenštát pod Radhoštěm, Valašské Meziříčí), od roku 1906 na obchodní škole v Písku. Byl přítelem T. G. Masaryka. Po roce 1918 působil na Slovensku jako ministerský tajemník pro výchovu v Bratislavě, později byl ředitelem Obchodní akademie v Banské Bystrici. Známa jsou jeho díla komentující situaci na Slovensku pod útlakem Maďarů. Mezi jiným v roce 1890 vydal v Ružomberoku česko-slovenský a slovensko-český slovník, v roce 1920 vydal v Lysé nad Labem *Dějiny Slovenska*.
- 12 Emil Pacovský (1879 Kutná Hora – 1948 Praha), malíř, grafik, spisovatel, organizátor a propagátor výtvarného života zejména na Slovensku. Studoval v Praze na AVU (prof. Ženíšek, prof. Myslbek) a tři roky v Mnichově. Pobýval na Slovensku, v Detvě a v Čičmanech, kde často maloval. V Žilině roku 1903 založil první slovenský výtvarný Spolek: Grupa uhersko-slovenských maliarov. Roku 1922 vydal ročník slovenského periodika mladého slovenského literárního, hudebního a výtvarného umění *Svojest*. V roce 1912 založil uměleckou revue *Veraikon* a jeho grafickou edici. Psal mj. o Petru Brandlovi, o české ilustrační tvorbě o českém rytelectví atd. V rámci Masarykova lidovýchovného ústavu přednášel o dějinách umění.
- 13 Emil Pacovský: Ručně kolorované exlibris Maruše Pospíšilové, 1919, dřevorez na hedvábném papíru, 950 x 780 mm, signováno a datováno vpravo dole; Emil Pacovský: Ručně kolorované exlibris Dušky Pospíšilové, 1918, dřevorez, 120 x 850 mm, signováno a datováno vpravo dole.
- 14 12. 6. 1923 byl z referátu MŠNO v Bratislavě vydán příkaz (č. 15174. IA ai 1923 podepsaný min. Fr. Maškem) k jmenování Jos. Pospíšila definitivním učitelem Státní lidové školy v Trenčianske Teplé s platností od 1. 1. 1923 a J. Pospíšil byl zařazen do 3. platového stupně 9. hodnostní třídy (do 1. 4. 1924, kdy může platově postoupit), s příslušnými příplatky a služebními požitky blíže ve spisu specifikovanými.
- 15 Joža Pospíšil, *Selské umění ve škole obecné*, Výstavní výbor národopisné výstavy, Uherský Brod 1919; *Naša čitanka – čítanie mládeže trenčianskej župy*, svázok I., (uspořádal Josef Pospíšil), Veraikon, Praha 1919 (Na titulním listu reprodukce dřevorytu E. Pacovského s motivem z exlibris Dušky Pospíšilové, text doplněn reprodukcemi dřevorytů F. Duši a K. Vika); sv. II. zima a jar 1919–1920 (s reprodukcí dřevoryt F. Duši); *Vršatecké Podhradie*, 12 originálních dřevorytů J. Kubíčka (text Josefa Pospíšila), Nový Jičín 1921; *Žatva v Čičmanoch*, soubor šesti dřevorytů Jos. Kubíčka (text Josefa Pospíšila) číslované výtisky, Nový Jičín 1921; *Drotárský kraj*, soubor osmi dřevorytů Jos. Kubíčka, (úvod Josefa Pospíšila), Nový Jičín 1922; *Kukučín deťom* (uspořádal Josef Pospíšil), Učitelské knihkupectvo a nakladatelstvo (dále UKN), Žilina 1922; Dr. Albert Pražák, *Hurbanovia vo väzeniach* (pořádal J. Pospíšil a F. Duša), knižnica „Holubica“ sv. 4, Kruh priateľ Slovenska, Žilina 1923; *Kálal deťom* sborník z káralovej spisby pre slovenskú mládež (uspořádal J. Pospíšil), UKN, Žilina 1923; Joža Pospíšil, František Volf, *Obrazy zo života nášho prezidenta Osvoboditeľa*, UKN, Žilina 1926; *Slovenské rozprávky a povesti Boženy Nemcovej*, (upravili J. Pospíšil, F. Volf), UKN, Žilina 1924; F. Volf, J. Pospíšil, *Zo starej mošovskej školy*, O. Trávníček, Žilina 1925; F. Volf, J. Pospíšil, *Holuby mládeži*, UKN, Žilina 1925; *Elena Maróthy-Šoltézová mládeži* (upravili a úvodem opatřili F. Volf a J. Pospíšil), UKN, Žilina 1925; *Kukučín mládeži* (upravili a úvodem opatřili: F. Volf a J. Pospíšil), UKN, Žilina 1925.
- 16 Josef Pospíšil byl s Ferdišem Dušou v kontaktu již před rokem 1923, kdy spolu s Dušou uspořádal publikaci A. Pražáka *Hurbanovia vo väzeniach* (vyd. Kruh priateľ Slovenska). V roce 1932 napsal J. Pospíšil úvod k bibliofilii O maliarovi F. Dušovi. Ukázka z diela „*Dolu Váhom*“, vydané v nákladu 150 výtisků k 2. valnému shromáždění Spolku bibliofilů na Slovensku. O rok později některé z obrazů F. Duši z Pospíšilovy sbírky zakoupila Galerie výtvarného umění v Ostravě. Sběrka obsahovala i větší množství Dušových kreseb a grafik. Josef Kubíček patřil k blízkým přátelům Pospíšilovy rodiny, ve které se dochovalo několik menších Kubíčkových soch, rozměrnější dřevorezba a větší počet grafických listů i kreseb. V kontaktu byli od počátku dvacátých let, kdy Josef Pospíšil v roce 1921 doprovdil textem soubor šesti originálních dřevorytů Josefa Kubíčka *Žatva v Čičmanech*, a soubor dvanácti dřevorytů *Vršatecké Podhradie*. O rok později napsal úvod k souboru Kubíčkových dřevorytů *Drotárský kraj*. Grafické mapy vyšly tiskem Scotta-Viatori v Novém Jičíně. V roce 1930 vydal J. Pospíšil a F. Volf v Bratislavě jako soukromý tisk publikaci *Čičmanská pohádka* povodné

- drevoryty Jožky Kubíčka určenou pro účastníky 1. schůzky Spolku bibliofilů na Slovensku (ve výtisku č. 58 Věnované umělcem J. Pospíšilovi je všech šest drevorytů kolorovaných).
- 17 Alois Jirásek o svojom detstve (upravili F. Volf a J. Pospíšil), UKN, Žilina 1925; V o l f, F., P o s p í š i l, J.: *Kmeť mládeži*. UKN, Žilina 1926; V o l f, F., P o s p í š i l, J.: *Z potuliek Slovenskom pred 40 rokami*. Žilina 1926; P o s p í š i l, J.: Slohové práce našich dětí. In: *Sloh na škole národnej*. Kruh slovenských učiteľov (ďále KSU), Trenčianska Teplá 1926; P o s p í š i l, J., V o l f, F.: *Za slovenským maliarom (Peter Bohúň)*. Nákladem autorů a péčí KSU, Trenčianska Teplá, 1927; P o s p í š i l, J., V o l f, F.: *Stredné Považie – vlastiveda pre 4.–8. školský rok*. UKN, Žilina 1927; K a l i n ě i a k, J.: *Z dávných dob* (upravil J. Pospíšil). UKN, Žilina 1929; Sokolik roč. I. (Pospíšil, Loubal), 1927; rovněž roč. II., 1928; roč. III. (Pospíšil), 1929; roč. IV. (Pospíšil, Sýkora), 1930; roč. V. rovněž, 1931; roč. VI. rovněž, 1932.
 - 18 Na základě zkušebních výsledků vydala zkušební komise pro lidové a občanské (měšťanské) školy v Banské Bystrici dne 28. 4. 1928 potvrzení o způsobilosti „...k samostatnému úřadu učitel'skému na školách občanských (meštianských) s vyučovacím jazykom slovenským (a českým) pre jazyk vyučovacím, zemepis a dejepis.“
 - 19 Dušana Pospíšilová (nar. 11. 5. 1916), Jiří Pospíšil (nar. 19. 7. 1921).
 - 20 Fraňo Král (1903 Barton, Ohio, USA – 1955 Bratislava) se z USA vrátil jako dvouletý s matkou. Žil ve velice špatných sociálních poměrech. Vystudoval učitel'ský ústav ve Spišské Nové Vsi, v Bratislavě působil od roku 1930. Je známý jako slovenský básník a spisovatel (prózu psal i pro děti a mládež). Již v roce 1931 vydal sbírku básní Balt (vybavenou čtyřmi barevnými linoryty od M. Galandy) a autobiografický román Jano. V éře komunistické totality vystupoval neblaze jako politik.
 - 21 Mikuláš Galanda (1895 Štubnianské /Turčianské/ Teplice – 1938 Bratislava), moderní malíř a grafik, v roce 1914 složil maturitní zkoušku na gymnáziu v Lučenci, pak studoval na akademii v Pešti, studium přerušil pobytem v Turci a Štubnianských Teplicích, v Praze studoval zprvu na Uměleckoprůmyslové škole, od roku 1923 na akademii u Brömseho a Thieleho. V roce 1929 nastoupil v Bratislavě jako výpomocný učitel na I. dívčí měšťanské škole v Edlove ulici, od dubna 1930 učil na II. chlapecké měšťance. V roce 1931 získal dekret k výuce na učňovských školách. Od roku 1933 vyučoval na Škole umeleckých remesiel v Bratislavě, kde dříve byl výpomocným učitelem na odpoledních a večerních kurzech. V roce 1936 obeslal světovou grafickou výstavu konanou v Benátkách.
 - 22 Jednalo se o výstavu Dielo Mikuláša Galandu v roce 1963, na níž bylo zapůjčeno od M. Galandy 17 prací, např. Žena s krčahom (asi 1936, olej, plátno, 300 x 250 mm, sign. vpravo dole), Cestička v parku (akvarelová kresba perem tuší, 97 x 147 mm, sign. vpravo dole tuší: Galanda vytvořená umělcem 6. 8. 1935 v Štubnianských Teplicích a odeslaná jako pozdrav Pospíšilové rodině do Bratislavy), dále několik kreseb a grafických listů. Také na Fullovu výstavu zapůjčil J. Pospíšil některá svá díla.
 - 23 K výstavě dal majitel k dispozici oleje: Emil Pacovský: Dievča z Dačolomu, 1904, olej, 450 x 350 mm, signováno značkou s literou „P“ a datováno v levém horním rohu. Miloš Boria: Trenčianská Teplá též Krajina s kostelíkem, olej na plátně, 420 x 580 mm, nesignováno, dále akvarely téhož autora: Oravský hrad, 1923, akvarel, 410 x 230 mm, pohlednice ze 4. 10. t. r. J. Pospíšilovi do Trenčianske Teplé a akvarel Krajina v okolí Vršatca, 188 x 203 mm, signováno vlevo dole tužkou: Boria, a rovněž dílo: Ferdiš Duša: Oravská krajina. Z prací Jana Trampoty zapůjčil Josef Pospíšil kresbu tužkou Čičmany, provedenou rudkou a větší kresbu barevnými křídami: Komárno.
 - 24 K založení Spolku bibliofilů na Slovensku B. B. Buchlovan ve svých vzpomínkách napsal: „Na popud členů Československého díla sešli se 17. května 1930 v Živnostenském domě v Bratislavě milovníci a přátelé krásné knihy, aby založili spolek. Účast na ustanovující schůzi i bez agitace byla velmi pěkná a dá se očekávat, že zájem vytrvá a přinese krásné výsledky. Schůzi zahájil Josef Hofmann, který stručně promluvil o poslání spolku. Po přednášce Bedřicha Beneše Buchlovana referoval Josef Pospíšil o připravovaných pracích a přečetl stanovy, které shromáždění schválilo.“ R y c h l í k o v á, M.: Pocta Josefu Pospíšilovi a česko-slovenské vztahy. ZVUK Zlínského kraje: časopis pro kulturu a společenské dění, 2009, jaro/léto, s. 18 a další.
 - 25 H u r b a n, J. M.: *Básně a písně Československé* (připravili a doslovem opatřili J. Pospíšil a F. Volf). Vydal K. Jaroň Spolku českých bibliofilů 1930.

- 26 *Zo života* (do tisku připravil a doslovem opatřil J. Pospíšil), Spolok bibliofilov na Slovensku 1932.
- 27 *K r á l, J.: Štyri balady* (připravil J. Pospíšil, typograficky upravil Rud. Kubíček). Tisk se čtyřmi litografiemi Františka Kalába byl vydán k VII. sjezdu Skupiny moravských knihomilů v roce 1935.
- 28 Miloslav Novotný a Jaroslav Zatloukal, Mikuláš Galanda, soukromý tisk, 220 číslovaných výtisků vydali účastníci schůzky ze Slovenska s Kruhem přátel z Moravy a Čech k IX. Schůzce Moravských knihomilů ve Valašském Meziříčí, Praha 1937.
- 29 Osm ilustrací cyklu *Básne v kresbách*, 1930, kresby perem tuší, nažloutlý papír, 236 x 152 mm, sign. vpravo dole, SNG K 2452, K 2458, K 2460, K 2462–K 2466; Studie k cyklu *Žena v Košeli*, 1930–1931, kresba tužkou, 148 x 100 mm, signováno vpravo dole Galanda byla vystavena v roce 1963 na výstavě SNG pod č. kat. 255 jako soukromý majetek (vydáno v *Krásné knize* v Bratislavě 1931).
- 30 *P o s p í š i l, J., Z a t l o u k a l, J.: Mikuláš Galanda: monografia o slovenskom modernom maliarovi.* Československá grafická unie (dále ČGU), Praha–Prešov 1934. *P o s p í š i l, J.: Mikuláš Galanda slovenský malíř 1895–1938. Úryvek z konfesí malířových.* Uherské Hradiště 1941, (soukromý tisk vyšel jako otisk z 1. čísla *Archa* z roku 1941).
- 31 *Máj* K. H. Máchy (připravili J. Pospíšil a K. Pavelka, čtyřmi mědirytinami doprovodil M. Galanda). Uherské Hradiště 1936.
- 32 *M á c h a, K. H.: Máj.* Vlastním nákladem vydal J. Pospíšil, 1936.
- 33 *P o s p í š i l, J.: Mikuláš Galanda v službách krásnej knihy a exlibris. Bibliofil, časopis pro pěknou knihu a její úpravu* 15, Uherské Hradiště 1938, s. 109–111.
- 34 *P o s p í š i l, J.: Niekoľko slov o exlibrisu a exlibristov na Slovensku. Bibliofil, časopis pro pěknou knihu a její úpravu* 7, Brno–Uherské Hradiště 1930 s. 170–171; *P o s p í š i l, J.: Slovenské exlibris. Bibliofil, časopis pro pěknou knihu a její úpravu* 16, Uherské Hradiště 1939, s. 108–110; *P o s p í š i l, J.: Snahy o krásne upravenú knihu na Slovensku. Bibliofil, časopis pro pěknou knihu a její úpravu* 10, Uherské Hradiště 1933, s. 42–43, 80–85. Dalších výtvarných problémů se týkají statě: *P o s p í š i l, J.: Dolu Váhom a Ferdiš Duša.* Tamtéž, roč. 11, Uherské Hradiště 1934, s. 43–45. *M a l e š, M.: Slovinský malíř a grafik.* Tamtéž, roč. 17, Uherské Hradiště 1940, s. 26–28.
- 35 *P o s p í š i l, J., B á l e n t, B.: Exlibris na Slovensku.* Matica slovenská, Turčianský Martin 1947.
- 36 *K e j š, Ž e n í š e k, P o s p í š i l, Zemepis pre 6. až 8. postupný ročník ľudových škol.* ČGU, 1937; *P o s p í š i l, Ž e n í š e k, Dejepisná čítanka pre meštianské školy,* ČGU, Praha–Prešov 1937; *P o s p í š i l, J.: Ludovit Ryzner v listoch Michalu Kuščovi.* Knižnica „Našej školy“, sväzok XXIII., Bratislava 1936; *P l e v a, J. V.: Malý Bobeš, I. Díl,* (slovenské vydání připravili J. Pospíšil a R. Ženíšek), ČGU, Praha 1939.
- 37 *V o l f, F., P o s p í š i l, J.: Tatičkova cesta k víťazstvu. K 80. narodeninám T. G. Masaryka.* UKN, Žilina 1930; *V o l f, F., P o s p í š i l, J.: Slovenské obrázky.* UKN O. Trávníček, Žilina 1931.
- 38 *K u k u č i n, M.: Poza školu.* Knižnica Roje č. 28–29 (úvod napsal J. Pospíšil), ČGU 1938.
- 39 *P o s p í š i l, J.: Štefan Straka.* Praha–Prešov 1937.
- 40 Ferdinand Písecký (25. 11. 1879 Praha – 25. 10. 1934 Bratislava). Od roku 1919 působil Písecký v Modré, kde byl ředitelem učitelského ústavu a organizátor politického i společenského života obce. Po roce 1926 působil na Slovensku jako krajský školní inspektor. S Josefem Pospíšilem přicházel do styku i jako spoluautor slovenských čítanek.
- 41 Citace z dopisu syna Josefa Pospíšila Jiřího z 12. 5. 1969 odeslaného neznámému příjemci. K dříve uvedeným příkladům kulturní agilnosti Josefa Pospíšila lze připojit, vedle uvedených titulů (např. v pozn. č. 35), například jeho podíl na článcích ve *Vlastivědném sborníku okresu Uhersko-Hradištského. Ročník I. 1947 a ročník II. 1949.* (Vlastivědná sekce okresní osvětové rady, okresní pedagogický sbor a Slováké muzeum, Uherské Hradiště 1947–1949.). Z pera uherskohradištského sběratele vyšla i první monografie Josefa Kubíčka: *P o s p í š i l, J.: Sochař Joža Kubíček poznámky k jeho dílu.* Olomouc 1947. Společně se svými kolegy připravil publikaci: *K o l l á r, J.: Zpěvánky* (vybrali, k vydání připravili a poznámkami opatřili B. Beneš Buchlovan, J. Pospíšil a H. Štěrba), Praha 1952 a další.
- 42 *L o u b a l, L. L.: Exlibristovy vzpomínky,* (upravil Jiří Vinkler). Moravská Třebová 2007.
- 43 Pospíšil, Zatloukal (cit. v pozn. č. 30).
- 44 M. Galanda, *Plachetnica na mori*, 1932–1933, olej, karton, 265 x 355 mm.

- 45 Pastier s kravami, 1936, akvarelovaná kresba tuší a tužkou na hlazeném polokartonu, 220 x 314 mm. V roce 1963 na výstavě SNG v Bratislavě pod č. 380. Cestička v parku, 1935, kresba tuší s akvarelem na polokartonu 97 x 147 mm, signováno vpravo dole tuší Galanda. Na výstavě SNG v Bratislavě v roce 1963 pod č. 367. Krajina s červeným slnkem, 1935, akvarelová kresba štětcem a tuší na polokartonu (se znakem ozubeného kola a literami ABO LR), 92 x 139 mm, signováno vpravo dole: G. Na výstavě SNG v Bratislavě v roce 1963 pod č. 360. (Dle dopisu SNG čj. 554/64 – Kozm. z 13. 5. 1964 vracela SNG panu Jiřímu Pospíšilovi, synovi Josefa Pospíšila, z výstavy 17 děl M. Galandy.)
- 46 M. Galanda, Chlapec a prodavač, kolorovaná kresba tuší na ručním papíře, 220 x 160 mm, nesignováno.
- 47 L. Fulla, Gazda zo Ždiaru, 1937–1938, akvarelem kolorovaná malba tuší, nahnědlý papír, 265 x 177 mm, signováno tužkou vpravo dole: Fulla. Drak, 1929–1930, akvarelem kolorovaná kresba tuší, papír, signováno vpravo dole: Fulla.
- 48 Bedřich Hoffstädter, Trenčínský hrad, druhá polovina třicátých let 20. století, olej na lepence 260 x 420 mm, signováno vpravo dole. F. Salvendyová, Povož na východoslovenském venkově, akvarel, papír, bližší údaje nezjištěny.
- 49 Uvedeno v pozn. č. 13 a 23.
- 50 V. Vaculka, Dívka v kroji, 1937, olej, plátno, 900 x 600 mm, signováno vpravo dole štětcem: Vac 37. Týž: Ejhle člověk, 1942, kresba štětcem tuší, papír, 237 x 159 mm, signováno vpravo dole: Vac 42. Dívka s dlouhými vlasy, 1942, kresba tuší štětcem, 240 x 160 mm, signováno vpravo dole: Vac 42. Ulice v Uherském Hradišti, asi 1937, olej, plátno, 500 x 620 mm; Týž, Krajina s kostelíkem, akvarel, bližší údaje neznámé.
- 51 I. Vaculková, Zátíší s bramboříkem a jablky, nedatováno, olej, plátno, 450 x 540 mm, signováno vlevo dole: Vaculková. Táž: Stará stavení, olej, plátno, 320 x 450 mm, nesignováno.
- 52 A. Procházka, Dívka s košem ovoce, olej (s temperou?), plátno, 1923, 700 x 500 mm, signováno vpravo dole: A. Procházka 23. Týž: Poutník s holí, 1296, kresba tuší s bělobou a pastelem, 420 x 260 mm, signováno vpravo dole: Procházka 26.
- 53 J. Trampota, Uherské Hradiště, nedatováno, olej, plátno, 550 x 570 mm, signováno vpravo dole: Trampota; týž: Ležící pes, olej na plátně, 760 x 1000 mm; týž: Žena sedící v křesle, 1918, kresba pastelem, papír, 225 x 200 mm, signováno vlevo dole tužkou: Jan Trampota 1. 6. 18.
- 54 M. Boria, Oravský hrad, 1923, akvarelová studie na pohlednici, 900 x 1350 mm, signováno v textu na rubu. Týž: Krajina s řekou a kostelem, asi 1923, akvarel, papír, 180 x 203 mm, signováno vpravo dole: M. Týž: Krajina s kostelíkem, asi 1923, olej, plátno, 420 x 580 mm, nesignováno.
- 55 J. Zrzavý, Žlutý Kristus, 1918, olej na překližce, 285 x 265 mm, signováno vpravo dole: Jan Zrzavý 1918.
- 56 J. Zrzavý, Autoportrét malíře, nedatováno, kresba tuší perem na průsvitném papíru s pastelovými črty na rubové straně, 290 x 190 mm, nesignováno.
- 57 Max Švabinský, Portrét Františka Drtiny, asi první desetiletí 20. století, kresba perem tuší, tuhý papír, 350 x 276 mm, (papír 385 x 300 mm), nesignováno.
- 58 Biografické údaje uvedeny v pozn. č. 28. (Nestránkováno, 20 stran formátu 200 x 185 mm s přebalem se záložkami, tištěno na ručním papíru Holland pražskou tiskárnou Orbis písmem Garmond bodoni s šesti reprodukcemi, z nichž výtisk č. 173 má tři ručně kolorované reprodukcce).
- 59 Pedro Florés, Harlekýn a Kolombína, asi 1946, kresba tužkou, papír s vodoznakem Slovenská banka, 260 x 185 mm, signováno vpravo dole tužkou: Florés; A. Manuel, Hlava, kresba tužkou, formát cca A2, bližší údaje nezjištěny.
- 60 Příkladem může být Prostějov, kde občané již v roce 1934 zhlédli expozici Galandových prací ve výkladní skříni knihkupectví a nakladatelství J. F. Bučka a větší umělcovu výstavu v únoru 1937 v síních zemědělské školy. Město zakoupilo z výstavy jednu z nejkrásnějších Galandových Madon. Autor, který se vernisáže zúčastnil i se svojí ženou, přonesl zde několik slov.
- 61 Po smrti J. Pospíšila a jeho ženy se po vzájemné dohodě o sbírkové fondy podělili jeho děti, Jiří a Dušana. O části v majetku dcery nemáme příliš informací. Jen z ústního podání se dovídáme, že v třetí generaci, v důsledku manželských neshod, došlo k zcizení několika významnějších prací, jako byl Žlutý Kristus Jana Zrzavého, nebo Galandův obraz Plachetnica na mori. Ve značné míře

ucelená zůstala synova část kolekce, kterou dnes vlastní vnuci Josefa Pospíšila. Pokud je známo, několik maleb Ferdise Duši zakoupila Oblastní galerie v Ostravě a menší soubor grafik přešel do sbírek slovenských galerií. Jistý počet kreseb, grafik a exlibris získali i privátní sběratelé.

Literatura:

L o u b a l, L. L.: *Exlibristovy vzpomínky*. Moravská Třebová 2007.

R y c h l í k o v á, M.: Pocta Josefu Pospíšilovi a česko-slovenské vztahy. *ZVUK Zlínského kraje: časopis pro kulturu a společenské dění*, 2009, jaro-léto, s. 18–21.

Doc. PhDr. Josef M a l i v a (n. 1931), emeritní docent dějin umění na Univerzitě Palackého v Olomouci a soudní znalec v oboru výtvarného umění. Zabývá se problematikou renesanční skulptury a uměním 20. století, zejména tvorbou českých a německých autorů na Moravě.

Josef Pospíšil – an unselfish disseminator of culture and education – and the outline of his art collection

A b s t r a c t

Josef Pospíšil was an extraordinarily agile Czech teacher, organizer and publisher whose literature work was devoted to versatile education and enlightenment of young people, namely in Slovakia where he was teaching at basic schools. He spent the longest time in Trenčianská Teplá and in Bratislava where he stayed until 1938 when most of the Czech intelligentsia was expelled from the country.

In Slovakia Josef Pospíšil made friends with the representatives of the modern Slovak painting, especially with Mikuláš Galanda and Ludovít Filla and he started to build his art collection. It included the works by Martin Benka, Cyprian Majerník, Bedřich Hoffstädter, Ester Šimerová and others. Later, when he was teaching in Uherské Hradiště in Moravia, Pospíšil was also meeting Czech modern painters and gradually he was getting paintings, pieces of graphic art and sculptures by prominent Czech artists. Among others there were Josef Čapek, Václav Špála, Jan Trampota, Antonín Procházka, Willi Nowak, Jan Zrzavý and the sculptor Josef Kubíček. There were also works by regional artists, for example by Mr and Mrs Vaculka or by Miloš Boria and also several works by Spaniards of Paris School who exhibited in our country after the WW II. Josef Pospíšil was also the lover of beautiful books, he was an active bibliophile and collector of little pieces of graphic art with numerous examples in his collection.

The main purpose of this article is to publish some less known pieces of art which were unpublished so far in the monographs and listing literature and to extend the knowledge about the Czech and Slovak art. Simultaneously, it is also a little contribution to the effort of recording the collecting activities in Czech Republic as well as in Slovakia.

Josef Pospíšil – aktiver Bildungs- und Kulturträger – Abriss seiner Kunstsammlung

Z u s a m m e n f a s s u n g

Josef Pospíšil war ein außerordentlich aktiver tschechischer Lehrer, Organisator und Publizist, der sich im Rahmen seiner literarischen Tätigkeit mit der allgemeinen Bildung und der Aufklärung für Jugendliche beschäftigte. Diese Tätigkeit übte er besonders in der Slowakei aus, wo er an niederen Schulen unterrichtete. Am längsten war er in Trenčianska Teplá und in Bratislava tätig, wo er bis 1938 blieb. Nach diesem Zeitpunkt wurde die tschechische Intelligenz aus dem Lande ausgewiesen.

In der Slowakei knüpfte Josef Pospíšil Freundschaft mit den Vertretern der modernen slowakischen Malkunst, insbesondere mit Mikuláš Galanda, Ludovít Fulla, und begann seine Kunstsammlung auszubauen. In seiner Sammlung waren unter anderen Martin Benka, Cyprian Majerník, Bedřich Hoffstädter, Ester Šimerová und weitere Künstler vertreten. Später, als er im pädagogischen Bereich in Mähren (konkret in Uherské Hradiště) tätig war, stand er in Kontakt mit modernen tschechischen Künstlern und für seine Sammlung gewann er Schritt für Schritt malerische, grafische sowie

bildhauerische Werke der führenden tschechischen Künstler. Dazu zählten Bilder von Josef Čapek, Václav Špála, Jan Trampota, Antonín Procházka, Willi Nowak, Jan Zrzavý und Skulpturen von Josef Kubíček. In der genannten Sammlung fehlten auch nicht die Werke von regionalen Künstlern, so zum Beispiel vom Ehepaar Vaculka oder von Miloš Boria, sowie sporadische spanische Werke der so genannten Pariser Schule, die bei uns kurz nach dem zweiten Weltkrieg ausgestellt worden waren. Josef Pospíšil war auch Liebhaber von schönen Büchern, aktiver Bibliophil, Sammler von Kleingrafik und seine Sammlung enthielt mehrere wertvolle Akquisitionen auch aus diesem Bereich.

Der Artikel setzt sich zum Ziel, einige bislang unbekannte Werke zu veröffentlichen, die in der bisherigen monografischen und Verzeichnisliteratur noch nicht publiziert worden sind, und somit sollten die Kenntnisse über die tschechische und slowakische Kunst erweitert werden. Zugleich handelt es sich um einen kleinen Beitrag zur Erfassung der Sammlertätigkeit in Tschechien und in der Slowakei.

SCÉNOGRAFICKÉ NÁVRHY MILOŠE SOUČKA PRO SLOVÁCKÉ DIVADLO

Pavel Portl, Slovácké muzeum, Uherské Hradiště

Miloš Souček patří k významným osobnostem v dějinách Slováckého divadla. Téměř čtvrtstoletí zde působil jako šéf výpravy a významně ovlivňoval tvář divadla v šedesátých a sedmdesátých letech. Tato studie hodnotí jeho návrhy scén a kostýmů, přičemž východiskem je Součkova rozsáhlá umělecká pozůstalost.¹

Miloš Souček se narodil 8. 4. 1933 v Lysé nad Labem. Nejprve studoval na Státní grafické škole v Praze (1948–1951), kde vedl nový obor scénické výtvarnictví malíř a scénograf Richard Lander. Poté absolvoval Vysokou školu uměleckoprůmyslovou (1951–1956) ve třídě Karla Svobody.² Po studiích odešel učit do pohraničí na Frýdlantsko. Kvůli onemocnění manželky se na krátkou dobu nejprve přestěhoval do Liberce, kde působil v divadle, a následně do Prostějova, odkud pocházela jeho žena. Zde nastoupil do Oděvního podniku Prostějov (dále jen OP Prostějov) jako návrhář konfekce, později pracoval v olomouckém divadle.³ Do Uherského Hradiště přišel v roce 1963, byl přijat do Slováckého divadla jako šéf výpravy. Pracoval zde až do roku 1986, s výjimkou let 1981–1984, kdy byl po dvou prodělaných infarktech v invalidním důchodu. Během té doby se podílel na přibližně 150 inscenacích.⁴ V roce 1986 odešel Miloš Souček do důchodu, zemřel o dva roky později 7. 2. 1988 v Uherském Hradišti.⁵

Miloš Souček (1933–1988), scénograf a šéf výpravy Slováckého divadla. Soukromá sbírka.

Počátky ve Slováckém divadle

V době, kdy Souček přišel do Uherského Hradiště, Slovácké divadlo v podstatě bojovalo o svou existenci. Dokonce se v roce 1965 zvažovalo jeho zrušení po dostavbě nového divadla v Gottwaldově (Zlíně). O dva roky později byl přijat kompromis – bylo propuštěno 15 pracovníků, snížil se státní příspěvek a počet premiér i představení; Slovácké divadlo se stalo nejmenší zájezdovou scénou v republice.⁶ Několikaletá krize byla ukončena příchodem Ladislava Lakomého, který jako umělecký šéf během jediné roku (sezóna 1967/1968) stabilizoval situaci v souboru. Dalším tvůrčím impulzem byl dramaturgický plán Ludmily Bařinkové, která neváhala zařadit do té doby na oblasti nemyslitelnou hru s náboženskou tematikou, jakou byla *Komedie o hvězdě* (1967) v režii Lakomého. Zároveň v divadle došlo ke generační obměně. Do divadla tehdy přišly další osobnosti, které vytvořily silný soubor: režisér a od roku 1968 nový umělecký šéf Karel Neubauer, režisér Zdeněk Pospíšil, kostýmní výtvarník Oldřich Réda a herci Gabriela Wilhelmová, Zdenka Sušilová, Eva Strupplová, František Šnábl, Jaroslav Kyncl, Lubomír Vraspír, Stanislav Wandas, Igor Stránský, Pavel Zatloukal, Jiří Pecha.

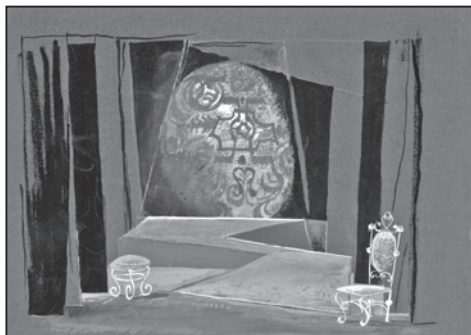
Funkce šéfa výpravy byla poměrně náročná pozice, neboť ze začátku zahrnovala podíl na většině připravovaných inscenací – až do poloviny sedmdesátých let se Souček autorsky

podílel na osmi až deseti inscenacích za sezónu. Samozřejmě měl na starosti pozvánky, plakáty a divadelní programy, tedy celý vizuál divadla. Do jeho kompetence patřilo řízení celého realizačního týmu, který tvořili vlásenkářky, garderobiéra, nákupčí, techničtí pracovníci a malíři kulis, dokonce se musel starat o ryze úřednickou práci, jako bylo např. navrhování odměn jednotlivým pracovníkům. Scházeli se každé pondělí ráno na tzv. fermanech, tedy poradách, na nichž se stanovil týdenní plán úkolů.⁷

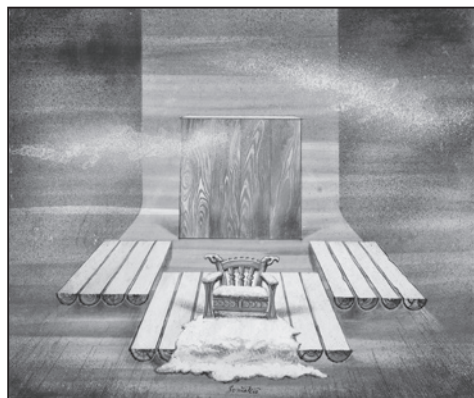
Své přijímací návrhy do Slováckého divadla vytvořil Souček pro inscenaci Moliérova *Dona Juana* (1963, nerealizováno).⁸ Pět scén v sytých barvách, červené a modré, jsou moderní, dynamické, s výrazným pozadím, jež pracuje s náznaky a symboly; jeviště je středem rozdělené zešikmenou plochou a dále ponechané pro hereckou akci, případně doplněno jedním dvěma nábytkovými solitéry. Návrhy kostýmů se dochovaly pouze dva mužské, šlechtické a vznikly zřejmě jako kontrasty k jednoduché, oproštěné scéně, která jim dává vyniknout. Jsou tradiční, odpovídají dobové módě, Souček je navrhl se smyslem pro detail, v kombinaci modré, šedé, bílé a červené, což plně koresponduje s barevností scén a přes vzájemný kontrast de facto vytváří jednotu celé výpravy.

Jedinečná je výtvarná stránka návrhů. Souček byl suverénní kreslíř a vynikající malíř. Základ jeho návrhů představuje kresba tužkou a následná přemalba akvarelem, která dovoľovala zachytit různé odstíny barev, a jejím užitím vznikal dojem plastičnosti. Vedle akvarelu v menší míře využíval také malbu anilinovými a temperovými barvami. Kontury dokresloval černou tuší, případně bílou, pokud byly návrhy malovány na tmavý podklad. V některých případech jsou návrhy dohotoveny nástřikem barvy fixírkou k umocnění dojmu.⁹

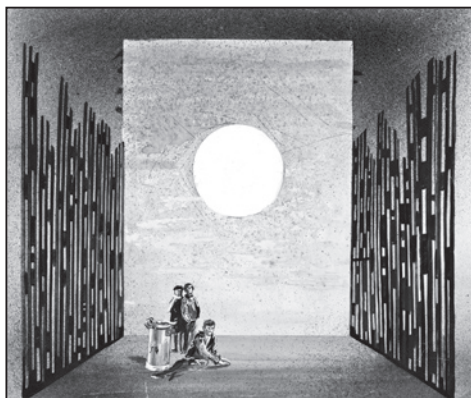
Již v prvních sezónách ve Slováckém divadle se Souček profiloval jako divadelní výtvarník s jasně čitelným rukopisem. Zde je třeba poznamenat, že jeho scenografické možnosti byly značně omezené. Limitován byl především po technické stránce, neboť ještě v sedmdesátých letech bylo Slovácké divadlo oblastním zájezdovým, takže velkou část svých představení odehrálo na zájezdech po menších městech a vesnicích, tedy na zcela jiném jevištním

Zkušební návrh scény pro inscenaci *Don Juan* (1963, nerealizováno). Sbírkový fond Slováckého muzea v Uherském Hradišti (dále jen Sbírkový fond SM UH).

Návrh scény pro inscenaci *Oldřich a Božena* (1968). Sbírkový fond SM UH.

Skica scény pro inscenaci *Bílá nemoc* (1968). Sbírkový fond SM UH.

prostoru, než který mělo na domovské scéně v Uherském Hradišti.¹⁰ Pro Součka jako autora scény to znamenalo nutnost maximálního zjednodušení, aby všechny scénické prvky byly nejen schopné převozu (tedy rozložitelné do určitých rozměrů), ale také aby se celá scéna vešla i do prostoru vesnického kulturního domu, kde se divadelní představení běžně odehrávala. Požadavkem tedy navíc byla adaptabilnost, resp. variabilnost scény. V případě kostýmů se Souček nemusel potýkat s těmito problémy. Nicméně se očekávalo, že kostýmní složka bude odpovídat charakteru hry a svým způsobem i vkusu diváků, kteří v místním kulturním domě očekávali spíše klasicky pojaté divadlo.

Návrhy scén z prvních let Součkova uherskohradištského angažmá se nedochovaly, k dispozici máme teprve návrhy pro inscenace *Pohádka z kufru* (režie L. Lakomý, premiéra 1967), *Bílá nemoc* (režie F. Čech, 1968) a *Oldřich a Božena* (režie K. Neubauer, 1968).¹¹ Řešení všech scén je velmi podobné, jednoduché a funkční. V inscenaci Hrubínovy hry tvoří základ rustikální scény dřevěné kulatiny spojené do tří ploch a jen výměnou ústředního objektu se proměňuje prostředí – masivní historizující křeslo s bílou kožešinou naznačuje síň šlechtického sídla, stromky evokují vesnický exteriér. Podobný princip Souček uplatnil i ve skicách k *Bílé nemoci*. V nich pozornost soustředil na vysoké pozadí v chladné modrošedé barvě, jemuž vévodí světlý kotouč, „světélkující surrealistický příznak bílé nemoci“,¹² a na zcela prázdné jevištní ploše se střídají symbolicky určující předměty – v prvním návrhu pouze popelnice, v druhém dvě rokoková křesla a zrcadlo. Tyto návrhy jsou ve své jednoduchosti velmi působivé, pracují s náznaky a symboly, uplatňují smysl pro jevištní zkratku, splňují podmínky snadné variability, jejich podoba vystihuje charakter hry a přitom dávají maximální prostor pro herce.¹³ Ani v pohádkové hře Souček neužil doslovnosti. Pohrál si s motivem královské koruny, kterou zavěsil nad scénu, a prostor pod ní varioval podle děje jako trůn, stan, školní třídu nebo žalář. Podle vzpomínky Oldřicha Rédy vznikaly výpravy k pohádkám často za kritických finančních podmínek. Často se totiž uváděly až na konci sezóny a protože rozpočet se neplánoval pro každou inscenaci zvlášť, ale pro všechny dohromady, stávalo se, že na tu poslední zbylo jen minimum peněz.¹⁴

Kostýmní tvorba

Jestliže pro scénickou tvorbu Miloše Součka je příznačná jednoduchost až strohost, využití náznaků, symbolů a zkratky, kostýmní tvorba má poněkud odlišný charakter. V mnohém Souček navazuje na své návrhy před příchodem do Uherského Hradiště. Jeho kostýmy vynikají pečlivostí a detaily, které jsou výsledkem svědomité přípravy a znalostí historie, pochopení smyslu hry, resp. režijního výkladu a vnímání charakteru postav, který podtrhuje svými kostýmy, dokáže jimi vyjádřit sociální postavení, ale i vlastnosti. Pro něj typickou výpravnost využil v dobových inscenacích, počínaje hned v roce 1963 *Maškarádou* (režie O. Gudrich), po níž následovaly např. *Liliomfi* (režie J. Palla, 1964), *Strýček Váňa* (režie O. Gudrich – R. Mecnarowski, 1965), *Sluha dvou pánu* (režie J. Stehno, 1966) nebo *Dáma s kaméliemi* (režie R. Jurda, 1967), jedna ze Součkových nejpůsobivějších kostýmních inscenací.¹⁵ Souček v nich vytváří přitažlivý svět ideální krásy a elegance, pohrává si s barvami, soustřeďuje se na detaily.¹⁶ Už při kreslení návrhů měl velmi jasnou představu o použití látek, dokonce o konkrétních vzorech; přesně věděl (a v návrzích namaloval), které doplňky náleží ke kostýmům; šel do takových detailů, jako jsou třeba náušnice v návrhu kostýmu Marguerity Gautierové nebo řád na fraku barona de Varville. Ačkoliv věnuje pozornost detailům, stále vnímá kostým jako celek, zná míru, a stejně jako odmítal v kostýmních návrzích stylizaci, uměřeně dávkuje i tam, kde je snadné sklouznout k přeplácánosti a nadbytečnosti.

Jestě více se realizoval v Shakespearových dramatech *Othello* (režie P. Rímský, 1965), *Komedie plná omylů* (režie P. Rímský, 1966) a *Romeo a Julie* (režie K. Neubauer, 1969). Ve všech uplatnil své znalosti dějin odívání, v *Othellovi* strhávají pozornost skvostná benátská

Návrh kostýmu pro inscenaci *Dáma s kaméliemi* (1967). Sbírkový fond SM UH.

Návrh kostýmu pro inscenaci *Dáma s kaméliemi* (1967). Sbírkový fond SM UH.

Návrhy kostýmů pro inscenaci *Komedie plná omylů* (1966). Sbírkový fond SM UH.

roucha zvaná dogaline,¹⁷ všechna doplněná o lesk mohutných zlatých řetězů a spon opasků; v *Komedii plně omylů* je patrná větší volnost, návrhy kostýmů naznačují, že jde spíše o citace starověkých předloh, jsou barevně výraznější (časté užití žluté a fialové barvy), v širším výrazovém spektru od důstojných, přes komické až po neskrývaně erotické. Příležitostí, kterou plně využil, byly pro Součka historické hry. V nich totiž mohl plně rozvinout své zaujetí, ne-li posedlost, filigránskou precizností. Krátce po sobě přišly inscenace, v nichž se musel popasovat s problémem vytvořit dvojí kostýmy ze stejné doby a stejného prostředí, a přitom odlišné – pro hry *Marie Stuartovna* Friedricha Schillera (režie R. Mecnarowski, 1966) a *Filip II.* od Emila Verhaerena (režie F. Čech, 1968). Jde o kostýmy honosné a efektní; držel se tradičního pojetí, tedy co nejvíce historicky odpovídajícího. Převaha mužských postav mu navíc zúžila variační možnosti. Základem oděvu byly kabátce, konkrétně španělská varianta zvaná ropilla, pláštík boemio, typické okruží a kalhoty zvané ksás nebo poctivice, tedy punčochové kalhoty, jejichž výška dosahovala pouze nad kolena, vycpáním je bylo možné tvarovat do geometrických tvarů koule, nebo do hruškovitých či zploštělých podob.¹⁸ Souček jako rozlišující použil – zjednodušeně řečeno – verzi barevnou a černobílou. Pro Schillerovo drama navrhl kostýmy plné barev: několik odstínů modré, od azurové až po petrolejovou, fialovou, burgundskou červenou; pracoval s korálkovými aplikacemi a zlacenými portami, o čemž svědčí jeden z nejnákladnějších Součkových kostýmů pro postavu Alžběty I., který je typickou ukázkou Součkova kostýmního výtvarnictví. Naopak, postavy ve *Filipovi II.* oděly do kostýmů v kombinaci bílé, šedé a černé. Jedinou výjimku musel učinit v případě kostýmu krále zpovědníka Bernarda a doplnit jeho roucho o jemně fialový plášť, neboť hlubo-

Návrhy kostýmů pro inscenaci *Marie Stuartovna* (1966). Sbírkový fond SM UH.

Návrh kostýmu pro inscenaci *Filip II.* (1968).
Sbírkový fond SM UH.

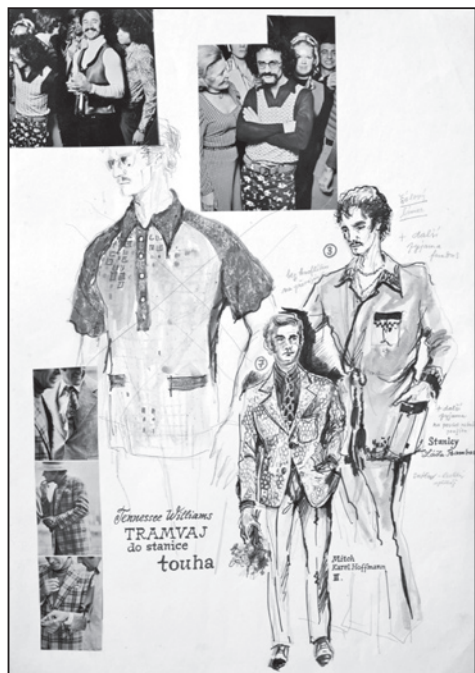

Fotografie scény z inscenace *Muži v offsidu*
(1967). Soukromá sbírka.

ké znalosti liturgického textilu využíval při navrhování náročných slavnostních církevních rouch.¹⁹ Ostatně roucha duchovních byla ozdobou i v historických hrách, v nichž dostal Souček příležitost v sedmdesátých letech. Nejprve to byla *Jana z Arcu* (režie M. Hynšt, 1974), poté *Zázrak na louži* (režie K. Neubauer, 1977), komedie z lucemburské doby podepsaná Milanem Calábekem (ve skutečnosti byl jejím autorem Jiří Šotola).

Pravý opak představovaly tzv. civilky, které Souček nedělal příliš rád. Jejich střízlivost nekonvenovala s jeho kreativitou, přitom právě kostýmy pro civilní hry se nenavrhují snadno. Měl v nich omezené možnosti, přesto i jim se snažil dát určitou osobitost. Především znovu hledal dobový kontext, což je nejlépe viditelné na ženských kostýmech. V *Mužích v offsidu* (režie J. Stehno, 1967) se inspiroval módou druhé poloviny dvacátých let a všechny herečky oblékl do šatů jednoduchých linií, bez výrazněji vyznačeného pasu, v délce ke kolům až nad kolena. Přesnou stylizaci podtrhl scénou v naivistickém stylu, ohraničil ji rámy se štítky, a tím vytvořil doslovnou scénografickou paralelu režijního pojetí – za sebou jdoucích obrazů. Jeden z nejobsáhlejších konvolutů, obsahující 25 kostýmních návrhů, se dochoval k inscenaci *Povídky z Vídeňského lesa* (režie Z. Pospíšil, 1970). Tentokrát použil kombinaci módy dvacátých a třicátých let a jejich typických rysů využil pro věkovou diferenciaci hrdinek – kostýmy v délce nad kolena byly určeny pro dívky, zatímco kostýmy inspirované třicátými léty, tedy rafinovaně ženské s prodlouženou siluetou a zvýrazněným pasem, oblékly hrdinky středního věku. Soudobou módu Souček reflektoval v inscenacích *Osm žen* (režie R. Mecnarowski, 1964) a *Válka vypukne po přestávce* (režie H. Domes, 1977). Pro Daňkovo drama navrhl

sérii různorodých mužských kostýmů, od věžeňského mundúru, přes nemocniční úbor, frak až po antickou řízu. Ženské kostýmy vyvolávají vzpomínku na Součkovu pracovní epizodu v OP Prostějov, neboť návrhy působí jako kvalitní elegantní konfekce – nositelná ponča, lehce futuristická kimona nebo černý lurexový kostým. Výtvarně ojedinělé jsou návrhy k inscenaci *Tramvaj do stanice Touha* (režie H. Domes, 1982). Souček totiž použil techniku koláže, položil vedle sebe vlastní návrhy a výstřížky dobové módy z časopisů, čímž nezastíral inspirační zdroje svých kostýmů.²⁰

Návrhy kostýmů pro inscenaci *Tramvaj do stanice Touha* (1982). Sbírkový fond SM UH.

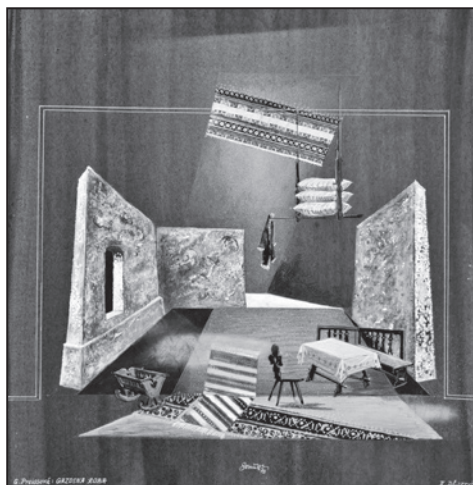

Návrh kostýmu pro inscenaci *Pohádka o beranicích* (1977). Sbírkový fond SM UH.

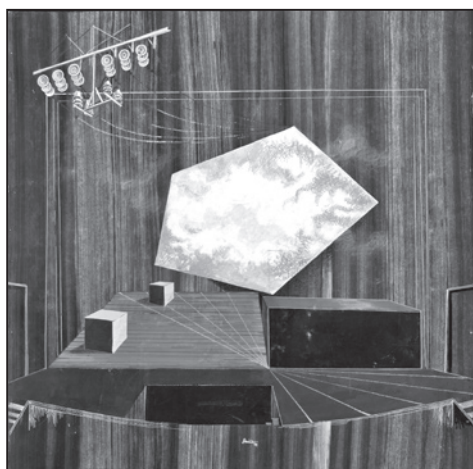
Dochované návrhy kostýmů k pohádkám mají jen ve dvou případech podobu, kterou bychom mohli označit jako „klasickou“. Jde o adaptaci pohádek *O Slunečníku*, *Měsíčníku a Větrníku* (režie H. Domes, 1976) a *Zlatovláska* (režie I. Stránský, 1984), v nichž si spíše jen pohrál s detaily, např. plášť Slunečníka má cípy v podobě slunečních paprsků, ale celkově nepřekračují ráz tradičních pohádkových výprav. Pro další pohádky Souček navrhoval kostýmy, do nichž transponoval skutečný svět, a tím jim vtiskl moderní a civilnější ráz. Takový je třeba kostým Krále Dobráka v *Kouzelné rybí kostičce* (režie K. Neubauer, 1974), jehož jedinými královskými znaky je plášť s hermelínem a koruna, ovšem vsazená kolem cylindru, který kompletuje pánský frak s polobotkami. Více „obyčejná“ (nebo méně pohádková) zřejmě byla i první Součkova výprava pro *Zlatovlásku* (režie Z. Pospíšil, 1970), bohužel pro srovnání máme k dispozici pouze kostým Moudrého krále. Jestliže v inscenaci z osmdesátých let má tato postava honosný kabátec lemovaný kožešinou a ve zvednuté ruce svírá žezlo (gesto sice starého, ale stále silného rozhodného muže), pak první verze je jednoznačně odvozena z vesnického denního oděvu, neboť král má na sobě prostou reznou halenu, úzké kalhoty a mohutný vaton, jeho vzezření spíše odpovídá vesnickému výminkáři než králi. Pohádkové inscenace nejlépe vypovídají, jak se Souček coby kostýmní výtvarník dokázal přizpůsobit charakteru hry a režijnímu pojetí. *Pohádku o beranicích* (režie K. Neubauer, 1977) oživil stylizovanými bulharskými kroji; v pohádce *O ševci Ondrovi a komtesce Julince* (režie H. Domes, 1980) prokázal smysl pro „kostýmní komiku“; ve *Zvířátkách a loupežnících* (režie P. Rut, 1983) potemnělá, ponurá atmosféra hlubokého lesa v dochovaných skicách posouvá scénu k hranicím hororu.

Scénické návrhy

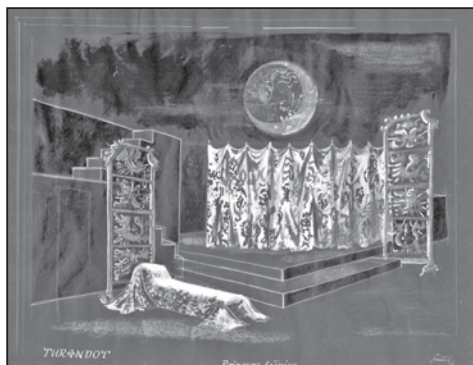
Na oproštěnou scénu, kterou Souček navrhl pro *Oldřicha a Boženu*, navázal i v dalších inscenacích. V podstatě totožný princip použil o dva roky později v návrhu scény k *Hájníko-*

Návrh scény pro inscenaci *Gazdina roba* (1978). Sbírkový fond SM UH.

Návrh scény pro inscenaci *Irkutská historie* (1973). Sbírkový fond SM UH.

Návrh scény pro inscenaci *Princezna Turandot* (1972). Sbírkový fond SM UH.

vě ženě (režie K. Neubauer, 1970). Na vyvýšené pódium dopadá kužel světla, proměny exteriéru v interiéru se odehrávají výměnou objektů, osamocenými kusy mobiliáře a lavičkou s útlým stromkem v pozadí. Nutno podotknout, že jednoduché nasvícení bylo maximum, co dovolovalo technické zázemí Slovákého divadla, takže Souček nemohl při promýšlení a realizaci scén pracovat s náročnějšími světelnými efekty. Co nejjednodušší, účelné scény navrhoval vesměs pro vesnická dramata. Ve *Vojnarce* (režie K. Neubauer, 1971) a *Gazdine robě* (režie K. Neubauer, 1978) prostor sevřel masivními zdmi, odkazujícími k selství jako vyjádření pevnosti a jistoty. Interiér konkretizoval vkusně a přiměřeně tradičními kusy nábytku a dekoroval textiliemi s lidovými vzory. Zdi jako hranice mikrokosmu, které ho zároveň chrání, použil např. v *Baladě z hadrů* (režie K. Neubauer, 1979), jejich ochranná funkce je zde posílena u stropu zavěšenými mraky nepravidelnými jako lité olovo, hrozcími spadnout. V inscenaci *Dva muži v šachu* (režie H. Domes, 1978) Souček znovu použil kruhovou platformu, která tentokrát evokuje ostrov, což je posíleno celomodrým návrhem. Totožná kruhová platforma se objevuje o několik let později v návrhu pro inscenaci *Ženský zákon* (režie H. Domes, 1982), dominantní jsou však lidové atributy v hyperbolickém zobrazení – nadměrné dřevěné holubičky, na pozadí natažený ubrousek a jako slunce zářící malovaný talíř. Maximálně jednoduchou, geometricky strohou scénu zvolil pro Arbuzovovu *Irkutskou historii* (režie K. Neubauer, 1973), ovšem tato hra v tehdejším Československu od roku 1960 uvedená v řadě divadel byla inscenována v podobném duchu; Součková scéna se částečně inspirovala Šimáčkovou scénou v Národním divadle Praha (režie J. Pleskot, 1960), nicméně ve vyprázdnění prostoru šla ještě dále a vznikla „vzdušná výprava, pracující s různě členěným jevištním prostorem praktikáblovců, doplněným promítnutou fotografickou zvětšeninou a dráty elektrického vedení.“²¹

V Součkových scénách se nikdy neuplatnila akční scénografie. Nesouzněla s umělec-

kým konceptem Slováckého divadla a přímo odporovala Součkovu estetickému citění. Zcela evidentní je to v jeho kostýmní tvorbě, ale i scénické návrhy jednoznačně vykazují smysl pro výtvarnost a estetickou čistotu, a to na škále od velmi jednoduchých až po složitější kompozice. Jednoduchý efekt měl návrh scény pro Gozziho *Princeznu Turandot* (režie H. Domes, 1972). Pro Součka ne zcela tradičně se na jevišti nachází systém několika schodišť, na temné scéně září kulatý měsíc s motivem čínského draka, který se objevuje také na kovaných mřížích a textilních přehozech. Působivá scéna je doslova kulisou, která vytváří dokonalou symbiózu s náročnými kostýmy a maskami Oldřicha Rédy. Velmi podobně Souček řešil scénu dva roky předtím v Hugově hře *Ruy Blas* (režie K. Neubauer, 1970). Základem je jednoduché čtyřstupňové schodiště, na němž vynikají čtyři barokní kované mříže a vysoký kovaný svícen. A opět šlo o propojení scény s historizujícími kostýmy Oldřicha Rédy. Více výtvarně náročné byly návrhy scén zahrnující portály. K těm více vydařeným je třeba rozhodně počítat scénu k inscenaci *Brouk v hlavě* (režie K. Neubauer, 1969), v níž Souček umně skloubil soudobé designové trendy s klasickou secesí. Moderní černobílý pruhovaný portál tvoří kontrastní rám pro obraz interiéru, v němž se moderní oblý nábytek výjimečně snoubí se secesním tvaroslovím. Jiný kontrast a s jiným účinkem použil Souček pro scénu hry *Lumpaci-vagabundus* (režie M. Hynšt, 1972). Boční stěny portálu tvoří sloupy s karyatidami v podobě mořských panen a pozadí má podobu špinavé záplatované plachty ukotvené lanky po celém obvodu. Na přání režiséra Hynšta mnohokrát předělávaná scéna posměšně vyjadřuje zřejmý rozpor mezi vysokým a nízkým, krásným a ošklivým, vnějším a skrytým.²² Nápaditý portál Souček navrhl pro dramatizaci Haškova románu pod názvem *Dobry voják Švejk* (režie H. Domes, 1971). Vytvořil ho z typických symbolů – po bocích stojí strážní budky se zvednutou závorou, nad nimi jsou zlaté girlandy, uprostřed spojené císařskou orlicí. Poměrně mohutný portál je natolik silný a výrazný, že scénu mohl dotvořit jen „posuvným paravánem, na jehož průsvitnou stěnu jsou zezadu promítány znaky předmětů, charakterizujících dané prostředí. Zbytek tvoří několik nezbytných rekvizit a tři věšáky, jejichž funkce je také proměnná.“²³

V případech, kdy Souček potřeboval navrhnout zadní plochu, byl značně limitován. V podstatě se musel spokojit pouze se statickou plochou, neboť v divadle neexistovaly technické podmínky pro náročnější fotografickou, filmovou nebo světelnou projekci.²⁴ Tady se musel občas spolehnout nejen na své malířské schopnosti, ale i studentů uher-skohradištské uměleckoprůmyslové školy, kteří v divadle vypomáhali s malováním kulis. Hodiny Souček strávil např. při iluzivní malbě malostranského panoramatu pro Mahenovu *Uličku odvalu* (režie K. Neubauer, 1973). Daleko více však využíval reprodukcce. V inscenaci *Tchánové aneb Jak neprovdat dceru* (režie K. Neubauer, 1979) na motivy

Návrh scény pro inscenaci *Dobry vojak Švejk* (1971). Sbírkový fond SM UH.

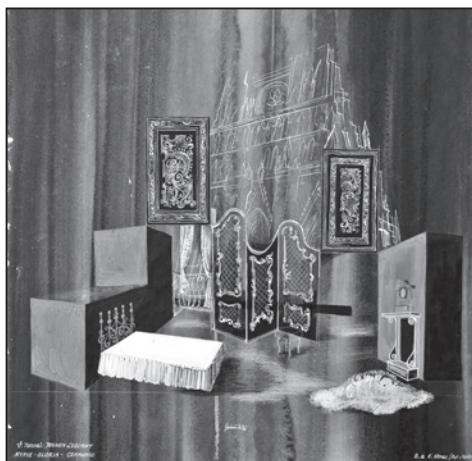
Miloš Souček při malování scény pro inscenaci *Ulička odvalu* (1973). Soukromá sbírka.

Carla Goldoniho zadní plochu pokryl černobílou fotografií přístavu, představující výhled z oken příbytku. Stylově koresponduje s historizujícím renesančním nábytkem, na druhé straně kontrastuje s barevností interiéru. Snad poněkud přímočaře zvolil jako pozadí reprodukcii obrazu Albrechta Dürera Adam a Eva pro stejnojmennou hru Rudiho Strahla (režie H. Domes, 1974), odehrávající se před soudním tribunálem, který projednává, zda hlavní hrdinové Adam a Eva jsou připraveni žít spolu.²⁵

Také v jiných inscenacích, na nichž Souček pracoval v druhé polovině sedmdesátých let, několikrát zvolil metodu koláže, a to pro soudobé hry. Do základního prostředí namalovaného akvarelem vlepil výstřižky nadpisů z novin a časopisů. Z výtvarného hlediska se to nejvíce podařilo v návrhu k inscenaci *Paní Piperová a Scotland Yard* (režie K. Neubauer, 1979), který vyniká harmonickou kombinací barev (temně fialová, jemně růžová a světle modrá). Různé kosené části stěn jakoby zrcadlily ukázky moderní architektury a celý výjev působí lehce futuristicky, což je v rámci celé Součkovy scénografické práce výjimečné. V dalších návrzích, pro *SOS – Strašně ošemetná situace* (režie K. Neubauer, 1975) nebo *Křeslo pro vraha* (režie H. Domes, 1978), již nejsou koláže tak harmonické ani osobité. Je patrné, že daleko lépe se Souček cítil v inscenacích, v nichž mohl více uplatnit dekorativnost. Tradiční scénu navrhl pro *Šamberkovo XI. přikázání* (režie K. Neubauer, 1976), která v duchu secese je velmi zdobná, všechny kulisy jsou pokryty ornamenty a mají oblé tvary. Na diváka mohla působit velkolepým, stejně jako zahlcujícím dojmem. Secesí se inspiroval i při navrhování scény pro *Milence z kiosku* (režie K. Neubauer, 1975). Protože však nejde o dobovou hru, je historický dekor použit jemně, jen omezeně, navíc v tlumenějších barvách tak, aby scéna navozovala melancholickou atmosféru belle époque. Uměřenosti napomáhá i skutečnost, že kulisa není kompaktní, ale základ tvoří tři různé válce tvořící trojúhelník, v němž se odehrává drama. Vůbec romantické hry Součka inspirovaly k výjimečným scénám, jakou je například klasicistně pojatá Schillerova hra *Úklady a láska* (režie K. Neubauer, 1974). Umělecké objekty (sochy, klavír, nábytek) jsou kontrastně postaveny mezi vojenské atributy, jimž vévodí dvě děla v popředí. Jednou z nejvyváženějších Součkových scénografií je *Manon Lescaut* (režie K. Neubauer, 1978), již vtiskl přesně v duchu hry lyrickou podobu. Jemné rokokové ornamenty se elegantně snoubí s šedobílým barevným laděním, romantické rysy zvýrazňují lehké závěsy či řasený přehoz postele a impresi završuje pozadí s rouenskou katedrálou namalovanou pouze v bílých obrysech.

Návrh scény pro inscenaci *Paní Piperová a Scotland Yard* (1979). Sbírkový fond SM UH.

Návrh scény pro inscenaci *Manon Lescaut* (1978). Sbírkový fond SM UH.

Poslední roky

V roce 1981 Souček oficiálně z divadla odešel na zdravotní dovolenou a oficiálně se vrátil až po třech letech. Ve skutečnosti však v tomto mezidobí pracoval jako host. Snad jednoduše, ale výstižně Součka charakterizoval současný ředitel Slováckého divadla Igor Stránský jako scénografa a výtvarníka, „jehož jediným smyslem života bylo divadlo.“²⁶ Nejvíce v té době spolupracoval s dřívějšími kolegy, s nimiž se znal už od šedesátých let, s režisérem Hugo Domesem, a také Igorem Stránským, který v divadle začínal jako herec, ovšem od osmdesátých let také režíroval. A právě on dal Součkovi příležitost uplatnit dvacetileté scénografické zkušenosti v nastudování *Maryši* (1983). Poctivé selské kostýmy kontrastovaly se symbolickou scénou, jejíž dominantu tvořily masivní stěny a mohutný nakloněný kříž. S jakou důmyslností Souček scénicky realizoval režijní záměr, se ukazovalo až v průběhu představení, neboť čím víc drama spělo k tragickému vyústění, tím více se stěny k sobě přibližovaly, až do sebe nakonec zcela zapadly. Působivý koncept představoval jeden z vrcholů Součkova scénografického umění, ne-li absolutorium.

Souček se postupně vracel do jiné situace v divadle. Jednak zemřel režisér Karel Neubauer (1981), s nímž pracoval na téměř třetině všech inscenací ve Slováckém divadle, jednak noví mladí režiséři s sebou přivedli vlastní výtvarníky (režiséři Pavel Doležal, Přemysl Rut) a konečně v roce 1984 nastoupil na post šéfa výpravy Jiří Pitr, což pro Součka znamenalo velmi omezené pracovní možnosti. V posledních čtyřech sezónách Souček pracoval jen na deseti inscenacích, většinou „civilkách“, dále mu byly svěřeny hry z vesnického prostředí (*Maryša*, *Nikola Šuhaj*, *Její pastorkyňa*) a pohádky (*Zvířátka a loupežníci*, *Zlatovláska*). Jako by na rozloučenou směl udělat výpravu, která více odpovídala jeho naturelu, a to *Jak je důležité mítí Filipa* (režie H. Domes, 1986). Ačkoliv Souček z divadla definitivně odešel v roce 1986 – s pocitem určité hořkosti a zklamání –, ještě o dva roky později ho Pitr oslovil, zda by byl ochotný namalovat patinované fresky pro představení *Zkrocení zlé ženy*. V té době již hodně nemocný Souček s radostí přijal, přemluvil Oldřicha Rédu, aby mu pomohl dát

Návrhy scén pro inscenaci *Maryša* (1983). Sbírkový fond SM UH.

stranou nábytek v jeho bytě a na podlaze začaly vznikat rozměrné fresky. Bohužel, Souček je už nestihl dokončit, Réda je dohotovil za něj a inscenace Shakespearovy komedie měla úspěšnou premiéru jen tři týdny po Součkově smrti.²⁷

Součkova scénografická tvorba pro Slovácké divadlo zahrnovala práci na přibližně 150 inscenacích. V divadelním programu k inscenaci *Svatba Krečinského* je medailon věnovaný Miloši Součkovi s názvem *Výtvarníková bilance za 10 let*.²⁸ Je v něm uvedeno, že v prvních deseti letech Souček navrhl 64 scénických výprav a přibližně 80 kostýmů,²⁹ což představovalo asi 1 200 kostýmů. Bilance tedy počítá s průměrem patnáct kostýmů na inscenaci. Znamenalo by to, že celkem Souček navrhl jen pro Slovácké divadlo 1 800 kostýmů. K nim je třeba připočítat několik set návrhů scén, spolupráci s jinými divadly a s uherskohradištským ochotnickým divadelním spolkem Čapek.³⁰ Celkově tedy lze celou Součkovu divadelní tvorbu hrubě odhadnout na necelé tři tisíce návrhů.

Podle teatrologa Milana Obsta mělo Slovácké divadlo štěstí na scénografa, jakým byl Miloš Souček.³¹ Narážel tím především na způsoby, jakými se dokázal vypořádat s okleštěnými technickými možnostmi zájezdového divadla, aniž by utrpěla estetická složka. Zůstává otázkou, zda jen a tyto okolnosti Součka nenutily k scénické zkratce, náznaku a symbolice, resp. jak by se projevil jeho talent v divadle bez technických omezení.

Výtvarná podoba Součkových návrhů divadelních výprav je specifická a naprosto ojedinělá. Především jejich preciznost, soustředění na každý detail ve spojení se suverénní technikou dává jasnou představu o podobě kostýmů. V průběhu téměř čtvrt století se jeho výtvarný projev výrazně neměnil, v osmdesátých letech se jen mírně uvolnil, nicméně i tehdy si uchovával svoji osobitost. Ostatně ke změně nebyl důvod. Souček potřeboval, aby jeho kostýmní návrhy byly dostatečně zřejmé a průkazné, takže maximální ilustrativnost pro něj nebyla ani tak volba jako přirozenost. Návrhy scén Souček pojímal se stejným zaujetím pro detail, ale mohl v nich projevit širší výtvarný rejstřík. V některých případech využil nástřik barvy fixírkou k umocnění atmosféry scénického výjevu, nebo jemnou pastózní malbu pro zdůraznění omítky na stěně. Časté jsou návrhy scén, v nichž uplatnil metodu koláže; malbu kombinoval s vystřiženými novinovými titulky, obrázky z časopisů nebo reprodukcemi uměleckých děl.

Zhodnotit Součkovu tvorbu v kontextu soudobé scénografie znamená na jedné straně počítat s tím, že Souček pracoval mimo centra (tedy na oblasti bez pejorativních konotací), na straně druhé autor nějakým způsobem musel reagovat na nové trendy, které se prosazovaly od konce padesátých let a v průběhu šedesátých a sedmdesátých let. Práce na oblasti s sebou nesla omezení technická i výtvarná. Výtvarně tradičnější jsou Součkovy kostýmy, které mají základ v realismu a možná trochu překvapivě souzněly s dobovým novohistorismem – přeci jen se zdá, že primárně spíše vycházely vstříc potřebám divadla, resp. očekávání publika, které nevyžadovalo příliš avantgardní pojetí inscenací.³²

O to více Souček balancoval při navrhování scén, které musely být praktické a přitom splňovat estetická kritéria, aniž by sklouzl k přehnané dekorativnosti. Svým způsobem se ani nemohl přiklonit k soudobé abstrakci, zcela se mýjel s proudem akční scénografie; na druhé straně nechtěl omezit své scény na naturalistickou doslovnost. Souček obdivoval práci scénografa Josefa Svobody, který byl jako pro mnohé další nedostížitelným vzorem. Kromě Šimáčkovy scénografie (viz *Irkutská historie*) je v Součkových návrzích patrná spřízněnost především s tvorbou Vladimíra Šrámka, založenou na náznaku a nápovědi, ale možných inspiračních zdrojů a vlivů bylo jistě daleko více – např. Tomkova výrazná symbolika; využití ramp a pódíí v pojetí Vladimíra Nývltu (na rozdíl od jeho vypjatého výtvarného dekorativismu); věcnost a účelnost scénografie Vladimíra Synka, jak je patrné ze srovnání návrhů k inscenaci hry L. Hughese *Jessie B. Simple se žení*.³³ Miloš Souček si poměrně rychle vypracoval jakýsi koncept účelné scény se symbolickými prvky, které varioval dle charakteru hry a režijních potřeb. Vrchol jeho scénografické tvorby tedy představují návrhy, v nichž uplatnil

poetickou výtvarnou zkratku, která je výsledkem vstřebání inspiračních zdrojů domácí scénografie šedesátých a sedmdesátých let.³⁴

Poznámky:

- 1 Umělecká pozůstalost Miloše Součka byla alespoň částečně zpřístupněna veřejnosti výstavou „Na scénu! Kostýmní a scénické návrhy Miloše Součka pro Slovácké divadlo“, která se uskutečnila ve velkém sále Slováckého muzea (8. 3. – 10. 6. 2012). Kromě fyzických předmětů byly další návrhy prezentovány v digitální podobě. Protože se ve fundusu Slováckého divadla nedochovaly originální kostýmy, vzniklo osm replik podle původních návrhů – jejich autorkou je MgA. Petra Bitnerová, konzervátorka textilu Slováckého muzea. Kostým Zlatovlásky je od roku 2012 vystaven v expozici dějin města Uherské Hradiště – město královské instalované v bývalé jezuitské koleji – Slováckém centru kultury a tradic. Zbylé kostýmy jsou uloženy v depozitáři oddělení historie Slováckého muzea.
- 2 -vz- Odešel pomocník ochotníků. *Amatérská scéna*, 1988, č. 4, s. 23.
- 3 Informace o Součkově životě před příchodem do Uherského Hradiště jsou velmi kusé a obecné. Nejsou dochovány žádné dokumenty o jeho životě – chybí osobní dokumenty, stejně jako korespondence, nebo i pracovní životopis, jakékoliv poznámky. Za jeho života vznikly pouze dva stručné portréty otiskované v programech Slováckého divadla k inscenacím *Svatba Krečinského* (1973) a *Maryša* (1983), i ty se však věnují především zhodnocení jeho práce pro uherskohradištské divadlo. Nic nového neobsahuje ani nekrolog od Víta Závodského (-vz-) v časopise *Amatérská scéna*. Podrobnější informace získal autor této studie rozhovory s pamětníky, které byly zaznamenány na diktafon, a to dva několikahodinové rozhovory s Oldřichem Rédou v Praze (5. 12. 2011 a 23. 1. 2012), dále s Igorem Stránským a Zuzanou Zvěřinovou v Uh. Hradišti (4. 11. 2011), s Marií Kynclovou a Jaroslavem Kynclem v Uh. Hradišti (30. 1. 2012) a se Stanislavem Patkou ve Starém Městě (9. 2. 2011). Všechny v archivu autora této studie.
- 4 Pracoval i s jinými divadly, především s Divadlem Zdeňka Nejedlého (dnes Slezské divadlo) v Opavě, s oběma scénami Těšínského divadla, s Divadlem pracujících v Gottwaldově (dnes Městské divadlo Zlín) a také s Nitrianským krajovým divadlem (od roku 1979 Divadlo Andreja Bagára v Nitre), které bylo partnerem Slováckého divadla, takže se na jejich scénách vzájemně inscenovala některá představení. Návrhy k inscenacím mimo Uherské Hradiště jsou dochovány torzovitě, některé nebyly identifikovány a překračují rámec této studie, proto se jim nebudeme dále věnovat.
- 5 O Součkovu pozůstalost se staral Oldřich Réda, jeho kolega a přítel, který se o něj staral v posledních letech. Na vzpomínku si Součkovi přátelé směli vzít cokoliv z pozůstalosti, co se jim líbilo a co by jim ho připomínalo. Zbývající část v devadesátých letech Réda převezl do Prahy, kde zůstala až do roku 2009, kdy ji věnoval Slováckému muzeu jako dar. Pozůstalost byla v následujících dvou letech evidována pod 919 přírůstkovými čísly. V roce 2012 Oldřich Réda daroval druhou, náhodně nalezenou část Součkovy pozůstalosti, která byla ještě v tomtéž roce evidována pod 165 přírůstkovými čísly. Zahrnuje především návrhy kostýmů a scén Miloše Součka; dále kresby (studentské skici i klausurní práce, návrhy knižní grafiky, portréty, náčrty architektury), malby, fotografie. Součkova pozůstalost je uložena ve sbírkovém fondu oddělení historie Slováckého muzea.
- 6 Blíže *Almanach Slováckého divadla Uherské Hradiště*. Uherské Hradiště 1995, s. 10–11.
- 7 Rozhovor s Marií Kynclovou (ze dne 30. 1. 2012), která od roku 1968 pracovala ve Slováckém divadle jako sekretářka a účastnila se všech pracovních porad Součkovy týmu.
- 8 Sledovat počátky Součkovy scénografické práce je pro nedostatek pramenů nemožné. V pozůstalosti jsou dochovány čtyři soubory nedatovaných kostýmních návrhů pro hry *Znamení býka*, *Námluvy Pelopovy*, *Svatba Krečinského* a *Revizor*. O tom, že minimálně poslední z nich byla realizována, svědčí fotografie, na níž je Miloš Souček v kostýmu Osipa ušitém dle jeho návrhu. Bohužel ani Součkova podoba na fotografiích neumožňuje blíže datovat. Mohlo by jít o období, kdy žil v Prostějově a v místním ochotnickém spolku hrál a také pro něj navrhoval kostýmy.
- 9 Výtvarnému pojetí Součkových návrhů by bylo třeba věnovat samostatnou studii, která by mj.

- postihovala i několik desítek dochovaných kreseb a maleb z období autorových středoškolských studií. V nich je už zjevný jeho autorský styl.
- 10 Rozhovor s Igorem Stránským ze dne 4. 11. 2011.
 - 11 V letech 1963–1969 Souček pracoval ve Slováckém divadle na 59 inscenacích. Z nich pro 30 navrhl scénu, pro 54 kostýmy (tzn. že pro 25 inscenací navrhl celou výpravu).
 - 12 P o t y k a, M.: Bílá nemoc. *Slovácká jiskra* 18, č. 17 (24. 4. 1968), s. 2.
 - 13 K návrhům scén se nedochovaly technické popisy. Také fotodokumentace je velmi sporá, způsobená především zničením archivu Slováckého divadla v průběhu povodní v roce 1997. Z těchto důvodů je de facto nemožné poměřovat návrh a realizaci.
 - 14 Rozhovor s Oldřichem Rédou ze dne 5. 12. 2011.
 - 15 Paradoxem je, že v regionálním tisku (*Slovácká jiskra*) recenze divadelních představení Součkovu tvorbu hodnotí zpravidla jedním adjektivem – „bohaté“ (*Marie Stuartovna*), „pestré“ (*Komedie plná omylů*), „stylové“ (*Hájkova žena*) kostýmy – anebo ji zcela opomíjejí, jak dokazuje i recenze *Dámy s kaméliemi*, v níž je vyzdvížena pouze scéna Zdeňka Pavla, ovšem kostýmní složka výpravy zůstala bez poznámky. P o t y k a, M.: Viděli jsme Dámu s kaméliemi. *Slovácká jiskra* 17, č. 36 (8. 9. 1967), s. 4.
 - 16 Již základní charakteristika Součkovy kostýmní tvorby dává tušit, že ho neovlivnily soudobé trendy jako arte povera s estetikou ošklivosti – vlastně se proti ní vymezil, nebo akční scénografie. Blíže P t á č k o v á, V., P ř í h o d o v á, B. a R y b á k o v á, S.: *Český divadelní kostým*. Praha 2011, s. 110 an.
 - 17 Dogaline (z it. dogale, dóže) představuje typ otevřeného pláště bez viditelného zapínání, s širokými trychtýřovitě rozšířenými rukávy. V Benátkách je nosili příslušníci magistrátu, senátoři, profesori a vysoký klérus. Blíže K y b a l o v á, L.: *Dějiny odívání. Renesance*. Praha 1996.
 - 18 Blíže K y b a l o v á, L.: Tamtéž.
 - 19 Se stejnou precizností a doslovností jako kostýmy pro historické hry navrhoval i kostýmy pro inscenace z vesnického prostředí, at už šlo o každodenní nebo sváteční oděv, např. výtvarně dokonale zvládnuté akvarely k *Její pastorkyni* (1985).
 - 20 Podobně např. Otakar Schindler využil princip koláže v návrzích pro inscenaci Čechovova Racka v Činoherním klubu (1975), ovšem ze soudobé módy pouze citoval s cílem aktualizovat tradiční kostýmní pojetí. Blíže A l b e r t o v á, H. (ed.): *Otakar Schindler. Scénograf a malíř*. Praha 1998.
 - 21 -jpa- Arbuzov a Čapek ve Slováckém divadle. *Tvorba*, č. 7 (13. 2. 1974), s. 13.
 - 22 O spolupráci s Milošem Hynštem na realizaci hry Lumpacivagabundus hovořil Oldřich Réda. Rozhovor ze dne 5. 12. 2011. Dochovány jsou i skici, které dokládají, jak moc se proměňoval vzhled scény, resp. plachty, o niž Hynštovi šlo především.
 - 23 P o t y k a, M.: Opožděně o Švejkovi. *Slovácká jiskra* 21, č. 30 (28. 7. 1971), s. 4.
 - 24 Nicméně v roce 1973 Souček umocnil scénu *Irkutské historie* (1973) „diaprojekcí imaginativních výtvarných reakcí.“ P o t y k a, M.: Alexej Arbuzov: Irkutská historie. *Slovácká jiskra* 23, č. 46 (14. 11. 1973), s. 4.
 - 25 Celkově však scéna, situovaná do soudní síně, byla hodnocena kladně: „Vtipnou a výtvarně působivou scénu navrhl Miloš Souček (soudní síň je od hlediště oddělena rámem s reflektory, takže tvoří jakousi arénu...)“ P o t y k a, M.: Případ Adam a Eva. *Slovácká jiskra* 24, č. 43 (23. 10. 1987), s. 4.
 - 26 *Almanach Slováckého divadlo Uherské Hradiště*. Uherské Hradiště 1995.
 - 27 Blíže P o r t l, P.: Kostýmy inspirované životem. In: *ZVUK Zlínského kraje: časopis pro kulturu a společenské dění*, 2012, jaro/léto, s. 54–58.
 - 28 S u c h o v o - K o b y l i n, A.: *Svatba Krečinského*. [Katalog] Slovácké divadlo 1973.
 - 29 Číslo je nadsazené zhruba o deset inscenací. Podle Almanachu Slováckého divadla Uherské Hradiště do roku 1973 Souček navrhl 70 kostýmních výprav.
 - 30 Divadelní spolek Čapek vznikl v roce 1957 v rámci Sdruženého závodního klubu ROH Strojíren první pětiletky, svoji činnost zahájil adaptací Čapkova *Loupežníka*. Spolupracoval s členy Slováckého divadla, např. režiséry Karlem Neubauerem, Hugo Domesem, Karlem Hoffmannem a výtvarníky Milošem Součkem a Oldřichem Rédou. Souček si zde kromě návrhů scén a kostýmů vyzkoušel i režii, např. v roce 1967 Nebezpečná křížovatka.
 - 31 Rozhovor s Igorem Stránským ze dne 4. 11. 2011.
 - 32 Diváci například nepřijali inscenaci hry *Periferie* (1973) Františka Langra v režii Miloslava

Hynšta. Netradiční pojetí v čele s herci, kteří měli na hlavách předimenzované zakrvácené masky, diváky konsternovalo a šokovalo. Rozhovor s Oldřichem Rédou ze dne 5. 12. 2011. Recenzent Slovácké jiskry hodnotil opatrněji: „*Netvrdím pochopitelně, že vše je dokonalé; některé prostředky jsou možná příliš exponované, mnohé významotvorné prvky budou na poprvé ne všem divákům srozumitelné (ostatně – kolektiv SD bude jistě ještě na inscenaci pracovat). Jedno je však jisté – sledujeme divadlo, které nás téměř tři hodiny vzrušuje, někdy i do určité míry provokuje, zkrátka, nenechá diváka netečného, nezaujatého.*“ P o t y k a, M.: František Langer Periferie. Slovácká jiskra 23, č. 11 (14. 3. 1973), s. 4.

- 33 Divadlo S. K. Neumanna Praha, režie V. Lohniský, 1959. Ve Slováckém divadle se hra uváděla pod názvem *Ach, ta láska nebeská*, režie K. Neubauer, 1973.
- 34 Podrobněji: P t á č k o v á, V.: *Česká scénografie XX. století*. Praha 1982.

Mgr. Pavel P o r t l (n. 1979) pracuje jako historik ve Slováckém muzeu v Uherském Hradišti, zabývá se dějinami 20. století; působí jako recenzent a kritik moderní české i světové literatury v časopise Host.

Miloš Souček's Stage Designs for Moravian Slovak Theater

A b s t r a c t

The study deals with the work of Miloš Souček, mainly with his stage and costumes designs for the Moravian Slovak Theatre. It covers the period of almost a quarter of a century (1963–1986). It is based on the artist's heritage which is deposited in the Moravian Slovak Museum and contains more than one thousand numbers. Nevertheless, it contains only approximately a quarter of the whole amount of Souček's stage design work. Dealing with the topic was made harder due to the fact that no technical documentation of the designs in question was preserved, there are no notes, no audio or video recordings and there are only few photographs because of the damage caused by flood in 1997. At the same time de facto there is no secondary literature so the only source were memories of eyewitnesses which were recorded on a dictaphone during the preparation of the exhibition called "On Stage! Costume and stage designs by Miloš Sedláček for Moravian Slovak Theatre" which was held in great hall of the Moravian Slovak Museum (March 3 – June 6, 2012) and at least a part of Souček's work was made accessible for the visitors. The basic structure of the study consists of the chapter about costume designs and about stage designs, nevertheless both in several cases both parts overlap. The assessment combines both time and thematic perspectives which seems to be most appropriate because it did not change significantly in the course of time. Besides analyses of the respective parts and also respective stage designs the study attempts to make a synthetic assessment within the borders provided by preserved material.

Miloš Souček's szenografische Entwürfe für das Mährisch-slowakische Theater

Z u s a m m e n f a s s u n g

Die Studie befasst sich mit dem Werk Miloš Souček's, vor allem mit seinen Bühnenbildern und Kostümen, die er für das Mährisch-slowakische Theater entworfen hat. Sie erfasst den Zeitraum von 1963 bis 1986, also fast ein Jahrhundertviertel und schöpft aus dem Nachlass Souček's, der nun im Museum der Mährischen Slowakei bewahrt wird. Der Nachlass weist über tausend Zuwachsnummern auf, dabei handelt es sich um etwa ein Viertel des gesamten szenografischen Werkes von Miloš Souček. Die Bearbeitung des Themas wurde durch die Tatsache erschwert, dass keine technischen Unterlagen für die Szenenentwürfe, keine Anmerkungen, keine Audio- oder Videoaufnahmen erhalten blieben. Zur Verfügung stehen nur wenige Fotografien, weil das Archiv des Mährisch-slowakischen Theaters von den Überschwemmungen 1997 betroffen wurde. Es gibt de facto keine Sekundärliteratur, sodass die einzige Quelle Erinnerungen der Zeitzeugen bildeten, die anlässlich der Ausstellung „Auf die Bühne! Kostüm- und Szenenentwürfe Miloš Souček's für das Mährisch-slowakische Theater“ auf Diktafon aufgenommen wurden. Die Ausstellung fand 8. 3. – 10. 6. 2012 im großen Saal des Museums der Mährischen Slowakei statt und konnte den Besuchern wenigstens einen Teil des Werkes von Miloš

Souček näher bringen. Das Kapitel Kostümentwürfe sowie das Kapitel Szenografisches Werk bilden die grundlegende Struktur der vorliegenden Studie, wobei beide Teile einander durchdringen. In der Bewertung wird der zeitliche Aspekt mit dem thematischen kombiniert, was sich als geeignet herausstellt, denn die Poetik im Werk von Miloš Souček hat sich im Laufe der Zeit nicht deutlich geändert. Neben den Analysen einzelner Fachbereiche und einzelnen szenischen Ausstattungen bemüht sich der Autor um eine komplexe synthetisierende Auswertung, soweit es die erhaltenen Unterlagen erlauben.

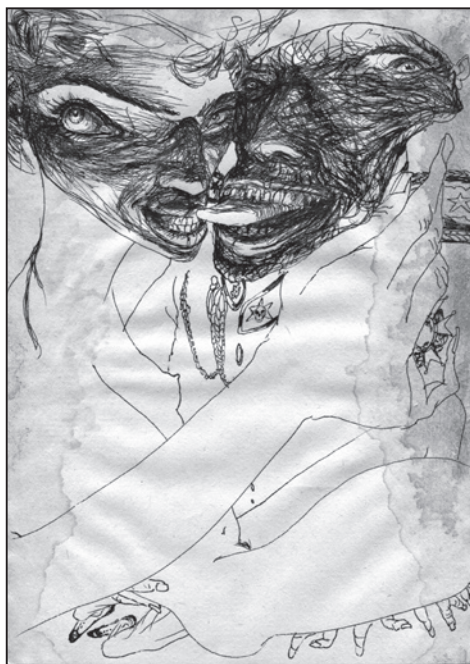
Přírůstky 1992–2012

Galerie Slovákého muzea 18. října 2012 oslavila 50. výročí svého otevření vernisáží jubilejní výstavy nazvané Přírůstky 1992–2012, dokumentující důležitou součást muzejní činnosti, kterou je práce se sbírkami a péče o ně. Dalším dárkem k padesátinám se stala rovněž nová tvář stálé expozice Výtvarné umění jihovýchodní Moravy v Ondřejském sále. Kvalitní sběratelská činnost je i dobrou vizitkou muzea. Současná přehlídka si vzala za cíl představit veřejnosti reprezentativní vzorek z toho nejlepšího, co se podařilo za dvacet let (od roku 1992 do roku 2012) v muzeu nashromáždit. Z původního počtu 529 kusů přírůstků bylo pro výstavu vybráno více než 200 exponátů, které byly veřejnosti představeny ve třech výstavních sálech. V přízemí jsme se zaměřili na prezentaci staršího umění (19. a první polovina 20. století), v sálech prvního patra na současné moderní umění. Sbírkotvorná činnost je dlouhodobý proces vyžadující pečlivou přípravu. Předchází jí odborný průzkum kurátorů, na něj následně navazuje akviziční proces, evidence a péče o daný předmět. Veřejnost měla příležitost spatřit to, co mnohdy leží v depozitářích skryto před zraky diváků. K výstavě byl vydán katalog se soupisem všech získaných artefaktů, výstav realizovaných pracovníky Slovákého muzea nejen v prostorách galerie, ale i v jiných institucích, a soupis tisků, které se podařilo za dvacet let k výstavám vydat. Seznam přírůstků je sestaven abecedně podle autorů a současně podle jednotlivých uměleckých oborů: obrazy, sochy, medaile, plakety, reliéfy, kresby, grafika a ostatní, v rejstříku jsou uváděna evidenční a přírůstková čísla, rozměry a další katalogizační údaje.

Umělecká sbírka Slovákého muzea v Uherském Hradišti 1992–2012

Základy umělecké sbírky Slovákého muzea byly položeny brzy po zahájení jeho

činnosti. První přírůstky se staly odrazem vlasteneckého nadšení těch, kteří se rozhodli svým darem podpořit nově vznikající centrum pro uchování kulturního bohatství oblasti jihovýchodní Moravy. Už v první muzejní expozici v roce 1914 mělo výtvarné umění velmi důležité místo, které svým způsobem i profilovalo výrazné umělecké podhoubí v oblasti Slovácka, soustřeďující se kolem Sdružení výtvarných umělců moravských (SVUM). Prvními kustody pro tzv. „moderní uměleckou galerii“ se ve třicátých letech stali malíři Ruda Kubíček a Jiří Heřman, kteří se starali nejen o rozrůstání sbírky o nová díla, ale také o restaurování, evidenční práce a výstavy. S nástupem historika umění PhDr. Viléma Jůzy do Slovákého muzea v roce 1955 došlo k profesionalizaci oboru a vytvoření nové koncepce pro práci s uměleckým fondem, v níž se pokračovalo po normalizačním útlumu sedmdesátých let 20. století v osmdesátých letech a ještě vý-

Boris Jirků, ilustrace pro knihu G. G. Márqueze Podzim Patriarchy V, 2004, tuš, papír, rozměry: 295 x 205 mm, inv. č. U 7719. Foto M. Frolcová.

razněji po roce 1989. V první fázi se dosavadním uměleckým sbírkám dostalo nového rozčlenění na část starší tvorby do 19. století a samostatný oddíl umění 20. století. Byla zavedena přehledná orientace ve struktuře sbírky (evidence 1. a postupně i 2. stupně, inventarizace), ukázaly se nedostatky a mezery ve sbírce, byly stanoveny priority akvizičního programu, podložené znalečtím, badatelskou aktivitou a stálým kontaktem s aktuálními odbornými trendy v galerijní praxi. Současně se zvýšila úroveň realizovaných výstav, jejichž sled byl výsledkem časově širšího plánování.

Důležitým předpokladem pro činnost oboru umění bylo získání adekvátního prostoru zejména pro výstavní a také sběratelskou činnost. Přestože již v roce 1940 zazněla myšlenka, aby se muzeum ucházelo o budovu bývalé vojenské zbrojnice, která byla v té době v majetku města, k její realizaci došlo až za dvacet let. Po zásadní rekonstrukci tehdy již zchátralé zbrojnice byl 21. října 1962 zrenovovaný barokní objekt poprvé představen veřejnosti jako nová galerie. Po letech výrazného vzestupu se Galerie Slováckého muzea vlivem mnoha okolností a převážně v důsledku politicko-společenského vývoje dostala do útlumu, v němž určitou setrvačností přežívala (obor umění nebyl obsazen stálým odborným pracovníkem). Byly i okamžiky, kdy se uvažovalo o jejím zrušení, ale nakonec byla situace vyřešena k prospěchu oboru. Na přelomu osmdesátých a devadesátých let si budova opět vyžádala novou rekonstrukci, která trvala tři roky. Výraznou změnou prošla nejen stavba, ale také všechny interiéry, které byly vybaveny novým osvětlením a novým výstavním mobiliářem. 26. června 1992 byla galerie slavnostně otevřena novou stálou expozicí Výtvarné umění jihovýchodní Moravy v přízemí a výstavou Výtvarných umělců Uherskohradištska. Nastala další etapa ve vývoji oboru. Do prezentačního programu byly zahrnuty výstavy českých, moravských i zahraničních autorů. V roce 1995 se podařilo zrekonstruovat bývalý půdní prostor nad pravým křídlem budovy. K jeho využití byla přizpůsobena stálá expoziční kolekce, a tím se stal nepře-

tržitým i celý prezentační provoz galerie. Dalším obohacením programu se staly také doplňkové kulturní akce (koncerty, divadelní představení a žánrově různorodá vystoupení). Galerie Slováckého muzea se stala zajímavým kulturním centrem s bohatou nabídkou pro široké spektrum návštěvníků. Tato slibně se rozvíjející etapa však byla přerušena červencovou povodní roku 1997. Barokní budova galerie byla nejvíce postiženým památkově chráněným objektem na Moravě a její rekonstrukce si vyžádala vysoké finanční náklady, na jejichž uhrazení se podílely nejen státní dotace, ale také dary od mnoha institucí i soukromých osob. Opravená galerie byla slavnostně otevřena 5. listopadu 1998.

Neznámý autor, Velehrad, poč. 17. století, pero, akvarel, papír, rozměry: 362 x 522 mm, inv. č. U 7898. Foto M. Frolcová.

Vladislav Vaculka, Triga, 1. pol. 60. let 20. století, keramický talíř glazovaný s malbou, průměr 21 cm, inv. č. U 7874. Foto M. Frolcová.

Umělecká sbírka se za téměř sto let své existence rozrostla do bohatého konvolutu dosahujícího 7 383 kusů sbírkových předmětů. Za podobu, kterou dnes má, vděčí několika generacím kustodů a kurátorů, jejichž možnosti, znalosti a osobní zaujetí zformovaly tento soubor výtvarných děl do dnešní podoby. Základní část fondu je zaměřena na oblast jihovýchodní Moravy a v nepřetržité vývojové posloupnosti mapuje umělecké aktivity od konce 19. století až do současnosti. Historicky nejvýznamnější předměty ovšem pamatují dávné doby královského města Uherského Hradiště a v době svého vzniku patřily k výzdobě místních kostelů, městské radnice či sídel okolních šlechtických rodů. Nejnovější přírůstky jsou odrazem dnešní pluralitní scény českého výtvarného umění. Od roku 1992 do roku 2012 přibýlo do sbírkového fondu umění 529 kusů sbírkových předmětů (tj. 516 přírůstkových čísel): 83 obrazů, 100 soch, 158 medailí, plaket a reliéfů, 108 kreseb, 66 grafických listů a 14 keramických kachlů a dekorativních talířů

Marián Polonský, Hlaholice: sv. Metoděj, 2009, bronz, mramor, v 40,5 cm, sympoziční sbírka, inv. č. U 7792. Foto M. Frolcová.

od 118 umělců, z nichž 204 kusů tvoří díla, která byla muzeu darována. K velmi cenným darům patří část sbírky, jejíž základ tvoří díla významných českých a moravských autorů, kterou věnovala v roce 1994 paní Jiřina Sluková z Prahy (např. díla Emila Filly, Františka Muziky, Václava Špály, Julia Mařáka, Joži Uprky, Antoše Frolky, Martina Benky ad.). Druhým zásadním obdarováním byla část sympoziční sbírky ze čtyř ročníků Mezinárodního sympozia lité medaile, plakety a drobné plastiky v Uherském Hradišti od Asociace umělců medailérů České republiky v roce 1996. V současné technokratické společnosti si vážíme každého dobročinného a kulturního počínu a naše poděkování patří všem, kteří přispěli k obohacení umělecké sbírky Slováckého muzea (např. František Hodonský, Dana Zátopková, Boris Jirků, Jiří Vlach, Kamil Mikel, Jan Slovenčík, Michal Bauer ad.).

Ida Vaculková, Ukazatel směru (podle Ch. Morgensterna), 1974, glazovaná keramika, v 44 cm, inv. č. U 7517. Foto M. Frolcová.

Václav Špála, Žena s ovocem, 1914, akvarel, polokarton, rozměry: 280 x 170 mm, inv. č. 7439. Foto L. Chvalkovský.

V novodobých přírůstcích najdeme početné kolekce pocházející ze sbírek významných sběratelů a umělců. Další důležitou součástí jsou díla autorů spjatých se Střední uměleckoprůmyslovou školou v Uherském Hradišti. Někteří zde před lety pedagogicky působili (např. Vladislav Vaculka, Jiří Jaška, Jan Blažek, Vladimír Groš), další se v současnosti věnují výchově výtvarného dorostu (Miroslav Malina, Zdeněk Tománek, Jiří Vlach, Jan Pospíšil, Kamil Míkel), anebo zde studovali (Tomáš Měšťánek, Lubomír Janečka, Zdeněk Šmíd ad.). Mnozí z nich dnes patří k předním představitelům současného českého a evropského umění (např. Boris Jirků, Vladimír Kokolia, František Hodonský ad.). Ke zcela výjimečnému souboru patří i v roce 1996 založená sbírka reliéfů a drobné plastiky, která je spojena s deseti ročníky uherskohradištského Mezinárodního symposia lité medaile, plakety a drobné plastiky (181 kusů sbírkových předmětů). Autory těchto necelých dvou set artefaktů jsou nejen vynikající čeští (Milada Othová, Michal

Otmar Oliva, Velký čtenář, 1983, bronz, v 97 cm, inv. č. 7533. Foto L. Chvalkovský.

Joža Uprka, V kostele, 1894, akvarel, karton, rozměry: 50 x 22 cm, inv. č. U 7442. Foto L. Chvalkovský.

Vitanovský, Karel Zeman) a slovenští umělci (Marián Polonský, Gabriela Gáspárová-Illéšová, Marián Huba), ale také významní tvůrci ze zahraničí (Erika Ligeti, Janis Karlovs, Jacek Dworski ad.).

Práce se sbírkami a péče o ně je zásadní, velmi důležitou a přitom ne příliš zveřejňovanou součástí činnosti muzeí a galerií. Slovácké muzeum věnuje také těmto aktivitám poměrně pravidelně určitý prostor, většinou i jako připomínku významných mezníků v historii instituce, a to nejen ve své výstavní činnosti (výstavy Poklady muzea, Cyklus Pohledy do sbírky, Co neodnesl čas... ad.), ale také formou výkladů v expozicích, přednášek pro veřejnost i prostřednictvím sociálních sítí (internet, facebook). Stávající výstava věnovaná 50. výročí otevření galerie navazuje na tyto aktivity. Slovácké muzeum patří mezi příspěvkové organizace Zlínského kraje a jeho finanční možnosti pro akvizice čtyř oborů jsou limitující. Získání každého předmětu nejen pro obor výtvarného umění považujeme proto za velký úspěch.

K pozitivnímu vývoji uměleckých sbírek přispívá také koncepčnost výstavního programu galerie (připomeňme například výstavy absolventů SUPŠ kolektivní i autorské, tematické, věnované významným rodákům, apod.), v nichž se odráží i úroveň interní práce instituce. Roční výstavní programy jsou zpracovávány s důrazem na kvalitu, jednotlivé výtvarné disciplíny, časový a vývojový záběh. Prostorové možnosti Galerie Slováckého muzea, její vybavení a reprezentativní vzhled dovolují navazovat spolupráci s významnými uměleckými osobnostmi. Ve spektru dalších kulturních aktivit (koncertů, besed, přednášek) kromě metodické pomoci (pro soukromé majitele a instituce, odborné konzultace se studenty aj.) je programově zaměřována pozornost také na mládež v různých věkových kategoriích (přednášky, komentované prohlídky výstav, tvořivé programy). V rámci rozsáhlého projektu Slováckého muzea orientovaného na kulturní výchovu mládeže realizuje galerie v dětském ateliéru speciální lektorsky vedené programy pro školní mládež i pro předškolní věk, které jsou velmi oblíbené (Na návštěvě v galerii, Dobrodružství čáry,

Co je to krajina?, Kouzelné barvičky a další). Přiměřeným způsobem vysvětlují základní pojmy z výtvarného umění, učí se dívat na umělecká díla, hledají souvislosti, příběhy, inspiraci a rozvíjejí fantazii dětí bez rozdílu věku. Slovácké muzeum patří k předním českým muzeím, pečuje o důležitou složku národního a do jisté míry i evropského dědictví. Vychází nejen z tradičních a osvědčených poznatků své dlouhodobé historie, ale stále hledá možnosti dalšího obohacení a rozšíření své činnosti. Je potěšitelné, že obor výtvarného umění má svěbytné postavení a výsledky srovnatelné s ostatními samostatnými galeriemi.

Milada Frolcová

Pohled do výstavy. Foto M. Frolcová.

Návraty Františka Hodonského

V Galerii Slováckého muzea v Uherském Hradišti se na začátku roku 2012 návštěvníkům poprvé představil svou autorskou výstavou akademický malíř František Hodonský, kterého můžeme zařadit mezi přední současné české umělce. Velkou životní inspirací se tomuto malíři stala krajina jihomoravských lužních lesů v zákrutách řeky Dyje a Moravy, vodních ploch rybníků a tmavozelených ostrovů rákosin. Jeho díla náleží do linie českých imaginativních krajinářů (podobně jako tvorba Josefa Šímy, Jiřího Johna nebo Bohdana Laciny).

V životě každého člověka jsou okamžiky, které zásadně ovlivňují jeho další život. Rád se pak vrací na známá místa, která má s nimi spojená a která ho neustále nabíjejí novou energií. Pro Františka Hodonského, rodáka z Moravského Písku, se stalo právě Slovácko místem věčných návratů a vzpomínání. Už v raném dětství společně s otcem, rovněž malířem, vstoupil do zaslíbené krajiny a začal objevovat poezii a harmonii barev a tvarů lužních lesů i prostřednictvím prvních pokusů. Dalším důležitým momentem se stala léta středoškolských studií na „umprumce“ v Uherském Hradišti. Zdejší úroveň výuky byla velmi vysoká, vždyť řada pedagogů sem přešla z Baťovy zlínské Školy umění a studentům se dostalo výborné, především řemeslné přípravy. Profesor Vladimír Hroch, malíř – krajinář, podněcoval koloristické citění mladých adeptů umění i výrazovou reflexi zdejší krajiny. V té době vznikají první portréty a autportréty, promyšlené kom-

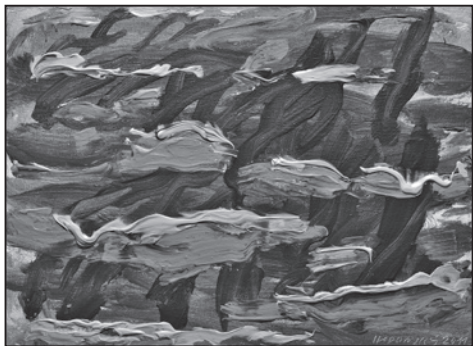
František Hodonský při práci. Foto archiv autora.

pozičně vyvážené krajiny (Chalupy v Mařaticích, 1962, Pole u Mařatic, 1963). V roce 1962 se Hodonský jako student zúčastnil otevření Galerie Slováckého muzea a nyní se sem po padesáti letech vrátil jako uznávaný umělec a při vernisáži nostalgicky zavzpomínal právě na čas malin nezralých i na své tehdejší autority.

Po studiích na uherskohradištské Střední uměleckoprůmyslové škole František Hodonský absolvoval Akademii výtvarných umění v Praze v malířském ateliéru u prof. Františka Jiroudka. Pak nastalo období existenčního a existenciálního prázdna. Mladý umělec prošel řadou zaměstnání (výstavnictví, restaurátorství), kde získal mnoho životních i pracovních zkušeností, a současně se krystalizoval jeho autorský výraz a osobitý malířský přednes. Kvalita jeho práce však nebyla dostatečně doceněna, neboť nezapadala do tehdejšího uměleckého diktátu socialistického realismu. Sametová revoluce a s tím související nástup razantních sociálních změn po roce 1989 znamenal pro autora společenské i umělecké zanedbání. Jeho práce byly zhodnoceny řadou samostatných výstav, prezentovány na domácích i zahraničních expozicích současného umění a staly se součástí sbírkového fondu předních českých galerií. František Hodonský se stal vedoucím ateliéru krajinářské a figurální malby na pražské Akademii výtvarných umění (v roce 1990 docentem, 1991 profesorem), kde působil do roku 1997. Od roku 1998 je profesorem současné malby na akademii v Banské Bystrici. Jeho díla jsou zastoupena ve veřejných i soukromých sbírkách v České republice a na Slovensku (včetně Národní galerie, Galerie hlavního města Prahy, Moravské galerie v Brně) a v zahraničí, např. v Galerii Wettingen ve Švýcarsku, Galerii dřevorezu Kjóto v Japonsku, grafické sbírce G. Černého v americkém Washingtonu.

Vystavené práce zahrnovaly průřez tvorbou z časového období od poloviny šedesátých let do současnosti v malbě, grafice, kresbě a soše. Po mnoho let je dílo Františka Hodonského charakterizováno především pastózním nanášením barevné hmoty na

plátno, prací se smaragdovou zelení a temně modrou barvou. Křehkostí, která v jeho případech nespočívá ve vnějším projevu, ale ve způsobu vnímání námětu, upozorňuje na tajemství tvoření. Osobitost a originalita díla, v němž se odráží podněty z jihomoravských lužních lesů, plynoucí vody v řece, stromů a rostlin na břehu řeky a krajiny, která se kolem řeky rozprostírá, spočívá ve

Den smaragdových ohňů, 2011, akryl, olej, plátno. Foto O. Palán.

Ve vodních rostlinách, 1989, olej, plátno. Foto O. Palán.

Pohled do výstavy s názvem František Hodonský. Den smaragdových ohňů, obrazy, sochy, grafika. Foto F. Chvalkovský.

zcela svobodném zacházení s prostorovými plány. Jeho pozorování přírody jsou specifická. Záznamy z plenéru často rozpracovává v ateliéru v mnoha variantách. Někdy je uhranut detailem, například shlukem na hladině, stíny uloženými u chladného břehu, strukturou tajícího sněhu, jindy architekturou krajiny, vegetací lužního lesa atd. Je otevřen všemu a všechno dění v přírodě je pro něj vzrušující.

Pro výstavu byla vybrána stěžejní díla důležitá pro různé etapy malířovy tvorby, v mnoha ohledech iniciační a předznamenávající další autorovo směřování, a to nejen v malbách, kresbách a grafických listech, ale i v plastikách a objektech. S dřevorezy (vystaveny i s matricemi v malém sále) pracuje umělec zcela zvláštním způsobem. Zatímco jiní vyryjí či vyřežou motiv do dřevěné desky, pak jej vytisknou pokud možno v mnoha exemplářích, on si udělá jen pár otisků. Důležitá se pro něj stala především samotná deska – matrice – reliéf svébytného uměleckého díla. Používá převážně dřevotřísku, která je schopna intenzivně nasáknout barvami, a tak získávají všechny tóny zvlášť sytý výraz. Haptický povrch spolu se sametovým koloritem mnohem silněji evokuje skutečnou přírodu.

František Hodonský od počátků viditelně vkládá do svých krajin celou svou osobnost. Citlivě a vnímavě reaguje na děje v přírodě samočinně probíhající a nechává se jimi okouzlovat. Snad proto se stal tak univerzálním tvůrcem, který zobrazuje přírodu nejen tužkou, štětcem a dlátem, ale i slovem.

Výstava Františka Hodonského byla v Galerii Slováckého muzea realizována v termínu od 16. února do 9. dubna 2012.

Autobiografické údaje:

František Hodonský, akademický malíř

*19. 2. 1945, Moravský Písek

Studia: Střední uměleckoprůmyslová škola Uherské Hradiště (1959–1963, obor: dekorativní a užitá malba v architektuře a propagaci, V. Hroch), Akademie výtvarných umění Praha (1990–1997, malířský ateliér, J. Jiroudek).

Činnost: Žije a pracuje v Praze; zabývá se malbou, grafikou a plastikou; pedagogická činnost: Akademie výtvarných umění Praha (1991–1997, vedoucí ateliéru krajinářské a figurální malby), Akademie umění Banská Bystrica (1998–2012, vedoucí ateliéru současné malby; prof.).

Ceny: 1997 Praha, Medaile F. Kafky Evropského kruhu, 1998 Praha, Cena Masarykovy akademie umění, 2003 Praha, cena Grafika roku 2002; cena společnosti CZ-Diatech Praha, a.s.; Statutární cena – cena společnosti Excudit, 2010 Praha, Cena Vladimíra Boudníka • Samostatně vystavuje od roku 1976 (více než 100 výstav), od roku 1969 se účastnil 150 společných výstav doma i v zahraničí • Člen: Umělecká besedy (od roku 1992), SČUG Hollar (od roku 1996).

Výstavy samostatné (výběr): 1976 Praha, ÚKDŽ, 1979 Praha, Galerie mladých; Praha, Mánes, 1981 Praha, Galerie hlavního města Prahy, Staroměstská radnice; Hodonín, Galerie výtvarného umění, 1988 Brno, Dům umění, Galerie Jaroslava Krále, 1990 Mělník, Galerie Ve Věži; Praha, Výzkumný ústav makromolekulární chemie ČSAV, 1991 Liberec, Oblastní galerie výtvarného umění; Opatov, Kulturní středisko; Plasy, klášter (s T. Švédou, O. Tichým); Znojmo, Jihomoravské muzeum, Dům umění (s T. Švédou); Hradec Králové, Galerie moderního umění, 1992 Praha, Galerie Gema; Plzeň, Stop Gallery; Germering (D), Hartgalerie, 1993 Praha, Galerie Via Art, 1994 Praha, Galerie Gema; Praha, Galerie Via Art; Haag (NL), Galerie Artline (s J. Anlaufovou), 1995 Břeclav, Muzeum a galerie U Templu; Veselí nad Moravou, Galerie Ve Dvoře; Praha, Středoevropská galerie; Planá u Mariánských Lázní, Galerie Ve Věži, 1996 Ostrava, Výstavní síň, Sokolská 26; Břeclav, Muzeum a galerie U Templu (4krát Hodonský); Týn nad Vltavou, Městská galerie (s M. Vitanovským); Praha, Galerie Via Art, 1997 Česká Třebová, Galerie Ještěř; Praha, Galerie Gema, 1998 Cheb, Galerie U Kamene; Praha, Galerie Gema; Praha, Galerie Genia loci, Dřevořezby a reliéfní tisky; Plzeň, Galerie Trigon, 1999 Šumperk, Galerie J. Jílka; Praha, Galerie Divadla Bez zábradlí; Hrani-

ce na Moravě, Městské muzeum a galerie, Synagoga; Praha, Galerie Nokturno; Banská Bystrica (SK), Tatrabanka, 2000 Nové Město na Moravě, Horácká galerie, Plovoucí smaragdy, 2001/2002 Hodonín, Galerie výtvarného umění, Sdružení výtvarných umělců moravských, 2003 Rakovník, Rabasova galerie; Mariánské Lázně, Městská galerie, Pastely, olejomalby; Říčany u Prahy, Galerie Noctua; Veselí nad Moravou, Městská galerie, Obrazy a dřevořezy z posledních let (s I. Hodonským); Břeclav – Pohansko, Mizející krajina, 2005 Karlovy Vary, Galerie umění – Letohrádek Ostrov, Krajina roste nahá, 2011 Kroměříž, Galerie Orlovna, 2012 Uherské Hradiště, Galerie Slováckého muzea, Den smaragdových ohňů; Pardubice, Východočeská galerie, Křehkosti; Praha, Galerie Vltavín, Prosluněné břehy.

Zastoupení ve veřejných sbírkách: Národní galerie Praha, Galerie hlavního města Prahy, Galerie moderního umění Hradec Králové, Alšova jihočeská galerie Hluboká nad Vltavou, Východočeská galerie Pardubice, Oblastní galerie Liberec, Severočeská galerie výtvarného umění Litoměřice, Horácká galerie Nové Město na Moravě, Galerie umění Karlovy Vary, Galerie Klatovy-Klenová, Galerie výtvarného umění Hodonín, Moravská galerie v Brně, Galerie moderního umění Roudnice nad Labem, Západočeská galerie Plzeň, Muzeum a galerie Břeclav, Městská galerie Tachov, Městská galerie Planá u Mariánských Lázní, Galerie Středočeského kraje Praha, Slovácké muzeum Uherské Hradiště, Městská knihovna Praha – Artotéka, Wettingen Švýcarsko, Galerie dřevořezu Kjóto Japonsko, Grafická sbírka Gerarda Černého Washington USA, The World Bank Washington USA, soukromé sbírky v tuzemsku a v zahraničí.

Sympozia: 1995 Valtice, Velký formát, Mezinárodní malířské sympozium.

Literatura (výběr): slovníky, publikace: Slovník českých a slovenských výtvarných umělců 1950–1999. Díl III., H. Ostrava, 1999, s. 193–194; Horová, A. (ed.): Nová encyklopedie výtvarného umění. Díl I., A–M, Praha, 1995, s. 193–194; Kdo je kdo v České republice na přelomu 20. století. Agentura

Kdo je kdo v České republice 94/95, Modrý jezdec, Praha, 1994; Kdo je kdo. Praha, 1998; Vanča, J. a kol.: František Hodonský. Galerie Dolmen, 2010.

Katalogy: Miler, K., Řeháková, N. (eds.): Proměny krajiny v českém malířství 20. století ze sbírek Národní galerie v Praze. Praha 1997; Frolcová, M.: Den smaragdových ohňů. Galerie Slováckého muzea Uherské Hradiště 2012; Bouda, J. (ed.): Česká grafika XX. století. Sdružení českých umělců grafiků Hollar, Praha 1997; Drury, R., Machalický, J., Vaňous, P.: Typický obraz II. Woxart. Praha 2007; Grafika – obrazová encyklopedie české grafiky 80. let. Středoevropská galerie a nakladatelství. Praha 1993; Halířová, M.: František Hodonský. Galerie hlavního města Prahy. Praha 1987; Kotalík, J. T.: FH Malbagrafika. Galerie Ještěř, Česká Třebová 1997; Neumann, I.: František Hodonský. Obrazy. Via Art. Praha 1993; Neumann, I.: Lužní tělo. Via Art. Praha 1996; Sůva, J.: František Hodonský – obrazy: Galerie moderního umění v Hradci Králové 31. října – 1. prosince 1991. Hradec Králové 1991; Vachudová, B.: Krajina roste nahá: matrice a dřevořezy. Galerie umění. Karlovy Vary 2005.

Milada Frolcová

Ohlédnutí za výstavou Mistři české a moravské malby

Mezi úspěšné výstavy roku 2012 se v Galerii Slováckého muzea nepochybně zařadila přehlídka obrazů z fondu České spořitelny, která vlastní početnou sbírku výtvarných artefaktů. Historie tohoto majetku není současně veřejnosti blíže známá a málokdo si dokáže představit, že součástí peněžních aktivit bylo dříve i mecenášství, sběratelství a kulturně-výstavní činnost. Česká spořitelna jako nástupkyně bývalých městských, rolnických a dalších záložen získala postupně do svého vlastnictví několik tisíc uměleckých výtvorů, které od 19. století buď nakupovala přímo od autorů, dostávala je darem za uspořádané výstavy ve svých prostorách, nebo také přijímala v podobě zástav a splácení pohledávek. Bylo naprosto přirozené,

že své sbírky pak vystavovala ve veřejně přístupných místech, odkud je znali i příchozí klienti a návštěvníci. Výtvarná díla tak tvořila příjemnou součást výzdoby spořitelních úřadoven a přinášela do nich vizuální dekorativnost, estetickou hodnotu a pocitovou kultivaci. Jak se doba měnila, mnohé z poboček České spořitelny modernizovaly svůj vzhled interiérů a výtvarná díla přestala zapadat do nového stylu. Některé práce byly uloženy v interních a veřejnosti nepřístupných prostorách, jiné byly centralizovány do společného depozitáře. V posledních letech se však Česká spořitelna rozhodla svůj umělecký majetek opět zveřejnit, připomenout a ve výběru ho prezentuje v různých krajích České republiky, přičemž vždy upřednostňuje díla ze svých regionálních pracovišť. Do tohoto projektu přizvala také Slovácké muzeum a nabídla prezentaci obrazů z poboček Zlínského kraje (Uherský Brod, Uherské Hradiště, Zlín, Kroměříž, Vsetín, Bystřice pod Hostýnem ad.). Realizaci předcházela poměrně náročný výběr, který čerpal z obsáhlého soupisu a základní fotodokumentace. Vyčleněné prostory dvou sálů ovšem ani zdaleka nemohly využít možnosti a nabídku

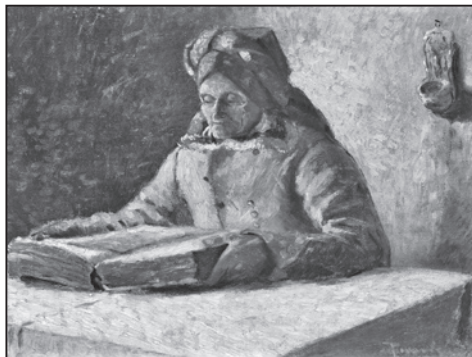
Pohled do výstavy. Foto L. Chvalkovský.

České spořitelny, proto se nakonec podařilo uplatnit sedmdesát devět obrazů od čtyřiceti tří autorů. Příprava expozice si vyžádala poněkud nevšední přístup a řešení. Rozmanitost tvůrčích názorů, postupů, technik i námětů vylučovala jakékoliv snahy o podchycení nějakého vývoje českého a moravského malíř-

ství, natož pak srovnávání a hodnocení jednotlivých autorů z pohledu jejich významu či jedinečnosti. S vědomím, že se jedná o výběr z dané sbírky, setkala se spolu díla autorů, která by se za jiných okolností asi těžko potkala, takže ve společném prostoru byl záběr krajinářské, figurální, portrétní tematiky a zátiší,

Václav Radimský, Zámecký park v Kroměříži, olej. Fotoarchiv Galerie Slovákého muzea (dále jen Fotoarchiv GSM).

Vojtěch Pernica, Stařenka z Velké, olej. Fotoarchiv GSM.

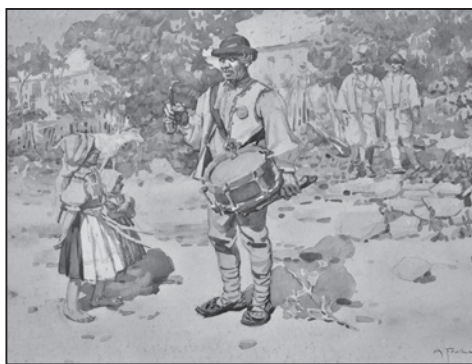
Antonín Hudeček, Lesní samota, olej. Fotoarchiv GSM.

Jiří Heřman, Hrad Buchlov, 1934, olej. Fotoarchiv GSM.

Joža Uprka, Mladá matka s děckem, 1931, olej. Fotoarchiv GSM.

Antoš Frolka, Policajt, 1931, akvarel. Fotoarchiv GSM.

impresivní, expresivní i realistické názory, malba hladká i reliéfně pastózní spolu s kresbným a posléze kolorovaným zpracováním. Řazením do jednotlivých okruhů a postupným skládáním do vzájemně navazujících souvislostí se podařilo docílit překvapivého vizuálního a kvalitativního výsledku.

Nepřehlédnutelnými dominantami se staly obrazy od Václava Radimského (1867–1946) a Antonína Hudečka (1872–1941), kteří stále patří do přední kategorie umělecké tvorby. Stejně tak si pozornost zasloužila díla od Aloise Schneiderky (1896–1958), Augustina Mervarta (1889–1968), Karla Jana Sigmunda (1897–1959) či Jiřího Heřmana (1892–1969), Ludvíka Ehrenhafta (1872–1955). Národopisnou tematiku samozřejmě zastupoval Joža Uprka (1861–1940), Antoš Frolka (1877–1935), Vincent Plesnivý (1879–1944), František Hlavica (1885–1952), Vojtěch Pernica (1886–1977) a Josef Schneiderka (1899–1945). Pro milovníky umění bylo zajímavým setkáním s pracemi Václava Jíchy (1874–1950), Františka Růžičky (1882–1958), Karla Mináře (1901–1973), Emila Josefa Nečase (1892–1980), Jaroslava Holečka (1902–?), Karla Tomana (1889–?), Bohumila Puchýře (1914–1985) a také Jaroslava Václava Staňka (1922–1978). Známa i méně známá jména autorů, některých i poněkud zapomenutých, vzbuzovala zájem i překvapení, přínosem bylo uvedení základních životopisných údajů přímo na popiskách k jednotlivým dílům.

Česká spořitelna věnovala velkou pozornost také propagační strategii pořádané výstavy. Vydala pozvánky, malý katalog, plakát, letáky, velkoplošný banner na budovu Gale-

rie Slováckého muzea, upoutávky zařadila i do svých elektronických cest a operátorů. Velkou zásluhu na organizaci a přípravě výstavy měla PhDr. Duňa Panenková, historička umění a kurátorka Galerie České spořitelny v Praze. Její odborné znalosti a zkušenosti poskytly garanci úspěšné přípravy, jejíž zásluhou byla mnohá díla pro tuto výstavu restaurována včetně oprav rámu, což přispělo k naplnění účinku do nejmenších detailů.

Josef Schneiderka, Lanzhořanka, olej. Fotoarchiv GSM.

Výstava byla zahájena 19. 7. a trvala do 16. 9. 2012. Zajímavým dozněním se stala také malá repríza přímo v prostorách uherkohradištské pobočky České spořitelny, kde v působivé instalaci a nevšedním interiéru našla další obdivovatele.

Marie Martykánová

Pohled do výstavy. Foto L. Chvalkovský.

Galerie Joži Uprky v Uherském Hradišti

Už v průběhu rozsáhlé rekonstrukce bývalé jezuitské koleje na Masarykově náměstí v Uherském Hradišti byl zveřejňován záměr o umístění Galerie Joži Uprky, jejímž zřizovatelem je Nadace Moravské Slovácko. Předcházela tomu dlouhodobá, intenzivní a systematická odborná a sběratelská práce, která výsledky svého snažení průběžně představovala ve Veselí nad Moravou, v postupném rozšiřování sbírky pak v dalších přehlídkách, dokonce i v zahraničí. Vrcholem prezentace souborného konvolutu Uprkových prací byla pak výstava v Národní galerii v Praze, kde překvapila nejen znalce výtvarného umění, ale také oživila zájem o moravské umění v záběru tematickém, autorském i vývojovém přínosu pro českou kulturu. Není tedy divu, že dlouho očekávaná událost zaznamenala už 28. srpna 2012 mimořádnou pozornost veřejnosti, kdy byla slavnostně otevřena budova koleje a její interiéry. A v následujících dnech pak už mohli milovníci obrazů Joži Uprky (1861–1940) obdivovat jeho celoživotní dílo v nebývalém rozsahu. Přes sto obrazů a desítky dokumentačních materiálů přibližují uměleckou osobnost, která zcela zásadním způsobem ovlivnila nejen moravské umění, ale také celou výtvarnou generaci v programovém zaměření na národopisné pojednání venkovského života a důležitých tradic v oblasti jihovýchodní Moravy od poslední třetiny 19. století a v průběhu tří desetiletí století dvacátého.

Přes 800 m² výstavní plochy spolu s dalšími 300 m² přilehlých prostorů naplňuje a představuje tvůrčí fenomén Joži Uprky ve velkorysém přehledu soukromých a společenských okamžiků, zájmů, uměleckých aktivit, názorů a výsledků, dobových souvislostí a událostí.

Poměrně nenápadný vchod do Uprkovy galerie v prvním poschodí respektuje interiérové řešení objektu, který ctí původní architektonické řešení stavby a také bezpečnostní zásady provozu. Uvítacím prostorem je rozlehlá místnost s pokladnou zařízenou v duchu moderní recepce a v další části vybavená pro účely odpočinku návštěvníků či

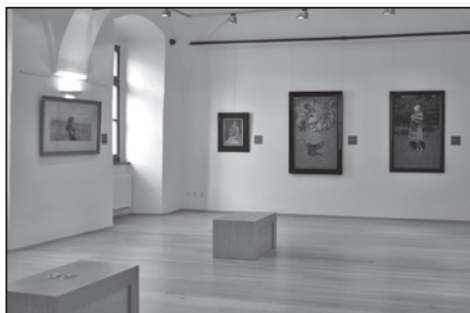
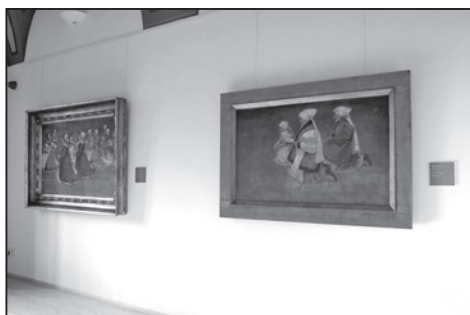
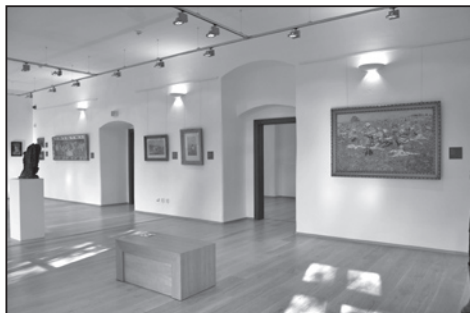

Foto M. Martykánová.

případné akce. Nechybí nabídka propagačních materiálů v podobě katalogů a publikací zaměřených na uprkovské téma. Nezbytná informativní tabule podává výčet důležitých údajů – Zřizovatel: Nadace Moravské Slo-

vácko; Architektonické řešení: GG Archico a.s. Uherské Hradiště; Koncepce a prostorové řešení expozice, výběr exponátů: Jaroslav Pelikán, Petr Vašát; Grafické řešení: Michal Malina; Odborná spolupráce: doc. Petr Kuthan, NG v Praze; Zvláštní poděkování za podporu projektu: Z – GROUP Steel Holding, a.s., Město Uherské Hradiště, Muzeu umění Olomouc, Národní galerii v Praze, Moravské galerii v Brně, Krajské galerii výtvarného umění ve Zlíně, Galerii výtvarného umění v Ostravě, Slováckému muzeu v Uherském Hradišti, Památníku národního písemnictví v Praze, Římskokatolické farnosti ve Strážnici a dalším partnerům. Návštěvník nepostrádá ani informace s biografickými údaji, které jsou důležitými informacemi pro doplnění náhledu na Uprkův život.

Pozornost upoutají popisky na podkladu v jasném tyrkysovém odstínu, což možná překvapí diváka s poněkud konzervativním vnímáním barev, ale je to otázka estetického názoru a designérského přístupu k upozornění na zásadní informace o dílech. V dalších deseti větších či menších sálech se pak už rozprostírá tvorba Joži Uprky. V autorském a kurátorském přístupu neby-

la zvolena klasická posloupnost vývojové řady, a tak se v postupném řazení můžeme setkávat s pracemi vzniklými v různých obdobích, střídání od velmi raných počátků až po závěrečnou etapu Uprkova výtvarného snažení. Je to jeden z možných přístupů uspořádání takto rozsáhlé expozice, protože přináší návštěvníkovi neustálé překvapení a inspiruje ho k aktivnímu vnímání výstavy a možnosti návratů, hledání a srovnávání. Střídatavě velkorysý přístup k instalaci jednotlivých námětů a formátů nabízí neformální prožitek díla samotného. Je známý fakt, že převážná část instalovaných artefaktů pochází ze soukromé sbírky, ale bylo dobrým nápadem připojit do souboru i díla z veřejných sbírek. A tak se po mnoha letech mohou připomenout i fakta, že v prestižních muzejních a galerijních sbírkách je také řada prací, která Jožu Uprku berou v přirozeném náhledu do neoddelitelné vývojové linie moravského a českého umění 19. a 20. století. Jednotlivé obrazy, kresby a také grafika přibližují umělcovy zájmy o národopisné téma v mnoha přístupech a pojednáních. A jestliže v poslední čtvrtině 20. století byla prezentace Uprkových obrazů považována

Foto M. Martykánová.

za staromilský protest proti přirozenému vývoji moderního umění, pak současné oživení zájmu a zhodnocení jeho díla dostává nový význam a opodstatnění.

Nápaditým osvěžením a obohacením rytmičkého uspořádání prostoru jsou také plastiky od Franty Úprky (1868–1929), který spolu se svým bratrem Jožou čerpal z inspirací slováckého národopisu. Jednotlivá díla jsou propojením mezi sochařským a malířským zpracováním.

Zajímavým a záslužným doplněním Uprkovy expozice jsou také fotografie, které ve velkoformátovém zvětšení zaplňují převážnou část přilehlé chodby. Mistr a jeho rodina či přátelé jsou tu v dobových dokumentech zachyceni v různých situacích a okamžicích, což pro běžného návštěvníka znamená přiblížení Uprkovy osobnosti. Jedná se o materiál, který není veřejnosti až tak známý a přístupný.

Po technicko-výstavnické stránce je sice v Uprkově expozici ještě několik detailů, které by mohly být zdokonaleny (např. výstavnické osvětlení), ale rozhodně nejsou na úkor celého projektu. Dojem běžného návštěvníka a milovníka tvorby Joži Úprky je jistě pozitivní, přínosný a emotivní. Projekt tohoto typu a rozsahu je třeba hodnotit s uznáním a pochvalou jak soukromému subjektu, tak i městu Uherskému Hradišti za poskytnutí exkluzivních prostor.

Marie Martykánová

Ivan Theimer v Uherském Brodě

Milovníci výtvarného umění měli možnost v Uherském Brodě od 15. září do 18. listopadu 2012 navštívit výstavu vynikajícího, světově proslulého umělce Ivana Theimera.¹ Theimerova tvorba, čerpající řadu podnětů z děl starých mistrů, si našla své nezastupitelné místo na světové umělecké scéně, paralelně vedle soudobých trendů. Po řadě veřejných realizací na území Francie, Itálie nebo Německa se v devadesátých letech 20. století vrátil svými realizacemi zpět do České republiky – pro Uherský Brod sochař vytvořil památník Jana Amose Komenského a pro rodnou Olomouc Arióno-

vu kašnu² na Horním náměstí. Významný uherskobrodský výstavní projekt zmapoval, jak napovídá jeho dlouhý název „Via Lucis v Uherském Brodě, Ivan Theimer na Moravě“, vznik a ikonografii dvou nejvýznamnějších děl, které tento světově proslulý umělec v uplynulých dvaceti letech realizoval v České republice, bronzového obelisku Via Lucis, který v roce 1992 vytvořil pro Uherský Brod u příležitosti 400. výročí narození Jana Amose Komenského, a Ariónovy kašny v Olomouci z roku 2002.

Prosadit obelisk Via Lucis v Uherském Brodě nebylo jednoduché. Bránili se památkáři i někteří úředníci. S nápadem vytvoření památníku přišel básník, umělec, tehdy ředitel Lidové školy umění v Uherském Brodě, ale především Theimerův dávný kamarád ze studií v Uherském Hradišti Jaroslav Kovanda. Nezůstalo u nápadu. Theimer vytvořil několik návrhů, opírající se o barokní tradici a historii s použitím exotických elementů, které známe z našich barokních kašen a alegorií, zabezpečil financování a Kovanda se s tímto vyzbrojen vydal na radnici, kde zavládly rozpaky. Bylo podezřelé, že autor chce městu památník věnovat bez nároku na honorář. To se u nás nenosí! Co je zadarmo, toho si neumíme vážít a cenit. A navíc, kam s ním? Ani prosadit dnešní umístění jako pandán k soše od Vincence Makovského, stojící od roku 1956 v parku naproti Muzeu J. A. Komenského, nebylo snadné. Naštěstí po mnoha peripetiích stojí socha na místě, které umělec sám určil, k němuž si vytvořil kresebné studie, nedaleko lípy na ose mezi kostelem a kašnou. Památník sponzorovala italská firma Martini a Rossi. Vše se obešlo bez bombastické reklamy oblíbeného aperitivu, jenom s drobnou poznámkou v katalogu.

Bronzový památník Via Lucis, přesně zapadající do architektonické podoby uherskobrodského Masarykova náměstí, představuje čtyřmetrový obelisk – sloup, symbol řádu a odkazu historie, který na svém kruhýři nese želva, atribut moudrosti, stálosti a pokory (podle V. Havla). Kolem si hrají dvě postavíčky – putti, kteří pouštějí do světa malé lodičky, na nichž jsou zaznamenána jména význačných českých a moravských

vzdělavců, umělců, spisovatelů, osobností i Theimerových přátel. Podstavec i obelisk jsou přeplněny geografickými detaily, citáty z děl, medailonem J. A. Komenského a dalšími mnohoznačnými detaily. Pozlacená špička Via Lucis – Cesty světla je současně cestou poznání tolerance a demokracie, vyznačuje a nesměle se blýská na všechny strany do prostoru. Památník byl odlit ve světoznámé slévačské dílně toskánského městečka Pietrasanta, kde své sochy nechával odlévat i jeden z největších sochařů 20. století Henry Moore.

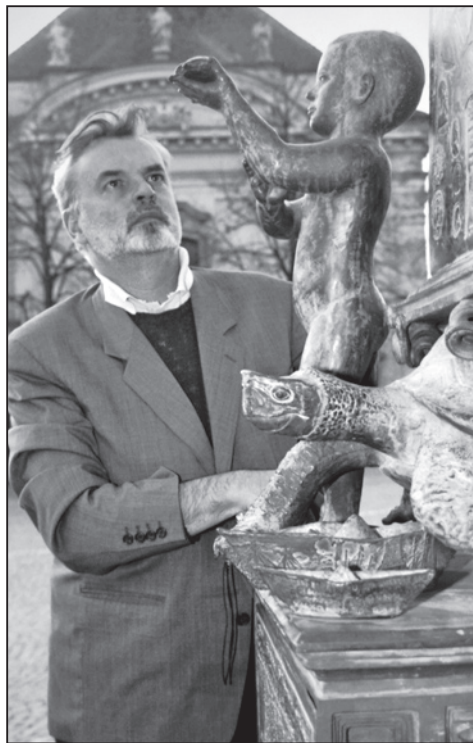
Připomeňme, že už dvacet let Theimerovo unikátní dílo Via Lucis (Cesta světla) zdobí uherskobrodské Masarykovo náměstí. V porevoluční době 28. března 1992 monument odhalil prezident, tehdy ještě společně-

ho Československa, Václav Havel jako ukazatel nové cesty demokracie. A právě 20. výročí odhalení sousoší Via Lucis a současně 420. výročí narození učitele národů J. A. Komenského se stalo jedinečnou příležitostí a podnětem k představení výběru z Theimerovy tvorby výstavou realizovanou ve třech institucích – v Muzeu J. A. Komenského, v Galerii DK Panský dům a v Q Galerii na staré sýpce. Ani tato poměrně rozsáhlá výstava však nemohla postihnout celý rozsah tvorby, ani veškerou škálu výrazových prostředků tohoto vynikajícího a všestranného umělce. V Muzeu J. A. Komenského byl připraven výběr z grafické tvorby ze souboru, který autor velkoryse věnoval do sbírek Muzea umění v Olomouci. Grafické cykly (výsek z časového horizontu od sedmdesátých let do roku 2005), svébytná paralela malířského díla, v sobě snoubí inspirace krajinou, figurální motivace i náměty literární (např. Dante).

V Galerii Panský dům se návštěvníci setkali s dalším výběrem, tentokrát komorní plastiky a drobnějších akvarelů, a také s modely monumentálních památníků nebo jejich součástí, především uplatněných v autorských realizacích na Moravě – Via Lucis a Ariónovy kašny v Olomouci. Sochařská díla Ivana Theimera měla podobu bronzových odlitků různých rozměrů – v závislosti na místě a druhu uplatnění, drobné studie i monumentálnější plastiky, modely obelisků. Z některých čněl shluk rostlinných tvarů. Jejich „graficky“ ztvárněný povrch byl většinou pokryt velkým množstvím různých otisků. Objevují se zde také drobní živočichové – ještěrky, plazi nebo

Obelisk I. Theimera Via Lucis, detail. Foto F. Chrástek.

Ivan Theimer. Foto M. Frolcová.

korýši, ryby, mušle. Z vystavených artefaktů bylo zřejmé, že je umělec skvěle obeznán s antickou tradicí, která vyznívá v jeho díle v moderním neobvyklém pojetí. V drobnějších akvarelech převážně z devadesátých let se odráží smysl pro krajinný detail, obdiv k minulosti civilizace.

Agentura Q Studia připravila v prostorách zrenovované bývalé sýpky (dnes sídla Q Galerie) velmi zajímavou fotodokumentaci vztahující se ke vzniku a k odhalení díla Via Lucis (Cesty světla) prezidentem Václavem Havlem. Ve fotografiích Františka Chrástka jsme si připomněli nejen tuto událost, ale měli jsme možnost nahlédnout i do italského ateliéru Ivana Theimera. Fotografickou vzpomínku doplnilo několik bronzových artefaktů – modelů částí obelisku Via Lucis.

K výstavě byl vydán výpravný katalog. Obsahové stránky výstavy i katalogu se ujal prof. Pavel Zatloukal s týmem pracovníků Muzea umění v Olomouci. Realizaci a převoz exponátů zabezpečil ředitel Domu kultury PhDr. Jaroslav Mikulík. Tisk a fotodokumentaci Q Studio s Mgr. Františkem

Z instalace ve výstavě. Foto M. Frolcová.

Chrástkem. 20. výročí odhalení Via Lucis a 420. výročí narození učitele národů Jana Amose Komenského je nezapomenutelné.

Poznámky:

1 Ivan Theimer, malíř, sochař, grafik, ilustrátor
* 18. 9. 1944, Olomouc

Studia: Střední umeleckoprůmyslová škola v Uherském Hradišti (1959–1963, obor: reprodukční kamenosochařství a restaurátorství, Jan Habarta), École Nationale Supérieure des Beaux Arts v Paříži (1968–1971). Do života a rozvíjející se tvorby mladého olomouckého sochaře zasáhla okupace Československa sovětskou armádou, proto se rozhodl pro emigraci a odjel na podzim 1968 do Paříže, kde ještě během studií začal prezentovat svá díla. V letech 1978 a 1982 reprezentoval Francii na světově proslulé přehlídce současného umění – Bienále v Benátkách. V osmdesátých letech vytvořil pro sídlo francouzského prezidenta – Elysejský palác v Paříži – známou skupinu obelisků. V Kasselu se týčil jeho Herkules, v Hamburku socha Heinricha Heina a na Martových polích poblíž Eiffelovky vytvořil k dvoustému výročí Velké francouzské revoluce velkolepý monument oslavující Deklaraci práv člověka a občana. V Čechách se jeho veřejnými realizacemi chlubí například Uherský Brod a Olomouc. I. Theimer se zabývá kresbou (tisky vydavatele Olivettiho), grafikou, malbou (portréty, krajina, zátiší), plastikou, ilustrací, scénografií. Žije a působí v Itálii a ve Francii, protože neustále pendluje mezi Monteggiori u Luccy, kde má ateliér, a Paříži, kde zakotvila jeho rodina – italská žena a dva synové.

Ceny (výběr): 1969 Paříž, Salon mladých sochařů, Cena I. A. T.; 1998 čestný doktorát FF UP Olomouc; 1999 Cena města Olomouce.

2 Všechny tyto prvky jsou typické i pro Ariónovu kašnu na olomouckém Horním náměstí. Její současná a zároveň staromistrovsky klasická podoba plně koresponduje s historickým prostředím, ve kterém si podobně jako v srdcích mnohých Olomoučanů okamžitě našla své místo. Ariónova kašna v Olomouci byla osazena v roce 2002. Návrhů bylo opět několik. Arion s delfínem, s mušlí (modelem je Theimerův syn) se stal velmi oblíbeným motivem.

Milada Frolcová

Janečkův Havel pro Evropu

Akademický sochař Lubomír Janečka,¹ absolvent uherskohradištské Střední umeleckoprůmyslové školy a pražské Akademie výtvarných umění, který žije a tvoří od roku 1985 ve Spojených státech, je v České republice poměrně častým hostem. Nejen nostalgické vzpomínky, přátelská a rodinná pouta, ale i pracovní motivace jsou často příčinou jeho návratů. V prvních měsících letošního roku se uskutečnila výstava Janečkových působivých kreseb v uherskobrodské Q Galerii² s názvem Bůh žehnej Americe!, ale bez jeho osobní účasti, protože byl pracovně vázán v USA. V létě si však svůj pobyt značně prodloužil, a to hned z několika důvodů. Jednak byl vyzván k účasti na 5. ročníku kamenosochařského symposia v Uherském Brodě (probíhalo v srpnu 2012), ale současně i osloven, aby se zhostil nelehkého úkolu – vytvořit bustu československého a českého exprezidenta Václava Havla pro Palác Evropy ve Štrasburku. Projekt inicioval na základě přání generálního tajemníka Rady Evropy Thorbjørna Jaglanda, který chtěl umístit bustu na čestné místo v sídle Rady Evropy, ministr zahraničních věcí ČR Karel Schwarzenberg. Vše se podařilo uskutečnit díky úzké spolupráci s Knihovnou Václava Havla v Praze, která je současně i donátorem busty. Bust státníků a lidí, kteří se nějakým způsobem zasloužili o rozvoj Evropy, v Paláci Evropy není mnoho a je významné pro Českou republiku, že se na čestném místě ocitla právě busta českého prezidenta. Připomeňme, že generální tajemník Rady Evropy Thorbjørn Jagland, který navíc předsedá i výboru pro udělení Nobelovy ceny míru, si Václava Havla osobně velmi cení, a to byl i důvod, proč podporoval vytvoření Havlovy busty. Vztah Václava Havla a Rady Evropy byl určen sdílenými postoji k obraně univerzálních lidských práv a svobod, které stály u zrodu této evropské instituce a které jsou neodmyslitelně spojeny i se jménem Václava Havla. Rada je organizace, která podporuje spolupráci evropských zemí v oblasti ochrany lidských práv, rozvoje demokracie, harmonizace právních řádů nebo ochrany

životního prostředí. Sdružuje 47 zemí. Rada na rozdíl od Evropské unie nemůže schvalovat zavazující legislativu, ale s unií sdílí některé symboly včetně vlajky. Československý prezident hned ve svém prvním projevu v Parlamentním shromáždění Rady Evropy v květnu 1990, krátce po svém zvolení československým prezidentem, uvedl: „Dvanáct hvězd ve vašem znaku nechápu jako výraz pyšného přesvědčení, že Rada Evropy vybuduje nebe na zemi. Nebe na zemi nebude nikdy. Těch dvanáct hvězd si vykládám jako připomínku, že může být na zemi o něco lépe, odvážíme-li se občas zahledět do hvězd.“ A v roce 1995 pak Václav Havel nové sídlo Rady Evropy slavnostně inauguroval.

K předpokladům splnit převzatý úkol svědčila pro Janečku nejen vysoká úroveň sochařova umění, kterou osvědčil svou tvorbou, ale rovněž jeho názory a postoje, pro které byl nucen opustit rodnou zemi a emigrovat do svobodného světa. Hlavu Václava Havla pojal ve střízlivé věcnosti, především se mu však podařilo vystihnout vnitřní svět portrétovaného. Hliněný model se utvářel v několika variantách během léta v provizorním ateliéru v Uherském Brodě. Ze čtyř variant byl vybrán pro odlití expresivní portrét, vyjadřující podle Janečky energii a statečnost. Bronzový odlitek pak pochází z umělecké slévárny v Horní Kalné v Podkrkonoší. Celou dobu autor i na odlití osobně dohlížel.

Pro slavnostní odhalení byl připraven doprovodný program, na němž se mimo jiné setkala na společné výstavě i díla dvou letitých přátel, umělců Lubomíra Janečky a Jiřího Sozanského.³ Dne 2. října 2012 byla v Paláci Evropy v době Parlamentního shromáždění Rady Evropy ve Štrasburku busta Václava Havla slavnostně odhalena. Akce se konala pod záštitou místopředsedy vlády a ministra zahraničních věcí ČR Karla Schwarzenberga (ministerstvo zahraničních věcí na místě zastupoval velvyslanec ČR při Radě Evropy Tomáš Boček). Slavnostnímu aktu v sídle Rady Evropy předcházela přednáška ředitele zahraničních programů Knihovny Václava Havla Martina Palouše na téma Václav Havel a Rada Evropy a následně

Ze slavnostního odhalení busty Václava Havla ve Štrasburku. Foto A. Pajer.

byla zahájena výstava přípravných skic Lubomíra Janečky a deseti velkoformátových portrétů z cyklu Odcházení akademického malíře Jiřího Sozanského. Ministerstvo zahraničních věcí ČR pomohlo organizačně a technicky zajistit převoz a instalaci děl a doprovodný program. Umělecké předměty v sídle Rady Evropy jsou tradičně dary členských států a busta Václava Havla je prvním darem České republiky Radě Evropy.

Poznámky:

- 1 Životopis a bližší údaje o L. Janečkovi viz F r o l c o v á, M.: Z popela spálených snů – Lubomír Janečka. *Slovácko* 46, 2004, s. 330–333.
- 2 Budova staré sýpky vybudovaná Albertem Kounicem v roce 1862 byla dlouhá léta vy-

užívána jako skladiště obilí. V šedesátých letech 20. století byla přizpůsobena skladovacím podmínkám. V dezolátním stavu ji v roce 2001 získalo Q Studio, které v letech 2009–2010 provedlo velmi rozsáhlou, ale citlivou rekonstrukci budovy. Nyní třípodlažní budova slouží nejen jako fotostudio, ateliér, grafické a DTP studio, ale v přízemí je pro veřejnost k dispozici stylová Q Galerie, kde probíhají zajímavé výtvarné výstavy.

- 3 Jiří Sozanský, narozen 27. 6. 1946 v Praze, v letech 1967–1973 studoval na Akademii výtvarných umění v Praze (ateliér prof. F. Jiřoudka). Od roku 1973 se věnuje malbě, kresbě, grafice, plastice, instalacím, environmentům a filmovým dokumentům.

Milada Frolcová

MUZEJNICTVÍ

SLOVÁCKÉ MUZEUM V ROCE 2012

VÝROČNÍ ZPRÁVA

Ivo Frolec, Blanka Rašticová, Slovácké muzeum, Uherské Hradiště

1. ÚVOD

Prioritním projektem Slováckého muzea v Uherském Hradišti v roce 2012 se stala příprava výstavby nové multimediální expozice Slovácko, která nahradí starou stálou výstavu z roku 1971. V rámci I. etapy došlo k rekonstrukci části hlavní budovy muzea, která bude ukončena na jaře roku 2013. Následovat bude instalace moderní nadčasové expozice s předpokládaným termínem otevření v I. pololetí roku 2014 k příležitosti 100. výročí založení Slováckého muzea. Rekonstrukce budovy si vyžádala její částečné uzavření pro veřejnost, což se sice odrazilo ve snížené návštěvnosti, nicméně ostatní činnost instituce nebyla nijak omezena a dosáhla ve všech směrech dobrých výsledků.

1.1. Charakteristika organizace

Slovácké muzeum patří mezi nejvýraznější regionální muzea v České republice. Instituce byla založena v roce 1914. Jejím hlavním posláním je činnost sbírkotvorná a péče o sbírky, činnost vědecko-výzkumná a metodická a činnost kulturně-výchovná. Působnost této organizace není omezena na Zlínský kraj, ale zasahuje celou národopisnou oblast Slovácko (tedy i část Jihomoravského kraje). Muzeum je zařazeno do řady národních a mezinárodních programů, v jejichž rámci plní např. funkci Centra péče o tradiční lidovou kulturu Zlínského kraje a Centra lité medaile, plakety a drobné plastiky.

Základní údaje:

a) *právní forma: příspěvková organizace*

b) *zřizovatel: Zlínský kraj*

c) *objekty ve správě muzea:*

- Slovácké muzeum – hlavní budova, Uherské Hradiště (kulturní památka – majetek Zlínského kraje);
- Galerie Slováckého muzea, Uherské Hradiště (kulturní památka – majetek Zlínského kraje);

- Památník Velké Moravy, Staré Město (národní kulturní památka – majetek Zlínského kraje);
 - Soubor památek lidového stavitelství, Topolná 90 (kulturní památka – majetek Zlínského kraje);
 - Soubor památek lidového stavitelství, Topolná 93 (kulturní památka – majetek Zlínského kraje);
 - Konzervační pracoviště, Uherské Hradiště (majetek Zlínského kraje);
 - Národní kulturní památka Uherské Hradiště-Sady (národní kulturní památka – majetek Zlínského kraje);
 - Národní kulturní památka Staré Město-Špitálky (národní kulturní památka – majetek Zlínského kraje);
 - Národní kulturní památka Modrá u Velehradu (národní kulturní památka – majetek Zlínského kraje);
 - Archeologické pracoviště s přednáškovým centrem, fotoateliérem, depozitáři, Uherské Hradiště (majetek Zlínského kraje).
- d) *Objekty ve správě jiných subjektů, využívané Slováckým muzeem k expozičním účelům:*
- Letecké muzeum Kunovice (majetek města Kunovice a Slováckého aeroklubu Kunovice);
 - Archeoskanzen Modrá (majetek obce Modrá);
 - Muzeum lidových pálenic Vlčnov (majetek obce Vlčnov, expozice majetek Zlínského kraje);
 - Jezuitská kolej v Uherském Hradišti (majetek města Uherské Hradiště).

1.2. Základní poslání organizace

Kulturní bohatství Zlínského kraje spočívá v jedinečném historickém dědictví živé i hmotné kultury pocházejícím z několika výrazných etnografických základů souvisejících s rozmanitostí přírodního prostředí. V teritoriálním rozsahu své působnosti, tedy národopisné oblasti Slovácko, Slovácké

muzeum toto specifické kulturní prostředí odborně uchovává, moderně zužitkovává, otevírá novým pozitivním vlivům a na vzájemném průsečíku těchto snah vytváří nové kulturní hodnoty evropského formátu. K dosažení tohoto cíle používá instituce prostředky zejména ve smyslu zákona č. 122/2000 Sb., o ochraně sbírek muzejní povahy, a s jejich podporou získává, shromažďuje, trvale uchovává, eviduje a odborně zpracovává sbírky muzejní povahy, umožňuje jejich veřejné užívání, zkoumá prostředí, z něhož jsou předměty získávány, a poskytuje služby výchovné a vzdělávací pro studijní i vědecké účely.

Základní cíle instituce

- a) Odborné uchovávání kulturního dědictví na území národopisné oblasti Slovácko (např. sbírkotvorná činnost a péče o sbírky, budování knihovny se specializovaným knihovním fondem, provádění vědeckého výzkumu v oborech své působnosti /etnografie, archeologie, historie, dějiny umění/, metodická činnost, správa vybraných památekově chráněných objektů apod.).
- b) Citlivé využívání kulturních statků a hodnot k plnohodnotnému životu občanů kraje a k rozvoji cestovního ruchu na území kraje (např. prezentace sbírkových předmětů prostřednictvím stálých expozic a výstav, vlastní publikační a přednášková činnost a další kulturně výchovné aktivity určené pro nejširší veřejnost se zvláštním zřetelem na děti, mládež, seniory a občany se zdravotním postižením, vydávání a veřejné šíření periodických a neperiodických publikací a propagačních materiálů, pořádání odborných konferencí, symposií a seminářů, kulturních a vzdělávacích programů pro odbornou i laickou veřejnost apod.).

Strategické směry instituce

- a) **Zlepšení podmínek pro sbírkotvornou činnost a péči o sbírkové fondy**
 - vybavení centrálního depozitáře muzea v bývalém kasárenském objektu moderní re-

gálovou technikou a měřením klimatických podmínek – *splněno*;

- přístavba depozitáře v areálu památek lidového stavitelství Topolná pro rozměrné zemědělské nářadí;
- navýšení finančních prostředků pro nákup sbírkových předmětů;
- zrestaurování starých tisků a rukopisů – *v plnění*.

b) Zlepšení podmínek, služeb a nabídek návštěvníkům

- vybudování stálé expozice „Lidových pálenic na moravsko-slovenském pomezí“ v areálu památek lidového stavitelství Vlčnov – *splněno*;
- vybudování a zprovoznění pracoviště Centra péče o tradiční lidovou kulturu Zlínského kraje s prodejnou předmětů lidové rukodělné výroby typu Krásná jizba v hlavní budově muzea (v návaznosti na vládní „Koncepti účinnější péče o tradiční lidovou kulturu“) – *splněno*;
- obnova stálé národopisné expozice Slovácko v hlavní budově muzea a její vybavení multimediální technikou – *v plnění*;
- rekonstrukce stávajícího objektu Památníku Velké Moravy ve Starém Městě včetně nové stálé multimediální expozice a přístavba objektu „Archeologického centra Velké Moravy středního Pomoraví“ – *rekonstrukce splněna, přístavba v přípravě*;
- vybudování stálé vstupní expozice v Leteckém muzeu Kunovice – *zhotovena studie*;
- úprava archeologických lokalit – národních kulturních památek ve správě instituce včetně přípravy výstavby „Muzea Velké Moravy“ v Uherském Hradišti – *v plnění*;
- intenzivní činnost a naplňování cílů „Dětského centra Slováckého muzea“.

c) Provázání činnosti instituce s cestovním ruchem

- aktivní účast na vytváření dat o kultuře a jejich provázání se systémy v oblasti cestovního ruchu;
- aktivní spolupráce s Centrálou cestovního ruchu jihovýchodní Moravy;
- vytvoření mezinárodní turistické stezky „Od Velké Moravy k počátkům české státnosti“;

- zvyšování kvality interní koncepce propagace instituce a její naplňování v praxi.

d) Provázání činnosti instituce se školstvím

- vytváření výukových a motivačních programů pro školy prostřednictvím „Dětského centra Slováckého muzea“;
- úzká spolupráce s městskými a krajskými odbory školství a kultury i vedením škol s cílem maximálního využití programové nabídky muzea dětem a mládeži a ovlivnění školních osnov základních a středních škol v daném směru.

e) Cílevědomá profilace vědecko-výzkumné činnosti instituce

- intenzivní činnost a naplňování cílů „Centra péče o tradiční lidovou kulturu Zlínského kraje“, „Archeologického centra Velké Moravy středního Pomoraví“ a „Centra lité medaile, plakety a drobné plastiky“ včetně poskytování metodické pomoci odborné i laické veřejnosti.

f) Hledání cest k vícezdrojovému financování projektů

- aktivní využívání a účast ve všech vhodných formách grantových, programových, fondových aj. nabídek s cílem vícezdrojového finančního zajištění strategických cílů instituce;
- získání podpory zřizovatele (zejména metodické prostřednictvím příslušných odborů) při zajišťování vícezdrojového financování.

g) Členství a zastoupení v profesních či zájmových sdruženích a orgánech (asociace, společnosti, státní správa apod.)

- International Council of Museums;
- Národní rada pro tradiční lidovou kulturu České republiky – poradní orgán ministra kultury;
- Asociace muzeí a galerií České republiky;
- Rada galerií České republiky;
- Ředitelská rada Národního ústavu lidové kultury ve Strážnici – poradní orgán;
- Vědecká rada Valašského muzea v přírodě v Rožnově pod Radhoštěm – poradní orgán;
- Historická společnost Starý Velehrad;

- Muzejní spolek v Uherském Hradišti;
- Společnost přátel slivovice České republiky;
- Programová rada Mezinárodního folklorního festivalu ve Strážnici;
- Česká národopisná společnost;
- Mezinárodní komise pro studium lidové kultury v Karpatech;
- Jihomoravská regionální archeologická komise při Archeologickém ústavu Akademie věd České republiky;
- Správní rada a Expertní skupina společnosti Park Rochus (muzeum v přírodě).

2. ČINNOST SBÍRKOTVORNÁ A PÉČE O SBÍRKOVÉ FONDY

2.1. Akvizice

- **Evidence I. stupně předmětů získaných koupí a darem – celkem 1 476 ks**, z toho etnografie 267 ks, archeologie 549 ks, historie 657 ks a umění 3 ks. Z toho darem bylo získáno 434 ks předmětů od 47 dárců. Odborná knihovna zapsala celkem 429 nových přírůstků.
- **Sbírkové předměty – celkový počet činí 361 447 ks**, z toho archeologie 292 621 ks, etnografie 38 085 ks, historie 23 359 ks a umění 7 382 ks.

2.2. Evidence

- **Evidence II. stupně – celkem 1 940 ks sbírkových předmětů**, z toho etnografie 462 ks, archeologie 549 ks, historie 657 ks; reevidence 271 karet umělecké sbírky. Přepis starých karet do PC celkem 2 425 karet, z toho archeologie 1 480 a etnografie 945. Odborná knihovna zaevidovala výběrem z odborných časopisů 459 nových článků, v rámci reevidence bylo 1 351 záznamů přeevidováno (doplněna detailnější klíčová slova) a 36 duplicitních záznamů zrušeno. Do souborného katalogu ČR – Portál Caslin bylo odesláno 291 záznamů – celkový počet zde evidovaných záznamů knihovnou SM činí 986.

V průběhu roku nebyl z evidence vyřazen žádný sbírkový předmět.

2.3. Inventarizace

- **Inventarizace sbírek – celkem 22 205 ks**

sbírkových předmětů, z toho etnografie 11 182 ks, archeologie 7 775 ks, historie 2 719 ks, umění 529 ks. O inventarizaci byly vyhotoveny protokoly včetně všech náležitostí.

2.4. Depozitáře

- Všechny **depozitáře** jsou zajištěny EZS a EPS, odpovědní pracovníci pravidelně provádějí kontrolu všech depozitářů a expozic, o kontrolách byly pořizovány zápisy, vedeny knihy návštěv ve všech depozitářích. Veškerá evidence byla v závěru roku předložena ke kontrole řediteli. Stav klimatických podmínek v centrálním depozitáři je sledován pomocí elektronického systému sledování a vyhodnocování klimatických podmínek s dálkovým přístupem na PC v příslušných odborných odděleních, v ostatních depozitářích prováděna kontrola nejméně jedenkrát měsíčně včetně příslušných záznamů.

2.5. Pohyb sbírek – zápůjčky a výpůjčky

- **Pohyb sbírek** – v průběhu roku bylo zapůjčeno pro výstavní účely jiným subjektům celkem 1 385 ks sbírkových předmětů na základě 21 řádně uzavřených smluv. Ke stejnému účelu bylo vypůjčeno od jiných subjektů 1 514 ks sbírkových předmětů na základě 20 smluv.

2.6. Konzervace, restaurování, další činnosti

- **Konzervováno celkem 1 857 ks předmětů**, z toho etnografie 1 308 ks, archeologie 212 ks, historie 245 ks a umění 21 ks (dodavatelsky jiným subjektem 1 ks); pro jiné subjekty bylo na zakázku na základě řádně uzavřených smluv zkonzervováno a restaurováno 71 ks předmětů a vyrobeno 30 ks modelů. Konzervátoři se dále podíleli na přípravě výstav a akcí pro veřejnost výrobou kopií sbírkových předmětů, kosmů a dekorací v počtu 160 ks.

3. VĚDECKO-VÝZKUMNÁ A ODBORNÁ ČINNOST

3.1. Vlastní odborné aktivity

- Odborná oddělení řešila celkem **20 výzkumných úkolů**, z toho etnografie 9 (Et-

nograficko-historický výzkum vybraných objektů tradičního lidového stavitelství ve Zlínském kraji. I. Uherskohradištsko, 2. část, Tradiční venkovské pálenice, Tradiční lidový oděv – textilní lidoví tvůrci, Tradiční lidový oděv: textilní fond ve sbírkách SM, Hudební kultura, Lidové muziky, Tradiční rukodělná výroba, Hračky, Zoomorfni tematika v lidové tradici), archeologie 7 (záchranné archeologické výzkumy), historie 2 (Urbanistický vývoj UH v 19.–21. století, Totalitní režimy – 4. etapa), umění 2 (Litá medaile, plaketa a drobná plastika, Žáci a absolventi Školy umění ve Zlíně a SUPŠ ve Zlíně a Uh. Hradišti).

3.2. Spolupráce s externími badateli a jinými subjekty

- Jednotlivá odborná oddělení spolupracovala při řešení výzkumných a odborných úkolů s **83 externími badateli a institucemi**, z toho etnografie 66 (stavitelství – s 12 odborníky; Tradiční lid. oděv – s 4 odborníky; NAKI – Tradiční lidový oděv na Moravě: identifikace, analýza, konzervace a trvale udržitelný stav sbírkového materiálu z let 1850–1950 – s 10 odborníky; výroční obyčeje – s 36 odborníky; tradiční řemesla – s 2 odborníky, výtvarná kultura – s 2 odborníky); archeologie 1 (Absolutní chronologie neolitu Moravy); historie 6 (příprava mezinárodní konference Regionální zvláštnosti politiky agrární strany v období první Československé republiky – s 3 odborníky; výstava Cyrilometodějský Velehrad – s 1 odborníkem; mezinárodní vědecký seminář Češi a Slováci 1993–2012 – s 2 odborníky); umění 10 (spolupráce při přípravě výstav s: Muzeem jihovýchodní Moravy Zlín, Galerií Q v Uherském Brodě, Vrbasovým muzeem ve Žďánicích, Miejskim muzeem ve Vratislavi, Osrodkem Kultury i Sztuki ve Vratislavi, Muzeem mincí a medailí Kremnica, Galerií Orlovna Kroměříž, Fundusem Barrandov Praha, AČFK, Českou spořitelnou, a. s.).

3.3. Vědecké konference, semináře, sympozia – vlastní

- Byly uspořádány **4 odborné akce** – pra-

covní konference karpatologické komise MKKK na téma „Fauna v lidové tradici“, 12. mezinárodní konference pod názvem „Regionální zvláštnosti politiky agrární strany v období první Československé republiky“, vědecký seminář pod názvem „Češi a Slováci 1993–2012. vzdalování a přibližování“ spojený se zasedáním česko-slovenské komise historiků AV ČR a SAV a 36. odborný seminář knihovníků muzeí a galerií AMG.

3.4. Vědecké konference, semináře, sympozia – účast na akcích pořádaných jinými subjekty

- Odborní pracovníci se zúčastnili celkem **16 vědeckých konferencí a seminářů**, z toho etnografie 7, archeologie 3, historie 1, knihovnice 1, programový pracovník 1, konzervace 3.

4. METODICKÁ A EDUKAČNÍ ČINNOST

4.1. Spolupráce se školami

4.1.1. Speciální programy pro školy, spolupráce se školami

- Odborná oddělení uspořádala celkem 44 speciálních programů pro 3 430 osob, z toho 3 090 dětí a 340 dospělých (Galerie SM: 9 programů – 1 Kytičkový den, 2 ke Dnům otevřených památek, 1 O malíři Stanislavu Lolkovi, 5 pro rodiny s dětmi pro celkem 664 osob, z toho 513 dětí a 151 dospělých); programová pracovníce uspořádala celkem 11 programů, z toho 10 k výstavě Na scéně!, nazvaných Tajemství divadelních kostýmů (198 osob, z toho 165 dětí a 33 dospělých), 1 Den dětí v Památníku Velké Moravy (218 osob, z toho 152 dětí a 66 dospělých); etnografie a programová pracovníce 6 programů – předvádění výroby zvykoslovných předmětů před Velikonocemi a Vánoce a tvořivé dílničky ve stejném období (1 900 osob, z toho 1 810 dětí a 90 dospělých); v Památníku Velké Moravy se uskutečnilo 18 programů Cyrilometodějská akademie (450 dětí).

4.1.2. Pravidelné programy pro školy

- Odborná oddělení uspořádala celkem 48 pra-

videlných programů pro 805 osob, z toho 736 dětí a 69 dospělých. A) V Dětském centru GSM 29 programů pro 458 osob, z toho 415 dětí a 43 dospělých (Kouzelné barvičky, Umění jihovýchodní Moravy I, Na návštěvě v galerii, Dobrodružství čáry, Co je to krajina); B) V Dětském centru SM 19 programů pro 347 osob, z toho 321 dětí a 26 dospělých (Záhada velkomoravského pokladu, Zašlá sláva Egypta, Kouzlo jednoho století, Rok v muzeu, Kolovrátku, toč se, toč).

Celkem se uskutečnilo 92 programů pro školy.

4.1.3. Pomoc odborných pracovníků studentům SŠ a VŠ

- Odborní pracovníci poskytli opakovaně **konzultace 53 studentům** při zpracování středoškolských, bakalářských, magisterských a doktorských prací: etnografie 6 VŠ a 1 SŠ; archeologie 5 VŠ; historie 21 VŠ a 2 SŠ; umění 12 VŠ; konzervace 5 (z toho 2 VŠ, 2 VOŠ a 1 SŠ); knihovna 1 SŠ. V průběhu roku byla poskytnuta **odborná praxe 23 studentům středních a vysokých škol**: etnografie 2 VŠ; historie 17 (z toho 6 VŠ a 11 SŠ – z toho 1 zahraniční a 10 studentů hotelové školy – ve spolupráci s knihovnou a dokumentací); umění 4 (2 VŠ a 2 SŠ). Celkem **pomoc 76 studentům**.

4.2. Metodika vůči jiným subjektům

4.2.1. Metodika a spolupráce se subjekty s obdobnou náplní činnosti v regionu

- Odborní pracovníci se zúčastnili celkem **5 jednání** poradního sboru pro sbírkotvornou činnost Masarykova muzea v Hodoníně, programové rady Galerie Orlovna Kroměříž a umělecké rady SUPŠ v Uh. Hradišti.

4.2.2. Metodika a spolupráce s ostatními kulturními subjekty

- Spolupráce probíhala s celou řadou subjektů (International Council of Museums, Česká národní sekce CIOFF, Národní rada pro tradiční lidovou kulturu České republiky – poradní orgán ministra kultury, Asociace muzeí a galerií České republiky, Rada galerií České republiky, Ředitelská

- rada Národního ústavu lidové kultury ve Strážnici – poradní orgán, Historická společnost Starý Velehrad, Sdružení historiků ČR, Programová rada Mezinárodního folklorního festivalu ve Strážnici, Česká národopisná společnost, Mezinárodní komise pro studium lidové kultury v Karpatech, Jihomoravská regionální archeologická komise při Archeologickém ústavu Akademie věd České republiky, Programová rada MFF Kunovské léto, Programová rada Vlčnovské jízdy králů, Programová rada MFF Strakonice, Programová rada Slováckých slavností vína a otevřených památek, Region Slovácko, Městské informační centrum Uh. Hradiště, Muzejní spolek v Uherském Hradišti, Spolek přátel města Mayen Uh. Hradiště, Správní rada a Expertní skupina společnosti Park Rochus, Umělecká a programová rada Galerie Orlovna Kroměříž, Umělecká rada SUPŠ Uh. Hradiště apod.
- V rámci plnění vládního usnesení „Koncepce účinnější péče o tradiční lidovou kulturu“ provádí každoročně Slovácké muzeum v Uherském Hradišti a jeho Centrum péče o tradiční lidovou kulturu Zlínského kraje pro Ministerstvo kultury ČR terénní výzkumy v úzké spolupráci s těmito obdobně zaměřenými krajskými institucemi:
 - kraj Jihočeský – Jihočeské muzeum v Českých Budějovicích;
 - kraj Jihomoravský – Masarykovo muzeum v Hodoníně;
 - kraj Karlovarský – Krajské muzeum Cheb;
 - kraj Královéhradecký – Muzeum východních Čech v Hradci Králové;
 - kraj Liberecký – Muzeum Českého ráje v Turnově;
 - kraj Moravskoslezský – Muzeum Těšínska;
 - kraj Moravskoslezský – Muzeum Novojičínska;
 - kraj Olomoucký – Vlastivědné muzeum v Olomouci;
 - kraj Pardubický – Soubor lidových staveb Vysočina v Hlinsku;
 - kraj Plzeňský – Vlastivědné muzeum dr. Hostaše v Klatovech;
 - kraj Středočeský – Regionální muzeum v Kolíně;
 - kraj Ústecký – Regionální muzeum v Teplicích;
 - kraj Vysočina – Muzeum Vysočiny Třebíč;
 - kraj Praha – Muzeum hlavního města Prahy.
- #### 4.2.3. Pomoc odborných pracovníků jiným subjektům
- Jednotlivá odborná oddělení spolupracovala či poskytovala **metodickou pomoc celkem 233 badatelům, institucím, obcím, skupinám, souborům**. Odborná knihovna poskytla **metodickou pomoc celkem 131 badatelům**, z toho knihovnu navštívilo 107 badatelů, kteří uskutečnili 783 návštěv, počet výpůjček 3 629 (z toho 1 742 absenčních, 1 779 prezenčních a 85 meziknihovní výpůjční služba), e-mailem byla poskytnuta metodická pomoc 24 badatelům.
- #### 4.2.4. Spolupráce s AMG ČR a RG ČR
- Odborní pracovníci pracovali v Senátu, 2 kolegiích a 4 komisích Asociace muzeí a galerií ČR (z toho 2 předsedkyně komisí, 1 členka výboru komise) a v Senátu Rady galerií a komoře edukativních pracovníků RG.
- #### 4.3. Školení a kurzy
- ##### 4.3.1. Školení a kurzy vlastní
- Pracovníci se účastnili povinných školení BOZP, PO apod.
- ##### 4.3.2. Školení, semináře a kurzy pořádané jinými subjekty
- Pracovníci muzea se zúčastnili celkem 8 školení, seminářů a kurzů pořádaných jinými subjekty (pasivní: kurz restaurování papíru v Litomyšli, Workshop objektového učení, angličtina, BOZP, ekonomická školení; aktivní 1: Seminář paměťových institucí v Bojkovicích).
- #### 5. KULTURNĚ-VZDĚLÁVACÍ ČINNOST
- ##### 5.1. Expozice
- Organizace spravovala celkem **13 expozic přístupných veřejnosti**: Slovácko (hlavní

budova – do 30. 6., poté objekt částečně uzavřen z důvodu rekonstrukce), Nositelé Ceny Vladimíra Boučka (hlavní budova), Umění jihovýchodní Moravy (Galerie SM), Letecké muzeum Kunovice, Lidové bydlení (Topolná čp. 90), Lidové bydlení (Topolná čp. 93), Vesnické kovárství (Topolná čp. 90), Památník Velké Moravy ve Starém Městě, Velká Morava (Uherské Hradiště-Sady), Velká Morava (Staré Město-Špitálky), Velká Morava (Modrá u Velehradu), Muzeum lidových pálenic ve Vlčnově. V roce 2012 byla otevřena nová stálá expozice expozice dějin města nazvaná Uherské Hradiště – město královské v objektu bývalé jezuitské koleje (od 31. 8. 2012).

5.2. Výstavy

- Slovácké muzeum uspořádalo v roce 2012 celkem **32 výstav, z toho 30 vlastních a 2 převzaté.**

A/ Výstavy vlastní:

Slovácké muzeum:

- 1) Vánoce v galerii – Vánoce v muzeu aneb Půjdem spolu do Betléma; Historické betlémy z muzejních sbírek (18. 11. 2011–22. 1. 2012);
- 2) Od člověka k Bohu (8. 12. 2011–4. 3.);
- 3) Na scénu! Miloš Souček – kostýmní a scénické návrhy pro Slovácké divadlo (8. 3.–10. 6.);
- 4) Konfrontace. Česko-polský filmový plakát. Výstava k LFŠ (25. 6.–16. 9.);
- 5) Kámen v mnoha podobách (22. 3.–29. 4.);
- 6) V naší kanceláři. Soukromá sbírka psacích strojů (17. 5.–24. 6.);
- 7) Tvoříme v muzeu – výsledky programů (6. 4.–20. 5.);
- 8) Pohádka ve škole. Zachráněné vzpomínky (22. 11.–24. 2. 2013).

Galerie Slováckého muzea:

- 9) Vánoce v galerii – Vánoce v muzeu aneb Půjdem spolu do Betléma: Současná česká, slovenská a polská betlémařská tvorba – 2. ročník mezinárodní výstavy betlémů (18. 11. 2011–22. 1. 2012);

- 10) Vánoce v galerii – Vánoce v muzeu aneb Půjdem spolu do Betléma: Příběh o narození Ježíše Krista, obrazy a grafika 16.–19. století (18. 11. 2011–22. 1. 2012);
- 11) Vánoce v galerii – Vánoce v muzeu aneb Půjdem spolu do Betléma: Papírové vystřihávané betlémy ze sbírky Vratislava Schildera (18. 11. 2011–22. 1. 2012);
- 12) Vánoce v galerii – Vánoce v muzeu aneb Půjdem spolu do Betléma: Dětská betlémařská tvorba z Moravy a Polska (18. 11. 2011–22. 1. 2012);
- 13) František Hodonský, Den smaragdových ohňů (16. 2.–16. 4. 2012);
- 14) Mezi Dunajem, Vltavou a Vislou (16. 2.–18. 3.);
- 15) Václav Karel, Ilustrace (3. 5.–1. 7.);
- 16) Jiří Salajka, Obrazy, monotypy (3. 5.–1. 7.);
- 17) Mistři české a slovenské malby (19. 7.–16. 9.);
- 18) Jiří Brdečka: Limonádový Joe, aneb Jdi na Západ, mladý muži! (24. 7.–16. 9.);
- 19) Přírůsteky 1992–2012 (18. 10.–6. 1. 2013).

Památník Velké Moravy:

- 20) Vampyrismus (1. 1.–31. 12.);
- 21) Stupavská falza (1. 3.–31. 12.);
- 22) Sedmipočteníci. Po stopách učedníků sv. Cyrila a Metoděje (1. 3.–2. 12.).

Letecké muzeum Kunovice:

- 23) Barevný svět letadel (4. 4.–31. 10.).

B/ Výstavy převzaté:

- 24) Slovácké muzeum: Slavnosti a rituály východní Moravy. Fotografie Pavla Popelky (6. 9.–4. 11.);
- 25) Galerie Slováckého muzea: Slovenská medaile 2005–2012 (29. 3.–16. 4.).

C/ Výstavy vlastní mimo objekty SM:

- 26) Mosty a voda v životě Uhersko-hradištska – SOkA Uh. Hradiště (7. 6.–30. 6.);
- 27) Tomáš Měšťánek, Pražský hřbitov, Galerie Q, Uherský Brod (16. 3.–9. 5.);
- 28) Jiří Vlach, Bronzové objekty, plakety,

- medaile, kresby, Ždánice, Vrbasovo muzeum (13. 4.–24. 6.);
- 29) Miloš Slezák, Malé bronzy, Galerie Orlovna, Kroměříž (10. 9.–7. 10.);
- 30) Mezi Dunajem, Vltavou a Vislou, Budapešť, Andrassiho palác, (9. 12. 2011–18. 1. 2012);
- 31) Mezi Dunajem, Vltavou a Vislou, Muzeum mincí a medailí Kremnica (19. 4. 2012–1. 6.);
- 32) Na scéně! Miloš Souček – kostýmní a scénické návrhy pro Slovácké divadlo – II. část výstavy instalovaná ve foyeru Slováckého divadla (8. 3.–20. 4.).

5.3. Přednášky pro veřejnost

- Organizace uspořádala celkem **66 odborných přednášek pro 2 872 osob**, z toho 998 dětí a mládeže. Z toho odborní pracovníci uskutečnili celkem 54 odborných přednášek pro 2 355 osob, z toho 998 dětí a mládeže.
- A) **Přednášek v objektech** vlastní instituce se konalo celkem **16 pro 675 posluchačů**, z toho 18 mládež; z toho odborní pracovníci uskutečnili 4 přednášky pro 140 dospělých a 18 mládeže a 1 externista 1 přednášku pro 35 dospělých. Ve spolupráci s Muzejním spolkem v Uherském Hradišti, Spolkem přátel města Mayen, Historickou společností Starý Velehrad a společností Park Rochus bylo uspořádáno celkem 11 přednášek externistů pro 482 dospělých.
- B) **Přednášek mimo objekty vlastní instituce** bylo celkem **50 pro 2 197 osob**, z toho 980 dětí a mládeže.

5.4. Odborné výklady ve výstavách a expozicích

- **Ve výstavách a expozicích** uskutečnili odborní pracovníci celkem **44 odborných výkladů pro 1 385 posluchačů**, z toho 218 dětí a mládeže a 1 167 dospělých.

5.5. Doplnkové kulturní akce a programy

- Muzeum uspořádalo **31 vlastních kulturních akcí a programů**, z toho 10 v rámci Muzejní noci (v hlavní budově 3 programy: Návrhy divadelních kostýmů, Drob-

né divadelní rekvizity, Divadelní líčení; 3 komentované prohlídky výstavy Na scéně! a soutěž v psaní na stroji, Galerie SM 3 programy: Jak se dělá obraz?, Ateliér portrétování na počkání, Studio slovácká kárka) pro celkem 382 návštěvníků, 8 interaktivních programů Tvoříme v muzeu s 15 tvůrci, k nimž bylo připraveno 6 receptářů tradičních pokrmů (537 osob), předvádění výroby zvykoslovných předmětů – jarní a zimní cyklus – 6 rukodělných dnů, během nichž se prezentovalo 29 výrobců (1 900 osob, z toho 1 810 dětí), Otevřené dveře fotoarchivu a knihovny (13 návštěvníků), Rockové koledování u stromečku (325 osob), Viva la musica a CM Hradišťánek, předvánoční zpívání (183 osob), setkání s Květou Fialovou ve výstavě Limonádový Joe (15 osob), Indiánské loučení s prázdninami (76 osob, z toho 54 dětí), cyklovýlet Se Slováckým muzeem za poznáním památek regionu (13 osob), vernisáž výstavy Sedmipočteníci s projekcí filmů Po stopách sedmipočteníků (46 osob). Akcí se zúčastnilo 3 490 osob. Ve spolupráci s partnerskými institucemi byly připraveny 4 pořady v rámci Slováckých slavností vína (30 950 účastníků slavností).

5.6. Zájmové aktivity (kluby, spolky)

- **Organizace spolupracovala s Muzejním spolkem v Uherském Hradišti, Společností přátel slivovice ČR, Spolkem přátel města Mayen a Historickou společností Starý Velehrad.** Ve spolupráci s muzejním spolkem se uskutečnilo celkem 5 akcí pro veřejnost (4 přednášky: Duchovní hudba v průběhu liturgického roku, Život mniichů na sv. hoře Athos v minulosti a současnosti, Archeologická expedice do Wad Ben Naga, Cesta po Jižní Americe a cyklovýlet Se Slováckým muzeem za poznáním památek regionu), zúčastnilo se jich 163 dospělých. Ve spolupráci se Spolkem přátel města Mayen se uskutečnila 1 akce (přednáška Znáte partnerské město Mayen?) pro 29 dospělých. Ve spolupráci s Historickou společností Starý Velehrad se uskutečnily 4 přednášky (Chříby po hradských cestách,

Sedmipočetniční – po stopách žáků Cyrila a Metoděje, Stupavská falza, Nové archeologické objevy na Velehradě) pro 240 osob.
Celkem 10 akcí pro 432 osob.

5.7. Spolupráce se zahraničím

- Slovácké muzeum spolupracovalo celkem s **34 zahraničními partnery** ze Slovenska, Maďarska, Polska, Německa, Bulharska a Norska, z toho s 9 institucemi (Hedmark County Museum, Norsko, Artex Bratislava, Múzeum mincí a medailí Kremnica, Asociace výtvarných umělců Maďarska, Městské muzeum – Medailérské muzeum Vratislav, Osrodek kultury i Sztuki Vratislav, Mezinárodní umělecké sympozium ve Vratislavi, Česko-slovenská komise AV ČR, Slovensko-česká komise SAV) a 25 vědeckými pracovníky.

5.8. Spolupráce s jinými kraji

- Slovácké muzeum spolupracovalo s **36 institucemi v celkem 12 krajích** (Zlínský kraj: NPÚ Kroměříž, Muzeum J. A. Komenského Uh. Brod, Valašské muzeum v přírodě Rožnov pod Radhoštěm, Muzeum Bojkovska v Bojkovicích, město Uherské Hradiště, SOKA Uherské Hradiště, Gymnázium Uherské Hradiště, Region Slovácko, Galerie Joži Uprky Uherské Hradiště; Jihomoravský kraj: Moravská galerie Brno, muzeum v Předklášteří, Masarykovo muzeum – pobočky Vlastivědné muzeum Kyjov a Městské muzeum Veselí nad Moravou, GVU Hodonín, FF MU Brno, NÚLK Strážnice, Kulturní středisko Tišnov; Olomoucký kraj: Muzeum umění Olomouc, Vlastivědné muzeum Olomouc; Moravskoslezský kraj: Slezské zemské muzeum v Opavě, Městské muzeum v Bruntále; kraj Vysočina: Muzeum Vysočiny Třebíč, Muzeum Vysočiny Pelhřimov, HG Nové Město na Moravě, GVU Havlíčkův Brod; Středočeský kraj: Středočeské muzeum v Roztokách u Prahy; Hlavní město Praha: Národní muzeum – Náprstkovo muzeum, Botanická zahrada hl. m. Prahy, Filmová galanterie Terryho ponožky, FUNDUS Barrandov; Plzeňský kraj: Západočeská galerie Plzeň; Královéhradecký kraj: Třebechovické muzeum

v Třebechovicích, MMU Hradec Králové; Pardubický kraj: Městské muzeum v Ústí nad Orlicí; Jihočeský kraj: Muzeum Jindřichohradecka, Jindřichův Hradec; Liberecký kraj: Muzeum českého ráje v Turnově, OGV Liberec).

- V rámci plnění vládního usnesení „Koncepte účinnější péče o tradiční lidovou kulturu“ provádí každoročně Slovácké muzeum v Uherském Hradišti a jeho Centrum péče o tradiční lidovou kulturu Zlínského kraje pro Ministerstvo kultury ČR terénní výzkumy v úzké spolupráci s těmito obdobně zaměřenými krajskými institucemi – viz 4.2.2.

5.9. Spolupráce kulturních PO Zlínského kraje

- Průběžná konzultační činnost a spolupráce se všemi krajskými kulturními organizacemi probíhala jak v rámci pověřeného pracoviště Centra péče o tradiční lidovou kulturu Zlínského kraje (Muzeum jihovýchodní Moravy ve Zlíně, pobočka Luhačovice, Muzeum Kroměřížska v Kroměříži, Muzeum regionu Valašsko ve Vsetíně), tak při pořádání výstav (s Muzeem jihovýchodní Moravy ve Zlíně – Příběhy malířů a krajiny Luhačovic) a dále v rámci Centra pro digitalizaci Zlínského kraje.

5.10. Návštěvnost muzea

V roce 2012 byla návštěvnost Slováckého muzea ovlivněna dílčím dlouhodobějším uzavřením hlavní budovy a omezením provozu veřejnosti přístupných prostor z důvodu rekonstrukce budovy a přípravy výstavby nové stálé expozice Slovácko.

A) Celková návštěvnost expozic, výstav a kulturních akcí Slováckého muzea – 80 976 osob, z toho:

- návštěvnost expozic, výstav a kulturních akcí Slováckého muzea – 73 220 osob,
- z toho: návštěvnost výstav Slováckého muzea v jiných objektech – 16 676 osob.
- návštěvnost kulturních a doprovodných akcí Slováckého muzea – 7 756 osob,
- z toho:

- přednášky (zahrnuje i přednášky se spolky) – 2 872 osob;
- doprovodné programy k výstavám – 2 831 osob;
- doplňkové akce – 2 053 osob.

B) Celková návštěvnost kulturních akcí s podílem Slováckého muzea – 32 450 osob, z toho:

- 4 pořady v rámci Slováckých slavností vína – 30 950 osob;
- 1 pořad na folklorním festivalu Strážnice 2012 – 1 500 osob.

Pozn. Neuvádí se ve výkazu NIPOS.

6. EDIČNÍ A PUBLIKAČNÍ ČINNOST

6.1. Vlastní ediční činnost

- Vydáno bylo celkem **5 publikací a jedny noviny**: společenskovědní sborník Slovácko 2011 (zařazen do recenzovaných neimpaktovaných periodik ČR), redakčně byl připraven sborník Slovácko 2012; Studie Slováckého muzea 17: Regionální zvláštnosti politiky agrární strany v období první Československé republiky; František Hodonský. Den smaragdových ohňů; Přírůstky 1992–2012 a CD Kronika Velké Moravy. Ve spolupráci se Společností přátel slivovice České republiky bylo vydáno v rámci propagace Muzea lidových pálenic Vlčnov první číslo Lihových novin.

6.2. Odborné texty do publikací a periodik vydaných jinými subjekty

- Odborná oddělení publikovala výsledky svých výzkumů a odborné činnosti celkem **ve 100 příspěvcích**, z toho 81 příspěvků do publikací a periodik vydaných jinými subjekty (etnografie celkem 31 z toho 24 vydaných jinými subjekty; archeologie celkem 7, z toho 5 vydaných jinými subjekty; historie celkem 20, z toho 19 vydaných jinými subjekty; umění celkem 42, z toho 33 vydaných jinými subjekty).

6.3. Medializace instituce – propagace výstav a doplňkových akcí

- Odborná oddělení propagovala výstavy a doplňkové kulturní akce v **celkem**

339 příspěvcích, z toho 263 novinových a internetových článků, 36 rozhlasových relací, 40 televizních vysílání. (Etnografie 25 tisk, 18 rozhlas, 13 TV; archeologie 21 tisk a internet, 2 rozhlas, 4 TV; historie 41 tisk a internet, 8 rozhlas, 15 TV; umění 26 tisk, 8 rozhlas, 8 TV; knihovna 3 tisk; programový pracovník a tiskový mluvčí 147 tisk). Do sdělovacích prostředků bylo dále zasláno celkem 2 444 informací, z toho 598 do rádií, 338 do TV a 1 509 do tisku. Do škol a městských informačních center byly průběžně zasílány nabídky výukových programů k aktuálním výstavám, informace o doplňkových, kulturních a jiných akcích, celkem 143 nabídek a materiálů pro 16 445 adresátů. V rámci seriálu zajímavostí ze sbírkových předmětů jednotlivých oddělení na Facebooku SM prezentováno celkem 24 předmětů.

6.4. Spolupráce s odbornými a jinými periodiky (redakční rady)

- Členstvím a účastí na redakčních radách spolupracovala odborná oddělení se 4 periodiky (Časopis Národopisné společnosti, Zpravodaj města UH, Malovaný kraj, Lihové noviny), celkem 21 jednání redakčních rad.

7. ROZVOJOVÉ AKTIVITY

7.1. Zapojení do evropských (nejen strukturálních) fondů

- Žádné.

7.2. Dotace jiných subjektů (např. ministerstva)

- MK ČR – „Etnograficko-historický výzkum vybraných objektů tradičního lidového stavitelství ve Zlínském kraji I. Uher-skohradištsko, 2. část“ – **70 000,- Kč**.

7.3. Přijaté dary – nefinanční

- Darem získalo muzeum **434 ks předmětů od 47 dárců**.

7.4. Finanční pomoc sponzorů

- NDKS 5 tis., slavnosti vína
- NDKS 5 tis, dětské programy

- **různí sponzoři** 55,5 tis, celostátní seminář knihovníků
- **GEMCO** 60 tis., multimediální expozice
- **různí sponzoři**, 30 tis., výstavní činnost
- **různí sponzoři** 4 tis., tisk sborníku historie

Sponzorské příspěvky celkem 159 500,- Kč.

SLOVÁCKÉ MUZEUM ZÍSKALO V ROCE 2012 FORMOU DOTACÍ A SPONZORSKÝCH DARŮ CELKEM 229 500 KČ (BEZ SBÍRKOVÝCH PŘEDMĚTŮ).

7.5. Příprava projektů a koncepcí

- Příprava kulturních akcí k oslavám 1150. výročí příchodu Cyrila a Metoděje (libreta, scénáře, rozpočty apod.);
- Přístavba Archeologického centra Velké Moravy středního Pomoraví (III. etapa rekonstrukce a dostavby Památníku Velké Moravy ve Starém Městě – příprava investičního záměru a studie);
- Výstavba Muzea vinařství v přírodě Rochus (další stupně projektové přípravy);
- Příprava vybudování Evropské kulturní stezky sv. Cyrila a Metoděje a obnovy jednotlivých archeologických lokalit;
- Příprava vybudování nové multimediální expozice Slovácko;
- Příprava česko-norského projektu „Železná opona“ pro Norské fondy a dalších dílčích projektů včetně výměnných stáží.

7.6. Plán rozvoje (investiční akce, neinvestiční akce)

Slovácké muzeum v Uherském Hradišti má zpracován dokument – Koncepce činnosti a rozvoje organizace, který je každoročně aktualizován. Z tohoto materiálu vyjímáme nejdůležitější rozvojové akce:

7.6.1. Zlepšení podmínek pro sbírkotvornou činnost a péči o sbírkové fondy.

Preventivní ochrana sbírkových předmětů před nepříznivými vlivy – vybavení nových i stávajících depozitářů monitorovací technikou a zařízeními pro úpravu klimatických podmínek (zejména vzdušné vlhkosti).
Náklady: 1,2 mil. Kč;

Finanční zajištění: vlastní zdroje, ZK;
Partneři: -;
Termín: 2008–2009;
Stav: splněno.

7.6.2. Záchrana – restaurování starých tisků a rukopisů

Náklady: 4,7 mil. Kč;
Finanční zajištění: ZK, EU;
Partneři: -;
Termín: 2010–2020;
Stav: probíhá.

7.6.3. Navýšení finančních prostředků pro nákup sbírkových předmětů

Náklady: 0,8 mil. Kč/ročně;
Finanční zajištění: ZK;
Partneři: -;
Termín: každoročně;
Stav: nesplněno, kritický stav, zatím částečně řešeno sponzorskými příspěvky.

7.6.4. Zlepšení podmínek, služeb a nabídek návštěvníkům

- Vybudování Muzea lidových pálenic na moravsko-slovenském pomezí ve Vlčnově.
Náklady: 1,8 mil. Kč;
Finanční zajištění: ZK, EU;
Partneři: obec Vlčnov, Trenčianské múzeum, Centrum tradičnej kultúry Myjava;
Termín: 2008–2010;
Stav: splněno.
- Vybudování a zprovoznění Centra péče o tradiční lidovou kulturu Zlínského kraje s předváděcím centrem, expozicí a výběrovou prodejnou předmětů lidové rukodělné výroby a řemesel.

Náklady: 3,6 mil. Kč;
Finanční zajištění: ZK, EU;
Partneři: -;
Termín: 2009–2011;
Stav: splněno.

- Vybudování nové moderní stálé národopisné expozice Slovácko v hlavní budově muzea včetně jejího vybavení multimediální technikou (slavnostní otevření k 100. výročí založení muzea)
Náklady: 20 mil. Kč;
Finanční zajištění: ZK;

Partneři: -;
Termín: 2010–2014;
Stav: v plnění.

- Vytvoření lektorského oddělení s náplní vzdělávacích a tvořivých programů pro děti i dospělé pověřeného propagačním stykem s veřejnými sdělovacími prostředky, školstvím a širokou veřejností. Cílem je zpracovávání, nabízení a realizace programů pro nejrůznější věkové kategorie a skupiny (např. rodinného typu) s nezbytnou dokumentací, prezentací, propagací a vyhodnocováním.

Náklady: mzda pro dva pracovníky VŠ a SŠ pedagogického směru;
Finanční zajištění: ZK;
Partneři: -;
Termín: od 2009;
Stav: plnění částečné (1 pracovník) z důvodu nedostatku mzdových prostředků.

- Rekonstrukce Památníku Velké Moravy (I. etapa), výstavba nové multimediální expozice (II. etapa) a přístavba Archeologického centra Velké Moravy středního Pomoraví (III. etapa)

Náklady: 87 mil. Kč;
Finanční zajištění: ZK, EU, Norské fondy;
Partneři: Moravské zemské muzeum v Brně;
Termín: 2008–2011;
Stav: I. a II. etapa dokončena, III. etapa v přípravě.

- Vybudování stálé vstupní expozice v Leveckém muzeu Kunovice

Náklady: zatím nevyčísleny – investorem bude město Kunovice;
Finanční zajištění: město Kunovice, EU;
Partneři: Slovácký aeroklub;
Termín: 2010–2012;
Stav: zpracována úvodní studie.

- Příprava a realizace výstavby „Muzea Velké Moravy“ v Uherském Hradišti-Sadech

Náklady: 200,0 mil. Kč;
Finanční zajištění: město Uherské Hradiště, EU;
Partneři: -;
Termín: 2010–2014;

Stav: v plnění, zpracována základní studie + přístupové komunikace.

- Příprava a realizace výstavby Muzea v přírodě Rochus

Náklady: 150,0 mil. Kč;
Finanční zajištění: město Uherské Hradiště, EU;
Partneři: soukromé společnosti;
Termín: 2007–2020;
Stav: zhotoven ideový záměr, studie a studie proveditelnosti, probíhá intenzivní projektová příprava.

- Vybudování požárního únikového východu z výstavních sálů hlavní budovy

Náklady: 1,5 mil. Kč;
Finanční zajištění: ZK;
Partneři: -;
Termín: 2007;
Stav: splněno.

- Vytvoření koncepce prezentace a propagace Slováckého muzea a její aplikace v praxi.

Náklady: 120 tis. Kč / první rok;
Finanční zajištění: ZK;
Partneři: -;
Termín: od 2008;
Stav: splněno, každoročně aktualizováno.

7.6.5. Provázání činnosti instituce s cestovním ruchem

- Vybudování Evropské kulturní stezky sv. Cyrila a Metoděje včetně jejího pilotního pracoviště (informačního centra) a obnovy jednotlivých archeologických lokalit

Náklady: 14 mil. Kč;
Finanční zajištění: ZK, EU;
Partneři: Zlínský kraj, Jihomoravský kraj, Moravskoslezský kraj, Olomoucký kraj, Trenčiansky samosprávny kraj (Slovensko) a další zahraniční partneři, správci jednotlivých archeologických lokalit;
Termín: 2010–2014;
Stav: v přípravě, zhotovena studie.

- Aktivní účast na vytváření dat o kultuře a jejich provázání se systémy v oblasti cestovního ruchu

Náklady: běžné provozní;

Finanční zajištění: ZK;
Partneři: KÚ ZK, subjekty cestovního ru-
chu;
Termín: průběžně;
Stav: plněno průběžně.

• **Aktivní spolupráce s Centrálou cestovního ruchu jihovýchodní Moravy**

Náklady: běžné provozní;
Finanční zajištění: ZK;
Partneři: -;
Termín: průběžně;
Stav: plněno průběžně.

• **Zvyšování kvality koncepce prezentace a propagace instituce a její naplňování v praxi**

Náklady: běžné provozní;
Finanční zajištění: ZK;
Partneři: -;
Termín: průběžně;
Stav: plněno průběžně.

• **Vytvoření nové interaktivní webové prezentace Slováckého muzea**

Náklady: 0,1 mil. Kč;
Finanční zajištění: ZK;
Partneři: -;
Termín: 2007;
Stav: splněno v roce 2007, v roce 2009 došlo k další modernizaci prezentace, tato spuštěna v únoru 2010.

7.6.6. Provázání činnosti instituce se školstvím

• **Vytváření výukových a motivačních programů pro školy prostřednictvím „Dětského centra Slováckého muzea“**

Náklady: 0,2 mil. Kč/ročně;
Finanční zajištění: ZK;
Partneři: školská zařízení;
Termín: průběžně;
Stav: plněno průběžně v rámci omezených finančních prostředků.

• **Úzká spolupráce s městskými a krajskými odbory školství a kultury i vedením škol s cílem maximálního využití programové nabídky muzea dětem a mládeži a ovlivnění školních osnov základních**

a středních škol v daném směru

Náklady: běžné provozní;
Finanční zajištění: ZK;
Partneři: školská zařízení;
Termín: průběžně;
Stav: plněno průběžně.

7.6.7. Cílevědomá profilace vědecko-výzkumné činnosti instituce

• **Intenzivní činnost a naplňování cílů „Centra péče o tradiční lidovou kulturu Zlínského kraje“, „Archeologického centra Velké Moravy středního Pomoraví“ a „Centra lité medaile, plakety a drobné plastiky“ včetně metodické podpory odborné i laické veřejnosti**

Náklady: 0,5 mil. Kč/ročně;
Finanční zajištění: ZK, MK ČR;
Partneři: Národní ústav lidové kultury ve Strážnici, Moravské zemské muzeum v Brně, Asociace umělců medailérů Praha, Střední uměleckoprůmyslová škola v Uherském Hradišti;
Termín: průběžně;
Stav: plněno průběžně.

7.6.8. Hledání cest k vícezdrojovému financování projektů

• **Aktivní využívání a účast ve všech vhodných formách grantových, programových, fondových aj. nabídek s cílem vícezdrojového finančního zajištění strategických cílů instituce**

Náklady: běžné provozní;
Finanční zajištění: ZK;
Termín: průběžně;
Stav: plněno průběžně.

7.7. Plán rozvoje organizace (kulturně-výchovné činnosti)

Slovácké muzeum v Uherském Hradišti má zpracovány dokumenty – Koncepce činnosti a rozvoje organizace a Koncepce prezentace a propagace, které jsou každoročně aktualizovány. Tyto materiály obsahují rovněž dlouhodobější i roční plány kulturně-výchovné činnosti, která je následně implementována do elektronického plánu a kontroly činnosti jednotlivých úseků organizace.

8. OSTATNÍ ČINNOSTI

8.1. Řídící a kontrolní činnost

- řídicí a kontrolní činnost prováděna prostřednictvím operativních a periodických porad vedení (ředitel, vedoucí oddělení a samostatní pracovníci). Velmi účinným nástrojem řízení a kontroly je elektronický síťový podrobný plán činnosti instituce s přesným zadáním úkolu, termínu splnění a odpovědnosti, který je průběžně kontrolován po celý rok.

8.2. Provoz a údržba

8.2.1. Provoz a údržba (včetně stavební)

V roce 2012 plnil provozní úsek úkoly stanovené plánem činnosti následujícím způsobem (uvádíme pouze nejdůležitější položky):

- zahájena rekonstrukce části objektu hlavní budovy Slováckého muzea a příprava výstavby nové stálé expozice Slovácko k 100. výročí založení muzea v roce 2014;
- průběžně prováděny pravidelné kontroly lokalit a objektů muzea včetně odstraňování zjištěných nedostatků. Dále byla bezproblémově zabezpečována běžná provozně-kontrolní činnost (autoprovoz, všestranná údržba, MTZ, nákupy ostatních pracovníků, kontrola správnosti fakturace, nákupy cenin a PHM včetně evidence, sledování spotřeby energie, paliv, telefonních hovorů atd.).

Podrobné informace o jednotlivých položkách provozu a údržby jsou uvedeny v hospodářské části rozborů činnosti (archiv SM UH).

8.2.2. Zabezpečovací systémy (EZS, EPS a PTV)

Referent elektronických požárních systémů, elektronických zabezpečovacích systémů a průmyslových televizí vedl ve sledovaném období veškerou agendu, sledoval termíny povinných revizí a kontroloval jejich řádné provedení, jednal se servisní firmou Security UH a policií, proškoloval pracovníky pověřené manipulací se systémy v jednotlivých objektech, průběžně objednával a kontroloval odstranění vzniklých závad na systémech, vedl knihu poplachů, kontrol napadených prostor, účastnil se výjezdů policie při vyhlášení poplachu apod.

8.2.3. Bezpečnost a ochrana zdraví při práci, požární a civilní ochrana, ochrana životního prostředí

Všechny povinnosti organizace v oblasti BOZP, PO, CO a ekologie zajišťoval ve sledovaném období pracovník muzea – referent BOZP, PO, CO se smluvní účastí firmy Jordán – požární ochrana, s. r. o. Pracovník sledoval termíny a správnost plnění potřebných prací a prováděl základní kontrolní činnost (lékárničky, vybavenost hasicími přístroji, inventury a ochrana CO materiálu, vybavení ochrannými prostředky jednotlivce apod.). Další specializované úkoly (školení, revize, směrnice apod.) smluvně zajišťovala rovněž firma Jordán – požární ochrana, s. r. o. Všechny úkoly uvedené v plánu činnosti úseku na rok 2012 byly splněny.

8.3. Výpočetní technika – počítačové sítě (instalace, údržba, rozvoj), internet, www stránky, využívání e-mailu

Technik PC splnil v roce 2012 následující úkoly:

- pravidelně aktualizoval antivirový program na všech PC v instituci;
- zajistil odstranění veškerých vzniklých závad na PC, serveru a v síti;
- podle aktuální potřeby posiloval hardware zařízení;
- prováděl periodickou kontrolu legálnosti instalovaného softwaru (licenční doklady na jednotlivé produkty archivovány na oddělení dokumentace SM);
- všem pracovníkům poskytoval školicí a poradenskou činnost;
- aktualizoval harmonogram postupné obměny a vybavování instituce výpočetní technikou i softwarem;
- prováděl aktualizaci a rozšiřování stávajících webových stránek Slováckého muzea;
- prováděl zálohování důležitých dat SM UH;
- prováděl kontrolu integrity databází programů BACH.

Současný stav vybavení Slováckého muzea výpočetní technikou je následující:

Slovácké muzeum	PC	Notebook	Server	Tisk	Skener	Kopírka
CELKEM	14	4	2	10	5	2

Galerie Slováckého muzea	PC	Notebook	Server	Tisk	Skener	Kopírka
CELKEM	5	1	1	3	2	1

Konzervační oddělení	PC	Notebook	Server	Tisk	Skener	Kopírka
CELKEM	2	1	0	2	0	0

Archeologické oddělení, přednáškové centrum	PC	Notebook	Server	Tisk	Skener	Kopírka
CELKEM	5	2	0	3	1	0

Památník Velké Moravy	PC	Notebook	Server	Tisk	Skener	Kopírka
CELKEM	5	0	0	1	0	0

Letecké muzeum	PC	Notebook	Server	Tisk	Skener	Kopírka
CELKEM	1	0	0	1	0	0

Počítačová síť je vybudována v hlavní budově, v galerii, na detašovaném pracovišti Hradební a v objektu přednáškového centra s archeologickým oddělením. Internetové připojení hlavní budovy, galerie, pracoviště Hradební a přednáškového centra s archeologickým oddělením je zajištěno mikrovlnnou technologií. Instituce provozuje webové stránky s doménou www.slovackemuzeum.cz,

elektronickou odbornou knihovnu s adresou <http://knihovna.slovackemuzeum.cz> a speciální oborové stránky www.medaile-uh.blog.cz a www.veligrad.eu. Má rovněž zastoupení na Facebook. Každý z pracovníků muzea má vlastní e-mailovou schránku. Ve všech pokladnách instituce je zavedena technologie PC pro prodej a tisk vstupenek a ostatního zboží.

9. PERSONÁLNÍ OBSAZENÍ SLOVÁCKÉHO MUZEA V UHERSKÉM HRADIŠTI V ROCE 2012

poř. č.	jméno a příjmení	pracovní pozice	v organizaci od roku
1	Berková Kateřina, Bc.	konzervátor (mateřská dovolená)	2007
2	Bitnerová Petra, MgA.	konzervátor (mateřská dovolená)	2010
3	Čevelová Květoslava	uklízečka	2004
4	Číhal Petr, Mgr.	etnograf	2011
5	Dudová Magda	pokladní (Slovácké muzeum)	1997
6	Fornůsková Štěpánka	konzervátor (zástup za mateřskou dovolenou)	2012
7	Frolcová Milada, PhDr.	historik umění	1985
8	Frolec Ivo, PhDr.	ředitel	1991

9	Habartová Romana, PhDr.	etnograf, vedoucí oddělení	1984
10	Hodonská Marie	uklízečka	2009
11	Chrástek Tomáš, Mgr.	archeolog	2009
12	Chvalkovský Ladislav	fotograf	1977
13	Chvalkovský Ladislav	technik EZS, EPS, PTV	2000
14	Jilík Jiří, PaedDr.	pokladní (Památník Velké Moravy)	2010
15	Jordán Michal	terénní technik archeologického výzkumu	1999
16	Jordán Michal	správce počítačové sítě, technik	2006
17	Káčer Jan, Mgr.	etnograf	2012
18	Kamrlová Kateřina, Mgr.	programový a kulturně-výchovný pracovník, pracovník vztahů k veřejnosti	2011
19	Kedroň Bohumil	pokladní (Letecké muzeum Kunovice)	sezónní pracovník
20	Knot Augustin	průvodce, ostraha (Muzeum v přírodě Topolná)	2005
21	Kolečkářová Radka	dokumentátor archeologického oddělení	1999
22	Kondrová Marta, Mgr.	etnograf	2001
23	Kostečková Renáta	uklízečka	2010
24	Marholtová Jolana	účetní	2005
25	Martykánová Marie, Mgr.	historik umění	1976
26	Mátlová Iveta, Mgr.	knihovnice	1995
27	Menoušková Dana, Mgr.	archeolog	1998
28	Mour Ondřej, DiS	konzervátor	2010
29	Musilová Jana	pokladní (Galerie Slovákého muzea)	2011
30	Olbert Jaroslav	pokladní (Letecké muzeum Kunovice)	sezónní pracovník
31	Olšák Ladislav	údržbář, výstavář	2011
32	Olšák Ladislav	bezpečnostní pracovník	2011
33	Peková Mária	pokladní (Slováké muzeum)	1994
34	Pelikánová Emilie	výtvarník	1992

35	Pohlová Irena	pokladní (Památník Velké Moravy)	1995
36	Portl Pavel, Mgr.	historik	2005
37	Raštica Bernard	údržbář, výstavář	2005
38	Rašticová Blanka, PhDr.	historik, vedoucí oddělení, zástupce ředitele	1976
39	Severin Jiří, Mgr.	projektový manažer	2005
40	Sovišová Dagmar	účetní	1994
41	Strachotová Eva	uklízečka	1996
42	Stýskal Zdeněk	údržbář, výstavář	2004
43	Stýskal Zdeněk	referent BOZP, PO, CO	2004
44	Šebková Veronika	pokladní (Galerie Slováckého muzea)	1994
45	Šlemendová Jana	uklízečka	2010
46	Štefánková Ludmila	konzervátor, vedoucí oddělení	1977
47	Taláková Zdeňka	provozní, asistentka ředitele	2005
48	Vaškových Miroslav, Mgr., Ph.D.	archeolog, vedoucí oddělení	1998
49	Zemánková Helena	dokumentátor	1982
50	Zpěváková Jitka	ekonom, vedoucí oddělení	1994

SLAVNOSTNÍ PŘEDÁNÍ TITULU MISTR TRADIČNÍ RUKODĚLNÉ VÝROBY ZLÍNSKÉHO KRAJE

Romana Habartová, Slovácké muzeum, Uherské Hradiště

V úterý 2. října 2012 se uskutečnilo v nedávno rekonstruovaných prostorách Památníku Velké Moravy ve Starém Městě slavnostní předání nového titulu Mistr tradiční rukodělné výroby Zlínského kraje. Hostitelské role se ujalo Slovácké muzeum v Uherském Hradišti.

Zlínský kraj tak přistoupil ve smyslu usnesení vlády České republiky z roku 2001 k aktualizaci Strategie účinnější státní podpory kultury a s respektem k usnesení vlády České republiky z roku 2003 o Koncepci účinnější péče o tradiční lidovou kulturu v České republice a v souladu s výzvou UNESCO *Žijící lidské poklady* k oceňování lidových tvůrců s vědomím nutnosti podpory uchování a dalšího rozvoje těchto hodnot ve svém regionu. Zlínský kraj tvoří specifické území, na němž se setkávají národopisné oblasti Slovácko, Valašsko a Haná, regiony, které nabízejí bohaté projevy tradiční lidové kultury. Jejich neodmyslitelnou součástí tvoří tradiční rukodělná výroba, která dala vzniknout tisícům artefaktů, jež se staly součástí národního kulturního dědictví.

V návaznosti na udělování celostátního titulu *Nositel tradice lidových řemesel* zřídil titul *Mistr tradiční rukodělné výroby Zlínského kraje*. Tento titul se v našem kraji stává novou formou veřejného uznání a podpory těm, kdo vynakládají úsilí o udržení znalostí a dovedností, které jsou nezbytné k provozování tradičních rukodělných technologií, k jejich účinnému a kvalifikovanému prezentování a předávání dalším generacím.

Návrhy na udělení titulu mohou na základě Statutu uveřejněném na webových stránkách Zlínského kraje a Slováckého muzea od 1. října každého roku do 28. února roku následujícího předkládat vědecké a odborné instituce, muzea, občanská sdružení, jiné neziskové a zájmové organizace, fyzické osoby, působící v daném oboru, orgány státní správy a samosprávy. Návrhy musí

být v písemné a elektronické formě včetně obrazové dokumentace zasílány Slováckému muzeu, které vypracovává kompletní nomináční listy. Ty poté posuzuje jmenovaná odborná komise, kterou svolává předseda Kulturní komise Rady Zlínského kraje, jež svá doporučení na udělení titulu předkládá Radě Zlínského kraje.

V roce 2012 bylo vypracováno šest návrhů na ocenění *Mistr tradiční rukodělné výroby Zlínského kraje*: Ludmila Kalivodová z Vizovic v oboru vizovické pečivo, Jiří Machaniček z Uherského Hradiště v oboru sekernictví, tesařství, Taťána Malinová z Uherského Hradiště za kraslice zdobené slámou, Zdeněk Matyáš z Valašských Klobouk v oboru práce se dřevem – dřevořezba, Ivan Šulák z Velké Lhoty v oboru zakuřovaná hrncina a František Zuska ze Zlína za předměty zhotovované ze slámy.

Odborná komise pro kvalifikované hodnocení nominací se 31. května 2012 zabývala posouzením výše jmenovaných nominovaných tvůrců a doporučila Radě Zlínského kraje udělit ocenění **Jiřímu Machaničkovi** (*1951) z Uherského Hradiště za práci se dřevem v oboru sekernictví a tesařství, **Ivanu Šulákovi** (*1967) z Velké Lhoty věnujícímu se zakuřované keramice a **Františku Zuskov** (*1932) ze Zlína za práci s přírodními pletivy – předměty zhotovované ze slámy.

Účastníci slavnostního předání titulu Mistr tradiční rukodělné výroby Zlínského kraje. Foto L. Chvalkovský.

Je důležité zmínit fakt, že si každá uvědomělá společnost chrání a upozorňuje na své poklady, kterých není málo. Můžeme být pyšní na to, že si takových pokladů, které tvoří naše kulturní bohatství, umíme považovat také v České republice. Právě obyčejní, skromní a pracovití lidé, kteří ovládají rukodělné dovednosti našich předků a dokonce mají rozvinutou i schopnost vychovávat své pokračovatele nesoucí staré tradice směrem k budoucnosti, se stávají nositeli kulturních hodnot.

Titul *Nositel tradice lidových řemesel* uděluje každoročně od roku 2001 ministr kultury České republiky vybraným lidovým tvůrcům, kteří ovládají staré technologické postupy. Od roku 2012 se připojuje také Zlínský kraj s oceněním *Mistr tradiční rukodělné výroby Zlínského kraje*.

Město Uherské Hradiště se svými oceněními v oblasti tradiční lidové a umělecké výroby dotváří přirozenou linii oceňování těch nejlepších lidových tvůrců. Od roku 2005 totiž město uděluje každoročně *Cenu Vladimíra Boučka* za zachování a rozvoj lidové umělecké výroby jako formu veřejného uznání mistrů lidové umělecké výroby v regionu. Tento akt přesahuje svým významem hranice města. Poučené i široké laické veřejnosti je dána možnost navrhovat v průběhu roku kandidáty, z nichž odborná komise doporučuje tvůrce k ocenění. Návrhy nominovaných na ocenění přecházejí do dalšího ročníku. Tato prestižní cena města může být udělena osobám, které udržují a zachovávají při své činnosti znalosti a dovednosti nutné pro provozování tradičních lidových řemesel, lidem, kteří výsledky své činnosti prezentují na veřejnosti při konání jarmarků tradičních a uměleckých řemesel v Uherském Hradišti, při akcích pořádaných Slováckým muzeem a při jiných podobně zaměřených iniciativách na území města Uherské Hradiště.

Od roku 2008 je v Uherském Hradišti udělována také ochranná známka *Tradiční*

Hejtman Zlínského kraje Stanislav Mišák předává ocenění Jiřímu Machaníčkovi, vedle stojící František Zuska a Ivan Šulák. Foto L. Chvalkovský.

výrobek Slovácka. Jedná se o projekt Regionu Slovácko – sdružení pro rozvoj cestovního ruchu a Městského informačního centra v Uherském Hradišti. Cílem tohoto projektu je především rozvoj drobné řemeslné výroby, udržování tradičních řemesel a technologických postupů. Ochranná známka zaručuje precizní rukodělnou výrobu, vazbu výrobku na území Slovácka a tradici výroby s šetrným přístupem k přírodě. V současné době vlastní tuto známku 35 nositelů. Výběr výrobců probíhá každoročně s hlavními partnery projektu, Slováckým muzeem v Uherském Hradišti a Národním ústavem lidové kultury ve Strážnici. Právo užívat tuto známku je udělováno tvůrcům na dva roky.

Je tedy jen na tvůrcích a jejich tradičních výrobcích, zda se při své práci dokážou posunovat v žebříčku ocenění od ochranné známky *Tradiční výrobek Slovácka*, přes regionální ocenění *Cenu Vladimíra Boučka* za zachování a rozvoj lidové umělecké výroby, kterou uděluje Město Uherské Hradiště, přes krajské ocenění *Mistr tradiční rukodělné výroby Zlínského kraje* až k ocenění nejvyššímu, kterým je celostátní titul *Nositel tradice lidových řemesel*, udělovaný ministrem kultury České republiky v rámci Dnů evropského kulturního dědictví.

36. SEMINÁŘ KNIHOVNÍKŮ MUZEÍ A GALERIÍ ČR

Iveta Mátlová, Slováké muzeum, Uherské Hradiště

Slováké muzeum spolu s komisí knihovníků Asociace muzeí a galerií ČR (KK AMG ČR) uspořádali ve dnech 4.–6. září 2012 v Uherském Hradišti 36. seminář muzejních knihovníků ČR. Tradičně se celorepublikový seminář KK AMG koná každý rok v jiném městě za spoluúčasti některé muzejní knihovny. Knihovna Slovákého muzea uspořádala seminář takového rozsahu poprvé ve své historii. Vzhledem k počtu přihlášených se třídní setkání konalo v pronajatých prostorách vzdělávacího centra Univerzity Tomáše Bati v Uherském Hradišti.

Zatímco v loňském roce byla hlavním tématem digitalizace, v Uherském Hradišti se stala vedle spolupráce muzejních knihoven ústředním tématem prezentace knižní kultury a s ní spojené problémy dnešní knihovně.

V úvodu přivítaly účastníky semináře nejen zástupkyně ředitele Slovákého muzea PhDr. Blanka Rašticová a předsedkyně komise knihovníků AMG ČR PhDr. Štěpánka Běhalová, Ph.D., ale také členka exekutivy AMG ČR Mgr. Irena Chovančíková a vedoucí samostatného oddělení knihoven Ministerstva kultury ČR Mgr. Blanka Skučková. Odborný seminář byl poté zahájen valnou hromadou, na které předsedkyně Štěpánka Běhalová přednesla zprávu o činnosti za uplynulý rok. Po jejím schválení informovali členové výboru o novinkách v muzejních knihovnách v jednotlivých regionech.

Úterní blok nesoucí název **Muzejní**

Společné foto účastníků semináře. Foto L. Chvalkovský.

knihovny ve světě knihovnictví nastínil možnosti spolupráce muzejních knihoven v oblasti knihovnictví a věnoval se obecným otázkám rozvoje knihoven. Členové Ústřední knihovnické rady PhDr. Vít Richter a PhDr. Martin Sekera hovořili o naplňování Konceptce rozvoje knihoven na léta 2011–2015. Konceptce zahrnuje jedenadvacet témat, ke každému z nich je určen garant a vytvořena pracovní skupina. Oba přednášející vyzvali případné zájemce z řad muzejních knihoven k začlenění do některé z pracovních skupin a podílení se na tvorbě Konceptce. Kolegyně Jana Militká z Národní knihovny (NK ČR) nabalala ke spolupráci muzejních knihoven se souborným katalogem. Vzhledem k ojedinělosti fondů muzejních knihoven jsou záznamy z nich žádaným obohacením národní báze. O problematice souboru věcných autorit z pohledu specializovaných muzejních knihoven přednášela Mgr. Marie Balíková (NK ČR). Na praktických příkladech vysvětlovala, proč některé věcné autority navržené muzejními knihovnami nelze vřadit do souboru národních autorit. Mgr. Hana Vyčítalová informovala o Národním úložišti šedé literatury a možnostech jeho využití pro česká muzea a galerie. V odpoledním bloku se členové výboru KK ve svých příspěvcích podělili o zkušenosti s granty Veřejné informační služby knihoven a Knihovna 21. století.

Středeční jednání zahájily prezentace sponzorských firem. Firma Lanius představila novinky systému Clavius pro historické fondy. Mimo jiné prezentovala nový katalog Carmen a novou webovou aplikaci pro mobilní telefony Smartkatalog, který poskytuje všechny základní funkce webového katalogu od vyhledávání až po náhled obálek. Firma KP-Sys představila nově vznikající textově-obrazovou autoritní databázi vlastníků knih, knižních celků a osobních knihoven Provenio. Tuto databázi imple-

mentovalo a testuje oddělení starých tisků Národního muzea. Technickou stránku projektu popsal zástupce firmy KP-Sys, jeho obsahovou část představila Marta Vaculínová z Národního muzea. Nejen knižní skenery představil zástupce firmy Exxon a firma Revyko seznámila s rozmanitými typy výstavních vitrín.

Dopolední blok druhého dne nazvaný **Expozice a výstavy literární a knižní kultury** uvedli vedoucí knihovny Památníku národního písemnictví Mgr. Alena Petruželková a ředitel Knihovny Národního muzea PhDr. Martin Sekera. Impulsem k odbornému veřejnému dialogu a následně panelové diskusi se stala skutečnost, že v roce 2014 skončí Muzeum knihy ve Žďáru nad Sázavou a spolu s ním zanikne jedinečná expozice mapující vývoj knižní kultury. Se zánikem muzea si odborníci kladou otázku: Co nahradí stávající expozici? Zda v budoucnu vznikne jiné muzeum knihy s novými způsoby prezentace, nebo bude vybudováno muzeum médií, jež by se nezabývalo pouze chronologickým vývojem technologií, ale mapovalo by média v širších sociálních, uměleckých a mezioborových souvislostech. Oba přednášející upozornili také na problémy dnešní knihovny, oboru, který se u nás téměř nerozvíjí.

Novou expozici polygrafie v Národním technickém muzeu představila její autorka Ing. Jana Vránková. Jinou tiskařskou expozici pojmenovanou Landfrasova tiskárna v Muzeu Jindřichohradecka, rovněž zpřístupněnou v roce 2011, prezentovala Štěpánka Běhalová. Na tento blok navázala zajímavá panelová diskuse vedená Alenou Petruželkovou, která si k diskusi přizvala Martina Sekera, prof. PhDr. Jana Jiráka, Ph.D. z Katedry mediálních studií Univerzity Karlovy v Praze a zástupce společnosti Collegium Bohemicum. Mgr. Blanka Muralová a Mgr. Jan Šícha představili nově vznikající muzeum německy mluvících obyvatel českých zemí v Ústí nad Labem.

V odpoledním bloku s názvem **Vystavování a ochrana sbírkových knižních fondů** se PhDr. Božena Kabelíková z Muzea Vysočiny podělila o své zkušenosti při uplatňování technických požadavků při přípravě expozice. Přední restaurátorka knih Markéta Kropáčko-

vá detailně popsala přípravu knih, především starých tisků, na výstavu od jejich vyčištění a oprav až po sepsání protokolu o stavu díla, tzv. condition report. Poté následoval příspěvek Ing. Petra Žáka z ČVUT o osvětlení na výstavách, zejména o technických a uměleckých úlohách světla. Mgr. Hana Kraflová sumarizovala literární výstavy Moravského zemského muzea v Brně od šedesátých let 20. století do současnosti. Nejnovější technické a technologické novinky uplatňované v nově vznikajících expozicích a výstavách představil zástupce firmy AV Media Ing. Jiří Buriánek.

Zajímavostem a novinkám v muzejních knihovnách patřil závěrečný blok programu **Co nového v muzejních knihovnách**. Helena Houfková informovala o rekonstrukci Muzea města Ústí nad Labem. PhDr. Vojen Drlík z Muzea Brněnska se ve svém příspěvku zamýšlel nad tištěnou knihou jako sběratelským objektem: „*Materiální kniha se pak může stát předmětem podobajícím se středověkému rukopisu, který žije jako uměleckořemeslný předmět a jako slovesné dílo je téměř mrtvý.*“ O exponátech měsíce v Regionálním muzeu v Teplicích hovořila PhDr. Jana Michlová, zatímco Mgr. Klára Smolíková z Husitského muzea v Táboře povídala o tom, jak motivuje studenty knihovnictví v místní střední škole k návštěvám a spolupráci nejen s muzejní knihovnou.

V rámci odborných exkurzí navštívili účastníci semináře hrad Buchlov a jeho rozsáhlou knihovnu i Muzeum lidových pálenic ve Vlčnově. Pro zájemce byla přichystána komentovaná prohlídka města Uherské Hradiště. Organizaci 37. semináře přislíbilo Muzeum města Ústí nad Labem.

Literatura:

- K o n í ř o v á, M.: Jak vyřešit paradox knihy? (Hledání odpovědi na 36. semináři knihovníků muzeí a galerií). *Inflow: information journal* [online]. 2012, roč. 5, č. 10 [cit. 2012-11-12]. Dostupný z [www: <http://www.inflow.cz/jak-vyresit-paradox-knihy-hledani-odpovedi-na-36-seminari-knihovniku-muzei-galerii>](http://www.inflow.cz/jak-vyresit-paradox-knihy-hledani-odpovedi-na-36-seminari-knihovniku-muzei-galerii).
- B ě h a l o v á, Š.: Seminář muzejních knihovníků v Uherském Hradišti. *Věstník Asociace muzeí a galerií České republiky* 12, 2012, č. 5, s. 13–14, foto.

CENTRUM PÉČE O TRADIČNÍ LIDOVOU KULTURU ZLÍNSKÉHO KRAJE A GRANTOVÉ PROJEKTY MINISTERSTVA KULTURY ČR V ROCE 2012

Romana Habartová, Jan Káčer, Slovácké muzeum, Uherské Hradiště

Centrum péče o tradiční lidovou kulturu Zlínského kraje ve Slováckém muzeu v Uherském Hradišti jako regionální pracoviště pověřené naplňováním vládního usnesení Koncepce účinnější péče o tradiční lidovou kulturu ve Zlínském kraji dlouhodobě přistupuje k realizaci projektů zaměřených na identifikaci a dokumentaci jevů tradiční lidové kultury, vyhlašovaných a preferovaných Ministerstvem kultury ČR.

K stěžejním významným projektům poslední doby patří naplnění úkolu v oblasti tradičního lidového stavitelství a architektury, jenž pověřené pracoviště koncepčně dlouhodobě řeší. Řešitelé tohoto úkolu jsou: Mgr. Petr Hlavačka, Přerov, PhDr. Věra Kovářů, Brno, ing. arch. Jaroslav Novosad, Národní památkový ústav – územní odborné pracoviště Kroměříž, PhDr. Alena Prudká, Muzeum jihovýchodní Moravy ve Zlíně, Mgr. Olga Floriánová, Klub sportu a kultury Vlčnov, PhDr. Romana Habartová, Slovácké muzeum v Uherském Hradišti, Mgr. Jan Káčer, Slovácké muzeum v Uherském Hradišti, PhDr. Ivo Frolec, ředitel SM, PhDr. Jana Spathová, vedoucí odboru památkové péče Zlínského kraje.

Pracovní tým z dokumentačního materiálu širokého území kraje vybral několik zajímavých objektů, které byly důsledně zkoumány. Zabýval se podrobně velkým množstvím objektů, které se ještě v terénu nacházejí, a bylo by vhodné je zmapovat. Každý odborník z pracovního týmu provedl selekci objektů ve zkoumaných obcích a vybral nejzajímavější, nejarchaičtější pro konkrétní území. Slovácké muzeum své výstupy vnímá jako metodologický vzorový materiál, sloužící pro obdobné výstupy v síti krajských pověřených pracovišť na území celé ČR, které mohou přispět k řešení podobné problematiky s naplňováním úkolu v oblasti stavitelství v rámci České republiky.

Projekt *Etnograficko-historický výzkum vybraných objektů tradičního lidového stavitelství ve Zlínském kraji I., Uherskohradištsko, 2. část* č. 24-13946/2011-LK/ORNK představuje podrobné zpracovávání dalších hodnotných staveb z Uherskohradištska, který byl řešen v průběhu roku 2012. Navázal na předchozí grantové úkoly zaměřené na terénní výzkum tradičního lidového stavitelství s vydáním série publikací, které zdokumentovaly 318 obcí ve čtyřech okresech Zlínského kraje.

Tato další podrobná fáze projektu postupně prohlubuje dosavadní identifikační výzkum a doplňuje o detailní etnograficko-historický výzkum vybraných jednotlivých hodnotných objektů.

V roce 2012 se zaměřili badatelé na získávání uceleného souboru dostupných informací k vybraným objektům, z nichž byly zdokumentovány: Komňa čp. 6, Strání čp. 216 a čp. 327, Šumice čp. 72 a čp. 102, Polešovice čp. 202, Staré Hutě čp. 34, Zlámanec čp. 37. Ve 2. pololetí se řešitelé zaměřili na získání dalších dostupných informací k vybraným objektům: Kunovice čp. 748, Hradčovice čp. 56, Kostelany nad Moravou čp. 20, Nedakonice čp. 76, Boršice čp. 288, Košíky čp. 65 a čp. 23, Tučapy čp. 92 a čp. 58, Veletiny čp. 25, Podolí čp. 16, Kněžpole čp. 15 a čp. 24, Vlčnov čp. 398, čp. 131 a čp. 96.

Součástí výše uvedených komplexně shromážděných materiálů bylo vypracování stavebně projektového zaměření objektů a postupné vytváření jedinečného materiálu se všemi dostupnými informacemi a stavebních plánů k vybraným hodnotným tradičním objektům, kde se dochovaly. Jednalo se především o práci ve Státním okresním archivu Uherské Hradiště, kde byly plošně dohledávány veškeré dostupné prameny. Nejzásadnější materiál týkající se konkrétních usedlostí se skládá ze dvou částí, kte-

rými jsou sčítací aparáty a sbírka listin příslušného okresního soudu (které však nejsou archivovány podle čísel popisných, ale dají se zjistit výpisem z katastrálního úřadu z pozemkové knihy, kde se nacházejí veškeré majetkoprávní operace k danému číslu popisnému do čtyřicátých až padesátých let 20. století, kde jsou jednáčí čísla soudu – dohledání, pokud materiál nebyl skartován). Bylo zjištěno, že majitelé některých stavení uvažují o památkové ochraně objektu.

Výstupem práce tohoto grantového projektu nebylo vydání publikace, proto jsou dílčí výstupy práce na projektu veřejně publikovány např. formou příspěvků v časopisu Slovácko 2012. Práce byla zúročena navázným hlubším spojením se starosty jednotlivých obcí a zveřejněním práce v jejich lokálních zpravodajích.

Důležitou součástí řešeného úkolu bylo vydefinování, vytvoření a realizování speciálního dokumentačního programu BACH pro lidové stavitelství, který se stal nezbytným pro ukládání značného množství materiálu získaného z výzkumu do počítačové databáze, např. velký počet fotografií z terénního výzkumu, kopie archivních a dobových fotografií, textové popisy lidových staveb, objektů, sídla, kopie archivních dokladů (mapy, listiny, dokumenty, stavební plány, fotografie či jiné ikonografické doklady apod.). Po jejich zpracování budou data ve formě dokumentačního fondu sloužit odborné i laické veřejnosti.

Pokračování ve výzkumu upozorňuje na jeho důležitost, ve kterém se zúročuje několik let činnosti a lze konkrétně vidět posun od základního mapování terénu až po transfer a záchranu objektů in situ. Tato internetová aplikace tradičního lidového stavitelství nabídne široké možnosti využití a rozšiřování informací nejen na regionálním pověřeném pracovišti, ale chtěli bychom je nabídnout všem zájemcům z celé republiky. Detailně navržená databáze umožní získat přehled o již neexistujících objektech, které do ní poskytnou starší výzkumy uložené v archivech, ale i současné badatelské počiny, jak společnosti Park Rochus, o.p.s.,

Fakulty architektury VUT v Brně, tak i Ústavu evropské etnologie MU v Brně.

V roce 2013 bude výzkum tradičního lidového stavitelství pokračovat projektem *Etnograficko-historický výzkum vybraných objektů tradičního lidového stavitelství ve Zlínském kraji II., Zlínsko, 1. část* a opět se zaměří na podrobné zpracovávání dalších hodnotných staveb Zlínska.

Oceňování lidových tvůrců

Každoročně od roku 2005 uděluje město Uherské Hradiště titul **nositel Ceny Vladimíra Boučka** jednotlivým osobnostem *za zachování a rozvoj lidové umělecké výroby jako veřejného uznání mistrů lidové umělecké výroby v regionu*. V roce 2012 se seznam nositelů tohoto titulu rozšířil o další tři výrazné osobnosti: **František Daňhel** (*1929) z Buchlovic byl oceněn uznáním za celoživotní přínos v oboru košíkářství, včetně výchovy dalších generací a popularizaci tradiční lidové výroby v oblasti designu a návrhářství košíkářského sortimentu. Cenu Vladimíra Boučka získala **Marta Šuranská** (*1941) z Bílovic za práci z textilních vláken – výšivku provedenou hrubým a jemným výřezem – a **Božena Habartová** (*1964) z Uherského Hradiště-Sadů za práci s textiliemi – těžkou krojovou krejčovinu.

Slovácké muzeum navázalo i v tomto roce na program nazvaný **Portréty tvůrců (s prodejní výstavou jejich sortimentu)**. Byl představen **Ivan Šulák** z Velké Lhoty, věnující se zakuřované keramice, košíkářka **Hana Špalková** z Huštěnovic, řezbáři a zároveň žáci mistra Františka Gajdy **Martin Ospalík** a **Ladislav Sedláček**. Na podzim byl představen profil **Marie Skrežinové** ze Zlechova a její specifická výroba textilního kvítí, vonic a vínků, poté **Antonín Hájek** z Uherského Hradiště-Mařatic se soustruženými výrobky ze dřeva, včetně zdobení pomocí vylévání kovem.

V roce 2012 se pověřené regionální pracoviště Zlínského kraje intenzivně zabývalo nominacemi na udělení titulu *Mistr tradiční rukodělné výroby Zlínského kraje*. Více o tomto ocenění v příspěvku Romany

Habartové na s. 389–390 tohoto časopisu. Centrum péče o tradiční lidovou kulturu Zlínského kraje Slováckého muzea v tomto roce nominovalo na titul *Nositel tradice lidových řemesel*, který každoročně od roku 2001 uděluje ministr kultury České republiky vybraným lidovým tvůrcům ovládajícím staré technologické postupy, Stanislavu Žabkovou z Vizovic v oboru: drobné zvykoslovné předměty – práce z těsta – za výrobu vizovického pečiva a jeho modelování z volné ruky.

Doprovodné programy

Centrum péče o tradiční lidovou kulturu Zlínského kraje mimo jiné pokračovalo i letos v pořádání tvořivých a tvůrčích interaktivních programů pro děti i širokou veřejnost, nazvaných **Tvoříme v muzeu**. Jako první se uskutečnil masopustní gastronomický program „*Koblihy a boží milosti vás o masopustu uhostí...*“ zaměřený na smažení tradičních pochutin období fašanku, které se mohli návštěvníci naučit podle receptů Boženy Staškové a Zdeňky Schneiderové z Kunovic. Programy probíhající vždy první sobotu v měsíci pokračovaly v březnu workshopem s přírodním materiálem – kukuřičným šustím tentokrát pod názvem „*Komu šustí v ruce šustí, toho štěstí neopustí...*“, ve kterém Marie Bilíková seznámila návštěvníky se základy práce s kukuřičným šustím z listů i z kukuřičného provázku. Všichni přítomní si mohli sami za pomoci lektora zhotovit miniatury, podložky a prostírky na stůl, tašky či košíčky. Poslední sobota před velikonočními svátky patřila programu „*Jaký by byl beránek a mazanec, bez koření, bez vajec?*“, který byl věnován pečení těchto tradičních pokrmů pod vedením cukrářek a pekařek Kateřiny Chvilíčkové a Ivany Fibichrové z Vlčnova. Květnový program „*Dubový lísteček do dřeva řezaný*“ vedli řezbáři Ladislav Sedláček a Martin Ospalík a byl zaměřen na práci se dřevem s představením základních řezbářských technik a správného zacházení s řezbářskými pomůckami. Červenový program „*S metyjou a krajancem není hospodyňka smutná, neboť lépe než maso chutná...*“ zasvětil přítomné do přípravy

typických krajových jídel pod vedením Boženy Staškové a Marie Habartové z Kunovic. K tradiční stravě Uherskohradištska patřily v minulosti nejrůznější vdolky, báleše, ale také knedle, gule, guliváry z kynutého těsta plněné sezónním ovocem, a tak říjnový program „*Kynuté vdolky a gule z kuchařky naší babičky pro všechny mlsné jazýčky...*“ vedený Zdeňkou Schneiderovou a Marií Habartovou z Kunovic pokračoval v kulinářské přípravě těchto tradičních pokrmů z kynutého těsta. První listopadová sobota byla věnována dalšímu z tradičních regionálních pokrmů z luštěnin a obilovin v programu „*Hrách a kroupy, to není jídlo hloupý*“ pod vedením kuchařek Ludmily Machové a Anny Káčerové z Huštěnovic. V prosincovém programu „*Vánočky, bobálky či vrany – recept snadný pro dámy a pány*“ pod vedením Boženy Staškové a Marty Kondrové se návštěvníci naučili připravit téměř zapomenutá jídla, která dříve patřila na každý štědrovečerní stůl.

Velkým přínosem jsou také vydané receptáře – sešitky, které seznamují se základní charakteristikou konkrétního údobí roku a přináší více jak desítku receptů stravy, nejen té, která se konkrétně v muzeu vařila, pekla nebo smažila, ale i varianty jídel z okolních obcí, jež si mohou všichni přítomní poté připravit doma. Během roku 2012 navštívilo tyto programy zaměřené na tradiční rukodělnou práci a regionální stravu 550 návštěvníků a pro velký zájem bude Slovácké muzeum v těchto programech pokračovat i v roce 2013.

VÝBĚROVÝ PŘEHLED PUBLIKACÍ VYDANÝCH V ROCE 2012

BAJER, Vojtěch et al. *Kulturní dědictví Soláně a jeho okolí: historie – příroda – kultura – život*. Vyd. 1. [Karolinka]: Sdružení pro rozvoj Soláně, 2012. 295 s. ISBN 978-80-260-1943-5.

Rozsáhlá obrazová publikace představuje kulturní dědictví území Soláně ve vztahu k území Horních Kysuc. Kolektiv autorů popisuje nejen život místních obyvatel, jejich tradice a řemesla, kterým se věnují, ale také tvorbu místních umělců a přírodní bohatství.

BARTOŠ, Ivan et al. *Sedm tváří ovocnářství*. Bruntál: Místní akční skupina Nízký Jeseník, 2012. 136 s. ISBN 978-80-260-1921-3.

Brožura je výstupem projektu Spolupráce s názvem Moravské a slezské ovocné stezky, jehož cílem bylo na území sedmi místních akčních skupin (MAS – Nízký Jeseník, Rýmařovsko, Region Poodří, Rozvojové partnerství regionu Hranicko, Partnerství Moštěnka, Bojkovsko a MAS Hornácko-Ostrozsko) rozvíjet tradici ovocnářství a zvýšit povědomí o významu ovocných stromů. Monografie mapuje nejen historii ovocnářství a staré a krajové odrůdy v jednotlivých regionech, ale také různé postupy výroby moštů, výroby pálenek, sušení ovoce i pořádání zahrádkářských výstav a přednášek. Každá kapitola obsahuje rovněž krajové recepty.

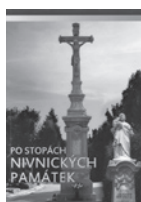
BEDNAŘÍK, Petr. *Pět století rodu na pozadí dobových událostí: 1504-2000*. 1. vyd. Praha: Pro firmu REMINAS vydalo nakl. Fragment, 2012. 327 s. ISBN 978-80-253-1417-3.

Poutavý pohled do života mnoha generací rodu Bednaříků pojednávající o radostech a starostech jeho členů od doby osídlování Valašska, přes dobu zakládání vesnic na Slovácku až do konce 20. století. Text se opírá o dochované archivní dokumenty a je doprovázen četnými ukázkami originálních textů a mnoha ilustracemi.

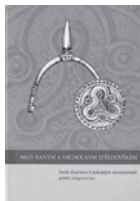
BLAHUTKA, Věroslav. *Ej, u Brodu u města: sborník lidových písní o Uherském Brodě*. Uherský Brod: Anežka Blahutková, 2012. 102 s., portréty.

Zpěvník obsahuje soubor lidových písní o Uherském Brodě dle zápisů Věroslava Blahutky a zápisů regionálních sběratelů: J. V. Hauerlanda, Františka Bartoše, Josefa Černíka, Františka Sušila, Jana Bludského, Jiřího Pajera, Zdenky Jelínkové a zpěvníku Olšavy. Zpěvník obsahuje stručné medailonky sběratelů.

ČOUPEK, Jiří a HLADIŠOVÁ, Ivana. *Po stopách nivnických památek*. Nivnice: Nadační fond Dr. Kachníka Nivnice, 2012. 79 s. ISBN 978-80-260-2288-6.

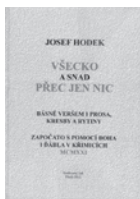
Kniha prostřednictvím fotografií i textů provází bohatými osudy nivnických památek, z nichž mnohé připomínají osobnost Jana Amose Komenského, ale také tragické události 20. století (válečné pomníky a desky). Představuje rovněž církevní památky, nivnické hřbitovy, lidovou architekturu i památné předměty a budovy.

DOLEŽEL, Jiří, ed. a WIHODA, Martin, ed. *Mezi raným a vrcholným středověkem: Pavlu Kouřilovi k šedesátým narozeninám přátelé, kolegové a žáci*. 1. vyd. Brno: Archeologický ústav AV ČR, 2012. 686 s.

ISBN 978-80-86023-76-2.

Sborník přináší 37 studií k dějinám středověké Evropy rozdělených do tří bloků, které jsou věnovány odkazu nejstarších slovanských státních útvarů, každodennímu životu středověkého člověka a prostředí mocenských elit. Monografie obsahuje bibliografii prací doc. PhDr. Pavla Kouřila, CSc. z let 1974–2011.

HODEK, Josef. *Všecko a snad přec jen nic: básně veršem i prosa, kresby a rytiny*. 2., opr. vyd. Plzeň: J. Langhammer, 2012. 408 s.

Rodinná kronika Josefa Hodka, plzeňského malíře a grafika, vydaná jako soukromý tisk, je řazena chronologicky a doplněna barevnými reprodukcemi.

HOLCMAN, Josef. *Stroj se (ne)zadrhl: 9 „fejetonů“, 3 balady*. Vyd. 1. Uherské Hradiště: Ottobre 12, 2012. 159 s. ISBN 978-80-86528-50-2.

Devět fejetonů a tři balady nahlíží na ty moravské národopisné slavnosti a osobnosti, které jsou autorovi blízké. Zamýšlí se nad významem lidových tradic a prostřednictvím svých reflexí provází čtenáře např. Mezinárodním folklorním festivalem ve Strážnici, Hornáckými slavnostmi ve Velké nad Veličkou, jízdou králů ve Skoronicích a Vlčnově.

HRDÝ, Miloslav. *Česnek ničím nenahradíš!: Velká kniha o česneku: tisíc česnekových receptů*. [Buchlovice]: Folklorní agentura Buchlov, 2012. 168 s.

Více jak stošedesátistránková publikace obsahuje nejen česnekové recepty na polévky, omáčky, pomazánky, saláty a hlavní jídla, ale také osvědčené babské rady, jak překonat každíčkový neduh. Vše je obohaceno speciálním slovníkem česnekových výrazů i moudrostmi, které stojí za zaznamenání.

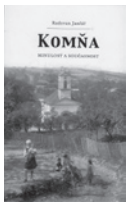
HUDEC, Petr. *Zázračně vytrysklý pramen: sala terrena velehradského kláštera*. Velehrad: Občanské sdružení Matice velehradské, 2012. 53 s.

Brožura seznamuje s historií a ikonografií barokního prostoru velehradského kláštera.

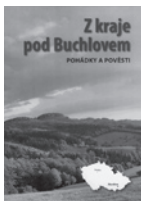

JAN, Libor a kol. *Morava v časech markraběte Jošta*. Vyd. 1. Brno: Matice moravská pro Výzkumné středisko pro dějiny střední Evropy: prameny, země, kultura a občanské sdružení Jošt Moravský, 2012. 209 s. ISBN 978-80-86488-93-6.

Publikace, jež vznikla na základě příspěvků z konference konané v Moravském zemském muzeu 21. 10. 2010, se zamýšlí nad způsobem Joštova vládnutí a jeho vztahem k elitní vrstvě, moravské šlechtě, městským komunitám v zemi a k olomouckému biskupství i církvi celkově. Sleduje Joštovy zahraňiční iniciativy zejména v tehdejších Uhrách a v Braniborsku.

JANČÁŘ, Radek a HAMRLÍK, Tomáš. *Komňa: minulost a současnost*. Vyd. 1. [Komňa]: Obec Komňa, 2012. 310 s. ISBN 978-80-260-2838-3. Monografie přibližující dějiny obce vyhlášené v roce 2011 Vesnicí roku. Součástí je stať o historii zvěrokleštičství v Komni autora Tomáše Hamrlíka.

JILÍK, Jiří, ed. a ŽIŽLAVSKÝ, Bořek, ed. *Z kraje pod Buchlovem: pohádky a pověsti*. 1. vyd. [Buchlovice]: Místní akční skupina Mikroregionu Buchlov ve spolupráci s Mikroregionem Buchlov, 2012. 117 s. Soubor pohádek a pověstí ze čtrnácti obcí Mikroregionu Buchlov.

JILÍK, Jiří. *Olšava ví svoje: výpravy proti proudu řeky i času*. 1. vyd. Buchlovice: Veligrad, 2012. 159 s., viii s. barev. obr. příl. ISBN 978-80-905279-0-4.

Soubor dvaadvaceti příběhů z Dolního Poolšaví, které by jinak upadly v zapomnění. Prostřednictvím autorových vzpomínek a vyprávění pamětníků se čtenáři dozví o historii blízkého okolí: o vykopávkách amatérského archeologa Antoše Horsáka v Kunovicích, údajné mohyle hunského krále Attily u Veletin, slovanském hradisku Bolegradici u Hradčovic a mnohé další. Závěr obsahuje sedmáct stručných medailonků vědců a vlastivědných pracovníků, o nichž se autor zmiňuje.

KADLČÍK, Zdeněk. *Historie turistiky ve Zlínském kraji*. 1. vyd. S.l.: KČT oblast Valašsko-Chřiby, 2012. 104 s.

Publikace vydaná u příležitosti 10. výročí Klubu české turistiky oblasti Valašsko-Chřiby seznamuje s historií turistiky v oblasti 114 Valašsko-Chřiby. Přehled dějin jednotlivých odborů KČT je nahodilý, řazení se odvíjí od ochoty jednotlivých odborů zapsat historii svého spolku.

KLÍMOVÁ, Dagmar a OTČENÁŠEK, Jaroslav. *Česká pohádka v 19. století*. Vyd. 1. Praha: Etnologický ústav Akademie věd České republiky, 2012. 149 s. ISBN 978-80-87112-50-2.

Společná práce dvou generačně rozdílných autorů. V prvním oddílu se Dagmar Klímová věnuje pozici pohádky a humorky v českém národním hnutí ve slovanských souvislostech. Druhý a třetí oddíl knihy tvoří nové a dosud nepublikované texty etnologa Jaroslava Otčenáška, které se věnují atributům české lidové pohádky v 19. století a jejich sběratelům.

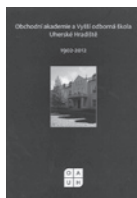

MITÁČEK, Jiří et al. *Královská města v životě země moravské*. Vyd. 1. Brno: Moravské zemské muzeum, 2012. 154 s. ISBN 978-80-7028-388-2. Kolektivní monografie se snaží zmapovat současný stav bádání historie moravských měst, jejich každodenního života a hmotné kultury.

NAVRÁTILOVÁ, Alexandra. *Namlouvání, láska a svatba v české lidové kultuře*. Vyd. 1. Praha: Vyšehrad, 2012. 421 s. ISBN 978-80-7429-238-5.

Autorka nahlíží do intimní sféry mezilidských vztahů, zejména do oblasti erotiky, lásky a svatby. Předkládá obraz jejich podob ve vesnickém prostředí Čech, Moravy a Slezska. Přibližuje půvab i drsnější stránky namlouvání a lásky v životě generací. Milostnou tradici představuje jako kulturní fenomén zvláštní povahy, v němž se prolínají a také zásadně odlišují světy svobodných mladých lidí a snoubenců.

OBCHODNÍ AKADEMIE, VYŠŠÍ ODBORNÁ ŠKOLA A JAZYKOVÁ ŠKOLA S PRÁVEM STÁTNÍ JAZYKOVÉ ZKOUŠKY a DURĎÁK, Jiří, ed. a kol. *Obchodní akademie a Vyšší odborná škola Uherské Hradiště: 1902–2012*. Uherské Hradiště: Obchodní akademie, Vyšší odborná škola s právem státní jazykové zkoušky, 2012. 112 s. ISBN 978-80-260-1704-2.

Sborník je souhrnem informací o obchodní akademii. První část otevírá zapomenuté kapitoly z dějin školy a města a připomíná osobnosti, které na škole působily. Druhá část nabízí informace o tom, čím škola žije ve svých všedních dnech – jednotlivé obory, předměty, práce na vyšší odborné škole a univerzitě třetího věku. Zmapování období 2002–2012 navazuje na tradici předchozích almanachů.

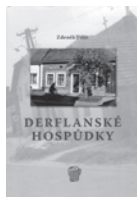
PETRÁKOVÁ, Blanka a HORŇÁKOVÁ, Ladislava. *Příběhy domů a vil: o stavbách, jejich architektech, stavitelích, obyvatelích a návštěvnicích v Luhačovicích*. 1. vyd. [Luhačovice]: MěDK Elektra, 2012. 110 s. Prameny. ISBN 978-80-260-2411-8.

Jak již napovídá samotný název, monografie seznamuje s historií architektonicky významných domů a vil v Luhačovicích. Odkrývá nejen život jejich architektů a stavitelů, ale také příběhy obyvatel a návštěvníků Luhačovic.

PETRAKOVIČOVÁ, Agáta, ed. *Habáni a habánská keramika: zborník z medzinárodného odborného seminára, konaného 3. septembra 2011 v Modre: Slávnosť hlíny – keramická Modra 2011, III. ročník*. V Modre: SNM - Múzeum Ludovíta Štúra, [2012]. 95 s. ISBN 978-80-8060-290-1.

Sborník z mezinárodního odborného semináře konaného v roce 2011 v Modre obsahuje kromě příspěvků informujících o habánských památkách na území Slovenska také příspěvek Aleny Kalinové o sbírce novokřtěnské keramiky v Moravském zemském muzeu v Brně.

PILÁT, Zdeněk. *Derflanské hospůdky*. Uherské Hradiště: Zdeněk Pilát, 2012. 81 s.

Průvodce derflanskými hospůdkami seznamuje s jejich historií, majiteli i štamgasty. Prostřednictvím výňatků z dobových pramenů a vzpomínek připomíná autor dávno zaniklé hostince, ale také nově vzniklé a fungující hospůdky.

PIŘHA, Petr. *Slyšte slovo a zpívejte píseň: život svatých Cyrila a Metoděje a příběh Velehradu.* České Budějovice: Poustevník, 2012. 205 s.

ISBN 978-80-86610-59-7.

Beletristické vyprávění pro děti nejen o životě svatých Cyrila a Metoděje, ale také o dlouhé velehradské tradici. Poutavý text doplňují neméně poutavé ilustrace Kláry Folvarské-Roseové.

POKLUDA, Zdeněk a ŠPİRITOVÁ, Marie. *Obrázky z minulosti Bojkovic 1362–2012.* 1. vyd. Bojkovice: Město Bojkovice, 2012. 32 s.

ISBN 978-80-260-3510-7.

Stručné dějiny Bojkovic od nejstarších dob až po současnost jsou obsahem útlé brožurky, kterou vydalo Město Bojkovice na sklonku roku 2012. Jednotlivé historické sondy doplňuje řada fotografií, map i fotokopii archiválií.

POKLUDA, Zdeněk. *Moravští Šternberkové: panský rod rozprostřený od Jeseníků ke Karpatům.* Vyd. 1. Praha: Nakladatelství Lidové noviny, 2012. 353 s., [8] s. obr. příl. Šlechtické rody Čech, Moravy a Slezska; sv. 10.

ISBN 978-80-7422-181-1.

Monografie zlínského historika a archiváře nabízí přehled o těch členech rodu, kteří mezi lety 1240 a 1950 vlastnili majetky na Moravě. Úvodní kapitoly přibližují celý rod Šternberků, jeho počátky a postavení mezi šlechtou českých zemí. Další kapitoly sledují dějiny jednotlivých moravských rodových větví. Výklad doplňují portréty členů rodu a vyobrazení či fotografie sídel, která byla v jejich držení.

POPELKA, Pavel, ed. *Fašank: festival masopustních tradic: 25 let: Strání, 1987–2012.* Vyd. 1. Strání: Obec Strání, 2012. [56] s.

ISBN 978-80-904525-2-7.

Brožura je fotografickým ohlédnutím za pětadvaceti ročníky Festivalu masopustních tradic ve Strání.

PROCHÁZKOVÁ, Jarmila a kol. *Vzaty do fonografu: slovenské a moravské písně v nahrávkách Hynka Bíma, Leoše Janáčka a Františky Kyselkové z let 1909–1912.* 1. vyd. Brno: Etnologický ústav AV ČR, Praha – pracoviště Brno, 2012. 3 sv. ISBN 978-80-87112-62-5.

Publikace je výstupem tříletého mezinárodního projektu, který měl za úkol kompletně zpracovat zvukové dokumenty z fonografických válečků uložených ve sbírkách brněnského Etnologického ústavu Akademie věd ČR. Jedná se o záznamy slovenských a moravských písní, které pořídili Leoš Janáček, Františka Kyselková a Hynek Bím v letech 1909–1912. První díl této publikace obsahuje soubor odborných studií a zpráv. Druhý díl nabízí posluchačům transkripce mluvených a zpívaných textů. Třetí díl tvoří soubor tří kompaktních disků se zpracovanými nahrávkami a datový disk, na kterém jsou uloženy další textové, zvukové a obrazové dokumenty.

SMÍŠEK, Vítězslav, ed., HANKE, Jaroslav, ed. a HELA, Vlastimil, ed. *130 let bližnímu ku pomoci: historie Hasičského sboru v Bojkovicích od roku 1882 do roku 2012*. Bojkovice: Sbor dobrovolných hasičů Bojkovice, 2012. 131 s. ISBN 978-80-260-2134-6.

Monografie nejdříve stručně seznamuje s historií hasičských sborů ve světě, poté se detailně věnuje dějinám hasičského spolku v Bojkovicích od nejstarších dob po současnost. Vedle medailonků výrazných osobností sboru a seznamů členů je kniha doplněna četnými fotografiemi.

SUŠILOVÁ, Libuše a FOJTÍK, František. *Sobotěnka*. Vyd. 1. Valašské Klobouky: Muzejní společnost ve Valašských Kloboukách ve spolupráci s Městským muzeem Valašské Klobouky, 2012. 119 s. Laterňa; sv. 3. ISBN 978-80-905408-0-4.

Šestadvacet kratších vtipných a moudrých, nářečím psaných vyprávěnek Libuše Sušilové a Františka Fojtíka popisuje život a lidové zvyky na jižním Valašsku. Text doplňují poetické fotografie lačnovského fotografa Martina Trčky.

ŠALÉ, František, ed. a ŠALÉOVÁ, Václava, ed. *Hore Velká--: Hornácký mužský sbor z Velké nad Veličkou*. Vyd. 1. Boskovice: Albert, 2012. 215 s. ISBN 978-80-7326-207-5.

Kniha představuje prostřednictvím četných fotografií hornácký mužský sbor z Velké nad Veličkou. První část se věnuje historii sborového zpívání na Hornácku, druhá část obsahuje medailonky jednotlivých členů, kteří jsou představeni formou rozhovoru.

ŠÍPKOVÁ, Želmíra, ed. *Tradičné remeslá pre dnešok: historické východiská, súčasné podoby a perspektivy uplatnenia vo vidieckom priestore: zborník príspevkov z informačnej konferencie s medzinárodnou účasťou: 19. - 20. októbra 2011 vo Zvolene*. Zvolen: Lesy Slovenskej republiky, 2012. 270 s. ISBN 978-80-967437-6-6.

Sborník příspěvků z mezinárodní konference věnující se dřevu a jeho historickým formám je rozdělen do šesti tematických oddílů, jež korespondují s tradičními dřevozpracujícími technikami a historickými řemesly, počínaje tradiční domácí výrobou, přes tesařství, stolařství, bednářství, kolářství, soustružnictví až po umělecké řezbářství a volnou výtvarnou tvorbu ze dřeva.

TEŤHAL, Vladimír. *Putování ke svatému Rochu nad Uherským Hradištěm*. V Uherském Hradišti: Římskokatolická duchovní správa, 2012. 34 s.

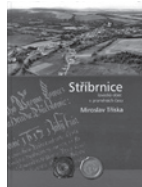
Útlá brožura nejdříve seznamuje se světcem Rochem a jeho kultem. Poté se věnuje vzniku, výstavbě a zániku kaple sv. Rocha v Mařaticích, až po její znovuoobnovění Antonii Stanclovou. Opomenuti nejsou ani duchovní správcové tohoto poutního místa. Závěr obsahuje litanie, písně a modlitby ke svatému Rochu.

TICHÁ, Jana. *Jaro na Rožnovsku: gloria, gloria, gloria, aby ta trnečka ro-dila--: výroční zvyky a slavnosti.* 1. vyd. Rožnov pod Radhoštěm: Město Rožnov pod Radhoštěm, 2012. 99 s. Rožnovské malé tisky; sv. 19.

ISBN 978-80-904851-6-7.

Již devatenáctý svazek edice Rožnovské malé tisky seznamuje s jarními lidovými zvyky na Rožnovsku od Velikonoc, přes letnice, svátek Božího těla až po Svatojánskou noc.

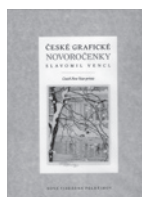
TRŠKA, Miroslav. *Stříbrnice: lovecká obec v proměnách času.* Stříbrnice: Obec Stříbrnice, 2012. 102 s. ISBN 978-80-260-1668-7.

První část monografie seznamuje s historií obce a životem jejích občanů. Snaží se zachytit lidové zvyky, osobnosti a spolkový život Stříbrnic. Druhá část obsahuje bohatou obrazovou přílohu.

VAŠÁK, Jaroslav. *Slovácká kuchyně: krajové speciality.* Vyd. 1. Praha: Ikar, 2012. 206 s. ISBN 978-80-249-1864-8.

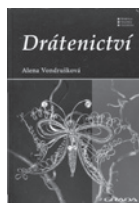
Kuchařka obsahuje bohatý receptář tradičních, typických i oblíbených pokrmů od polévek po moučnický a místní speciality, přílohy, saláty, sušené, mražené a zavařené ovoce, šťávy a nápoje. Jednotlivým receptům předchází pojednání o tom, jak se na Slovácku hospodařilo, jak se vařovalo, jak se pekl chléb a koláče a také, jak se vařila povidla a sušilo ovoce.

VENCL, Slavomil. *České grafické novoročenky: minulost a současnost.* Pelhřimov: Nová tiskárna Pelhřimov, 2012. 215 s.

ISBN 978-80-7415-069-2.

Publikace si klade za cíl otevřít veřejnosti dosud monograficky nezpracovanou a nezveřejňovanou část české výtvarné kultury, jakou jsou grafické novoročenky. Vedle kapitol věnujících se historii vánočních a novoročních přání obsahuje kniha heslovitě zpracovaný slovník autorů českých moderních novoročenek (asi 650 hesel). Text je doplněn více než 500 reprodukcemi, z toho je přes 300 barevných.

VONDRUŠKOVÁ, Alena. *Drátenictví.* 1. vyd. Praha: Grada, 2012. 112 s. Řemesla, tradice, technika. ISBN 978-80-247-4365-3.

Ve svém dalším vydání přináší publikace nejen nová historická fakta, ale také překvapivé poznatky o obrazu dráteníků v dobové literatuře či žurnalistice. Především však představuje množství nových výrobků, které vznikly v posledních deseti letech v českých řemeslnických dílnách a výtvarných ateliérech.

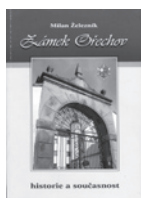
ZATLOUKAL, Pavel, ed. et al. *Via lucis v Uherském Brodě. Ivan Theimer na Moravě = Via lucis in Uherský Brod. Ivan Theimer in Moravia.* 1. vyd. Uherský Brod: Město Uherský Brod – Muzeum Jana Amose Komenského v Uherském Brodě, 2012. 63 s. ISBN 978-80-87149-62-1.

Katalog ke stejnojmenné výstavě částečně dokumentuje, vzhledem k rozsáhlé autorově produkci, Theimerovu tvorbu z oblasti grafiky, kreseb, akvarelů a drobné plastiky.

Zlato – symbol moci a bohatství: (ze sbírek Moravského zemského muzea): katalog a soubor doprovodných textů k výstavě. Brno: Moravské zemské muzeum, 2012. 70 s., xxv s. obr. příl. ISBN 978-80-7028-392-9.

Brožurka doprovodných textů k výstavě seznamuje se zlatem jako surovinou a ve stručnosti přibližuje nejvýznamnější ložiska zlata v České republice, na Slovensku a v Rumunsku. Dále pojednává o produktech ze zlata, zejména mincích, špercích a ozdobách v průběhu staletí.

ŽELEZNÍK, Milan. Zámek Ořechov: historie a současnost. 1. vyd. Uher-
ské Hradiště: Historická společnost Starý Velehrad, 2012. 47 s.

Útlá brožura seznamuje s historií a majiteli raně barokního zámku v obci Ořechov. Vyprávění je doplněno četnými dobovými fotografiemi.

ŽIŽLAVSKÝ, Bořek a KOŘÍNEK, Vlastimil. Chřiby záhadné a mytické. Sv. 7, Chřiby – hledání hrobu sv. Metoděje. 1. vyd. Buchlovice: Veligrad, 2012. 159 s. ISBN 978-80-905279-1-1.

V roce 1932 rozvířila poklidnou hladinu života v obcích pod Chřiby zvěst, že v trati Hroby nedaleko Stupavy byl objeven hrob sv. Metoděje. V místě, které označila vizionářka Klementina Maštalířová, sice nebyly nalezeny lidské ostatky, ale několik částí kamenné desky s nápisem, který sděloval, že jde o náhrobní desku věrozvěsta. Autoři Bořek Žižlavský a Vlastimil Kořínek mapují v nové knize historii tohoto objevu.

VÝSTAVY SLOVÁCKÉHO MUZEA V ROCE 2012

HLAVNÍ BUDOVA:

Velký sál:

Vánoce v muzeu – Vánoce v galerii aneb Půjdem spolu do Betléma, Historické betlémy z muzejních sbírek	do 22. 1.
Na scénu!	
Miloš Souček – kostýmní a scénické návrhy pro Slovácké divadlo	8. 3.–10. 6.
Konfrontace – Československý a polský filmový plakát	
Výstava k LFŠ	22. 7.–16. 9.

Malý sál:

Od člověka k Bohu...	
Liturgické předměty jako součást církevního roku	do 4. 3.
Kámen v mnoha podobách (Eva Vítová, Viera Bošková)	22. 3.–29. 4.
V naší kanceláři...	
Soukromá sbírka psacích strojů	17. 5.–24. 6.
Konfrontace – Československý a polský filmový plakát	
Výstava k LFŠ	25. 6.–26. 8.
Slavnosti a rituály východní Moravy	
Fotografie Pavla Popelky	6. 9.–4. 11.
Pohádka ve škole. Zachráněné vzpomínky	
Vzácné školní obrazy ze sbírek Pedagogického muzea J. A. Komenského v Praze	22. 11.

Přísálí:

Tvoříme v muzeu – výsledky rukodělných programů	6. 4.–20. 5.
---	--------------

GALERIE SLOVÁCKÉHO MUZEA:

Přízemní sál:

Vánoce v galerii – Vánoce v muzeu aneb Půjdem spolu do Betléma, Příběh o narození Ježíše Krista, obrazy a grafika 16.–19. století	do 22. 1.
Mezi Dunajem, Vltavou a Vislou	16. 2.–18. 3.
Slovenská medaile	
ve spolupráci s Muzeem mincí a medailí v Kremnici	29. 3.–16. 4.
Václav Karel, ilustrace	3. 5.–1. 7.
Jiří Brdečka: Limonádový Joe aneb Jdi na Západ, mladý muži!	24. 7.–16. 9.
Přirůstky 1992–2012	
výstava k 50. výročí otevření Galerie Slováckého muzea	18. 10.–6. 1. 2013

Velký sál:

Vánoce v galerii – Vánoce v muzeu aneb Půjdem spolu do Betléma, Současná česká, slovenská a polská betlemářská tvorba	do 22. 1.
František Hodonský, Den smaragdových ohňů	16. 2.–16. 4.
Jiří Salajka, Obrazy, monotypy	3. 5.–1. 7.
Mistři české a moravské malby, obrazy z fondu České spořitelny Přírůstky 1992–2012	19. 7.–16. 9.
výstava k 50. výročí otevření Galerie Slováckého muzea	18. 10.–6. 1. 2013

Malý sál:

Vánoce v galerii – Vánoce v muzeu aneb Půjdem spolu do Betléma, Papirové vystřihávané betlémy ze sbírkyVratislava Schildera	do 22. 1.
František Hodonský, Den smaragdových ohňů	16. 2.–16. 4.
Jiří Salajka, Obrazy, monotypy	3. 5.–1. 7.
Mistři české a moravské malby, obrazy z fondu České spořitelny Přírůstky 1992–2012	19. 7.–16. 9.
výstava k 50. výročí otevření Galerie Slováckého muzea	18. 10.–6. 1. 2013

Ondřejský sál:

Vánoce v galerii – Vánoce v muzeu aneb Půjdem spolu do Betléma, Dětská betlemářská tvorba z Moravy a Polska	do 22. 1.
---	-----------

PAMÁTNÍK VELKÉ MORAVY:

Vampyrismus	1. 1.–31. 12.
Stupavská falza	1. 3.–31. 12.
Sedmipčetníci.	
Po stopách učedníků sv. Cyrila a Metoděje	1. 3.–2. 12.

LETECKÉ MUZEUM KUNOVICE:

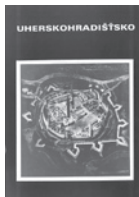
Barevný svět letadel, reklamní kresby Vladimíra Bidla	4. 4.–31. 10.
---	---------------

VÝSTAVY MIMO PROSTORY MUZEA:

Mosty a voda v životě Uherskohradištska	
Státní okresní archiv Uherské Hradiště	7. 6.–30. 6.
Na scéně! Miloš Souček – kostýmní a scénické návrhy pro Slovácké divadlo, 2. část výstavy, foyer Slováckého divadla	8. 3.–20. 4.
Tomáš Měšťánek, Pražský hřbitov, Galerie Q, Uherský Brod	16. 3.–9. 5.
Jiří Vlach, Bronzové objekty, plakety, medaile, kresby, Vrbasovo muzeum, Ždánice	13. 4.–24. 6.
Miloš Slezák, Malé bronzы, Galerie Orlovna, Kroměříž	10. 9.–7. 10.
Mezi Dunajem, Vltavou a Vislou, Andrásiho palác, Budapešť	9. 12. 2011–18. 1. 2012
Mezi Dunajem, Vltavou a Vislou, Muzeum mincí a medailí, Kremnica	19. 4.–1. 6.

NABÍDKOVÝ LIST PUBLIKACÍ A CD SLOVÁCKÉHO MUZEA V UHERSKÉM HRADIŠTI

PUBLIKACE

VLASTIVĚDA UHERSKOHRADIŠŤSKO

Vydal: Muzejní a vlastivědná společnost v Brně ve spolupráci se Slováckým muzeem v roce 1992, jako druhé upravené vydání 63. svazku v souboru Vlastivědy moravské.

Rozsah: 855 stran
ISBN 80-85048-39-6
C e n a: 60,- Kč

MARTYKÁNOVÁ, Marie; FROLCOVÁ, Milada:

GALERIE SLOVÁCKÉHO MUZEA

Vydal: Slovácké muzeum v roce 1999

Rozsah: 107 stran
ISBN 80-86185-05-2
C e n a: 40,- Kč

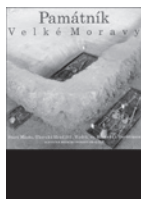

SLOVÁCKÉ MUZEUM

Sestavil a redakčně upravil: Ivo Frolec

Vydal: Slovácké muzeum v roce 2000

Rozsah: 152 stran
ISBN 80-86185-09-5
C e n a: 140,- Kč

GALUŠKA, Luděk; VAŠKOVÝCH, Miroslav: PAMÁTNÍK VELKÉ MORAVY

Vydal: Slovácké muzeum v roce 2002

Rozsah: 143 stran
ISBN 80-86185-14-1
C e n a: 140,- Kč

ŠTAJNOCHR, Vítězslav: **PANNA MARIA DIVOTVŮRKYNĚ**

Vydal: Slovácké muzeum v roce 2000

Rozsah: 326 stran, 298 obr.
ISBN 80-86185-10-9
C e n a: 350,- Kč

ČOUPKOVÁ, Magdalena: NEJSTARŠÍ UHERSKOHRADIŠŤSKÁ MĚSTSKÁ KNIHA

Vydal: Státní okresní archiv a Slovácké muzeum v roce 2001

Rozsah: 159 stran
ISBN 80-86185-16-8
C e n a: 50,- Kč

TARCALOVÁ, Ludmila: **HODY S PRÁVEM NA
UHERSKOHRADIŠŤSKU**

Vydal: Slovákcké muzeum v roce 2008
Rozsah: 224 stran, barevné a černobílé obr.
ISBN 978-80-86185-69-9
C e n a: 260,- Kč

Kolektiv autorů: **LIDOVÉ STAVBY ZNÁMÉ NEZNÁMÉ.
ZLÍNSKÝ KRAJ – VSETÍNSKO**

Vydal: Slovákcké muzeum v Uherském Hradišti, Zlínský kraj, Národní památkový ústav v Kroměříži v roce 2010 za podpory Ministerstva kultury ČR v rámci grantového úkolu ministerstva kultury č. 50-181/2009-LK/ORNK, Identifikace a dokumentace tradičního lidového stavitelství ve Zlínském kraji.
Autoři textů a fotografií: Mgr. Olga Floriánová, Petr Hlavačka, PhDr. Věra Kovářů, Ing. arch. Jaroslav Novosad, PhDr. Alena Prudká a PhDr. Jana Spathová.
Odpovědný redaktor: PhDr. Ivo Frolec
Vydal: Slovákcké muzeum v roce 2010
Rozsah: 199 stran, barevné obr.
ISBN 978-80-86185-92-7
C e n a: 0,- Kč

Kolektiv autorů: **LIDOVÉ STAVBY ZNÁMÉ NEZNÁMÉ.
ZLÍNSKÝ KRAJ – KROMĚŘÍŽSKO**

Vydal: Slovákcké muzeum v Uherském Hradišti, Zlínský kraj, Národní památkový ústav v Kroměříži v roce 2011 za podpory Ministerstva kultury ČR v rámci grantového úkolu ministerstva kultury č. 50-181/2009-LK/ORNK, Identifikace a dokumentace tradičního lidového stavitelství ve Zlínském kraji.
Autoři textů a fotografií: Mgr. Olga Floriánová, Petr Hlavačka, PhDr. Věra Kovářů, Ing. arch. Jaroslav Novosad, PhDr. Alena Prudká a PhDr. Jana Spathová.
Odpovědný redaktor: PhDr. Ivo Frolec
Vydal: Slovákcké muzeum v roce 2011
Rozsah: 247 stran, barevné obr.
ISBN 978-80-86185-96-5
C e n a: 0,- Kč

SEVERIN, Jiří: **VŠEHO DO KVASU: PŘÍBĚHY V HOSPODÁCH,
PÁLENICÍCH A VINNÝCH SKLEPECH SESBÍRANÉ**

Vydal: Ottobre 12 (Uherské Hradiště)
Rozsah: 159 stran, barevné a černobílé obr.
ISBN 80-86185-87-3
C e n a: 270,- Kč

MĚŘÍNSKÝ, Zdeněk a kol.: **VÝROBNÍ A TECHNOLOGICKÉ ASPEKTY STŘEDOVĚKÝCH A RANĚ NOVOVĚKÝCH KOMOROVÝCH KACHLŮ**

Archaeologia mediaevalis Moravica et Silesiana III/2011

Vydal: Masarykova univerzita v Brně v roce 2011

Rozsah: 85 stran, barevné a černobílé obrázky

ISBN 978-80-210-5540-7

C e n a: 130,- Kč

PRAVDIVÝ PŘÍBĚH BYZANTSKÝCH VĚROZVĚSTŮ KONSTANTINA A METODĚJE

Vydal: Slovácké muzeum v Uherském Hradišti v roce 2013

Rozsah: I., II., III díl

ISBN 978-80-87671-02-3

C e n a: 349,- Kč

ŠTAJNOCHR, Vítězslav: **SVATÁ TROJICE**

Katalog ze sbírek Slováckého muzea v Uherském Hradišti.

Vydal: Slovácké muzeum v Uherském Hradišti v roce 2005

Rozsah: 99 stran

ISBN 80-86185-44-3

C e n a: 220,- Kč

TARCALOVÁ, Ludmila: **MAPA KROJŮ NA SLOVÁCKU**

Kresby: Petra Kalábová

Vydal: Slovácké muzeum v roce 2006

Rozsah: 1 mapa

ISBN 80-86185-53-2

C e n a: 40,- Kč

FLORIÁNOVÁ, Olga; HABARTOVÁ, Romana; KONDROVÁ, Marta: **KERAMICKÁ VÝROBA VE ZLÍNSKÉM KRAJI**

Vydal: Slovácké muzeum v roce 2006

Rozsah: brožura (46 stran, barev. il.) + 1 mapa

ISBN 80-86185-53-2

C e n a: 80,- Kč

MENOUŠKOVÁ, Dana; MĚŘÍNSKÝ, Zdeněk (ses.):

KRÁSA, KTERÁ HŘEJE

Výběrový katalog gotických a renesančních kachlů Moravy a Slezska

Vydal: Slovácké muzeum v roce 2008

Rozsah: 184 stran

ISBN 978-80-86185-70-5

C e n a: 340,- Kč

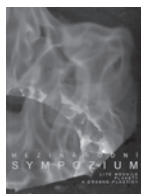
HABARTOVÁ, Romana: **LIDOVÍ MALÍŘI RODU HÁNŮ Z BLATNICE POD SVATÝM ANTONÍNEM. AJ, TO SÚ MALÉŘI OD BOHA SAMÉHO**

Vydal: Slovákcké muzeum v roce 2007

Rozsah: 245 stran

ISBN 978-80-86185-59-0

C e n a: 300,- Kč

FROLCOVÁ, Milada; PELIKÁN, Jaroslav: **MEZINÁRODNÍ SYMPOZIUM LITÉ MEDAILE, PLAKETY A DROBNÉ PLASTIKY. UHERSKÉ HRADIŠTĚ 1988-2009**

Katalog je obrazovým ohlédnutím za deseti ročníky sympozia lité medaile.

Vydal: Slovákcké muzeum v roce 2009

Rozsah: 112 stran, barevné a černobílé obr.

ISBN 978-80-86185-84-2

C e n a: 0,- Kč

Kolektiv autorů: **OPUS VELEHRADENSIS – ZNAMENÍ NADĚJE**

Katalog k výstavě plastik akademického sochaře Otmara Olivy a fotografií MUDr. Jiřího Rohela.

Vydal: Slovákcké muzeum v roce 2009

Rozsah: 127 stran, barevné a černobílé foto

ISBN 978-80-86185-80-4

C e n a: 190,- Kč

HABARTOVÁ, Romana a kol.: **FRANTIŠEK KRETZ (1859-1929) – SBĚRATEL, NÁRODOPISEC, NOVINÁŘ**

Katalog navazuje na výpravnou výstavu Veteš nebo poklad? František Kretz a Slovákcké muzeum.

Vydal: Slovákcké muzeum v roce 2009

Rozsah: 204 stran, 253 barev. obr.

ISBN 978-80-86185-82-8

C e n a: 135,- Kč

PRŮVODCE

VAŠKOVÝCH, Miroslav: **PRŮVODCE PO VÝZNAMNÝCH ARCHEOLOGICKÝCH LOKALITÁCH OBDOBÍ VELKÉ MORAVY**

Vydal: Slovákcké muzeum a Zlínský kraj v roce 2002

Rozsah: 14 stran

C e n a: 15,- Kč

VAŠKOVÝCH, Miroslav: **GREAT MORAVIAN EMPIRE MEMORIAL: A GUIDE TO THE ESSENTIAL GREAT MORAVIAN ERA ARCHEOLOGICAL SITES IN THE CENTRAL MORAVIA REGION**

Vydal: Slovákcké muzeum v roce 2005

Rozsah: 10 stran

C e n a: 15,- Kč

TARCALOVÁ, Ludmila: **PRŮVODCE ZEMĚDĚLSKÝMI
USEDLOSTMI Č.P. 90 A 93**

Vydal: Slovácké muzeum v roce 2003

ISBN: 80-86185-22-2

Rozsah: 10 stran

C e n a: 15,- Kč

FROLEC, Ivo: **PRŮVODCE STÁLOU EXPOZICÍ VESNICKÉHO
KOVÁŘSTVÍ**

Vydal: Slovácké muzeum v roce 2003

ISBN: 80-86185-23-0

Rozsah: 21 stran

C e n a: 15,- Kč

MARTYKÁNOVÁ, Marie: **PRŮVODCE GALERIÍ SLOVÁCKÉHO
MUZEA**

Vydal: Slovácké muzeum v roce 2005

ISBN: 80-86185-45-1

Rozsah: 13 stran

C e n a: 15,- Kč

MARTYKÁNOVÁ, Marie a FROLCOVÁ, Milada: **A GUIDE TO
THE GALLERY OF THE SLOVÁCKÉ MUSEUM**

Vydal: Slovácké muzeum v roce 2005

ISBN: 80-86185-49-4

Rozsah: 13 stran

C e n a: 15,- Kč

PORTL, Pavel: **PRŮVODCE LETECKÝM MUZEEM
KUNOVICE**

Vydal: Slovácké muzeum v roce 2006, dotisk 2010

ISBN: 80-86185-56-7

Rozsah: 33 stran

C e n a: 15,- Kč

PORTL, Pavel; OLBERT, Jaroslav: **GUIDE TO THE KUNOVICE
AIRCRAFT MUSEUM**

Vydal: Slovácké muzeum v roce 2009

ISBN: 978-80-86185-81-1

Rozsah: 32 stran

C e n a: 15,- Kč

GALUŠKA, Luděk; FROLEC, Ivo; VAŠKOVÝCH, Miroslav:
PRŮVODCE EXPOZICÍ VELKÁ MORAVA

Vydal: Slovácké muzeum v roce 2009

ISBN: 978-80-86185-85-9

Rozsah: 28 stran

C e n a: 15,- Kč

VAŠKOVÝCH, Miroslav; ČÍHAL, Robert: **VELKÁ MORAVA – CD**
 Multimediální dvojjazyčné
 Vydal: Slovákcké muzeum v roce 2006
 C e n a: 220,- Kč (1 licence)
 1 000,- Kč (multilicence pro školy)

STUDIE SLOVÁCKÉHO MUZEA

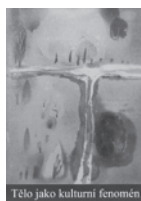
ZVYKY A OBYČEJE SOCIOPROFESIONÁLNÍCH SKUPIN

Studie Slovákckého muzea č. 10/2005
 Vydal: Slovákcké muzeum v roce 2006
 Rozsah: 251 stran
 ISBN 80-86185-48-6
 C e n a: 70,- Kč

DARY A OBDAROVÁNÍ

Studie Slovákckého muzea č. 12/2007
 Vydal: Slovákcké muzeum v roce 2007
 Rozsah: 246 stran
 ISBN 978-80-86185-60-6
 C e n a: 100,- Kč

TĚLO JAKO KULTURNÍ FENOMÉN: JÁ NEJSEM DŘEVO, JSEM DUCH A TĚLO

Studie Slovákckého muzea č. 14/2010
 Vydal: Slovákcké muzeum v roce 2010
 Rozsah: 196 stran
 ISBN 978-80-86185-89-7
 C e n a: 150,- Kč

AGRÁRNÍ STRANA A JEJÍ ZÁJMOVÉ, DRUŽSTEVNÍ A PENĚŽNÍ ORGANIZACE

Studie Slovákckého muzea č. 15/2010
 Vydal: Slovákcké muzeum v roce 2010
 Rozsah: 226 stran
 ISBN 978-80-86185-90-3
 C e n a: 0,- Kč

SVĚT MUŽŮ A ŽEN. MUŽ A ŽENA VE SVĚDECTVÍCH LIDOVÝCH TRADIC

Studie Slovákckého muzea č. 16/2011
 Vydal: Slovákcké muzeum v roce 2011
 Rozsah: 283 stran
 ISBN 978-80-86185-97-2
 C e n a: 150,- Kč

REGIONÁLNÍ ZVLÁŠTNOSTI POLITIKY AGRÁRNÍ STRANY V OBDOBÍ PRVNÍ ČESKOSLOVENSKÉ REPUBLIKY

Studie Slováckého muzea č. 17/2012

Vydal: Slovácké muzeum v roce 2012

Rozsah: 245 stran

ISBN 978-80-87671-01-6

C e n a: 0,- Kč

SLOVÁCKO – SPOLEČENSKOVĚDNÍ RECENZOVANÝ ČASOPIS PRO MORAVSKO-SLOVENSKÉ POMEZÍ

SLOVÁCKO 2000, ročník XLII

Vydal: Slovácké muzeum v roce 2001

Rozsah: 332 stran

ISBN 80-86185-13-3

C e n a: 40,- Kč

SLOVÁCKO 2001, ročník XLIII

Vydal: Slovácké muzeum v roce 2002

Rozsah: 292 stran

ISBN 80-86185-17-6

C e n a: 50,- Kč

SLOVÁCKO 2002, ročník XLIV

Vydal: Slovácké muzeum v roce 2003

Rozsah: 392 stran

ISBN 80-86185-20-6

C e n a: 70,- Kč

SLOVÁCKO 2003, ročník XLV

Vydal: Slovácké muzeum v roce 2004

Rozsah: 331 stran

ISBN 80-86185-28-1

C e n a: 70,- Kč

SLOVÁCKO 2004, ročník XLVI

Vydal: Slovácké muzeum v roce 2005

Rozsah: 364 stran, barev. obr.

ISBN 80-86185-41-9

C e n a: 100,- Kč

SLOVÁCKO 2005, ročník XLVII

Vydal: Slovácké muzeum v roce 2006

Rozsah: 380 stran, černobílé obr.

ISBN 80-86185-50-8

C e n a: 100,- Kč

SLOVÁCKO 2006, ročník XLVIII
Vydal: Slovácké muzeum v roce 2007
Rozsah: 360 stran, černobílé obr.
ISBN 80-86185-37-0
C e n a: 100,- Kč

SLOVÁCKO 2007, ročník XLIX
Vydal: Slovácké muzeum v roce 2008
Rozsah: 404 stran, černobílé obr.
ISBN 978-80-86185-62-0
C e n a: 100,- Kč

SLOVÁCKO 2008, ročník L
Vydal: Slovácké muzeum v roce 2009
Rozsah: 432 stran, černobílé a barevné obr.
ISBN 978-80-86185-75-0
C e n a: 140,- Kč

SLOVÁCKO 2009, ročník LI
Vydal: Slovácké muzeum v roce 2010
Rozsah: 377 stran, černobílé obr.
ISBN 978-80-86185-86-6
C e n a: 140,- Kč

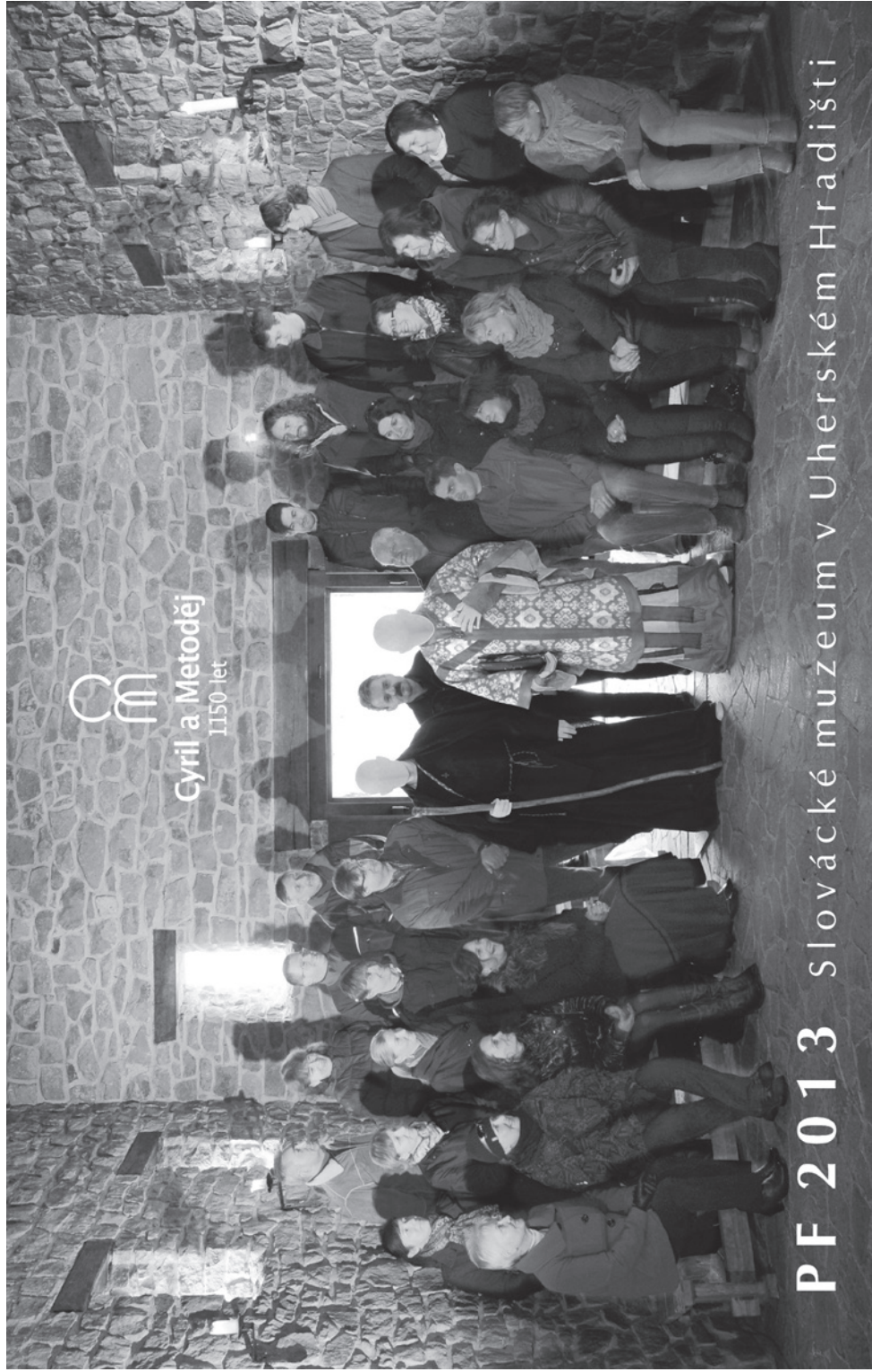
SLOVÁCKO 2010, ročník LII
Vydal: Slovácké muzeum v roce 2011
Rozsah: 356 stran, černobílé obr.
ISBN 978-80-86185-91-0
C e n a: 140,- Kč

SLOVÁCKO 2011, ročník LIII
Vydal: Slovácké muzeum v roce 2012
Rozsah: 423 stran, černobílé obr.
ISBN 978-80-86185-99-6
C e n a: 140,- Kč

TECHNICKÉ POKYNY REDAKCE PRO PUBLIKOVÁNÍ V ČASOPISU SLOVÁCKO

- příspěvek je nutné odevzdat v elektronické podobě v textovém editoru Word
- fotografická příloha: v elektronické podobě nejlépe ve formátu JPG (rozlišení alespoň 300 dpi), případně originál fotografie v papírové formě (redakce zajistí naskenování či přefocení)
- písmo: Times New Roman
- název příspěvku: velikost 12 tučně, verzálkou
- jméno, příjmení, název instituce: velikost 12 kurzíva
- anotace příspěvku: česky několika větami před článkem
- text: velikost 12
- odstavce: zarovnání vlevo, řádkování 1,5
- poznámky, seznam literatury a prameny: za článkem
- forma bibliografické citace viz www.slovackemuzeum.cz/doc/107/
- autobiografický údaj za studií: kurzívou titul, jméno a příjmení, rok narození, pracoviště a odborný zájem
- popis foto: popiska, místo, datace, autor foto či kresby (vzor): Hodový průvod, Staré Město 1999. Foto L. Tarcalová
- maximální rozsah studie 36 000 znaků (včetně mezer)
- maximální rozsah zprávy 10 000 znaků (včetně mezer)
- české resumé v rozsahu do 1800 znaků (včetně mezer)

Cyril a Metoděj
1150-let

PF 2013 Slovácké muzeum v Uherském Hradišti

